

Úvod

Problematika československo-francouzských vztahů po druhé světové válce představuje komplexní téma, které – bohužel – zůstává českou historiografií poněkud opomíjeno. Dosavadní výzkumy (nejen českých badatelů) se zaměřují buď na období před vznikem samostatného Československa a kořeny českého frankofilství, popř. na éru první republiky – „zlatý věk“ československo-francouzské spolupráce a přátelství.

Francouzské soudobé dějiny zatím nepřitáhly soustavnou pozornost žádného z českých historiků, i když samozřejmě nelze tvrdit, že by naše historiografie toto téma ignorovala úplně. Práce věnované mezinárodním vztahům v období studené války se gaullistické Francii nemohou vyhnout, nicméně je to především koncepce a praktické výsledky zahraniční politiky V. republiky, které v tomto kontextu vystupují do popředí. Zájemcům o studium francouzských dějin druhé poloviny 20. století tak přirozeně nezbyvá, než se obrátit k francouzským zdrojům, které jsou k dispozici především v knihovně *Centre français de recherche en sciences sociales* (CEFRES), v případě starších publikací pak v Národní knihovně ČR. Situace na poli bádání v oblasti československo-francouzských vztahů se nicméně pomalu zlepšuje. Svědčí o tom řada studií a monografií z pera francouzského historika A. Marèse, který se dlouhodobě zabývá především kulturními a intelektuálními kontakty mezi Československem a Francií. Kulturní styky a kulturní diplomacie jako taková je předmětem zájmu některých našich badatelů – např. mladého brněnského historika M. Hromka, nebo pracovnice Ústavu mezinárodních vztahů E. Tomalové.¹

Tato práce se pokouší rozšířit prozatím řídké řady textů věnovaných československo-francouzským diplomatickým a kulturním kontaktům v 50. a 60. letech 20. století; některé její části navazují a rozšiřují diplomovou práci autorky, věnovanou stejné problematice. Text je založen na výzkumu materiálů a dokumentů z relevantních českých archivů (Archiv ministerstva zahraničních věcí, Národní archiv) a snaží se zachytit hlavní tendence ve vývoji vzájemných styků v politické a kulturní oblasti. Ve třech částech je postupně načrtnut politický vývoj Francie v letech 1945 – 1968,

¹ Jedná se např. o studii Antoina MARESE *Politique étrangère et culture en Tchécoslovaquie : de la fermeture à l'ouverture (1948-1968)*. in: *Culture et politique étrangère des démocraties populaires*. IES, Paris 2007, str. 91-120. Ke kulturní diplomacii a jejím francouzským specifikům srovnej např. Eliška TOMALOVÁ: *Kulturní diplomacie. Francouzská zkušenost*. ÚMV, Praha 2008. Martin Hromek se zabývá především kulturními styky mezi Československem a Francií v období 60. let 20. století; jejich souhrn, koncepce a personální zázemí shrnuje Hromkova dizertační práce *Francouzsko-československé kulturní vztahy v letech 1960-1968*. Dizertační práce, nepublikováno. Dostupné z Archivu závěrečných prací MU http://is.muni.cz/th/13700/ff_d/ [3.2.2014].

analyzovány diplomatické vztahy obou zemí a popsán rozvoj kulturních a vědeckých kontaktů. Časově je práce vymezena lety 1948 a 1968 - rokem komunistického převratu, který posléze výrazně ovlivnil styky Československa s kapitalistickou cizinou a rokem 1968, kdy naděje na změnu společenských poměrů a jejich uvolnění rázně ukončila sovětská invaze do Československa. Ve sledovaném dvacetiletí pak můžeme rozlišit několik dalších mezníků ve vývoji vzájemné relace – ty, jež znamenaly ochlazení styků a jejich omezení na nutné minimum i ty, které naopak přinesly oteplení a rozvoj spolupráce. Tyto mezníky do jisté míry korespondují s vývojovými fázemi studené války, ale mají i svá specifika. Odráží se v nich nejen skutečnost, že obě země náležely k rozdílným světovým blokům, ale i zvláštnosti československo-francouzských vztahů, dané diplomatickou roztržkou z konce 50. let a jejími následky.

Cílem této práce nicméně není analýza vzájemných vztahů v kontextu studené války, ale spíš popis a hodnocení možností a rozsahu vzájemných kontaktů a spolupráce dvou států z opačných stran železné opony. Množství materiálů v našich i zahraničních archivech si ještě vyžádá mnoho práce dalších badatelů, již nyní je ale zřejmé, že diplomatická a kulturní výměna měla mnoho podob a byla neobyčejně bohatá. Na následujících stránkách se pokusíme vykreslit vzájemné vztahy jak z hlediska jejich koncepčního zakotvení v zahraniční politice československého státu, tak ilustrovat jejich podobu na konkrétních případech kulturní výměny. Stranou ponecháme finanční stránku styků i úlohu ministerstva financí při jejich vlastním provádění; tato problematika si ještě vyžádá další podrobnější výzkum.

Naše analýza se opírá o prameny různé provenience – materiály ministerstev, zprávy zastupitelského úřadu v Paříži, podklady pro jednání politbyra (popř. předsednictva) ÚV KSČ a dokumenty jiných státních úřadů, jež z titulu své funkce zasahovaly do politických a kulturních vztahů mezi Československem a Francií.² Jejich studiem postupně skládáme mozaiku spletených vztahů mezi jednotlivými institucemi, které komplikovaly plynulou (zejména kulturní) výměnu mezi oběma státy i konkrétní podobu politických, diplomatických a intelektuálních styků. Poznatky z archivních dokumentů jsou doplněny soudobými pracemi i současnou odbornou literaturou a články a okrajově jsou využívány i novinové zdroje francouzské provenience. Pro

² Jedná se především o fondy teritoriálních odborů Archivu MZV (obyčejných i tajných) z let 1945-1969 a materiály z porad kolegia MZV. Materiály ústředních orgánů KSČ jsou dnes spravovány Oddělením fondů státní správy z let 1945-1992 Národního archivu. Pro účely této práce jsme využili především fondy Politické byro ÚV KSČ 1954-1962, Předsednictvo ÚV KSČ 1962-1966 a 1966-1971 a Mezinárodní oddělení ÚV KSČ 1945-1962.

zasazení vztahové problematiky do širšího kontextu československé zahraniční politiky využíváme zejména prací J. Dejmka.³ Vzhledem k nedostatku české literatury k problematice IV. a V. republiky je tato část postavena téměř výhradně na francouzských odborných textech⁴ a doplněna o informace našeho zastupitelského úřadu v Paříži. Výběr použitých pramenů a literatury jistě není zcela vyčerpávající, neboť v českých a francouzských archivech stále zůstává řada dosud neprobádaného materiálu, pro základní představení podoby a pozadí francouzsko-československých vztahů ale postačí.

Vraťme se ale k zmíněným mezníkům československo-francouzských vztahů. Prvním z nich je bezpochyby jaro 1951 – období nekompromisního zásahu československých úřadů proti bratislavskému generálnímu konzulátu Francouzské republiky a francouzské kulturní přítomnosti v Československu. Uzavření konzulátu a francouzských kulturních institucí v Praze, Brně a Bratislavě zmrazilo vzájemné styky na několik dalších let. Postupné oteplení zaznamenaly naše vztahy s Francií až v polovině 50. let v souvislosti s postupným uvolňováním mezinárodního napětí a výraznější problém do vzájemné relace nepřinesl ani rok 1956, i přes přechodné zhoršení vztahů zapříčiněné maďarskými událostmi a Suezskou krizí. Právě rok 1956 představuje počátek další, tentokrát pozitivní, fáze vzájemných vztahů. Pokus o uskutečnění československé vládní návštěvy ve Francii sice nevyšel, samotný návrh na podobnou akci a pozadí její přípravy ale ukázaly, že je Československo připraveno postupně „narovnat“ své vztahy vůči kapitalistické cizině. Další „negativní“ zlom tak československo-francouzské vztahy zaznamenaly až na jaře 1959, kdy v souvislosti se zadržením československé obchodní lodi Lidice a obviněním československé vlády z pašování zbraní na francouzské území vznikl mezi oběma státy spor, jehož komplikované řešení zatížilo československou a francouzskou diplomacii až do roku 1963. „Aféra Lidice“ tak negativně ovlivnila nejen vzájemné vztahy v politické

³ Srovnej např. Jindřich DEJMEK: Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992). Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. CEP, Praha 2002.

⁴ Přehled politického vývoje IV. republiky poskytuje např. publikace E. Duhamela Histoire politique de la IVe République. Éditions de la Découverte, Paris 2000, nebo J. Chapsala La vie politique en France de 1940 à 1958. PUF, Paris 1993. K dějinám V. republiky srovnej např. La Ve République. Histoire politique et constitutionnelle. PUF, Paris 1987; CHEVALIER, Jean-Jacques – CARCASSONE, Guy – DUHAMEL, Olivier: La Ve République 1958-2002. Histoire des institutions et des régimes politiques en France. Armand Colin, Paris 2002. Z českých publikací nesmíme zapomenout na práce Alexandra Orta, který se zabýval osobou generála de Gaulle a francouzskou zahraniční politikou v prvních letech V. republiky. Srovnej Alexandr Ort: Jak se dostat k moci. Mladá Fronta, Praha 1990; Alexandr Ort: Zahraniční politika gaullistické Francie. Svobodné slovo, Praha 1966.

rovině, její důsledky se odrazily i v jednáních o finančních a obchodních otázkách a v neposlední řadě i v oblasti kulturních výměn. Jistým mezníkem, i když z československé strany ne zcela patrným, je pak ukončení alžírské války v březnu 1962. Od této chvíle přestal francouzskou diplomacii zatěžovat konflikt, který omezoval její úsilí o sblížení se socialistickými zeměmi, které národněosvobozenecký boj alžírských povstalců jednotně podporovaly. V kontextu československo-francouzské relace pak ukončení války v Alžíru otevřelo prostor pro vyřešení letitého sporu o náhradu za zabavený náklad zbraní z lodi Lidice a řady dalších problémů, které s touto „politováníhodnou“ záležitostí souvisely. Za poslední z důležitých mezníků ve sledovaném období je nutné považovat září 1964, kdy Československo a Francie podepsaly kulturní protokol, jenž poprvé od roku 1945 smluvně upravil vzájemné styky na poli kultury, vědy a školství. Tímto rokem také začíná bezprecedentní rozvoj politických vztahů, do Paříže přijíždí na oficiální návštěvu československý ministr zahraničí Václav David, následují cesty našeho ministra školství a kultury Č. Císaře a francouzského státního ministra L. Joxe, příjezd ministra zahraničí Couve de Murvilla do Československa v létě 1966 a konečně oficiální návštěva předsedy čs. vlády J. Lenárta ve Francii na konci října 1967. Pokus o reformu socialismu v Československu byl ve Francii pozorně sledován, i když hlasy varující před příliš rychlým postupem čs. reformátorů se ozývaly i z nejvyšších míst státní hierarchie. Invaze sovětských vojsk do Československa tedy nepředstavovala žádné velké překvapení, i když samozřejmě ovlivnila podmínky uskutečňování vzájemných styků. Až do konce roku 1968 nicméně obě strany zachovávaly zdání kontinuity, postupné „umrtvování“ vzájemných styků sledujeme až v souvislosti s nástupem tuhé normalizace po roce 1969.

Tradice českého a francouzského politického a kulturního stýkání sahá hluboko do 19. století, skutečný rozkvět ale vzájemné vztahy zaznamenaly až v meziválečném období, kdy Francie pro mladé Československo představovala nejen kulturní vzor, ale především politického a vojenského partnera, na jehož pomoc se nový stát uprostřed Evropy bezvýhradně spoléhal. Mnichovská konference a neslavná role, jakou na ní Francie sehrála, zanechala v myslích Čechoslováků hořkou pachut', která zcela nevymizela ani po skončení války, jež byla pro Francii podobně ničivá jako pro Československo.

I přes to ale vzájemné styky měly na co navazovat a část politické reprezentace obou zemí se domnívala, že právě obnovení úzkých vztahů mezi poválečným

Československem a Francií pomohou vytvořit most mezi rýsujícími se světovými tábory. Výrazem těchto snah bylo i jednání o československo-francouzské spojenecké smlouvě z let 1946 – 1947, které již plně odráženo nejistotu z budoucího vývoje geopolitické situace. Opatrnost francouzské vlády, která jednání původně iniciovala, stejně jako váhavý postup československých orgánů ukazovaly, že obě strany narazily na „neviditelné“ limity svých příslušností k rozdílným světovým blokům, jejichž definitivní podoba vykryštovala jen o pár měsíců později.

Komunistický převrat z února 1948 doprovázely koncepční a personální změny na ministerstvu zahraničních věcí, které se stalo pouhým vykonavatelem rozhodnutí, učiněných stranickými orgány, potažmo Moskvou. Československo nadále řídilo svou zahraniční politiku v souladu se zájmy Sovětského svazu, což se na přelomu 40. a 50. let projevilo téměř úplným zmrazením vztahů se západními, kapitalistickými zeměmi. Do vnitřní organizace státu byla zavedena praktická dvoukolejnost, když tradiční hierarchii státních úřadů doplnily stranické orgány, jejichž hlavním úkolem bylo řídit, koordinovat a kontrolovat činnost státních institucí.⁵ Do čela zahraničních záležitostí nového, komunistického Československa se tak dostalo mezinárodní oddělení ÚV KSČ, které fakticky kontrolovalo všechna zásadní rozhodnutí ministerstva. Ztělesněním podřízeného postavení ministerstva zahraničí stranickému aparátu se stala osoba dlouholetého ministra zahraničí Václava Davida (ve funkci působil v letech 1953 – 1968), muže veskrze průměrného, věrného aparátčíka bez vlastního názoru nebo iniciativy.

Zahraniční styky Československa s kapitalistickou cizinou podléhaly důsledné „ideologické“ kontrole, jejich zaměření a řízení muselo respektovat oficiální ideologii komunistického režimu a propagovat socialistické zřízení státu. Tím se dostáváme k jednomu z klíčových bodů zahraničních styků socialistického Československa – účinné a efektivní propagaci. O centralizaci a sjednocení propagace země v zahraničí se nejvyšší stranický orgán – politické byro ÚV KSČ – pokoušelo od poloviny 50. let, k definitivní administrativní úpravě ale došlo až na jaře 1958. Od té doby podléhala propagace Československa v zahraničí *Propagační komisi* při ministerstvu zahraničních věcí; resortní ministr také za její řízení nesl formální zodpovědnost. Pokud se ovšem

⁵ K problematice řízení československé zahraniční politiky po roce 1948 srovnej např. Karel KAPLAN: *Le cadre de la politique étrangère tchécoslovaque 1948-1968*. in: *Les politiques étrangères des États satellites de l'URSS 1945-1989*. Cahiers du CEFRES č. 25, CEFRES, Prague 2001, str. 49 – 61; Antoine MARES: *Politique étrangère et culture en Tchécoslovaquie : de la fermeture à l'ouverture (1948-1968)*. In: *Culture et politique étrangère des démocraties populaires*. IES, Paris 2007, str. 91-103.

vedení KSČ domnívalo, že zastřešením propagace ČSR v cizině pod jediný orgán dojde k jejímu zefektivnění, museli být soudruzi zklamaní. Propagační komise se během let stala rigidním, nefunkčním orgánem, který řízení propagace pouze zatěžoval nepřiměřenou administrativou.

Propagace Československa v zahraničí nabývala mnoha podob, kromě zmíněných kulturních styků se československé úřady zaměřily i na jiné formy „ideologického“ pronikání do kapitalistické ciziny. Snaha podpořit „vývoz“ socialistických ideálů se projevila jak v organizaci družeb mezi československými městy a kraji a jejich zahraničními partnery, tak v podpoře turistického ruchu s kapitalistickými státy. Oběma těmto fenoménům je v práci věnována pozornost, neboť vhodným způsobem dokreslují variabilitu styků Československa (nejen) s Francií. Důležitou součástí propagace Československa v cizině byla práce zahraničních novinářů, ať už se jednalo o stálé dopisovatele, nebo žurnalisty, kteří do Československa přijížděli na krátké návštěvy za konkrétním účelem. Péče o tyto novináře byla soustředěna na ministerstvu zahraničí, resp. v jeho tiskovém odboru, i když pravidelné stížnosti jeho pracovníků na benevolenci úřadů stran zvaní zahraničních novinářů ukazují, že MZV bylo často obcházeno a výsledky podobných návštěv v podobě článků o Československu v zahraničním tisku spíše skromné.

Jistě není náhodné, i když prameny o tom explicitně nehovoří, že centralizace československé propagace v zahraničí a vznik Propagační komise časově korespondují s přípravou a schválením prvních rámcových směrnic, upravujících podobu zahraničních styků státní správy se zahraničím. První dokument – *Zásady pro řízení a provádění zahraničních styků v oboru kultury, vědy a sportu* – přijalo politbyro již v dubnu 1957, na konci téhož roku a na počátku následujícího byly schváleny první závazné zahraničně politické směrnice pro provádění kulturních, vědeckých a školských styků státní správy a na podzim 1958 i koncepce styků s Francií. O dva roky později byla tato koncepce rozšířena a doplněna *Dlouholetou koncepcí ministerstva školství a kultury pro provádění kulturních a školských styků s Francií*, která stanovila základní směry rozvoje předmětných kontaktů mezi Československem a Francií.

Z uvedených skutečností je patrné, že politické a kulturní styky se do značné míry překrývaly, ostatně kulturní styky se zahraničím byly považovány za nástroj zahraniční politiky státu již od roku 1953. Z prvořadé úlohy kultury v zahraničních vztazích ovšem vyplývaly značné problémy při rozdělování kompetencí mezi zainteresovanými resorty. Na řízení kulturních styků se podílelo jak ministerstvo

zahraničí, tak ministerstvo školství a kultury, nemluvě o úloze mezinárodního a ideologického oddělení ÚV KSČ. Spory o kompetence mezi MZV a MŠK komplikovaly koordinaci jednotlivých kulturních podniků, rozdělení pravomocí také znamenalo zbytečné navýšení administrativy a zatížení úřednického aparátu. Nepružnost rozhodování o konkrétních akcích se stala problémem zejména v druhé polovině 60. let, kdy se vzájemné kulturní styky mezi Československem a Francií dostaly na oficiální platformu. Generální ředitelství kulturních a technických záležitostí při francouzském ministerstvu zahraničí, které představovalo oficiálního partnera pro sjednávání kulturních akcí diplomatickou cestou, totiž disponovalo výkonným aparátem a disciplínou, které hrozily vyústit ve francouzskou dominanci v této oblasti.

Převaha československých kulturních akcí ve Francii přitom byla leitmotivem naší kulturní diplomacie po celé sledované období a nic na tom nezměnily ani pravidelné požadavky československé strany na reciprocitu a vzájemnost oficiální kulturní výměny. Československé představy o podobě kulturních a intelektuálních výměn, stejně jako požadavky v ekonomické a obchodní oblasti často narážely na limity, dané rozdílným společenským zřízením obou států. Zatímco v Československu byly veškeré aktivity, ať už kulturního nebo ekonomického rázu, podřízeny centrálnímu řízení, demokratická Francie s rozsáhlým soukromým sektorem přirozeně nedisponovala takovými možnostmi jako totalitní systém u nás. Při řadě jednání na oficiální úrovni tak byla československá strana odkazována na soukromé subjekty s tím, že francouzská vláda nemůže zajistit splnění československých požadavků.

Role francouzského státu nicméně zůstala silná v oblasti kulturních výměn, protože kulturní diplomacie představovala tradiční prostředek šíření „francouzské myšlenky“ a jazyka. Tyto dva motivy také vystupují do popředí při všech oficiálních jednáních týkajících se kulturních a intelektuálních styků mezi oběma zeměmi – jako červená nit se jimi táhne francouzská snaha o vyšší vývoz francouzských knih a obnovení francouzské kulturní přítomnosti v Československu cestou znovuotevření kulturního centra. Prameny ukazují, že tímto centrem zdaleka nemusel být předválečný Francouzský institut, cíle francouzské strany byly skromnější. Jejich vyjádřením se v 60. letech minulého století stalo úsilí o zpřístupnění fondů knihovny bývalého Denisova ústavu v Praze. Jednání o umístění knihovny, její správě a personálním obsazení pak dobře ilustrují postoje obou stran k vzájemným kulturním výměnám a plně korespondují s výše zmíněnou snahou československých úřadů o naši dominanci v oblasti kulturních a školských styků. Přestože přijatý kompromis nahrával spíše

československé straně, stalo se z *Francouzské knihovny a čítárny* skutečné centrum francouzských kulturních aktivit v Praze. Vzhledem k tomu, že k jejímu otevření došlo až na jaře 1967 a její činnost se plněji rozvinula až v průběhu následujícího roku, nebyla tato skutečnost ze strany československých oficiálních míst nijak kritizována.

Se snahou nedopustit přílišné proniknutí francouzské přítomnosti na půdu československého státu také souvisí váhavý postoj československé vlády k smluvní úpravě kulturních vztahů. Československá socialistická republika zůstávala dlouho jediným socialistickým státem v Evropě, který neměl s Francií uzavřenou žádnou formu úmluvy o podobě vzájemných kulturních, vědeckých a školských styků. Formálně tak zůstávaly v platnosti *Deklarace o vědeckých, literárních a školských stycích* z roku 1923 a její *Dodatkový protokol* z prosince 1945. Textace těchto dvou dokumentů ale minimálně od přelomu 40. a 50. let neodpovídala reálnému stavu tehdejších vztahů; k vypovězení kulturní dohody ovšem z taktických důvodů nepřikročila žádná ze stran. I když československá vláda reálně uvažovala o obnovení oficiálních kulturních styků již v druhé polovině 50. let, celkové ochlazení ve vzájemné relaci nedovolilo tuto iniciativu více rozvinout. Druhým, a pravděpodobněji i závažnějším, důvodem československého váhání byla skutečnost, že řada československých kulturních akcí ve Francii byla dohodnuta a posléze i realizována neoficiální cestou – prostřednictvím stykové společnosti, krajanů, společenských organizací apod. ovládaných přátelkou Komunistickou stranou Francie – a smluvní úprava kulturních styků mohla tento kanál narušit, ne-li zcela uzavřít. V první polovině 60. let se právní vakuum panující v kulturních stycích stalo neudržitelným a nakonec to byla československá vláda, která jako první přišla s konkrétní iniciativou. Jejím výsledkem byl podpis dvouletého kulturního protokolu ze září 1964, jímž byly rámcově upraveny kulturní, vědecké a školské výměny. Na podpis skutečné kulturní dohody, která nahradila zmíněné dokumenty z let 1923 a 1945, si obě strany počkaly až do podzimu 1967; tato dohoda již nicméně pouze stvrdila praktickou „normalizaci“ vzájemných vztahů v kulturní oblasti.

Obraz vzájemných vztahů by nebyl úplný bez pochopení motivací obou stran. Československo svou zahraniční politikou sledovalo zájmy Sovětského svazu, takže i ve vztazích s Francií zcela přirozeně hájilo sovětské pozice a stanoviska k mezinárodním problémům. Zároveň bylo zemí průmyslově vyspělou, s relativně vysokou životní úrovní, takže mohlo sloužit jako „vlajková loď“ socialismu v kapitalistickém zahraničí. Jak jsme již zdůraznili, byla právě účinná propagace Československa jako vyspělé,

socialistické země jedním z klíčových faktorů při hodnocení úspěšnosti a účelnosti zahraničních styků. Hledisko propagace tedy můžeme považovat za jeden ze základních momentů zahraniční politiky Československa vůči Francii a totéž se dá říci i o druhé straně. Propagace francouzské kultury a jazyka, jenž je ostatně považován za nositele francouzských národních ideálů a civilizačních hodnot je integrální součástí francouzské „zahraniční kulturní činnosti“ (*action culturelle à l'étranger*).⁶ Střední Evropa představovala pro Francii tradiční oblast politického a kulturního působení, které musela po roce 1948 nedobrovolně vyklidit. Šance na návrat, byť v značně omezeném měřítku, tedy představovala výzvu, kterou si Francie nemohla nechat ujít. Orientace na Sovětský svaz a země sovětského bloku byla nadto jedním z třech pilířů gaullistické zahraniční politiky, takže postupná „normalizace“ vztahů se socialistickým Československem plně korespondovala s francouzskou zahraničněpolitickou koncepcí.

Neopominutelnou součástí československo-francouzských vztahů jsou kontakty mezi „sesterskými“ komunistickými stranami obou států. Jejich povaha a rozsah stojí v pozadí jisté „dvoukolejnosti“ stykové agendy. Komunistická strana Francie se stala prostředníkem pro uskutečňování řady kulturně-propagačních akcí, které nebylo možné připravit oficiální cestou, ať už z důvodu napětí mezi čs. a francouzskou vládou, nebo jiných. K tomuto účelu využívali francouzští soudruzi řadu organizací – stykovou společnost France-Tchécoslovaquie, krajanskou Jednotu československé kolonie ve Francii, odbory a jiná účelová uskupení, úzce navázaná na PCF. Vzájemná spolupráce československých a francouzských komunistů se ale zdaleka neomezovala pouze na kulturní oblast, šíře vzájemných kontaktů a míra finanční a materiální pomoci, kterou KSČ poskytovala své francouzské „sestře“, je skutečně neobvyklá a nesnese srovnání s žádnou další komunistickou stranou (s výjimkou KSSS). Karel Bartošek, který se této problematice jako první uceleněji věnoval,⁷ dokonce Prahu nazývá „bankéřkou francouzských komunistů“ a jeho výzkumy potvrzují ústřední roli, kterou Praha hrála ve financování činnosti PCF. V této práci se vzájemných vztahů mezi československými a francouzskými komunisty dotkneme spíše okrajově, jako doplňku k oficiálním stykům, i když povaha a množství dochovaných archivních materiálů svědčí o

⁶ Problematikou „zahraniční kulturní činnosti států“ jako určitého francouzského specifika v oblasti kulturní diplomacie se podrobněji zabývá E. Tomalová. Srovnej Eliška TOMALOVÁ: Kulturní diplomacie. Francouzská zkušenost. ÚMV, Praha 2008; Eliška TOMALOVÁ: Francouzská zahraniční kulturní politika. in: Sborník západoevropských studií, Karolinum, Praha 2005, str. 9-79.

⁷ Srovnej Karel BARTOŠEK: Zpráva o putování v komunistických archivech. Praha – Paříž (1948-1968). PASEKA, Praha, Litomyšl 2000, 313 s.

zásadnější úloze soudružské spolupráce v historii československo-francouzských vztahů.

1. Politický vývoj Francie v letech 1944/45 - 1968⁸

1.1. Vznik IV. republiky

Druhá světová válka zanechala Francii na pokraji úplného vyčerpání. Obrovské materiální škody, zničená infrastruktura, problémy se zásobováním a v neposlední řadě i vyrovnání se s nacistickou okupací a kolaborací představovaly výzvu, které musel francouzský národ čelit v prvních poválečných letech.

Čtvrtá republika ale nesplnila očekávání, která do ní Francouzi zpočátku vkládali. Nadšení z nově nabyté svobody vystřídalo rozčarování z politického systému, který nebyl schopen zajistit efektivní fungování státu a přinést řešení palčivých ekonomických a sociálních problémů. Ústavou z roku 1946 byla rozhodující pravomoc svěřena zákonodárným orgánům. Mocenské rozložení politických stran a jejich závažné názorové neshody však neumožnily vznik stabilní vlády, která by měla dostatečnou sílu k prosazení nutných reforem. Časté vládní krize oslabovaly francouzskou pozici na mezinárodní scéně v době, kdy Francie musela řešit ztrátu Indočíny a nepokoje v Alžíru, nemluvě o vypjaté situaci v Evropě. Vleklé problémy ve vnitřní a zahraniční politice nakonec vyústily v definitivní pád IV. republiky a její nahrazení novými a stabilními institucemi.

1.1.2. Vládní nařízení z 9. srpna 1944

Na konci druhé světové války Francie potřebovala obnovit činnost ústavních institucí a vypořádat se z dědictvím vychistického režimu. Otázka kontinuity francouzské republiky hrála v návratu k běžnému politickému životu státu důležitou roli, protože bylo nutné jasně ukázat, že nové orgány státní moci nepostrádají legitimitu.⁹

Generál de Gaulle, vůdce Svobodné Francie a předseda provizorní vlády, hájil názor, že republika nikdy nezanikla. Nebyla však reprezentována vládou ve Vichy,

⁸ Následující text o politickém vývoji Francie v letech 1945 – 1956 je částečně převzat z diplomové práce autorky Československo-francouzské vztahy 1948-1956. Proces Slánský ve francouzském tisku. Ústav českých dějin FF UK, Praha 2006. Nепublikováno.

⁹ Hervé BASTIEN: Les „Hommes d’Alger“. Quelle idée de la République? In: La Rétablissement de la légalité républicaine – 1944. Edition Complexe, Bruxelles 1996, str. 95.

nýbrž francouzským zahraničním odbojem – Svobodnou Francií – a generálem osobně. Tato interpretace ovšem vyžadovala, aby byl vichystický režim prohlášen za neústavní a od počátku neplatný.

Závazně byl tento názor vyjádřen v nařízení provizorní vlády z 9. srpna 1944. Pomiňme zde složitou právní argumentaci a debaty, které toto nařízení dodnes vzbuzuje a omezme se na konstatování, že tímto nařízením byla zneplatněna všechna vládní nařízení a opatření, vyhlášená na francouzském kontinentálním území mezi 16. červnem 1940 a vznikem provizorní vlády.¹⁰

Popřením existence vichystického režimu vyvstal před provizorní vládou nový problém. Podle francouzských právních norem se Francie měla vrátit k ústavnímu pořádku III. republiky a vládní autority musely stanovit termín voleb do Poslanecké sněmovny a Senátu. Vedení provizorní vlády v Alžiru ale rozhodlo jinak. Již v dubnu 1944 bylo přijato nařízení,¹¹ kterým se datum voleb posouvalo na dobu po úplném osvobození Francie, kdy bude možné uspořádat parlamentní volby v regulérních podmínkách.

Předseda provizorní vlády generál de Gaulle si ale návrat k III. republice nepřál, neboť v jejích nefunkčních institucích spatřoval hlavní příčinu francouzské porážky roku 1940. De Gaullovi se podařilo v rozděleném kabinetu prosadit myšlenku lidového referenda, v němž sami Francouzi rozhodnou o budoucnosti a podobě politického zřízení své země.

1.1.3. Referendum a parlamentní volby v říjnu 1945

V říjnovém referendu rozhodovala francouzská veřejnost o dvou otázkách:

1. „*Přejete si, aby se z nově zvoleného Národního shromáždění stal ústavodárny sbor?*“
2. „*Pokud jste jako volič odpověděl Ano na první otázku, schvalujete, aby orgány veřejné moci byly až do schválení platnosti nové ústavy organizovány podle ustanovení předloženého návrhu zákona?*“¹²

¹⁰ Bernard MATHIEU – Michel VERPAEAUX: La transition juridique: L'Ordonnance du 9 août 1944. in: La rétablissement de la légalité républicaine – 1944, str. 807.

¹¹ Nařízení vlády z 21. dubna 1944.

¹² Odpověď ano na první otázku znamenala odmítnutí institučního systému III. republiky, vytvoření nových institucí a vypracování nové ústavy, odpověď ne pak značila návrat k institucím třetí republiky a zachování dosavadního politického systému. Kladná odpověď u druhé otázky pak omezovala pravomoci

Národní shromáždění bylo voleno na sedm měsíců, ve kterých v případě, že bude ustanoveno jako ústavodárné, mělo vypracovat návrh nové ústavy. Všechny politické strany s výjimkou radikálů a komunistů nabádaly své voliče volit ANO - ANO¹³ a Francouzi odpověděli celkem jasně. Na první otázku zněla odpověď ANO u 18 585 000 voličů (96,4 %), na druhou odpovědělo ANO 12 795 000 Francouzů (66,3 %). Francouzská veřejnost tak odmítla pokračování třetí republiky, nové Národní shromáždění se stalo Konstituantou.

Z výsledku referenda vyplývaly nové volby do Ústavodárného národního shromáždění (dále jen ÚNS). Konaly se 21. října 1945 systémem poměrného zastoupení v rámci departementů, který posílil autoritu politických stran nad svými kandidáty – poslanci, protože jejich případné zvolení záviselo na postavení na kandidátní listině příslušné strany. Tyto parlamentní volby představovaly v historii Francie důležitý mezník, nejen proto, že se jich poprvé zúčastnily i ženy.¹⁴ Z těchto voleb vzešla zcela nová politická reprezentace, čtyři pětiny nově zvolených poslanců nezasedalo v parlamentu roku 1940. Plně se také projevil přesun politických sil. Z voleb vzešla vítězně *Komunistická strana Francie* (*Parti communiste français*; PCF) s 26,2 % hlasů, následovaná křesťanskými demokraty (*Lidově demokratické hnutí – Mouvement républicain populaire*; MRP) s 24 % odevzdaných hlasů a sociálními demokraty (*Francouzská sekce dělnické internacionály – Section française d'Internationale ouvrière*; SFIO) s 23,5 % hlasů.¹⁵

ústavodárného sboru, který se měl o kompetence dělit s provizorní vládou. Srovnej Michel PEROTTINO: *Francouzský politický systém. Sociologické nakladatelství, Praha 2005, str. 52.*

¹³ Radikální strana prosazovala vzhledem ke svým poutům k třetí republice volit NE – NE; komunisté třetí republiku odmítali, protestovali ale proti omezeným pravomocím ÚNS, proto navrhovali volit ANO – NE.

¹⁴ Vládní nařízení ze dne 21. dubna 1944.

¹⁵ Michel PEROTTINO: *Francouzský politický systém, str. 53.*

Volby z 21. října 1945¹⁶

Název strany	Počet hlasů	% zapsaných voličů ¹⁷ / % odevzdaných hlasů	Počet mandátů
PCF	5 024 174	20,4 / 26,2	161
MRP	4 580 222	18,6 / 24	150
SFIO	4 491 000	18,2 / 23,5	150
Umírnění (Modérés)	3 001 000	12,1 / 15,7	64
Radikálové a UDSR	2 000 665	8,1 / 10,5	57

Z volebních výsledků jasně vyplývá sympatie francouzských voličů k levicovým stranám – PCF a SFIO získali v nově zvoleném ÚNS absolutní většinu křesel. Zároveň se ukázalo, že voliči příliš nedůvěřují politickým silám vzešlým z protinacistického odboje. Nově založená *Demokratická a socialistická unie odboje* (l'Union démocratique et socialiste de la Résistance; UDSR), která se prezentovala jako politické strana vzešlá z hnutí odporu získala pouze 31 mandátů.¹⁸

2. listopadu 1945 přijalo ÚNS ústavní zákon, který limitoval pravomoci zvoleného sboru tímto způsobem :

1. Volební období ÚNS bylo stanoveno na dobu sedmi měsíců, v nichž mělo vypracovat návrh nové ústavy a zajistit normální chod politického života v zemi.
2. Přijatý návrh ústavy měl být předložen ke schválení v referendu.

Poslanci ÚNS dále volili předsedu prozatímní vlády, který jmenoval své ministry, vláda pak musela být schválena Národním shromážděním. 8. listopadu zvolilo NS svého předsedu, stal se jím socialista Félix Gouin. O několik dní později, 13. listopadu, byl do čela provizorní vlády jednomyslně zvolen Charles de Gaulle, velmi brzy se ale projevil rozpor mezi ním a novým parlamentem, které vyplývaly z rozdílných názorů na podobu nové ústavy. Konflikt vyústil 20. ledna 1946 v demisi Charlese de Gaulla z postu předsedy provizorní vlády, „republika stran“ mohla začít.

¹⁶ Bernard PHAN: La France de 1940 à 1958. Prépas Histoire, Paris 1998, str. 79; Michel PEROTTINO: Francouzský politický systém, str.53.

¹⁷ Francouzská volební praxe je založena na existenci volebních seznamů, do kterých se musel každý občan, který chtěl využít svého volebního práva, nejprve zapsat. V současnosti je do seznamu automaticky zapsán každý francouzský občan starší 18-ti let. Srovnej Michel PEROTTINO: Francouzský politický systém, str. 221-222.

¹⁸ Eric DUHAMEL: Histoire politique de la IVe République. Éditions La Découverte, Paříž 2000, str.30.

1.2. Politické strany ve Francii po roce 1945¹⁹

1.2.1. Lidově republikánské hnutí (Le mouvement républicain populaire; MRP)

Ustavující sjezd MRP proběhl v Paříži ve dnech 25. a 26. listopadu 1944. Nová politická strana měla své kořeny v meziválečném období, její předchůdce – *Lidově demokratická strana* (Parti démocrate populaire) ale nikdy nezískala srovnatelnou podporu voličů. Během okupace hráli křesťanští demokraté důležitou roli, významný představitel pozdější MRP Geogres Bidault byl roku 1943 navržen jako prezident *Národní rady Rezistence* (Conseil national de la Résistance), jejich hlavní chvíle ale přišla až v posledních měsících války. V této době se podařilo spojit různé proudy křesťansko demokratického hnutí v novou politickou stranu – MRP.

Čestným předsedou nové strany se stal Marc Sangnier, prvním předsedou byl zvolen Maurice Schuman. MRP vyplnila prázdný prostor na politické scéně vzniklý oslabením tradiční pravice, tedy radikální strany. V prvním poválečných volbách se stala druhou nejsilnější politickou stranou za komunisty, v druhých legislativních volbách v červnu 1946 již získala primát.

Křesťanskodemokratičtí ministři předsedali vládám až do roku 1950, kdy přišla roztržka se sociálními demokraty ze SFIO, kterou následoval výrazný volební neúspěch ve volbách roku 1951. V 50. letech doplatila MRP na svou určitou názorovou nevyhraněnost. Odklonili se od ní pravicoví voliči, kteří dali přednost gaullistům, částečně ji opustili i voliči-dělníci, sympatizující nadále se sociálními demokraty.

Parlamentní volby roku 1951 znamenaly pro MRP velký neúspěch. Hnutí získalo pouze 15 % hlasů, tedy 95 mandátů.²⁰ V období let 1951-1956 její ústup pokračoval, v předčasných volbách v lednu 1956 již získala pouhých 74 poslaneckých křesel. Volební propad probíhal současně s odlivem členstva, původně masová strana s 235 000 členů skončila roku 1957 na 40 000 členů.

I přes relativní neúspěch politiky MRP v 50. letech tvořila tato politická strana oporu režimu IV. republiky. I když od roku 1951 nestáli její reprezentanti v čele vlád, podporovalo MRP vlády od A. Pinaye (1952) až po J. Laniela (1954) a vysílalo do nich

¹⁹ Ve výběru uvádím pouze nejdůležitější parlamentní strany, které zasáhly do činnosti institucí čtvrté republiky.

²⁰ Jean-François SIRINELLI: Dictionnaire historique de la vie politique française au XXe siècle. Paris 1995, str.710.

své zástupce. Křesťanští demokraté nevstoupili do vlády Pierra Mendès-France, do exekutivy se vrátili až s příchodem Edgara Faura do čela kabinetu v únoru 1955. V průběhu politické krize na jaře 1958 se MRP připojilo ke generálovi de Gaullovi, pátá republika ale znamenala pro tuto politickou stranu definitivní ústup. V otázkách zahraniční politiky bylo MRP po celou dobu trvání čtvrté republiky předním stoupencem evropské integrace a Severoatlantické aliance.

1.2.2. Francouzská sekce dělnické Internacionály (Section française d'Internationale ouvrière; SFIO)

Francouzská politická levice byla po pařížských událostech roku 1871 značně oslabená a roztržštěná, sjednotit různé proudy v jednu sociálně demokratickou stranu se ve Francii podařilo až na počátku 20. století – tedy s téměř třicetiletým odstupem v porovnání s Německem a Rakousko-Uherskem.

Na konci 19. století vykryštovaly ve Francii dva hlavní socialistické proudy reprezentované dvěma politickými stranami – *Socialistickou stranou Francie* (Parti socialiste de France), která sdružovala „marxisty“, stoupence Jula Guesdeho a Eduarda Vaillanta a *Francouzskou socialistickou stranou* (Parti socialiste français) pod vedením Jeana Jaurèse, jež tvořila platformu reformních socialistů. Po kongresu II. Internacionály v Amsterdamu v srpnu 1904 vznikla ve Francii unifikační komise, jejímž hlavním cílem bylo připravit sjezd nové politické strany. V této komisi získal převahu radikálnější proud představovaný Socialistickou stranou Francie, ke které se připojil J. Jaurès.

Unifikační sjezd sjednocené socialistické strany se konal v Paříži ve dnech 23.-25. dubna 1905, oficiální název nové strany od této doby zněl *Socialistická strana – Francouzská sekce dělnické Internacionály* (Parti socialiste – Section française d'Internationale ouvrière).²¹

Nová politická strana od počátku disponovala 30 poslanci, členská základna čítala přibližně 33 000 členů. Do sjednocené socialistické strany nepřešli všichni členové bývalých politických uskupení, zejména lidé sympatizující s reformním proudem Francouzské socialistické strany odmítali revoluční charakter SFIO a obviňovali Jaurèse ze zrady socialistických ideálů. I přes počáteční obtíže začala SFIO postupně posilovat

²¹ Dictionnaire historique de la vie politique française au XXe siècle, str. 973.

své pozice – roku 1914 měla již 90 000 členů a v parlamentních volbách téhož roku získala 17 % hlasů, tj. 103 mandáty.²²

První světová válka socialisty znovu oslabil, 31. července 1914 byl zavražděn jeden z jejích předních představitelů Jean Jaurès. SFIO se pak pod vedením E. Vaillanta aktivně zapojila do vedení války a pravidelně vysílala své zástupce do válečných kabinetů.

Po skončení válečného konfliktu zaznamenala SFIO zpočátku relativní neúspěch, když v parlamentních volbách roku 1919 získala pouze 68 mandátů. Členská základna se ale rozšířila z pouhých 20 000 členů (listopad 1918) na 180 000 v prosinci 1920. Většinu nových členů tvořili mladí muži s přímou válečnou zkušeností, řada z nich sympatizovala s radikálním socialismem představovaným sovětským bolševismem. V této době prošla SFIO podobným vývojem jako jiné sociální demokracie v Evropě. I zde se střetly dva směry – radikální představovaný stoupenci III. Internacionály a druhý slabší směr, který reprezentovali především předváleční členové strany a lidé chtějící udržet jednotu socialistické strany a odmítající zavádění bolševického radikalismu ve Francii. Rozpory vyvrcholily v prosinci 1920 během kongresu SFIO v Tours, kdy se většina delegátů vyslovila pro přijetí 21 podmínek III. Internacionály a opustila SFIO, aby založila novou politickou stranu – *Komunistickou stranu Francie* (Parti communiste – Section française d'Internationale communiste; SFIC).²³

Léta 1921-1924 se nesou ve znamení „obnovy“ sociálně demokratické strany, která po secesi komunistů zůstala značně oslabená. I díky počátečním obtížím a čistkám v komunistické straně se však SFIO rychle vzpamatovala a od roku 1924 již převyšovala PCF jak počtem členů, tak počtem získaných mandátů.²⁴

V meziválečném období se SFIO potýkala s několika vážnými problémy. První se týkal otázky vedení strany, které bylo prakticky rozděleno mezi stranický aparát řízený generálním tajemníkem Paulem Faurem a tzv. parlamentní skupinu v čele s Léonem Blumem. Jednotu strany se podařilo udržet, ve 30. letech ale nové rozpory, tentokrát mezi pravíci ve SFIO reprezentované skupinou poslanců okolo Marcela Déata

²² Tamtéž, str. 974.

²³ S tímto názvem se vedle názvu Parti communiste français (PCF) setkáváme až do roku 1943, kdy byla z popudu Stalina Kominforma rozpuštěna.

²⁴ Ve volbách roku 1924 získala SFIO 19 % hlasů a 101 mandátů, komunisté pouze 26 mandátů. Viz Dictionnaire historique de la vie politique française au XXe siècle, str. 975.

a zbytkem strany, vyústily v secesi některých členů a poslanců, kteří založili novou politickou stranu – *Socialistickou stranu Francie* (Parti socialiste de France).²⁵

Další z vážných problémů, který se projevil ve 30. letech a který nakonec vedl k praktickému rozštěpení strany, byl postoj k fašistickému nebezpečí. Zatímco na spolupráci s PCF se roku 1934 SFIO prakticky shodla²⁶, otázka jak čelit pravicovému extremismu stranu rozdělila na zásadní odpůrce násilného řešení, kteří se za každou cenu chtěli vyhnout případné válce (Paul Faure, Marceau Pivert) a „centristy“ v čele s L. Blumem, kteří tuto možnost nevyklučovali.

Otevřeně se konflikt projevil na sjezdu strany v prosinci 1938; v předvečer druhé světové války se tak francouzská sociální demokracie ocitla ve stavu hluboké vnitřní krize, která ji znemožnila adekvátně reagovat na další politický vývoj. Za těchto podmínek se v květnu 1940 vedení strany rozhodlo nepokračovat dál v práci a stranu „uspat“.

Během okupace Francie nacistickým Německem se sociální demokraté zapojili do celé řady tajných aktivit, v březnu 1941 založili Robert Mayer a Henri Rivière *Akční socialistický výbor* Comité d'action socialiste (CAS), který se v březnu 1943 přetransformoval v politickou stranu (*Socialistická strana* – Parti socialiste) s tajným vedením a strukturou, z jejíhož popudu vznikla v květnu 1943 *Národní rada Rezistence* (Conseil national de la Résistance).

Po 2. světové válce se SFIO znovu stala významnou politickou silou, počet členů stoupl na 335 000; v prvních poválečných parlamentních volbách v říjnu 1945 získala 23,4 % hlasů a stala se tak jednou ze tří nejsilnějších politických stran. Společně s komunisty a křesťanskými demokraty z MRP tvořila SFIO v letech 1946-1947 vládní koalici zvanou tripartismus.

Po odchodu PCF z vlády v květnu 1947 a vzniku nové vládní koalice tzv. Třetí síly zůstali socialisté ve vládě, relativní volební neúspěch v červnových volbách 1951 a úbytek členstva (135 000 členů roku 1951) donutili SFIO přejít do opozice vůči pravicovým vládám. V letech 1954-1955 podporovali socialisté ze SFIO vládu Pierre Mendès-France, přímou účast v ní ale odmítli.

Předčasné volby v lednu 1956 vynesly do čela vlády generálního tajemníka SFIO Guy Molleta. Jeho vláda, nejdelší za celé období čtvrté republiky (únor 1956 – květen

²⁵ Parti socialiste de France shromáždila přibližně 20 000 členů a 30 poslanců.

²⁶ 27. července 1934 podepsali socialisté s komunisty dohodu o společné činnosti (pacte d'unité d'action), ke které se později připojili i radikálové.

1957) přinesla celou řadu sociálních reforem, na druhou stranu ale stoupající výdaje státu opět výrazně zvýšily inflaci.

Po květnové krizi 1958 se SFIO přidala na stranu generála de Gaulla, její zástupci přijali křesla v nové de Gaullově vládě, což vyprovokovalo odchod některých členů a založení nové nezávislé socialistické strany.

1.2.3. Komunistická strana Francie (Parti communiste français; PCF)

Komunistická strana Francie vznikla podobně jako jiné evropské komunistické strany secesí radikálních socialistů ze sociální demokracie (SFIO). Stalo se tak během kongresu SFIO v Tours v prosinci 1920, kdy se většina delegátů vyslovila pro přijetí 21 podmínek komunistické Internacionály a založila vlastní stranu.

Nesouhlas s direktivami Moskvy vedly k rychlému odchodu některých vedoucích představitelů z PCF. V parlamentních volbách roku 1924 získala PCF pouhých 26 mandátů,²⁷ navíc přijetí nové politické linie tzv. bolševizace stranu připravila o další příznivce. Na druhou stranu se v této době začala vytvářet pevná struktura strany, byly zakládány jednotlivé stranické buňky v závodech, v čele PCF stanul jednotný řídicí orgán.

Na přelomu let 1927/1928 přijala PCF politiku „třída proti třídě“ namířenou zejména proti socialistům ze SFIO. Od počátku 30. let se do čela strany dostávají osvědčené „stranické kádry“ mající plnou důvěru a podporu Moskvy. Mezi nimi vynikl Maurice Thorez, který stál v čele PCF až do své smrti roku 1964.

Ve 30. letech zasáhla Francie celosvětová hospodářská krize, která se dotkla především dělníků nejvíce postižených nezaměstnaností. Komunistická strana a odbory znásobily úsilí o pomoc postiženým pracovníkům, pořádaly společně různé solidární akce ve městech i na půdě parlamentu.

Pokus o fašistický puč ve Francii roku 1934 přinesl změnu v politice PCF. Komunistická Internacionála změnila taktiku a doporučila PCF sblížení se sociálními demokraty a vytvoření levicové platformy „národní fronty“ schopné čelit fašistickému nebezpečí. 27. července 1934 podepsali komunisté se socialisty ze SFIO dohodu o akční jednotě a spolupráci.²⁸ Na podzim stejného roku byla tato dohoda rozšířena i na

²⁷ Dictionnaire historique de la vie politique française au XXe siècle, str. 773.

²⁸ K dohodě mezi socialisty a komunisty srovnej Jacques FAUVET – Alain DUHAMEL: Histoire du parti communiste français 1920-1976. FAYARD, Paris 1977, str. 130 – 197.

radikální stranu, kterou s komunisty a SFIO spojoval odpor vůči fašismu. Tyto tři strany vytvořily tzv. *Národní frontu* (Front populaire du travail, de la liberté et de la paix) a po delších jednáních se shodly i na společném volebním programu. Z dohody těžila hlavně PCF, počet jejích členů se zvýšil na 328 000 v září 1937, uspěla v komunálních volbách roku 1935 i v parlamentních volbách roku 1936. V březnu 1936 se navíc opět spojily odbory,²⁹ a v obnovené centrále CGT získali komunisté značný vliv.

Ve volbách roku 1936 Národní fronta zvítězila, z rozkazu Kominterny se ale PCF na vládě Léona Bluma nepodílela. Uzavření německo-sovětského paktu v srpnu 1939 postavilo PCF do obtížné situace. Od komunistické strany se odklonily desetitisíce příznivců, během prvních měsíců války čítala PCF zhruba 10 000 členů. 26. září 1939 byla strana vládou zrušena a přešla do ilegality.

Do hnutí odporu (Résistance) se komunisté plně zapojili až v červnu 1941 po napadení SSSR hitlerovským Německem, představovali pak nejlépe organizovanou a nejmocnější sílu Rezistence. Roku 1943, poté co komunisté neuspěli se svým plánem postavit se do čela vnitřního odboje, začali spolupracovat s generálem de Gaullem a vyslali své zástupce do francouzské provizorní vlády.

Po válce těžili komunisté z velkého morálního kreditu, který za okupace získali. PCF se stala první stranou Francie jak v počtu členů (814 000 členů roku 1946), tak volebními výsledky.³⁰ Do května 1947 tvořila PCF součást vládní koalice zvané tripartismus. Po roztržce s vládními socialisty a křesťanskými demokraty byli komunističtí ministři odstraněni z vlády a PCF přešla do opozice.

V září 1947 na schůzce komunistických stran v Polsku³¹ byli francouzští komunisté ostře kritizováni a donuceni změnit svoji dosavadní politiku podle přání Moskvy. Na podzim 1947 a poté i o rok později se PCF zapojila do masivních stávek vyvolaných zhoršující se sociální a ekonomickou situací ve Francii. Zostřily se také komunistické útoky proti USA a strukturám NATO v Evropě.

²⁹ K rozštěpení jednotných socialistických odborů –CGT došlo roku 1921 po vytvoření PCF. Radikální příznivci nové strany vyloučení ze socialistických odborů založili nové odbory CGTU ovládané komunistickou stranou. Blíže viz Dictionnaire historique de la vie politique française, str. 772.

³⁰ V říjnových volbách 1945 získala PCF 161 mandátů, o rok později, v listopadu 1946 už 183 mandátů. Podrobněji k výsledkům voleb srovnej Dictionnaire historique, str.775; Bernard PHAN: La France de 1940 à 1958, str. 79 a 102.

³¹ Na této schůzce ve Szklarské Porebě se sešli zástupci komunistických stran SSSR, Polska, Československa, Bulharska, Maďarska, Rumunska, Jugoslávie, Francie a Itálie, aby z podnětu Stalina založili nové řídicí centrum mezinárodního komunistického hnutí navazující na činnost rozpuštěné Komunistické internacionály - Informační byro komunistických a dělnických stran.

Na počátku 50. let zasáhly francouzské komunisty, obdobně jako komunistické strany v sovětském bloku, čistky v ústředních orgánech strany. PCF nedobrovolně opustili tajemníci ÚV PCF André Marty a Auguste Lecoœur, dalším postiženým byl např. člen ÚV Charles Tillon. Vnitřní problémy strany se odrazily i ve voličské přízni, když ve volbách roku 1951 PCF získala pouze 103 mandátů. Komunisté se ale rychle vzpamatovali a v následujících parlamentních volbách v lednu 1956 již uspěli se ziskem 25,7 % hlasů a 150 poslanci.³²

Po Stalinově smrti roku 1953 došlo i v PCF k určitému uvolnění, komunisté začali opět podporovat některé vlády, i když se na exekutivě nepodíleli. Konec IV. republiky pro PCF znamenal značné oslabení. V prvních legislativních volbách páté republiky (podzim 1958) zaznamenali komunisté výrazný pokles voličské přízně – získali pouze 18,6 %, což v rámci volebního klíče znamenalo pouhých 10 poslaneckých mandátů.

1.2.4. Radikální strana (Parti républicain, radical et radical-socialiste)

Ve dnech 21. – 23. června 1901 se v Paříži konal ustavující sjezd Republikánské, radikální a radikálně-socialistické strany, ve které se sjednotily různé politické skupiny s programem založeným na republikánských a národních hodnotách. Vznikla tak ve své době největší a také nejmoderněji organizovaná politická strana Francie. Republikánská, radikální a radikálně-socialistická strana (zkráceně Radikální strana) uspěla v parlamentních volbách roku 1902 a 1906; v této době také úzce spolupracovala se socialisty Jeana Jaurèse. Po založení SFIO byla spolupráce ukončena, Radikální strana odmítala revoluční charakter sjednocené socialistické strany a nesouhlasila ani s jejím programem vyjádřeným heslem „třídní boj“.

V letech před první světovou válkou byl radikalismus jako politický program na vrcholu, radikální strana měla téměř 200 000 členů pocházejících především z maloburžoazie a středních tříd. Radikálové zůstali hlavní politickou silou i za první světové války, kdy jejich zástupci zastávali funkce ministra vnitra, ministra války i ministra zahraničních věcí. Jejich angažovanost během války ale přinesla straně problémy v prvních poválečných volbách roku 1919, kdy strana ztratila polovinu mandátů získaných před válkou.

³² Michel PEROTTINO: Francouzský politický systém, str. 63.

I přes tento počáteční neúspěch patřila radikální strana k nejvýznamnějším politickým stranám meziválečného období, její představitelé předsedali třinácti z dvaadvaceti vlád této doby. Během 20. let se jednalo nejprve o vládní koalici národního bloku (Bloc national, 1921 – 1924), ze které ale radikálové na přelomu let 1922/1923 vystoupili, aby se v rámci tzv. levého bloku (Cartel des gauches) spojili se socialisty.

V parlamentních volbách roku 1924 levý blok zvítězil, radikálové se tak opět dostali do čela země. Spolupráce se socialisty trvala pouze do roku 1926, kdy se radikální strana od socialistů znovu odvrátila a připojila se k nové pravicové vládě národní jednoty (Union nationale). Roku 1928 strana neuspěla ve volbách a ztratila tak postavení nejsilnější levicové strany ve prospěch socialistů ze SFIO. Tento vývoj vyvolal v radikální straně opoziční hnutí vedené mladými odpůrci Edouarda Herriota³³ Jean Zayem, Pierre Cotem, Pierre Mendès Francem a dalšími. Cílem této skupiny nazývané „Mladí Turci“ (Jeunes Turcs) bylo obnovení radikálního programu strany, prosazení ekonomických reforem (posílení úlohy státu) a vytvoření funkční evropské organizace. Roku 1932 tato vnitřní opozice na krátký čas podpořila vedení strany a E. Herriota, který zasedl v čele obnoveného levého bloku. Neschopnost řešit následky ekonomické krize ale vyvolala rychlý odklon mladých radikálů od Herriota i od celé koncepce levého bloku.

Gradující politická krize vyústila 6. února 1934 v otevřené fašizující povstání proti vládní moci, předseda vlády, člen radikální strany Edouard Daladier se okamžitě vzdal své funkce a radikální strana přešla do obnovené vlády národní jednoty. „Mladí Turci“ s účastí strany v této vládní koalici nesouhlasili a v létě 1935 prosadili i přes odpor některých vedoucích představitelů strany spojení se socialisty a komunisty v rámci tzv. Lidové fronty (Front populaire). Lidová fronta ale nepřinesla radikálům očekávané výsledky. Ve volbách roku 1936 ztratili 20 % hlasů a ve vládě socialisty Léona Bluma pouze sekundovali silnější SFIO. Zklamání z politického vývoje vedlo k roztržce uvnitř Lidové fronty, radikálové se od ní definitivně oddělili na jaře 1938,

³³ Edouard Herriot (1872-1957), čelný představitel radikální strany započal svou politickou kariéru v Lyonu, kde byl roku 1905 zvolen starostou. Roku 1912 získal senátorský mandát za radikální stranu, během první světové války i v meziválečném období zastával řadu ministerských funkcí. V letech 1924 a 1932 stál v čele kabinetů, v letech 1919 – 1926 a 1931 – 1935 navíc řídil radikální stranu jako její prezident. Roku 1940 odmítl hlasovat pro předání všech pravomocí do rukou maršála Pétaina, později byl zatčen a deportován do Německa. Po svém návratu se znovu ujal řízení strany, roku 1947 byl zvolen do čela Národního shromáždění. Zemřel v březnu 1957.

kdy E. Daladier sestavil svou vládu bez účasti socialistů a vrátil se k pravicové koalici národní jednoty.

V předvečer druhé světové války získal radikalismus novou popularitu, ta však vyhasla s porážkou Francie roku 1940. Následný vývoj stranu rozdělil, zatímco většina radikálních poslanců hlasovala 10. července 1940 ve Vichy ve prospěch maršála Pétaína, jiní radikálové se stali obětmi okupačního režimu, popřípadě se zapojili do hnutí odporu.³⁴

Z druhé světové války vyšla radikální strana značně oslabená, v říjnových volbách roku 1945 získala přibližně 5 % hlasů a společně s UDSR obsadila pouze 57 mandátů.³⁵ Před červnovými volbami roku 1946 vytvořili radikálové s UDSR a dalšími pravicově orientovanými stranami volební koalici – *Sdružení republikánské levice* (Rassemblement des gauches républicaines; RGR), která měla radikálům v rámci proporcionálního volebního systému přinést lepší volební výsledek.

Z počátku byla radikální strana vyloučena z účasti na vládě, příležitost dostala až po roztržce socialistů a MRP s komunisty v květnu 1947, kdy radikálové společně se SFIO, MRP a nezávislými vytvořili vládu Třetí síly. Rok 1948 znamenal obnovení pozic radikální strany na politické scéně, radikál Henri Queuille stál v čele vlády od září 1948 do října 1949. Postupně radikálové obsadili všechny významné státní funkce jako posty prezidenta Národního shromáždění, prezidenta Rady republiky (tedy vlastně Senátu), prezidenta Ekonomické a sociální rady atd.

Strana ale stárла a její členstvo se obnovovalo jen pomalu. K pokusu o hlubší reformu strany došlo v polovině 50. let, kdy vládě předsedal radikál Pierre Mendès France, jeho politická koncepce tzv. mendésismus ale zůstal ve straně menšinový.

V únoru 1955 vyslovovalo NS Mendèsově vládě nedůvěru, novým premiérem se stal pravicový radikál Edgar Faure. V listopadu 1955 byla odvolána i tato vláda, následně bylo NS rozpuštěno a vypsány předčasné volby.

V těchto volbách těsně zvítězila koalice radikálů a socialistů, ke které se přidala část gaullistů a UDSR (François Mitterrand) zvaná Republikánská fronta (Front républicain). Novým předsedou vlády se ale překvapivě nestal šéf Republikánské fronty Pierre Mendès France, ale generální tajemník SFIO Guy Mollet. Mendès France získal křeslo ministra bez portfeje, zklamání radikálů to ale nezmenšilo. Nesouhlas Mendès

³⁴ Jean Moulin, radikál blízký skupině „Mladí Turci“ se stal prvním prezidentem Národní rady Rezistence.

³⁵ Dictionnaire historique, str.759; Bernard PHAN: La France de 1940 a 1958, str.79.

France s vládní politikou vůči Alžíru vedl již v květnu 1956 k jeho demisi, radikální strana se postupně ocitla v opozici.

V říjnu 1956 došlo k secesi některých pravicových členů strany a založení nové politické strany – *Republikánského centra* (Centre républicain), v květnu 1957 opustil své stranické funkce po roztržce s regionálními organizacemi strany i Pierre Mendès France.

Nejednotnost strany se vážně projevila během květnové krize 1958. Zatímco se většina radikálů připojila ke generálu de Gaullovi, menšina tzv. mendésistů (stoupenci Pierre Mendès France) se postavila ostře proti a založila společně se středolevými poslanci *Unii demokratických sil* (Union des forces démocratiques). Toto faktické rozštěpení stranu značně poškodilo v prvních volbách páté republiky. Radikální strana získala pouze 13 mandátů; jedna z nejsilnějších politických stran třetí a čtvrté republiky tak do nového období vstoupila bez vlastního poslaneckého klubu.³⁶

1.2.5. Sdružení francouzského lidu (Rassemblement du peuple français; RPF)

Sdružení francouzského lidu bylo oficiálně založeno 14. dubna 1947 generálem Charlesem de Gaullem. Podle přání svého zakladatele se nejednalo o politickou stranu, ale o hnutí otevřené všem Francouzům a Francouzám (mimo osob spojených s režimem ve Vichy), včetně členů politických stran (s výjimkou komunistů). Činnost tohoto hnutí měla spočívat v boji proti „režimu stran“, tedy parlamentnímu systému čtvrté republiky, z čehož vyplýval i hlavní politický požadavek RPF – reforma ústavy ve prospěch exekutivy. I přes nesouhlas stávajících politických stran, které svým členům zakázaly tzv. dvojí členství, vzrostl počet příznivců hnutí na téměř 500 000, RPF se tak stalo druhou největší politickou silou Francie.

Významný úspěch zaznamenalo hnutí v komunálních volbách v říjnu 1947, kdy získalo 35 % hlasů a obsadilo radnice třinácti velkých měst (např. Bordeaux, Lille, Marseille, Rennes, Strasbourg, Nancy, Le Mans...).³⁷ RPF uspělo i v Paříži, kde se prezidentem městské rady stal bratr generála de Gaulla Pierre de Gaulle.

Masové stávky na podzim 1947 gaullistické hnutí poněkud oslabily, k uklidnění situace, která podle mnohých Francouzů hrozila vyústit v komunistický převrat, totiž

³⁶ Dictionnaire historique , str.761.

³⁷ Eric DUHAMEL: Histoire politique de la IVe République, str. 44.

přispěla především vláda a její ministr vnitra Jules Moch a nikoliv gaullisté. RPF ale uspělo v senátních volbách roku 1948 i v kantonálních volbách v březnu 1949, v parlamentních stranách tak neustále vzrůstala obava z jeho případného úspěchu ve volbách legislativních, plánovaných na červen 1951.

V květnu 1951 přijalo NS nový volební zákon, jehož účelem bylo znemožnit gaullistům, ale také komunistům, získat rozhodující postavení v novém NS. V červnových volbách se RPF se ziskem 119 poslaneckých mandátů³⁸ stalo nejsilnější parlamentní stranou, nebylo ale dostatečně silné na to, aby iniciovalo ústavní reformy.

Neúspěch gaullistické politiky a nesouhlas s vedením strany vyústily v březnu 1952 v revoltu 27 gaullistických poslanců v čele s E. Barachinem, kteří přes odpor generála de Gaulla podpořili vládu Antoine Pinaye a vytvořili v NS vlastní skupinu. Dosud jednotné gaullistické hnutí se začalo zvolna rozkládat. Na jaře 1953 RPF neuspělo v komunálních volbách, gaullisté přišli o polovinu hlasů a ztratili tak většinu pozic získaných roku 1947. 6. května oznámil Charles de Gaulle konec činnosti RPF na parlamentní půdě a sám se stáhl do ústraní. Za neúspěchem svého hnutí viděl de Gaulle hlavně „zradu“ pravice, která dala přednost vlastním zájmům před zájmy národními, jeho součastníci vysvětlovali neúspěch spíše autoritativními metodami řízení strany a názorovými rozdíly vedoucích představitelů RPF.

Gaullističtí poslanci se po rozpuštění RPF rozdělili na dvě skupiny – *Republikánský svaz sociální akce* (Union des républicains d'action sociale; URAS), zvaná také sociální republikáni, zůstala věrná de Gaullovi, zatímco *Republikánská a sociální akce* (Action républicaine et sociale; ARS) sdružila pod vedením Edmonda Barachina de Gaullovi odpůrce. RPF pokračovalo ve své činnosti mimo parlament až do září 1955, kdy bylo definitivně „uspáno“. Za dobu své existence představovalo RPF vedle komunistické strany hlavní opoziční proud čtvrté republiky, zároveň bylo jediným hnutím založeným a řízeným generálem de Gaullem, které na jedné platformě sjednotilo všechny gaullisty.

1.2.6. Národní ústředí nezávislých (Centre national des indépendants; CNI)

Národní ústředí nezávislých vzniklo v lednu 1949 jako zastřešující platforma pro různé skupiny nezávislých a „umírněných“ (moderés) poslanců NS. Zakladatel Centra

³⁸ Bernard PHAN: La France de 1940 à 1958, str. 110.

Roger Duchet tak z dosud roztržštěných středopravicových politických proudů vytvořil silnou parlamentní skupinu, z jejíhož středu vzešlo hned několik ministerských předsedů.

Během roku 1951 se řady CNI rozrostly o zástupce *Rolnické strany* (Parti paysan) a *Republikánské strany svobody* (Parti républicaine de la liberté), Centrum pak změnilo svůj název na *Národní ústředí nezávislých a rolníků* (Centre national des indépendants et paysans; CNIP).³⁹

Ve volbách roku 1951 získalo CNIP 97 poslanců a jeho vliv nadále rostl. V březnu 1952 se ministerským předsedou stal člen CNIP Antoine Pinay, v červnu 1953 pak další z nezávislých poslanců Joseph Laniel. Dosažené úspěchy vedly k postupné „institucionalizaci“ hnutí, z původně volného sdružení sympatizujících stran a politických proudů se stávala struktura blížíící se skutečné politické straně.

Během roku 1954 dosáhlo CNIP pomyslného vrcholu sil. Se svými 132 poslanci bylo nejvýznamnější parlamentní skupinou, zároveň se ale začaly výrazněji projevovat rozpory mezi jednotlivými subjekty v Centru, a to zejména v otázkách podoby evropské integrace.

Po parlamentních volbách v lednu 1956 se CNIP ocitlo v opozici. Skupina nezávislých poslanců sdružených okolo A. Pinaye nyní čítala pouze 80 členů. Další oslabení Centra přinesl odchod Rolnické strany, jejíž představitelé dali přednost spolupráci s poujadisty.

Nový vzestup zaznamenali Nezávislí až s příchodem generála de Gaulla do čela vlády. Ve volbách v říjnu 1958 získalo CNIP 22,1 % hlasů a v novém Národním shromáždění vytvořilo druhé nejsilnější parlamentní uskupení.

1.2.7. Demokratická a socialistická unie odboje (Union démocratique et socialiste de la Résistance; UDSR)

Jak už sám název vypovídá, vznikla UDSR z hnutí odporu, konkrétně z *Hnutí národního osvobození* (Mouvement de Libération nationale) s cílem stát se velkou vládní nemarxistickou socialistickou stranou. Obrozená socialistická strana (SFIO) ale naděje UDSR zcela zmařila. V prvních poválečných volbách získala strana pouze

³⁹ Dictionnaire historique, str.187

31 mandátů⁴⁰ a do vlády se tak nedostala. Před listopadovými volbami roku 1946 se UDSR pod vedením F. Mitterranda a R. Plevena přidružila v rámci volební koalice (Sdružení republikánské levice) k radikální straně, ani tady ale nezískala rozhodující vliv. Přestože někteří členové UDSR zastávali ministerské funkce, měla UDSR na politický vývoj Francie v podstatě pouze marginální vliv.

1.2.8. Sdružení republikánské levice (Rassemblement des gauches républicaines; RGR)

Sdružení republikánské levice není vlastní politickou stranou, ale volební koalicí, která vznikla z podnětu radikálů a UDSR před legislativními volbami v listopadu 1946. RGR fungovalo po celou dobu trvání čtvrté republiky a sdružovalo pod vedením radikála Jean-Paul Davida radikální stranu, UDSR a další menší pravicově orientované strany⁴¹ jako např. *Parti républicain social de la réconciliation française*, *Demokratickou alianci* (Alliance démocratique), *Demokratickou stranu* (Parti démocrate), *Socialistickou demokratickou stranu* (Parti socialiste démocratique), nezávislé radikály a další. Celkově tak RGR budilo dojem velké politické síly, fakticky z něho ale těžili pouze radikálové, kteří v koalici získali největší vliv.

V listopadových volbách roku 1946 získalo RGR 11,6 % hlasů a 71 mandátů, v letech 1951 a 1956 pak 11,1 % hlasů (95 mandátů) a 13,8 % hlasů tj. 92 mandátů.⁴²

Po předčasných volbách roku 1956 se RGR na krátkou dobu ustavilo jako politická strana pravého středu pod vedením Edgara Faura, sdružující především odpůrce P. Mendès France vyloučené z radikální strany. Už roku 1958 se ale tato strana rozpadla, část členů se vrátila do radikální strany, zatímco Jean-Paul David založil zcela nový politický subjekt – *Evropskou liberální stranu* (Parti libéral européen).

⁴⁰ Eric DUHAMEL: Histoire politique de la IVe République, str. 30.

⁴¹ RGR tak převzalo praxi třetí republiky, kdy měla celá řada politických stran ve svém názvu „levý“ nebo „levicový“, i když jejich program a orientace byla spíše pravicová.

⁴² Bernard PHAN: La France de 1940 a 1958, str. 102 a 110; Michel PEROTTINO: Francouzský politický systém, str. 63.

1.3. Politický vývoj Francie v letech 1945 – 1958

1.3.1. Období tripartismu

Jak již bylo řečeno, získaly PCF a SFIO v říjnových volbách 1945 absolutní většinu mandátů, která by těmito dvěma stranám stačila k sestavení většinové vlády. Socialisté ale nechtěli zůstat uzavřeni v koalici se silnějšími komunisty, nabídli proto účast na vládě druhé nejsilnější politické straně – MRP. Zástupci tří největších stran také získali převahu v provizorní vládě, do jejíhož čela byl opět zvolen generál de Gaulle. Zástupci PCF, SFIO a MRP odsadili 15 z 21 křesel. Čas vyměřený druhému de Gaullovu kabinetu ale byl velmi krátký. Neshody mezi ministerským předsedou a komunistickými ministry v otázkách řízení státu a zejména spor mezi vládou a Ústavodárným národním shromážděním o kompetence a podobu nové ústavy vedly již v lednu 1946 k odchodu Charlese de Gaulla z politické scény. Ve funkci šéfa provizorní vlády ho vystřídal socialista Félix Gouin, dosavadní prezident Ústavodárného národního shromáždění. Tři dny po odchodu generála de Gaulla, 23. ledna 1946, podepsali zástupci tří nejsilnějších stran koaliční dohodu „*charte de tripartisme*“, která měla zaručit politickou spolupráci těchto tří stran při řízení prozatímních státních institucí.

Práce na ústavě probíhala v ústavní komisi (Commission de la Constitution), které nejprve předsedal André Philip, poté socialista Guy Mollet. Nová ústava měla z Francie vytvořit moderní, politicky stabilní stát schopný čelit ekonomickým problémům a politickým otřesům. Hlavním cílem bylo posílit pravomoci vlády vůči Parlamentu a zároveň zamezit soustředění moci v rukou jediné osoby.⁴³ První návrh ústavy byl Parlamentu předložen 19. dubna 1946 poslancem za radikální stranu Pierrem Cotem, poslanci ho schválili většinou 309 hlasů proti 249.⁴⁴ Pro přijetí hlasovali zejména komunisté a část socialistů ze SFIO. Proti se postavilo MRP, radikálové, UDSR a představitelé pravice, kteří se obávali velkého vlivu komunistů v nových státních institucích.

Schválený návrh ústavy se opíral o tzv. *konvenční režim*, tedy systém, v němž získalo Národní shromáždění (dále jen NS) veškeré pravomoci. NS volilo prezidenta

⁴³ Francouzi tak reagovali na špatné zkušenosti s vládami ve 30. letech 20. století a Petainovým režimem ve Vichy za druhé světové války.

⁴⁴ Michel PEROTTINO: Francouzský politický systém, str. 54.

republiky, schvalovalo volbu prezidenta Rady republiky⁴⁵, schvalovalo předsedu vlády a vyslovovalo důvěru kabinetům, schvalovalo zákony i státní rozpočet. Výkonná moc se ocitla ve stavu naprosté závislosti na legislativě, prezident republiky měl prakticky pouze formální pravomoci, zeslabené navíc požadavkem kontrasignace odpovědného ministra, který ale zcela podléhal rozhodnutí Národního shromáždění.

Návrh ústavy byl, jak předpokládal zákon, předložen ke schválení v referendu 5. května 1946. Voleb se zúčastnilo 80,7 % zapsaných voličů, z nichž 53 % hlasovalo proti.⁴⁶

Z tohoto výsledku vyplývala nutnost nových parlamentních voleb stanovených na 2. červen 1946.

Volby z 2.6.1946⁴⁷

Politické strany	Počet hlasů	% zapsaných hlasů (% získaných hlasů)	Počet získaných mandátů
MRP	5 589 000	22,6 (28,2)	169
PCF	5 199 000	20,8 (25,9)	153
SFIO	4 188 000	16,9 (21,1)	127
Umírnění (modérés)	2 610 000	10,2 (12,8)	40
Radikálové a UDSR	2 295 000	9,3 (11,6)	49

Výsledky voleb odrážely náladu francouzských voličů po neúspěšném referendu. Z voleb vyšla vítězně MRP, která s původním návrhem ústavy nesouhlasila, levicové strany – SFIO a PCF – jež projekt ústavy podporovaly, sice udržely v parlamentu většinu, relativní volební neúspěch SFIO ale donutil socialisty hledat dál podporu u MRP.

Vládní koalice nazývaná *tripartismus* tedy fungovala dál, předsedou nové vlády se stal křesťanský demokrat Georges Bidault.

Nový návrh ústavy byl kompromisem mezi PCF, SFIO a MRP, ale prakticky nikoho z nich neuspokojil. Oproti původnímu návrhu byla posílena moc exekutivy, jak

⁴⁵ Radou republiky (Conseil de la République) se podle ústavy nazývala druhá komora Parlamentu.

⁴⁶ Michel PEROTTINO: Francouzský politický systém, str. 55.

⁴⁷ Bernard PHAN: La France de 1940 a 1958., str. 80.

se ale ukázalo později, nebyla tím zajištěna stabilita politického systému, neboť za 12 let trvání čtvrté republiky se vystřídaloby jednadvacet vlád. Nová ústava zaváděla dvoukomorový systém (první návrh počítal pouze s jednou komorou) při čemž první komora – *Národní shromáždění* (l'Assemblée nationale) byla volena na 5 let přímým hlasovacím právem a disponovala značnými pravomocemi, zatímco druhá komora, nazývaná *Rada republiky* (Conseil de la République) byla volena nepřímou a navazovala na tradici třetirepublikového Senátu.⁴⁸ 29. září 1946 pozměněný návrh ústavy NS schválilo, v referendu, které se konalo o dva týdny později (13.10.1946) ho schválila těsná většina zúčastněných voličů (54 %), při čemž se ale plná třetina oprávněných voličů (31,2 %) referenda vůbec nezúčastnila.⁴⁹

Schválením ústavy skončilo volební období druhé Konstituanty, nové parlamentní volby byly vypsány na listopad 1946.

Výsledky voleb z listopadu 1946⁵⁰

	Počet hlasů	% zapsaných hlasů	Počet mandátů
Nezúčastnilo se	5 504 913	21,9	
PCF	5 430 593	21,6	183
SFIO	3 433 901	13,7	105
RGR	2 136 152	8,5	71
MRP	4 988 609	19,9	167
Modérés	2 487 313	9,9	71

Nejsilnější politickou stranou Francie se opět stala PCF, SFIO i MRP v těchto volbách ztratili část hlasů i mandátů. Úspěch naopak zaznamenali Umírnění (Modérés) a nová volební koalice sdružující radikály a UDSR – *Rassemblement des gauches républicaines* (RGR) v čele s radikálním poslancem Jean-Paul Davidem.

Prvním prezidentem čtvrté republiky byl na slavnostní schůzi obou komor parlamentu na zámku ve Versailles dne 16. ledna 1947 zvolen socialistický poslanec

⁴⁸ Oproti svému předchůdci měla ale Rada republiky značně limitované pravomoci, konečné rozhodování vždy příslušelo Národnímu shromáždění.

⁴⁹ Prakticky tento výsledek znamenal, že s podobou ústavy souhlasí pouhá třetina Francouzů. Srovnej Bernard PHAN: La France de 1940 à 1958, str. 81.

⁵⁰ Bernard PHAN: La France de 1940 à 1958, str. 102.

Vincent Auriol.⁵¹ Z titulu své funkce nový prezident designoval předsedu vlády, jímž se stal taktéž socialista Paul Ramadier.

Vláda sestavená Ramadierem již fakticky nerespektovala zásady tripartismu, protože ve vládě kromě ministrů za SFIO, PCF a MRP zasedali i zástupci jiných politických stran. V této době se již plně projevil rozpory mezi komunisty a zbytkem politické scény, a to zejména v ekonomických otázkách a v záležitostech zahraniční politiky.⁵² Jednalo se především o situaci v koloniích, jmenovitě v Indočíně. Komunisté odmítali účast Francie na válce proti komunistickému Vietminhu, v březnu komunističtí poslanci hlasovali proti vládnímu návrhu na financování dalších bojů,⁵³ zatímco ministři za PCF se pro tentokrát hlasování zdrželi.

Vládní krize se vyhrtila poté, co komunisté v dubnu 1947 podpořili stávkou dělníků v automobilce Renault. Na počátku května hlasovali komunisté, tentokrát i se svými ministry opět proti vládě.⁵⁴ Předseda vlády Ramadier poté vybídl komunistické ministry k demisi, což odmítli. Druhý den, 5. května 1947, zbavil premiér komunistické ministry jejich funkcí – období *tripartismu* tak definitivně skončilo.⁵⁵

Ve stejné době začal křehkou vládní stabilitu navíc ohrožovat další politický subjekt. Do politického života se opět aktivně zapojil Charles de Gaulle, který už od června 1946⁵⁶ veřejně vystupoval proti vládní koncepci ústavy a parlamentnímu systému čtvrté republiky. 7. dubna 1947 ve Štrasburku de Gaulle znovu veřejně odsoudil ústavu a vyhlásil založení nového politického hnutí – *Sdružení francouzského*

⁵¹ Vincent Auriol (1884-1966), od roku 1914 socialistický poslanec, v druhé polovině 30. let člen vlád (1936 ministr financí, 1938 ministr spravedlnosti). Za 2. světové války internován, po dvou letech uprchl a připojil se k de Gaullovým Svobodným Francouzům v Londýně. Po osvobození byl členem de Gaullovy provizorní vlády. V letech 1947-1953 zastával funkci prezidenta republiky.

⁵² Napětí na francouzské politické scéně plně korespondovalo s vývojem mezinárodní situace. 12. března 1947 proslavil americký prezident H.S.Truman před Kongresem Spojených států amerických slavný projev, ve kterém požádal o 400 miliónů dolarů finanční pomoci pro Řecko a Turecko a zároveň zformuloval politickou doktrínu zdůrazňující zadržování komunismu. Trumanova doktrína, jak se tato koncepce zahraniční politiky nazývala, společně s Marshallovým plánem přijatým o rok později, přispěla k rozdělení světa na dva antagonistické tábory.

⁵³ V březnu 1947 ÚV PCF zakázal svým poslancům hlasovat pro schválení úvěru na pokračování bojů v Indočíně, čímž se vláda ocitla v poněkud paradoxní situaci, když uvážíme, že tehdejším ministrem obrany byl komunistka François Billoux. Srovnej Jacques FAUVET – Alain DUHAMEL: Histoire du parti communiste français 1920 – 1976, FAYARD, Paris 1977, str. 382-385.

⁵⁴ Jednalo se o hlasování NS o důvěře Ramadierově vládě.

⁵⁵ Ústava z roku 1946 umožňovala ministerskému předsedovi změnit složení kabinetu bez konzultace s NS. I přes to ale Ramadier riskoval další vládní krizi, neboť až do 6. května nebyl znám postoj SFIO. 6. května 1947 rozhodla Národní rada SFIO většinou hlasů o setrvání socialistů ve vládě. Blíže viz Jacques CHAPSAL: La vie politique en France de 1940 à 1958, PUF, Paris 1993, str. 268 – 269.

⁵⁶ 16. června 1946 vystoupil generál de Gaulle ve francouzském městě Bayeux s proslovem, ve kterém naznačil vlastní koncepci institučního systému ve Francii. Tento návrh byl později vzat jako základ ústavy budoucí páté republiky.

lidu (Rassemblement du Peuple français).⁵⁷ Podle de Gaulla nemělo mít toto hnutí charakter politické strany. Bylo otevřeno všem Francouzům, členům politických stran i nestraníkům, samozřejmě s výjimkou komunistů. RPF se vyznačovalo silným antikomunismem, nacionalismem a celkovou kritikou institučního zřízení čtvrté republiky. Z této kritiky také vyplýval hlavní požadavek hnutí – revize ústavy.

I přes negativní postoj politických stran⁵⁸ zaznamenalo RPF rychlý vzestup. V podzimních komunálních volbách (říjen 1947) získalo RPF většinu ve 13 velkých francouzských městech (např. Bordeaux, Rennes, Marseille, Štrasburk) a uspělo i v Paříži. Od druhé poloviny roku 1947 tak vláda čelila dvojí silné opozici – zleva komunistům a zprava gaullistům.

1.3.2. Vlády Třetí síly (la Troisième force)

Jako odpověď na tuto dvojitou hrozbu vytvořili zástupci SFIO, MRP, radikálů a nezávislých vládní koalici nazývanou *Třetí síla* (la Troisième force). Již na podzim 1947 byla tato vláda vystavena těžké zkoušce, když masivní stávkové hnutí vyvolané prudkým zdražováním a podporované komunistickou stranou hrozilo přerůst ve vážné občanské nepokoje.⁵⁹ 19. listopadu podal demisi předseda vlády Ramadier, o devět dní později se novým šéfem kabinetu stal poslanec za MRP Robert Schuman.

Nová vláda zpočátku zvolila cestu represí, při střetech se stávkujícími došlo i k obětem na životech. Nakonec však vláda pod tlakem veřejnosti částečně ustoupila a slíbila splnit některé sociální požadavky stávkujících. Stávka byla z podnětu odborové centrály CGT (Confédération générale du Travail) ukončena k 10. prosinci 1947.

Události podzimu 1947 měly vážné politické důsledky. Vláda se přiklonila více doprava, v důsledku ostrých střetů mezi PCF a SFIO došlo k rozštěpení odborové centrály CGT a vzniku nových socialistických odborů – *Dělnické síly* (CGT Force ouvrière; CGTFO).

Rok 1948 znamenal návrat radikální strany na politické výsluní. Po demisi Roberta Schumana z postu předsedy vlády 19. července 1948 stanul v čele kabinetu nejprve radikální poslanec André Marie (do 28.8.1948) a poté další radikál Henri

⁵⁷ Pro stoupence RPF se v literatuře běžně užívá označení gaullisté.

⁵⁸ Z parlamentních stran s de Gaullovým hnutím sympatizovalo pouze RGR, radikální strana a UDSR, kteří svým členům povolili dvojí členství a tím i možnost účastnit se aktivit RPF. Ostatní politické strany se postavily ostře proti.

⁵⁹ Stávka měla silný sociální kontext, zdražování na podzim 1947 vyvolalo nejprve sérii místních stávek, které po incidentu v Marseille 12.11. přerostly v generální stávku, která prakticky paralyzovala Francii.

Queuille. Pro radikální stranu to znamenalo určitou rehabilitaci,⁶⁰ protože vládu H. Queuilla podporovala široká koalice politických stran od socialistů ze SFIO přes MRP a radikální stranu až po nezávislé.

I přes tuto poměrně širokou podporu se vláda potýkala s celou řadou vážných problémů zejména v oblasti financí (inlace, růst cen, devalvace franku), navíc na podzim 1948 vypukla nová vlna stávek, tentokrát hlavně mezi horníky. I když se stávkou podařilo poměrně brzy ukončit, neshody ve vládní koalici v otázkách růstu cen a mezd nakonec vedly k pádu Queuillovy vlády v říjnu 1949.

Následující kabinet musely řešit mimo ekonomických problémů⁶¹ další hrozbu, a to případné volební vítězství komunistů a gaullistů v příštích parlamentních volbách, které by mohlo čtvrtou republiku zcela paralyzovat. Kantonální volby v březnu 1949 ukázaly, že se tyto dvě strany těší stabilní podpoře voličů, což vládní reprezentaci znervózňovalo.⁶²

Reforma volebního zákona, schválená po dlouhých diskusích 9. května 1951 měla úspěch PCF a RPF ve volbách vyloučit.⁶³

Parlamentní volby na základě reformovaného zákona se konaly 17. června 1951 a volební výsledky byly následující:⁶⁴

⁶⁰ Radikální strana jako jedna z nejmocnějších politických stran třetí republiky byla podle mnohých Francouzů zodpovědná za vojenskou porážku Francie roku 1940. Také postoje některých radikálních poslanců a jejich účast na vichystickém režimu pověstí strany po válce mnoho nepřidala.

⁶¹ Státní rozpočet na výdajové stránce pro léta 1950 a 1951 dosáhl astronomické výše 2.300 miliard, resp. 2.615 miliard franků. Téměř třetina těchto peněz měla pokrýt rostoucí válečné výdaje. Ty stouply z 205 miliard franků roku 1947 na 420 miliard roku 1950 a 740 miliard o rok později. Krytí výdajů mělo zajistit zejména zvýšení nepřímých daní, americká finanční pomoc v rámci Marshallova plánu a další státní půjčka. Archiv ministerstva zahraničních věcí (dále jen A MZV) fond Teritoriální odbory – obyčejné (dále TO-O) 1945 – 1959 Francie, karton 37, politická zpráva č. 5 „Francouzský rozpočet na rok 1950“ ze dne 9.1.1950 a Programová zpráva únor 1951 „Francouzský rozpočet 1951, daně, úhrady, výdaje na válku a zbrojení“ ze dne 24.2.1951.

⁶² Podle zprávy československého velvyslanectví v Paříži měly právě tyto volby ukázat vývoj francouzského veřejného mínění od posledních parlamentních voleb r. 1946 a obecních voleb r. 1947. Případný výrazný úspěch de Gaullovy RPF by mohl vést až k pádu vlády a rozpuštění parlamentu. A MZV f. TO – O 1945 – 1959 Francie, karton 36, politická zpráva č. 11 „Volby do generálních rád vo Francúzsku“ ze dne 29.3.1949.

⁶³ Volební zákon z 9. května 1951 (la loi des apparentements) doplňoval dosavadní proporcionalní zastoupení v jednotlivých departementech většinovým systémem, který zvýhodňoval stranu, respektive volební koalici, která získala absolutní většinu hlasů. Tento systém předpokládal rozdělení křesel podle tří možností. 1) Pokud strana, nebo volební koalice získala absolutní většinu hlasů, byla zvolena celá kandidátka. 2) Pokud strana, nebo volební koalice získala více než 50% hlasů, byla křesla proporcionalně rozdělena mezi strany volební koalice. 3) Pokud žádná strana, nebo volební koalice nezískala 50% hlasů, byla křesla rozdělena na základě proporcionalního systému. Srovnej Jaroslav KUDRNA a kol.: Dějiny Francie, Svoboda, Praha 1988, str.609.; Eric DUHAMEL: Histoire politique de la IVe République, str.54.

⁶⁴ Bernard PHAN: La France de 1940 à 1958, str. 110.

Název strany	Počet hlasů	% zapsaných hlasů	Počet mandátů
PCF	5 056 605	20,6	103
SFIO	2 744 842	11,1	104
RGR	1 887 583	7,6	95
MRP	2 369 778	9,8	85
RPF	4 058 336	16,5	119
Umírnění (Modérés)	2 656 995	10,8	97

Z tabulky je zřejmé, že i přes volební reformu nejvíce hlasů získali právě komunisté a gaullisté, díky volební geometrii ale nezískali dostatečný počet mandátů potřebný k dosažení absolutní většiny v novém parlamentu. U moci se tak udržely strany *Třetí síly*, přestože v parlamentu neobdržely většinu. Citelnou ztrátu hlasů v porovnání s volbami roku 1946 utrpěla SFIO a zejména křesťanští demokraté z MRP. Novým předsedou vlády byl po složitých jednáních jmenován René Jean Pleven (UDSR), který sestavil vládu za účasti radikálů, MRP a nezávislých, tentokrát již bez účasti socialistů ze SFIO.

Čas koalice *Třetí síly* se rychle naplňoval, důvodem k úplnému rozpadu se stala otázka školské reformy. Ta měla spočívat ve změně financování francouzského školství a hlavně řešit otázku případných státních subvencí soukromým, tedy hlavně katolickým, školám. V srpnu 1951 předložili poslanci Barrangé (MRP), Barrachin (RPF) a Baudry d'Asson (nezávislý) návrh zákona, který přiznával státní příspěvek všem rodinám s dětmi, které navštěvují základní školu.⁶⁵ Zákon Barrangé prošel NS v září 1951 většinou 313 hlasů proti 255, a i když výše příspěvku byla spíše symbolická (3 000 franků na jedno dítě a školní rok), vyvolal na francouzské politické scéně značné kontroverze. Sociální demokraté se definitivně odvrátili od MRP, což v důsledku znamenalo smrtelné oslabení vládní koalice, která se opírala o tichou podporu SFIO. Koalice *Třetí síly* se nenávratně rozpadla.

⁶⁵ Blíže se problematikou státních subvencí soukromému školství zabývají např. J. Chapsal nebo B. Phan. Srovnej Jacques CHAPSAL: La vie politique en France de 1940 à 1958, str. 318 – 319; Bernard PHAN: La France de 1940 à 1958, str. 110.

1.3.3. Vlády pravice

7. ledna 1952 odmítla SFIO podpořit finanční požadavky vlády a kabinet R. Plevena padl. Po krátké vládní epizodě Edgara Faura (17.1. - 29.2.1952) byl do čela exekutivy postaven nezávislý poslanec Antoine Pinay a vláda se tak posunula více doprava. S investiturou A. Pinaye nesouhlasila zejména levice a gaullisté, přesto Pinay důvěru získal, a to i díky 27 hlasům RPF.

Tato skutečnost znamenala faktické rozštěpení dosud jednotného gaullistického hnutí. Skupina konzervativních poslanců pod vedením Edmonda Barrachina se rozhodla podpořit vládu i přes nesouhlas generála de Gaulla a vytvořila v parlamentu vlastní frakci. Podporou vládní koalice vyvrcholily spory mezi vedením RPF v čele s Charlesem de Gaullem a gaullistickými zákonodárci. Generál de Gaulle zásadně odmítal jakoukoliv spolupráci se stávajícím režimem, zatímco někteří gaullističtí poslanci přistupovali k IV. republice konstruktivněji. V červenci byla tato skupina vyloučena z parlamentního klubu RPF, brzy poté založili vyloučení poslanci vlastní parlamentní uskupení – *Action républicaine et sociale* (ARS).

Rozklad RPF pokračoval i nadále. Na jaře 1953 ztratili gaullisté v komunálních volbách většinu mandátů, které získali ve volbách roku 1947. Po tomto neúspěchu oznámil Charles de Gaulle konec činnosti RPF na parlamentní půdě a stáhl se do ústraní. Bývalí poslanci RPF poté vytvořili novou parlamentní frakci - *l'Union des républicains d'action sociale* (URAS).⁶⁶

I vláda A. Pinaye se potýkala se závažnými problémy v ekonomické oblasti. Stále se nedařilo zastavit růst cen a vyrovnat deficit státního rozpočtu, a to i přes pomoc USA prostřednictvím Marshallova plánu. Navíc se kabinet dostal do složité situace i v zahraničně politických otázkách. 27. května 1952 podepsala Francie po složitých jednáních smlouvu o Evropském obranném společenství (EOS), její ratifikace ale byla prozatím odložena. Na konci května vypukly v Paříži masové demonstrace proti příjezdu nového vrchního velitele ozbrojených sil NATO generála M. B. Ridgwaye a mezi zatčenými demonstranty se ocitli i přední členové PCF – generální tajemník Jacques Duclos a šéfredaktor komunistického tiskového orgánu *l'Humanité* André

⁶⁶ Od roku 1954 se pro tuto skupinu užívá označení sociální republikáni.

Stil.⁶⁷ Neúspěch ekonomických reforem Pinayovy vlády vyústil v prosinci 1952 v novou vládní krizi, když A. Pinay podal během projednávání finančních požadavků vlády v NS demisi.

Po demisi Pinayovy vlády pověřil V. Auriol sestavením nového kabinetu křesťanského demokrata G. Bidaulta. Bidault ale nenašel potřebnou podporu a 30. prosince 1952 se mandátu vzdal.⁶⁸ Díky podpoře gaullistů, kteří tak posílili svůj vliv na vládu, přestože v ní nezasedali, se novým premiérem stal radikální poslanec René Mayer. Ani jeho vláda nepokročila v ratifikaci smlouvy o EOS, protože aktuální rozložení politických sil neumožňovalo její schválení. Proti se stavěli zejména komunisté a gaullisté, ostatní strany byly v této otázce nejednotné. Mayer tak mohl počítat pouze s hlasy křesťanských demokratů, kteří jediní obrané společenství podporovali.

Problémy s ratifikací smlouvy o Evropském obranném společenství a stále ekonomické potíže dovedly k pádu i Mayerovu vládu. 21. května 1953 odmítlo NS požadavek vlády na udělení speciálních pravomocí v ekonomické a finanční oblasti.⁶⁹ Otevřela se tak další dlouhá vládní krize, která skončila až po pěti týdnech udělením mandátu J. Lanielovi.⁷⁰

Za vlády J. Laniela se ekonomická situace Francie poněkud vylepšila, vládě se totiž konečně podařilo zastavit růst cen. Přesto ale v srpnu 1953 vypukly ve státním sektoru (železnice, doly, plynárenství...) masové stávkové akce, které vláda likvidovala jen s velkými obtížemi. K posunu nedošlo ani v otázce ratifikace EOS. Na konferenci na Bermudách (4.-8.12.1953) se Francie ve společném komuniké k projektu obraného společenství znovu přihlásila, vnitropolitická situace ale stále nedovolovala předložit smlouvu Národnímu shromáždění.

⁶⁷ Zatčení J. Duclose a A. Stila vyvolalo odezvu i mezi československými komunisty. Orgány KSČ oficiálně protestovaly u francouzské vlády a iniciovaly podpisové akce za propuštění francouzských soudruhů.

⁶⁸ A MZV f. TO – O 1945 – 1959 Francie karta 37, politická zpráva č. 1 „Průběh francouzské vládní krize“ ze dne 9.1.1953.

⁶⁹ Ve skutečnosti ale za odvoláním vlády stál nesouhlas zákonodárců s evropskou politikou Mayerovy vlády, srovnej Jacques CHAPSAL: La vie politique en France de 1940 à 1958, str. 357.

⁷⁰ Tato krize jasně ukázala, že parlamentní režim čtvrté republiky „není schopen rozhodovat a vybírat“ jak se vyjádřil Jacques Chapsal. Během čtyřicetidenního „bezvládí“ pověřil Vincent Auriol sestavením vlády čtyři muže (mezi nimi i budoucího výrazného ministerského předsedu Pierra Mendès France), ani jeden z nich však nezískal dostatečnou podporu v NS. Blíže viz Jacques CHAPSAL: La vie politique en France depuis 1940. PUF Paris 1966, str. 223 – 226.

Velký pokles Lanielovy osobní prestiže znamenala prezidentská volba v prosinci 1953.⁷¹ Nikdy v dosavadní historii Francie volba netrvala tak dlouho a nebyla tak bolestná. Sám Joseph Laniel kandidoval v deseti kolech, neuspěl ani v jediném. Nový prezident Francie byl nakonec zvolen ve až 13. kole, stal se jím senátor a místopředseda Rady republiky René Coty.

I přes neúspěch v prezidentské volbě zůstal J. Laniel v čele vlády, v lednu 1954 mu NS znovu vyslovilo důvěru. Čas jeho vlády se nicméně rychle naplňoval. Příčinou další vládní krize se tentokrát staly události v Indočíně. 26. dubna 1954 začala v Ženevě konference pěti mocností o Asii. O několik dní později, 7. května, došlo u Dien-Bien-Phu ke katastrofální porážce francouzské armády. Neúspěch francouzských vojenských sil ale poněkud paradoxně přinesl Francouzům úlevu, protože zřejmý nezdár francouzských vojsk konečně otevřel cestu k definitivnímu ukončení konfliktu. Porážka u Dien-Bien-Phu zároveň znamenala konec Lanielovy vlády a příchod jedné nejméně nejvýraznějších osobností IV. republiky Pierra Mendès France.⁷²

1.3.4. Vláda P. Mendès France

Pierre Mendès France představil Národnímu shromáždění svoji koncepci vládní politiky 17. června 1954. Osud své vlády spojil především s Ženevskou konferencí a ukončením války v Indočíně, v bodech týkajících se domácí politiky oznámil nutná ekonomická opatření a slíbil, že parlamentu předloží k ratifikaci smlouvu o EOS.

Národní shromáždění schválilo kandidaturu Mendès France velkou většinou 419 hlasů. Podpořili ho sociální demokraté (SFIO), radikálové, UDSR, většina gaullistů, část nezávislých a jiných menších stran a dokonce i komunisté.⁷³ Ve vládě, kterou Mendès France sestavil bez předběžných konzultací s parlamentními skupinami,⁷⁴ si

⁷¹ V prosinci 1953 vypršel sedmiletý mandát Vincenta Auriola. Podle ústavy z roku 1946 prezidenta volili zástupci obou komor parlamentu na společné schůzi, která byla stanovena na 17. prosince. K zisku mandátu potřeboval kandidát absolutní většinu hlasů, tj. 474 hlasů z 946 zákonodárců.

⁷² Pierre Mendès-France (1907-1982) započal svou politickou kariéru již v období třetí republiky, od roku 1932 zasedal v NS jako poslanec za radikální stranu. Vzhledem k jeho židovskému původu byl za války internován, podařilo se mu ale uprchnout a připojit se k de Gaullovým Svobodným Francouzům v Londýně. Po válce se opět aktivně zapojil do politiky, v období let 1946 – 1958 zasedal v NS jako radikální poslanec, byl ministrem v několika vládách a v letech 1954-1955 francouzské vládě předsedal.

⁷³ Komunisté vkládali do této vlády určité naděje na zlepšení sociálních a ekonomických podmínek pracujících a oživení vztahů se SSSR. Mendès France ale o komunistickou podporu nestál. V projevu před NS dokonce prohlásil, že pokud bude ke svému zvolení hlasy PCF potřebovat, mandátu se dobrovolně vzdá. Jacques CHAPSAL: *La vie politique en France*, str. 376.

⁷⁴ Běžnou praxí premiérů IV. republiky bylo přizvat do vlády šéfy a významné představitele těch politických stran, které vládu podpořily.

nový předseda vyhradil křeslo ministra zahraničí, čímž dal jasně najevo, kde bude v příštích měsících těžiště francouzské politiky.

Prioritu číslo jedna nového kabinetu představoval rychlý konec války v Indočíně. V noci z 20. na 21. července 1954 dospěla jednání Ženevské konference ke kompromisní dohodě, kterou o dva dny později schválili i francouzští poslanci.⁷⁵ Další úspěch zaznamenal Mendès France v srpnu, kdy NS odhlasovalo vládou požadované zvláštní pravomoci v ekonomické a finanční sféře.

Tím ale úspěšné období Mendès Franceovy vlády skončilo. 28. srpna začala v Národním shromáždění debata o EOS. Předcházela jí bouřlivá jednání vlády, po kterých tři gaullističtí ministři podali demisi. Nepřesvědčila je ani snaha Mendès France o změnu textu smlouvy, jež by omezila nadnárodní charakter obranného společenství. Francie ostatně nepřesvědčila ani ostatní státy, na konferenci šesti zainteresovaných zemí v Bruselu (19.-22.8.1954) byly francouzské návrhy odmítnuty a Mendès France musel poslancům předložit smlouvu v původním znění, pro které neměl zajištěnou podporu ani v samotné vládě. 30. srpna, po dvoudenní debatě, byla ratifikace smlouvy o EOS z programu jednání Národního shromáždění stažena, aniž by došlo k jejímu formálnímu projednání.⁷⁶ Francouzský parlament tak odmítl smlouvu o EOS ratifikovat a *de facto* pohřbil celý projekt evropské armády.

Odmítnutím Evropského obranného společenství byly šokovány zejména Spojené státy americké, které s ratifikací, i díky mylným odhadům amerického velvyslance v Paříži, počítaly. Východisko z nepříjemné situace našla Velká Británie. Britský ministr zahraničí A. Eden navrhl, aby byla SRN začleněna do evropských struktur prostřednictvím Atlantické aliance. Na konferenci v Londýně, kde se mezi 28. zářím a 4. říjnem 1954 sešli zástupci devíti zemí (USA, Kanada, Velká Británie, Francie, SRN, Itálie, Belgie, Nizozemí a Lucembursko), bylo rozhodnuto rozšířit již existující Bruselský pakt a Západní unii o SRN a Itálii. Nová organizace –

⁷⁵ Dohoda o prozatímním rozdělení Vietnamu podle 17. rovnoběžky našla v NS velkou podporu, nesouhlasili s ní pouze zástupci MRP. A MZV f. TO-O 1945 – 1959 Francie, karton 37, politická zpráva č. 47 „Měsíční politická zpráva za měsíc červenec 1954“ ze dne 10.8.1954.

⁷⁶ Poslanci k tomu použili zvláštní parlamentní proceduru, tzv. *question préalable*. Její přijetí znamenalo automatické stažení (odmítnutí) právě probíraného zákona, opatření, smlouvy apod. Podle zprávy československého velvyslance Součka ale procedurální forma zamítnutí EOS měla pouze skrýt fakt, že většina poslanců se smlouvou nesouhlasí, neboť představuje potenciální nebezpečí skryté remilitarizace Německa. Srov. A MZV f. TO-O 1945 – 1959 Francie, karton 37, mimořádná politická zpráva č. 53 „Zamítnutí EOS ve francouzském Národním shromáždění“ ze dne 14.9.1954.

tzv. Západoevropská unie – měla zastávat určité funkce odmítnutého obranného společenství.⁷⁷

Závěry konference byly shrnuty do šesti bodů. Ty se týkaly ukončení okupačního statutu Německa, omezení vyzbrojení SRN (zákaz výroby atomových, chemických a bakteriologických zbraní), rozšíření Bruselského paktu o SRN a Itálii, účasti Velké Británie v evropské armádě, vstupu SRN do Severoatlantické aliance a kontroly vojenských sil a zbrojení, která byla svěřena Evropské kanceláři pro vyzbrojení.⁷⁸

Tyto body byly vtěleny do textu tzv. Pařížských dohod, které francouzská vláda podepsala 23. října 1954. I tento text musel být předložen francouzskému parlamentu ke schválení. Ratifikační proces znovu rozdělil politickou scénu, i když poněkud jinak, než v případě EOS. Gaullisté byli ochotni Londýnské a Pařížské dohody podpořit, ovšem s podmínkou, že se ještě před ratifikací podaří vyřešit otázku Sárska. SFIO a MRP požadovali přijetí svých rezolucí, v opačném případě by se zdrželi hlasování a vláda by nezískala potřebnou většinu. Mendès France se proto rozhodl spojit s hlasováním otázku důvěry, což přimělo sociální demokracii změnit své stanovisko a hlasovat pro vládní rezoluci.⁷⁹

Hlasování o důvěře ukázalo, že Mendès France má stále velkou podporu. Pro vládní návrh hlasovalo 350 poslanců (SFIO, radikálové, gaullisté, nezávislí a část UDSR a ARS), proti se postavilo 113 zákonodárců, z nichž většinu tvořili komunisté a křesťanští demokraté.⁸⁰ Schválení vládní politiky ale neznamenal automatickou ratifikaci dohod. Podle mínění československého velvyslance G. Součka většina poslanců očekávala další jednání.

Mezi 19. a 23. říjnem jednal v Paříži Pierre Mendès France s německým kancléřem K. Adenauerem o budoucnosti Sárska. Sársko mělo být zařazeno do rámce Západoevropské unie s tím, že o novém statutu této oblasti rozhodnou jeho obyvatelé v referendu.

Podpis Pařížských dohod vyvolal prudkou reakci i ve Východním bloku. Na konci listopadu se v Moskvě sešli zástupci osmi zemí sovětské zóny, kteří Západ vyzvali k odmítnutí ratifikace dohod. V opačném případě hrozil Sovětský svaz vypovězením

⁷⁷ Vladimír NÁLEVKA: Světová politika ve 20. století II. NAKLADATELSTVÍ ALEŠ SKŘIVAN ml., Praha 2000, str. 17 - 20.

⁷⁸ A MZV f. TO-O 1945 – 1959 Francie karton 37, politická zpráva za měsíc září č. 58 ze dne 8.10.1954.

⁷⁹ A MZV f. TO-O 1945 – 1959 Francie karton 37, mimořádná politická zpráva č. 59 „Debata v Národním shromáždění o londýnských dohodách“ ze dne 13.10.1954.

⁸⁰ Tamtéž.

bilaterálních smluv o vzájemné pomoci, uzavřených s Francií a Velkou Británií ještě v průběhu války, a vytvořením nové vojenské aliance.⁸¹

Francouzi se ale sovětskými výhrůzkami zastavit nedali. 30. prosince 1954 francouzské Národní shromáždění schválilo text Pařížských dohod těsnou většinou 287 hlasů proti 260.⁸² Vláda P. Mendès France tedy uspěla, pozice jejího předsedy se ale neustále oslabovala. Podle pozorovatelů ho u moci držela pouze ratifikace, po jejímž úspěšném dokončení nechají politické strany vládu padnout. Nahrávala tomu i skutečnost, že v listopadu 1954 vypršela 18-ti měsíční lhůta, ve které by odvolání vlády absolutní většinou hlasů znamenalo možné rozpuštění NS a další předčasné volby.

Za jeden z posledních úspěchů této exekutivy lze považovat prosazení ústavní reformy v listopadu 1954, kterou byly posíleny pravomoci Rady republiky a změněna pravidla při sestavování vlády.⁸³ Od počátku roku 1955 zažívala vláda P. Mendès France jenom potíže. Již ke konci roku 1954 vypukly národně osvobozující boje v Alžíru, který většina Francouzů považovala za integrální součást Francie. 25. ledna 1955 jmenoval předseda vlády nového guvernéra Alžíru, stal se jím vlivný gaullista Jacques Soustelle. Jmenování Soustella vyvolalo prudkou reakci odpůrců vlády, proti Mendès Franceovi se postavila i skupina radikálů z okolí bývalého premiéra R. Mayera, který jako první odmítl šéfovi kabinetu další podporu.

5. února 1955 proběhla v Národním shromáždění debata o vládní politice v severní Africe, se kterou vláda spojila hlasování o důvěře. Za vládu se postavilo 273 poslanců, 319 hlasovalo proti.⁸⁴ Vláda Pierra Mendès France padla. Skončilo tak sedmiměsíční období „mendésismu“, pravděpodobně nejvýraznější vládní epizoda IV. republiky.

⁸¹ Vladimír NÁLEVKA: Světová politika ve 20. století II., str. 18.

⁸² Pro hlasovala většina sociálních demokratů, radikálové, UDSR, nezávislí a část gaullistů a MRP. Křesťanští demokraté byli v otázce hlasování rozděleni, protože většina poslanců s Pařížskými dohodami nesouhlasila. Podle G. Součka si ale MRP zároveň nepřálo odmítnutí Dohod, a tak své hlasy pečlivě rozdělilo. A MZV f. TO – O 1945 – 1959 Francie karton 37, zpráva č. 69 „Politická zpráva za měsíc listopad 1954“ ze dne 6.12.1954; Jacques CHAPSAL: La vie politique en France, str. 396.

⁸³ Tato ústavní reforma navrátila Radě republiky skutečnou zákonodárnou moc, protože původní ústava z roku 1946 přiznávala druhé komoře parlamentu pouze poradní hlas. Důležitá byla změna procedury při schvalování nových ministerských předsedů. Od nynějška přistupoval kandidát před NS s již sestavenou vládou, tím zároveň odpadla možnost častých změn na ministerských postech. Kandidát již také nepotřeboval pro schválení dosáhnout absolutní většiny hlasů, protože zkušenosti s vleklými vládními krizemi ukázaly, že získat absolutní většinu je v rozděleném NS velmi obtížné.

⁸⁴ Pro vyslovení důvěry hlasovala SFIO, většina radikálů, UDSR, sociálních republikánů a nezávislých, proti se postavili komunisté, MRP, část radikálů okolo R. Mayera, rolníci a část bývalých gaullistů. A MZV f. TO-O 1945 – 1959 Francie karton 37, politická zpráva č.10 (mimořádná) „Pád vlády Pierra Mendès France“ ze dne 12.2.1955.

1.3.5. Vláda Edgara Faure

Po pádu Mendèsovy vlády začal prezident R. Coty vyjednávat s ústavními činiteli o novém premiérovi. 6. února byl sestavením kabinetu pověřen nezávislý republikán A. Pinay, toho ale odmítla akceptovat většina politických stran, a tak se o čtyři dny později mandátu vzdal. Stejný osud potkal i další dva kandidáty P. Pflimlina (MRP) a Ch. Pineaua (SFIO). Uspěl až čtvrtý muž – radikální poslanec, ekonomický odborník a bývalý ministr financí Edgar Faure, kterého NS schválilo (369 hlasy proti 210) 23. února 1955.⁸⁵

Faure pokračoval v politice ekonomické stabilizace země. Zastavení růstu cen a s tím spojené inflace ale paradoxně vyvolalo nespokojenost u malých obchodníků, kteří přicházeli o snadné výdělky.⁸⁶

Největším problémem ale stále zůstávala situace v severní Africe. 20. srpna 1955 vypuklo v oblasti města Constantine povstání, při kterém zahynuly desítky Evropanů. Francouzská armáda reagovala tvrdými represemi a během několika dní povstání krvavě potlačila. V září se alžírské události dostaly až na půdu OSN. Francouzští zástupci se jednání odmítli účastnit s tím, že alžírská politika francouzské vlády je čistě vnitropolitickou záležitostí, do níž nemá OSN co mluvit.⁸⁷

V druhé polovině roku 1955 se situace Faurovy vlády neustále zhoršovala. E. Faure se proto rozhodl věci poněkud uspořádat a požádal Národní shromáždění, aby o šest měsíců zkrátilo své volební období.⁸⁸ 29. listopadu poslanci odmítli absolutní většinou hlasů (318 proti 218) vládní návrh předčasných voleb, a protože kabinet spojil s hlasováním otázku důvěry, vláda padla. Odvolání vlády absolutní většinou hlasů je

⁸⁵ Podle velvyslance G. Součka průběh vládní krize ukázal, že ústavní reforma nesplnila požadovaný cíl – snadnit postup při schvalování nové vlády; právě naopak požadavek sestavit vládu ještě před vystoupením v NS značně komplikoval situaci designovaným předsedům, jež „jsou prakticky závislí na různých zájmech stran ještě dříve, než mohou veřejně vystoupit před poslance se svým programem“. Srov. A MZV f. TO-O 1945 – 1959 Francie karta 37, mimořádná politická zpráva č. 11 „Průběh vládní krize ve Francii“ ze dne 4.3.1955.

⁸⁶ Právě z těchto vrstev se rekrutovali příslušníci pozdějšího poujadistického hnutí, které zaznamenalo značný úspěch v parlamentních volbách roku 1956. K počátkům poujadistického hnutí a jeho pozadí srov. A MZV F. TO – O 1945 – 1959 Francie karta 37, mimořádná politická zpráva č. 17 „Hnutí Poujade ve Francii“ ze dne 6.4.1955.

⁸⁷ V této době většina Francouzů zastávala názor vyjádřený sloganem „Alžír je Francie“ („l'Algérie c'est la France“) a francouzská vláda se po masakru v Constantine přiklonila k politice větší integrace Alžíru a kontinentální Francie.

⁸⁸ Řádné parlamentní volby se měly konat v červnu 1956. E. Faure argumentoval tím, že v současnosti vláda čelí úkolům, k jejichž řešení potřebuje dostatečně dlouhý mandát a stabilní vládní většinu. Ve skutečnosti se ale Faure spíše chtěl vyhnout přijímání nepopulárních opatření jen několik měsíců před volbami, což by vládní koalici nepochybně v předvolební kampani znevýhodnilo. Jacques CHAPSAL: *La vie politique en France*, str. 418-419.

francouzskými historiky a politickými komentátory považována za „chybu v součtu“, neboť tento výsledek si politické strany rozhodně nepřály. Poslanci tak svým hlasováním otevřeli cestu k rozpuštění Národního shromáždění a předčasným volbám,⁸⁹ E. Faure tedy de facto uspěl, i když způsobem, který neočekával ani nepreferoval.

1.3.6. Parlamentní volby v lednu 1956

Předčasné volby proběhly 2. ledna 1956 podle volebního zákona z roku 1951. Systém sdružených kandidátek (apparentements), který v předchozích volbách pomohl politickým stranám čelit komunistům a gaullistům, nyní představoval spíše problém. V PCF ani RPF již nikdo nespatořoval nebezpečí pro republiku, takže zmizel jeden z hlavních sjednocujících faktorů, který nutil politické strany ke spolupráci. Roztříštěnost a vnitřní rozpory stran na konci roku 1956 naopak prakticky znemožnily vytvoření společných kandidátek schopných získat nadpoloviční většinu hlasů a tedy ve volbách uspět.⁹⁰

Ve volebním klání se střetly dvě vyrovnané koalice. Vládní, středopravicová „*Národní jednota*“ (Union nationale) vedená Edgarem Faurem, sdružila zejména „umírněné“ a nezávislé z CNIP a křesťanské demokraty, k nimž se přidala část sociálních republikánů, radikálů, UDSR a RGR.⁹¹ Proti ní stála levicová *Republikánská fronta* (Front républicain), ve které pod vedením Pierra Mendès France spolupracovali sociální demokraté (SFIO), radikálové, UDSR a někteří sociální republikáni.

⁸⁹ Odvoláním vlády absolutní většinou hlasů byla splněna podmínka novelizované ústavy z roku 1954, podle které lze NS rozpustit v případě, že poslanci vysloví vládě nedůvěru absolutní většinou hlasů v období kratším než 18 měsíců.

⁹⁰ A MZV f. TO-O 1945 – 1959 Francie karton 37, politická zpráva č. 3 „Řádná politická zpráva za měsíc prosinec 1955“ ze dne 9.1.1956.

⁹¹ E. Faure se udržel v čele RGR i přesto, že byl v prosinci 1957 vyloučen z radikální strany. Jacques CHAPSAL: *La vie politique en France*, str. 425.

Volby 2. ledna 1956⁹²:

Název strany	% hlasů	Počet mandátů
PCF	25,36	150
SFIO	14,93	95
Radikálové,UDSR,RGR	14,85	91
MRP	10,88	83
Nezávislí	14,99	95
Poujadisté	12,62	52

Voleb se v porovnání s předchozími lety zúčastnilo více voličů (88,8 %), což dokazuje, že Francouzi přikládali tomuto hlasování mimořádný význam. Volby těsně vyhrála Republikánská fronta, protože vládní koalici odčerpali důležité hlasy poujadisté, jejichž volební úspěch (získali 52 mandátů) byl velkým překvapením i pro zasvěcené komentátory.⁹³

Komunisté znovu posílili, ziskem 150 mandátů téměř vyrovnali nejlepší volební výsledek roku 1946. I sociální demokraté zastavili pokles voličských preferencí, 95 zvolených poslanců zajistilo SFIO vítězství v rámci volební koalice a možnost sestavit vládu pod vedením šéfa strany G. Molleta. Křesťanští demokraté znovu neuspěli, volby pouze potvrdily trvalý ústup MRP.

Rozhodnutí o příštím premiérovi náleželo prezidentovi R. Cotymu. Ten k všeobecnému údivu nejmenoval do funkce ministerského předsedy P. Mendès France, jak se očekávalo, ale generálního tajemníka SFIO Guy Molleta. Tato volba se ukázala jako mimořádně šťastná, protože Molletův kabinet vydržel u moci celých 16 měsíců, nejdéle ze všech vlád čtvrté republiky.

1.3.7. Vláda Guy Molleta

Guy Mollet sestavil svůj vládní tým ze zástupců *Republikánské fronty*, většinu křesel obdržela SFIO, následovaná radikální stranou, UDSR a sociálními republikány. Pierre Mendès France, vůdčí představitel vítězné volební koalice, přijal po

⁹² Eric DUHAMEL: *Historie politique de la IVe République*, str. 110.

⁹³ A MZV f. TO-O 1945 – 1959 Francie karton 37, politická zpráva č. 1 „Předvolební situace a volby ve Francii“ ze dne 6.1.1956.

komplikovaných jednáních post místopředsedy vlády a ministra bez portfeje.⁹⁴ Na počátku února 1956 schválilo NS velkou většinou hlasů (420 proti 71) novou vládu. Pro Molleta hlasovali i komunisté, a to i přesto, že s nimi SFIO stále odmítala spolupracovat.

V domácí politice se Molletova vláda soustředila zejména na sociální a finanční otázky. Placená dovolená byla prodloužena ze dvou na tři týdny, byl vytvořen *Národní fond solidarity* (Fonds national de solidarité), ze kterého plynuly finanční prostředky na zvyšování starobních důchodů a zvýšily se i sociální dávky poskytované státem v rámci *Sécurité sociale*. Ministr sociálních věcí A. Gazier se také pokusil o zavedení větší kontroly státu nad zdravotnictvím a výdaji lékařů, tato reforma ale zůstala nedokončena a navíc způsobila odklon „umírněných“ poslanců od vlády, který ve výsledku vedl až k pádu Molletovy vlády na jaře 1957.

Na poli zahraniční politiky se Francie aktivně zapojila do procesu evropské integrace. G. Mollet si uvědomoval, že stabilita v Evropě a integrační proces závisí na francouzsko-německém usmíření a ochotě vzájemně spolupracovat. 5. června 1956 podepsala francouzská a německá vláda dohodu, v níž Francouzi uznali výsledek sárského plebiscitu, kterým se toto území vrátilo Německu. V červenci 1956 doporučili poslanci vládě k dalšímu projednávání smlouvu o Evropském atomovém společenství (Euratom), v lednu 1957 pak i smlouvu o Evropském hospodářském společenství (EHS). 25. března 1957 Francie podepsala Římské dohody, jimiž obě zmíněné smlouvy vstoupily v platnost.

Francouzská vláda také dál pokračovala v dekolonizaci. V březnu 1956 získali nezávislost Maroko a Tunis, v srpnu téhož roku byl udělen statut autonomní republiky i africkému Togu.

Největší problém nadále představovala pokračující válka v Alžíru. 2. února 1956 byl Jacques Soustelle, generální guvernér Alžíru, nahrazen generálem G. Catrouxem. Francouzi v Alžíru na tuto změnu reagovali násilnými demonstracemi, kterými si vynutili odvolání právě jmenovaného guvernéra a příchod nového muže – Roberta Lacosta, bývalého ministra financí, který ve funkci vydržel až do května 1958.

⁹⁴ P. Mendès France si původně přál křeslo ministra zahraničí, neboť tuto funkci již zastával ve své vlastní vládě, proti se ale postavili nezávislí a MRP. Mendès France nepřijal ani nabídku stát se ministrem národního hospodářství, protože nesouhlasil se socialistickou koncepcí vývoje národní ekonomiky. Blíže viz A MZV f. TO-O 1945 – 1959 Francie, karton 37, mimořádná politická zpráva č. 9 „Vládní krize a ustavení vlády Guy Molleta“ ze dne 7.2.1956.

Oficiální vládní politika vůči Alžíru se dá vyjádřit třemi slovy: příměří, svobodné volby a jednání, a to přesně v tomto pořadí. Pro Francouze bylo prioritou číslo jedna zastavit válečné operace, poté v mírových podmínkách uspořádat volby, ze kterých vzejde politická reprezentace, se kterou bude francouzská vláda jednat o dalším vývoji a státoprávním uspořádání Alžíru. Alžířané měli ovšem zcela jiné představy. Fronta národního osvobození prosazovala opačný postup: nejprve uznání nezávislosti a teprve poté další jednání.

Guy Mollet chtěl nalézt kompromisní řešení, postupovat uváženě a ukončit boje do konce roku 1956 s cílem udržet Alžírsko v jednotném svazku s Francií. Nebyl ale schopen čelit nátlaku politické pravice, alžírských ultras⁹⁵ a generálů, kteří prosazovali cestu tvrdých represí. 12. března odhlasovalo Národní shromáždění velkou většinou hlasů (455 proti 76) zákon o zvláštních pravomocech, který neznamenal nic jiného než vystupňování tlaku a válečného úsilí v Alžíru.⁹⁶ Vládní postup v Alžíru zapříčinil i první vážný rozkol v kabinetu, 23. května 1956 podal na protest proti vládní politice demisi Pierre Mendès-France. Válka pokračovala a stále se prodražovala, a to i přesto, že se francouzské armádě podařilo zajmout a uvěznit několik vůdčích představitelů Fronty národního osvobození.⁹⁷

Na podzim 1956 se francouzská politická reprezentace dopustila vážného omylu, když se po boku Velké Británie a Izraele zapojila do ozbrojeného útoku proti Egyptu.⁹⁸ Neúspěch Francie v tomto válečném dobrodružství znamenal nejen oslabení pozice Molletovy vlády v severní Africe, ale narušil také slibně se rozvíjející vztahy se Sovětským svazem a jeho satelity. Nejvýznamnějším důsledkem Suezské krize byly

⁹⁵ Ultras představovali extrémně pravicové francouzské kolonisty v Alžíru, kteří se ostře stavěli proti alžírskému národně osvobodeneckému hnutí.

⁹⁶ Tímto zákonem byly mimo jiné omezeny občanské svobody v Alžíru, prodloužena vojenská služba a povolány vojenské rezervy. Srovnej Jacques CHAPSAL: *La vie politique en France*, str. 443-444.

⁹⁷ V říjnu 1956 se francouzské armádě podařilo úspěšně připravit tajnou akci, jejímž výsledkem bylo zajmutí čtyř vedoucích představitelů FLN – Ben Belly, Boudiafa, Ait Ahmeda a Khidera, kteří cestovali ze schůzky s marockým vládcem Mohamedem V. z Maroka do Tunisu. Jejich letadlo ale do Tunisu nedolétlo a přistálo na území Alžírsko, kde byli všichni cestující zatčeni. O této operaci byl předem informován pouze ministr – rezident v Alžírsku Robert Lacoste, předseda vlády Guy Mollet se o ní dozvěděl až *ex post* a byl nucen její výsledek uznat jako *fait accompli*. Operace francouzské armády vyvolala diplomatickou roztržku s Tunisé i Marokem, v samotné Francii ale byla přijata vesměs pozitivně. Srov. Bernard DROZ – Evelyne LEVER: *Histoire de la guerre d'Algérie 1954 - 1962*, Editions du Seuil, Paris 1984, str. 100-102.

⁹⁸ Tzv. Suezská krize (červenec – listopad 1956) vypukla 26. července 1956, poté co egyptský prezident Gamal Násir znárodnil Společnost Suezského průplavu, kterou do té doby ovládali Britové a Francouzi. Velká Británie a Francie zahájili okamžitě tajná jednání o možnosti vojenské invaze do Egypta, USA ale tuto alternativu odmítly. 5. a 6. listopadu se Británie a Francie připojily k vojenské invazi Izraele, operace ale byla kvůli odmítavému stanovisku USA a pádu britské libry rychle ukončena. Pod nátlakem OSN, USA a SSSR se v prosinci anglo-francouzské vojenské jednotky stáhly.

hospodářské potíže, které se objevily prakticky ihned v oblasti zásobování ropou a způsobily problémy v dopravě, automobilovém a chemickém průmyslu i v dalších odvětvích.⁹⁹

Nespokojenost s Molletovou vládou v řadách poslanců od začátku roku 1957 stále narůstala, až do května ale francouzský parlament neučinil žádný závažný pokus o vyslovení nedůvěry, přestože G. Mollet spojil s otázkou důvěry několik důležitých hlasování.¹⁰⁰ Osudným se vládě nakonec stal návrh ministra sociálních věcí P. Ramadiera na zvýšení daní, z jejichž výnosu se měla financovat pokračující válka v Alžíru. Tentokrát se proti vládě nepostavili pouze komunisté a poujadisté, proti zvýšení daní protestovala i skupina umírněných poslanců. 21. května 1957 hlasovalo o zmíněném návrhu Národní shromáždění. Proti vládě se postavilo celkem 250 poslanců, pro hlasovalo pouze 213 zákonodárců. Tento výsledek znamenal konec kabinetu Guy Molleta, nejdelší vládní epizoda v historii IV. republiky skončila.

Hledání nového ministerského předsedy tentokrát netrvalo příliš dlouho, již 5. června byl jmenován radikální poslanec a ministr národní obrany v Molletově vládě Maurice Bourgès-Maunoury. Rozložení politických sil v Národním shromáždění nebylo pro nový kabinet příznivé, Bourgès-Maunouryho podpořilo pouze 240 poslanců, 194 se postavilo proti a celých 134 se hlasování nezúčastnilo¹⁰¹. Slabá podpora vlády v parlamentu se samozřejmě projevila na činnosti kabinetu, který nebyl schopen řešit palčivé problémy v ekonomické oblasti a gradující konflikt v Alžírsku. Na druhou stranu se ministři financí F. Gaillardovi podařilo zvláštními opatřeními o 20 % devalvovat měnu, aniž by tím vyvolal protesty politických partnerů nebo francouzské veřejnosti¹⁰². Vláda Bourgès-Maunouryho vydržela pouze do konce září, kdy Národní shromáždění odmítlo prohlasovat vládní návrh rámcového zákona pro Alžírsko, kterým

⁹⁹ A MZV f. TO – O 1945-1959 Francie karton 37, mimořádná politická zpráva č. 69 „Současná hospodářsko-politická situace ve Francii po suezském dobrodružství“ dne 19.12.1956.

¹⁰⁰ V březnu hlasovalo Národní shromáždění o celém balíku vládních návrhů, které se týkaly hospodářské a finanční politiky a bojů v Alžíru. Proti vládě se jednoznačně postavila pouze komunistická strana, pravice hlasovala pro podporu vlády. Podle zprávy československého velvyslanectví ze dne 12.4.1957 se Mollet dostal do zajetí pravicových stran, které mohly kdykoliv vyvolat vládní krizi a kabinet odvolat. Srov. A MZV f. TO – O 1945-1959 Francie karton 38, mimořádná politická zpráva č. 57 „Debata v Národním shromáždění o všeobecné politice vlády“ ze dne 12.4.1957.

¹⁰¹ Hlasování se nezúčastnili především poslanci MRP, jejichž kandidát na předsedu vlády a šéf strany Pierre Pflimlin se svojí vlastní kandidaturou neuspěl. Blíže viz Jacques CHAPSAL: La vie politique en France, str. 466; A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie karton 38, mimořádná politická zpráva č. 98 „Průběh vládní krize a ustavení vlády Bourgès-Manouryho“ ze dne 29.7.1957.

¹⁰² Gaillard zavedl zvláštní 20-ti procentní daň na importované zboží a současně 20-ti procenty bonifikoval francouzské exporty. Tímto opatřením ministr financí prakticky o 20 % devalvoval frank, nižší hodnota vyvezeného zboží pak byla kompenzována z výše uvedené daně za dovoz.

měla být uzákoněna postupná administrativní a politická decentralizace v alžírských departementech.¹⁰³ Vzhledem k tomu, že premiér spojil s tímto hlasováním otázku důvěry, byl kabinet po čtyřech měsících činnosti odvolán.

Čtvrtá republika spěla do konečné fáze své existence. Pádem Bourgès-Maunouryho vlády se otevřela několikatýdenní vládní krize, během níž Národní shromáždění odmítlo řadu kandidátů, včetně G. Molleta. Příležitost nakonec dostal Félix Gaillard, bývalý ministr financí, který sestavil vládu ze zástupců SFIO, radikálů, MRP a umírněných.¹⁰⁴ Přestože Národní shromáždění vyjádřilo značnou podporu novému kabinetu (pro hlasovalo 337 poslanců, 173 proti), nebyl Gaillard v lehké situaci. Francouzská republika nutně potřebovala ústavní a volební reformu, která by zajistila stabilní fungování státních institucí a umožnila vládě přijímat rychlá a efektivní rozhodnutí. Félix Gaillard proto inicioval vznik „kulatých stolů“, kde zástupci vládní majority diskutovali podobu nové ústavy. Tato iniciativa ale vyzněla do prázdna, neboť se ukázalo, že ani členové vládních stran nejsou v názoru na podobu nových ústavních orgánů jednotní a nejsou ani schopni dohodnout se na přijatelném kompromisu.¹⁰⁵

Nejzávažnější pro nový kabinet byla opět otázka vývoje v Alžíru. Gaillardovi se podařilo v parlamentu prosadit upravený rámcový zákon o Alžírsku, kvůli kterému padla předchozí vláda, gradaci napětí v severní Africe ale nezabránil. 8. února 1958 bombardovalo francouzské letectvo tuniskou vesnici Sakhiet Sadi Youssef jako odvetu za přepadení francouzské vojenské hlídky na alžírsko-tuniské hranici a havárii francouzského letadla, způsobenou střelbou ze zmíněné vesnice.¹⁰⁶ Masakr, při kterém zahynulo 69 lidí včetně 21 dětí, vzbudil velký mezinárodní ohlas; tuniský prezident přenesl záležitost na půdu OSN a Francie musela akceptovat anglo-americké prostředkování při jednání s tuniskou vládou. Výsledek rozhovorů francouzskou vládu

¹⁰³ Zákon předpokládal rozdělení Alžírsko na 4 provincie (Oran, Konstantin, Kabyllie a Alžír) s autonomní exekutivou a jedním zastřešujícím koordináčním orgánem. Právě v otázce postavení a pravomocí tohoto centrálního úřadu vznikaly největší rozpory, které vedly až k pádu vlády. Srov. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karta 38, mimořádná politická zpráva č. 110 „Plány pro řešení alžírské otázky“ ze dne 15.8.1957.

¹⁰⁴ O průběhu vládní krize, pokusu G. Molleta sestavit vládu a hlasování o konečném složení Gaillardova kabinetu viz. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karta 38, mimořádná politická zpráva č. 163 „Vláda Felixe Gaillarda“ ze dne 15.12.1957.

¹⁰⁵ CHAPSAL, Jacques : La vie politique en France, str. 472 - 473. K pokusům o ústavní reformu srovnej také A MZV f. TO-O Francie, karta 39, mimořádná politická zpráva č. 3 „Snahy o ústavní a volební reformu“ ze dne 6.1.1958 a mimořádná politická zpráva č. 14 „Otázka ústavní a volební reformy – II. část“ ze dne 28.1.1958.

¹⁰⁶ Na tuniském území blízko hranic s Alžírem našlo azyl mnoho bojovníků Fronty národního osvobození, kteří soustavně útočili na francouzská letadla i pozemní vojsko. Alžírsko-tuniská hranice proto vyžadovala neustálou přítomnost francouzských vojáků.

neuspokojil, protože Tunis odmítl jakoukoli kontrolu svých hranic. Přesto Gaillard ustoupil americkému tlaku a výsledný protokol předložil ke schválení Národnímu shromáždění. Většina poslanců návrh neschvalovala už proto, že byl francouzské vládě vnucen, příznivci „francouzského Alžírka“ dokonce označili dohodu za „nový Mnichov“. Není tedy divu, že 15. dubna návrh neprošel hlasováním v parlamentu a vláda F. Gaillarda padla.

Následná vládní krize znovu potvrdila, že instituce IV. republiky nedokáže pohotově reagovat ani ve skutečně vážných situacích. Během tří týdnů poslanci odmítli dva kandidáty, potřebnou podporu nezískal ani křesťanský demokrat G. Bidault ani R. Pleven. Až 8. května povolal prezident R. Coty dalšího křesťanského demokrata P. Pflimlina, kterému se podařilo přesvědčit dostatečný počet zákonodárců, aby jeho vládu podpořili. Bylo ale pozdě. Nespokojenost francouzských Alžířanů přerostla v otevřenou revoltu proti pařížskému vedení, která po několika dnech vyústila nejen v pád sotva utvořeného kabinetu, ale i celé čtvrté republiky.

1.3.8. 13. květen 1958

Jmenování P. Pflimlina vyostřilo napětí panující v části armády a mezi alžírským obyvatelstvem evropského původu, protože nový ministerský předseda byl považován za příznivce politického řešení alžírské krize, tedy jednání s Frontou národního osvobození o ukončení bojů a odchodu Francie z Alžíru. Toto řešení bylo ovšem pro armádu a francouzské Alžířany naprosto nepřijatelné, zvláště v době, kdy FLN vystupňovala teroristické útoky. Občanské organizace, zastupující zájmy Francouzů v Alžíru, žádali po prezidentovi republiky rychlé řešení spočívající ve vytvoření „vlády veřejného blaha“, která by zajistila udržení Alžíru pod francouzskou kontrolou, varování před možnou vzpourou zasílali do Paříže i představitelé vojenského velení.¹⁰⁷

Krize vyvrcholila 13. května v průběhu demonstrací proti popravě třech vězňů francouzských vojáků. Dav demonstrantů obsadil téměř bez problémů budovu generální vlády, kde byl později téhož dne vytvořen *Výbor veřejného blaha*, jenž převzal správu nad alžírským územím. Do čela Výboru byl postaven generál Jacques Massu, zastánce francouzského Alžírka a stoupenec generála de Gaulla. Ihned po sestavení Výboru poslal generál Massu do Paříže telegram, ve kterém žádal

¹⁰⁷ DROZ, Bernard – LEVER, Evelyne : Historie de la guerre d'Algérie 1954 – 1962, str. 169.

prezidenta republiky R. Cotyho o sestavení vlády veřejného blaha, která „*jako jediná je schopna udržet Alžírsko jako součást metropolitní Francie*“.¹⁰⁸

Zpráva o povstání dorazila do Paříže v odpoledních hodinách a vyvolala zmatek a naprostý šok. I přes akutní hrozbu občanské války nepodlehli P. Pflimlin nátlaku a trval na pokračování jednání s FLN s cílem uzavřít co nejrychleji příměří. Někteří poslanci navrhovali, aby se Pflimlin vzdal mandátu ve prospěch ustavení vlády národní jednoty, takové řešení ale Pflimlin odmítl. V noci z 13. na 14. května byla vláda P. Pflimlina schválena hlasy MRP, socialistů a UDSR, k nimž se přidali někteří nezávislí. Francie tedy měla novou vládu, která ovšem neměla sílu prosadit své pravomoci v Alžíru, přestože generál Salan, vrchní velitel vojsk v Alžíru, formálně obdržel veškeré vojenské a civilní pravomoci na alžírském území.¹⁰⁹

Situace povstalců se komplikovala, v Paříži vznikla legální vláda, navíc pod vedením muže, jehož zvolení chtěli povstalci za každou cenu zabránit. V ovzduší všeobecné nejistoty přišel generál Massu s výzvou, aby generál de Gaulle vystoupil z politického stínu a veřejně podpořil myšlenku vlády veřejného blaha. Následující den, 15. května, se v podobném duchu vyjádřil i generál Salan, když svůj projev k davům shromážděným před budovou generální vlády zakončil slovy „*At' žije Francie, at' žije francouzské Alžírsko, at' žije generál de Gaulle!*“.

Až do této chvíle zůstával Charles de Gaulle v ústraní svého sídla v Colombey-les-deux-Églises, přestože se o jeho možné kandidatuře zákulisně jednalo už od pádu Gaillardovy vlády.¹¹⁰ Na výzvu gen. Salana reagoval de Gaulle v komuniké z 15. května, v němž prohlásil, že „*je připraven převzít pravomoci republiky*“ a vrátit se do aktivní politiky. Toto prohlášení pak de Gaulle upřesnil na tiskové konferenci, konané 19. května, kde znovu potvrdil svůj zájem o premiérské křeslo a dodal, že o něj bude usilovat pouze legální cestou, protože respektuje republikánské zákony, přestože institucionální systém IV. republiky považuje za příčinu současné katastrofální situace.

Pierre Pflimlin přešel de Gaullovu tiskovou konferenci mlčením, ale nepříznivý vývoj událostí nedokázal zastavit. Poslanci, kteří zpočátku kandidaturu de Gaulla

¹⁰⁸ DROZ, Bernard – LEVER, Evelyne: *Historie de la guerre d'Algérie 1954 – 1962*, str. 173.

¹⁰⁹ Vláda tak prakticky legalizovala státní převrat v Alžíru. Srov. Bernard DROZ – Evelyne LEVER: *Histoire de la guerre d'Algérie*, str. 173-174.

¹¹⁰ Na druhou stranu vysocí úředníci francouzského MZV nepovažovali návrat de Gaulla do aktivní politiky za příliš aktuální. Maurice Faure, státní tajemník MZV, v polovině dubna při rozhovoru se sovětským velvyslancem prohlásoval, že návrat de Gaulla „nepřichází v úvahu“. Srov. A MZV f. TO-O Francie, karton 39, mimořádná politická zpráva č. 48 „Večeře u S.A. Vinogradova s M. Faurem dne 16.4.1958“ ze dne 19.4.1958.

odmítali, postupně měnili názor v souvislosti s šířením povstání na území Alžírsko¹¹¹ a naprostou neschopností současné vlády dostat situaci pod kontrolu. 24. května se povstání rozšířilo z Alžírsko na Korsiku a vzbouřenci plánovali výsadek nad Paříží (operace Résurrection). Vláda P. Pflimlina neměla žádné prostředky, jak této hrozbě zabránit a tak jí nezbylo nic jiného než kapitulovat. 28. května podal Pflimlin demisi a cesta k nástupu generála de Gaulla byla volná.

Jediná politická strana, která jako celek odmítala možnost kandidatury de Gaulla, byla PCF. Sen o akční jednotě levicových stran se ale brzy rozplynul, protože socialisté s komunisty odmítli spolupracovat. Guy Mollet, předseda SFIO, dokázal přesvědčit většinu svých spolustraníků, aby podpořili novou vládu. Neobešlo se to ovšem bez krize uvnitř SFIO, která vyústila v secesi části poslanců a založení nové politické strany – *Parti socialiste autonome*.

1. června schválili poslanci de Gaullovu vládu 329 hlasy proti 224, z nichž většinu tvořili komunisté.¹¹² Složení nové vlády sice stále respektovalo stranický systém IV. republiky, neboť v ní usedli zástupci nejvýznamnějších politických stran,¹¹³ nejdůležitější rezorty ale de Gaulle vyhradil mužům bez parlamentní minulosti, jimž důvěřoval a kteří byli zárukou plnění de Gaullovy politické linie. Do křesla ministra zahraničí tak usedl diplomat Maurice Couve de Murville, post ministra vnitra obsadil, bývalý prefekt prefektury Seine Emile Pelletier a ministerstvo obrany si generál ponechal ve své kompetenci.

Charles de Gaulle podmínil svou kandidaturu schválením plných mocí (na dobu 6-ti měsíců), které by jemu osobně a jeho vládě umožnily efektivně a rychle řešit krizovou situaci v Alžíru a připravit novou ústavu. Součástí plných mocí, které Národní shromáždění odhlasovalo 2. června, byla revize článku 90 ústavy, který stanovil postup při projednávání ústavních změn. Ústavní zákon z 3. června přenesl ústavodárné právo

¹¹¹ 17. května dorazil do Alžíru Jacques Soustelle a povstání tak získalo zkušeného politického vůdce. Soustellovým prvořadým cílem byla organizace Výborů veřejného blaha na celém území Alžírsko a jejich podřízení centrálnímu „Výboru veřejného blaha Alžírsko a Sahary“.

¹¹² Ke komunistickým poslancům se přidali i některé osobnosti levicových stran, jako Pierre Mendès-France a François Mitterrand, kteří sice neodmítali osobu generála de Gaulla, ale nesouhlasili se způsobem, jakým se dostal k moci. Blíže viz Bernard DROZ – Evelyne LEVER: *Histoire de la guerre d'Algérie*, str. 180.

¹¹³ De Gaulle do vlády pozval zástupce všech důležitých parlamentních stran (s výjimkou komunistů), křesla státních ministrů obsadili socialista G. Mollet, křesťanský demokrat P. Pflimlin, L. Jacquinet za nezávislé a radikál blízký UDSR F. Houphouët-Boigny. Gaullisté získali celkem tři posty – ministrem spravedlnosti se stal M. Debré, ministrem informací A. Malraux a na ministerstvu pro bývalé bojovníky (Anciens Combattants) usedl E. Michelet.

z parlamentu na vládu a schválení podoby nové ústavy podřídil hlasování v referendu. Po tomto rozhodnutí bylo zasedání parlamentu odročeno a poslanci se již nesešli.

1.3.9. Vláda Charlese de Gaulla

Schválením de Gaullovy vlády byla zahájena poslední epizoda v dějinách francouzské IV. republiky. Výjimečné okolnosti, za kterých vznikla, umožnily de Gaullovi uskutečnit své záměry, aniž by ho parlament nějakým způsobem omezoval nebo kontroloval. Hlavním cílem vlády byla příprava nové ústavy, ale ze všeho nejdříve musel de Gaulle stabilizovat situaci v Alžíru a obnovit autoritu státu.

Francouzští Alžířané vkládali do de Gaullovy vlády značné naděje a byli přesvědčeni, že generál zajistí, aby Alžírsko zůstalo integrální součástí francouzského území. V této souvislosti je třeba poznamenat, že de Gaullov vztah k francouzskému Alžírsku a způsob, jakým chtěl krizovou situaci řešit, vlastně nebyly nikomu známy. De Gaulle se vyhýbal jasné formulaci své alžírské politiky, což otevíralo prostor různým spekulacím a interpretacím. Jak zastánci francouzského Alžírka, tak příznivci jednání s Frontou národního osvobození tak mohli věřit, že de Gaulle bude hájit právě jejich zájmy. I když první de Gaullova návštěva v Alžíru v červnu 1958 mohla u zastánců francouzského Alžírka vyvolat dojem, že generál Gaulle skutečně stojí na jejich straně, je pravděpodobné, že de Gaulle neměl v době nástupu do premiéřské funkce vyhraněnou představu o způsobu řešení krize a reagoval pragmaticky podle vývoje domácí a mezinárodní politicko-společenské situace.¹¹⁴

V prvních měsících po jmenování předsedou vlády de Gaulle sledoval integrační linii, tj. setrvání Alžírka ve svazku s Francií, jasně vyjádřenou ve formě plánu ekonomické a sociální obnovy Alžíru (tzv. Konstantinský plán).¹¹⁵ Hlavní body plánu de Gaulle představil na počátku října při své čtvrté návštěvě Alžírka (v průběhu tohoto

¹¹⁴ Serge BERSTEIN: *La France de l'expansion*. 1. *La République gaullienne 1958 – 1969*. Nouvelle histoire de la France contemporaine 17, Éditions du Seuil, Paris 1989, str. 45-48. Podobný názor zastávalo i československé velvyslanectví v Paříži. Ve zprávě z 2. července 1958 chargé d'affaires uvádí, že osobnost generála de Gaulla zatím zůstává velkým otazníkem a jeho vztahy k alžírským pučistům jsou nejasné. De Gaulle buď zakročit nechce, protože s pučisty v zásadě souhlasí, anebo nemůže, neboť nemá pod plnou kontrolou armádu. Podle velvyslanectví se de Gaulle snaží vyhnout konfliktu s armádou a soustředí se na přípravu nové ústavy, pro jejíž schválení buduje širší zázemí. Blíže viz A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 39, mimořádná politická zpráva č. 77 „Vytvoření vlády generála de Gaulla a zaměření její politiky“ ze dne 2.7.1958.

¹¹⁵ Konstantinský plán předpokládal značné investice do nových pracovních míst, narovnání mezd mezi Alžírskem a metropolitní Francií, do bytové výstavby a školství a do industrializace země. Vzhledem k značným nákladům na provedení plánu bylo zřejmé, že vláda nehodlá Alžírsko v brzké době opustit.

funkčního období jich uskutečnil celkem pět) a 23. října pak nabídl Frontě národního osvobození „*čestný mír*“ (paix de braves), který ale právě vzniklá Prozatímní alžírská vláda odmítla.

I přes tento neúspěch se de Gaullovi postupně dařilo obnovit autoritu státních orgánů na území Alžírsko. Nová ústava, referendum o jejím schválení a následné parlamentní volby přispěly ke zklidnění situace, zbývalo vyřešit situaci v armádě. Po květnových událostech získala armáda v Alžírsku velmi silné postavení, které de Gaullovi svazovalo ruce. Generál si uvědomoval, že pro prosazení reforem a své politiky bude nutné vojáky znovu podřídit státní autoritě.

Spojence de Gaulle získal v generálu Salanovi, kterému nabídl povýšení do funkce generálního inspektora národní obrany. Salan, přesvědčen, že mu nová funkce umožní spoluvytvářet alžírskou politiku, nabídku přijal a posléze zajistil, aby armáda respektovala de Gaullovův rozkaz z 13. října 1958, jímž byla všem vojákům zakázána politická činnost ve Výborech veřejného blaha. V prosinci byl generál Salan povolán do Paříže, ve funkci vrchního velitele vojsk ho nahradil generál letectva Maurice Challe, generálním zmocněncem vlády na území Alžíru byl jmenován Paul Delouvrier. Funkce generálního inspektora národní obrany se záhy ukázala bezobsažná, pro Salana ale nebylo cesty zpátky. De Gaulle se tak elegantně zbavil vysokého armádního důstojníka „diskreditovaného“ aktivní spoluprací s pučisty a jmenováním mužů nespojených s povstáním si připravil půdu pro vlastní politiku.

1.4. Příprava nové ústavy

Ústavní zákon z 3. června 1958 vyloučil z příprav nové ústavy parlament a přenesl tuto pravomoc na výkonnou složku státní moci. Poprvé v dějinách Francouzské republiky nerozhodovalo o budoucí podobě státních institucí Ústavodárné národní shromáždění, ale úzká skupina lidí soustředěná okolo osoby předsedy vlády, který si navíc vyhrazoval právo přípravné práce řídit a korigovat.

Takový koncept samozřejmě vyvolával úvahy o nedemokratičnosti nového režimu, přestože zákon z 3. června předpokládal, že text ústavy bude konzultován s komisemi složenými ze zástupců poslanců a senátorů. Ústavní zákon také stanovil principy, jimiž se tvůrci nové ústavy museli řídit, z nichž nejvýznamnější bylo rozdělení zákonodárné a výkonné moci a odpovědnost vlády před parlamentem.

Ideově ústava V. republiky vychází ze slavného projevu de Gaulla v Bayeux 16. června 1946. De Gaulle zde kritizoval tehdejší stranický systém a načrtl vlastní představu uspořádání státních institucí, které by zajistilo stabilitu vlády a obnovení autority Francie v evropském i světovém kontextu. De Gaullovo pojetí spočívalo v důsledném oddělení zákonodárné a výkonné moci, při čemž nejvyšší pravomoci byly svěřeny do rukou prezidenta republiky, jenž měl reprezentovat stát a hájit národní zájmy. Nezávislost na politických stranách a silný mandát měla prezidentovi zajistit přímá volba, prezident by tak stát mimo stranický systém a fungoval jako „svorník“ (clé de voûte) institucí. Roku 1946 toto řešení odmítly všechny politické strany jako nedemokratické a ani o 12 let později nebylo vnímání tohoto konceptu příliš jiné. Zcela mimořádné okolnosti roku 1958 nicméně umožnily de Gaullovo pojetí realizovat, byť v poněkud modifikované formě.

Přípravné práce na ústavě probíhaly v několika skupinách. První paragrafové znění připravila skupina právních expertů a členů Státní rady soustředěná okolo M. Debrého, následně byl text předán meziministerské komisi, kde pod vedením de Gaulla zasedali 4 státní ministři (G. Mollet, P. Pflimlin, F. Houphouët-Boigny a L. Jacquinet), viceprezident Státní rady R. Cassin, ředitel de Gaullova osobního kabinetu G. Pompidou, generální tajemník vlády R. Belin a právník R. Janot.¹¹⁶

Důraz na exekutivní složku státní moci, který prosazoval M. Debré, byl v meziministerské komisi zmírněn tak, aby byla uchována parlamentní forma nového režimu. Debrého návrh na organizování parlamentní činnosti pod vedením a kontrolou vlády nicméně zůstal zachován. V první polovině srpna se do přípravných prací zapojil *Ústavní konzultativní výbor* (Conseil consultatif constitutionnel) složený ze zástupců poslanců, senátorů a vlády.¹¹⁷ V tomto výboru pak probíhala debata nad některými spornými body, zejména v otázkách neslučitelnosti poslaneckého mandátu s ministerskou funkcí (Výbor ji odmítal), složení sboru volitelů, který měl volit hlavu státu a zvláštních pravomocí prezidenta republiky v době ohrožení státu.

Výsledkem jednání byl definitivní návrh ústavy, který vláda projednala a schválila 3. září 1958. Následující den generál de Gaulle vystoupil na slavnostním

¹¹⁶ Serge BERSTEIN: La France de l'expansion, str.16.

¹¹⁷ Tento výbor vznikl na základě ústavního zákona z 3. června, ustaven byl 29. července a zasedalo v něm celkem 39 členů – 16 z Národního shromáždění, 10 z Conseil de la République a 13 členů jmenovala vláda. K činnosti výboru blíže Serge BERSTEIN: La France de l'expansion, str. 17.

shromáždění na *Place de la République* v Paříži a představil projekt nové ústavy veřejnosti.¹¹⁸

1.4.1. Ústava V. republiky

Výsledná podoba ústavy páté republiky byla určitým kompromisem mezi de Gaullovou původní koncepcí, vycházející z již zmíněného projevu v Bayeux a představami politiků, kteří se na vzniku textu ústavy podíleli a chtěli uchovat parlamentní charakter nového režimu.

Klíčovou roli v institučním systému V. republiky hraje prezident republiky volený na 7 let¹¹⁹ původně kolegiem volitelů (pocházejících z různých volených sborů, tj. poslanci, senátoři, městští a obecní zastupitelé, radní apod.), od roku 1962 pak přímou volbou. Prezident republiky disponuje silnými pravomocemi, zejména ve vztahu k parlamentu a článek 16 ústavy mu zaručuje zvláštní pravomoci v případě ohrožení republiky. Prezident jmenuje předsedu vlády, aniž by byl vázán volebními výsledky, pozdější praxe nicméně ukázala, že prezident většinou musí respektovat většinu v Parlamentu.¹²⁰ Článek 12 ústavy dává prezidentu republiky právo rozpustit Národní shromáždění, při čemž je pouze formálně vázán nutností konzultovat své rozhodnutí s předsedou vlády a předsedy obou sněmoven.

Prezident republiky jmenuje a odvolává členy vlády (po dohodě s předsedou vlády), podepisuje dekrety a nařízení přijímané vládou, ratifikuje mezinárodní smlouvy, vyhlašuje zákony a bdí nad nezávislostí soudní moci. Zároveň řídí vojenskou politiku státu, neboť z titulu prezidentské funkce vykonává i funkci vrchního velitele ozbrojených sil. Prezident může iniciovat změnu ústavy (po návrhu předsedy vlády nebo členů Parlamentu) a vyhlásit ústavodárné referendum. Prezident má právo rozhodnout o konání referenda v oblasti působnosti zákona (zákonodárné referendum), a to na žádost vlády nebo Parlamentu.

¹¹⁸ Datum a místo konání slavnostního shromáždění mělo pro Francouze symbolický význam, neboť 4. září 1970 byla na pařížském náměstí Republiky vyhlášena III. Francouzská republika.

¹¹⁹ Roku 2000 bylo změnou ústavy volební období zkráceno na 5 let.

¹²⁰ Jediný prezident, který disponoval takovou autoritou, která mu dovoľovala odmítnout názor Národního shromáždění byl Charles de Gaulle. Roku 1962 prosadil i přes odpor NS do funkce předsedy vlády G. Pompidoua (NS bylo rozpuštěno a konaly se předčasné volby).

Druhou složkou výkonné moci je vláda a její předseda. Zatímco prezident republiky určuje základní linii státní politiky, vláda a předseda vlády ji prakticky naplňují. Předseda vlády je vybírán a jmenován prezidentem republiky, je považován za jeho nejbližšího spolupracovníka. Ústava nedovoluje, aby prezident republiky ministerského předsedu odvolal, prakticky ho ale může k rezignaci donutit.¹²¹ Předseda vlády koordinuje a řídí vládní činnost v intencích daných prezidentem republiky, schvaluje a podepisuje (popř. vetuje) návrhy zákonů a nařízení vlády, jmenuje civilní a vojenské úředníky, žádá Národní shromáždění o vyslovení důvěry a předsedá meziresortním výborům a dalším orgánům státní správy. Podle článků 89 a 11 ústavy předseda vlády navrhuje prezidentu republiky změnu ústavy a vypsaní referenda.¹²²

Francouzská vláda je kolegiální orgán složený z předsedy vlády, ministrů a státních tajemníků. Francouzským specifikem je existence *ministerské rady* (Conseil des ministres), které předsedá prezident republiky a účastní se jí pravidelně všichni ministři a nepravidelně i státní tajemníci (v době prezidentského mandátu Charlese de Gaulla se ministerské rady účastnili všichni členové vlády). Ministerská rada se schází jednou týdně (zpravidla ve středu) v Elysejském paláci a jedná se o slavnostní a formální zasedání, které má svá daná pravidla. Jednání v ministerské radě jsou považována za důvěrná, ministři zde mohou vyjádřit i nesouhlasná stanoviska, aniž by utrpěla jednota vláda proklamovaná na veřejnosti.

Kromě ministerské rady může vláda zasedat i ve formě *kabinetní rady* (Le Conseil de cabinet), tato zasedání jsou ale výjimečná a většinou odhalují neshody mezi vládou a prezidentem republiky. Svolání kabinetní rady je typické pro období *kohabitace* (období, kdy prezident republiky a předseda vlády pocházejí z opozičních politických táborů); zasedání vlády v tomto případě řídí ministerský předseda a jednání se koná v sídle předsedy vlády v Matignonském paláci.

Další formou vlády je *meziresortní výbor* (Comité interministériel), užší sbor, ve kterém se projednávají specifické problémy týkající se jednotlivých ministerstev. Zasedání může řídit předseda vlády nebo delegovaný ministr a schůze se účastní pouze ministři a státní tajemníci zainteresovaných resortů. Článek 15 ústavy předpokládá vznik tzv. *užších rad* (Conseils restreints), určených pouze pro řešení vojenských otázek, jejich působnost se ale brzy rozšířila i do jiných oblastí. Prezident de Gaulle

¹²¹ Příkladem takové vynucené rezignace je odchod M. Debrého roku 1962 a G. Pompidoua roku 1968.

¹²² Tato pravomoc je do značné míry formální, protože je nemožné, aby předseda vlády navrhoval změnu ústavy bez předchozí konzultace a souhlasu prezidenta republiky.

využíval užší rady pro jednání o ekonomické a sociální politice, zahraniční politice a státních návštěvách apod. Většina užších rad byla svolána pro konkrétní účel, existují ale i užší rady, které se scházejí pravidelně.¹²³ Podle článku 20 ústavy vláda „určuje a řídí politiku národa“, navrhuje prezidentovi republiky vyhlášení referenda, jedná o návrzích zákonů a dekretů a o jmenování vysokých úředníků a má pravomoc jednat o návrhu na vyslovení důvěry předsedovi vlády. Členové vlády, včetně premiéra, se řídí principem kolegiality, což znamená, že vláda musí na veřejnosti vystupovat jednomyslně. Vzhledem k faktu, že vládě (a zejména ministerské radě) předsedá prezident, řídí se stanovisko vlády jeho názorem. Ministr, který dá najevo veřejně nesouhlas s prací vlády, je nucen odstoupit.

Zákonodárnou moc ve Francii představuje dvoukomorový Parlament. Nová ústava značně omezila pravomoci dolní sněmovny – Národního shromáždění - které ztratilo svůj bývalý vliv. Horní komora, znovu nazývaná Senát, naopak v porovnání s mizivými kompetencemi čtvrtorepublikové *Conseil de la République* poněkud získala.

Ústava nestanovuje počet poslanců a senátorů, ani délku jejich mandátů nebo podmínky volitelnosti a neformuluje ani podobu fungování sněmoven.¹²⁴ Za platný je považován pouze volný mandát, který členům Parlamentu zaručuje nezávislost a poskytuje jim určitou obranu před tlakem z vlastních politických stran. Poslanecký i senátorský mandát je neslučitelný s veřejnými volenými funkcemi (zejména s členstvím ve vládě, Ústavní radě a Nejvyšší správní radě), ale i s funkcemi v soukromém sektoru; toto opatření má bránit případnému střetu zájmů.

V Národním shromáždění zasedají poslanci volení přímou volbou na 5 let dvoukolovým většinovým systémem, Senát reprezentují senátoři volení na 9 let nepřímou volbou prostřednictvím volitelů z řad volených orgánů státní správy z departementů.

Ústava ponechala Národnímu shromáždění legislativní pravomoci, nicméně omezila jeho roli při iniciování zákonů. Národnímu shromáždění také přísluší kontrola

¹²³ V červenci 1959 byla de Gaullem založena Nejvyšší rada národní obrany (Conseil supérieur de la Défense nationale), ve které zasedalo zhruba 50 členů a scházela se pouze ojedinele. Řešením vojenských otázek se zabýval Výbor národní obrany (Comité supérieur de la Défense nationale), běžně nazývaný Rada obrany, ve kterém pod vedením prezidenta republiky zasedal předseda vlády, ministři zahraničí, vnitra, financí a ekonomičtí ministři, armádní velitelé a další. V únoru 1960 byla založena Rada pro alžírské záležitosti a v květnu 1961 Rada pro africké a madagaskarské záležitosti, jejímž účelem byla koordinace spolupráce Francie s bývalými koloniemi.

¹²⁴ Všechny tyto záležitosti řeší tzv. zvláštní zákony (loi organique).

nad činností vlády; poslanci mají právo dotazovat se (ústně i písemně) jednotlivých ministrů, odpovědi (tj. oficiální stanovisko ministerstva) jsou pak publikovány ve Sbírce zákonů a slouží jako zdroj informací pro opozici i širokou veřejnost. Na žádost předsedy vlády NS hlasuje o důvěře pro politiku a program vlády, s otázkou důvěry také může být spojeno hlasování o sporných zákonech. Národní shromáždění může samo iniciovat hlasování o nedůvěře vládě, návrh ale musí splňovat řadu podmínek. V případě, že Národní shromáždění návrh odhlasuje, je vláda nucena podat demisi.

Horní komora Parlamentu – Senát – reprezentuje francouzskou místní samosprávu a vykonává národní suverenitu jménem francouzského lidu. Složení Senátu se tradičně obnovuje po třetinách každé 3 roky, vyšší minimální věk senátorů (35 let) slouží jako určitá záruka konzervativnějších postojů Senátu v porovnání s Národním shromážděním. Ústava nedovoluje Senát rozpustit, čímž zaručuje kontinuitu zastupitelských orgánů a institucí V. republiky. Senát schvaluje zákony, které mu předkládá Národní shromáždění a v případě svolání Kongresu (společná schůze obou sněmoven ve Versailles) hlasuje o změnách ústavy.

Nad souladem zákonů s ústavou bdí *Ústavní rada* (Conseil constitutionnel), která zároveň zajišťuje, aby Parlament nepřekročil stanovené pravomoci. Ústavní rada má 9 členů, jmenovaných po třetinách prezidentem republiky, předsedou Senátu a předsedou Národního shromáždění. Mandát člena Ústavní rady trvá 9 let a jeho získání není podmíněno věkem ani profesí.

Ústava také nově řešila vztah Francie k jejím zámořským územím a koloniím. Ve člancích 77 až 87 ústavy¹²⁵ byl zaveden statut členských zemí *Francouzského společenství* (Communauté française), které nahradilo bývalou *Francouzskou unii* z let 1946-1958. V čele Francouzského společenství stál prezident Francie, z čehož vyplývalo i právo členských států podílet se na jeho volbě; výkonnou moc reprezentoval *Výkonný výbor* (Conseil exécutif), ve kterém zasedali kromě francouzského prezidenta a ministerského předsedy premiéři všech členských států a ministři pověřeni správou společných záležitostí Společenství. Další společný orgán představoval Senát složený ze zástupců členských zemí delegovaných parlamenty jednotlivých států. Podle článku

¹²⁵ Tyto články byly z ústavy odstraněny ústavním zákonem ze dne 4. srpna 1995.

78 ústavy Společenství disponovalo pravomocemi v oblasti zahraniční politiky, obrany, měny a společné ekonomické a finanční politiky a nakládání se strategickými surovinami. Členské státy disponovaly rozsáhlou vnitřní autonomií a nebyly již považovány za součást Francie.

Historie Francouzského společenství byla velmi krátká. Guinea v referendu ústavu odmítla a získala nezávislost ještě roku 1958. Dalších 12 afrických států¹²⁶ sice ústavu schválilo a stalo se členy Francouzského společenství, ale již na jaře 1959 ze Společenství odešli Súdán a Senegal a v srpnu 1960 se Společenství rozpadlo úplně, když naprostá většina členských států vyhlásila samostatnost.

1.5. Gaullistická Francie (1958-1968)

1.5.1. Referendum z 28. září 1958 a vznik V. republiky

Jak již bylo řečeno, ústavní zákon z 3. června podřídil schválení textu nové ústavy hlasování v referendu, jehož termín byl stanoven na 28. září 1958. Oficiální kampaň se rozběhla bezprostředně po představení ústavy veřejnosti 4. září a od počátku bylo jasné, že stoupenci nové ústavy jsou v jasné převaze. Většina politických stran ústavu podporovala, i když se to neobešlo bez vnitřních rozporů ústících do odchodu odpůrců ústavy z mateřských stran. V průběhu září se rozštěpila jak sociální demokracie (po odchodu levého křídla SFIO pod vedením E. Depreuxe a D. Mayera, kteří založili Parti socialiste autonome), tak radikální strana, kterou opustil Pierre Mendès-France a jeho stoupenci.¹²⁷

K nové ústavě se samozřejmě hlásila nová gaullistická seskupení, která vznikala již od července 1958 (Centre de la Reforme républicaine, l'Union civique pour le referendum et la Ve République nebo l'Union pour le renouveau français) a sdružovala gaullisty různých zaměření.

Jediná politická strana, která se jako celek vyslovila proti textu ústavy, byla Komunistická strana Francie. Komunisté protestovali proti návratu de Gaulla již od května a v nové ústavě viděli ohrožení republikánských tradic Francie a demokracie vůbec. Nová ústava v komunistické interpretaci „otevírala cestu k fašismu“ a de facto

¹²⁶ Členskými státy Francouzského společenství byli : Madagaskar, Súdán, Senegal, Kongo, Gabon, Mauretánie, Čad, Středoafrická republika, Pobřeží slonoviny, Dahomey (dnešní Benin), Horní Volta (dnes Burkina Faso) a Niger.

¹²⁷ Serge BERSTEIN: La France de l'expansion, str. 24 – 25.

legalizovala režim osobní moci generála de Gaulla. Kampaň proti ústavě vedla i *Unie demokratických sil* (l'Union des forces démocratiques; UDF), která pod vedením bývalého socialistického poslance a prezidenta Ligy lidských práv Daniela Mayera sdružovala „odpadlíky“ z levicových stran.

O vítězství gaullistů v nadcházejícím referendu téměř nikdo nepochyboval, což naznačovala i řada předvolebních průzkumů, československé velvyslanectví bylo ale ve svých zprávách mírně optimistické. Měsíc před referendem byla údajně situace pro odpůrce ústavy příznivá, neboť se začaly množit nepříznivé ohlasy na politiku de Gaullovy vlády, ať už ve vztahu k Alžíru, nebo k finančním a daňovým otázkám. I přes to se ale komunistické odhady volebního výsledku pohybovaly mezi 55-70 % hlasů pro přijetí ústavy, což by pro PCF znamenalo velké potíže.¹²⁸

Značný nepoměr mezi stoupenci „ANO“ a „NE“ předznamenal samotné výsledky referenda. Téměř 80 % voličů se vyslovilo pro přijetí ústavy a vznik nového institučního systému. Za zmínku stojí vysoká volební účast Francouzů, k volebním urnám dorazilo 85 % voličů zapsaných ve volebních seznamech. Kladný výsledek referenda tedy nebyl překvapující, přestože se nečekalo tak zjevné vítězství.

Hlavním poraženým byla bezpochyby komunistická strana. Komunistická kampaň se ukázala jako naprosto neúčinná, závažnější byl ovšem fakt, že téměř 2 000 000 voličů, kteří volili PCF v posledních legislativních volbách roku 1956, dala přednost de Gaullovi před vlastní politickou stranou.¹²⁹

Ve zprávě o referendu se československé velvyslanectví pokusilo analyzovat příčiny neúspěchu PCF. Podle velvyslanectví existovaly v zásadě čtyři důvody, proč komunisté Francouze nepřesvědčili. Prvním z nich byl silný antiparlamentarismus panující v tehdejší francouzské společnosti, vyplývající ze zklamání z činnosti parlamentních stran a vlád IV. republiky, druhým pak antikomunismus širokých vrstev obyvatelstva a zejména levicových stran, které se tradičně odmítly s komunisty spojit, byť by se jednalo o spojení jednorázové a účelové. Levicovní voliči tak raději dali přednost de Gaullovi, protože roztržitá levice nenabízela žádnou perspektivu.

¹²⁸ Československý chargé d'affaires J. Šustal ve zprávě sděloval, že na základě rozhovorů s francouzskými politickými představiteli se lze domnívat, že opozice vůči nové ústavě stále roste. Nedostatek času na kampaň ale brání „republikánským a pokrokovým silám“ rozvinout účinnou protikampaň. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 39, mimořádná politická zpráva č. 92 „Zpráva o situaci koncem srpna 1958“ ze dne 30.8.1958.

¹²⁹ Odhady se pohybují mezi 1 600 000 až 1 900 000 voliči, což představuje téměř třetinu elektorátu PCF. Tato ztráta je u francouzských autorů mimo jiné přičítána i skutečnosti, že referendum představovalo první celonárodní volby po XX. sjezdu ÚV KSSS roku 1956 a voliči tak mohli poprvé reagovat na odhalení stalinistických praktik.

Komunisté také značně podcenili osobní prestiž generála de Gaulla, kampaň zaměřená proti jeho osobě se tak naprosto minula účinkem.¹³⁰

1.5.2. Legislativní volby 23. a 30. listopadu 1958

Nová ústava byla slavnostně vyhlášena 4. října 1958. Její přijetí zároveň znamenalo nutnost vypsání legislativních voleb, jejichž termín byl naplánován na 23. a 30. listopadu. Vzhledem k faktu, že ústava záměrně neřešila otázku volebního řádu, bylo nutné nejprve schválit nový volební zákon. 13. října přijala vláda nařízení, podle kterého se volby do Národního shromáždění konaly na základě dvoukolového většinového systému, ve kterém si voliči vybírají jednotlivé kandidáty. Vládním nařízením ze 7. listopadu pak byl snížen počet poslanců v metropolitní Francii z 544 na 465 a zavedeny nové volební obvody. Ty byly rozděleny tak, aby každého poslance volil přibližně stejný počet voličů (průměrně 93 000) a na každý departement připadali minimálně 2 poslanci. Rozdělení volebních obvodů i většinový systém tradičně znevýhodňoval komunistické kandidáty, přestože výsledky referenda ukázaly aktuální slabost PCF.

Ve zprávách československého velvyslanectví v Paříži je za hlavního strůjce volební reformy považován vůdce socialistů ze SFIO Guy Mollet, který prosadil volební systém podle arrondissementů lépe vyhovující levici. Všeobecně se také počítalo s nárůstem socialistických poslanců (v posledních volbách získali 103 křesel) a odhady počtu socialistických mandátů v novém Národním shromáždění se pohybovaly nejprve okolo 150 poslanců, v průběhu listopadu pak poklesly na přibližně 120 -140 poslanců.¹³¹

Předvolební kampaň začala v listopadu a prakticky kopírovala předchozí kampaň k referendu. Generál de Gaulle, věrný své zásadě nezávislosti a nadstranictví, odmítl spojit své jméno s jakoukoli politickou stranou nebo hnutím, i tak se ale stoupenci de Gaulla na osobu generála odvolávali a v předvolebním boji jasně dominovali.

¹³⁰ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 39, mimořádná politická zpráva č. 99 „Referendum o ústavě“ ze dne 5.10.1958.

¹³¹ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 39, mimořádná politická zpráva č. 101 „Rozhovor s Pierre Blockem a Henry Torrèsem“ ze dne 11.10.1958 a mimořádná politická zpráva č. 106 „Rozhovor se senátorem Waldeck L'Huillierem“ ze dne 29.10.1958.

1. října 1958 vznikla spojením třech gaullistických skupin *Unie pro novou republiku* (l'Union pour la nouvelle République, UNR),¹³² zastřešující gaullistické hnutí, která v budoucím Národním shromáždění zaujala vedoucí postavení. Nově vzniklé UNR mohli konkurovat pouze kandidáti centristických stran (zejména nezávislí z CNIP), ostatní politické strany, oslabené vnitřními rozpory, voliče nepřesvědčily a v porovnání s volbami roku 1956 získaly jen malý počet mandátů. Velké zklamání zavládlo v socialistické straně. Předvolební odhady se nakonec ukázaly jako naprosto liché a SFIO získala pouhých 44 mandátů. Guy Mollet, o němž se v některých kruzích hovořilo jako o budoucím předsedovi vlády, tak musel na své ambice zapomenout.

Předem poražená PCF vedla pouze umírněnou kampaň. Komunisté, vědomi si své bezvýchodné situace, se soustředili na těch několik málo volebních obvodů, kde měli jejich kandidáti šanci uspět. Vzhledem k volebnímu systému a celkové náladě francouzské společnosti bylo zřejmé, že se do NS dostanou pouze ti komunističtí kandidáti, kteří budou zvoleni v 1. kole. Původní odhady volebních výsledků, které počítaly až s 50 komunistickými poslanci, byly postupně redukovány na max. 15 – 20 poslanců. Takto nízký počet zástupců strany v NS zároveň znamenal budoucí ekonomické potíže strany, PCF ztráty odhadovala na přibližně 250 milionů franků ročně.¹³³ I přes předem jasný neúspěch postavila komunistická strana vlastního kandidáta ve všech volebních obvodech s cílem získat co nejvíce hlasů na národní úrovni a dokázat, že PCF stále zůstává nejsilnější politickou silou v zemi. Skutečné výsledky voleb se nakonec ukázaly ještě horší, než komunistická strana očekávala. Zisk pouhých 10 mandátů znamenal nejhorší výsledek komunistické strany od dob jejího založení. Někteří komunisté se dokonce domnívali, že situace směřuje k legální likvidaci PCF prostřednictvím její „neutralizace“ ve veřejném životě. Národní shromáždění přestalo být pro komunisty „platformou vlastního politického boje,“ který se měl nadále přesunout na celonárodní úroveň.¹³⁴

¹³² Zakládajícími členy UNR byli 3 základní gaullistické skupiny : Centre national des républicains sociaux, Soustellova l'Union pour le renouveau français a la Convention républicaine, sdružující bývalé bojovníky ze Svobodné Francie a příznivce RPF. François BORELLA: Les partis politiques de la France d'aujourd'hui, Éditions du Seuil, Paris 1990, str. 94-95.

¹³³ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 39, mimořádná politická zpráva č. 106 „Rozhovor se senátorem Waldeck L'Huillierem“ ze dne 29.10.1958.

¹³⁴ V tomto duchu se vyjádřil člen PCF a advokát Joe Norman známý z tiskových procesů s R. de Jouvenelem a V.A. Kravčenkem. Srov. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 39, mimořádná politická zpráva č. 124 „Některé otázky povolební situace“ ze dne 3.12.1958.

Celková slabost levicových stran se projevila i ve volebním výsledku nekomunistické antigauilistické levice, reprezentované Unií demokratických sil. UDF kandidovala pouze v 90 volebních obvodech a nakonec nezískala žádný mandát.

Výsledky legislativních voleb z 23. a 30. listopadu 1958¹³⁵

Politická strana	Počet hlasů po 1. kole (%)	Počet mandátů po 2. kole
PCF	19,2	10
UFD	1,2	0
SFIO	15,7	44
Radikálové a přidružení	7,3	23
MRP	11,1	57
UNR	20,4	198
Moderés	22,1	133

Ve volbách uspěly především „nové tváře“, řada zkušených kandidátů (včetně 6 bývalých ministerských předsedů) odešla z volebního klání poražena.¹³⁶ Nové Národní shromáždění ovládli gaullisté společně se skupinou „umírněných“ (Moderés), kteří dohromady získali 331 poslanců a zajistili de Gaullovi pohodlnou většinu pro prosazování jeho politiky.

1.5.3. Prezidentské volby 21. prosince 1958 a vznik vlády Michela Debrého

Budování institučního systému V. republiky pokračovalo v prosinci 1958 prezidentskými volbami. Dosluhující prezident Francie René Coty svoji případnou kandidaturu odmítl a nechal volnou cestu de Gaullovi, o jehož vítězství nikdo nepochyboval. Ve volbách 21. prosince stáli proti de Gaullovi pouze dva symboličtí protikandidáti – komunistický senátor Georges Marranne a Albert Châtelet, pětasedmdesátiletý matematik a bývalý děkan *Faculté de science* v Paříži, kandidát UFD.

¹³⁵ Jedná se o výsledky v metropolitní Francii. Zdroj Serge BERSTEIN: *La France de l'expansion*, str. 37 a 38.

¹³⁶ V legislativních volbách kandidovalo celkem 475 poslanců Národního shromáždění, 334 z nich vypadlo hned po 1. kole. Byli mezi nimi i bývalí předsedové čtvrtorepublikových vlád Pierre Mendès-France a Joseph Laniel, ministři François Mitterrand, Gaton Defferre, Jules Moch, Christian Pineau a bývalý předseda NS André Le Troquer.

Volební výsledky nepřinesly žádné překvapení, generál de Gaulle získal celkem 78,5 % hlasů a byl zvolen v 1. kole. Éra V. republiky tak mohla začít, zbývalo pouze zvolit horní komoru Parlamentu. Senátním volbám předcházely obecní volby (8. a 15. března 1959), ve kterých ve srovnání s podzimními legislativními volbami posílila levice a zejména komunisté, kteří hodlali příznivý volební výsledek využít v kampaních proti Národnímu shromáždění jako „nereprezentativnímu“ orgánu a v boji za akční jednotu levicových stran.¹³⁷ Samotné senátní volby, konané 26. dubna 1959, pak potvrdily trend nastolený o měsíc dříve, když 40 % křesel získali levicoví kandidáti. Narozdíl od voleb do Národního shromáždění v kampani dominovali známé osobnosti a složení Senátu potvrdilo konzervativnější charakter horní sněmovny, jak ústava předpokládala. V průběhu následujících let se Senát stal opoziční tribunou a slovy S. Bersteina „*zrnkem písku schopným způsobit skřípění mechanismů gaullistické republiky, nikoli však jejich blokování*“.¹³⁸

Zvolení Charlese de Gaulla prezidentem republiky vyžadovalo současně jmenování nového ministerského předsedy a rekonstrukci vlády. 9. ledna 1959 byl předsedou vlády jmenován Michel Debré, bývalý ministr spravedlnosti a Strážce pečeti (Garde de Sceaux) v de Gaullově vládě a jeden z hlavních redaktorů nové ústavy, již z titulu své funkce začal uvádět do praxe. Debrého vláda včetně předsedy čítala 27 členů – 20 ministrů a 6 státních tajemníků, z nichž 17 působilo již v předchozí vládě. Politicky složení vlády respektovalo výsledky listopadových legislativních voleb, ve vládě zasedlo 7 členů UNR, 5 nezávislých a 4 křesťanští demokraté z MRP.¹³⁹ Komunisté byli samozřejmě mimo hru a vlády se neúčastnili ani socialisté, kteří tak protestovali proti ekonomickým a finančním reformám přijatým ještě de Gaullovou vládou na konci prosince 1958.¹⁴⁰ Před Debrého vládou stál nelehký úkol – vyřešit co

¹³⁷ Oproti roku 1958 posílili komunisté ve všech volebních obvodech a uspěli zejména v Paříži a Le Havru, kde byly jejich výsledky lepší, než v posledních obecních volbách roku 1953. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 39, mimořádná politická zpráva č. 37 „Obecní volby – zhodnocení“ ze dne 23.3.1959.

¹³⁸ Serge BERSTEIN: La France de l'expansion, str. 43-44.

¹³⁹ Pierre AVRIL: La Ve République. Histoire politique et constitutionnelle, PUF, Paris 1987, str. 41.

¹⁴⁰ Ekonomická situace Francie na konci roku 1958 naléhavě vyžadovala řešení. Vysoká inflace a blížící se zapojení Francie do Společného trhu (od 1.1.1959) nutily francouzskou vládu urychleně přijmout rázná ekonomická a finanční opatření. Sérií reforem, nazvaných podle hlavních tvůrců plán Pinay – Rueff, byl zaveden tzv. „nový frank“, čímž byla zároveň maskována jeho devalvace, omezily se státní dotace všeho druhu, uzákonilo se zvýšení daní a v neposlední řadě došlo k zrušení zákonných norem stanovujících přesné ceny zemědělských výrobků (indexy zemědělských cen) a zákazu jakékoli indexace minimální zaručené mzdy (SMIG).

nejrychleji patovou situaci v Alžírsku a umožnit de Gaullovi realizovat své představy o budoucnosti Francie a obnovení její velikosti a nezávislosti.

1.5.4. Charles de Gaulle a řešení alžírské otázky (1958 – 1962)

Návrat generála de Gaulla do vrcholné politiky úzce souvisel s vývojem situace v Alžíru. Byli to alžírští pučisté, kteří de Gaulla vynesli do funkce ministerského předsedy a přestože se de Gaulle snažil vyhnout obvinění z „nedemokratického“ převzetí moci tím, že trval na legálním uvedení do funkce (prostřednictvím hlasování poslanců v Národním shromáždění), nic nemohlo smazat nepříznivý dojem z volby, která se odehrávala pod nátlakem a hrozbou občanské války. Na druhou stranu výjimečné okolnosti, za kterých se de Gaulle ujal vlády, umožnily vznik institučního systému, jež Francii dlouhodobě stabilizoval a vrátil do řad světových mocností.

Na jaře 1958 trvala válka v Alžíru již více než 3 roky a její konec byl stále v nedohlednu, přestože sliby politiků hovořily o rychlém ukončení bojů a pacifikaci alžírského území. Koaliční vlády čtvrté republiky, oslabované neustálými vnitřními konflikty mezi koaličními partnery a závislé na aktuálním rozložení politických sil v Národním shromáždění, znaly jediné řešení alžírské krize, na kterém se shodovali politici napříč politickým spektrem (a které podporovala armáda), a to úplnou integraci alžírských departementů a metropolitní Francie. Tato alternativa ostatně nacházela velkou podporu i u francouzské veřejnosti, neboť Alžír, na rozdíl od jiných afrických území, byl považován za integrální součást francouzského území. Pro Francouze žijící v Alžíru byla politika integrace zárukou udržení výsadního postavení francouzských kolonů a ochrany jejich majetku, takže není divu, že jakýkoli náznak smířlivějšího postoje k FLN vyvolával nespokojenost a existenční obavy. Pro armádu bylo udržení francouzského Alžírka otázkou vojenské cti, neboť působení francouzské armády v posledních desetiletích vyvolávalo spíše rozpaky.

Integrační linie francouzské politiky narážela na soustavný ozbrojený odpor Fronty národního osvobození a její vojenské složky – *Armády národního osvobození* (Armée de libération nationale; ALN),¹⁴¹ jejímž cílem byl naprostý opak integrace, tedy úplná nezávislost Alžíru a vznik samostatného alžírského státu. Národně osvobozeněcká

¹⁴¹ Armée de libération nationale (Armáda národního osvobození) byla ozbrojenou složkou Fronty národního osvobození s vlastní územní organizací a vojenskou hierarchií. Z okruhu ALN vzešlo několik důležitých postav alžírského národněosvobozeněckého boje jako byl A. Ben Bella nebo Krim Belkacem.

armáda disponovala zhruba 20 000 muži a nemohla se ani zdaleka měřit s francouzským kontingentem (400 000 mužů roku 1956 a 450 000 vojáků o rok později),¹⁴² přesto ještě v průběhu roku 1956 vojensky převažovala. Dva roky po vypuknutí povstání se francouzská armáda v Alžíru teprve organizovala a hledala účinnou strategii boje proti povstalcům, kteří těžili ze znalosti místního prostředí, sympatií muslimského obyvatelstva a podpory sousedních států.

Ani vojenská opatření Molletovy vlády, která zajistila dostatečný přísun mužů, vojenského materiálu a vhodné výzbroje a výstroje, nepřinesla ovoce hned; stále zřetelněji se ukazovalo, že setrvání Alžírka pod francouzskou nadvládou bude záviset spíše na politických jednáních, než na válečných operacích.¹⁴³

Fronta národního osvobození se navíc neomezovala pouze na násilné akce, ale snažila se své zájmy prosazovat i na diplomatickém poli. Neocenitelné služby jí v tomto směru poskytl M'Hamed Yazid, diplomat a budoucí ministr informací v Alžírské provizorní vládě, který se vytrvale snažil Francii na mezinárodní scéně izolovat a získat spojence pro alžírské národně osvobozené hnutí jak na půdě OSN, tak mezi africkými a asijskými státy Třetího světa.¹⁴⁴ Diplomatičká činnost FLN slavila jisté úspěchy, neboť se podařilo (i přes protesty francouzských zástupců) pravidelně zařazovat alžírskou otázku na pořad jednání Organizace spojených národů.

Mezinárodní tlak, který vyvíjely zejména Spojené státy americké, tak nutil francouzskou vládu k některým reformním krokům, i když Francie navenek nepřipouštěla žádné vměšování do svých vnitřních záležitostí. V souvislosti s přípravami na podzimní zasedání OSN roku 1957 vyzvala francouzská vláda generálního guvernéra a ministra-rezidenta Alžíru Roberta Lacosta, aby připravil návrh rámcového zákona (loi-cadre), který by nově řešil politický status Alžírka při současném zachování integrační linie francouzské politiky. Rámcový zákon, kterým mělo být zavedeno federativní uspořádání alžírských departmentů ale neprošel hlasováním v Národním shromáždění a způsobil pád Bourgès-Manouryho vlády. Modifikovaný text rámcového zákona byl sice později přijat (31.1.1958), byl však natolik komplikovaný a nejasný, že by jeho skutečné uvedení do praxe pravděpodobně nebylo možné.¹⁴⁵ I tak přijetí rámcového zákona vyvolalo jak ostré reakce FLN, která

¹⁴² Bernard DROZ – Evelyne LEVER: *Historie de la guerre d'Algérie*, str. 125.

¹⁴³ Bernard DROZ – Evelyne LEVER: *Historie de la guerre d'Algérie*, str. 126.

¹⁴⁴ Bernard DROZ – Evelyne LEVER: *Historie de la guerre d'Algérie*, str. 112.

¹⁴⁵ Rámcový zákon měl ostatně začít platit až v okamžiku definitivní pacifikace alžírského povstání, takže jeho skutečná aplikace byla v nedohlednu.

z principu nesouhlasila s jakýmkoli jiným řešením než uznáním nezávislosti, tak demonstrace radikálních příznivců francouzského Alžírka (zejména studentské mládeže), kteří rámcový zákon považovali za nebezpečné oslabení politiky integrace.

Od počátku roku 1958 události nezadržitelně směřovaly k radikálnímu rozuzlení. Trpělivost francouzských Alžířanů s nečinností pařížských vlád a polovičatými nebo zcela nereálnými návrhy řešení stále komplikovanější situace v Alžíru byla téměř u konce. V únoru 1958 došlo k již zmíněnému nešťastnému bombardování tuniské vesnice Sakhiet Sadi Youssef, při němž zahynulo mnoho nevinných civilistů, včetně dětí. Mezinárodní ohlas této tragické události donutil francouzskou vládu přijmout anglo-americkou pomoc při prostředkování jednání s tuniskými zástupci (tzv. *bons offices*) a posléze i emisary navrhované řešení, které ale znamenalo omezení francouzské kontroly nad alžírsko-tuniskou hranicí. *Bons offices* stály F. Gaillarda předsednické křeslo a dovedly čtvrtou republiku do další, tentokrát již poslední, vládní krize.

Neudržitelnost francouzského postoje k Alžíru si pařížské politické kruhy dobře uvědomovaly, zdálo se tedy, že jednání s Frontou národního osvobození je nevyhnutelné. Šanci sestavit novou vládu proto dostal Pierre Pflimlin, který se „politickému řešení“ krize v Alžíru nebránil. Kandidaturou P. Pflimlina na funkci předsedy vlády ale pohár trpělivosti francouzských kolonů s pařížským vedením definitivně přetekl. 13. května 1958 vypuklo v Alžíru povstání, které hrozilo zachvátit i metropolitní území Francie a přerůst v bratrovražednou občanskou válku. Hlasy volající po silné osobnosti v čele vlády a návratu generála de Gaulla do aktivní politiky tak nemohli ignorovat ani generálovi nejzarytější odpůrci. Pierre Pflimlin sice několik dní neodvratnému vyústění krize vzdoroval, neměl však sebemenší šanci. Jmenováním Charlese de Gaulla do funkce předsedy vlády a odhlasováním speciálních plných mocí jeho vládě začala nová etapa ve vývoji francouzského postoje k Alžíru, která po několika letech neúspěšných pokusů o vytvoření funkčního spojení mezi Francií a Alžírem vyústila do secese alžírských departmentů a vzniku samostatného alžírského státu.

Příchodem generála de Gaulla do čela vlády začalo ve francouzsko-alžírských vztazích období, které Bernard Droz a Evelyne Leverová výstižně nazvali „*casem*“

dvojsmyslnosti“.¹⁴⁶ Francouzští Alžířané, kteří de Gaullovi pomohli zpátky na politické výsluní, samozřejmě očekávali, že se de Gaulle veřejně připojí k myšlence francouzského Alžířska a bude pokračovat v politice integrace.

Již složení de Gaullovy vlády ale vyvolalo v Alžíru jisté rozpaky a znepokojení, protože zatímco reprezentanti nenáviděného politického systému čtvrté republiky, jako byl G. Mollet nebo P. Pflimlin, dostali ministerská křesla, Jacques Soustelle, horlivý zastánce francouzského Alžířska, ve vládě nezasedl.¹⁴⁷

De Gaullova první cesta logicky směřovala do Alžíru, kam dorazil již 4. června, s cílem nastolit pořádek a obnovit státní autoritu v co možná nejkratší době. De Gaullovi se v Alžíru dostalo triumfálního přijetí; nadšení Alžířanů generál ještě znásobil slavnou větou „Pochopil jsem vás“ („Je vous ai compris“) pronesenou před shromážděným davem z balkónu sídla generální vlády. Úspěch de Gaullovy první návštěvy v Alžírsku poněkud zakryl skutečnost, že ani v Alžíru, ani v jiných městech generál nezveřejnil svůj politický program. Pouze jedinkrát se nechal přesvědčit, aby veřejně proklamoval myšlenku integrace. Stalo se tak během generálova projevu ve městě Mostaganem, kdy před svými příznivci provolal slávu francouzskému Alžírsku („Vive l'Algérie française“), později už se ale k politice integrace nevyjadřoval.

Důležitým předpokladem obnovení státní autority nad alžírským územím byla izolace Výborů veřejného blaha. De Gaulle v žádném případě nemohl dopustit, aby Výbory nahradily správní a vojenské orgány republiky. Správou Alžířska byla pověřena armáda, generálu Salanovi byla svěřena jak funkce vrchního velitele vojsk, tak civilní funkce generálního zmocněnce vlády v Alžírsku. Další vrchní představitelé armády, generálové Allard a Massu, přijali posty podprefekta a prefekta Alžíru.

Přestože se de Gaulle vyhýbal setkání se zástupci Výborů veřejného blaha a dával tím jasně najevo svůj negativní postoj k těmto orgánům, postavení Výborů v Alžírsku zůstávalo silné. Výbory veřejného blaha měly k dispozici rádiové vysílání a kontrolovaly i domácí a metropolitní tisk, navíc si generál prozatím nemohl dovolit znepřátelit si alžírské ultras. Jisté uklidnění přineslo jmenování J. Soustella ministrem informací, které vyvolávalo dojem, že se de Gaullova vláda přikloní k integrační politice.

¹⁴⁶ Bernard DROZ – Evelyne LEVER: Histoire de la guerre d'Algérie, str. 183-216.

¹⁴⁷ Jacques Soustelle obdržel místo ve vládě až 7. července, kdy byl jmenován ministrem informací.

Druhá de Gaullova návštěva v Alžírsku (1. – 5. července) se nesla v duchu politických a ekonomických opatření, směřujících k zlepšení životních podmínek alžírského obyvatelstva. De Gaulle oznámil další investice do místního průmyslu, modernizace zemědělství a školství a zároveň vyzval Alžírany k účasti na zářijovém referendu. Muslimské obyvatelstvo Alžírsko se tím ale ocitlo pod dvojitým tlakem – francouzské armády, která se zajištěním masové účasti muslimů ve volbách a schválením nové ústavy snažila ukázat, že Alžířané chtějí zůstat v pevném svazku s Francií a FLN, jež ze strachu z možného příklonu muslimů k vládě de Gaulla znásobila teroristické útoky a zavražďování místních obyvatel.

Organizací a dohledem nad kampaní k referendu na alžírském území byl pověřen Jacques Soustelle a armáda, takže nikoho nepřekvapil jednoznačný výsledek - 96,5 % alžírských voličů, kteří se dostavili k volebním urnám, hlasovalo pro novou ústavu. Přestože se kampaň odehrávala v značně nesvobodné atmosféře a doprovázela ji agresivní propaganda, armáda věřila, že si převážná většina alžírských muslimů přeje „francouzské řešení“ alžírské otázky a tedy setrvání Alžírsko v integrálním svazku s Francií. Kampaň k referendu měla i další, poněkud nečekaný, efekt. Fronta národního osvobození, která s rostoucími obavami sledovala aktivity de Gaullovy vlády, reagovala na nebezpečí vytvořením nové politicko-organizační struktury, která měla Francii i světu dokázat, že se FLN svého cíle – dosažení nezávislosti – v žádném případě nevzdává. 19. září 1958 vznikla v Káhiře *Alžírská prozatímní vláda* (Gouvernement provisoire de la République algérienne; GPRA) v čele s Ferhatem Abbasem, jejímž proklamovaným cílem bylo pokračování ozbrojeného odporu až do doby, kdy bude uznána alžírská státní suverenita.

Úspěšným referendem si de Gaulle otevřel cestu k postupné realizaci své politiky. Na počátku října se počtvrté odebral do Alžírsko,¹⁴⁸ aby zde představil vládní plán ekonomické obnovy alžírského území a sociální pomoci tamnímu muslimskému obyvatelstvu (tzv. Konstantinský plán). V otázkách budoucího politického uspořádání Alžírsko se de Gaullovi stále dařilo úspěšně manévrovat mezi příznivci úplné integrace a zastánci liberálnějších tendencí, i když se v jeho projevech již jasně rýsovala generálova vlastní představa budoucího francouzsko-alžírského spojení.¹⁴⁹ De Gaulle vycházel z přesvědčení, že politika integrace je nadále nerealizovatelná a pokračující

¹⁴⁸ Třetí de Gaullova cesta do Alžíru proběhla na přelomu července a srpna jako součást „okružní jízdy“ po afrických zemích, které se měly v referendu vyjádřit ke svému eventuelnímu členství ve Francouzském společenství.

¹⁴⁹ Bernard DROZ – Evelyne LEVER: *Historie de la guerre d'Algérie*, str. 198.

dekolonizace ve světovém měřítku mu v tom dávala za pravdu. Nová linie francouzské politiky proto měla vycházet ze zásady rovnoprávnosti obou etnik žijících v Alžírsku (*collège unique*) a ze vzájemné solidarity a respektu mezi oběma národy. Koncept „asociace“ (*association*) zároveň směřoval k vytvoření alžírské politické elity, pojímané jako třetí síla schopná postavit hráz proti radikalismu alžírských ultras na jedné straně a národněosvobozenckému hnutí na straně druhé.

Z tohoto důvodu si také de Gaulle přál, aby legislativní volby v Alžírsku proběhly ve svobodné atmosféře a aby každý kandidát (s výjimkou teroristů) měl možnost vést vlastní kampaň. De Gaullovo přání nicméně zůstalo nevyslyšeno, protože armáda opět převzala kontrolu nad průběhem předvolebního klání a znemožnila vystoupení liberálních kandidátů. Do Národního shromáždění tak byli zvoleni pouze příznivci integrace, což navenek budilo dojem, že integrační linie francouzské politiky je alžírským obyvatelstvem masově schvalována. Výsledek voleb také zabránil vzniku oné „třetí síly“, se kterou by de Gaulle mohl zahájit jednání o liberálnějším řešení současné situace.

V říjnu 1958 de Gaullova vláda definitivně zakročila proti Výborům veřejného blaha, když nařídila všem vojenským činitelům, aby s okamžitou platností ukončili svoji činnost ve Výborech. Toto opatření sice vyvolalo v řadách alžírských ultras značné rozhořčení, k žádným radikálním projevům nespokojenosti ale nedošlo.

Zdálo se, že de Gaullova nejednoznačná politika slaví úspěchy, neboť i FLN poněkud zmírnila své útoky a projevila zájem zahájit s francouzskou stranou předběžná jednání.¹⁵⁰ De Gaulle si tuto vstřícnost mylně vykládal jako projev bojového oslabení ALN, kterou francouzské jednotky postupně izolovaly v horách a rozhodl se nabídnout Frontě národního osvobození čestné východisko z nepříznivé situace. 23. října 1958 během tiskové konference představil de Gaulle svůj návrh na smírné řešení – *čestný mír* („*paix des braves*“), který měl umožnit povstalcům beztravný návrat k jejich rodinám a normálnímu životu a zároveň usnadnit Alžírské provizorní vládě jednání o příměří.

U francouzské veřejnosti vzbudil de Gaullův návrh značná očekávání, což je poněkud s podivem, když si uvědomíme, že tento návrh prakticky kopíroval léta praktikovanou neproduktivní politiku „příměří-jednání-volby“, která soustavně narážela na odmítavý postoj FLN. Alžírská prozatímní vláda také reagovala jednoznačně a nabízený mír odmítla. Zklamání z promarněné příležitosti zavládlo zejména

¹⁵⁰ Bernard DROZ – Evelyne LEVER: *Historie de la guerre d'Algérie*, str. 199.

v pařížských liberálních kruzích, i když stále prosakovaly pověsti o pokračujících tajných jednáních mezi vládou a FLN.¹⁵¹

Po tomto neúspěchu obrátil de Gaulle svoji pozornost k listopadovým legislativním volbám, ani ty ale nedopadly podle jeho představ. V Alžíru nevznikla žádná „třetí síla“ a poslanci zvolení v alžírských departementech, sdružení ve vlastní parlamentní skupině, slavnostně přísahali věrnost myšlence integrace.

Na počátku roku 1959 se tak mohlo zdát, že příznivci integrace získávají navrch, zvláště poté, co byl novým předsedou vlády jmenován zastánce francouzské přítomnosti v Alžírsku Michel Debré. V řadách samotných francouzských Alžířanů ale vládlo spíše znepokojení a obavy. Nejednoznačný postoj nyní již prezidenta de Gaulla budil podezření, že generál stále počítá s několika různými scénáři dalšího vývoje. De Gaulle sám si byl vědom, že se „čas dvojsmyslnosti“ chýlí ke konci a bude nutné konečně definovat jasnou budoucí politiku. K tomuto rozhodnutí generála nutil nejenom fakt, že se jeho manévrování dostalo do slepé uličky, ale i skutečnost, že si Francie potřebovala konečně uvolnit ruce na mezinárodní scéně.

V průběhu jara a léta 1959 se začala rýsovat nová politická linie, jež vycházela z přesvědčení, že Francie Alžírsko neudrží silou, ale pouze diplomatickým jednáním. Zatímco francouzská veřejnost v metropoli s touto změnou do značné míry souhlasila, v Alžírsku byly tyto náznaky vnímány značně negativně jako projev slabosti francouzské vlády a „*politiky opuštění*“ (politique d'abandon), která „*nijak neodpovídá historické, lidské a politické realitě našich departementů*“, jak se vyjádřil jeden z radikálních příznivců francouzského Alžírka, člen alžírského Výboru veřejného blaha a poslanec Pierre Lagaille.¹⁵²

Analýza vypracovaná na popud generála de Gaulla v létě 1959 pak znovu potvrdila, že FLN nepřestane usilovat o uznání nezávislosti; případné uzavření příměří by tak znamenalo pouze „oddechový čas“, který by povstalci využili k stupňování mezinárodního nátlaku na Francii a k dosažení svého cíle politickou cestou.

Na konci srpna de Gaulle znovu odcestoval do Alžírka, aby zde před oficiálním vyhlášením nového politického kurzu opět zavázal armádu k poslušnosti a seznámil muslimské obyvatelstvo s nadcházejícími změnami. Francouzská veřejnost byla s koncepcí sebeurčení (autodetermination) seznámena 16. září 1959. Budoucnost

¹⁵¹ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 39, mimořádná politická zpráva č. 109 „Předvolební politická situace“ ze dne 3.11.1958.

¹⁵² Bernard DROZ – Evelyne LEVER: *Historie de la guerre d'Algérie*, str. 206.

francouzsko-alžírského spojení byla podřízena hlasování v referendu, ve kterém si měli samotní Alžířané vybrat mezi třemi alternativami: nezávislostí, úplným pofrancouzštěním (francisation) a asociací, tedy těsným svazkem s Francií při současném zachování určité autonomie alžírského území.

Problematickým bodem této koncepce bylo načasování referenda. To se mělo uskutečnit do čtyř let po ukončení bojů, při čemž ale zůstávalo nejasné, za jakých podmínek a kdy dojde k úplné pacifikaci alžírských departementů. I přes tento závažný nedostatek představovalo uznání práva alžírského lidu na sebeurčení zásadní mezník ve francouzsko-alžírských vztazích. Nová politická linie nejenom uznávala nárok Alžířanů rozhodovat o vlastním osudu, ale poprvé připouštěla možnost odtržení alžírského území od metropolitní Francie.

Koncepce sebeurčení rozdělila francouzskou politickou scénu na dva tábory. Zatímco MRP, radikálové a levicoví gaullisté z *Demokratického svazu práce* (Union démocratique du Travail; UDT) téměř bezvýhradně podpořili de Gaullovu politiku, pro řadu gaullistů z UNR a nezávislých bylo referendum o sebeurčení nepřijatelné. Část nespokojených poslanců našla útočiště v nově založené politické formaci – *Sdružení pro francouzské Alžírsko* (Rassemblement pour l'Algérie française), které, jak je patrné již z názvu, nadále hájilo integrační zájmy.¹⁵³ Sociální demokraté se v zásadě proti nové politice nestavěli, požadovali však, aby francouzská vláda zahájila s povstalci jednání ještě před uzavřením event. příměří. PCF zprvu reagovala odmítavě, ale ohlášení oficiální návštěvy N. S. Chruščova v Paříži donutilo komunisty ke změně tónu a rezervovanému přijetí nové politické linie.¹⁵⁴

Zcela jiná situace panovala v Alžírsku, kde změnu francouzské politiky vnímali jako „přípravu na nezávislost“. V řadách alžírských ultras se tak začaly množit hlasy volající po opakování 13. května a násilném vynucení návratu k politice integrace. 3. října 1959 vyzvalo 11 alžírských sdružení francouzské poslance, aby při hlasování o vládní alžírské politice 13. října odmítli prohlasovat vládní návrhy a donutili de Gaulla ke změně kurzu. Co se týče armády, ta byla ochotna akceptovat koncept sebeurčení jen v případě, že by referendum vyústilo do úplného pofrancouzštění

¹⁵³ Sdružení pro francouzské Alžírsko vzniklo již 19. září z popudu G. Bidaulta (MRP), R. Ducheta (nez.) a A. Morice (radikál). Do Sdružení záhy vstoupila řada radikálních příznivců francouzského Alžírka včetně několika poslanců UNR (P. Arrighi, J.-B. Biaggi, J.-R. Thomazo a P. Battesti).

¹⁵⁴ Stéphan COURTOIS – Marc LAZAR : *Historie du Parti communiste français*, PUF, Paris 1995, str. 308-309.

alžírského regionu, k čemuž vedla jediná spolehlivá cesta, a to jednoznačné vojenské vítězství Francie.

Odezva nové politiky v zahraniční byla vesměs pozitivní, USA, Velká Británie a západoevropské státy přijaly francouzskou iniciativu kladně. Sovětský svaz se oficiálně nevyjádřil a severoafrické země zůstaly v této otázce rozděleny; zatímco Tunis myšlenku referenda o sebeurčení podpořil, Maroko veřejně nereagovalo a egyptský prezident Násir vyjádřil své přesvědčení, že alžírský lid v boji za nezávislost nakonec zvítězí.

Alžírská prozatímní vláda se ke změně francouzské politické linie od počátku stavěla opatrně. Ministrům GPRA bylo jasné, že odmítnutí koncepce sebeurčení by zkomplikovalo postavení FLN na mezinárodní scéně, na druhou stranu přijetí myšlenky referenda, ve kterém by Alžířané sami rozhodovali o své budoucnosti, zpochybňovalo samotný *raison d'être* provizorní vlády. Oficiální vyjádření GPRA z 28. září proto zůstalo vyhyčivé. Prozatímní vláda sice připustila princip sebeurčení, odmítla však zastavit boje a požadovala jednání s francouzskou vládou, kterých by se zástupci povstalců účastnili jako rovnocenný partner.

V následujících týdnech znásobila francouzská strana úsilí o dosažení dohody s FLN. Snaha Francouzů vyvrcholila 10. listopadu tiskovou konferencí, při níž prezident republiky znovu zopakoval nabídku „čestného míru“ a vyzval FLN k jednání. Alžírská prozatímní vláda nabídku oficiálních rozhovorů akceptovala, požadovala však, aby bylo jejich zahájení odsunuto až na dobu po skončení zasedání OSN. GPRA doufala, že se jí v mezidobí podaří OSN zaangažovat na ukončení bojů a organizaci referenda a získá tak mocného spojence pro prosazení vlastních představ.

Pro de Gaulle byl podobný požadavek naprosto nepřijatelný, dal tedy GPRA na vědomí, že Francie nedopustí vměšování do svých vnitřních záležitostí a trvání na této žádosti bude znamenat konec rozprav. Reakce GPRA na sebe nenechala dlouho čekat. 20. listopadu 1959 prozatímní vláda oznámila, že k jednání s francouzskou vládou delegovala vězněné ministry GPRA v čele s Ben Bellou, což bylo ve Francii vnímáno jako jasná provokace. De Gaulle se odmítl s delegací v tomto složení setkat a jednání opět uvízla na mrtvém bodě.¹⁵⁵

¹⁵⁵ To ovšem neznamenalo, že by se diplomatická aktivita zastavila úplně. V zákulisí stále fungovala síť prostředníků mezi alžírskou, tuniskou a francouzskou vládou, kteří se snažili otupit ostří sporů a dovést obě strany k jednacímu stolu. A MZV f. TO – O Francie 1945 – 1959, karton 39, mimořádná politická zpráva č. 124 „Současný vývoj alžírské otázky“ ze dne 14.12.1959.

Neúspěch jednání nijak nezmírnil napětí panující mezi alžírskými aktivisty. Strach z budoucího vývoje tlačil ultras k přijetí radikálních opatření, která by ve svých důsledcích vedla k pádu vlády a odchodu de Gaulla z politické scény. Již 13. října se při hlasování o vládní alžírské politice ukázalo, že příznivci francouzského Alžírka nemají takovou podporu a sílu, aby dokázali zvrátit de Gaullovo rozhodnutí parlamentní cestou.¹⁵⁶ V očích mnoha ultras tak zbývalo jediné krajní řešení – opětovné povstání proti ústřední moci.

Rozbuškou doutnajícího konfliktu se stalo odvolání generála Massuho z funkce vrchního velitele armádního sboru v Alžíru, které následovalo po interview, jež Massu poskytl západoněmeckému deníku *Suddeutsche Zeitung*.¹⁵⁷ Přestože byl rozhovor téměř okamžitě dementován, pro de Gaulla znamenala Massuova vyjádření neoddiskutovatelné porušení loajality, které nemohl přehlédnout. I přes varování generála Challa a generálního guvernéra Delouvriera, že odvolání generála Massuho povede k otevřené revoltě, de Gaulle neustoupil a 23. ledna 1960, po tiskové konferenci věnované Alžíru (na níž Massu nebyl pozván), vrchního velitele odvolal.

1.5.4.1. Týden barikád (la semaine des barricades) 24.1. – 1.2. 1960

Pád oblíbeného generála byl pro francouzské Alžírany poslední kapkou a signálem k vyhlášení otevřeného nepřátelství mezi ultras a generálem de Gaullem. 24. ledna vypukly v Alžíru demonstrace, které ve večerních hodinách přerostly v krvavé střety mezi demonstranty a policií. V centru města vyrostly barikády a Alžír během necelých dvou let podruhé povstal proti pařížské vládě. Generál Challe a Paul Delouvrier se ocitli v nezáviděníhodné situaci, povolání jednotky parašutistů odmítly střít se na demonstrující a nasazení vojáků hrozilo rozkolem armády a přechodem části důstojníků do tábora povstalců. De Gaullova noční výzva k zachování klidu a návratu k pořádku se minula účinkem, stejně jako urychlená návštěva ministerského předsedy M. Debrého v Alžíru.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Bernard DROZ – Evelyne LEVER: Histoire de la guerre d'Algérie, str. 230-231.

¹⁵⁷ Generál Massu v tomto rozhovoru otevřeně připustil, že armáda již de Gaullovi nerozumí a že možná udělala chybu, když pomohla de Gaullovi k návratu do vrcholné politiky. Ještě závažnější bylo přiznání, že armáda podporuje vznik polovojenských organizací alžírských kolonů, které navíc zásobuje zbraněmi. Srov. Bernard DROZ – Evelyne LEVER: La guerre d'Algérie, str. 232-234.

¹⁵⁸ Michel Debré se z návštěvy Alžíru vrátil viditelně otřesen a ihned nabídl de Gaullovi svoji demisi, kterou ovšem generál odmítl přijmout.

Demonstrace pokračovaly i v následujících dnech, tentokrát již v poklidnějším duchu a bez obětí na životech. Morálka povstalců ale den ode dne klesala, neboť bylo zřejmé, že povstání nedosáhne takové síly, aby mohlo otřást de Gaullovou pozicí a donutit ho opustit koncept sebeurčení. Také armáda, se kterou povstali původně počítali, nejevila zájem aktivně se zapojit do demonstrací a povstalci tak přišli o jediný účinný nástroj nátlaku na ústřední vládu. Rozhodujícím momentem „týdne barikád“ ale byla de Gaullova tisková konference z 29. ledna, na které dal generál jednoznačně najevo, že referendum o sebeurčení považuje za jediné možné řešení stávající situace v Alžírsku, od kterého v žádném případě neustoupí.

Tvrdý a jednoznačný postoj de Gaulla zbavil demonstranty posledních iluzí. Ukázalo se, že instituce V. republiky jsou dostatečně etablovány, aby odolaly vnitřním krizím a že opakování května 1958 již není možné. 1. února opustili poslední věrní barikády a povstání definitivně skončilo.¹⁵⁹

Důsledky týdne barikád se projevíly jak v posílení osobní prestiže generála de Gaulla a upevnění jeho postavení v čele institucí V. republiky, tak v polarizaci parlamentu a vlády. 2. února odhlasovalo Národní shromáždění velkou většinou hlasů udělení zvláštních pravomocí, které de Gaullovi a vládě umožňovaly uvést novou politickou linii do praxe. Proti se postavilo 75 poslanců, kteří tak vytvořili zárodek budoucí pravicové protigaullovske opozice. Jacques Soustelle opustil vládu a v dubnu 1960 byl vyloučen i z UNR. 13. února vznikla *Rada pro alžírské záležitosti* (Comité des affaires algériennes), čímž byla vládní alžírská politika zcela podřízena rozhodnutí prezidenta republiky, který této Radě předsedal.

De Gaullovou prioritou po „týdnu barikád“ bylo znovuoobnovení autority ústřední vlády v Alžírsku, což se projevilo jak v nové organizaci státní správy (dekretem z 20. února), v níž civilní orgány získaly nadřazené postavení vůči vojenské správě, tak vlnou zatýkání alžírských aktivistů.¹⁶⁰ Na počátku března se de Gaulle znovu odebral do Alžírsku, aby zde osobně vysvětlil cíle vládní politiky a ubezpečil armádu, že její boj má stále smysl. Během tohoto pobytu¹⁶¹ ale de Gaulle zřetelně odmítl myšlenku pofrancouzštění Alžírsku, se kterým armáda spojila svoje další

¹⁵⁹ Jednalo se o poslance P. Laguillarda, vůdce jednoho ze dvou center povstání, a jeho muže, kterým de Gaulle nabídl čestné podmínky kapitulace. Druhý vůdce „týdne barikád“ Joseph Ortiz z Alžiru utekl.

¹⁶⁰ Bernard DROZ – Evelyne LEVER: Histoire de la guerre d'Algérie, str. 247-248.

¹⁶¹ Ve francouzské literatuře je pro tuto de Gaullovu cestu do Alžírsku používán termín „tournée des popotes“ (popote = důstojnická jídelna), v tomto případě se jedná o jakousi inspekční cestu zaměřenou na vysvětlovací kampaň mezi důstojníky i prostými vojáky.

působení na alžírském území a oznámil, že jeho úmyslem je vznik „alžírského Alžírska spojeného s Francií“.

Přestože „alžírské Alžírsko“ v de Gaullově pojetí neznamenovalo úplnou nezávislost, jak si ji představovala Fronta národního osvobození, měla Alžírská prozatímní vláda několik důvodů, proč konečně zahájit vyjednávání s francouzskou stranou. Květnové kantonální volby v Alžírsku ukázaly, že většina tamního obyvatelstva podporuje generálovu politiku, takže protifrancouzské kampaně FLN nepřinášejí požadované výsledky. V březnu 1960 navíc došlo k rozkolu mezi částí Armády národního osvobození a FLN, když představitelé jedné z teritoriálních správ ALN (wilaya IV) zahájili separátní vyjednávání o příměří s tím, že Fronta národního osvobození a provizorní vláda dostatečně nerespektují zájmy všech bojovníků. Vnitřní problémy národněosvobozeneckého hnutí byly nicméně vyváženy zahraničněpolitickými úspěchy FLN, když na jaře 1960 komunistická Čína *de facto* uznala existenci Alžírské provizorní vlády a brzy poté ji následoval i Sovětský svaz.

14. června pronesl de Gaulle další ze svých projevů věnovaných Alžíru a znovu vyzval zástupce FLN k zahájení oficiálních rozhovorů. Kontakty s ALN, o kterých byla prozatímní vláda informována, značně rozšířily de Gaullovův manévrovací prostor a nutily FLN tentokrát reagovat vstřícněji a nabídku jednání přijmout. 25. června 1960 se v Melunu sešli francouzští a alžírští emisáři, aby projednali podmínky vyslání alžírské delegace na nejvyšší úrovni a navzájem se seznámili s požadavky protistrany. Rozhovory, jichž se za alžírskou stranu účastnili Ahmed Boumendjel a Ben Yahia a za Francouze Roger Moris a generál de Gastines, ale ukázaly, že stanoviska obou vyjednávajících stran jsou natolik odlišná, že nalézt kompromisní řešení bude nemožné.¹⁶² 29. června byly rozhovory přerušeny, aniž by dospěly k nějakému výsledku.

Po neúspěšných jednáních v Melunu se uvnitř Alžírské provizorní vlády utvořily dvě tendence. První, reprezentovaná skupinou okolo Ferhata Abbase, byla ochotna pokračovat v oficiálních rozhovorech i za cenu větších kompromisů, druhá skupina sdružená okolo osoby ministra zahraničí GPRA Krima Belkacema hájila tvrdý postoj a nekompromisní pokračování ozbrojeného odporu. Obě křídla se nakonec shodla na

¹⁶² Alžírští vyjednávači například požadovali volný pohyb delegace na území Francie, setkání s uvězněným Ben Bellou a jeho druhy a možnost svobodně hovořit s tiskem, na což francouzská strana reagovala jednoznačným odmítnutím. Francouzi také dali na vědomí, že delegaci GPRA a FLN nepovažují za jediného reprezentanta alžírského lidu a budou dále hledat i jiné cesty k ukončení konfliktu.

prozatímním řešením momentální situace spočívajícím ve vystupňování mezinárodního tlaku prostřednictvím OSN.¹⁶³

Vzhledem k tomu, že krach schůzky v Melunu opět odsunul ukončení bojů na neurčito, rozhodl generál de Gaulle uspořádat vytvoření „alžírského Alžírka“, i za cenu nového vyostření konfliktu. Vládní politika nyní vycházela ze závěru, že referendu o sebeurčení musí předcházet vznik nových alžírských institucí, ve kterých budou společně zasedat zástupci obou etnik a které zaručí autonomní správu Alžírka při současném zachování úzkých vazeb na Francii. Vládním dekretem z 19. července 1960 byly zřízeny tzv. *Komise volených zástupců* (Commissions d'élus) s poradní funkcí, které měly reprezentovat alžírský lid u generálního guvernéra Alžíru. De Gaulle doufal, že se zde konečně objeví ona „třetí síla“, s jejímž vznikem generál počítal již před volbami v listopadu 1958. Ani tentokrát ale de Gaullov plán nevyšel, protože muslimské obyvatelstvo, doposud nakloněné „francouzskému“ řešení, nyní zastrašené brutálními útoky FLN a zklamané z neustálého manévrování a planých slibů ústřední vlády, se stále více přiklánělo k FLN a myšlence nezávislosti.

Francouzská vláda se ocitla v nezáviděníhodné situaci. Frontě národního osvobození se v letních měsících podařilo získat značnou mezinárodní podporu jak v arabských zemích, tak v Číně a SSSR a Francii tak hrozila izolace na mezinárodní scéně. V domácím prostředí čelila vláda pravicové opozici radikálních zastánců francouzského Alžírka, kteří již v červnu 1960 založili v Alžíru *Frontu francouzského Alžírka* (Front de l'Algérie française), jež pod vedením místopředsedy Národního shromáždění S. Boualama během necelého týdne shromáždila na 100 000 příznivců. V samotné Paříži pak vznikl *Vincennský výbor* (Comité de Vincennes), jehož členové slavnostně přísahali, že budou bránit integritu francouzského území a odmítnou jakékoli jednání s FLN.¹⁶⁴ Mimo zastánců francouzského Alžírka se ale aktivizovala i levicová opozice, která naopak žádala urychlené jednání s FLN a ukončení konfliktu.

V této situaci de Gaulle znovu převzal iniciativu a 4. listopadu (v televizním projevu) rozhodujícím způsobem upřesnil svoji představu „alžírského Alžírka“. Alžírsko se mělo stát emancipovaným státem s vlastní vládou a státními orgány a vlastním zákonodárstvím, tedy nezávislým státem, o jehož budoucím spojení s Francií

¹⁶³ A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie karton 1, materiál pro schůzi kolegia MZV dne 22. září 1960, věc: Alžírská otázka a postoj ČSSR.

¹⁶⁴ Vincennský výbor vznikl z podnětu G. Bidaulta a J. Soustella a jeho členy se stali mimo jiné R. Lacoste, M. Bourguès-Manoury a další.

rozhodnou sami Alžířané.¹⁶⁵ Nová vládní politika měla být posvěcena všeobecným hlasováním v referendu, jehož konání vláda oznámila 16. listopadu. O několik dní později, 22. listopadu, vzniklo samostatné ministerstvo pro alžířské záležitosti, do jehož čela byl postaven Louis Joxe (zároveň se stal i státním ministrem) a vzápětí došlo k výměně na postech civilních i vojenských představitelů ústřední vlády v Alžírsku.¹⁶⁶

Vize nezávislého Alžířska samozřejmě vyvolala u francouzských kolonů bouři nevole, v Alžíru opět vypukly násilnosti a pouliční boje. K uklidnění situace nepřispěla ani de Gaullova prosincová návštěva v Alžírsku (ve dnech 9.-13.12.), kterou doprovázely krvavé střety jak mezi tábory přívrženců a odpůrců nové vládní politiky, tak mezi demonstranty a policií.

Muslimské obyvatelstvo Alžířska na projev ze 4. listopadu zprvu nereagovalo, a to až do 11. prosince, kdy se v Alžíru uskutečnila bouřlivá demonstrace, při níž tisíce muslimů vyjádřily své sympatie a podporu národněosvobozenckému hnutí. Demonstraci ukončil až zásah armády, který si vyžádal další oběti na životech. Při následujících protestních akcích ve městech Casbah, Bône a Oranu zahynulo celkem 120 osob, z toho 112 muslimů.¹⁶⁷

De Gaullova představa, že jeho idea nezávislého Alžířska získá podporu obou alžířských etnik tak rychle vzala za své, takže zbývala jediná možnost – návrat k jednacímu stolu a znovuotevření oficiálních rozhovorů s FLN.

Osmého ledna 1961 se ve Francii a alžířských departementech konalo referendum, jehož formálním obsahem bylo hlasování o sebeurčení Alžířska a provizorní organizaci tamní veřejné správy. Ve skutečnosti šlo de Gaullovi o jediné – získat masovou veřejnou podporu pro realizaci nové politiky, která ve svých důsledcích vedla k ukončení krvavého konfliktu a vzniku nezávislého Alžířska.

Referendum potvrdilo, že mezi Francouzi žijících na protilehlých březích Středoziemního moře vznikla hluboká propast. Zatímco metropolitní Francie hlasovala masivně pro „ANO“ (75,26 %), Francouzi usazení v Alžírsku novou politiku jednoznačně odmítli. Referendum v Alžírsku bylo také poznamenáno vysokým

¹⁶⁵ Bernard DROZ – Evelyne LEVER: Histoire se la guerre d'Algérie, str. 260.

¹⁶⁶ Generální guvernér P. Delouvrier byl vystřídán prefektem z Haute-Garonne Jeanem Morinem a generála Crépina nahradil generál Gambiez.

¹⁶⁷ Bernard DROZ – Evelyne LEVER: La guerre d'Algérie, str. 263.

procentem absencí (celkem 41,24 %), protože zejména muslimské obyvatelstvo referendum zcela ignorovalo.¹⁶⁸

Výsledek referenda nicméně de Gaullovi zajistil požadovaný silný mandát pro zahájení dalšího kola vyjednávání s FLN.¹⁶⁹ Delegace francouzských a alžírských zástupců se sešly 20. února 1961 v Lucernu a poté 5. března v Neuchâtelu a Francouzi se rychle přesvědčili, že dojít k jakémukoli výsledku bude nesmírně složité. Alžířané byli ochotni jednat o podmínkách alžírského sebeurčení s tím, že ostatní problémy budou řešeny až při následujících jednáních na úrovni vlád. Francouzští vyjednávači, v čele s G. Pompidouem a Bruno de Leussem, naopak požadovali záruky pro evropské obyvatelstvo Alžírka, francouzskou suverenitu nad Saharou a udržení vojenské základny v Mers-el-Kébir. Jediný ústupek, který de Gaulle Alžířanům nabídl, byla rezignace na požadavek ukončení bojů ještě před uzavřením příměří, ani tento významný posun ale Alžírskou prozatímní vládu nepřesvědčil.

27. února se na zámku v Rambouillet konala vrcholná schůzka francouzského prezidenta s tuniským prezidentem Bourguibou, následovaná třístranným setkáním Bourguiby, marockého vládce Hasana II. a předsedy GPRA F. Abbase 1. března 1961 v Rabatu. Tématem obou schůzek bylo urychlené řešení alžírské situace a závěrečná komuniké světu potvrdila, že francouzská vláda znovu zahájila rozhovory se zástupci národněosvobozenického hnutí.

Zahájení oficiálního vyjednávání bylo stanoveno na 7. dubna 1961, kdy se obě delegace měly setkat ve francouzském Evianu. Ke všeobecnému překvapení ale 31. března FLN oznámila, že se ohlášené schůzky nezúčastní na protest proti francouzskému záměru přizvat k jednání i členy *Alžírského národního hnutí*, které FLN neuznávala jako zástupce alžírského lidu.¹⁷⁰ K prvnímu oficiálnímu setkání tak došlo až

¹⁶⁸ Materiály čsl. MZV také upozorňují na fakt, že se počet kladných hlasů v metropoli v porovnání s předchozím referendem snížil o dva a půl miliónu, což je zde dáváno do souvislosti s nesouhlasem veřejnosti s de Gaullovou vnitřní politikou, zejména v oblasti zemědělství. A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 7, nedatovaná zpráva MZV „K výsledkům referenda o Alžírsku“.

¹⁶⁹ Již na konci prosince 1960 Francouzi navázali tajné spojení se zástupci FLN, 16. ledna 1961 pak GPRA oficiálně oznámila, že je připravena znovu otevřít jednání.

¹⁷⁰ Alžírské národní hnutí (Mouvement national algérien) bylo založeno v prosinci 1954 z podnětu Messali Hadže, hlavního představitele v listopadu 1954 úředně rozpuštěného Hnutí za vítězství demokratických svobod (Mouvement pour le triomphe des libertés démocratiques), z něhož se na jaře stejného roku odštěpila radikální frakce, později známá jako Fronta národního osvobození. Přestože obě skupiny usilovaly o podobné cíle, nepřátelství, které panovalo mezi jejich členy, rychle přerostlo v krvavé střety, v metropolitní Francii známé jako tzv. „kavárenské války“. Vliv MNA na dění v Alžírsku a francouzskou politiku ale postupně slábl ve prospěch FLN, která nakonec dokázala své rivaly z MNA zcela eliminovat a nepřipustila jejich účast na jednáních o alžírské nezávislosti. Po vzniku samostatného Alžírka MNA zanikla a Messali Hadž ztratil vliv na politický život v novém státě.

20. května 1961 poté, co se francouzská vláda vypořádala s dalším pokusem o násilný zvrat událostí – generálským pučem v dubnu 1961.

1.5.4.2. Generálský puč (Le Putsch des Généraux) 22. – 25. 4. 1961

Od počátku roku 1961 žili Evropané v Alžírsku v atmosféře stupňujícího se napětí, neboť výsledek referenda o alžírském sebeurčení znamenal ztrátu všech nadějí na udržení Alžírska v integrálním svazku s Francií. Strach kolonů byl přiživován i novou vlnou násilností organizovaných FLN, které tentokrát směřovaly i proti církevním a lékařským zařízením. K těmto akcím se navíc přidaly atentáty a bombové útoky, jež měla na svědomí nově vzniklá *Organizace tajné armády* (Organisation Armée secrète; OAS)¹⁷¹ a jež byly namířeny jak proti muslimskému obyvatelstvu Alžírska, tak proti liberálům a gaullistům na obou stranách Středoziemního moře.¹⁷²

Tato výbušná atmosféra připravila půdu pro nástup aktivistických důstojníků, umlčených pro týdnů barikád, kteří snili o novém povstání proti ústřední moci, které by donutilo vládu změnit politický kurz a přinutilo de Gaulla k rezignaci. Tito muži, do jejichž čela se po jistém váhání postavil generál Challe, ovšem značně přeceňovali své síly a možnosti, což se projevilo téměř okamžitě po počátku povstání. Čtveřice penzionovaných generálů (R. Salan, A. Zeller, M. Challe a E. Jouhaud), kteří řídili přípravu puče, nezískala dostatečnou podporu armády (civilní obyvatelstvo puče podpořilo), což se pro budoucí vývoj povstání ukázalo jako klíčové.

V noci z 21. na 22. dubna 1961 obsadily jednotky parašutistů (1er Régiment étranger de parachutistes; REP) město Alžír a nenarazily při tom na téměř žádný odpor. Do rukou elitních jednotek padla budova generální vlády i generální zmocněnec Jean Morin s rodinou; policejní prefekt Jeannin byl uvězněn stejně jako velitel armádních sil v Alžírsku generál Vézinet. Povstalci obsadili i alžírské letiště a budovu rozhlasu a přerušili veškeré spojení s Paříží.

¹⁷¹ Organizace tajné armády (Organisation de l'armée secrète) byla založena na počátku roku 1961 v Madridu z podnětu Pierra Lagailarda a Jean-Jacques Susuniho, kteří po neúspěchu týdne barikád utekli před trestním stíháním do Španělska. OAS představovala jediné hnutí sdružující organizace ze všech alžírských oblastí (Alžír, Oran, Constantine) i metropole. Řízením operací byl pověřen „Nejvyšší výbor OAS“, který sídlil v Alžíru a v jehož čele stál generál Salan. K základním informacím o vzniku a činnosti OAS srov. Jean-François SIRINELLI (ed.): Dictionnaire historique de la vie politique française au XXe siècle, str. 733-735.

¹⁷² 25. ledna 1961 byl zavražděn alžírský liberální advokát Pierre Popie, 31. března pak starosta Evianu Camille Blanc. Bomby vybuchly i v bydlíšti F. Mitterranda, na pařížské Burze a v jednom z montmartreských barů. Blíže viz Bernard DROZ – Evelyne LEVER: Histoire de la guerre d'Algérie, s. 299-300.

Ústřední vláda se o puči dozvěděla uprostřed noci díky telefonátu Roberta Burona, ministra veřejných prací a dopravy, který byl rovněž zadržován v Alžíru a generálního zmocněnce vlády J. Morina. V ranních hodinách pak vláda vydala krátké komuniké, v němž informovala o nočních událostech a oznámila, že již přijala nutná opatření k řešení nastalé situace. V Paříži byl vyhlášen výjimečný stav, který policii umožňoval zadržet podezřelé osoby bez souhlasu soudů; do Alžírsko také okamžitě odcestoval ministr pro alžírské záležitosti L. Joxe a generál Olié, šéf vojenského štábu ministerstva národní obrany.

Zatímco generál de Gaulle zůstával optimistický, neboť si byl jistý neúspěchem povstání, jeho političtí spolupracovníci a zástupci parlamentních politických stran tento optimismus nesdíleli. Zejména sociální demokraté a komunisté vyzývali své členy a příznivce k aktivním vystoupením proti „fašistické agresi“ a mobilizovali odbory, jednodinová generální stávka 24. dubna tak zaznamenala značný úspěch.¹⁷³

22. dubna se ukázalo, že úspěch puče se omezil pouze na oblast Alžíru a Oranu a že se do něj aktivně zapojilo pouze několik elitních armádních jednotek. Obyčejní vojáci nejevili velký zájem připojit se k povstání, protože vzpoura znamenala jediné – pokračování nekonečných válečných útrap a oddálení vytoužené cesty domů. Mužstvo tak z velké většiny zůstávalo věrné vládě a prezidentu republiky a netrpělivě vyčkávalo na oficiální reakci Paříže a konkrétní rozkazy. Vojáci se dočkali večer 23. dubna, kdy generál de Gaulle, oblečený do uniformy brigádního generála, vystoupil v televizním projevu, v němž ostře odsoudil povstání jako dílo „skupiny ambiciózních a fanatických důstojníků“ a rozkázal „ve jménu Francie“ použít veškeré prostředky k potlačení puče.¹⁷⁴

Jednoznačný a pevný postoj prezidenta republiky přispěl k rychlému konci povstání, které navíc trpělo rozpory mezi jeho hlavními představiteli. 23. dubna dorazil do Alžíru ze španělského exilu generál Salan, jehož názory na vedení puče a zejména na zapojení civilního obyvatelstva do vojenských akcí se diametrálně rozcházely s představami generála Challa.

Alžírští Evropané vzbouřené generály podporovali, neboť povstání představovalo jistou šanci, byť minimální, na změnu vládní politiky. V očích kolonů

¹⁷³ Podle zprávy MZV pro československé velvyslanectví v Paříži se generální stávky zúčastnilo téměř 12 milionů lidí. Za důležité považovalo ministerstvo i fakt, že se francouzským komunistům podařilo navázat spolupráci s některými federacemi SFIO. Srov. A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 7, Informace o generálském puči v Alžírsku ze dne 30.5.1961.

¹⁷⁴ Bernard DROZ – Evelyne LEVER: Histoire de la guerre d'Algérie, str. 309-310.

byli generálové jedinými, kdo hájil jejich zájmy v situaci, kdy je centrální vláda opustila a zanechala vlastnímu osudu. Generál Challe nicméně aktivní účast Evropanů na puči vytrvale odmítal, protože hrozba občanské války a naprosté destabilizace poměrů byla příliš vážná.

Na rozdíl od Evropanů v Alžírsku bylo veřejné mínění ve Francii jednoznačně na straně de Gaulla a tedy nepřátelské pučistům. Pařížané svoji podporu spontánně vyjádřili v noci z 23. na 24. dubna, kdy jich stovky reagovaly na půlnoční projev předsedy vlády a vyrazili bránit letiště proti možnému výsadku parašutistů.¹⁷⁵

Stejně jako v květnu 1958 se ani v dubnu 1961 pučistům nepodařilo rozšířit povstání do metropolitní Francie, přestože generálský puč získal jisté sympatie v určitých politických kruzích, zejména v okruhu Vincenneského výboru. 25. dubna bylo jasné, že povstání neuspělo. I přes masovou podporu civilního obyvatelstva se generálové Challe a Zeller rozhodli celé dobrodružství ukončit a vzdát se ústřední moci. Generálové Salan a Jouhaud, stejně jako plukovníci Argoud, Broizat, Gardes, Godart a Lacheroy zvolili přechod do ilegality a zapojili se do akcí Organizace tajné armády.¹⁷⁶ OAS tak zůstala jedinou silou bojující za „francouzské Alžírsko“, čímž si zajistila sympatie kolonů a jejich pomoc.

1.5.4.3. Evianské dohody

Rychlá likvidace generálského puče umožnila vládě znovu obnovit přerušená jednání s FLN. 20. května 1961 se v Evianu konečně sešly obě delegace, aby jednaly o ukončení konfliktu a budoucnosti Alžírka. I přes vstřícné kroky francouzské strany ale rozhovory neprobíhaly lehce.¹⁷⁷ Po delším váhání Alžířané připustili princip sebeurčení, ovšem s podmínkou, že na referendum v Alžírsku nebude dohlížet francouzská armáda. Obě delegace se shodly na vytvoření provizorního výkonného orgánu, který bude řídit Alžírsko v mezidobí mezi podpisem dohody a referendem. Zbývalo tak vyřešit dva klíčové problémy, a to otázku suverenity nad Saharou a budoucnost evropské populace v nezávislém Alžírsku. Naprosto protichůdná stanoviska

¹⁷⁵ V tomto projevu M. Debré oznámil zákaz letů a přistání na všech letištích v pařížském regionu a vyzval obyvatele, aby v případě nebezpečí vyrazili na letiště podpořit vojenské síly.

¹⁷⁶ Maurice VAÏSSE: *Alger le putsch*. Editions Complexe, Bruxelles 1983, str. 133.

¹⁷⁷ Francouzská vláda vyhlásila jednostranné příměří na dobu jednoho měsíce, zlepšila životní podmínky internovaného Ben Belly a jeho společníků a propustila na 6 tisíc alžírských vězňů. Bernard DROZ – Evelyne LEVER: *Histoire de la guerre d'Algérie*, str. 317.

obou stran a neschopnost najít přijatelný kompromis, vyústily 13. června 1961 v dočasné přerušeni jednání.¹⁷⁸

Ani jedna ze stran nebyla ochotna přijmout odpovědnost za další neúspěch, snaha francouzské vlády nalézt alternativní řešení (rozdělení Alžírsko) ale narazila na odpor jak na francouzské politické scéně, tak v samotném Alžírsku.

Nová jednání, která probíhala mezi 17. a 28. červencem, ale nepřinesla žádný výsledek a byla znovu odložena, tentokrát na neurčito. V pozadí tohoto přerušeni nestála pouze neústupnost v otázce Sahary, ale i vnější faktory. Několikadenní bitva o francouzskou vojenskou základnu v tuniském Bizerte (19. – 23. července 1961) měla za následek přerušeni diplomatických styků mezi Francií a Tuniskem, čímž de Gaulle ztratil potenciálního prostředníka pro další kola jednání mezi francouzskou vládou a FLN a přišel i o možnost prosadit internacionalizaci saharského území.

Události v Bizerte také vyhrotily napjatou situaci uvnitř FLN, kde se k moci dostalo levé křídlo pod vedením Ben Khedda, který nahradil Ferhata Abbase ve funkci předsedy alžírské prozatímní vlády. I když tato změna znamenala pro Francouze jisté překvapení, neodradila de Gaulle od záměru dosáhnout co nejdříve obnovy rozhovorů. V průběhu září a října zástupci francouzské vlády několikrát veřejně proklamovali ochotu vrátit se k jednacímu stolu; Francie také ustoupila od požadavku suverenity nad Saharou.

I přes opakované výzvy a ujištění z francouzské strany nezačala nová jednání dříve než v únoru 1962. 11. února 1962 se obě strany sešly v diskrétním prostředí vesničky Rousses v blízkosti švýcarské hranice a tentokrát konečně dospěly k oboustranně přijatelným podmínkám míru a politicko-administrativního uspořádání Alžírsko v přechodném období.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Zatímco Francouzi trvali na udržení Sahary pod francouzskou kontrolou a vyloučení tamního obyvatelstva z hlasování v referendu, byl tento požadavek pro FLN naprosto nepřijatelný. Stejně tak francouzský návrh na dvojí občanství alžírských Evropanů a uznání jejich práv (statut osob, náboženská svoboda, právo na vzdělání podle vlastního výběru, zaručené místo ve volených orgánech apod.) narazil na jednoznačný odpor alžírských zástupců. Bernard DROZ – Evelyne LEVER: *Histoire de la guerre d'Algérie*, str. 318.

¹⁷⁹ Přijatý „kompromis“ prakticky znamenal, že se Francie vzdala všech požadavků, se kterými do jednání vstupovala. V období mezi uzavřením příměří a referendem o sebeurčení měli v Alžírsku společně působit vysoký komisař reprezentující Francii a provizorní orgán výkonné moci (Exécutif provisoire algérien) složený z osmi Alžírčanů a třech Francouzů. Francouzi si po následujících 15 let podrželi vojenskou základnu v Mers-el-Kébir a po dobu pěti let i základny na Sahaře. Francouzům žijícím v Alžírsku byla ponechána možnost vybrat si národnost podle vlastního uvážení a byly jim zaručeny osobní i politické svobody. Francie přislíbila pokračovat v ekonomické pomoci zemi v rámci Konstantinského plánu a obě strany se dohodly i na spolupráci v kulturní a technické oblasti, i když bylo předem jasné, že pravděpodobný příklon nezávislého Alžírsko k socialismu zabrání skutečnému naplnění

Uzavření Evianských dohod bylo oficiálně vyhlášeno večer 18. března 1962, následující den v poledne vstoupilo v platnost i dlouho očekávané příměří. 8. dubna byly Evianské dohody schváleny v referendu, když se pro ně vyslovilo přes 90 % hlasujících voličů.¹⁸⁰ Tento výsledek zároveň znamenal, že francouzský národ masivně schvaluje de Gaullovu politiku a podporuje i de Gaulla samotného, což mělo mimořádný význam v následujících měsících, kdy Francie prošla závažnými vnitropolitickými otřesy.

Alžírská válka po osmi letech skončila, násilí a terorismus přesto neustaly. Evianské dohody a následné příměří vyprovokovaly OAS k další vlně vražedných akcí, jejichž cílem bylo za každou cenu zabránit faktickému naplnění jejich obsahu. Již od neúspěšného generálského puče na jaře 1961 těžila Organizace tajné armády z pasivní i aktivní podpory evropského obyvatelstva Alžírsko, což paralyzovalo činnost státních úřadů a bránilo jakékoli účinné protiakci. 9. září 1961 unikl generál de Gaulle atentátu v Pont-sur-Seine a až tato událost podnítila úřady k vyšší aktivitě. Perzekuce zasáhla zejména Alžírany žijící ve Francii, kterým bylo mimo jiné zakázáno opouštět své domovy po osmé hodině večerní. Pochod organizovaný na protest proti tomuto nařízení dne 17. října 1961 skončil krveprolitím a masovým zatýkáním účastníků.¹⁸¹

V listopadu 1961 pak vláda konečně zakročila proti sympatizantům OAS v Paříži a rozpustila *Vincenneský výbor*. Všechna přijatá opatření nicméně měla na činnost Organizace tajné armády pouze minimální vliv. Na počátku roku 1962 OAS prakticky ovládala Alžírsko a její akce čím dál tím více zasahovaly i území metropolitní Francie. Protestní akce se mýjely účinkem, střety protestujících demonstrantů a policie si v únoru 1962 vyžádaly další oběti na životech.

Bližící se uzavření Evianských dohod stimulovalo vedení OAS k vystupňování násilí a přípravě nové vzpoury, do které chtěl generál Salan tentokrát zapojit i civilní obyvatelstvo. 19. března 1962, v den příměří, zahájila Organizace tajné armády útok proti představitelům státní moci, armádě a četnictvu. Armádním důstojníkům bylo dáno ultimátum – buď se do 22. března připojí k Organizaci tajné armády nebo s nimi bude zacházeno jako s příslušníky nepřátelského státu. V noci z 22. na 23. březen se OAS

všech částí dohody. Srov. Bernard DROZ – Evelyne LEVER: *Histoire de la guerre d'Algérie*, str. 327-328.

¹⁸⁰ Francouzi žijící v Alžírsku se referenda nezúčastnili.

¹⁸¹ Brutální zákrok policie si vyžádal stovku mrtvých, nespočet zraněných a na 15 tisíc zatčených. Bernard DROZ – Evelyne LEVER: *Histoire de la guerre d'Algérie*, str. 324-325.

pokusila obsadit předměstí Alžíru Bab el-Oued a vytvořit zde základnu vzbouřenců. Komanda OAS masivně podporovaná místním obyvatelstvem ale neuspěla a večer 23. března se z předměstí stáhla. Neúspěch v Bab el-Oued ale vedení OAS neodradil. Na 26. března byla svolána demonstrace k uctění památky obětí boje o Bab el-Oued, na níž se sešly tisíce Evropanů. Střet s pořádkovými silami v ulici d'Isly vyústil v další masakr a následný „hon“ na muslimy, kteří byli považováni za strůjce této tragédie.

Události v Bab el-Oued a ulici d'Isly dovedly francouzské Alžířany ke konečnému prozření. Podpora Organizace tajné armády rozdělila alžírskou společnost na dva nesmiřitelné tábory a uzavřela cestu k pokojnému soužití obou etnik v nezávislém Alžírsku. Začal masový exodus Francouzů, který nezastavily ani hrozby OAS, která odlivem Evropanů ze země ztrácela půdu pod nohama. V této situaci OAS rezignovala na svůj prvotní cíl – bránit „francouzské Alžírsko“, popř. dosáhnout rozdělení alžírského území a začala praktikovat taktiku „spálené země“. Alžířané měli svou zemi získat zpátky, ale ve stavu, v jakém se nacházela roku 1830, kdy Francouzi Alžírsko obsadili.

Závažnost situace vedla provizorní exekutivu k navázání zprvu tajných a později i oficiálních kontaktů s vedoucími představiteli OAS. Ukázalo se, že Jean-Jacques Susini, který nahradil generála Salana v čele Organizace, je přístupný jednání a je ochoten ukončit teroristické akce v případě, že Alžířané poskytnou určité záruky francouzským kolonům. 16. června uzavřely obě strany dohodu a v Alžírsku konečně zavládl klid.¹⁸²

1.6. Zahraniční politika gaullistické Francie 1958 - 1967

Konec války v Alžírsku znamenal pro Francii velké ulehčení. Astronomické náklady na vedení bojů a udržování početného kontingentu v alžírských departementech zatěžovaly francouzskou ekonomiku a rozpočet a brzdily ekonomický rozvoj v době, kdy Francie vstoupila na Společný trh a čelila zvýšené konkurenci států EHS. Ukončení konfliktu také odstranilo břímě koloniální války, která komplikovala postavení Francie na mezinárodní scéně a bránila de Gaullovi plně realizovat „politiku velikosti“

¹⁸² O dva týdny později, 1. července 1962, se v alžírských departementech konalo referendum, v němž naprostá většina (91,2 %) zapsaných voličů rozhodla o nezávislosti Alžírska. 3. července pak byla nezávislost slavnostně vyhlášena generálem de Gaullem. Československá vláda byla o této skutečnosti informována nótami č. 270/CS a 271/CS z 3. července 1962, které ve stejný den předal francouzský chargé d'affaires v Černínském paláci. A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 7, č.j. 117480/62-4.

(la politique de grandeur), jež měla Francii navrátit velmocenské postavení a zaručit vojenskou a politickou nezávislost země.

Směřování k nezávislosti se jasně odrazilo zejména v koncepci zahraniční politiky gaullistické Francie, jež se opírala o tři základní pilíře – vybudování vlastní jaderné „úderné síly“ (force de frappe), francouzsko-německé smíření a užší spolupráci v rámci Evropského společenství a navázání přímých vztahů se Sovětským svazem a jeho satelity. Zaměření zahraniční politiky tak jasně směřovalo proti americké predominanci v západní Evropě, kterou de Gaulle považoval za „přežitek“ neodpovídající současným potřebám evropské politiky.

1.6.1. Úderná síla (Force de frappe)

Vybudování francouzského jaderného arzenálu a zařízení schopných zajistit jeho operační efektivitu bylo de Gaullovou prioritou číslo jedna, neboť pouze vlastní atomová zbraň mohla Francii zajistit bezpečnost a mezinárodně politickou váhu.

V kontextu studené války, kde proti sobě stály dvě supervelmoci disponující dostatečným počtem zbraní schopných zničit nejenom protivníka, ale i celý svět, se držení atomové bomby stalo spíše strategickou záležitostí, umožňující „odstrašit“ případného agresora, protože hrozba skutečné jaderné války se již v průběhu 50. let stala spíše teoretickou možností.

Počátky francouzského jaderného programu spadají již do roku 1945, kdy z podnětu Charlese de Gaulla vznikl *Komisariát pro atomovou energii* (Commisariat à l'énergie atomique; CEA), jehož hlavním úkolem bylo zprovoznění prvního francouzského jaderného reaktoru. Komisariát se také věnoval mírovému využití atomové energie, přestože zájem armádních špiček o použití jaderné síly pro vojenské účely kontinuálně narůstal v přímé souvislosti s neúspěchy francouzské armády v Indočíně a Suez.¹⁸³

Jaderné vyzbrojení armády ale naráželo na několik problémů, jež odsunuly vlastní realizaci vojenského jaderného programu až do druhé poloviny 50. let. Jednalo se jednak o otázku financování, protože náklady na výrobu atomové bomby se odhadovaly na desítky miliard franků a také o postoj části velících důstojníků, kteří se

¹⁸³ Jean DOISE – Maurice VAÏSSE: *Politique étrangère de la France. Diplomatie et outil militaire 1871 – 1991*. Éditions du Seuil, Paris 1992, str. 595-596.

obávali, že investice do nukleární zbraně oslabí „pacifikační“ proces v Alžírsku a sníží vládní výdaje na konvenční síly.

Přestože se vlády IV. republiky, počínaje vládou Pierra Mendès-France, problémem vojenského jaderného programu zabývaly, skutečným impulsem k zahájení příprav na výrobu atomové bomby byla až Suezská krize, jež dala Francii bolestivě pocítit její závislost na rozhodnutích americké administrativy. V průběhu roku 1957 se rozjely přípravy experimentálních výbuchů a výroby jaderných hlavic, v květnu 1957 byla oblast Reggane na Sahaře vybrána jako místo první pokusné jaderné exploze a v dubnu 1958 rozhodla vláda F. Gaillarda, že se tento výbuch uskuteční v prvním čtvrtletí roku 1960.¹⁸⁴

S nástupem generála de Gaulla do funkce ministerského předsedy a později prezidenta republiky získal francouzský jaderný program zcela novou perspektivu. „Úderná síla“ se stala nástrojem gaullistické zahraniční politiky, o jejímž eventuelním použití mohla rozhodnout pouze vláda a prezident republiky osobně.¹⁸⁵ Za akcelerací francouzského jaderného programu v prvních letech de Gaullova prezidentského mandátu ale nestála pouze generálova představa silné a vojensky nezávislé Francie, ale i ryze objektivní důvody. Spojené státy americké totiž postupně opouštěly strategickou koncepci „hromadné odvety“ (massive retaliation), která přestávala vyhovovat aktuální situaci, ve prospěch nové doktríny „pružné reakce“ (flexible response), což v očích de Gaulla znamenalo jediné – v případě útoku Sovětského svazu na západní Evropu USA nevyužijí k obraně spojenců svůj jaderný potenciál a soustředí se na zničující a vyčerpávající boj konvenčních vojsk. Z tohoto hlediska se pak existence amerického „atomového deštníku“ de Gaullovi jevila jako přinejmenším problematičtější.

22. července 1958 de Gaulle potvrdil rozhodnutí Gaillardovy vlády o termínu první jaderné exploze. I přes nepříznivé povětrnostní podmínky se pokusný výbuch uskutečnil v plánovaném termínu – 13. února 1960. Francie tak získala členství v prestižním „atomovém klubu“ po boku Spojených států amerických, Sovětského svazu a Velké Británie, přestože její jaderný arzenál byl v porovnání s ostatními členy „klubu“ zanedbatelný, tím spíše, že USA a SSSR od roku 1952 (resp. 1953) disponovaly

¹⁸⁴ Tamtéž, str. 599-601.

¹⁸⁵ Podřízení vojenské jaderné síly „civilnímu“ velení vycházelo z přesvědčení, že jaderné zbraně slouží jako nástroj politiky země a tudíž musí podléhat politickému vedení. S rozvojem strategického vyzbrojování Francie také souvisela reforma národní obrany, včetně změn působnosti příslušných ministerstev. Srovnej Jean DOISE – Maurice VAÏSSE: *Politique étrangère de la France*, str. 609-610.

termonukleární zbraní, jejíž existence posouvala případný jaderný konflikt do zcela nové dimenze.¹⁸⁶

1.6.2. Postoj gaullistické Francie k vojenským strukturám NATO

S realizací nové koncepce francouzské zahraniční politiky souvisela i změna francouzského postoje k vojenským strukturám NATO. Americká hegemonie v Severoatlantické alianci, stejně jako podřízení francouzských jednotek společnému velení, bránily de Gaullovi v uskutečnění jeho primárního cíle – vytvoření silné, nezávislé, národní armády. Přestože Francie zůstala ke svým partnerům z NATO vždy loajální a nepřestala plnit své závazky plynoucí z členství v Alianci, nebránil tento fakt de Gaullovi předkládat spojencům vlastní požadavky na budoucí směřování NATO a trvat na zapojení Francie do jejího strategického rozhodování.

Své představy o reformě NATO de Gaulle podrobně shrnul v memorandu ze 17. září 1958 určeného pro prezidenta Spojených států D. Eisenhowera. Ústředním bodem memoranda byl návrh na vytvoření nového vrcholného orgánu aliance – tříčlenného *Direktoria*, ve kterém by Francie po boku USA a Velké Británie spolurozhodovala o „*politických a strategických otázkách světového významu*“ a záležitostech obrany v globálním měřítku. Cílem reformy bylo zapojení Francie do rozhodovacích procesů Severoatlantické aliance včetně event. rozhodnutí o nasazení jaderných zbraní, čímž by byla eliminována dosavadní francouzská diskriminace plynoucí z faktu, že Francie zatím (na rozdíl od USA a Velké Británie) nedisponovala vlastní jadernou zbraní.

Podobný návrh se ovšem nesetkal s velkým pochopením ani v USA, ani u dalších spojenců, což de Gaulle pouze utvrdilo v názoru, že se Spojené státy americké svého výsadního postavení v rámci Aliance jen tak nevzdají a Francie si své „místo na slunci“ musí vydobýt sama prostřednictvím vlastního jaderného programu.

Francouzský jaderný program byl ale dalším jablkem sváru mezi Francií a USA, neboť Spojené státy spatřovaly v jaderném vyzbrojování spojenců komplikaci vlastní obranné strategie. Vytrvalé odmítání francouzských iniciativ a žádostí o pomoc

¹⁸⁶ Pozici Francie v „atomovém klubu“ oslaboval i fakt, že zatím neměla k dispozici dostatečně rozvinuté technologie, které by zajistily akceschopnost francouzského jaderného arzenálu. Strategický bombardér Mirage IV byl uveden do plného provozu až roku 1964 a balistické střely typu země – země, na jejichž vývoji pracovali francouzští vědci od roku 1960, byly zprovozněny až na počátku 70. let.

s rozvojem nukleárních technologií z americké strany tak nutně vedlo k tomu, že emancipační snahy Francie získaly otevřeně protiamerický charakter.

Úsilí Francie o jaderné vyzbrojení armády také výrazně zkomplikovalo a posléze i zcela znemožnilo vytvoření multilaterálních jaderných sil NATO. Roku 1962 přišla Kennedyho administrativa s návrhem na vyzbrojení aliančních vojsk americkými řízenými střelami Polaris, ovšem s podmínkou, že konečné rozhodnutí o jejich nasazení bude příslušet výhradně americkému prezidentovi. Takový návrh byl v přímém rozporu s francouzskou snahou o dosažení nezávislosti v oblasti jaderného zbrojení a byl Francií zdvořile, nicméně nekompromisně odmítnut.¹⁸⁷

Komplikovaný vztah gaullistické Francie k Severoatlantické alianci nakonec vyústil v odchod Francie z vojenských struktur NATO v první polovině roku 1966. Tato roztržka ale nakonec neměla na alianci destabilizační vliv, jak otevřeně doufala Moskva, ale naopak přispěla k posílení politické spolupráce členů aliance a k vytvoření nové organizační struktury NATO.¹⁸⁸

1.6.3. Francouzsko-německé sblížení a Elysejská smlouva

Počátky francouzsko-německé spolupráce spadají již do prvních poválečných let, kdy vznik dvou antagonistických světových bloků zcela změnil globální politickou scénu a přiměl Francii k vstřícnějšímu postoji vůči nově vzniklé Německé spolkové republice. V dubnu 1951 uzavřelo 6 evropských států smlouvu o Evropském společenství uhlí a oceli, jejímž jádrem byla právě francouzsko-německá spolupráce v uhelném a ocelářském průmyslu.

Hrozba, kterou pro mladou západoněmeckou republiku představoval Sovětský svaz a jeho satelity pak západní mocnosti nutila urychleně řešit otázku obrany západoněmeckého území a s tím související zapojení SRN do atlantických vojenských struktur.

Vztah Francie k remilitarizaci západního Německa byl ovšem složitý a zpočátku odmítavý, což se jasně projevilo v průběhu jednání o Evropském obranném společenství, které mezi zainteresovanými stranami probíhalo od počátku 50. let. V květnu 1952 sice francouzská vláda podepsala dohodu o EOS, proces její ratifikace se ale protáhl na několik let a v srpnu 1954 ji francouzský parlament definitivně smetl ze

¹⁸⁷ Jiří FIDLER – Petr MAREŠ: Dějiny NATO. PASEKA, Praha, Litomyšl 1997, str. 130-131.

¹⁸⁸ Tamtéž, str. 145-148.

stolu. „Nouzové řešení“, které našla britská diplomacie, Francie pod americkým nátlakem nakonec akceptovala a Německu byly dány pravomoci v oblasti konvenčního zbrojení.¹⁸⁹ Současně s tzv. Pařížskými dohodami z října 1954 byl uzavřen protokol o vstupu SRN do Severoatlantické aliance, což se v květnu následujícího roku, i přes protesty a hrozby Moskvy, stalo skutečností.

Ekonomický úspěch Společenství uhlí a oceli vedl k dalšímu prohloubení evropské integrace na poli ekonomickém i politickém. V březnu 1957 byly uzavřeny Římské smlouvy, na jejichž základě vzniklo Evropské hospodářské společenství a Společný trh, čímž byly položeny základy společné zemědělské, dopravní a celní politiky a uvolnění pracovního a kapitálového trhu.

Je tedy zřejmé, že francouzsko-německé sblížení nezačalo až s příchodem generála De Gaulla do čela Francie, ale mělo hlubší kořeny a souvislosti. Nesmíme zapomínat ani na osobu německého kancléře Konrada Adenauera, jenž sehrál v obnově francouzsko-německých vztahů po druhé světové válce nezastupitelnou roli. Osobní přátelství, které spojovalo Charlese de Gaulla a Konrada Adenauera od jejich prvního setkání v září 1958 v Colombey-les-deux-Eglises, je také jedním z významných faktorů, které ovlivnily podobu spolupráce pařížské a bonnské vlády a který umožnil překonat řadu potíží, které vyplynuly z rozdílných stanovisek a názorů na řízení evropských záležitostí.

Až do roku 1962 stály francouzsko-německé vztahy stranou hlavního zájmu francouzské zahraniční politiky, neboť zde existovala řada důležitějších problémů s vyšší prioritou řešení. Pevný postoj, který zaujal de Gaulle v případě sovětských návrhů na změnu statutu západního Berlína a v průběhu následné druhé berlínské krize nicméně ukázal, že Francie považuje SRN za důležitého partnera, pro kterého je ochotna (byť jen dočasně) obětovat další ze svých zahraničně politických cílů, a to sblížení se Sovětským svazem a jeho satelity.

V prosinci 1959 v průběhu své návštěvy v Paříži převzal Adenauer iniciativu a navrhl de Gaullovi užší spolupráci obou zemí založenou na bilaterálních smlouvách. Tato iniciativa se setkala s pozitivním ohlasem, přestože se k ní de Gaulle oficiálně

¹⁸⁹ Toto řešení spočívalo v rozšíření již existujícího Bruselského paktu o SRN a Itálii, nová organizace přejmenovaná na Západoevropskou unii pak měla plnit některé z úkolů EOS. Tato ujednání byla vtělena do textu tzv. Pařížských dohod z října 1954, které mimo jiné bonnské vládě zakazovaly vyvíjet a vlastnit taktické zbraně, strategické bombardéry a velké válečné lodě. Vladimír NÁLEVKA: Světová politika ve 20. století II., nakladatelství Aleš Skřivan, Praha 2000, str.17-18.

nevyjádřil. I přes soustavné ujišťování francouzské strany o podpoře německých zájmů dostalo francouzsko-německé sblížení na jaře 1960 jisté trhliny, které zacementovala až schůzka de Gaulla s Adenauerem v Rambouillet na konci července 1960.¹⁹⁰

Při tomto setkání obou státníků de Gaulle poprvé nastínil svoji koncepci budoucí evropské spolupráce – tzv. „Evropu šesti“ (Europe à Six), kde by francouzsko-německý tandem hrál nejvýznamnější roli. Jednání o reformě fungování evropských institucí (zvláště EHS) probíhala mezi šesti zainteresovanými státy až do dubna 1962, kdy Nizozemí a Belgie francouzské návrhy podporované SRN definitivně odmítly.¹⁹¹

Ve stejné době Francie ukončila dlouholetý konflikt v Alžírsku, čímž se de Gaullovi konečně otevřely dveře k realizaci vlastní nezávislé politiky a Francie a Německo se vrátily k budování bilaterálních „privilegovaných“ vztahů korunovaných uzavřením francouzsko-německé smlouvy o přátelství. Tzv. Elysejská smlouva z 22. ledna 1963¹⁹² předpokládala pravidelné konzultace zástupců obou zemí týkající se všech oblastí společného zájmu a úzkou spolupráci signatářských zemí na poli politickém, ekonomickém, sociálním a také vojenském, což vyvolala prudkou reakci Moskvy, která smlouvu kritizovala jako „*nástroj války zaměřený proti evropskému míru*“.¹⁹³ Do protestních akcí se zapojilo i Československo, které 14. února 1963 oficiálně protestovalo nótou, ve které československá vláda vyjádřila svůj nesouhlas s uzavřením smlouvy, jež „*směřuje k atomovému vyzbrojení NSR, podporuje německý militarismus...[a] ...zvyšuje mezinárodní napětí*“.¹⁹⁴

Elysejská smlouva ale narážela i na vnitřní opozici, a to jak ve Francii, tak zejména v Německu. Kritika, které se smlouvě dostalo ze strany evropských partnerů a hlavně Spojených států, které byly německými zákonodárci považovány za jediného

¹⁹⁰ Dočasné ochlazení francouzsko-německých vztahů na jaře 1960 souviselo s úspěšným francouzským jaderným pokusem a s některými vyjádřeními generála de Gaulla o „Evropě od Atlantiku po Ural“, což na německé straně vzbuzovalo obavy z možného francouzsko-sovětského sblížení.

¹⁹¹ Jednání o reformě fungování EHS, zvaná podle hlavního francouzského vyjednávače „Fouchetův plán“, probíhala od února 1961 do dubna 1962. Cílem Francouzů, kteří jednání iniciovali, bylo vytvoření „Evropy států“, která by respektovala národní specifika jednotlivých členů. Jednalo se tedy o přímé odmítnutí té formy evropské integrace, která směřovala k „nadanárodní Evropě“ (Europe supranationale). Pro země Beneluxu byly francouzské plány nepřijatelné nejen proto, že směřovaly proti nadnárodnímu charakteru Evropského společenství, ale i proto, že se tyto menší státy obávaly naprosté dominance Francie (popř. SRN) v západní Evropě.

¹⁹² Problematice Elysejské smlouvy je věnována rozsáhlá řada publikací, pro základní seznámení s problematikou a relevantní literaturou postačí sborník vydaný u příležitosti 40. výročí uzavření Elysejské smlouvy – Corine DEFRENCE - Ulrich PFEIL (eds.): *Le traité de l'Élysée et les relations franco-allemandes 1945-1963-2003*, CNRS Editions, Paris 2005.

¹⁹³ Charles BLOCH: *De Gaulle et l'Allemagne*, in: Elie BARNAVI - Saul FRIEDLÄNDER (eds.): *La politique étrangère du général de Gaulle*, PUF, Paris 1985 str. 112-136, zde s. 128.

¹⁹⁴ Nóta čsl. vlády ze dne 14.2.1963. A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 1.

spojence schopného ochránit západoněmecké zájmy proti útokům a tlaku Sovětského svazu, vedla Bundestag v průběhu ratifikace smlouvy v květnu 1963 k přijetí preambule, která do značné míry vyprázdnila obsah vlastní smlouvy.

Německo se v textu preambule přihlásilo jak ke Spojeným státům americkým jako svému hlavnímu spojenci, tak k Severoatlantické alianci a požadovalo, aby Evropské hospodářské společenství zůstalo otevřené Velké Británii a dalším evropským státům,¹⁹⁵ což bylo v přímém rozporu se zahraničněpolitickými záměry Francie.

Generál de Gaulle, ne bez značné hořkosti, preambuli k Elysejské smlouvě akceptoval, protože nechtěl zmařit několikaleté jednání a otřást pozici odcházejícího kancléře Adenauera, pro kterého byla francouzsko-německá smlouva o přátelství završením mnohaletého úsilí o francouzsko-německé smíření. Ratifikační proces v německém Bundestagu nicméně odhalil, že nastupující německá politická garnitura, reprezentovaná nejprve ministrem zahraničí Gerhardem Schröderem a od září 1963 i novým kancléřem Ludwigem Erhardem, nebude pokračovat v intencích Adenauerovy vlády a bude se soustředit na budování exkluzivních vztahů s USA a Velkou Británií.¹⁹⁶

Ochlazení vzájemných vztahů s bonnskou vládou pak francouzského prezidenta vedlo k oživení myšlenky na „Evropu od Atlantiku po Ural“ a zaměření pozornosti na další z dlouhodobých cílů gaullistické zahraniční politiky, a to budování nezávislých vztahů se Sovětským svazem a zeměmi socialistického tábora.

1.6.4. Vztah gaullistické Francie k Sovětskému svazu a jeho satelitům

Postoj generála de Gaulla k Sovětskému svazu a zemím socialistického tábora prošel několika fázemi v závislosti na vývoji mezinárodněpolitické situace a změnách priorit francouzské zahraniční i vnitřní politiky.¹⁹⁷ Do roku 1962, resp. 1963, byl více méně chladný charakter vzájemných vztahů Paříž – Moskva dán několika již zmíněnými faktory - probíhající válkou v Alžírsku, francouzským jaderným programem a především sbližováním Francie s Německou spolkovou republikou. Od roku 1964

¹⁹⁵ Rozdílům mezi obsahem původní smlouvy a smlouvy s preambulí se podrobněji věnuje Paul Reynaud ve své knize *La politique étrangère du gaullisme*, nakl. René Julliard, Paris 1964, str. 148-155.

¹⁹⁶ Charles BLOCH: *De Gaulle et l'Allemagne*, str. 129.

¹⁹⁷ Základní přehled vývoje vztahů gaullistické republiky, SSSR a sovětských satelitů poskytuje publikace Thomas SCHREIBER: *Les actions de la France à l'Est ou les absences de Marianne*, Harmattan, Paris 2000, str. 75- 122. Soudobý československý pohled na vývoj zahraniční politiky francouzského státu po návratu gen. de Gaulla k moci poskytuje publikace Alexandra ORTA: *Zahraniční politika gaullistické Francie*, Svobodné slovo, Praha 1966.

sledujeme v bilaterálních francouzsko-sovětských vztazích pomalé oteplování, dané jednak nepřesvědčivými výsledky francouzsko-německého sblížení a také změnou na vrcholných postech sovětské vlády. Odchod N. S. Chruščova, který svou politiku zaměřoval na rusko-americké vztahy a Francii vnímal jako zemi druhé kategorie a příchod L. Brežněva znamenal jak pro Francii, tak pro Sovětský svaz novou příležitost k postupné „normalizaci“ vztahů.

Již návrat Charlese de Gaulla do vysoké politiky a okolnosti, za kterých se tak stalo, vzbuzovaly v Moskvě jisté obavy z „fašizujících tendencí“ nové francouzské vlády a „režimu osobní moci“ posílených navíc přípravou nové ústavy, na jejíž podobu neměli francouzští zákonodárci prakticky žádný vliv. Generálova snaha vymanit francouzskou politiku ze závislosti na Spojených státech a získat pro Francii rovnocenné postavení v rámci vojenských struktur Severoatlantické aliance, sice mohla budít zdání, že se Francie svým západním spojencům vzdaluje, nicméně jednoznačná podpora, kterou Paříž poskytla SRN a USA v průběhu jednání o německé otázce a západním Berlínu a později během Karibské krize ukázala, že Francie zůstává pevně zakotvena v západoevropských politických a vojenských strukturách a žádná „změna aliancí“ není na pořadu dne.

Francouzsko-německé sblížení bylo ostatně hlavní příčinou napětí mezi Paříží a Moskvou, byť Francie opakovaně uznala existenci německých hranic na Odře a Nise a nebránila se ani myšlence kontaktů mezi oběma německými republikami.¹⁹⁸

Na přelomu let 1958 a 1959 vystupňoval Sovětský svaz tlak na západní mocnosti, když ultimativně vyžadoval uzavření německé mírové smlouvy a demilitarizaci západního Berlína. Pokud by Západ sovětské ultimátum neakceptoval, hrozila Moskva uzavřením separátní mírové smlouvy s NDR, uzavřením přístupových cest do západního Berlína a ozbrojeným konfliktem v případě, že by si tři západní mocnosti vynutily přístup do města násilím.¹⁹⁹

Francie zaujala k sovětským ultimátům nesmlouvavé stanovisko. 25. března 1959 prohlásil de Gaulle na tiskové konferenci, že přijetí sovětských návrhů na demilitarizaci střední Evropy a západního Berlína by znamenalo „zničit Atlantickou alianci, což je nepředstavitelné, pokud je Francie její součástí. Od té chvíle by nic,

¹⁹⁸ Maxime MOURIN: Les relations franco-soviétiques (1917 – 1967). PAYOT, Paris 1967, str. 331-332.

¹⁹⁹ K problematice řešení německé otázky blíže viz Vladimír NÁLEVKA: Světová politika ve 20. století II., str. 195-198; Petr LUŇÁK: Západ. Spojené státy americké a Západní Evropa ve studené válce, LIBRI, Praha 1997, str. 181-188; Michal REIMAN – Petr LUŇÁK: Studená válka 1954-1964. Sovětské dokumenty v českých archivech. DOPLNĚK, Brno 2000.

*s výjimkou atomové války, nezabránilo rozšíření sovětské dominance v Evropě, Africe, vesmíru... Nejsme připraveni uznat Pankowský režim za suverénní a nezávislý stát, neboť ... existuje pouze na základě sovětské okupace a díky nelítostné diktatuře.*²⁰⁰

Krátkodobé vyostření napětí mezi dvěma světovými bloky skončilo již v únoru 1959, kdy sovětská diplomacie začala hledat cesty k řešení německé otázky prostřednictvím jednání na nejvyšší úrovni. Schůzky ministrů zahraničí čtyř velmocí v Ženevě na jaře a v létě 1959 sice konkrétní výsledky nepřinesly, vyústily však v pozvání N. Chruščova k návštěvě Spojených států, která se uskutečnila v říjnu téhož roku.

Schůzka Chruščov – Eisenhower přinesla oživení myšlenky vrcholné konference čtyř mocností, což francouzská vláda v principu akceptovala. Charles de Gaulle ale zastával názor, že by konferenci měly předcházet předběžné konzultace reprezentantů jednotlivých států a zejména pak dvoustranná schůzka francouzského prezidenta se sovětským předsedou vlády.

Plánované setkání obou státníků se uskutečnilo mezi 23. březnem a 3. dubnem 1960 ve Francii, kde se Chruščovovi a jeho doprovodu dostalo vřelého přijetí.²⁰¹ Obavy z toho, že sovětská delegace využije své přítomnosti ve Francii k propagaci Sovětského svazu se nenaplnily a obě strany tak mohly demonstrovat svoji ochotu řešit aktuální palčivé otázky světové politiky cestou jednání na připravované konferenci plánované na květen 1960.²⁰² Dlouhé přípravy setkání na nejvyšší úrovni ale nakonec vyzněly naprázdno, protože z konference na poslední chvíli sešlo, a to z důvodů, které dodnes nejsou zcela uspokojivě vysvětleny.²⁰³ Jisté ovšem je, že demonstrativní neúčast

²⁰⁰ Maxime MOURIN: Les relations franco-soviétiques, str. 331.

²⁰¹ Francouzští komunisté se obávali, že návštěva N. S. Chruščova podnítl protikomunistické manifestace, k žádným závažným protestům ale nedošlo. Zhodnocení a rekapitulaci Chruščovovy návštěvy ve Francii podává M. Šustal ve své zprávě z 4. dubna 1960. A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 10, mimořádná politická zpráva č. 49 „Návštěva s. Chruščova ve Francii – II.“ ze dne 4.4.1960.

²⁰² Fakt, že schůzka de Gaulle – Chruščov nepřinesla pokrok v řešení zásadních otázek (jako byly německá mírová smlouva, statut západního Berlína a odzbrojení) nebyl pro domácí ani zahraniční pozorovatele žádným překvapením, neboť se všeobecně předpokládalo, že setkání bude věnováno spíše řešení bilaterálních vztahů v hospodářské oblasti a rozvoji kulturních výměn. Srovnej A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 10, mimořádná politická zpráva č. 37 „Rozhovor se s. Thorezem a s. Duclosem“ ze dne 21.3.1960; mimořádná pol. zpráva č. 39 „Celková politická situace“ ze dne 21.3.1960; mimořádná pol. zpráva č. 41 „Rozhovor s E. Faurem a G. Tabouisovou“ ze dne 23.3.1960 a mimořádná pol. zpráva č. 46 „Návštěva s. Chruščova“ ze dne 28.3.1960.

²⁰³ 1. května 1960 byl nad sovětským územím sestřelen americký špionážní letoun U-2. Chruščov, který 14.5. dorazil do Paříže, kde již byly přítomny americká i britská delegace, podmínil zahájení konference omluvou amerického prezidenta a jeho ujištěním, že se podobný incident již nebude opakovat. I přes vstřícný přístup prezidenta Eisenhowera se sovětská delegace odmítla účastnit jednání a konference byla zrušena. Motivace Chruščovova jednání není stále zcela jasná, badatelé se ovšem shodují, že na vině byly jak Chruščovovy osobnostní rysy, tak jeho obava z oslabení vlastní pozice ve vedení SSSR. Blíže

sovětské delegace na jednáních v Paříži znovu vyostřila mezinárodní napětí a smazala příznivý dojem, který ve Francii zanechala Chruščovova návštěva. Zbytek roku 1960 se nesl v duchu výrazného ochlazení vzájemných francouzsko-sovětských styků umocněných navíc sovětskou kritikou francouzského postupu v Alžírsku,²⁰⁴ což generála de Gaulla vyprovokovalo k ostrému prohlášení na adresu SSSR, ve kterém kritizoval sovětskou anexi středoevropských a východoevropských států.²⁰⁵

Ani rok 1961 nepřinesl do bilaterálních francouzsko-sovětských vztahů žádné zlepšení. V lednu 1961 se americkým prezidentem stal mladý demokratický kandidát John Fitzgerald Kennedy a již v únoru byla dohodnuta schůzka nového šéfa Bílého domu s N. S. Chruščovem. Ultimativní postoj, který Chruščov na červnové schůzce ve Vídni zaujal k otázce německé mírové smlouvy a statutu západního Berlína vycházel mimo jiné z chybného odhadu americké administrativy a přístupu západoevropských zemí k případnému konfliktu kvůli Berlínu. Chruščov byl přesvědčen, že žádná ze západních mocností nepůjde do války kvůli berlínskému obyvatelstvu a že se mu tedy tentokrát podaří prosadit sovětské požadavky na řešení německé otázky.²⁰⁶

Nečekaně tvrdá reakce Washingtonu na sovětské výhrůžky musela na Chruščova působit jako ledová sprcha. I když není zcela jasné, zda by Kennedy skutečně vydal rozkaz zaútočit na sovětské základny v NDR, nehodlal Chruščov válku v Evropě riskovat. Moskva byla nucena odložit řešení německé otázky *ad acta*, zvláště poté, co Francie následovaná Spojenými státy a Velkou Británií odmítly přistoupit na sovětskou vládou nabídnutá jednání.

V noci z 12. na 13. srpna 1961 vyrostla mezi východní a západní částí Berlína nechvalně proslulá zeď, čímž pankovská vláda zabránila hromadným odchodům

k tématu Michal REIMAN – Petr LUŇÁK: Studená válka 1954 – 1964. Sovětské dokumenty v českých archivech, str. 32-34.

²⁰⁴ Alžírská válka ve skutečnosti nestála ve středu pozornosti sovětské vlády, která ji vnímala jako druhořadý problém. To ovšem Kremlu nebránilo využívat alžírskou kartu k nátlaku na Francii, kdykoliv se to hodilo. Srovnej Petr ZÍDEK: Československo a francouzská Afrika 1948 – 1968, LIBRI, Praha 2006, str. 71-74.

²⁰⁵ Maxime MOURIN: Les relations franco-soviétiques, str. 338.

²⁰⁶ Na setkání N. Chruščova s představiteli československé komunistické strany 1. června 1961 ve Smolenici u Bratislavy nastínil generální tajemník KSSS své představy o jednání ve Vídni a možné důsledky podpisu mírové smlouvy s NDR. Klíčovým bodem Chruščovových úvah byla otázka, zda západní mocnosti půjdou kvůli západnímu Berlínu do války či ne. Podle jeho názoru bylo téměř jisté, že Francie, Velká Británie a SRN do ozbrojeného konfliktu nepůjdou a omezí se na protesty, popř. přeruší se SSSR diplomatické styky. Nejistota panovala pouze v otázce reakce Kennedyho administrativy. Sám Chruščov připustil, že osoba nového amerického prezidenta zůstává pro sovětské politické kruhy velkou neznámou, ale invaze v Zátocě svini ukázala, že „není moc rozumný“. Sověti proto předpokládali, že uzavření mírové smlouvy s NDR sice zostří napětí mezi dvěma světovými bloky, ke skutečné válce ale nedojde. Srovnej Michal REIMAN – Petr LUŇÁK: Studená válka 1954 – 1964, dokument č. 25, str. 195-200.

východních Němců na Západ a stabilizovala tak situaci východoněmeckého režimu. Západní mocnosti proti výstavbě zdi samozřejmě protestovaly, vojensky však nezasáhly a brzy se s její existencí smířily.

Charles de Gaulle přičítal nekompromisní postup sovětské strany vnitřním problémům východního bloku, protože SRN nepředstavovala pro Sovětský svaz reálnou hrozbu. Generál zároveň odmítl přistoupit na návrh Kremlu vyřešit německou otázku na nové konferenci, na rozdíl od USA a Velké Británie, které se k této možnosti nestavěly zcela odmítavě. Pro Paříž (stejně jako pro Bonn) bylo důležité, aby Moskva nejprve přestala s hrozbami a výhrůžnou rétorikou, což Generál zopakoval ještě na počátku roku 1962.²⁰⁷

Během roku 1962 došlo k dvěma významným událostem, které předznamenaly budoucí oteplení bilaterálních francouzsko-sovětských vztahů, i když samotný rok 1962 ještě žádnou zásadní změnu nepřinesl. 18. března 1962 podepsaly francouzská a alžírská prozatímní vláda Evianské dohody, čímž ukončily osmiletý konflikt v Alžírsku. Následující den uznal Sovětský svaz alžírskou prozatímní vládu *de jure*, proti čemuž francouzská vláda okamžitě oficiálně protestovala s poukazem na fakt, že až do referenda o nezávislosti zůstává Francie suverénem na alžírském území. Francouzský velvyslanec v Moskvě M. Dejean byl odvolán „na konzultace“ do Paříže a sovětský ambasador v Paříži Sergej Vinogradov byl zdvořile požádán, aby i on kontaktoval svoji vládu. Diplomatická roztržka byla ale rychle urovnána, neboť na počátku července získalo Alžírsko nezávislost a celý spor se tak stal bezpředmětným.

Závažnějším problémem byl francouzský přístup k odzbrojení. De Gaulle se sice myšlenkou odzbrojení jako takovému nebránil, měl však za to, že odzbrojovacích jednání by se měly účastnit pouze státy disponující jadernou zbraní a že by jednání neměla směřovat k zákazu jaderných zkoušek a kontrole nad nukleárním zbrojením, ale spíše k zákazu a zničení nosičů bomb, tj. strategických bombardérů a střel. Francie proto odmítla sovětský návrh na konferenci všech 18-ti členů Výboru pro odzbrojení a nadále se ani neúčastnila jeho prací.²⁰⁸

²⁰⁷ Někteří de Gaullovi odpůrci se domnívali, že stavba berlínské zdi byla přímým důsledkem de Gaullova odmítnutí jednat se Sovětským svazem, ke kterému se posléze připojily i Spojené státy a Velká Británie. Paul REYNAUD: *La politique étrangère du gaullisme*, str. 108-109. Srovnej také Maxime MOURIN: *Les relations franco-soviétiques*, str. 339-340.

²⁰⁸ V červnu 1960 oznámil N. Chruščov, že se Sovětský svaz nebude nadále účastnit jednání Výboru deseti zemí pro odzbrojení a navrhl, aby otázky související se zničením, popř. kontrolou jaderných zbraní

Na podzim 1962 vypukla Karibská krize, která opět zvýšila riziko jaderného konfliktu. Americká blokáda Kuby a nekompromisní postoj, který k rozestaveným sovětským odpalovacím základnám na „ostrově svobody“ zaujala Kennedyho administrativa, vedly nejen k rychlému ukončení sovětského dobrodružství, ale ve svém důsledku i podkopání prestiže a oslabení autority N. S. Chruščova. Francie zaujala v průběhu krize jednoznačné stanovisko a bezvýhradně podpořila úsilí Spojených států, což samozřejmě nepřispělo k zlepšení bilaterálních vztahů s Moskvou. Neúspěch SSSR na Kubě ale de Gaulla přesvědčil, že pozice Sovětského svazu na mezinárodní scéně slábne (a to i vzhledem k prohlubující se sovětsko-čínské roztržce), na rozdíl od Spojených států amerických, ze kterých se postupně stává „nekontrolovatelná“ supervelmoc.

Na přelomu let 1962 a 1963 zde ještě existovala další závažná překážka rozvoje francouzsko-sovětských vztahů, a to vrcholící francouzsko-německé sblížení. 22. ledna 1963 uzavřela Francie se SRN smlouvu o přátelství a sovětská reakce na sebe nenechala dlouho čekat. 5. února 1963 zaslala sovětská vláda do Paříže protestní nótu, ve které vyzdvihla zejména ty části Elysejské smlouvy věnované vojenské spolupráci Francie a západního Německa. Sověty znepokojovalo, že smlouva „úmyslně“ mlčí o jaderném vyzbrojování SRN, což v kontextu předchozích de Gaullových vyjádření²⁰⁹ bylo hodnoceno jako „*pokus spolkové vlády využít poddajnosti svého partnera a přisvojit si ... svobodu jednání pokud jde o jaderné zbraně, zmařit úsilí o zamezení dalšího šíření jaderných zbraní ve světě, která jsou vyvíjena jinými státy.*“²¹⁰ Zároveň byla francouzská vláda upozorněna, že případné jaderné zbrojení západního Německa by Sovětský svaz považoval za bytostné ohrožení svých životních zájmů a byl by nucen bezodkladně učinit nutná opatření.²¹¹

Ve své stručné odpovědi z 30. března se francouzská vláda spokojila s konstatováním, že vojenské klauzule Elysejské smlouvy nijak nemění vojenskou

projednalo Valné shromáždění OSN. Dosavadní desetičlenný výbor byl o rok později rozšířen na 18 členů.

²⁰⁹ 14. ledna 1963 prohlásil de Gaulle na tiskové konferenci, že vláda SRN může svobodně rozhodovat o tom, jaké bude mít zbraně a jakou politiku bude provádět. M. MOURIN: Les relations franco-soviétiques, str. 345.

²¹⁰ Citováno podle M. REIMAN – P. LUŇÁK: Studená válka 1954-1964, dokument č. 38, str. 366-372, zde s. 367. V této souvislosti je třeba dodat, že obavy Moskvy z francouzsko-německé jaderné spolupráce byly neopodstatněné, neboť de Gaulle se rozhodně o francouzská jaderná tajemství nehodlal se spolkovou vládou dělit. Srovnej také C. DEFRANCE – U. PFEIL (edd.): La traité d'Élysée, kapitola Le chemin français, str. 66.

²¹¹ M. MOURIN: Les relations franco-soviétiques, str. 345.

situaci v západní Evropě a francouzsko-německá spolupráce bude sloužit pouze mírovým zájmům.

S tímto tvrzením se Kreml samozřejmě nespokojil a 17. května zaslal do Paříže nový protest, v němž Francii mimo jiné obvinil z toho, že budováním vlastní nezávislé jaderné síly ukazuje SRN cestu k jejímu potenciálnímu jadernému vyzbrojení. Tón protestu byl nicméně zmírněn v části věnované historickým vazbám Francie a Ruska, v níž sovětská strana připomínala, že mezi oběma státy neexistují teritoriální rozepře a jejich zájmy se nijakým způsobem nekříží; naopak francouzsko-sovětské spojení by představovalo „spojovací článek“ mezi východní a západní Evropou a zaručilo by francouzsko-sovětskou dominanci v Evropě.

Spory okolo Elysejské smlouvy ještě nestačily zcela utichnout, když v Moskvě, 5. srpna 1963, podepsali ministři zahraničí USA, Velké Británie a SSSR Smlouvu o zákazu jaderných pokusů v ovzduší, kosmickém prostoru a pod vodou. Francie (stejně jako komunistická Čína a Albánie) se ke smlouvě nepřipojila, protože by to znamenalo výrazné omezení jejího jaderného programu, což pro de Gaulle rozhodně nebylo žádoucí. Francie si za negativní stanovisko ke smlouvě vysloužila další kritiku Moskvy, stejně jako následné de Gaullovo odmítnutí „paktu o neútočení“ mezi státy NATO a Varšavskou smlouvou.²¹²

I když by se na základě předchozího líčení mohlo zdát, že francouzské vztahy se Sovětským svazem a potažmo s celým východním blokem na delší dobu uvízly na mrtvém bodě, opak je pravdou. Během roku 1963 zaznamenala francouzská vláda několik nových momentů světové politiky, především jisté emancipační snahy některých sovětských satelitů (Rumunsko a Polsko) a prohlubující se ideologický konflikt mezi SSSR a lidovou Čínou. Vzhledem k již zmíněnému ochlazení vztahů s bonnskou vládou měla Paříž jedinečnou příležitost obrátit svou pozornost na Východ a pokusit se vést v této oblasti nezávislou politiku.

Prvním takovým krokem bylo oficiální uznání vlády Čínské lidové republiky v lednu 1964 a následná výměna velvyslanců. Kreml zhodnotil navázání diplomatických styků mezi Francií a čínskou vládou jako „realistické rozhodnutí“,

²¹² Kritice ovšem de Gaulle čelil i v samotné Francii, kde ho domácí odpůrci obviňovali, že Francii záměrně dostává do izolace. Srovnej P. REYNAUD: *La politique étrangère du gaullisme*, str. 158-162 a M. MOURIN: *Les relations franco-soviétiques*, str. 346-347.

přestože sovětské vůdce nemohlo posílení prestiže hlavního rivala v boji o vůdčí postavení v komunistickém světě příliš potěšit.²¹³

Nebezpečí, které plynulo z eventuelního posílení francouzských vazeb na Čínu, nicméně podnítilo vyšší aktivitu v sovětských diplomatických kruzích. Od počátku roku 1964 se zintenzivnily výměny oficiálních delegací, na konci ledna 1964 do Moskvy zavítal francouzský ministr financí d'Estaing, v únoru následovala cesta místopředsedy sovětské vlády Rudněva do Paříže.

O rok později došlo k výměně sovětského velvyslance v Paříži, doyena sovětských diplomatických služeb Sergeje Vinogradova vystřídal bývalý náměstek ministra zahraničních věcí Valerij Zorin. Několik týdnů po výměně sovětského velvyslance odjel na oficiální návštěvu Francie i ministr zahraničí A. Gromyko a na podzim téhož roku tuto návštěvu oplatil jeho francouzský protějšek Couve de Murville.

Výsledkem intenzivnějších diplomatických styků byl podpis několika bilaterálních dohod – v říjnu 1964 to byla nová pětiletá obchodní dohoda, následovaná smlouvou o vědecké a technické spolupráci z března 1965 a kulturním protokolem z 12. května téhož roku.²¹⁴

Diplomatická aktivita Francie směrem na východ se ale neomezovala pouze na zlepšení vzájemných vztahů se Sovětským svazem, ale mířila i na další země socialistického bloku. Emancipační snahy některých sovětských satelitů, zejména Rumunska, budily v Paříži neopodstatněné naděje na postupné rozvolnění spojení mezi SSSR a jeho spojenci.²¹⁵

Francouzské snahy o zlepšení vztahů s celým východním blokem se dotýkaly i Československa, byť byla ČSR považována za jednoho z nejdogmatictějších spojenců Moskvy, bez jejíhož souhlasu nevyvíjela československá vláda žádnou „samostatnou“ aktivitu. „Narovnání“ vztahů s Československem ale naráželo na některé nevyřešené spory z minulosti,²¹⁶ k jejichž uspokojivému urovnání došlo až v souvislosti s *détente* v polovině 60. let. Vrcholem úsilí o stabilizaci vzájemných československo-francouzských vztahů byla cesta francouzského ministra zahraničí Couve de Murvill

²¹³ M. MOURIN: *Les relations franco-soviétiques*, str. 348.

²¹⁴ Obchodní dohoda nahradila předchozí ujednání o obchodních výměnách, vzájemných platbách a obchodním zastoupení uzavřené mezi lety 1951 – 1963. Smlouva o vědecké a technické spolupráci se týkala zejména systému francouzské barevné televize SECAM a kulturní protokol řešil otázku uměleckých výměn a výměnných pobytů univerzitních pracovníků. Blíže k tématu M. MOURIN: *Les relations franco-soviétiques*, str. 350-353.

²¹⁵ Tyto naděje definitivně pohřbila až sovětská invaze do Československa v srpnu 1968.

²¹⁶ Jednalo se zejména o dozvuky „aféry LIDICE“, které se podrobněji věnuje další část této práce.

do Československa v červenci 1966, následovaná oficiálním pozváním prezidenta Francouzské republiky Charlese de Gaulla k návštěvě ČSR.

K realizaci cesty generála de Gaulla do Československa nikdy nedošlo, na rozdíl od cesty jmenovaného do Sovětského svazu, jež se uskutečnila mezi 20. červnem a 1. červencem 1966.²¹⁷ De Gaullovi se v Moskvě dostalo srdečného přijetí, jak od vrcholných představitelů sovětské vlády a komunistické strany, tak od obyčejných Rusů. Generál se také stal prvním západním státníkem, kterému bylo dovoleno asistovat při vypuštění sovětského satelitu z kosmodromu v Bajkonuru.

Skutečné výsledky de Gaullovy cesty do Moskvy byly ale spíše symbolické. 30. června obě strany podepsaly předem připravené dohody o spolupráci v kosmické, atomové, vědecké a technické oblasti a novou konzulární úmluvu. Zároveň bylo oznámeno vytvoření stálé smíšené ekonomické komise, která se měla scházet minimálně jednou za rok, řešit otázky vzájemných obchodních výměn a uvést do praxe obchodní dohodu z roku 1964. Velká témata světové politiky tentokrát zůstala stranou. Francie stále odmítala uznat existenci východoněmeckého státu a připojit se k Moskevské smlouvě o odzbrojení, Sovětský svaz pak odmítl akceptovat francouzskou žádost o povolení přeletů nad Sibiří pro leteckou linku Paříž – Peking a větší otevřenost kulturních výměn.²¹⁸ Přesto se obě strany dohodly na vzniku „přímé komunikační linky“, jakési obdoby „horké linky“ mezi Moskvou a Washingtonem, která měla sloužit k výměnám názorů a zasilání urgentních zpráv kdykoliv by to bylo nutné.²¹⁹

Během podzimu 1966 proběhlo několik francouzsko-sovětských schůzek na ministerské úrovni, jejichž cílem bylo uvést v život smlouvy uzavřené na konci června.

V prosinci 1966 do Paříže zavítal předseda sovětské vlády Alexej Kosygin v doprovodu ministra zahraničí Andreje Gromyka. Rozhovory sovětských státníků s představiteli francouzské vlády a prezidentem republiky byly tentokrát věnovány nejen otázkám bilaterálních vztahů, ale i problémům mezinárodní politiky. Ani jedna ze stran ovšem nepřehodnotila svá stanoviska k problémům, které obě země vnímaly jako

²¹⁷ Oznámení o cestě francouzského prezidenta do Moskvy vzbudilo u francouzských spojenců jisté znepokojení, protože následovalo nedlouho poté, co Paříž oznámila odchod z vojenských struktur Severoatlantické aliance. Obavy z „převrácení aliancí“, které se objevily zejména v USA a SRN ale francouzský premiér G. Pompidou označil za bezpředmětné, protože návštěva hlavy státu v Moskvě podle něj nepředstavovala pro francouzské spojence žádnou hrozbu a zapadala do obecné linie francouzské politiky zaměřené na rozvoj vztahů se všemi státy bez ohledu na jejich politický režim.

²¹⁸ Průběh a výsledky de Gaullovy návštěvy Sovětského svazu viz. M. MOURIN: Les relations franco-soviétiques, str. 353-357.

²¹⁹ Jak ale poznamenal Maxime Mourin, existence tohoto přímého spojení byla poněkud znehodnocena tím, že zde existoval obrovský rozdíl mezi mocenským postavením Francie a Sovětského svazu.

palčivé – tj. postavení obou německých republik a přístup k odzbrojovacím jednáním, což bylo v Paříži přijato s jistým zklamáním.²²⁰

V lednu 1967 se poprvé sešla zmíněná smíšená ekonomická komise, která za dvojitého předsednictví M. Debrého a M. Kirilina projednala otázky související se stavbou nových automobilek a urychlovače částic v Serpuchově.

Na jaře 1967 se ve Francii konaly prezidentské volby, jejichž výsledek kvitovala Moskva s potěšením. Opětovné zvolení Charlese de Gaulla do funkce hlavy státu totiž znamenalo udržení dosavadního příznivého kurzu ve vývoji vzájemných vztahů; posílení levice a zejména komunistické strany pak bylo bráno jako příjemný bonus.

1.7. Vnitropolitická situace ve Francii po ukončení alžírské války (1962 – 1968)

Dlouho očekávaný mír v Alžírsku přinesl do vnitřní politiky Francie napětí vyplývající z „nedořešeného“ vztahu mezi prezidentem republiky a politickými stranami. Výjimečné okolnosti, které doprovázely vznik ústavy V. republiky a probíhající konflikt v Alžírsku, umožnily de Gaullovi do značné míry etablovat „režim osobní moci“, prakticky obcházet Parlament a neohlížet se na zájmy nebo přání zákonodárců.²²¹ Nesporná autorita a oblíbenost, které se prezident republiky u voličů těšil, zároveň znemožňovala politickým stranám jakoukoli protiakci, což bylo pro politiky, zvyklé rozhodovat o osudech národa, bezpochyby frustrující. Konec války v Alžírsku proto pro reprezentanty parlamentních politických stran znamenal příležitost definitivně se vypořádat s ambicemi prezidenta republiky a získat zpět ztracené postavení v politickém životě země. Rok 1962 se tak stal dějištěm „*nelitostné bitvy*“ (la bataille sans merci) mezi Charlesem de Gaullem a politickými stranami, jejíž výsledek měl poznamenat podobu francouzského institucionálního systému po zbytek de Gaullova působení v čele Francie.

²²⁰ Československý velvyslanec v Paříži V. Pithart, který se s oběma sovětskými státníky sešel, nicméně do Prahy hlásil, že „sovětští přátelé“ mají v de Gaullovu snahu o sblížení se SSSR plnou důvěru a považují ji za dlouhodobý trend zahraniční politiky Francie. Z tohoto důvodu také Sověti hodlali vyjít Paříži vstříc a zaměřit se více na oblast politických vztahů. A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 3, politická zpráva č. 3 „Návštěva předsedy Rady ministrů SSSR A.I.Kosygyňa ve Francii“ ze dne 13.1.1967.

²²¹ Během prezidentského mandátu Charlese de Gaulla se ustálila praxe referend, ve kterých se Francouzi vyjadřovali ke všem významným otázkám francouzské vnitřní politiky. Pro prezidenta republiky, od roku 1962 voleného přímo francouzskými občany, byl názor veřejnosti jediným zdrojem legitimity jeho moci, čímž byla také dána vysoká osobní angažovanost gen. de Gaulla ve všech referendech. Srovnej Michel PEROTTINO: Francouzský politický systém, str. 168-170.

Bezprostředně po uzavření Evianských dohod se prezident republiky „rozloučil“ se svým ministerským předsedou M. Debrém, aniž by vyslyšel jeho názor na budoucí vnitropolitický vývoj země, který spočíval v přesvědčení, že po změně předsedy vlády a kabinetu by mělo následovat rozpuštění Národního shromáždění a vypsání nových legislativních voleb. 14. dubna 1962, ihned po odstoupení dosavadního premiéra a jeho vlády, jmenoval de Gaulle do této funkce George Pompidoua, bývalého šéfa svého kabinetu a člena Ústavní rady. Jmenováním Pompidoua, muže bez parlamentní minulosti, dal de Gaulle všem jasně najevo, že hodlá pokračovat v nastoupených intencích své vlády a bude nadále hájit své výsadní postavení v institučním systému V. republiky.

Nesouhlas politických stran s praktikami prezidenta republiky se projevil ve velmi vlažné podpoře nové vlády, přestože Pompidou postupoval takticky a ke spolupráci přizval 22 současných nebo minulých zákonodárců.²²² Situaci nové vlády ještě zhoršila de Gaullova tisková konference z 15. května 1962, věnovaná problémům zahraniční politiky a zejména vztahu Francie k evropské integraci. Francouzský prezident zde jasně odmítl ideu „nadsnárodní Evropy“ ve prospěch „Evropy států“, což bylo v přímém rozporu s programem vládní MRP. Její ministři v čele s P. Pflimlinem proto okamžitě podali demisi a z vlády odešli. Pompidouova vláda tak přišla o podporu křesťanských demokratů a tudíž i o většinu v Národním shromáždění; zrušením mandátů zákonodárců zvolených v Alžírsku pak hranice parlamentní většiny klesla na pouhých 241 poslanců.

Napětí mezi prezidentem republiky a Parlamentem vyvěralo mimo jiné z nejistoty, která panovala v otázce „nástupnictví“ v prezidentské funkci. Již několik měsíců se v parlamentních kuloárech šířily zvěsti o de Gaullově záměru novelizovat ústavu a zavést přímou volbu hlavy státu.²²³ Sám de Gaulle tyto pověsti potvrdil na tiskové konferenci 11. dubna, když prohlásil, že se přímá volba prezidenta republiky „ve vhodné chvíli“ dostane na pořad dne. Proti takovémuto „znásilnění“ ústavy se ostře ohradil Senát a zejména jeho předseda Gaston Monnerville, který zastával názor, že

²²² Vláda byla schválena 259 hlasy proti 128, 119 zákonodárců se hlasování zdrželo. Ve vládě zasedli jak osvědčení nestraniční ministři (Couve de Murville na MZV, A. Malreaux na ministerstvu kultury), tak představitelé parlamentních stran. Pierre AVRIL: *La Ve République*, str. 62-63.

²²³ V únoru 1962 hlásil velvyslanec Pleskot do Prahy, že se de Gaulle opět zabývá otázkou nástupnictví. Změnou ústavy mělo být zabráněno, aby se do čela státu nedostala „malá hlava“, jež by připustila návrat ke „starému parlamentarismu“. A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 7, č.j. 1328/62-Šm-Mr „Otázka nástupnictví po de Gaullovi – koncepce de Gaulla“.

jakákoli revize ústavního pořádku podléhá čl. 89 ústavy a musí být diskutována a schválena oběma komorami Parlamentu.

Až do druhé poloviny srpna 1962 nicméně debata o nástupnictví a s ním spojených ústavních změnách zůstávala více méně teoretická, vše změnil až další neúspěšný atentát na Charlese de Gaulla 22. srpna 1962.²²⁴ Atentát, z něhož generál vyvázl jen s obrovským štěstím, učinil z otázky nástupnictví vysoce aktuální téma a stal se onou „vhodnou chvílí“, o které de Gaulle hovořil již v dubnu.

12. září 1962 na schůzi vlády de Gaulle představil svůj plán na ústavní revizi a oznámil, že takto zásadní změna ústavy musí podléhat schválení v referendu. Generál se tedy rozhodl aplikovat čl. 11 ústavy a vyhnout se tak zdlouhavým debatám v Parlamentu, protože bylo zřejmé, že by požadované změny pravděpodobně neprošly hlasováním v Senátu.²²⁵ 20. září byla s návrhem ústavní revize seznámena veřejnost a zároveň stanoveno datum konání referenda na 28. říjen 1962.

Rozhodnutí znovu obejít Parlament a obrátit se přímo na občany vyvolalo u politických stran značné rozhořčení, které vyústilo do doposud nevídané jednoty protigaullistické opozice. Veřejné vystoupení de Gaulla z 20. září bylo zákonodárci vnímáno jako signál k zahájení otevřené války mezi prezidentem republiky a parlamentními stranami (s výjimkou UNR). Za politické strany se postavily i různé zájmové a profesní organizace včetně největších odborových centrál a Státní rada; Ústavní rada zůstala v otázce aplikace čl. 11 ústavy rozdělená.

1.7.1. Referendum z 28. října a legislativní volby z 18. a 25. listopadu 1962

První obětí „nelítostné bitvy“ se stala Pompidouova vláda, které Národní shromáždění vyslovilo 5. října 1962 nedůvěru. Odvolání vlády přimělo de Gaulla

²²⁴ 22. srpna 1962 v obci Petit-Clamart zaútočilo dvanáctičlenné komando OAS pod vedením plukovníka Bastien-Thiryho na automobil převážející generála de Gaulla, jeho manželku a zetě na leteckou základnu ve Villacoublay. Prezidentský vůz byl zasažen několika výstřely ze samopalu, díky pohotovosti a zkušenosti řidiče F. Marrouxe (řídil de Gaullův vůz i v době prvního atentátu v Pont-sur-Seine) ale všichni vyvázli bez zranění. Většina atentátníků byla zadržena několik dní po neúspěšném atentátu a na jaře 1963 odsouzena k různě vysokým trestům. Tři z nich – Jean-Marie Bastien-Thiry, Alain de la Tocnaye a Jacques Prévost pak vojenský soud odsoudil k trestu smrti. Zatímco dva poslední zmiňovaní trestu unikli díky prezidentské milosti, plukovník Bastien-Thiry byl 11. března 1963 popraven.

²²⁵ V této souvislosti je třeba poznamenat, že spor mezi prezidentem republiky a zákonodárci nespočíval ani tak v otázce věcné změny ústavy, tj. přijetí přímé volby hlavy státu, jako v procedurálních otázkách případné ústavní revize. Článek 11 ústavy, který se de Gaulle rozhodl využít, totiž sice umožňoval prezidentovi republiky předkládat veřejnosti k hlasování v referendu zákony týkající se organizace veřejné správy, nikoliv však zákony ústavní. Revize ústavy podléhala pouze ustanovením čl. 89, který ale jasně podřídil změny ústavy souhlasu obou komor Parlamentu.

k různé akci – rozpuštění Národního shromáždění a vypsání předčasných voleb, jejichž konání bylo stanoveno na 18. a 25. listopadu. Mezidobí mezi rozpuštěním NS a předčasnými volbami bylo vyplněno intenzivní kampaní, do které se tentokrát zapojil i Charles de Gaulle. Vytvoření široké a jednotné protigaullistické opozice mohlo ohrozit výsledky referenda, čehož si byly obě strany dobře vědomy. 18. října se proto de Gaulle obrátil na francouzský národ s žádostí o podporu své politiky a jako v případech předchozích referend o Alžírsku spojil své další působení ve funkci prezidenta republiky s jednoznačně kladným výsledkem hlasování.²²⁶

Pozadím střetu de Gaulla s politickými stranami se zabývalo i československé velvyslanectví v Paříži, které ale nedokázalo vysvětlit motivaci de Gaullova jednání. Podle zpráv velvyslanectví sice gaullisté očekávali vítězství v referendu (65 % pro „ano“), ale odhady složení nového NS vyznívaly pro de Gaulla nepříznivě, neboť se očekávala 30 – 50% ztráta mandátů UNR.²²⁷ Tyto odhady korespondovaly s nadějí politických stran na změnu v rozložení politických sil, čemuž nasvědčovala skutečně ojedinělá názorová jednota de Gaullových odpůrců.

Výsledek referenda z 28. října sice vyzněl v neprospěch politických stran, protože 62 % hlasujících voličů se vyjádřilo pro změnu ústavy, vysoký počet absencí ale zapříčinil, že pro „ano“ hlasovalo pouze 46 % voličů zapsaných ve voličských seznamech.²²⁸ Tento poměrně slabý výsledek referenda udržoval politické strany v naději na získání dostatečného počtu mandátů v následujících legislativních volbách, přestože důvěra, kterou Francouzi de Gaullovi opakovaně projevovali, dávala tušit, že ani vyústění voleb nebude pro politické strany příznivé.

7. listopadu se Charles de Gaulle znovu obrátil na francouzský národ s žádostí o podporu při následujícím volebním klání. V projevu ostře odsoudil politické strany, jež podle něj představovaly minulost a nereprezentovaly francouzský národ a vyzval občany, aby volili „jeho muže“, tedy UNR.

Nepříznivá situace, ve které se odpůrci de Gaullovy politiky ocitli, vyprovokovala socialisty k bezprecedentnímu kroku – šéf SFIO Guy Mollet vyzval sociálně demokratické voliče, aby ve druhém kole voleb podpořili raději

²²⁶ Jean-Jacques CHEVALIER – Guy CARCASSONE – Olivier DUHAMEL: La Ve République 1958 – 2002. Histoire des institutions et des régimes politiques de la France. Armand Colin, Paris 2002, str. 90-91.

²²⁷ A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 11, mimořádné politické zprávy č. 43 „Vnitropolitická situace (referendum, volby) – informace z pramene UNR“ ze dne 9.10.1962 a č. 47 „K vnitropolitické situaci ve Francii“ ze dne 24. 10. 1962.

²²⁸ Serge BERSTEIN: La France de l'expansion, str. 108-114.

komunistického kandidáta, než kandidáty gaullistů. Ryze účelové spojení přineslo užitek zejména komunistům, kteří se tak dostali z politické izolace a získali 41 mandátů. Sociální demokraté sice také posílili, když získali 66 křesel oproti 44 roku 1958, s celkovým výsledkem ale rozhodně nemohli být spokojeni.

Již první kolo legislativních voleb 18. listopadu potvrdilo, že Francouzi i tentokrát poslechli svého prezidenta a masově volili gaullistické kandidáty. S 32 % hlasů v 1. kole dosáhla UNR historického vítězství, ještě nikdy v minulosti se žádné politické straně nepodařilo získat tak jednoznačnou podporu jako gaullistům roku 1962. Druhé kolo, 25. listopadu, pak pouze stvrdilo nastoupený trend, necelých 43 % a 233 mandátů znamenalo, že UNR jen těsně nedosáhla hranice absolutní většiny v novém Národním shromáždění.

K mandátům UNR je ovšem třeba připočítat i 36 křesel progauulistických „nezávislých republikánů“ pod vedením Valéry Giscard d'Estainga, čímž se gaullisté v NS stali prakticky neomezenými pány. Sociální demokraté s 66 mandáty a komunisté s 41 křesly zamířili do opozice, stejně jako středopravé *Demokratické centrum* (Centre démocratique) a středolevé *Demokratické shromáždění* (Rassemblement démocratique), kteří dohromady disponovali 94 poslanci.²²⁹ Nezávislí (CNIP), kteří ve volbách roku 1958 vytěžili ze své podpory Charlese de Gaulla druhé nejsilnější postavení v Národním shromáždění, nyní téměř zmizeli z politické scény. Progauulistická d'Estaingova frakce se připojila k většině a zbytek „opozičních nezávislých“ našel útočiště v Centre démocratique.

1.7.2. Snaha opozice o „novou politiku“ a příprava na prezidentské volby 1965

Výsledky referenda o změně ústavy a následujících legislativních voleb upevnily stabilitu institucí V. republiky, paradoxně však nezajistily neotřesitelnost pozice prezidenta republiky. Od roku 1963 postupně vzrůstal počet Francouzů nespokojených s domácí a zahraniční politikou Charlese de Gaulla, což dávalo nový prostor opozici

²²⁹ Centre démocratique tvořili „opoziční nezávislí“, liberálové a MRP s 55 poslanci, Rassemblement démocratique pak zastřešilo zbytky radikálů a UDSR a celkem v něm zasedlo 39 zákonodárců. Jean-Jacques CHEVALIER – Guy CARCASSONE – Olivier DUHAMEL: *La Ve République 1958 – 2002*, str. 98-99 ; Serge BERSTEIN: *La France de l'expansion*, str. 116-118.

(zejména levicové), která mohla rozčarování a zklamání obyčejných Francouzů využít ve svůj prospěch.²³⁰

Neúspěch ve volbách roku 1963 donutil poražené politické strany konečně se přizpůsobit novým politickým podmínkám. Součástí nové strategie byla samozřejmě příprava na kampaň k prezidentským volbám, jež se měly uskutečnit ke konci roku 1965 poprvé na základě přímého hlasování francouzských občanů a systému tzv. prezentací.²³¹ Prezidentské volby nicméně pro opoziční politické strany představovaly jisté dilema, neboť jejich negativní postoj ke změně ústavy je u voličů stavěl do poněkud nepříznivého světla.

Prvotní iniciativy se tak ujaly „politické kluby“, tj. občanské společnosti a „myšlenkové laboratoře“ s politickými ambicemi, jako byly *Club Jean Moulin*, *Citoyens 60*, *Democratie nouvelle* a další, které spojoval odpor ke gaullistickému pojetí parlamentní republiky, čímž se ideově přibližovaly levicovému antigaulismu. V srpnu 1963 uveřejnil Jean Ferniot v týdeníku *l'Express* článek, v němž popsal vlastnosti ideálního prezidentského kandidáta. V tomto tajemném „panu X“ zasvěcení rychle poznali sociálnědemokratického poslance a starostu Marseille Gastona Defferra.

G. Defferre brzy pochopil, že k úspěšné kandidatuře mu nebude stačit pouze podpora politických klubů, ale bude nutné na svou stranu získat i představitele opozičních politických stran. V prosinci 1963 Defferrovu kandidaturu s výhradami podpořila mateřská sociální demokracie,²³² u ostatních stran ale marseillský starosta narazil buď na otevřený odpor (Menděsova *Parti socialiste unifié*; PSU) nebo přinejmenším značnou zdrženlivost (MRP a radikálové). Námluvy s politickými stranami také vzbudily obavy v řadách představitelů politických klubů, kterým hrozilo

²³⁰ Soudobé průzkumy veřejného mínění ukazovaly, že zatímco většina francouzské populace schvaluje hlavní koncepce gaullistické zahraniční politiky, stoupá nespokojenost s domácí finanční a ekonomickou politikou vlády. Také sociální politika nezískala přílišnou důvěru obyvatelstva, schvalovalo ji pouze 30 % dotázaných. Špatnou zprávou pro vládu ale bylo zejména zjištění, že více než 80 % Francouzů považuje svoji aktuální životní úroveň (dodejme, že v rozporu s realitou) za horší nebo při nejlepším stejnou jako v minulosti. K výsledkům průzkumů veřejného mínění v letech 1963 – 1969 srov. Serge BERSTEIN: *La France de l'expansion*, str. 267-273.

²³¹ V systému prezentací musel být každý kandidát prezentován minimálně 100 osobami z volených orgánů (členové Parlamentu, Hospodářské a sociální rady, generálních rad, starostové obcí) z nejméně 10 různých departementů.

²³² Rada sociálnědemokratických federací se domnívala, že by bylo vhodnější nejdříve prodiskutovat program a až poté osobu kandidáta. Také šéf SFIO Guy Mollet se k Defferrovým ambicím stavěl spíše opatrně, protože případný úspěch tohoto sociálnědemokratického poslance by znamenal vážné ohrožení Molletovy pozice v čele strany. Srovnej také Serge BERSTEIN: *La France de l'expansion*, str. 274-275; Jean-Jacques CHEVALIER – Guy CARCASSONE – Olivier DUHAMEL: *La Ve République 1958-2002*, str. 111.

„rozpuštění“ v tradičních stranách, které tito muži považovali za přežití a neschopné přizpůsobit se novým politickým poměrům.

Nejasnosti, které panovaly ohledně podpory Defferrovy kandidatury se během několika měsíců odrazily v klesající podpoře veřejnosti, v květnu 1964 by Defferra volilo pouhých 13 % voličů.²³³

V dubnu 1965 učinil Gaston Defferre poslední pokus o konsolidaci nekomunistické opozice a navrhl vznik *Demokratické a socialistické federace* (Fédération démocrate et socialiste), která by zastřešila sociální demokracii, radikály, křesťanské demokraty, umírněné a členy politických klubů. Tato iniciativa ale byla předem odsouzena k nezdaru, neboť socialisté ze SFIO ani křesťanští demokraté neměli zájem o účast v seskupení, které by rozměnilo jejich vlastní program a identitu. V létě 1965 Gaston Defferre rezignoval na další pokusy o získání podpory v řadách opozice a svoji kandidaturu stáhl.

V této době již byla na seznamu prezidentských kandidátů další dvě jména. Úmysl ucházet se o prezidentský úřad oznámil advokát Jean-Louis Tixier-Vignacour, zastupující extrémně pravicové proudy francouzské politiky a senátor Pierre Marilhac, představitel pravicově liberální protigaullistické opozice. Ani jeden z těchto mužů ale nebyl schopen shromáždit dostatečný počet příznivců, aby mohl soupeřit s Charlesem de Gaullem, jehož kandidatura se všeobecně očekávala, byť sám generál se k ní zatím oficiálně nevyjádřil.

Až v září 1965, tedy tři měsíce před volbami, přibyl na kandidátní listinu muž schopný naplnit naděje opozice, sjednotit za sebou levicové politické strany, včetně komunistů a vystupovat jako jednotný kandidát levice. François Mitterrand, prezident UDSR, se podobně jako Gaston Defferre prezentoval jako „nadstranický“ kandidát, který bude hájit hodnoty „republikánské demokracie“ proti gaullistickému „režimu osobní moci“.

Oproti Defferrovi těžil Mitterrand z nesporné výhody – jako člen marginální UDSR neohrožoval ambice vůdčích představitelů tradičních politických stran (zejm. SFIO) a jeho vstřícný postoj k PCF mu pomohl zajistit sympatie komunistů, pro které podpora nekomunistického levicového kandidáta znamenala další krok na cestě z politické izolace.²³⁴ Do konce října se tak Mitterrandovi podařilo to, o co Defferre

²³³ Serge BERSTEIN: *La France de l'expansion*, str. 275.

²³⁴ V průběhu několika měsíců předcházejících zářijové oficiální kandidatuře dal Mitterrand prostřednictvím svých kontaktů blízkých PCF najevo, že pokud komunisté postaví vlastního kandidáta,

marně usiloval od roku 1963 – stal se jednotným kandidátem levice, když mu oficiální podporu (mimo SFIO a PCF) vyjádřila i radikální strana a P. M. France a jeho PSU.

Námluvy s komunisty učinily z F. Mitterranda kandidáta nepřijatelného pro MRP a umírněné, kterým nezbylo, než nominovat vlastního muže – v říjnu 1965 se jím stal prezident MRP Jean Lecanuet. Na počátku listopadu tak na seznamu uchazečů o prezidentskou funkci chybělo jediné jméno, paradoxně to nejdůležitější, a to Charles de Gaulle. Stávající prezident republiky oznámil svůj záměr znovu se ucházet o úřad až 4. listopadu v televizním projevu, který protigaullistická opozice okamžitě překřtila na „já nebo chaos“.²³⁵

První průzkumy veřejného mínění z přelomu října a listopadu 1965 nepřinesly žádné překvapení, generál de Gaulle by s 66 % přesvědčivě zvítězil již v prvním kole, zatímco F. Mitterrand a J. Lecanuet s 23 %, resp. 5 %, mohli ve volebním klání de Gaullovi pouze sekundovat. Na základě těchto optimistických předpovědí se Charles de Gaulle rozhodl nadále nepokračovat v kampani a nevyužít možností (sebe)prezentace, které ze zákona náležely každému kandidátovi.²³⁶ Nabízené příležitosti se okamžitě chopili de Gaullovi protikandidáti, kteří bezesbytku využili nabízený prostor v masmédiích, což se nakonec ukázalo jako mimořádně důležité. François Mitterrand a Jean Lecanuet, oba mladí, výřeční a přesvědčiví, dokázali během jediného měsíce zvrátit názor milionů Francouzů a Francouzek a volby značně zdramatizovat. Předvolební sondáže, provedené mezi 6. listopadem a 2. prosincem tak

on sám kandidovat nebude. Vedení komunistické strany si na druhou stranu uvědomovalo, že komunisti nebude mít ve volebním souboji s Charlesem de Gaullem žádnou šanci a trvání na vlastním uchazeči o prezidentský úřad by pouze rozdělilo levice a zavedlo PCF zpět do izolace. Pro PCF tak bylo politicky výhodnější dohodnout se se sociálními demokraty na společném kandidátovi, který by alespoň částečně reprezentoval postoje komunistů. F. Mitterrand tento požadavek splňoval, neboť jeho program se v řadě bodů shodoval s představami komunistů o budoucím směřování Francie. Ke komunistickým postojům k Mitterrandově kandidatuře blíže srov. Jacques FAUVET – Alain DUHAMEL: *Historie du parti communiste français 1920 – 1976*. FAYARD, Paris 1977, str. 522-530 ; A MZV fond Porady kolegia, kniha 110, Schůze kolegia ze dne 11.11.1965 bod: Informativní zpráva o dosavadním průběhu kampaně k prezidentským volbám ve Francii.

²³⁵ Generál de Gaulle v projevu vyzdvihl zejména stabilitu institucí V. republiky, kterou jeho vláda zajistila a varoval voliče před podporou stranických kandidátů, jejichž zvolení by Francii uvrhlo zpět do chaosu typického pro „režim politických stran“ známý z období III. a IV. republiky. Serge BERSTEIN: *La France de l'expansion*, str. 279.

²³⁶ De Gaulle, který se ostatně nijak netajil svojí nechutí k politickým kampaním všeho druhu, odmítl pravidelně vystupovat v televizi a volby pojal jako plebiscit o své politice. Generál a jeho tým značně podcenil vliv masmédií na preference voličů a když se 30. listopadu generál rozhodl (na nátlak předsedy vlády Pompidoua) konečně veřejně vystoupit, bylo již pozdě. Srovnej Jean-Jacques CHEVALIER – Guy CARCASSONE – Olivier DUHAMEL: *La Ve République 1958 - 2002*, str. 114 – 116.

odhalily překvapivý trend – konstantní pokles hlasů pro generála a naopak zvyšující se podpora dvou hlavních protikandidátů.²³⁷

Rozhodujícím faktorem prvního kola prezidentských voleb se ukázaly vysoké volební preference J. Lecanueta, protože jeho voliči se rekrutovali z řad původního gaullistického elektorátu; Lecanuet tak de Gaullovi odčerpал hlasy potřebné k dosažení nadpoloviční většiny a vítězství v 1. kole. Výsledky prvního kola voleb 5. prosince potvrdily předvolební průzkumy a v řadách gaullistů způsobily šok. Charles de Gaulle získal „pouhých“ 43 % hlasů a společně s Françoisem Mitterrandem zamířil do 2. kola voleb, naplánovaného na 19. prosince.

Zájem Francouzů o první prezidentské volby roku 1965 byl enormní, počet absencí se v obou skrutiniích pohyboval okolo hranice 15 %, což bylo v kontextu předchozích parlamentních voleb skutečně výjimečné.

Kampaň před druhým kolem voleb již generál de Gaulle nezanedbal a využil příležitostí, která mu nabízela vystoupení v televizi a rozhlase²³⁸ a také gaullistická UNR mobilizovala voliče ve všech departementech. Obě strany cílily na voliče neúspěšných kandidátů a gaullisté se ukázali jako úspěšnější. Byly to především hlasy Lecanuetových příznivců, které nakonec rozhodly ve prospěch Charlese de Gaulla,²³⁹ který v druhém kole voleb zvítězil v poměru 55 ku 45 procentům hlasů a o 10 % tak porazil F. Mitterranda.

Charles de Gaulle tedy ve volebním souboji obhájil svůj úřad, ale vítězem voleb byla i opozice, které se do značné míry podařilo sjednotit své síly a vymazat ponižující porážku z minulých legislativních voleb. Pro gaullisty byl naopak výsledek voleb varováním před vzrůstající nespokojeností Francouzů s domácí politikou vlády a impulsem k určitým korekcím finančního a ekonomického stabilizačního programu. Volby zároveň odhalily, že pozice generála de Gaulla není zdaleka tak neotřesitelná, jak

²³⁷ Odhady volebního zisku pro generála de Gaulla klesly z 66 % na 43 % hlasů, zatímco F. Mitterrand by podle listopadového průzkumu získal 23 % a na počátku prosince 27 % a J. Lecanuet 5 % a v prosinci celých 20 % hlasů. Serge BERSTEIN: *La France de l'expansion*, tabulka na str. 281.

²³⁸ Mezi 13. a 15. prosincem poskytl de Gaulle šéfredaktorovi Figaro littéraire Michelu Droitovi tři rozsáhlá televizní interview, ve kterých shrnul a zopakoval své postoje k domácí politice (otázky životní úrovně, zemědělské politiky, vzdělávání apod.), evropské integraci a fungování institucionálního systému V. republiky. Srovnej Jean-Jacques CHEVALIER – Guy CARCASSONE – Olivier DUHAMEL: *La Ve République 1958 – 2002*, str. 119-121.

²³⁹ Sám Jean Lecanuet doporučil svým voličům nehlasovat pro de Gaulla, aniž by ovšem upřesnil, zda mají hlasovat pro Mitterranda nebo vůbec. Analýza volebních výsledků nicméně ukázala, že většina z 2 250 000 hlasů pro generála, které činily rozdíl mezi 1. a 2. kolem pocházely právě od Lecanuetových příznivců. Srovnej Serge BERSTEIN: *La France de l'expansion*, str. 287.

by se mohlo zdát a že gaullismus v generálově pojetí se začíná pomalu opotřebovávat.²⁴⁰

1.7.3. Povolební situace a příprava na legislativní volby 1967

G. Pompidou donutila povolební situace k reorganizaci vlády, což se dotklo zejména nezávislých republikánů, jejichž leader Valéry Giscard d'Estaing byl nucen opustit funkci ministra financí a posléze i vládu.²⁴¹ Ve funkci ho nahradil bývalý ministerský předseda Michel Debré, který i přes svůj více méně nedobrovolný odchod z postu předsedy vlády roku 1962 zůstal blízkým de Gaullovým spolupracovníkem. Druhou významnou změnou bylo jmenování Edgara Faura (bývalého ministerského předsedy a jednoho z nejvýznamnějších politiků IV. republiky) ministrem zemědělství; ve funkci nahradil Edgara Pisaniho, jehož reformy se u zemědělců nesetkaly s velkým pochopením.

V květnu 1966 inicioval G. Pompidou vznik *Akčního výboru pro V. republiku* (Comité d'action pour la Ve République), volební koalice, která zastřešila veškeré progauilistické proudy francouzské politiky, včetně nezávislých republikánů, kteří ovšem veřejně demonstrovali svoji „nezávislost“ publikováním vlastního programu, v němž kritizovali některé aspekty gaullistické politiky.

Také opozice se snažila vytěžit z prezidentských voleb co nejvíce a udržet si sympatie veřejnosti. Její aktivity se soustředily do dvou významných center sdružených okolo hlavních de Gaullových protikandidátů – F. Mitterranda a J. Lecanueta; třetím důležitým opozičním hráčem zůstala Komunistická strana Francie.

Nekomunistickou levici reprezentovala již od září 1965 *Federace demokratické a socialistické levice* (Fédération de la gauche démocrate et socialiste; FGDS), jež vytvořila platformu pro spolupráci sociální demokracie (SFIO), radikálů a *Konvence*

²⁴⁰ Českoslovensští diplomaté v Paříži se dokonce domnívali, že neúspěch de Gaulla v 1. kole navzdor tomu, že „gaullismus nezapustil kořeny a bez osoby de Gaulla asi nebude hrát rozhodující roli ve francouzském vnitropolitickém životě“. Příčiny porážky pak československý zastupitelský úřad viděl v neschopnosti gaullistů zorganizovat masovou kampaň a v podcenění možností a schopností politických stran spjatých se IV. republikou. A MZV f. TO-T 1965–1969 Francie, karton 3, politická zpráva č. 26 „Výsledky 1. kola prezidentských voleb“ ze dne 9.12.1965.

²⁴¹ Odchod d'Estainga z vlády vedl ve svých důsledcích k větší emancipaci nezávislých republikánů (nazývaných také giscardisté) na gaullistické UNR a formulaci vlastního programu, se kterým giscardisté hodlali uspět v legislativních volbách. Přesto ale d'Estaing nakonec souhlasil se společnou kandidátkou pod hlavičkou Akčního výboru pro V. republiku (Comité d'action pour la Ve République), která v květnu 1966 zastřešila strany majority.

republikánských institucí (Convention des institutions républicaines).²⁴² Ústřední postavou Federace se přirozeně stal François Mitterrand, kterému se podařilo přimět všechny zúčastněné strany k souhlasu se společnou kandidátkou a posléze je i přesvědčit o přínosech spolupráce s PCF. Po několikaměsíčních jednáních byla 20. prosince 1966 uzavřena volební dohoda (accord de désistement électoral) mezi FGDS a PCF, v níž se obě strany zavázaly v druhém kole parlamentních voleb podporovat levicové kandidáty s větší nadějí na zvolení.²⁴³ Pro komunisty, kteří po celý rok 1966 usilovali o sblížení s Mitterrandovou FGDS, představovala volební dohoda jednoznačný úspěch, neboť potvrdila zakotvení PCF v politickém systému Francie a přinesla komunistům výrazný nárůst mandátů. V lednu 1967 se k *accord de désistement* připojila i Menděsova PSU, čímž bylo dovršeno sjednocení levicového antigaullismu.

Středové strany, které v prezidentských volbách podporovaly Jeana Lecanueta, našly útočiště v *Demokratickém středu* (Centre démocrate), jež vznikl v lednu 1966 a v jehož čele stanul právě neúspěšný prezidentský kandidát Lecanuet. Na rozdíl od levice, jejímž cílem bylo odstavit gaullisty a zaujmout jejich pozici v čele Francie, chtěl *Demokratický střed* pouze vyvíjet dostatečný nátlak na strany většiny a donutit je respektovat názory a zájmy dalších politických skupin.

1.7.4. Legislativní volby 5. a 12. března 1967

Parlamentní volby, vypsané na 5. a 12. března 1967, nepřinesly z počátku žádné překvapení. I předvolební průzkumy, o jejichž predikativní hodnotě po minulých volbách již nikdo nepochyboval, naznačovaly jasné vítězství gaullistů, i když některé

²⁴² Konvence republikánských institucí byla politická strana vytvořená z podnětu F. Mitterranda v červnu 1964. Tvořily ji politické kluby vzešlé z okruhu republikánské levice, jako byly Atelier Républicain, Citoyens 60, Front démocratique européen a další.

²⁴³ O situaci PCF a FGDS a jednáních o volební dohodě blíže viz Jacques FAUVET – Alain DUHAMEL: *Histoire du parti communiste français 1920 – 1976*, str. 531-535. Přestože dohoda nesplnila zcela očekávání PCF, považovali ji francouzští komunisté za výrazný mezník ve vývoji poválečné francouzské levice. Delegacím se nepodařilo vyjednat společný program (což ovšem PCF ani nepředpokládala), došlo ale ke shodě na několika důležitých bodech, jako byl boj proti režimu osobní moci, reforma ústavy, znárodnění zbrojního průmyslu, odpor vůči atomovému vyzbrojování a francouzské „force de frappe“, návrat Francie k odzbrojovacím jednáním v Ženevě, přistoupení k Moskevskému protokolu o odzbrojení apod. A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 3 politická zpráva č. 23 „Dohoda FKS – FGDS“ ze dne 26.12.1966.

odhady ukazovaly, že UNR neudrží dosavadní absolutní většinu v novém Národním shromáždění.²⁴⁴

Poučení z chyb z předchozího volebního klání vedli gaullisté tentokrát dynamickou kampaň, jejíž ústřední osobností se přirozeně stal předseda vlády Georges Pompidou. Také generál de Gaulle se osobně zapojil do předvolebního boje, za což si vysloužil ostrou kritiku z řad opozice.²⁴⁵

Výsledky prvního kola 5. března potvrdily předchozí sondáže. *Akční výbor pro V. republiku*, reprezentující strany většiny, získal téměř 38 % hlasů a první kolo s přehledem vyhrál. Na druhém místě se umístila Komunistická strana Francie s 22,4 % hlasů, následovaná Mitterrandovou *Federací demokratické a socialistické levice*, jež přesvědčila 18,7 % voličů. Zklamáním byly volby pro Jeana Lecanueta a jeho *Demokratický střed*. Vyslovalo se pro něj pouze 13,4 % hlasujících Francouzů, což bylo méně, než získal sám Lecanuet v prezidentských volbách a *Centre démocrate* tak zůstal daleko za očekáváním.

Po prvním kole legislativních voleb se zdálo, že gaullisté opět upevnili své postavení v institučním systému V. republiky, kterým relativní neúspěch generála de Gaulla v prezidentských volbách lehce otrásl. O to větší překvapení přinesl závěr voleb 12. března. Po sečtení všech hlasů vyšlo najevo, že gaullisté jen těsně uhájili většinu, a to jenom díky voličům v zámořských departementech. Levicová opozice naopak výrazně posílila, volební dohoda PCF – FGDS přinesla výsledky v podobě 48 nových mandátů, z nichž 32 připadlo komunistům.²⁴⁶

Vládní UNR společně s nezávislými republikány nakonec disponovala 247 mandáty z celkových 487, gaullistický režim se ale přesto ocitl v první závažnější krizi. Značný ohlas vyvolala zejména volební porážka třech dosavadních ministrů M. Couve de Murvilla, P. Messmera a A. Sanguinettiho, kteří si nicméně i přes volební neúspěch udrželi místa v kabinetu.²⁴⁷

²⁴⁴ O této možnosti se zmiňovalo československé velvyslanectví v Paříži ve své zprávě z 22. února 1967. A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karta 3, politická zpráva č. 12 „K předvolební situaci ve Francii“ ze dne 22.2.1967.

²⁴⁵ Jednalo se především o diskutabilní načasování de Gaullových veřejných projevů – první z 9. února přišel ještě před oficiálním zahájením kampaně a druhý ze 4. března naopak po jejím oficiálním ukončení.

²⁴⁶ K výsledkům a průběhu voleb blíže viz Serge BERSTEIN: *La France de l'expansion*, str. 292-296; Jean-Jacques CHEVALIER – Guy CARCASSONE – Olivier DUHAMEL: *La Ve République 1958 – 2002*, str. 123-134.

²⁴⁷ Případ ministra zahraničí M. Couve de Murvilla představoval pro komunistickou stranu jisté dilema a odhalil nevýhody volební dohody s FGDS. Couve de Murville, který kandidoval v 7. pařížském obvodu, stanul v druhém kole proti kandidátovi Demokratického středu F. Dupontovi. PCF, která by dala přednost ministrovi zahraničí (jehož linie zahraniční politiky ostatně komunistům vyhovovala) před

Faktické oslabení vlády se projevilo v následujících měsících, kdy kabinet čelil třem po sobě následujícím pokusům o vyslovení nedůvěry, které unikl jen o několik hlasů.²⁴⁸ Závažnější hrozbou pro stabilitu nové vlády, jejímž předsedou se opět stal Georges Pompidou, ale byla reakce odborů, které na 17. květen vyhlásily čtyřiadvacetihodinovou generální stávku. Pod tímto nátlakem vláda částečně ustoupila a slíbila, že požadované plné moci nebudou platit déle než do konce roku 1967 a vláda s nimi spojí otázku důvěry. Plné moci nakonec hlasováním v NS prošly a vláda tak získala novou sebejistotu, potřebnou pro řešení palčivých domácích problémů, stejně jako více či méně závažných diplomatických incidentů, do kterých se Francie v průběhu roku 1967 dostala.²⁴⁹

Příznivé povolební situace plně využívala i opozice, zejména její levé křídlo tvořené komunisty, FGDS a PSU. Komunistická strana, která z volební dohody vytěžila maximum, nepřestala usilovat o další prohloubení spolupráce levicového tábora a vytvoření společné platformy, popř. schválení společného vládního programu. Úsilí PCF bylo, i přes některé sporné body v oblasti zahraniční politiky, korunováno úspěchem, když 24. února 1968 uzavřel šéf komunistů Waldeck Rochet s F. Mitterrandem dohodu o „akční platformě“, ve které si obě strany veřejně vyjasnily svá stanoviska (ať už shodná nebo rozdílná) k důležitým otázkám domácí a zahraniční politiky Francie.²⁵⁰

reprezentantem politické strany nepřátelské komunistům, nemohla kvůli volební dohodě Couve de Murvilla veřejně podpořit. Volební souboj vyhrál Dupont, pravděpodobně díky hlasům FGDS. Československý zastupitelský úřad v Paříži do Prahy mimo jiné hlásil, že neúspěšná kandidatura de Murvilla může souviset se zákulisním bojem ve vládě a že ministr zahraničí byl do této situace úmyslně vmanévrován G. Pompidouem, který v de Murvillovi vidí potenciálního soupeře v boji o předsednictví vlády. Srovnej také A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, politická zpráva č. 15 „K výsledkům francouzských parlamentních voleb“ ze dne 20.3.1967.

²⁴⁸ Opozice tímto způsobem protestovala proti vládní praxi obcházení Parlamentu pomocí nařízení vlády, která nepodléhala schválení v NS. V tomto případě se jednalo o plné moci, jejímž prostřednictvím chtěla vláda urychleně řešit problémy v ekonomické a sociální oblasti. Srovnej J.-J. CHEVALIER – G. CARCASSONE – O. DUHAMEL: *La Ve République 1958 – 2002*, str. 136-138.

²⁴⁹ V červnu 1967 odsoudil generál de Gaulle v souvislosti se Šestidenní válkou „izraelskou agresí“ a uvalil embargo na dodávky zbraní na Blízký Východ. V srpnu stejného roku pak de Gaullova oficiální návštěva v Kanadě vyvolala francouzsko-kanadskou diplomatickou roztržku, když se francouzský prezident veřejně vyslovil ve prospěch francouzské separatistické menšiny.

²⁵⁰ PCF a FGDS se shodovali zejména v otázkách fungování institucí V. republiky, kde obě strany usilovaly o odstranění „režimu osobní moci“ a zvýšení autority Národního shromáždění. Rozpory panovaly zejména v oblasti ekonomické a sociální politiky (rozsah znárodnění) a zahraniční politiky, především v postojích vůči EHS. I přes uvedené neshody ale PCF považovala akční platformu za důležitý krok při vytváření „levicové alternativy gaullismu“; „akční platforma“ zároveň komunistům zajišťovala (v případě vítězství levice v dalších parlamentních volbách) členství v budoucí vládě. K „akční platformě“ blíže srovnej J. FAUVET – A. DUHAMEL: *Histoire du parti communiste français 1920 – 1976*, str. 541-543; A MZV f. TO-O 1965-1969 Francie, karton 3, politická zpráva č. 43 „K dosavadním výsledkům jednání FKS – FGDS o společné platformě“ ze dne 13.12.1967 a politická zpráva č. 9 „K dohodě FKS – FGDS z 24. února 1968“ ze dne 5.3.1968.

1.7.5. Květnová krize 1968

Přestože prezidentské a legislativní volby z let 1965 a 1967 odhalily jistou slabost goullistického režimu, na jaře 1968 nic nenasvědčovalo tomu, že Francii čeká závažná krize, která otřese samými základy gaullistické republiky a na celý měsíc paralyzuje život ve Francii.

Současná francouzská historiografie rozlišuje tři po sobě následující a vzájemně provázané fáze květnové krize²⁵¹ - fázi studentských protestů, která odhalila hluboké sociální problémy francouzské poválečné společnosti; fázi sociální, během níž nekontrolovatelná vlna spontánních stávek ochromila fungování státu a fázi politickou, která vyvrcholila rozpuštěním Národního shromáždění, předčasnými volbami a finální stabilizací režimu.

1.7.5.1. Studentské protesty (březen až květen 1968)

Protestní hnutí francouzských studentů plně koresponduje s událostmi v dalších vyspělých státech západního světa.²⁵² Výbuch nespokojenosti zradikalizovaného studentstva ve Francii mj. pramenil z neutěšené situace tamního vysokého školství, které v 60. letech minulého století přestalo odpovídat nárokům na moderní terciální vzdělávání, a to jak z hlediska „materiálního“ zabezpečení studia, tak jeho formou. V průběhu pouhých osmi let (1960 – 1968) vzrost počet studentů na univerzitách z 200 000 na půl milionu, na což státní ani univerzitní autority nedokázaly adekvátně reagovat a zajistit novým studentům přiměřené a důstojné prostory pro výuku a dostatečný počet vyučujících. Stát na problémy v univerzitním prostředí odpovídal nárazově, bez hlubší koncepce a snahy o nalezení dlouhodobého řešení. Výsledkem nekoncepční politiky byl vznik univerzitních kampusů na předměstích velkých měst (Paříž, Toulouse), odříznutých od městského života (i díky špatnému dopravnímu spojení), kde se studenti právem cítili izolovaní a stranou společenského dění.²⁵³ Ruku

²⁵¹ Srovnej Serge BERSTEIN: *La France de l'expansion*, str. 300-319; J.-J. CHEVALIER – G. CARCASSONE – O. DUHAMEL: *La Ve République 1958 – 2002*, str. 141-153.

²⁵² K mezinárodnímu studentskému hnutí srov. např. Jaroslav PAŽOUT: *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech 20. století*. PROSTOR, Praha 2008. K francouzským specifickým univerzitním protestům blíže také Serge BERSTEIN: *La France de l'expansion*, str. 301-303.

²⁵³ Sousedství těchto areálů s nouzovými koloniemi přistěhovalců, kteří zde žili ve skutečně katastrofálních podmínkách, pak zejména radikálně levicové studenty podněcovalo v jejich vzpouře proti konzumní společnosti, která vytlačila lidský prvek na okraj svého zájmu. Typickým příkladem je univerzita v Nanterre na předměstí Paříže, která vznikla roku 1963, aby odlehčila přeplněné Sorbonně.

v ruce se stoupajícím počtem studentů klesala prestiž vysokoškolského vzdělání, které již jeho absolventům nezaručovalo pracovní uplatnění a úspěšnou kariéru.

Všechny tyto negativní aspekty univerzitního světa by ale samy o sobě pravděpodobně nezpůsobily tak závažnou krizi, nebýt studentských organizací, které poskytly organizační a názorovou platformu zejména levicově orientovanému aktivistickému studentstvu. Nejvýznamnější z nich byl *Národní svaz francouzských studentů* (Union nationale des étudiants de France; UNEF), v jehož řadách našla útočiště i řada radikálně levicových studujících, kteří byli v letech 1965 – 1966 vyloučeni ze *Svazu komunistických studentů* (Union des étudiants communistes; UEC).

Od počátku roku 1968 stoupalo napětí mezi radikálně naladěnými studenty a vedením univerzit. K prvním vážnějším konfliktům došlo na univerzitě v Nanterre u Paříže, která se stala živnou půdou pro radikalizaci studentských skupin. Již v lednu 1968 jeden z vůdců studentského hnutí Daniel Cohn-Bendit ostře napadl ministra školství, v březnu pak demonstrující studenti obsadili správní budovu univerzity a pod Cohn-Benditovým vedením založili *Hnutí 22. března* (Mouvement du 22 mars), jehož cíle byly spíše politické než reformní a jež postrádalo pevnou organizační základnu.

V průběhu dubna 1968 se univerzita v Nanterre stala dějištěm téměř každodenních protestů; soustavné narušování výuky pak vedlo děkana Grappina k rozhodnutí univerzitu zcela uzavřít (2. května). 3. května se protestující studenti přesunuli do centra Paříže na Sorbonnu, odkud je na žádost rektora vyhnala až policie. Policejní zákrok a zatčení stovek demonstrantů vyvolalo ve studentské obci vlnu solidarity, v ulicích Latinské čtvrti vyrostly první barikády a střety mezi studenty a pořádkovými silami nabraly na intenzitě a brutalitě. V noci z 10. na 11. května zažila Paříž skutečné pouliční boje, tvrdý policejní zákrok si vyžádal stovky zraněných a značné materiální škody.

Nepřiměřený zásah proti demonstrujícím studentům měl na francouzskou společnost velký psychologický efekt. Až v této chvíli se k radikální mládeži přiklonilo i veřejné mínění, do této doby více méně indiferentní k radikálnímu protestnímu hnutí, jehož cíle a pohnutky byly pro většinu společnosti vzdálené a nejasné. Georges Pompidou, který se předčasné vrátil ze zahraniční cesty do Afgánistánu, se ještě pokusil situaci uklidnit příslibem znovuotevření Sorbonny (uzavřena byla již 5. května) a propuštění zadržovaných studentů, rozjeté události už ale nešlo zvrátit.

Na 13. května vyhlásily velké odborové centrály jednodenní generální stávkou, které se Francouzi masivně zúčastnili.²⁵⁴ Květnová krize se tak přesunula do své druhé etapy, studenti opustili ulice a přesunuli se na jednotlivé univerzity a fakulty, kde organizovali okupační stávky a vášnivé diskuse o reformě společnosti a vysokoškolského vzdělávání.

1.7.5.2. Sociální krize (druhá polovina května 1968)

Při zpětném hodnocení událostí se zdá nepochopitelné, že ani v této fázi krize nepovažovala státní moc protesty za příliš nebezpečné. 14. května, pouhý den po generální stávce, totiž prezident republiky Charles de Gaulle odjel na plánovanou státní návštěvu Rumunska a dal tím najevo, že ho ani davy v ulicích neodradí od „plnění státních povinností“.²⁵⁵ Přitom právě 14. května odstartovala série masových, spontánních, nekontrolovaných a nekontrolovatelných stávek, které během několika málo dní zachvátily všechny sektory francouzské ekonomiky a zcela paralyzovaly život ve Francii. Státní moc na tyto živelné stávky, které se šířily zemí jako nákaza (contagion), nedokázala rychle a účinně reagovat, i proto, že jí unikal odlišný charakter požadavků stávkujících, než na jaký byla zvyklá.²⁵⁶

Problémem byla i živelnost stávkového hnutí, která překvapila i odborové centrály, které až *ex post* hledaly cesty k jeho usměrnění a kontrole. První „politická“ odpověď na požadavky stávkujících přišla z úst generála de Gaulla, který se 18. května předčasně vrátil z Rumunska a stávkujícím slíbil reformu a vypsání referenda, ve kterém by Francouzi do rukou prezidenta republiky svěřili rozsáhlé pravomoci k řešení krize. Oznámení o konání referenda ale nemělo na stávkové hnutí žádný vliv, stejně jako pokus předsedy vlády dohodnout se s odbory a zástupci zaměstnavatelů.²⁵⁷

²⁵⁴ Protestního pochodu Paříží se zúčastnilo na 200 000 osob. Serge BERSTEIN: *La France de l'expansion*, str. 309.

²⁵⁵ Návštěva Rumunska byla plánována měsíce dopředu, jejím zrušením by dala francouzská vláda najevo, že v nejbližších dnech očekává vyhocení krize. Ministr vnitra Ch. Fouchet s odjezdem de Gaulla nesouhlasil, prezidenta ale nepřesvědčil. Cestu de Gaulla podpořil jak ministr zahraničí Murville, tak předseda vlády Pompidou, který ostatně považoval vyřešení situace za svoji osobní záležitost. Srov. Laurent JOFFRIN: *Mai 68. Histoire des événements*. Éditions du Seuil, Paris 1998, str. 157-160.

²⁵⁶ Požadavky stávkujících sice obsahovaly obvyklé záležitosti jako je zvýšení platů a zlepšení pracovních podmínek, jejich jádro ale tentokrát spočívalo jinde. V souvislosti s rozvojem ekonomiky a vznikem konzumní společnosti se prohluboval rozpor mezi tradičními hodnotami a realitou materiální společnosti. Rostoucí frustrace zaměstnanců vedla stávkující k požadavkům na větší podíl pracujících na řízení podniků a spoluodpovědnost za jejich vedení.

²⁵⁷ Zaměstnavatele při jednáních na ministerstvu práce zastupovala skupina podnikatelů sdružená okolo osoby prezidenta Národní rady francouzských zaměstnavatelů (*Conseil national du patronat français*;

Mezi 25. a 27. květnem 1968 proběhla na ministerstvu práce v ulici Grenelle série jednání mezi zástupci vlády, zaměstnavatelů a hlavních odborových svazů, která skončila dalekosáhlými ústupky vlády. „*Dohody z Grenelle*“ (Accords de Grenelle) předpokládaly zvýšení minimální garantované mzdy o 35 %, postupný růst reálných mezd o 10 %, úpravu systému sociálního zabezpečení, zkrácení pracovního týdne o 1 hodinu a částečné proplacení mezd v době přerušení práce; nijak ale nereagovaly na nové požadavky „nemateriálního“ charakteru jako bylo zlepšení mezilidských vztahů na pracovištích, vyšší podíl pracujících na správě podniků a odpovědnost za jejich řízení.

27. května byly *Dohody z Grenelle* odmítnuty stávkujícími zaměstnanci továrny Renault v Billancourtu, čímž byla celá dohoda *de facto* pohřbena.²⁵⁸ Vláda se tím dostala na pokraj propasti, neboť se zcela jasně ukázala její slabost a neschopnost najít přijatelné východisko ze současné krize.

V této chvíli se iniciativy ujaly opoziční politické strany, které v zoufalé situaci vlády spatřovaly dlouho očekávanou příležitost zbavit se silného politického soupeře. Vystoupením opozice zároveň dospěla květnová krize do svého závěrečného, politického stádia.

1.7.5.3. Politická krize (27. – 30. květen)

27. května se z podnětu UNEF, PSU a *Francouzské demokratické konfederace práce* (Confédération française démocratique du travail; CFDT)²⁵⁹ konala velká manifestace na pařížském stadionu Charléty, kde se za přítomnosti prezidenta PSU Pierra Mendès France sešlo na 30 000 převážně levicově orientovaných účastníků.

O den později, 28. května, se svými návrhy na řešení současné situace a odstranění „mocenského vaku“ vystoupili i François Mitterrand a francouzští komunisté.²⁶⁰ Návrh F. Mitterranda spočíval ve vytvoření desetičlenné provizorní vlády,

CNPF) Paula Huvelina. Za odbory se vyjednávání zúčastnili zástupci CGT, CFDT, Force ouvrière, CFTC, CGC a FEN.

²⁵⁸ K důvodům odmítnutí Dohod z Grenelle podrobněji viz Laurent JOFFRIN: Mai 68, str. 243-245.

²⁵⁹ Francouzská demokratická konfederace práce je jedním z hlavních francouzských odborových svazů. Vznikla roku 1964 odchodem sekulárního křídla z Francouzské konfederace křesťanských pracovníků (Confédération française des travailleurs chrétiens; CFTC).

²⁶⁰ Přestože od února 1968 existovala mezi FGDS a PCF dohoda o společné „akční platformě“, postupovaly obě strany v tomto případě do značné míry samostatně. PCF souhlasila s Mitterrandovým návrhem na vytvoření provizorní vlády, ovšem za předpokladu, že ji povede právě prezident FGDS a komunisté do ní budou přizváni. Co komunisté v žádném případě nemohli akceptovat, bylo navrhované předsednictví jejich „úhlavního nepřítele“ P.M.France. Srov. Jacques FAUVET-Alain DUHAMEL:

do jejíhož čela navrhl emblematickou osobnost předsedy PSU P. Mendès France, v červenci se měly konat předčasné prezidentské volby (Mitterrand ihned oznámil svoji kandidaturu) a v říjnu pak i volby do Národního shromáždění.

I komunisté počítali s vytvořením „lidové vlády a demokratické unie“, ve které by společně zasedli zástupci komunistické i nekomunistické levice, jejich představy ale byly značně vágní a FGDS je odmítla.

Snahy protigaullistické opozice o převzetí moci se ukázaly jako marné, přestože 29. května dosáhla krize svého vrcholu. Ten den se Paříží bleskově rozšířila zpráva o záhadném „zmizení“ generála de Gaulla, což na jednu stranu vedlo k fantastickým spekulacím o generálově demisi, útěku do zahraničí a dokonce i sebevraždě a na druhou stranu vyvolalo u obyčejných Francouzů skutečný strach o budoucí osud země. Až ve večerních hodinách se veřejnost dozvěděla, že prezident republiky v pořádku dorazil do svého sídla v Colombey, poté co v německém Badenu navštívil velitele francouzských vojenských sil na území SRN generála Massuho.²⁶¹

Následující den (30.5.) prezident de Gaulle oznámil, že vláda přijala sérii opatření, kterými bude stabilizována současná vyhrocená situace a že on sám je rozhodnut použít veškeré mocenské prostředky, které mu dává ústava k tomu, aby se Francie vrátila k běžnému životu. Georges Pompidou, po jehož odvolání volala nejen opozice, ale i provládní nezávislí republikáni, byl potvrzen ve funkci předsedy vlády, Národní shromáždění bylo rozpuštěno a na konec června vypsány předčasné volby. Toto „autoritativní“ rozhodnutí nenarazilo u opozice ani u odborů na žádný odpor, možná i proto, že ve stejný den večer ovládli Paříž de Gaulllovi příznivci.²⁶²

Před volebním kláním mobilizovala vláda své síly, součástí předvolební strategie byla i reorganizace vlády, ze které odešli ministři „zodpovědní“ za podcenění a nezvládnutí květnové krizové situace. Vládu opustil ministr školství Alain Peyrefitte, Louis Joxe (zastupoval předsedu vlády v době jeho cesty do Afgánistánu), ministr vnitra Christian Fouchet, ministr sociálních věcí Jean-Marcel Jeanneney a někteří další.

Historie du parti communiste français, str. 353-355; A MZV F. TO-T 1965-1969 Francie, karton 3, politická zpráva č. 22 „Květnová revoluční krize ve Francii“ ze dne 10.6.1968.

²⁶¹ Motivace generálově cesty do Badenu není stále plně objasněna. Chtěl si de Gaulle pouze zajistit podporu armády pro případ vyhrocení krize nebo se jednalo o chladný kalkul a snahu skutečně vystrašit francouzskou veřejnost? Srov. Serge BERSTEIN: La France de l'expansion, str. 316-317; Laurent JOFFRIN: Mai 68, str. 266 – 291.

²⁶² Večer 30. května se na pařížském bulváru Champs-Élysées sešli příznivci gaullistického režimu, aby vyjádřili svoji podporu generálovi de Gaulllovi a otřesené vládě. Průvodu, v jehož čele šli generálovi „věrní“ M. Debré, A. Malraux a F. Mauriac, se odhadem zúčastnilo 300 až 400 000 Pařížanů; další manifestace na podporu gaullistického režimu v dalších dnech následovaly po celé zemi. Srov. Serge BERSTEIN: La France de l'expansion, str. 317-318.

V rámci reorganizace proběhla i vzájemná výměna ministra financí a zahraničí, zatímco Michel Debré odešel na Quai d'Orsay, Couve de Murville ho vystřídal v sídle ministerstva financí na rue de Rivoli.

1.7.6. Legislativní volby 23. a 30. června 1968

Vzhledem ke krátkému období mezi oznámením předčasných voleb a jejich konáním neměla opozice dostatek času k jejich přípravě a vedení efektivní kampaně. Časová tíseň se projevila i v absenci (před)volební spolupráce mezi komunisty a nekomunistickou levicí, kteří se nedohodli na společném postupu. PCF odmítla společnou kandidátku s FGDS, kterou komunistům nabídl F. Mitterrand a levicová opozice tak do voleb vstoupila roztržštěná a bez jasného programu.²⁶³ Samostatně postupovala i Mendèsova PSU, která na rozdíl od PCF a FGDS vedla dynamickou kampaň zaměřenou na klíčové otázky květnové krize.

Nejednotnost levicové opozice značně usnadnila gaullistům, sdruženým do jednotné *Unie na obranu republiky* (Union pour la défense de la République; UDR) vedení předvolební agitace. Ostře antikomunisticky orientovaná kampaň se zaměřila na početnou skupinu konzervativní střední třídy, u níž gaullisté úspěšně vyvolali strach z komunistického převratu s poukazem na klíčovou roli, kterou hrály extrémně levicové skupiny v počátcích květnové krize.²⁶⁴

Oslovení této „mlčící většiny“ se pro výsledek voleb ukázalo jako klíčové. 23. června dosáhla UDR nového historického rekordu, když v prvním kole voleb získala 46 % hlasů a celých 144 mandátů. Francouzi masově volili návrat k pořádku a stabilitě, což potvrdili i o týden později, kdy UDR dosáhla absolutní většiny v novém NS a společně s nezávislými republikány obsadila tři čtvrtiny všech křesel.²⁶⁵

²⁶³ Jacques FAUVET – Alain DUHAMEL: *Historie du parti communiste français*, str. 555-556.

K předvolební situaci na francouzské levici srov. také A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 3, politická zpráva č. 22 „Květnová revoluční krize ve Francii“ ze dne 10.6.1968.

²⁶⁴ Paradoxně právě extrémně levicové skupiny mládeže, které stály u zrodu studentských protestů na počátku května 1968, byly vůči komunistické straně značně nepřátelské. K ideologickým kořenům roztržky mezi PCF a radikálně levicovým studentstvem srovnej např. Richard JOHNSON: *The French Communist Party versus the Students. Revolutionary politics in May – June 1968*. Yale University Press, New Haven, London 1972., 215 s.

²⁶⁵ Toto Národní shromáždění je někdy v literatuře označováno za „Chambre introuvable“ (sněmovnu nedosažitelných) podle vzoru sněmovny z roku 1815, kterou zcela ovládli ultraroyalisté věrní Ludvíkovi XVIII. Michael RAPPORT: *Evropa devatenáctého století*. Vyšehrad, Praha 2005, str. 72-73.

Pro levice znamenaly volby katastrofu. Jediná PSU zaznamenala relativní úspěch, když její volební zisk vzrostl z 2,2 % roku 1967 na 3,9 % roku 1968. FGDS i komunisté ztratili více než polovinu mandátů a udrželi pouze 57, resp. 34 křesel.

Gaullistický režim, hluboce zasažený nenadálou krizí, tak byl opět stabilizován, jeho čas se ale neúprosně naplňoval. V následujících měsících se potvrdilo, že propast mezi generálem de Gaullem a francouzským národem se neustále prohlubuje, stejně jako rozpory mezi prezidentem republiky a jeho vlastní stranou. Georges Pompidou, dlouholetý ministerský předseda a jasný strůjce volebního vítězství UDR byl překvapivě vystřídán bývalým ministrem zahraničí a financí M. Couve de Murvillem, což mezi gaullisty vyvolalo údiv a tichý nesouhlas.²⁶⁶

Nová vláda se soustředila na přípravu reform, jež měly alespoň částečně naplnit požadavky stávkujících z května 1968. Všechny reformní projekty byly založeny na principu participace, tedy většího zapojení občanů do správy veřejných institucí. Nejvyšší prioritu měla samozřejmě reforma vysokého školství, neboť zoufalá situace na univerzitách hrozila další radikalizací studentů po skončení letních prázdnin.

Během několika měsíců připravilo ministerstvo školství pod vedením Edgara Faura návrh rámcového zákona (*loi d'orientation universitaire*), jímž byla správa fakult svěřena do rukou nově vzniklých „*vyučovacích a výzkumných středisek*“ (*unités d'enseignement et de recherche*; UER), jež byly tvořeny volenými zástupci vyučujících, administrativy a studentů. Druhá část zákona pak dávala univerzitám autonomii v oblasti vlastního vyučování, volby vyučovaných předmětů, pedagogických metod apod.; zákon však nepočítal i s finanční samostatností univerzit, čímž byla jejich autonomie do jisté míry omezena. 12. listopadu 1968 zákon bez problémů prošel hlasováním v Národním shromáždění, přestože se k němu řada gaullistických poslanců (včetně G. Pompidoua) stavěla více než kriticky.²⁶⁷

²⁶⁶ Sám Pompidou vysvětloval své odvolání jako výsledek „souhry nešťastných okolností“. Ministerský předseda totiž během květnové krize nabídl de Gaullovi svoji demisi, prezident ji však odmítl prozatím akceptovat. Po úspěšných volbách dal Pompidou Elysejskému paláci na vědomí, že je připraven pokračovat ve své práci, v té chvíli ale již de Gaulle funkci předsedy vlády nabídl M. Couve de Murvillovi. V pozadí výměny ministerského předsedy ale pravděpodobně stála obava z přílišného nárůstu renomé a autority G. Pompidoua, což přímo ohrožovalo výsadní postavení prezidenta republiky. Srov. Serge BERSTEIN: *La France de l'expansion*, str. 325-328.

²⁶⁷ Gaullisté si nemohli dovolit hlasovat proti zákonu, který měl veřejnou podporu prezidenta republiky. Odmítnutí zákona by nejen ohrozilo celou vysokoškolskou reformu a zhoršilo vztahy mezi vládou a univerzitami, které zákon do značné míry schvalovaly, ale znamenalo by i přímý útok na osobu Charlese de Gaulla. Blíže viz Serge BERSTEIN: *La France de l'expansion*, str. 328-331.

Na rozdíl od vysokoškolského zákona, jehož přijetí bylo urgentní a přímo souviselo s květnovou krizí, nepředstavovala další část reformního úsilí vlády – „regionalizace“ francouzského území – závažný časový problém. Charles de Gaulle zvolil úmyslně oblast veřejné správy, neboť zavedení regionů jako nové složky územní samosprávy zároveň implikovalo nutnost novelizace ústavy a tím i možnost spojit tuto reformu s hlasováním v referendu.

Projekt regionalizace, jehož přípravou byl pověřen státní ministr Jean-Marcel Jeanneney, předpokládal vytvoření moderních správních jednotek – regionů – s rozšířenou působností zejména v ekonomické oblasti. V čele každého regionu měl stát prefekt a regionální rada, jejíž členové by byli částečně nepřímo voleni zástupci lidu (poslanci a senátoři, členové generálních rad a delegáti municipálních rad) a částečně jmenováni profesními a kulturními organizacemi, odbory a agrárními a obchodními komorami.

Zatímco změna územně samosprávného uspořádání nevyvolala u francouzské veřejnosti širší odezvu, zamýšlená reforma Senátu,²⁶⁸ která z regionalizace vyplývala, vzbudila velké vášně nejen v nejvyšších patrech francouzské politiky. Složení a způsob volby nového Senátu odpovídaly systému voleb do regionálních rad; větší část senátorů by tak byla volena sborem volitelů z řad volených zástupců ze všech úrovní veřejné správy, menšina pak jmenována reprezentanty ekonomických, sociálních a kulturních institucí. Důležitější ovšem byla skutečnost, že reforma zcela odebírala horní komoře Parlamentu legislativní pravomoci i možnost kontrolovat činnost vlády a prakticky tak Senát vylučovala ze zákonodárského sboru.

Proti naprostému znevážení role Senátu v institučním systému V. republiky se nepostavila jenom levicová opozice (což se ostatně dalo předpokládat), ale i centristé pod vedením předsedy Senátu Alaina Pohera a d'Estaingovi nezávislí republikáni. Na lokální úrovni pak proti revizi ústavy protestovaly vlivné osobnosti místních samospráv, pro které degradace Senátu znamenala zpochybnění jejich vlastního postavení.

Změna ústavy, jež se stala předmětem referenda vypsánoho na duben 1969, tak od počátku čelila rozsáhlé a jednotné opozici, což zásadně ovlivnilo výsledek hlasování. Již několik dní před referendem bylo z průzkumů veřejného mínění zřejmé, že Francouzi ústavní reformu nepodpoří, přestože s ní prezident republiky Charles de

²⁶⁸ K reformě Senátu blíže viz Jean-Jacques CHEVALIER – Guy CARCASSONE – Olivier DUHAMEL: *La Ve République 1958 – 2002*, str. 157-162.

Gaule spojil své setrvání v úřadu.²⁶⁹ 27. dubna se většina voličů (53,18 %) vyslovila proti ústavní reformě, a protože pro prezidenta republiky znamenala „vůle lidu“ jediný zdroj jeho legitimacy, den po neúspěšném referendu, 28. dubna, vydal Elysejský palác krátké komuniké, v němž generál de Gaulle oznámil svůj okamžitý odchod z funkce.

Skončilo tak jedenáctileté období gaullistické republiky, éry poznamenané výjimečnou osobností generála de Gaulla, který novým institucím a zejména jejich vlastnímu fungování vtiskl jedinečný a neopakovatelný ráz. Francie získala stabilní vládní instituce, jež vydržely závažné společenské a politické ořesy a které jí umožnily znovu hrát důležitou roli na světové scéně, minimálně v evropském kontextu.

²⁶⁹ Významnou roli v rozhodování řady voličů hrála skutečnost, že tentokrát již veřejnost znala osobu možného de Gaullova nástupce – G. Pompidoua, takže případný neúspěch referenda a odchod prezidenta republiky nepůsobil na voliče jako mobilizační faktor. Srov. Serge BERSTEIN: *La France de l'expansion*, str. 337-339.

2. Diplomatické vztahy mezi Československem a Francií v letech 1948 - 1968

2.1. Československo-francouzské diplomatické vztahy od konce druhé světové války do únorového převratu

V meziválečném období pojily Československo a Francii úzké vazby potvrzené spojeneckou smlouvou z 25. ledna 1924. Mladý československý stát hledal ve Francii politickou podporu i kulturní inspiraci, což ostatně nebyl v českém veřejném životě nikterak nový jev.²⁷⁰ Od jara 1919 podléhalo vrchní velení československé armády francouzské vojenské misi, jejíž náčelníci (až do roku 1925) zastávali zároveň funkci náčelníka generálního štábu, tedy vrchního velitele vojenských sil. Československá republika se tím dobrovolně vzdávala jisté části své suverenity, na druhou stranu jí ale francouzská účast na vedení armády usnadnila budování samostatného armádního sboru po francouzském vzoru a tím i odpoutání od bývalých rakousko-uherských vojenských struktur.²⁷¹

Francouzský vliv byl patrný zejména v kultuře – již od 80. let 19. století působila v českých zemích francouzská společnost *Alliance française*, jejíž činnost byla zaměřena především na propagaci francouzské kultury a jazyka. Do roku 1938 stoupl počet jejích poboček na dvaasedmdesát, což představovalo nejvyšší počet v celé Evropě.²⁷² Na podzim 1920 byl v Praze založen francouzský kulturně-vzdělávací ústav - Francouzský institut, jehož hlavním posláním byla podpora a rozvoj vzájemných intelektuálních kontaktů. Profesori této „miniaturní univerzity“, vysílání pařížskou Sorbonnou, pod kterou institut organizačně spadal, vedli v Praze kurzy zaměřené na francouzskou literaturu, umění, historii i filozofii; mimo to se zde pořádaly kurzy francouzštiny pro zájemce z řad široké československé veřejnosti. V oblasti středního školství zaznamenaly úspěch jak československé sekce na gymnáziích v Dijonu, Nîmes

²⁷⁰ Vztahy mezi českými zeměmi a Francií a jejich politickým a kulturně-intelektuálním stykům v období od poloviny 19. století do vzniku samostatného Československa se přehledně zabývá např. Pavla HORSKÁ v publikaci *Sladká Francie*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1996, 153 s.

²⁷¹ Srovnej Zdeněk KÁRNÍK: *České země v éře první republiky (1918 – 1938)*. Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929). Libri, Praha 2000, str. 164-165.

²⁷² Georges PISTORIUS: *Destin de la culture française dans une démocratie populaire. La présence française en Tchécoslovaquie (1948 – 1956)*. Les îles d'or, Paris 1957, str. 26.

a Saint-Germain-en-Laye, tak Francouzské gymnázium v Praze.²⁷³ Do kulturní osvěty a propagace se zapojila i již zmíněná francouzská vojenská mise, jež ze svého rozpočtu hradila mj. distribuci knih, promítání filmů a různé přednášky.

Aktivní účast Francie na Mnichovské konferenci značně poškodila dosavadní přátelské vztahy obou zemí. Podpis Mnichovské dohody, která znamenala smrtelné ohrožení československého státu, bylo v Československu oprávněně vnímáno jako zrada klíčového spojence, na kterého spoléhala nejen politická garnitura v čele s prezidentem Edvardem Benešem, ale i široká veřejnost. Negativní zkušenost s francouzskou politikou v období Mnichova do jisté míry fungovala i po skončení druhé světové války, přestože se ještě v jejím průběhu oba státy zavázaly k obnově spojení.²⁷⁴

Roku 1945 Československo a Francie rychle navázaly diplomatické styky, Francie povýšila svůj zastupitelský úřad na velvyslanectví, na což obdobně reagovalo i Československo. Od dubna 1945 probíhalo jednání o obnovení předválečné kulturní dohody, jehož výsledkem bylo přijetí Dodatkového protokolu ke zmíněné dohodě v prosinci téhož roku. V letech 1945 – 1946 proběhla i série jednání vybraných hospodářských a obchodních otázkách, která vyústila v uzavření dohody o výměně zboží a platů z 24. října 1945 (doplněnou v dubnu 1946), dohody o restitucích z 20. listopadu 1946 a měnové dohody ze září 1946.²⁷⁵

Nejdůležitější oblastí společného zájmu ale byla zahraniční politika, resp. oboustranný strach z možného opakování německé agrese. Poválečná Francie stále zůstávala politicky i kulturně blízkým partnerem, navíc shodná zkušenost s německou okupací sblížovala obě země v jejich odmítavém postoji vůči anglo-americkým snahám o co nejrychlejší obnovu Německa. Jak prezident Edvard Beneš, tak ministr zahraničí Jan Masaryk, viděli ve Francii důležitého spojence, který by nejen pomohl zajistit

²⁷³ Blíže srovnej Stéphan REZNIKOW: Bohatá kulturní spolupráce. Francouzské gymnázium v Praze, dvojjazyčné sekce. in: Z historie Francouzského institutu v Praze. Vydal Francouzský institut v Praze, Praha 1993, str. 37 – 45.

²⁷⁴ 22. srpna 1944 podepsali předseda československé exilové vlády Jan Šrámek a vůdčí představitel francouzské provizorní vlády Charles de Gaulle deklaraci, v níž se obě strany přihlásily k obnovení spojeneckého poměru po skončení války. Srovnej Karel KAPLAN: Československo v poválečné Evropě. Karolinum, Praha 2004, str. 244; francouzský text deklarace viz. Jan NĚMEČEK – Helena NOVÁČKOVÁ – Ivan ŠŤOVÍČEK – Jan KUKLÍK (eds.): Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940 – 1945. Karolinum, Praha 2005, dokument č. 269, str. 395-396.

²⁷⁵ Blíže k hospodářským dohodám srov. Petr PROKŠ: Československo a Západ 1945 – 1948. Vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945 – 1948. ISV nakladatelství, Praha 2001, str. 241 – 244.

bezpečnost československého státu, ale mohl i do jisté míry uvolnit čím dál těsnější svazek se Sovětským svazem.²⁷⁶ Osud československo-francouzské spojenecké smlouvy byl však spjat s vývojem mezinárodně politické situace a pozvolným rozdělováním Evropy (a světa) na dva antagonistické tábory, což bylo pro event. spojení krajně nepříznivé. Jednání o spojení tak záhy přerostlo rámcem běžných bilaterálních vztahů mezi dvěma spřátelenými národy a plně se v něm odrazily obavy obou partnerů z neisté budoucnosti.

2.1.1. Jednání o československo-francouzské spojenecké smlouvě 1946 - 1947

Od června 1946 začala francouzská vláda opatrně sondovat možnost uzavření spojenecké smlouvy s Československem. Po předběžných konzultacích Jana Masaryka se sovětským velvyslancem v Praze V. A. Zorinem a náměstkem sovětského ministra zahraničí A. J. Vyšinským souhlasila pražská vláda se zahájením oficiálních rozhovorů a v srpnu zaslala do Paříže návrh textu smlouvy.²⁷⁷

Quai d'Orsay ale československá iniciativa zaskočila, neboť zde převládal názor, že Československo nevyhnutelně směřuje k socialismu a „*může se lehce stát další sovětskou socialistickou republikou*“. V takovém případě by se Francie ocitla v choulostivém postavení vůči svým západním spojencům, aniž by dosáhla podstatného zlepšení ve vztazích se Sovětským svazem.²⁷⁸ Když se tedy ve francouzském tisku objevila informace o zahájení rozhovorů, francouzská strana ji dementovala, což československá vláda přijala se značným rozhořčením. Přestože se za dementi omluvil jak francouzský ministr zahraničí G. Bidault, tak velvyslanec M. Dejean, jistá pachůť tu zůstala a pražská vláda (se souhlasem E. Beneše) nadále ke smlouvě zaujímal rezervovaný postoj.

Oživení myšlenky na uzavření spojenecké smlouvy přišlo až v únoru 1947 v souvislosti s podepsáním mírové smlouvy s bývalými „vazalskými“ státy nacistického

²⁷⁶ Yvon LACAZE: Francouzsko-československé vztahy od osvobození do únorového převratu 1945 – 1948. Mezinárodní vztahy 1997, č. 1, str. 59 – 75, zde str. 60 a pozn. 15.

²⁷⁷ V této době ještě Stalin neviděl v případném spojení budoucích sovětských satelitů s Francií větší problém, naopak podobné smlouvy mohly Francii „odvrátit od pokusu vytvořit s Anglosasy společnou frontu vůči Sovětskému svazu“. Tamtéž, str. 61-62.

²⁷⁸ Své obavy shrnul východoevropský odbor Quai d'Orsay v tajné nótě z 18. července 1946. Autor textu konstatuje, že se Francie pravděpodobně nevyhne nějaké formě proklamace přátelství a spolupráce s Prahou, neboť tak již učinila v případě Varšavy, v otázkách smluvního spojení ale musí být velmi obezřetná. Srovnej Petr PROKŠ: Československo a Západ 1945 – 1948, str. 238 a pozn. č. 579; Yvon LACAZE: Francouzsko-československé vztahy, str. 63.

Německa. Tehdy se v Paříži sešli Jan Masaryk a státní tajemník na MZV Vladimír Clementis s G. Bidaultem a společně vydali prohlášení, v němž se obě strany přihlásily k posílení vzájemné spolupráce v duchu deklarace ze srpna 1944.

Okolnosti ale spojenecké smlouvě nepřály ani tentokrát. Zatímco Češi naléhali na co nejrychlejší zahájení rozhovorů, dávala Francie jasnou prioritu uzavření smlouvy s Velkou Británií. V březnu 1947 se ke smlouvě negativně vyjádřilo vedení KSČ, které se domnívalo, že za současné situace by smlouva posloužila pouze „*zájmům pravice*“ v obou zemích a komunisté by ji nemohli využít „*ani státně ani stranicky*“.²⁷⁹ Francouzi naopak čelili diplomatickému tlaku ze strany Washingtonu a Londýna, jejichž diplomaté Paříž varovali před těsnějším politickým spojením s Prahou a navrhovali soustředit se spíše na kulturní a ekonomickou spolupráci.

Přes tento nátlak předložilo 31. května 1947 Quai d'Orsay československému velvyslanci v Paříži Noskovi francouzskou verzi smlouvy, kterou reagovalo na československý návrh ze srpna 1946. Francouzský text podstatně modifikoval ty články dohody, na kterých české diplomacii záleželo nejvíce, a to části týkající se automatické pomoci napadenému státu (tj. bezprostřední pomoci bez předchozího jednání) a zahrnutí případných německých spojenců do smluvního ujednání; v rozporu s přáním Prahy nezmiňoval francouzský návrh ani závazky, které plynuly z československých spojeneckých smluv s Polskem a Jugoslávií.²⁸⁰

V průběhu června 1947 se záležitost československo-francouzské spojenecké smlouvy stala pravidelným bodem jednání pražské vlády. Jan Masaryk ihned po seznámení s francouzským protinávrhem oznámil do Paříže předběžný nesouhlas své vlády, Francouzi ale o sporných bodech odmítli diskutovat. Zároveň byla o celé věci informována Moskva a sovětské představitelé požádáni o vyjádření k československým námitkám. 25. června přišla odpověď, ve které Kreml vyjadřoval svůj souhlas s československými výhradami a upozorňoval Prahu, že v této podobě nepovažuje podpis smlouvy za vhodný. Sovětské stanovisko tak podpořilo názor komunistických členů vlády a Zdeňka Fierlingera, kteří ve francouzském návrhu spatřovali jasný protisovětský osten.

Demokratičtí ministři (podporováni prezidentem Benešem) byli naopak ochotni francouzský text akceptovat, neboť důležitým byl zejména „*duch*“ smlouvy a její vlastní

²⁷⁹ Petr PROKŠ: Československo a Západ 1945 – 1948, str. 248-249.

²⁸⁰ Blíže k návrhům a jejich kritice ze strany Československa viz Petr PROKŠ: Československo a Západ 1945 – 1948, str. 252 –255; Karel KAPLAN: Československo v poválečné Evropě, str. 250 – 252.

existence a nikoliv její konkrétní obsah. Spojenectví s Francií otvíralo Československu cestu na Západ a udržovalo při životě představy některých českých i francouzských politiků o „politice mostů“ mezi Východem a Západem.²⁸¹

1. července 1947 se spojeneckou smlouvou opět zabývala pražská vláda. Obsahem vzrušené diskuse byl jednak „dotaz do Moskvy“, jehož formulace údajně nepřipouštěla jinou odpověď, než jakou Praha obdržela, a jednak mezinárodní souvislosti případného uzavření československo-francouzského spojenectví.²⁸² Komunisté argumentovali jedenáctiměsíční prodlevou mezi československým návrhem a francouzskou odpovědí, která podle nich svědčila o tom, že „náhlý zájem“ Francie o co nejrychlejší uzavření smluvního spojenectví souvisí se současným formováním dvou nepřátelských světových bloků. Souhlas s uzavřením smlouvy by tak Československo postavil proti jeho nejvýznamnějšímu spojenci a mohl vyústit ve změnu zahraničněpolitické orientace státu.

Vláda tak stála před závažným dilematem, protože nekomunističtí ministři naopak doporučovali souhlasit s francouzským návrhem a smlouvu uzavřít v navrhovaném znění s tím, že sporné body mohou být vyřešeny zvláštním dodatkem až po revizi francouzsko-sovětské spojenecké smlouvy.²⁸³

Vzhledem k tomu, že názor Moskvy hrál v rozhodování pražské vlády zásadní úlohu, rozhodli ministři využít plánované cesty ministra zahraničního obchodu H. Ripky do SSSR k přímé konzultaci se sovětskými představiteli. Cílem této návštěvy nebyla pouze diskuse o československo-francouzském spojenectví, ale především o možné účasti Československé republiky na pařížské konferenci o plánu americké pomoci evropské hospodářské obnově v rámci tzv. Marshallova plánu.²⁸⁴ Českoslovenští demokraté o zapojení ČSR do Marshallova plánu velmi stáli, nejen pro

²⁸¹ „Politika mostů“, tedy snaha o udržení dobrých vztahů mezi západními mocnostmi a Sovětským svazem byla společná G. Bidaultovi i E. Benešovi. Zatímco fr. ministerský předseda a ministr zahraničí viděl v přátelských vztazích se SSSR záruku francouzské bezpečnosti proti opakování německé agrese, pro dr. Beneše představovalo napojení na Západ (prostřednictvím spojenectví s Francií) větší manévrovací prostor pro československou zahraniční politiku. Srov. Yvon LACAZE: Francouzsko-československé vztahy, str. 60-61.

²⁸² Jednání vlády z 1. července podrobněji popisuje Karel Kaplan ve zmiňované publikaci Československo v poválečné Evropě, str. 253-257.

²⁸³ Karel KAPLAN: Československo v poválečné Evropě, str. 257.

²⁸⁴ 5. června 1947 přednesl americký ministr zahraničí G. C. Marshall na Harvardově univerzitě zásadní projev, jež byl výsledkem několikaměsíčních debat uvnitř americké administrativy. Američané si uvědomovali, že politická stabilizace západní Evropy, která by vytvořila hráz proti šíření komunismu ze SSSR, úzce souvisí s ekonomickou obnovou, na kterou ale samotné evropské státy nemají ani dostatek finančních prostředků ani sil. Marshallův plán ekonomické pomoci Evropě tak měl být jistým „ekonomickým ekvivalentem“ Trumanovy doktríny „zadržování komunismu“ vyhlášené v březnu 1947. Plán byl definitivně přijat americkým Kongresem v dubnu 1948.

vítanou finanční pomoc, ale zejména kvůli zakotvení Československa v západoevropských ekonomických strukturách, které by uvolnilo stahující se sovětské sevření.

Moskevská schůzka československé a sovětské delegace z 9. července 1947 tak byla věnována především pařížské konferenci (na které o den dříve ČSR předběžně přislíbila svoji účast) a záležitost československo-francouzského spojení byla projednána až jako druhý, méně významný bod programu.²⁸⁵ Za československou stranu se jednání zúčastnili předseda vlády Klement Gottwald, ministr zahraničí Jan Masaryk a ministr spravedlnosti Prokop Drtina, za Sověty pak J. V. Stalin a ministr zahraničí V. M. Molotov. Češi vycházeli z memoranda nazvaného „*Mé poznámky k naší zahraniční politice*“, jež pro tento účel připravil československý prezident E. Beneš a v němž shrnul svůj pohled na spojeneckou smlouvu s Francií.

Edvard Beneš argumentoval tím, že spojenecká smlouva mezi ČSR a Francií by Francii připoutala k „slovanskému bloku“ a tím i k Sovětskému svazu, čímž by byl zároveň znemožněn vznik nějakého „výlučně západního“ tábora a rozdělení Evropy na dva nepřátelské bloky. Smlouva měla být podepsána „*hned, jakmile to bude možné*“ (tj. bez ohledu na její konkrétní text), nejlépe ještě v létě 1947 tak, aby její podpis předcházel spojeneckým jednáním o Německu plánovaným na podzim 1947. Podle Benešova názoru si mělo Československo uchovat jistou volnost v rozhodování o otázkách a potřebách, které se bezprostředně dotýkaly jeho životních zájmů, zároveň však zdůraznil, že československo-sovětské spojení zůstává prioritou české zahraniční politiky a pokud by taková smlouva ohrožovala zájmy Sovětského svazu, Praha by ji samozřejmě odmítla.²⁸⁶

Při následné diskusi se Stalin k Benešovu memorandu vyjádřil v tom smyslu, že Sovětský svaz rozhodně neodmítá spojeneckou smlouvu mezi Československem a Francií, ale přeje si, aby „*nebyla horší než československé spojenecké smlouvy se SSSR, Polskem a Jugoslávií*“. Podle Stalina měla Praha trvat na tom, aby smlouva zaručila bezprostřední pomoc Francie v případě útoku z německé strany a výslovně se týkala i agrese případných německých spojenců. Sovětský vůdce také československou delegaci upozornil, že uzavření československo-francouzské smlouvy v současné

²⁸⁵ Československo-sovětským jednáním v Kremlu dne 9. července 1947 se podrobně zabývá publikace Karla Krátkého *Marshallův plán. Příspěvek ke vzniku studené války*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2010, str. 370-382.

²⁸⁶ Srovnej Karel KRÁTKÝ: *Marshallův plán*, str. 378-379; Petr PROKŠ: *Československo a Západ*, str. 260-261.

podobě by negativně zasáhlo do jednání o revizi sovětsko-britského spojení, což Sověti samozřejmě považovali za nežádoucí.

Schůzka v Kremlu tak skončila absolutním neúspěchem československých iniciativ, ČSR odvolala svoji účast na pařížské konferenci a postupně odložila *ad acta* i záležitost spojenecké smlouvy s Francií.²⁸⁷

Prohlubující se rozpory bývalých spojenců v otázce poválečného uspořádání Německa vedly k nevyhnutelnému rozdělení světa na dva nepřátelské bloky, v němž se Francie a Československo ocitly na protilehlých stranách barikády. Únorovým převratem se pak Československo plně vřadilo do sovětské sféry vlivu a myšlenka na jakékoliv spojení se západním světem byla nadále nemyslitelná.

2.2. Československo-francouzské diplomatické vztahy po únoru 1948²⁸⁸

Po únoru 1948 přestala československá vláda prakticky ovlivňovat zahraniční politiku vlastního státu, přestože až do přelomu let 1948/1949 nový šéf československé diplomacie Vladimír Clementis stále věřil, že si ČSR podrží v zahraničně politických otázkách jistou míru autonomie.²⁸⁹ Výkonná i legislativní moc přešla z vlády a parlamentu na vedoucí orgány komunistické strany, ministerstvo zahraničních věcí se stalo pouhým vykonavatelem příkazů stranického centra.²⁹⁰ Československo, podobně jako ostatní státy v sovětské sféře vlivu, nadále nevytvářelo vlastní koncepci zahraniční politiky, ale plně se podřídilo zájmům Moskvy, jež určovala linii vnitřní i zahraniční politiky svých satelitů.

²⁸⁷ Jednání mezi Prahou a Paříží pokračovala až do podzimu 1947. V září předložil francouzský velvyslanec Dejean nový text smlouvy, v němž francouzská strana zohlednila československý požadavek na zahrnutí pomoci proti potenciálním německým spojencům do smluvních závazků. Po krachu londýnské konference čtyř velmocí v prosinci 1947 byly ovšem veškeré naděje československých demokratů zmařeny, protože Francie za současných okolností ztratila o spojení s ČSR zájem. Srov. Petr PROKŠ: Československo a Západ, str. 267-268.

²⁸⁸ Následující kapitoly (číslo 2.2.1. – 2.2.5.) byly v modifikované formě publikovány v časopise Moderní dějiny. Srovnej Ludmila MOTEJLKOVÁ: Československo-francouzské vztahy na počátku studené války. Francouzské diplomatické zastoupení v Československu v letech 1948-1956. Moderní dějiny 16, HiÚ Praha 2008, str. 25 – 290. Kapitola o procesu s R. de Jouvenelem (2.2.4.1.) je převzata z diplomové práce autorky.

²⁸⁹ Proměnami československé diplomacie a ministerstva zahraničních věcí po únorovém převratu se podrobněji zabývá publikace Jindřicha Dejmka Diplomacie Československa. Díl I. Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918-1992), Akademia, Praha 2012, str. 145-155.

²⁹⁰ K institucionální organizaci československé zahraniční politiky srovnej např. Karel KAPLAN: Le cadre de la politique étrangère tchécoslovaque 1948-1968. in: Les politiques étrangères des États satellites de l'URSS 1945-1989. Cahiers du CEFRES č. 25, CEFRES, Prague 2001, str. 49 – 61; Antoine MARES: Politique étrangère et culture en Tchécoslovaquie : de la fermeture à l'ouverture (1948-1968). in: Culture et politique étrangère des démocraties populaires. IES, Paris 2007, str. 91-103.

Formování sovětského bloku se odrazilo v urychleném budování spojeneckého systému v rámci východního bloku, na jaře a v létě 1948 byly podepsány spojenecké smlouvy mezi Československem, Bulharskem a Rumunskem a v dubnu 1949 i československo-maďarské spojení, přestože před únorovým převratem byly vzájemné vztahy ČSR a Maďarska spíše napjaté.²⁹¹

Největší změny ale samozřejmě zaznamenal vývoj vztahů nyní již komunistického Československa s kapitalistickou cizinou, včetně Francie. Specifikem vztahových záležitostí s Francií ovšem byla jejich „dvoukolejnost“ daná jednak šíří vzájemných oficiálních kulturních a hospodářských kontaktů, které ani jedna ze stran nechtěla zcela přerušit a jednak neoficiálními styky mezi KSČ a Komunistickou stranou Francie, která si rovněž nepřála úplnou roztržku se zeměmi za železnou oponou.

24. března 1948 rezignoval na funkci velvyslance v Paříži Jindřich Nosek a následně se zapojil do činnosti poúnorové emigrace ve Francii, na jeho místo byl vyslán levicový intelektuál a výtvarník Adolf Hoffmeister. 24. dubna začaly v Paříži rozhovory o finančních a obchodních otázkách, které i přes značné problémy a vzrušené diskuse vyústily v srpnu 1948 v podpis několika důležitých dohod.²⁹² Jednalo se především o roční *Dohodu o výměně zboží* platnou od 1. srpna 1948, dohodu o náhradě za znárodněný majetek a dohodu o zákazu dvojího zdanění, doplněné v říjnu 1948 *Úmluvou o sociálním zabezpečení mezi Československem a Francií*, která řešila choulostivý problém výplaty sociálních dávek a důchodů občanům obou zemí se zpětnou platností od roku 1945.

2.2.1. Nezdařený útěk bývalých ministrů Jana Šrámka a Františka Hály do Francie

Za první vážný incident, který poznamenal československo-francouzské vztahy po únoru 1948 lze považovat nezdařený útěk bývalých lidoveckých ministrů Jana Šrámka a Františka Hály do Francie, na jehož přípravě a organizaci se prokazatelně podílely osoby spjaté s francouzským velvyslanectvím v Praze.

Celý případ začal 2. března 1948, kdy se na osobního přítele J. Šrámka JUDr. Karla Kornela obrátil neznámý Francouz, který ho telefonicky požádal

²⁹¹ Tamtéž, str. 146.

²⁹² Blíže k průběhu jednání a sporným bodům Petr PROKŠ: Československo a Západ 1945 – 1949, str. 276-281.

o schůzku. Na této schůzce předal Francouz Kornelovi visitku Ivo Ducháčka, bývalého významného funkcionáře Československé strany lidové, který ihned po převratu unikl z Československa, se vzkazem pro J. Šrámka. Kornel slíbil, že vzkaz doručí a sdělí Šrámkovu stanovisko; o přípravách útěku zatím nepadlo ani slovo. Protože Šrámek i Hála s odchodem do zahraničí souhlasili, začala konkrétní příprava útěku. Organizátoři museli postupovat opatrně, protože od 8. března byl Šrámek pod stálým policejním dohledem.²⁹³ Z tohoto důvodu se schůzky Dr. Kornela s prvním Francouzem, ve kterém byl při pozdějším policejním vyšetřování rozpoznán zástupce vojenského attaché francouzského velvyslanectví kapitán Georges Vincent, odehrávaly mimo Prahu. V průběhu těchto setkání sděloval kap. Vincent postupně podrobnosti útěku. Šrámek s Hálou měli k opuštění republiky použít letadlo, na místo odletu je měl dopravit Dr. Kornel svým autem. To se ale ukázalo pro přepravu tří osob a zavazadel příliš malé, proto bylo rozhodnuto použít větší vůz Františka Hály.

14. března se u Dr. Kornela ohlásil další Francouz, ve kterém byl později identifikován obchodní attaché francouzského velvyslanectví Louis des Portes, který Kornelovi sdělil datum odletu (19.3.) a upřesnil organizaci odjezdu. 17. března přišel des Portes za Kornelem znovu, aby vyměnil poznávací značku Hálova vozu za diplomatickou značku CD P – 13 658. Místo odletu – malé letiště u Rakovníka – se Kornel dozvěděl až 19. března těsně před odjezdem. Podle předchozí dohody pak vyzvedl F. Hálu poblíž nemocnice Milosrdných bratří Na Františku v Praze 1 a J. Šrámka u jeho venkovské vily v Líšnici a společně odjeli do Rakovníka. Na místo určení ale kvůli technickým poruchám na voze a bloudění dorazili se zpožděním až večer, přenocovali proto v autě a na letiště dorazili druhý den brzy ráno. Na letišti už čekal Louis des Portes, který přítomným sdělil nepříjemnou novinu – letadlo pro nepříznivé povětrnostní podmínky nemohlo přistát, odlet se proto odkládá na další den.

20. březen strávili Šrámek a Hála ukryti v lesíku v blízkosti letiště, Kornel s autem odjel, aby nebudil pozornost. V této době nikdo netušil, že je po bývalých ministrech už od předchozího večera vyhlášeno pátrání,²⁹⁴ auto JUDr. Kornela bylo zastaveno hlídkou SNB na silnici mezi obcemi Šanovem a Přílepy; Kornel, který neměl k autu s diplomatickou značkou potřebné doklady, byl zadržen a odvezen do Rakovníka k výslechu.

²⁹³ Karel KAPLAN: Útěky do emigrace 1948. Historický obzor, roč. 11, č. III.-IV. Praha 2000, str. 80.

²⁹⁴ Zmizení Jana Šrámka policii oznámil jeho řidič Bohumil Skála, který Šrámka v den útěku vezl z pražského bytu do vily v Líšnici. Detailněji k celému útěku srovnej Zora DVOŘÁKOVÁ: Politikové na útěku. Osudy změněné 25. únorem 1948. Nakladatelství Epoque, Praha 2004, str. 93.

Ve stejné době se v Rakovníku pohyboval další automobil s diplomatickou značkou, jehož majitelem byl kap. Georges Vincent. Ten do Rakovníka přijel v doprovodu francouzské lékařky Juliene Fresnelové a svého řidiče Jeana Jacoba. Jejich opuštěné auto v jedné z rakovnických ulic vzbudilo pozornost Bezpečnosti, která ho střežila celou noc na 21. března a okolo páté hodiny ranní ho zajistila.

20. března se na rakovnickém letišti v doprovodu kap. Vincenta objevil další účastník plánovaného útěku – bývalý ministr za národně socialistickou stranu Hubert Ripka. Podle výpovědi F. Hály byli na letišti mimo něj, Šrámka a Ripky přítomni i lékařka Juliene Fresnelová, oba Francouzi a řidič J. Jacob. Dr. Kornel, který se měl večer s autem vrátit, aby v něm Šrámek a Hála mohli přenocovat, se neobjevil, protože byl v té době již zadržen a vyšetřován. Šrámek, Hála a také Ripka proto přenocovali v dřevěné boudě přímo na letišti.

Kolem druhé hodiny ranní, 21. března, zajistila Bezpečnost v Rakovníku další automobil s diplomatickou značkou CD 13 319 a perlustrovala jeho posádku. Vůz patřil Pierre Cerlesovi, legačnímu radovi francouzského velvyslanectví (dále FVV), společnost mu dělali další členové francouzské ambasády Gudín de Pavillon (tajemník FVV), Louis des Portes (obchodní attaché) a Jiří Graf (tajemník G. de Pavillona).²⁹⁵ Vzhledem k tomu, že šlo o diplomaty, byl vůz i posádka po kontrole propuštěni.

K ránu 21.3. poslal kap. Vincent svého řidiče i lékařku pro vůz, měli se později setkat asi 6 km od Rakovníka v obci Senomlaty, sám Vincent na letišti zůstal do šesti hodin ráno. Letadlo, které ráno přiletělo, dvakrát obkroužilo letiště, nepřistálo ale; snad kvůli pracovní brigádě, která se pohybovala v těsné blízkosti letiště. Její členové také ihned vyrozuměli rakovnickou stanicí SNB, zároveň oznámili, že se na letišti ukrývají dva neznámí muži.

Hubert Ripka opustil letiště ihned po nepodařeném přistání a vydal se pěšky na vlak do Petrovic, odkud odcestoval do Prahy.²⁹⁶ Policie tak na letišti zadržela pouze Jana Šrámka a Františka Hálu. O několik hodin později byly v Senomlatech zadrženy tři neznámé osoby, na policejní stanici v nich pak byli zjištěni nám již známí kap. Vincent, řidič Jean Jacob a lékařka Juliene Fresnelová. Zatímco G. Vincenta policie propustila,

²⁹⁵ Zpráva Ministerstva vnitra ze dne 31.3.1948 A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

²⁹⁶ Karel KAPLAN: Útěk do emigrace 1948, str. 80. I přes velké úsilí SNB, která v noci z 21. na 22. března provedla razie v patnácti blízkých obcích, se H. Ripku nepodařilo vypátrat. Srov. Zora DVOŘÁKOVÁ: Politikové na útěku, str. 96-97.

protože prokázal svoji diplomatickou imunitu, J. Jacob a J. Fresnelová byli zadrženi a převezeni do vazby na oblastní oddělení StB v Praze.²⁹⁷

Již první výsledky zadržovaných prokázaly, že „*útěk byl po důkladné předběžné organizaci připraven za přímé spoluúčasti některých francouzských příslušníků a členů francouzského velvyslanectví v Praze.*“²⁹⁸ Při výsledku hlavního prostředníka útěku JUDr. Kornela vyšlo najevo, že celá záležitost byla připravena z popudu Dr. Ivo Ducháčka za účasti dvou francouzských příslušníků, v nichž vyšetřovatelé poznali kap. G. Vincenta a Louise des Portes. Výslech Vincentova řidiče a F. Hály potvrdil i jejich přítomnost na rakovnickém letišti.

Protože účast členů FVV na celém případě byla nesporná, rozhodla československá vláda podat prostřednictvím MZV diplomatickou cestou protest proti podobnému jednání francouzských státních příslušníků na území ČSR. Nótou z 30. března 1948 poukázalo MZV na skutečnosti zjištěné vyšetřováním a požádalo francouzskou vládu o omluvu a zásah proti provinivším se úředníkům FVV.²⁹⁹ O den později uveřejnily československé úřady komuniké, které shrnovalo výsledky vyšetřování a veřejně žádalo odvolání francouzských úředníků spjatých s případem.

Na vzniklou situaci reagovala francouzská vláda nótou č. 93/CS ze 7. dubna 1948, ve které odmítla závěry čs. noty a svoji odpovědnost za incident, ohradila se také proti účasti přičítané některým členům FVV v Praze. Poukázala naopak na skutečnost, že v Československu probíhá nepřátelská kampaň namířená proti Francii, jež může být iniciována z oficiálních míst. V závěru noty vyjádřila francouzská vláda jistou vstřícnost a ochotu k určitému kompromisu s tím, že pokud nejsou někteří členové FVV v Praze nadále považováni za *personae gratae*, francouzská vláda je „*ochotna dbáti této skutečnosti*“ a odvolat je z Prahy.³⁰⁰

Československá vláda odpověděla 16. dubna nótou č. 81.213, ve které znovu požádala o omluvu a odvolání zmíněných úředníků. 17. dubna tuto notu předal ministr zahraničních věcí V. Clementis francouzskému velvyslanci v Praze M. Dejeanovi s upozorněním, že čs. strana považuje omluvu francouzské vlády za zásadní a pokud by

²⁹⁷ Zpráva Ministerstva vnitra pro ministra zahraniční věci V. Clementise ze dne 26.3.1948. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

²⁹⁸ Tamtéž.

²⁹⁹ Nóta čs. vlády č. 77.119 ze dne 30.3.1948. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1, tiskem v Pavol PETRUF: Politické vzťahy medzi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939-1948). Matica slovenská, Martin 2003, str. 689-693. Československá vláda spojovala tento případ s protičeskoslovenskou kampaní, která právě probíhala ve Francii a podle názoru čs. míst byla inspirována přímo vládními kruhy.

³⁰⁰ Francouzská nóta č. 93/CS ze dne 7.4.1948. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

ji vláda odmítla, budou čs. úřady nuceny provést veřejný proces se zadrženými francouzskými státními příslušníky.³⁰¹ Při předání této nóty Dejean znovu předložil záležitost legačního rady P. Cerlese, který se údajně ocitl na seznamu nežádoucích diplomatů omylem a jeho vynětí ze seznamu by vyřízení celé záležitosti usnadnilo.³⁰²

K dalšímu průběhu diplomatického řešení incidentu chybí v archivu MZV dokumentace, jisté ovšem je, že případ skončil odvoláním zmíněných úředníků z Prahy a zavedením dočasného policejního dohledu před francouzským velvyslanectvím v Praze.³⁰³

2.2.2. Sbírka na stávkující francouzské horníky

K dalšímu vyostření československo-francouzských vztahů došlo na podzim 1948 v souvislosti s vnitropolitickou krizí ve Francii, vyvolanou masovou stávkou horníků. Československo vyjádřilo i ústy některých oficiálních státních představitelů³⁰⁴ svoji solidaritu se stávkujícími a československé úřady vyhlásily na podporu stávkujících podpůrnou sbírku. Té se zúčastnili i příslušníci armády a Sborů národní bezpečnosti, což vyvolalo na francouzské straně značné znepokojení, jak tlumočil již 25. října 1948 ministerstvu zahraničních věcí francouzský velvyslanec M. Dejean. Proti takovému postupu francouzská vláda oficiálně protestovala nótou z 5. listopadu 1948,³⁰⁵ ve které označila jednání čs. úřadů za přímé ohrožení francouzských ekonomických zájmů, útok na hospodářskou podstatu Francie a nepřípustné vměšování do vnitřních francouzských záležitostí.

Ve své odpovědi z 19.11.1948 československá vláda odmítla kvalifikovat sbírku jako zásah do vnitřních záležitostí Francie a poukázala na fakt, že obdobné sbírky

³⁰¹ 13. dubna rozhodla čs. vláda v tajné části svého zasedání o odpovědi na fr. nótou ze dne 7.4. Čs. reakce měla být stručná a soustředit se na meritum věci, tj. kategorickou žádost o přijetí stanoviska k čs. požadavkům. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

³⁰² Podle své výpovědi strávil Pierre Cerles večer 20.3.1948 se svými přáteli des Portesem, De Pavillonem a Grafem v Praze, odkud okolo půlnoci odjeli na Křivoklát do zábavního podniku. Když na místě zjistili, že je podnik uzavřen, vrátili se do Prahy. Na zpáteční cestě zabloudili a ocitli se v Rakovníku, kde je zastavila a kontrolovala hlídka SNB. Cerles se hájil tím, že pouze zapůjčil svým přátelům auto a o připravovaném útěku nic nevěděl. Stanovisko ministerstva vnitra, které záležitost šetřilo, ale bylo odmítavé, neboť podle výpovědí zúčastněných osob strávil Cerles celý večer ve společnosti obviněných členů FVV L. des Portes a G. de Pavillona, do Rakovníka odjel dobrovolně a byl tedy patrně do plánu zasvěcen. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1, zpráva ministerstva vnitra pro MZV ze dne 8.4.1948.

³⁰³ Karel KAPLAN: Útěky do emigrace 1948, str. 80.

³⁰⁴ Ke sbírce na podporu francouzských stávkujících vyzval v projevu k zaměstnancům ministerstva školství resortní ministr V. Plojhar, obdobně se vyjádřil i ministr obchodu E. Erban.

³⁰⁵ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 28.

organizují i jiné státy, včetně kapitalistických. Podle československých představitelů je sbírka projevem mezinárodní solidarity, která se shoduje se stanovami Světové odborové federace, jejímiž členy jsou i francouzské odbory a která Československo v této záležitosti oficiálně požádala o pomoc.³⁰⁶ Mimo to, sbírka v ČSR údajně započala z vlastní iniciativy členů a jednotlivých složek ROH, kterou vedení ÚRO dodatečně schválilo mezi 19.-25. říjnem 1948. Vzhledem k tomu, že vládní představitelé jsou zároveň funkcionáři ÚRO, musí být jejich výroky chápány jako výraz solidarity vedoucích představitelů odborů a ne jako projevy vládních činitelů.

I přes diplomatické potíže měla sbírka v Československu značný úspěch, do 10. listopadu bylo Národní bankou československou na účty CGT v Paříži převedeno 50 milionů franků (tj. necelých 10 milionů Kčs). Celkově vynesla sbírka více než 70 milionů Kčs, objevil se ale problém s převodem peněz do Francie, zbytek nepřevedených peněz proto zůstal v ČSR na účtech ÚRO. V červnu 1952 o tyto peníze projevil zájem Komunistická strana Francie, jejíž zástupci Cogniot a Gerom navrhli při jednání s V. Kopeckým a A. Novotným, aby byla část peněz PCF poskytnuta ihned ve formě valut a zbylá částka do Francie dodána ve formě zboží.³⁰⁷ Ústřední výbor KSČ souhlasil pouze s první částí žádosti a rozhodl vyplatit PCF určitou sumu ve valutách, zásadně ale odmítl jednat o výměnách zboží. Záležitost sbírky tím ale nebyla uzavřena, na pořad jednání se opět dostala v prosinci 1953, kdy francouzští komunisté znovu požádali o vyplacení zbylé částky. Politický sekretariát ÚV KSČ rozhodl žádosti vyhovět, uvolnit z účtu 2 miliony Kčs ve francouzských francích a tím celou tuto pohledávku uzavřít. Zbytek peněz (více než 12 milionů Kčs) ÚRO předala Státní bance československé k likvidaci účtu.³⁰⁸

V listopadu 1948 došlo mimo již zmíněné záležitosti se sbírkou na podporu stávkujících horníků i k dalšímu diplomatickému incidentu, který tentokrát zasáhl československý diplomatický sbor v Paříži, konkrétně přidělenec ministerstva zahraničního obchodu Dr. Zoltána Gregora. 6. listopadu oznámil šéf francouzského diplomatického protokolu H. Dumain, že Dr. Gregor vzhledem ke své civilní činnosti

³⁰⁶ Výzva Světové odborové federace ze dne 30.10.1948. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 28.

³⁰⁷ NA f. 1261/2/4 sv. 37 ar.j. 160.

³⁰⁸ Schůze PS ÚV KSČ ze dne 9.12.1953. NA f.1261/0/22 sv.70 ar.j. 188 bod 21.

a politické angažovanosti v minulosti nemůže obdržet diplomatickou *Carte d'Identité* a proto nebude zapsán do diplomatické listiny.³⁰⁹

Dřív než se tímto případem začalo zabývat MZV, byl 15. listopadu Dr. Gregor před čs. obchodní misí v Paříži zadržen, a přestože se prokázal diplomatickým pasem, odvezen do svého bytu, kde francouzská policie provedla pečlivou domovní prohlídku. Poté byl společně se svou snoubenkou, slečnou Alicí Kompertovou, odvezen na ministerstvo vnitra k výslechu, po kterém následovalo okamžité vyhoštění obou zadržených.³¹⁰ Československé velvyslanectví v Paříži reagovalo ihned 15. listopadu ostrou nótou a o den později protestoval proti „protiprávnímu“ postupu francouzských úřadů velvyslanec Hoffmeister osobně u ministra zahraničí Schumana, na francouzském postoji se ale nic nezměnilo.

V prosinci 1948 přijalo MZV určitou strategii pro diplomatické styky s Francií. Československý velvyslanec v Paříži Dr. Adolf Hoffmeister vypracoval na žádost E. Gemindera devatenáctibodový „*Stručný přehled nepřátelských akcí francouzské vlády proti Československu*“³¹¹, který obsahoval stížnosti na zostření visové praxe ze strany Francie, zákroky francouzských úřadů proti čs. občanům žijícím ve Francii, včetně diplomatů a v neposlední řadě i na neúčast zástupců francouzské vlády na oslavách 28. října, pořádaných čs. velvyslanectvím v Paříži.

Na poradě 18. prosince 1948, které se zúčastnili velvyslanec A. Hoffmeister, vyslanec V. Borek a velvyslanecký rada A. London byl stanoven následující postup.³¹²

- 1) „*Vyhostit jednoho nižšího úředníka FVV v Praze,*
- 2) *vydat oběžník o přísné reciprocitě při vydávání vis na francouzské pasy,*
- 3) *podat notu MZV francouzskému velvyslanectví s žádostí o udělení vis do konce roku 1948 pro A. Londona, československé stipendisty a dva učitele doplňkové školy v Paříži*“

V případě, že by francouzská vláda nesplnila čs. požadavky ohledně vis do 30.1.1949, měl být vyhoštěn první velvyslanecký rada FVV a zavedena různá

³⁰⁹ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 2.

³¹⁰ Tamtéž.

³¹¹ NA f. 1261/2/4 sv.38 ar.j.172.

³¹² Porada o diplomatických stycích s Francií dne 18.12.1948. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

restriktivní opatření jako např. omezení počtu bytů pro francouzské úředníky, odnětí linky AFP, uvažovalo se i o retorsi v odvolání kulturní dohody a o zrušení nebo uvalení národní správy na Denisův ústav v Praze.

Ani rok 1949 nepřinesl žádná zlepšení ve vzájemných vztazích; vyhláškou č. 2/1949 Sb. ministr vnitra obnovil visovou povinnost pro francouzské diplomaty a držitele zvláštních francouzských cestovních pasů.³¹³ Československá vláda tak reagovala na francouzskou nótu z 5. října 1948³¹⁴, kterou bez udání důvodů Quai d'Orsay znovu zavedlo s platností od 5.10.1948 visovou povinnost pro držitele československých diplomatických a služebních pasů.

V polovině roku 1949 došlo k výměně na postu francouzského velvyslance v Praze. Místo Maurice Dejeana, který v úřadě působil od konce války a byl proto pro novou čs. vládní garnituru příliš spjat s předúnorovým státním zřízením, byl jmenován Jean Rivière.³¹⁵

Ani změna tituláře ale nepřispěla k uvolnění vzájemných vztahů, které se i nadále zhoršovaly. V říjnu byli z Československa vyhoštěni dva francouzští diplomaté – vojenský attaché plukovník Georges Helliot a jeho tajemník Marcel Salabert, které MZV obvinilo z organizování špionáže v oboru těžby uranové rudy.³¹⁶ Oba muži měli prostřednictvím bývalého zaměstnance FVV Gervaise Garcetta a čs. státního příslušníka Gustava Mařana údajně získat asi čtyřkilogramový vzorek uranové rudy, který diplomatickou poštou odeslali do Francie. Nótu přijalo FVV 27. října 1949, plk. Helliot opustil území ČSR 30.10.; Marcelu Salabertovi, který byl v té době ve Francii, bylo doporučeno, aby svůj návrat do ČSR odložil. G. Garcette, bývalý přidělený důstojník fr. vojenského attaché, byl již na počátku října zatčen a obviněn ze špionáže. Později ho československá justice v tajném procesu odsoudila na 25 let odnětí svobody.³¹⁷

V prosinci 1949 zatkla čs. policie dalšího francouzského státního příslušníka Roberta Meyera. Ten byl 27. června 1950 odsouzen k 11 letům vězení pro „*poskytnutí pomoci osobám, které se zabývaly protistátní činností*“.³¹⁸ Francouzské velvyslanectví

³¹³ Visová povinnost pro držitele francouzských diplomatických pasů a zvláštních cestovních pasů byla zrušena vyhláškou ministra vnitra č. 76/1947 Sb.

³¹⁴ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 2.

³¹⁵ Jean Rivière – francouzský diplomat, v meziválečném období působil v Peking, Budapešti a Bělehradě, od roku 1946 fr. velvyslanec v Haagu.

³¹⁶ Nóta MZV ze dne 11.10.1949. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

³¹⁷ A MV ar.j. 305-741-2 a 305-741-5.

³¹⁸ A MV ar.j. 995 986 MV.

usilovalo diplomatickou cestou o omilostnění obou odsouzených, v této záležitosti se angažoval i prezident Francouzské republiky Vincent Auriol, který 5. října 1953 poslal osobní dopis A. Zápotockému se žádostí o milost pro oba uvězněné Francouze. Žádosti bylo vyhověno, prezident ČSR A. Zápotocký udělil 29. října 1953 milost jak G. Garcettovi, tak R. Meyerovi; 5. listopadu oba odletěli z ČSR.³¹⁹

Konec roku 1949 poznamenala kromě již zmíněné aféry kolem uranové rudy i další událost, která zasáhla čs. konzulát v Marseille. V polovině prosince 1949 emigroval čs. konzul Hudák a i se svou rodinou zůstal ve Francii. Ve stejné době proti konzulátu zasáhla i francouzská policie, když zatkla bývalého vojenského attaché Chejnu a obvinila ho ze špionáže. Podle zprávy správce konzulátu z 12. ledna 1950 tyto dvě události značně poškodily pověst ČSR ve Francii a vyvolaly nepřátelské reakce místního tisku.³²⁰

Rok 1950 by se s určitou nadsázkou dal nazvat „klidem před bouří“. Oficiální vztahy mezi Francií a Československem zachovávaly chladně korektní ráz a vzájemné styky se soustředily na oblast neoficiálních kontaktů mezi KSČ a PCF. V lednu 1950 přijel do Prahy nový velvyslanec Jean Rivière, jmenovaný již v červenci minulého roku.

Vzájemné vztahy nadále negativně ovlivňovala restriktivní opatření v oblasti udělování vis, která tentokrát postihla především francouzské kulturní činitele žijící v ČSR. Již v lednu byla z ČSR vyhoštěna zástupkyně AFP pí. Amber Bousouglu, hlavní zásah proti francouzským kulturním činitelům přišel v březnu. 17.3.1950 intervenoval fr. velvyslanec J. Rivière u náměstka ministra zahraničních věcí Dr. V. Hajdů ve věci udělení výjezdních vis pro 14 francouzských profesorů, jejichž žádosti nebyly dosud vyřízeny. 22. března následovalo vyhoštění čtyř Francouzů – profesorů Francouzského gymnázia v Praze a Denisova ústavu – slečny Penchenierové a pánů Datheila, Schidlovkého a Dedieu. Protože jejich odvolání bylo zamítnuto, opustili jmenovaní 24. května 1950 Prahu.³²¹ Zbylé čtyři profesory, kteří ještě zůstali v Praze a zajišťovali výuku na Francouzském gymnáziu, stejný den francouzská vláda odvolala. Francouzské gymnázium tak přišlo o personální zázemí a muselo *de facto* ukončit svoji činnost.

³¹⁹ Přehled vzájemných styků Francie a Československa za IV. čtvrtletí 1953. A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 6.

³²⁰ Zpráva správce konzulátu v Marseille ze dne 12.1.1950. A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 6.

³²¹ PISTORIUS, Georges : Destin de la culture française dans une démocratie populaire. Paris 1957, str. 268.

2.2.3. Krize ve vzájemných vztazích – rok 1951

2.2.3.1. Francouzský generální konzulát v Bratislavě a akce „Monako“

Francouzský generální konzulát v Bratislavě byl oficiálně zřízen 16. února 1946, prvním generálním konzulem byl jmenován dosavadní člen francouzského velvyslanectví v Praze Etienne Mandel Manach. Do uzavření konzulátu roku 1951 se zde vystříдалo 13 francouzských úředníků a 8 československých zaměstnanců.³²² Konzulát sídlil ve vile Karola Sidora, bývalého slovenského velvyslance ve Vatikáně, který po 2. světové válce zůstal v emigraci. Sídlo konzulátu se stalo místem oficiálních i neformálních schůzek členů konzulátu s představiteli slovenského veřejného a politického života, cestu si sem našli i někteří významní slovenští komunisté, např. Ladislav Holdoš.³²³

Po únoru 1948 se o bratislavský konzulát, podobně jako o jiné zastupitelské úřady kapitalistických zemí v ČSR, začala zajímat Státní bezpečnost. V březnu 1949 byl při pokusu o ilegální odchod do zahraničí zadržen Viliam Kubo. Ten při výslechu upozornil na osobu Vladimíra Veleckého, který údajně provádí „protistátní činnost“. Při šetření StB zjistila, že je Velecký prostřednictvím osobního přítele bratislavského konzula Dr. Karla Kocha ve styku s francouzským generálním konzulátem, jehož prostřednictvím odesílá špionážní zprávy do zahraničí.³²⁴

Od června 1949 začala Bezpečnost konzulát systematicky sledovat, skutečný úspěch zaznamenala v srpnu, kdy se podařilo zavázat ke spolupráci bývalého zřízence bratislavského konzulátu Roberta Štoseka.³²⁵ Po několika dnech byl ke spolupráci zavázán i otec Roberta Štoseka Karel Štosek. Oba muži byli od počátku instruováni a řízeni k získání klíčů od budovy a trezoru bratislavského konzulátu. Francouzi značně podcenili bezpečnostní situaci, jen tak se dá vysvětlit, že francouzský konzulát znovu zaměstnal svého bývalého zaměstnance Roberta Štoseka, třebaže bylo známo, že ho zadržela a vyšetřovala Státní bezpečnost.

Do září Štosekovi opatřili většinu klíčů a 5. 9. 1949 uskutečnili první výjem dokumentů z trezoru. Přístup do trezoru francouzského konzulátu v Bratislavě se tak

³²² A MV a.č. 305-741-4.

³²³ Josef JABLONICKÝ: Akcia Monaco. in: Podoby násilia. Kalligram, Bratislava 2000, str. 197.

³²⁴ Tamtéž, str. 198.

³²⁵ Tehdy devatenáctiletý Robert Štosek byl zadržen na slovensko-rakouských hranicích při pokusu o útěk, StB ho výměnou za osobní svobodu a beztrestnost zavázala ke spolupráci.

stal pravděpodobně nejvýraznějším úspěchem československé kontrarozvědky.³²⁶ Další výjmy dokumentů pak probíhaly pravidelně přibližně v desetidenních intervalech až do dubna 1951, kdy byl konzulát uzavřen. Za tuto dobu se uskutečnilo 46 důležitějších výjmů; na základě takto získaných materiálů pak StB připravila dvě linie vyšetřování.³²⁷

V první linii se vyšetřování zaměřilo na „špionážní“ činnost generálního konzula E.M.Manacha a jeho zástupce Maurice Michelota, kteří měli shromažďovat a podávat informace špionážního charakteru francouzskému velvyslanectví v Praze. Tyto zprávy posílali vždy jednou týdně diplomatickou poštou velvyslanectví k rukám francouzského velvyslance (v případě vojenské špionáže k rukám francouzského vojenského attaché), nebo přímo francouzskému ministerstvu zahraničí. Pokyny pro práci dostával Manach z Prahy, nejprve od velvyslance Dejeana, po jeho vystřídání pak od J. Rivièra. Vojenskou špionáž řídil vojenský attaché FVV plukovník Gastaldo a jeho zástupce komandant Richer.³²⁸

Podle značek na zajištěných dopisech bylo zjištěno, že se na špionážní činnosti podílejí tyto osoby: generální konzul E. M. Manach, vicekonzulové M. Michelot a F. Casstelli, tajemníci konzulátu R. Bezle, J. Fakan a J. Dlouhý a konzulární úřednice M. Leinerová.³²⁹

Ve druhé linii sledovali vyšetřovatelé StB napojení francouzského konzulátu (hlavně Manacha, Michelota a Dlouhého) na ilegální protistátní organizaci ONBRA, se kterou konzulát spolupracoval od jara 1949.

ONBRA měla prostřednictvím francouzského konzulátu posílat špionážní informace ze Slovenska do zahraničí, konkrétně J. Slávikovi do USA a stejnou cestou dostávat instrukce k další činnosti. V této skupině byli sledováni Vladimír Velecký (bývalý funkcionář agrární strany a člen odbojové skupiny Obrana národa) a jeho žena Marie Anna, bývalý tajemník agrární strany Ján Pavelčík a jeho manželka Anna Pavelčíková, Drahomíra Blahová (manželka bývalého pověřence pošt P. Blaho, který emigroval do USA), Dr. Karel Koch a další.³³⁰

³²⁶ Obrovský význam, který Státní bezpečnost případu přikládala, ilustruje i skutečnost, že od ledna 1950 převzalo řízení celé akce pražské velitelství Státní bezpečnosti. Srovnej Jan PEŠEK: Štátna bezpečnosť a „Akcia Monaco“ v rokoch 1949-1951. Historický časopis, roč. 45, č. 4, Praha 1997, str. 632-634.

³²⁷ Zpráva MNB Velitelství StB sektor 1 ze dne 11.10.1951. A MV a.č. 305-741-4.

³²⁸ Záznam pro ministra zahraničních věcí V. Širokého ze dne 23.6.1951 A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

³²⁹ A MV a.č. 305-741-4.

³³⁰ A MV a.č. 305-741-4.

Od srpna do září 1950 probíhalo zpracování materiálů vyjmutých z trezoru konzulátu, 15. listopadu podala Státní bezpečnost návrh na tzv. likvidaci, tedy zatýkání podezřelých osob a přípravu procesu. Na začátku ledna 1951 bylo již vše připraveno, 6.1. zatkla StB prvního podezřelého Ing. Juraje Dlouhého.

Juraj Dlouhý (narozen 23.4.1907 v Krakově) pracoval jako tajemník bratislavského konzulátu již v meziválečném období, v letech 1936-1939. Do svého úřadu se vrátil po obnovení konzulátu v únoru 1946. Náplň jeho činnosti byla prakticky pouze administrativní, působil jako stálý tlumočnick konzulátu. Z titulu své funkce se účastnil i důvěrných rozhovorů s osobami, které přinášely „špionážní“ zprávy generálnímu konzulovi Manachovi a vicekonzulovi Michelotovi.

7. ledna policie zatkla V. Veleckého, jeho manželku Marii Annu, Jána Pavelčíka, Annu Pavelčíkovou a Drahomíru Blahovou, 8. ledna k nim přibyl Dr. Karel Koch. Tím byli pozatýkáni vedoucí představitelé organizace ONBRA, po prvních výsleších pak zatýkání pokračovalo. Do června 1951 bylo zadrženo celkem 30 osob, mezi nimi Ondrej Chlapík, u kterého StB zabavila archiv písemností ONBRy, bývalý generál SNB Vladimír Bodický, bývalý tajemník agrární strany Viliam Radakovič, zaměstnanci francouzského konzulátu Zdeněk a Magda Leinerovi, Bartoloměj Kresčanko, Jean Fakan a další.³³¹

Do hlavního procesu StB a Štátna prokuratúra v Bratislavě zařadili 11 obviněných,³³² kteří byli pečlivě vybráni tak, aby skupina dobře ilustrovala rozsah špionážní činnosti francouzského konzulátu.

Termín procesu byl po dohodě s ministerstvem spravedlnosti a ministerstvem zahraničních věcí stanoven na 18. – 20. červen 1951, i když zástupci StB v Bratislavě původně navrhovali dřívější termín – od 15. června. Také v otázce trestů se odpovědné úřady přiklonily k názoru prokuratury a schválily pouze dva navrhované tresty smrti (pro V. Veleckého a J. Dlouhého) místo šesti, které si přála Státní bezpečnost.³³³

Proces s „Jurajem Dlouhým a spol.“ pro trestné činy velezrady a vyzvědačství začal před Státním soudem v Bratislavě 18. června 1951 pod vedením předsedy Karla Bedrny. Podle záznamu pro ministra zahraničních věcí z 23. června 1951 byl proces

³³¹ A MV a.č. 305-741-4.

³³² Do procesu byli zařazeni: Ing. Juraj Dlouhý, Ing. Zdeněk Leiner, Magda Leinerová, Rudolf Stránský, Dr. Štefan Konečný, Vladimír Velecký, Dr. Karel Koch, Ján Pavelčík, Viliam Radakovič, Ing. Josef Šlégl a Vladimír Bodický.

³³³ StB navrhla trest smrti pro V. Veleckého, J. Dlouhého, J. Pavelčíka, V. Bodického, V. Radakoviče a K. Kocha. Zvláštní zpráva pro V. Širokého k zaujetí stanoviska ze dne 8. června 1951. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

hodnocen jako dobře připravený, „*obžaloba sice první den pokulhávala, ale po vytknutí chyb v následující dny i žalobci zasahovali správně a včas*“.³³⁴

Obviněné žaloba vinila z toho, že od roku 1947 soustavně prováděli pod vedením francouzského generálního konzula E. M. Manacha špionážní činnost „*směřující k rozbití lidově-demokratického režimu v ČSR*“. Vladimír Velecký navíc „*založil špionážní skupinu pod krycím označením ONBRA, která prostřednictvím francouzského konzulátu udržovala styky s československou emigrací. Tato skupina posílala na Západ závažné špionážní informace a prováděla rozvratnou činnost proti ČSR*“.³³⁵

Proces skončil 20. června 1951 vynesením rozsudků. Juraj Dlouhý a Vladimír Velecký byli odsouzeni k trestu smrti, protože se odvolali, byl rozsudek vykonán až po potvrzení rozsudku v listopadu 1951. Karel Koch a Viliam Radakovič dostali doživotní trest, Vladimír Bodický 25 let vězení, ostatní obvinění odešli od soudu s vysokými tresty.³³⁶

2.2.3.2. Diplomatická odezva špionážní aféry

Špionážní aféra okolo francouzského konzulátu v Bratislavě samozřejmě vyvolala značnou diplomatickou odezvu. 16. února 1951 vyhostila československá vláda francouzského generálního konzula E. M. Manacha, území ČSR měl opustit do 48 hodin. Československé velvyslanectví v Paříži očekávalo reciproční zásah francouzské vlády proti diplomatickému sboru v Paříži, francouzské úřady ale tentokrát proti čs. úředníkům nezasáhly s odůvodněním, že zásadu reciprocity nyní Francie posuzuje z širších hledisek, tedy v rámci celého socialistického bloku.³³⁷

Od počátku března jednalo MZV s příslušnými úřady o osudu francouzského konzulátu v Bratislavě. Již 7. března 1951 podalo MZV návrh politickému sekretariátu ÚV KSČ na zrušení bratislavského konzulátu. Aby byla dodržena zásada reciprocity, navrhlo MZV současně uzavřít i československý konzulát v Marseille³³⁸ a jeho agendu

³³⁴ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

³³⁵ Zvláštní zpráva pro V. Širokého k zaujetí stanoviska ze dne 8. června 1951. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

³³⁶ Josef JABLONICKÝ: *Akcia Monaco*, str. 217.

³³⁷ Sdělení velvyslanectvého rady J. Šupa ministerstvu zahraničních věcí z 24. 2. 1951. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie karton 1.

³³⁸ Marseillský konzulát v té době nevykonával téměř žádnou činnost, pomáhal pouze při tranzitu československého zboží přes přístav v Marseille. Ostatní agendy se prakticky snížily na minimum, popřípadě je převzalo velvyslanectví v Paříži (záležitosti pasů a viz.) NA f. 1261/0/22 sv. 2 ar.j. 29 bod 5.

převést na konzulární oddělení velvyslanectví v Paříži. 5. dubna předneslo MZV tento návrh Úřadu předsednictva vlády, vláda ho schválila v tajné části svého 138. zasedání 10. dubna 1951.

12. dubna 1951 požádalo MZV nótou č. 115.663 francouzskou vládu, aby do 27. dubna uzavřela francouzský konzulát v Bratislavě s odůvodněním, že „*francouzský konzulát v Bratislavě již delší čas vybočoval z rámce činnosti určené konzulátní úmluvou československo-francouzskou z 3.6. 1927 a prováděl nepřipustnou špionážní činnost*“,³³⁹ čímž soustavně porušoval zásady mezinárodního práva. Současně MZV oznámilo, že ruší československý konzulát v Marseille tak, aby byla dodržena zásada reciprocit daná konzulární úmluvou.

Na uzavření svého bratislavského konzulátu reagovala francouzská vláda nótou z 27. dubna 1951, ve které odmítla důvody uzavření francouzského konzulátu v Bratislavě s tím, že případné obavy z další činnosti konzulátu měla československá vláda řešit diplomatickou cestou. Zároveň požádala, aby ČSR uzavřelo k 5. květnu 1951 československý konzulát v Alžíru. Tento požadavek byl v Černínském paláci vnímán jako porušení reciprocit, 30. dubna proto ministerstvo zahraničí předalo francouzskému velvyslanectví nótu, v níž žádalo uzavření francouzského konzulátu v Praze taktéž do 5. května 1951.³⁴⁰ Francouzské velvyslanectví nótu přijalo 1. května a oznámilo, že pražský konzulát bude uzavřen 2. května, konzulární agendu pak převezme konzulární oddělení velvyslanectví.

Na počátku května tak bylo diplomatické zastoupení Francie v Československu i ČSR ve Francii omezeno na minimum. Od září 1951 čítalo československé velvyslanectví v Paříži 6 členů (velvyslanec Gustav Souček a 5 diplomatických úředníků), francouzské velvyslanectví v Praze mělo, včetně velvyslance, členů sedm.³⁴¹

Francouzská ambasáda se samozřejmě angažovala i v případě J. Dlouhého a dalších zatčených zaměstnanců bratislavského konzulátu. Již 11. ledna 1951 upozornilo francouzské velvyslanectví MZV nótou č. 24/CS, že se neoficiální cestou dozvědělo o zatčení tajemníka francouzského konzulátu v Bratislavě Juraje Dlouhého, důvody zatčení ale zůstaly velvyslanectví neznámy. Nóta zůstala bez odezvy, FVV proto na začátku února odpověď urgovalo.³⁴² V březnu 1951 se na konzulát nedostavili

³³⁹ Nóta MZV č. 115.663 ze dne 12. dubna 1951. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

³⁴⁰ Nóta MZV č. 118.742 z e dne 30. dubna 1951. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

³⁴¹ Stručná zpráva MZV ze dne 25.10.1951. A MZV f. TO-O- 1945-1959 Francie, karton 20.

³⁴² Nóta č. 24/CS ze dne 11.1.1951 a nóta č. 45/ CS ze dne 3.2.1951. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

další dva zaměstnanci – československý občan Bartoloměj Kresčanko a naturalizovaný Francouz slovenského původu Jean Fakan. 24. března proto na MZV přišel rada francouzského velvyslanectví Henry de Lageste, aby se informoval, zda došlo k zatčení těchto mužů; ani tentokrát ale MZV nesdělilo nic konkrétního.

Oba muži byli skutečně zatčeni, případ Jeana Fakana byl ale specifický. Jako francouzský občan měl v procesu sehrát roli svědka obžaloby, Státní bezpečnost proto jeho zatčení utajila a ministerstvu zahraničí sdělila, že J. Fakan požádal československé úřady o azyl.³⁴³ 29. března MZV tuto skutečnost oficiálně sdělilo francouzskému velvyslanectví.

Od května se FVV pokoušelo s Jeanem Fakanem spojit, opakovaně proto žádalo československé úřady o sdělení aktuální adresy J. Fakana. Odpovědi se francouzské velvyslanectví dočkalo až v říjnu, kdy MZV oznámilo, že Fakan nebude s francouzskými úřady jednat osobně, ale pouze prostřednictvím svého právního zástupce.³⁴⁴

V červnu se zástupci francouzské ambasády zúčastnili veřejného procesu s „Jurajem Dlouhým a spol.“, 23. června pak podala francouzská vláda prostřednictvím pražského velvyslanectví nótu, ve které protestovala proti skutečnostem, které se objevily v průběhu líčení. Francouzská vláda si stěžovala zejména na hodnocení činnosti konzulátu, kterou soud označil za špionážní, ohradila se také proti obvinění členů francouzského velvyslanectví plk. Gastalda a jeho zástupce P. Richera, jejichž jména zazněla v souvislosti s organizováním špionáže.³⁴⁵

30. června navštívil francouzský velvyslanec Jean Rivière ministra zahraničí V. Širokého, aby záležitost procesu znovu osobně projednal. Při této příležitosti požádal velvyslanec o milost pro J. Dlouhého, kterého Státní soud v Bratislavě odsoudil k trestu smrti s tím, že francouzská vláda má na omilostnění Dlouhého velký zájem, protože se jedná o bývalého zaměstnance francouzského zastupitelského úřadu. 2. července sdělilo MZV fr. velvyslanectví, že J. Dlouhý podal odvolání proti rozsudku, ten tak není pravomocný a soud o něm bude znovu rozhodovat.

V souvislosti s případem bratislavského konzulátu uvažovaly československé úřady o vyhoštění dvou členů francouzského velvyslanectví v Praze. Jednalo se o vojenského attaché plk. Gastalda a jeho zástupce komandanta Richera, kteří měli na

³⁴³ Josef JABLONICKÝ: *Akcia Monaco*, str. 214.

³⁴⁴ Nóty FVV z 23.5.1951 a 17.9.1951, nóta MZV ze dne 23.10.1951. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 19.

³⁴⁵ Nóta fr. vlády č. 281/CS ze dne 23.6.1951. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

území ČSR organizovat vojenskou špionáž. MZV ale nakonec zásah nedoporučilo, podle záznamu pro ministra zahraničních věcí z 23.6.1951 nebyla činnost plk. Gastalda „dostačující pro jeho označení za *persona non grata*“,³⁴⁶ navíc československá strana očekávala *agrément* pro nového velvyslance v Paříži a vyhoštění členů FVV by tuto záležitost mohlo značně zkomplikovat.

Případ bratislavského konzulátu doprovázela celá řada restriktivních opatření jak vůči FVV v Praze, tak proti československému velvyslanectví v Paříži. V únoru začala francouzská policie střežit budovy československého velvyslanectví, konzulátu a obchodní mise, hlídky byly zavedeny i před Masarykovým domem. Tajní policisté legitimovali všechny příchozí osoby, opatření se nevztahovalo pouze na osobu velvyslance. Podle vyjádření šéfa francouzského protokolu Dumaina se jednalo o reciproční opatření za postup vůči vojenskému attaché Gastaldovi, podle velvyslaneckého rady Šupa ale mohly hlídky souviset s vyhoštěním generálního konzula bratislavského konzulátu E. M. Manacha. Po oficiálním protestu československého velvyslance (16.2.) a velvyslaneckého rady (21.2.) na Quai d'Orsay byly kontroly zastaveny, tajní policisté se před československými úřady znovu objevili až v srpnu. 16. srpna upozornilo francouzské ministerstvo zahraničí československé velvyslanectví, že se někteří zaměstnanci ZÚ v Paříži odmítají legitimovat policistům v civilu a „že by takový postoj mohl vést k politováníhodným incidentům.“³⁴⁷

6. září reagovalo československé velvyslanectví upozorněním, že se jeho zaměstnanci legitimují pouze osobám, které prokáží nárok na tuto kontrolu, u neuniformované policie proto bude vyžadován průkaz o oprávněnosti provádění kontroly totožnosti.

2.2.3.3. Uzavření pražské pobočky AFP

Poslední záležitostí, která negativně ovlivnila vzájemné styky v „krizovém“ roce 1951, je uzavření pražské pobočky francouzské tiskové agentury AFP. Československé úřady zde nezvolily klasický postup jako u americké a britské tiskové agentury, které byly z rozhodnutí čs. vlády uzavřeny, činnost AFP byla znemožněna jiným způsobem. 31. května byl pro špionážní činnost ve prospěch AFP zatčen její československý

³⁴⁶ Záznam pro s. ministra ze dne 23. června 1951. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

³⁴⁷ Nóta Quai d'Orsay ze dne 16.8.1951. A MZV f. TO-O-1945-1959 Francie, karton 2.

spolupracovník JUDr. Vojtěch Skříčka.³⁴⁸ Jeho provinění spočívalo v tom, že od různých ministerských úředníků shromažďoval informace o dění na jednotlivých ministerstvech a poskytoval je řediteli pobočky Gastonu Fournierovi. Z dnešního pohledu běžná novinářská praxe byla komunistickým režimem hodnocena jako nebezpečná „špionáž“. Ředitel AFP Fournier, který v době zatčení Skříčky pobýval na služební cestě ve Francii, se z pochopitelných důvodů obával vrátit, zatčení amerického novináře W. Oatise mu dávalo za pravdu. 30. června navštívil kvůli záležitosti AFP francouzský velvyslanec J. Rivière ministra zahraničních věcí. Francouzská strana měla na práci pobočky AFP v Praze zájem, požadovala ale pro svého korespondenta určité záruky, jako osobní bezpečnost a možnost pokračovat nerušeně v jeho práci v agentuře. Podle vyjádření ministra Širokého nesměřovalo zatčení redaktora AFP Skříčky proti AFP jako takové, takže československé úřady neměly důvod pobočku uzavřít. Gaston Fournier byl i nadále v ČSR považován za řádně akreditovaného novináře a ke své práci se mohl kdykoliv vrátit.

Tento umírněný postoj ministerstva k AFP je možné vysvětlit obavou z recipročního zásahu francouzské strany proti Československé tiskové kanceláři v Paříži, kterou ČSR chtěla udržet. I přes vstřícný postoj československé strany a ujištění MZV o Fournierově beztrestnosti se ředitel pražské pobočky do Prahy nevrátil a AFP ukončila svoji činnost v ČSR k 31. prosinci 1951.³⁴⁹

2.2.4. Období let 1952 – 1953

Léta 1952 – 1953 jsou poznamenána všeobecnou stagnací, která nastala poté, co byly vzájemné styky omezeny na nutné minimum. Tato stagnace se odráží i v relativně malém počtu dokumentů v archivu MZV, které se k tomuto období vztahují. Těžiště vzájemných kontaktů se přesunulo více do roviny mezistranických styků, na počátku roku 1952 jmenovala PCF kontaktní osobu pro udržování a projednávání kulturních styků mezi ČSR a Komunistickou stranou Francie. Stal se jí Victor Leduc, člen ideologické komise ÚV PCF. Podle zprávy velvyslance Součka pro ministerstvo informací a osvěty z 13. února 1952 měly být všechny kulturní akce s Leducem projednány a uskutečněny až po vzájemné dohodě. Na základě předběžného plánu se

³⁴⁸ A MV a.č. 305-741-4.

³⁴⁹ Na konci prosince rozeslalo francouzské velvyslanectví dopisy zbývajícím zaměstnancům pobočky AFP, ve kterém jim sdělilo, že se pobočka AFP v Praze k 31.12. ruší a všichni zaměstnanci proto dostávají výpověď. Srovnej A MV a.č. 305-741-1.

českoslovenští a francouzští komunisté shodli, že se většina kulturních styků uskuteční prostřednictvím Společnosti France-Tchécoslovaquie.³⁵⁰

Spolupráce mezi KSČ a PCF se ale zdaleka neomezovala pouze na oblast kultury a propagace. Obě strany si od roku 1948 vyměňovaly informace o členstvu, stranických kádrech a emigrantech, z Prahy do Paříže putovaly diplomatickou poštou statisícové částky na podporu činnosti francouzských komunistů, z Francie do Československa přijížděly desítky stranických funkcionářů na rekreaci nebo léčení do některých českých nebo slovenských lázní. Rozsah spolupráce a zejména finanční pomoci, kterou českoslovenští komunisté své „bratrské“ straně poskytovali, je skutečně nebývalý a nesrovnatelný (s výjimkou SSSR) s žádnou další socialistickou republikou.³⁵¹

Tato pomoc byla nákladná a požadavky francouzských soudruhů často až „nestydaté“. Běžnou praxí počátku 50. let byly pro Československo nevýhodné smlouvy společností zahraničního obchodu se „soudružskými obchodními firmami“ ovládanými PCF, materiální pomoc ve formě dodávek papíru pro stranický tisk a uhrazení výloh spojených s technickým vybavením redakce pro francouzské vysílání z Prahy, Budapešti a Varšavy apod.³⁵² Jenom roku 1950 přijelo na „stranickou rekreaci“ 151 francouzských soudruhů (včetně rodinných příslušníků), takže politický sekretariát ÚV KSČ rozhodl následující rok výměnnou rekreaci neprovádět. Po zásahu PCF - na přímou žádost J. Duclose - nicméně sekretariát své rozhodnutí přehodnotil a do Československa roku 1951 zaměřilo 20 rodin francouzských „přátel“.³⁵³ V některých případech bylo funkcionářům PCF vypláceno „kapesné“ – opět v tisícových částkách – nehledě na to, že pobyt těchto osob v ČSR finančně zajišťovala KSČ.³⁵⁴

V pozdějších letech pak mimo pokračující materiální a finanční pomoci z Československa obě strany společně konzultovaly ideologické otázky a situaci

³⁵⁰ Zpráva československého velvyslanectví ze dne 13.2.1952. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 16.

³⁵¹ Průkopnickou práci o povaze a rozsahu vzájemné spolupráce a pomoci mezi KSČ a Francouzskou komunistickou stranou odvedl Karel Bartošek ve své monografii Zpráva o putování v komunistických archívech. Praha – Paříž (1948-1968). PASEKA, Praha Litomyšl, 2000.

³⁵² NA f.1261/02/4 sv. 39 ar.j. 178, záznam rozhovoru Jerôma s Geminderem ze dne 5.10.1950.

³⁵³ NA f. 1261/2/4 sv. 39 ar.j. 177.

³⁵⁴ Za všechny můžeme uvést případ s.Nenniga, kterému byla pro jeho léčebný pobyt v Karlových Varech v dubnu 1952 dána k dispozici částka 3.000 Kčs. Na f. 1261/2/4 sv. 39 ar.j. 177. S kvótami pro zahraniční hosty – komunisty- počítal Ústřední výbor po celé sledované období, počet pozvaných z Francie činil většinou 15-20 osob. I tak se ale vyskytly problémy. V květnu 1958 si např. mezinárodní oddělení ÚV KSČ stěžovalo, že místo 15 pozvaných francouzských soudruhů jich do ČSR dorazí třicet. Tamtéž.

v mezinárodním dělnickém hnutí a k vzájemným návštěvám vysílaly různé specializované delegace (odborů, svazů mládeže, protifašistických bojovníků a jiné).

2.2.4.1. Proces Jouvenel

Vraťme se ale k vlastním politickým stykům. V únoru a březnu 1952 československou ambasádu v Paříži nejvíce zaměstnával proces s Renaud de Jouvenelem, který probíhal mezi 4. únorem a 29. dubnem 1952 před trestním soudem v Paříži. Československé velvyslanectví se podobně jako jiné ambasády lidově-demokratických států podílelo na přípravách tohoto procesu, tedy shromažďovalo a překládalo materiály, které by mohla využít obhajoba k diskreditaci významných československých emigrantů, kteří mohli vystoupit jako svědci obžaloby.³⁵⁵

V procesu s Renaud de Jouvenelem, nešlo již primárně o důkaz existence stalinského teroru, který už byl francouzské veřejnosti dobře znám z tiskového procesu V. A. Kravčenka z roku 1949,³⁵⁶ pozornost soudu se tentokrát soustředila k lidově-demokratickým státům Evropy.

Příčinou procesu se stala kniha R. de Jouvenela „*Internacionála zrádců*“ (Internationale des traitres), která vyšla v Paříži roku 1949. V této knize se autor zaměřil na významné emigranty z lidově-demokratických států, tedy na bývalé politiky, členy politických stran, důstojníky a osoby jinak veřejně činné, které po převzetí moci komunisty musely své země opustit. Podle A. Wurmsera, autora předmluvy k Jouvenelově knize, se jednalo o „*zrádce, kteří skládají všechny svoje naděje ve vypuknutí světového požáru, zrádce, kteří jsou pokaždé spjati s nějakým cizím diplomatem, zrádce, kteří vždy poslouchali příkazy z ciziny, typické zrádce, jejichž zrada se datuje od chvíle, kdy byli vyvlastněni...Jedni monarchisté, druzí demokraté, ale všichni dohromady agenti, špióny, placenými spiklenci a konečně členy podivné zednářské lóže, protinárodní internacionály, Internacionály zrádců*“.³⁵⁷

³⁵⁵ Sdělení velvyslance Hoffmeistera pro ministra zahraničí V. Clementise ze dne 21.12.1949. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 19.

³⁵⁶ Proces V. A. Kravčenka proti komunistickému týdeníku Les Lettres français pro trestný čin pomluvy a nactiutrhání probíhal před trestním soudem v Paříži od ledna 1949. Kravčenko, který roku 1944 opustil Rusko a našel politický azyl v USA, hájil pravdivost své biografické knihy „Vybral jsem si svobodu“, ve které podal svědectví o realitě a životních podmínkách panujících v Sovětském svazu. Blíže viz Michel WINOCK: *Le siècle des intellectuels*. Editions du Seuil, Paris 1997, str. 460 – 470.

³⁵⁷ Předmluva A. Wurmsera ke knize R. de Jouvenela *Internacionála zrádců*. Orbis, Praha 1950, str. 31.

Kniha obsahovala řadu urážlivých formulací i nepodložených obvinění, mimo jiné zde Jouvenel uveřejnil seznam „zrádců“ z jednotlivých zemí.³⁵⁸ Samotný proces iniciovalo původně pět mužů – Albánec A. Kupi, Rumuni N. Dianu a C. Constantinesco, Bulhar G. M. Dimitrov, a Polák J. Kowalewski,³⁵⁹ kteří žalovali autora knihy R. de Jouvenela, autora předmluvy A. Wurmsera a ředitelku edičního podniku „Les Editeurs reunis“, který knihu vydal A. Hilsumovou pro trestný čin pomluvy a nactiutrhaní. Vzhledem k tomu, že se českoslovenští a maďarští emigranti k žalobě nepřipojili, zaujalo československé MZV zprvu neutrální stanovisko a rozhodlo se reagovat (diplomatickou cestou) pouze v případě, že dojde na útoky proti členům československé vlády, hlavě státu apod.³⁶⁰

O procesu se československé úřady poprvé dozvěděly v září 1949, kdy československý velvyslanec v Paříži A. Hoffmeister informoval MZV, že se na listopad chystá první část soudního řízení, iniciovaného zástupci polské, rumunské, bulharské a albánské emigrace.³⁶¹

Procesu s Renault de Jouvenel, který měl být určitou obdobou „nepovedeného“ procesu s V. A. Kravčenkem, přikládali francouzští komunisté podporovaní Sovětským svazem mimořádnou důležitost, která se odrazila i v pečlivých přípravách obhájců na soudní řízení. 19. prosince 1949 se v Paříži konala schůzka velvyslanců lidově-demokratických zemí, na které sovětský velvyslanec v Paříži A. Bogomolov přítomným sdělil, že Sovětský svaz pokládá chystaný proces, po nezdaru procesu s Kravčenkem, za zásadní a požádal velvyslance o pomoc s přípravou. Podle Bogomolova měla váha soudního řízení i tentokrát spočívat ve výpovědích svědků, proto se mělo do příprav zapojit i Československo, i když se procesu přímo neúčastnilo.³⁶² Práce obhájců měla spočívat v diskreditaci svědků obžaloby, k čemuž měly jednotlivé země přispět shromážděním materiálů k některým významným „zrádcům“, jak se v komunistickém slovníku označovali emigranti z lidově-demokratických států.

V lednu 1950 hlásil československý velvyslanec z Paříže, že situace okolo procesu je napjatá, protože podklady k procesu jsou zatím velmi nedostatečné. V té

³⁵⁸ Renault de JOUVENEL: Internacionála zrádců. Orbis, Praha 1950, str. 43 – 45.

³⁵⁹ A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 6.

³⁶⁰ Sdělení MZV velvyslanci Hoffmeisterovi ze dne 28.9.1949. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 19.

³⁶¹ Sdělení velvyslance Hoffmeistera MZV ze dne 9.9.1949. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 19.

³⁶² Sdělení velvyslance Hofmeistera pro ministra zahraničních věcí V. Clementise ze dne 21.12.1949. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 19.

době již českoslovenští emigranti nemohli přistoupit k žalobě, protože zákonná lhůta již prošla, všeobecně se ale očekávalo, že někteří zástupci československé emigrace v procesu vystoupí jako svědci. Velvyslanec proto žádal, aby příslušné úřady shromáždily materiál zejména k osobám J. Černého, F. Hodži, H. Ripkovi a Dr. J. Lettrichovi a nejpozději v prvním únorovém týdnu ho doručily do Paříže.³⁶³

I přes naléhavé žádosti a urgency francouzské strany československé úřady při shromažďování požadovaných materiálů postupovaly jen pomalu. Teprve v únoru 1950 vznikla sedmičlenná pracovní komise, složená ze zástupců MZV, ministerstva spravedlnosti, vnitra a informací, sekretariátu ÚV KSČ a právních expertů, která měla přípravné práce koordinovat,³⁶⁴ v březnu 1950 si československý velvyslanec v Paříži stěžoval, že je Československo jedinou z oslovených zemí, která zatím nedodala žádný materiál.³⁶⁵

Až 24. března poslalo MZV do Paříže diplomatickým kurýrem československé podklady k přípravě procesu. Jednalo se o materiál k celkem 26 osobám (J. Černý, F. Ďurčanský, L. Feirabend, F. Hodža, S. Ingr, H. Ripka, J. Lettrich, L. Prehala, K. Sidor, J. Slávik, J. Papánek, P. Tigrid a další), které ministerstvo zahraničí považovalo za přísně tajný a s nimž směl disponovat pouze velvyslanec, a to výhradně pro potřebu obhajoby.³⁶⁶ Mimo tohoto seznamu plánovalo MZV do Francie zaslat další údaje z publikací „Černá kniha kapitalistického hospodaření“, z Benešových „Pamětí“ a z knihy Z. Fierlingera „Ve službách ČSR“. Proti S. Ingrovci chtělo MZV použít brožuru dokumentů vydanou k procesu s H. Píkou „Cesta až na dno zrady“ a v případě, že by se před soudem řešila i otázka církevních procesů v ČSR i knihu „Spiknutí proti republice“. Kromě toho plánovalo MZV poskytnout část těchto materiálů francouzskému tisku, aby byla francouzská veřejnost na proces „lépe připravena“.

Protože se obhájčům podařilo proces odložit až na počátek roku 1952, mohly přípravy probíhat téměř po celý rok. Mezitím došlo na žalující straně k určité změně, protože dva z původních žalobců - A. Kupi a C. Constantinesco - od žaloby odstoupili. Zbývající žalobci – N. Dianu, G. M. Dimitrov a J. Kowalewski³⁶⁷ - zastupovaní

³⁶³ Sdělení velvyslance pro MZV ze dne 6.1.1950. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 19.

³⁶⁴ NA f. 1261/2/4 sv. 39 ar.j 174.

³⁶⁵ Zpráva o vývoji a přípravných pracích k procesu Jouvenel ze dne 7.3.1950. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 19.

³⁶⁶ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 19.

³⁶⁷ N. Dianu – rumunský diplomat, zastával funkci velvyslance v různých zemích.

Plk. J. Kowalewski – polský důstojník, pracoval pro zpravodajskou službu polské armády.

G. M. Dimitrov – bulharský politik, generální tajemník tzv. „Zelené internacionály“, roku 1946 odsouzen v Bulharsku k doživotí a ztrátě občanských práv.

advokáty G. Izardem a G. Heiszmannem, žádali každý 1 000 000 franků z titulu náhrady škody, vynechání určitých pasáží knihy pod pokutou 100 000 franků, publikaci rozsudku v 15 pařížských a regionálních novinách, vrácení kauce 5 000 000 franků a uznání civilní odpovědnosti společnosti „Les Editeurs reunis“.

Žalovaná strana, tj. R. de Jouvenel, A. Wurmser a A. Hilsumová, zastupovaní J. Nordmannem, se bránila protiútokem. Žalovaní požadovali odsouzení A. Kupiho³⁶⁸ k vysoké pokutě v celkové výši 4 miliony franků ve prospěch R. de Jouvenela (2 miliony), A. Wurmsera (1 milion) a A. Hilsumové (1 milion) z titulu náhrady škody pro neoprávněné stíhání a ze stejného důvodu i společné odsouzení pánů Dianu, Dimitrova a Kowalewského k pokutě 1 milion franků ve prospěch každého ze tří obžalovaných.³⁶⁹

Soudní řízení trvalo 7 týdnů, během kterých před soudem vystoupila řada svědků obou stran. Cílem obhajoby bylo nejprve zrušení procesu, protože inkriminovaná kniha vyšla už před lety a francouzské zákony umožňují podat žalobu pro urážku na cti pouze do tří měsíců. Když tato taktika nevyšla, zaměřili se obhájci na diskreditaci svědků žaloby, včetně H. Ripky, S. Mikolajczyka a dalších. Obě strany soudní síň využily k vlastní propagandě, i proto nakonec soud zvolil umírněný výklad zákona o svobodě tisku z roku 1881 a tomu odpovídající tresty. Podle soudu nebyly informace obsažené v knize potvrditelné a soud je proto kvalifikoval jako trestný čin pomluvy; tresty, které soud udělil, ale byly pouze symbolické. R. de Jouvenel, A. Wurmser a A. Hilsumová byli odsouzeni každý k pokutě 12 000 franků a k zaplacení symbolického jednoho franku každému z žalujících. Dále soud nařídil vynechání jmen Dianu, Dimitrov a Kowalewski ve všech nových edicích a dotiscích pod pokutou 20 000 franků, odstranění urážlivých výroků, publikování rozsudku v 10 francouzských novinách podle výběru žalobců, navrácení kauce 5 milionů franků a uznal „civilní odpovědnost“ společnosti *Les Editeurs reunis*.³⁷⁰

Vzhledem k tomu, že se ani jedna ze stran proti rozsudku neodvolala, lze se domnívat, že se aktéři soudního procesu s v podstatě patovou situací smířili. „Proces Kravčenko“ i „proces Jouvenel“ jasně ukázaly meze a možnosti komunistické propagandy, které už nešly překročit. Navíc se roku 1952 pozornost francouzských komunistů soustředila na vnitrostranické problémy, vrcholící čistkou v řadách

³⁶⁸ A. Kupi byl ve své zemi – Albánii – považován za válečného zločince a albánská vláda oficiálně požádala Francii o jeho vydání.

³⁶⁹ A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 6.

³⁷⁰ A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie karton 6.

nejvýznamnějších komunistických funkcionářů, jejímž výsledkem bylo stranické řízení proti André Martymu a Charlesu Tillonovi.³⁷¹

Koncem března 1952 došlo k výměně na postu francouzského velvyslance v Praze. Dosavadní šéf francouzské diplomatické mise v ČSR J. Rivière odešel z Prahy do Bruselu, na jeho místo nastoupil francouzský diplomat Daniel Lévi. V červnu a červenci 1952 řešili diplomaté obou států menší diplomatickou roztržku, když se československé Národní shromáždění angažovalo v protestních akcích proti zatčení tajemníka ÚV PCF J. Duclose³⁷² a poslalo francouzskému Assemblée nationale protestní dopis, který ale francouzští poslanci z podnětu ministra zahraničních věcí R. Schumana odmítli. V červenci si francouzská vláda oficiálně stěžovala na vysílání československého rozhlasu ve francouzském jazyce (jednalo se o komentáře ke květnovým manifestacím v Paříži), které označila za vměšování Československa do vnitřních francouzských záležitostí. V říjnu se kvůli otázkám vysílání rozhlasu sešel první tajemník československého velvyslanectví Fedor Ballo s přednostou východoevropského oddělení Quai d'Orsay J. Laloyem, k dohodě ale nedošlo. Podle Laloye byly současné styky mezi ČSR a Francií minimální a omezovaly se na prakticky pouze na hospodářskou oblast. Navázání kulturních styků obě strany vázaly na vyřešení záležitosti s vysíláním rozhlasu, ani ČSR ani Francie ale nechtěly změnit své stanovisko, celá záležitost proto zůstala otevřená.

Na podzim 1952 se Československo dostalo na přední stránky francouzských deníků v souvislosti s probíhajícím procesem s „*Protistátním spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským*“, v jehož průběhu zazněla celá řada obvinění proti Francii, jejím diplomatům a zpravodajským službám. Vzhledem k tehdejšímu stavu vzájemných styků vnímala francouzská vláda tyto invektivy spíše jako vnitřní československou záležitost a diplomaticky nereagovala. Pražský proces nicméně zaujal francouzskou

³⁷¹ Případ tajemníka ÚV PCF A. Martyho a člena Politického byra ÚV PCF CH. Tilliona začal již na konci roku 1950, kdy se v souvislosti s policejním zásahem proti komunistickému týdeníku *France d'abord* objevila první obvinění zmíněných soudruhů. Stranické orgány se k vyšetřování vrátily až v květnu a červenci 1952, 1. září byli oba obviněni z „frakční práce“ a zbaveni některých funkcí, prozatím ale zůstali v nejužším vedení PCF. I přes provedenou „sebekritiku“ obou mužů, kterou plénum ÚV ostatně hodnotilo jako „neupřímnou“, byla řada obvinění dále rozšířena a v prosinci 1952 Ústřední výbor doporučil vyloučení obou funkcionářů ze strany. Stalo se tak na konci roku 1952, kdy příslušné stranické organizace vyloučily oba obviněné ze svých řad a tím i z PCF.

³⁷² Jacques Duclos byl zatčen v souvislosti s masovými demonstracemi proti příjezdu nového vrchního velitele ozbrojených sil NATO generála Ridgwaye do Paříže.

veřejnost, o čemž svědčí zájem, který o proces a jeho politické pozadí projevil francouzský tisk.³⁷³

Roku 1953 vzájemné československo-francouzské styky poněkud zintenzivněly, v druhé polovině roku 1953 se již začalo projevovat zmírnění mezinárodního napětí. V lednu 1953 řešilo MZV záležitost „unesené“ sekretářky a dcery francouzského vojenského attaché Gaby Gastaldové, která si opakovaně stěžovala na postup československých bezpečnostních orgánů. Její výpověď ale MZV odmítlo s tím, že je rozporuplná a nepřesná. 21. ledna 1953 Quai d'Orsay, možná v souvislosti s případem Gastaldové, požádalo MZV, aby odvolalo československého vojenského přidělence v Paříži majora Vimra, československá strana reagovala obdobným požadavkem – ČSR měl opustit francouzský vojenský attaché plk. Gastaldo.

Od počátku roku také FVV znásobilo svoji snahu v případě dvou francouzských občanů vězněných v ČSR pro vyzvědačství a protistátní činnost G. Garcetta a R. Meyera, pro které se velvyslanectví snažilo již řadu měsíců vyjednat milost. V říjnu podpořil úsilí francouzské ambasády i prezident Francouzské republiky Vincent Auriol, který osobním dopisem požádal prezidenta ČSR o milost pro oba Francouze. Československé úřady po delším váhání udělení milosti doporučily, milost ale měla být formulována jako osobní rozhodnutí A. Zápotockého a ne jako ústupek francouzské straně.

V říjnu 1953 do Prahy přijel nový francouzský velvyslanec. Byl jím dosavadní ředitel amerického oddělení Quai d'Orsay Claude Bréart de Boisanger. Již při první návštěvě u předsedy československé vlády V. Širokého se opět řešila otázka vysílání francouzského rozhlasu. Francouzská strana tentokrát poněkud ustoupila ze svého stanoviska;³⁷⁴ Boisanger přednesl, že francouzská vláda má zájem na objektivitě tohoto vysílání a žádá, aby každou nespokojenost řešily příslušné úřady přímo s velvyslancem.³⁷⁵

³⁷³ Srovnej Ludmila MOTEJLKOVÁ: Proces Slánský a francouzský tisk: odraz procesu se „spikleneckým centrem“ ve vybraných francouzských denících. HOP 4 č. 2/2012, FF UK Praha 2012, str.41-56.

³⁷⁴ Do této doby hájila francouzská vláda oficiální názor, že do vysílání rozhlasu nemůže nijak zasáhnout, protože je vázána ústavou danou svobodou projevu.

³⁷⁵ Záznam o návštěvě f. velvyslance Boisangera u předsedy vlády V.Širokého ze dne 29.10.1953. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

V oblasti kulturních styků navrhl Boisanger návrat k zásadám reciprocity, na jejichž základě by se rozvíjela stagnující kulturní spolupráce.³⁷⁶ I přes vstřícnost francouzské strany byla možnost kulturních styků s Francií nadále omezena zejména finančními prostředky. ČSR totiž hradilo veškeré náklady všech kulturních podniků v ČSR i ve Francii. Rozšíření kulturní spolupráce tedy bylo vázáno na dohodu obou stran v otázkách financování a s tím související opětovné navázání oficiálních styků v oblasti kultury.

2.2.5. Období let 1954 – 1956

2.2.5.1. Překonání stagnace – rok 1954

Léta 1954 až 1956 představují novou etapu ve vývoji vzájemných diplomatických i kulturních kontaktů. Oteplení na mezinárodní politické scéně se odrazilo i v bilaterálních vztazích Francie s lidově-demokratickým světem, včetně Československa. Na počátku roku 1954 došlo k opětovnému navázání oficiálních styků v oblasti kultury – československé velvyslanectví začalo po vzoru SSSR a jiných socialistických států pořádat kulturní akce v dohodě s Relations Culturelles, kulturním oddělením francouzského ministerstva zahraničních věcí. Tato nová praxe umožnila do Československa zvat i „nepokrokové“ francouzské umělce a umělecké soubory. Kulturní styky samozřejmě pokračovaly i po neoficiální linii, starala se o ně především Společnost France-Tchécoslovaquie, která se kromě vlastních akcí podílela i na přípravě Československých kulturních dnů ve Francii.

Postupné zlepšování vzájemných vztahů nenarušil ani drobný incident z května 1954, kdy francouzské velvyslanectví protestovalo proti článku uveřejněném v jednom bratislavském časopise.³⁷⁷ V textu se autoři vraceli k aféře kolem bratislavského konzulátu a obvinění tehdejšího generálního konzula E.M.Manacha a dalších francouzských úředníků ze špionážní činnosti. MZV odpovědělo na začátku června,³⁷⁸ událostí se odmítlo zabývat s tím, že o činnosti bývalého generálního konzula Manacha

³⁷⁶ Roku 1953 došlo v ČSR pouze k jedné významnější francouzské kulturní akci, sjednané navíc neoficiální cestou, kterou byla výstava francouzského karikaturisty Jeana Effela, uskutečněná v Praze na přelomu dubna a května 1953.

³⁷⁷ Nóta FVV č. 146/CS ze dne 11.5.1954. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

³⁷⁸ Nóta MZV č. 115.359 ze dne 5.6.1954. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

již byly francouzské úřady v minulosti informovány a československá strana proto považuje celou věc za uzavřenou.

K rozvoji vzájemných kontaktů mělo přispět i doplnění československého diplomatického sboru v Paříži o velvyslaneckého radu, jehož místo nebylo obsazeno od odchodu Josefa Šupa v červnu 1952.

„Normalizace“ vzájemných vztahů mezi ČSR a Francií pokračovala i v létě, kdy francouzská strana navrhla obnovit provoz na lince Praha – Paříž, zastavený roku 1951. Podle francouzského návrhu měla lety na této lince zajišťovat francouzská letecká společnost Air-France, otevření linky pro Československé aerolinie francouzská strana vážala na souhlas okupačních úřadů v západním Německu.³⁷⁹ 6. července 1954 vyslovila čs. strana oficiální souhlas s francouzským návrhem, provoz linky měl být obnoven od 1. ledna 1955. Od srpna řešili zástupci FVV s ministerstvem zahraničí podrobnosti, jako otázku udělování vis pro posádky letadel a možnost jejich pohybu na letištích; v polovině prosince ale ještě nebyla československá vláda vyrozuměna, zda všechny zainteresované strany se zahájením letů souhlasí, 11. prosince proto odpověď u francouzské vlády urgovala.³⁸⁰

Před Vánoci 1954 již bylo vše vyřešeno, zástupci obou stran se dohodli na podmínkách udělování vis a vyměnili si seznamy členů posádek. Letecká linka Praha – Paříž tak mohla být obnovena jen s mírným zpožděním oproti původnímu termínu.³⁸¹

V druhé polovině roku 1954 také začala předběžná jednání o významných kulturních akcích, k jejichž realizaci došlo během následujících dvou let. Jednalo se o zájezd divadelního souboru Théâtre National Populaire do ČSR, naplánovaný na první polovinu roku 1955, zájezd Skupova loutkového divadélka do Paříže v květnu 1955, organizaci výstavy francouzské kresby 19. století ve Štemberském paláci, pro kterou byl navržen listopadový nebo prosincový termín a v neposlední řadě i iniciativu francouzského velvyslance de Boisangera soustředit hroby francouzských partyzánů padlých na Slovensku, jež byla realizována v srpnu 1956. Rok 1954 tak přispěl k překonání stagnace minulých let a připravil půdu k realizaci skutečně významných kulturních podniků obou států. Na druhou stranu ale vzájemné sblížení nepřekročilo

³⁷⁹ Přehled vzájemných styků ČSR a Francie v II. čtvrtletí 1954. A MZV f. TO-T 1945 – 1955 Francie, karton 6.

³⁸⁰ Telefonický rozhovor rady FVV de Noyella s ředitelem západoevropského oddělení MZV F. Ballem ze dne 11.12.1954. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

³⁸¹ Československé aerolinie zahájily oficiální provoz na této lince 21. ledna 1955, od 28. ledna začaly na lince pravidelné lety. A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 6.

kulturní a hospodářskou oblast, ani ČSR ani Francie nemohly překročit politický rámec daný jejich příslušností k rozdílným politickým táborům.

2.2.5.2. Rok 1955

Od počátku roku 1955 pokračovalo sblížování a navazování nových kontaktů mezi Československem a Francií započaté minulého roku. V lednu proběhlo v Praze jednání mezi zástupcem AFP Pierrem Levequem a zástupci ČTK J. Hecerem a J. Cirhartem, při kterém AFP projevila zájem mít v Praze opět vlastního dopisovatele.³⁸² Protože si ale AFP nemohla z finančních důvodů dovolit otevřít v Praze vlastní kancelář, nabídl Leveque ČTK „výměnný“ obchod. Podle návrhu AFP měla finanční náklady provozu pobočky AFP v Praze hradit ČTK ze svého rozpočtu, výměnou za to nabídli Francouzi zdarma dodávat zpravodajství AFP jak ČTK v Československu, tak dopisovateli ČTK v Paříži. Československá strana s návrhem souhlasila, smlouva mezi AFP a ČTK vstoupila v platnost v dubnu 1955.

Zcela mimořádnou kulturně-politickou akcí byl zájezd Théâtre National Populaire (TNP) do ČSR, kterému věnovaly obě strany velkou pozornost. Na diplomatických přípravách se podílelo jak FVV, tak československé ministerstvo zahraničí a ministerstvo kultury. O tom, že se jednalo o mimořádnou záležitost v dosavadních bilaterálních stycích, svědčí i skutečnost, že divadelní soubor byl do ČSR pozván oficiálně československou vládou. Úspěch TNP v Československu podnítil obě země k dalšímu jednání o vzájemných kulturních podnicích. V plánu byly koncerty, zájezdy uměleckých souborů, výstava francouzské kresby 19. století i výměny knih, gramofonových desek a filmů. Mimo to zahrnoval francouzský plán i výměny osob – vědců a studentů. V červnu o francouzském návrhu na výměnu osob jednali zástupci MZV a ministerstva školství, v úvahu připadaly výměny profesorů, vědeckých pracovníků a studentů. Ministerstvo školství projevilo zájem především o francouzské slavisty, na rok 1956 plánovalo pozvání 10 – 12 profesorů.³⁸³ U výměn studentů počítalo ministerstvo školství s pěti lidmi ročně, finanční náklady měly být rozděleny rovnoměrně mezi československou a francouzskou stranu (cestovné hradila vysílající strana, pobyt strana přijímající).

³⁸² Záznam o jednání se zástupcem AFP ze dne 17.1.1955. A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 11.

³⁸³ Porada zástupců MŠ a MZV ze dne 15.6.1955. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 16.

Příznivý rozvoj vzájemných vztahů přinesl na pořad dne i řešení některých otázek, které zatím ČSR odkládala. Francouzská strana se neustále zabývala zejména možností znovu otevřít Francouzský institut, popř. jeho knihovnu, MZV ale nechávalo tuto záležitost stále otevřenou.

V srpnu sdělil čs. velvyslanec v Paříži připomínky velvyslanectví k vzájemným vztahům ČSR a Francie. Podle velvyslance měla být přezkoumána celá orientace zastupitelského úřadu v Paříži tak, aby lépe vyhovovala nynější politické situaci. V důsledku uvolnění mezinárodního napětí navrhl velvyslanec přezkoumat dosavadní československé stanovisko k

- 1) kulturní deklaraci z roku 1923 a Dodatkovému protokolu z roku 1945
- 2) konzulární dohodě z roku 1927 z hlediska obnovení konzulárních úřadů
- 3) obchodně-politické dohodě z hlediska rozšíření sítě čs. obchodního zastoupení (zejména v Africe)
- 4) dosavadní sociální dohodě
- 5) vyřešit všechny otázky týkající se dohody o repatriaci.³⁸⁴

K bodu 1) velvyslanec doporučil zvážit možnost znovuotevření Francouzského institutu, které by bylo francouzskou stranou vnímáno velmi kladně a obnovení činnosti Smíšené kulturní komise, jejíž práce podle Dodatkového protokolu prakticky k ničemu nezavazuje. V otázce rozšíření úřadů velvyslanec upozornil, že zlepšením a rozšiřováním vzájemných styků s Francií roste i agenda, takže stávající ZÚ ji již brzy nebude moci zvládnout.

Růst agendy se snažilo MZV zvládnout rozšířením diplomatického sboru československého velvyslanectví v Paříži. V červenci oznámil vedoucí západoevropského oddělení MZV F. Ballo francouzskému velvyslanectví, že ČSR připravuje doplnění československého velvyslanectví v Paříži o 3 – 4 diplomaty, zároveň Ballo požádal, aby francouzská strana urychlila vydávání vis, popřípadě navržené osoby rovnou odmítla a celé řízení zbytečně neprotahovala. Do konce roku 1955 se podařilo rozšířit diplomatické zastoupení ČSR ve Francii na 14 diplomatů (v červenci bylo v Paříži pouze 8 diplomatů), do Paříže konečně přišel i nový kulturní attaché.³⁸⁵

³⁸⁴ Sdělení velvyslance pro MZV ze dne 20.8.1955. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 16.

³⁸⁵ Zpráva pro ministra ze dne 17.11.1955. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie karton 16 a karton 1.

I v druhé polovině roku se vzájemné styky soustředily především na oblast kultury, protože pokus o diplomatické sblížení Československu prozatím nevyšel.³⁸⁶ Na základě rozhodnutí politického byra z července 1955³⁸⁷ pokračovala na podzim i jednání o památníku francouzským obětem 2. světové války padlým na Slovensku, obě strany se dohodly na místě vybudování památníku (Strečno) i na exhumaci ostatků padlých a jejich případný převoz do Francie.

V říjnu a listopadu bilancovalo MZV uplynulý rok 1955. Podle zprávy pro ministra zahraničních věcí z listopadu 1955 byly československo-francouzské vztahy prováděny „v souladu s usnesením X. sjezdu KSČ o rozvoji hospodářských a kulturních vztahů s kapitalistickými státy,“³⁸⁸ většina kulturních akcí již byla prováděna po oficiální linii na základě dohody mezi MZV, ministerstvem kultury a francouzským velvyslanectvím. I když se obě strany při sjednávání vzájemných kulturních akcí měly řídit zásadou reciprocity, uspořádalo Československo ve Francii o 11 kulturních akcí více než Francie v ČSR. Československu se také podařilo přenést část finančních nákladů na francouzskou stranu, MZV s uspokojením konstatovalo, že tím československá strana ušetřila značné částky v devisách. I přes nesporné úspěchy ve vývoji vzájemných vztahů upozornilo MZV na některé nedostatky, které rozvoj styků a jejich propagační využití brzdily. Jednalo se zejména o organizační zmatky, které provázely některé kulturní akce ve Francii, nedostatečná příprava a málo času na konečnou realizaci pak bránili čs. kulturní podniky ve Francii dobře propagačně využít.

2.2.5.3. Rok 1956

Rok 1956 představuje první poválečný vrchol diplomatických snah o politické a kulturní sblížení mezi ČSR a Francií. V lednu odešel z funkce čs. velvyslance v Paříži

³⁸⁶ Od června sondovalo MZV u francouzského velvyslance možnost pozvání francouzské parlamentní delegace do ČSR. Francouzi ale odmítli s tím, že na rok 1955 počítají pouze s návštěvou SSSR. Československý návrh ale zcela nezavrhl, delegace fr. parlamentu přijela do Československa o rok později.

Zpráva o československo-francouzských vztazích a na návrhy na jejich rozšíření – říjen 1955. A MZV f. TO- T 1945-1955 Francie, karton 6.

³⁸⁷ Schůze PB ÚV KSČ ze dne 11.7.1955. Na této schůzi schválilo Politbyro návrh na exhumaci a soustředění hrobů francouzských partyzánů padlých na Slovensku a na postavení pomníku jejich obětem. NA f. 1261/0/11 sv. 49 ar.j. 67 bod 13.

³⁸⁸ Zpráva pro ministra ze dne 17.11.1955. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 16.

Gustav Souček,³⁸⁹ na jeho místo nastoupil bývalý čs. velvyslanec v Tiraně Dr. Josef Urban.

Na počátku roku projevil zájem navštívit krátce ČSR bývalý prezident Francouzské republiky Vincent Auriol. 9. února rozhodlo politbyro ÚV KSČ oficiálně Auriola pozvat k dvoudenní návštěvě Prahy při jeho zpáteční cestě z Moskvy.³⁹⁰ Návštěva proběhla ve dnech 13.-15.března 1956 a na výslovné přání V. Auriola měla spíše neformální ráz. Bývalý prezident Francie si prohlédl Prahu a na dobříšském zámku poobědval s některými československými kulturními činiteli.³⁹¹ Mimo to se na krátké audienci setkal s prezidentem ČSR A. Zápotockým a předsedou čs. vlády V. Širokým. Sám Auriol byl s organizací a náplní své návštěvy velmi spokojen, jak tlumočilo francouzské velvyslanectví již 17. března.³⁹²

V průběhu roku 1956 zdárně pokračoval rozvoj kulturních výměn, větší váhu ale československá strana přikládala případnému politickému sblížení. Již delší dobu připravovalo MZV tři akce, které měly k politickému sblížení obou zemí výrazně přispět. Jednalo se o výstavbu památníku francouzským obětem 2. světové války padlým na Slovensku ve slovenském Strečně, jehož odhalení za přítomnosti francouzských politiků a zástupců francouzských organizací protifašistických bojovníků naplánovaly československé úřady na srpen 1956. Druhým podnikem bylo opětovné pozvání delegace francouzského NS a Rady Republiky k návštěvě ČSR, která se měla uskutečnit na podzim téhož roku.

2.2.5.3.1. Československá státní návštěva ve Francii

Za nejvýznamnější politickou akci československé strany lze ale považovat návrh na československou státní návštěvu ve Francii v létě, nebo na podzim roku 1956. První měsíce roku 1956 byly pro československý záměr příznivé, po XX. sjezdu KSSS se vytvořily nové podmínky pro spolupráci socialistických a kapitalistických států,

³⁸⁹ Gustav Souček vystřídal ve funkci čs. velvyslance v Paříži A. Hoffmeistera v říjnu 1951. Po odchodu z Paříže působil nejprve v Západoevropském oddělení MZV a později v mezinárodním oddělení ÚV KSČ. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 2.

³⁹⁰ NA f. 1261/0/11 sv. 85 ar.j. 103 bod 23, schůze PB ÚV KSČ ze dne 9.2.1956.

³⁹¹ A MZV f. TO-O 1945-159 Francie, karton 1.

³⁹² Tamtéž.

navíc i vnitřní politická situace ve Francii po lednových volbách se zdála pro čs. návrh příznivá.³⁹³

16. dubna schválilo politbyro ÚV KSČ návrh ministerstva zahraničních věcí na vyslání československé vládní delegace, vedené předsedou vlády V. Širokým, do Francie. Usnesení PB ÚV KSČ stanovilo tyto hlavní body programu delegace:

- 1) uzavření společné deklarace o hlavních otázkách mezinárodní politiky, o vzájemných vztazích a mezinárodních vztazích obchodních,
- 2) uzavření rámcové kulturní dohody,
- 3) zřízení československého konzulátu v Dakaru, nebo obnovení čs. konzulátu v Marseille s jurisdikcí pro francouzskou Afriku a obnovení francouzského konzulátu v Bratislavě.³⁹⁴

Zároveň politbyro uložilo ministrovi zahraničních věcí V. Davidovi, aby prostřednictvím československého velvyslance v Paříži čs. státní návštěvu projednal s francouzskou stranou, připravil návrh textu společné deklarace a rámcové kulturní dohody a dohodl datum jejího konání (červenec nebo podzim 1956).³⁹⁵

K návrhu MZV se kladně vyjádřilo i příslušné oddělení ÚV KSČ, upozornilo ale na skutečnost, že čs. návrh bude nutné opřít o politické a hospodářské argumenty tak, aby byl vyjádřen skutečný zájem československé strany o rozšíření vzájemných styků. Doporučilo také, aby do státní návštěvy MZV vyřídilo některé finanční závazky plynoucí z repatriační a sociální dohody, aby tyto otázky nerušily průběh návštěvy vládní delegace ve Francii.

V květnu o možnosti československé vládní návštěvy poprvé hovořil nový čs. velvyslanec v Paříži Josef Urban s francouzským ministrem zahraničních věcí Christianem Pineauem. O československém záměru byl informován i francouzský velvyslanec v Praze Boisanger. Ten byl sdělením MZV značně překvapen a oznámil, že ministr Pineau asi nebude moci odpovědět okamžitě, také navržený termín návštěvy - mezi 15. červnem a 14. červencem – se velvyslanci zdál k realizaci návštěvy příliš krátký. Každopádně ale byla věc francouzskou stranou vnímána jako mimořádně důležitá, přišla však v poněkud nevhodnou dobu. O něco dříve než ČSR totiž (nezávisle na Československu) o vládní návštěvu požádalo i Polsko a předběžná jednání již začala.

³⁹³ V lednových volbách 1956 uspěla levice (KSF zvítězila, na vládě se ale nepodílela), vláda G.Molleta tak byla nucena činit ústupky ve francouzské zahraniční politice.

³⁹⁴ NA f. 1261/0/11 sv. 94 ar.j. 112 bod 24.

³⁹⁵ Tamtéž.

28. května se na cestě ze SSSR v Praze krátce zastavil francouzský ministr zahraničí, při obědu na francouzském velvyslanectví sdělil přítomné náměstkyni ministra zahraničních věcí G. Sekaninové-Čakrtové, že se československá vládní návštěva může uskutečnit v září, její výsledky by ale obě strany měly „předjednat“.³⁹⁶

V červnu se rozběhla diplomatická jednání, z počátku se diplomaté obou zemí zabývali formulací společného komuniké a přípravou podrobného obsahu jednání, která měla začít v druhé polovině července.

16. července schválilo politbyro „*Směrnici pro diplomatickou přípravu československé a francouzské vládní delegace*“ a vyslovilo souhlas se zahájením předběžných jednání.³⁹⁷ Směrnice stanovila tři okruhy otázek, které měly být předmětem jednání s francouzskou stranou: 1) otázky politické, v jejichž rámci měla být uzavřena smlouva o přátelství a neútočení, 2) otázky hospodářské; zde československá strana usilovala o uzavření tříleté obchodní dohody na léta 1957 – 1959 a 3) otázky kulturní; v tomto okruhu navrhovalo Československo uzavření nové rámcové kulturní dohody.

Při řešení politických otázek, jejichž výsledkem mělo být uzavření smlouvy o přátelství a neútočení, počítalo MZV s určitou neochotou některých úředníků Quai d'Orsay a francouzského velvyslanectví v Praze jednat o některých mezinárodních problémech zajímajících obě země. Francouzské straně proto mělo být sděleno, „*že politickými otázkami československo-francouzských vztahů rozumíme různá opatření sloužící vzájemnému porozumění mezi oběma zeměmi, jako např. osobní styk vládních, parlamentních a jiných politických činitelů, spolupráci mezi různými společenskými institucemi, samosprávnými celky apod.*“³⁹⁸ Součástí politických jednání mělo být i vyřešení vztahu francouzské vlády k československé emigraci ve Francii a postojů k její činnosti.

V rámci debaty o mezinárodních problémech si měly obě delegace vyměnit názory především o otázkách bezpečnosti v Evropě, odzbrojení a postoji k Německu. Německá otázka byla pro oba státy z tradičních politicko-historických důvodů palčivá, Francouzi ale neměli zájem, aby se dostala na pořad jednání.

³⁹⁶ Záznam o rozhovoru náměstkyně Sekaninové-Čakrtové s ministrem Pineau ze dne 28.5.1956. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 2.

³⁹⁷ NA f. 1261/0/11 sv. 109 ar.j. 127 bod 10), schůze PB ÚV KSČ ze dne 16.7.1956, bod: Přípravné diplomatické jednání o návštěvě čs. vládní delegace ve Francii.

³⁹⁸ Směrnice pro diplomatickou přípravu jednání československé a francouzské vládní delegace. NA f. 1261/0/11 sv. 109 ar.j. 127 bod 10), schůze PB ÚV KSČ ze dne 16.7.1956, bod: Přípravné diplomatické jednání o návštěvě čs. vládní delegace ve Francii.

Cílem politických jednání mělo být uzavření mezinárodní smlouvy, MZV proto navrhlo projednat tuto záležitost mimo rámec předběžných rozhovorů přímo s francouzským ministrem zahraničních věcí. Šance na úspěch jednání a uzavření smlouvy o přátelství a neútočení s Francií ale byla podle hodnocení MZV relativně malá. Záleželo na tom, do jaké míry mohla francouzská vláda vydávat uzavření smlouvy s Československem za úspěch své politiky „*aktivního mírového soužití se zeměmi socialistického tábora*.“³⁹⁹ Naopak pro ČSR by bylo případné uzavření smlouvy velkým diplomatickým úspěchem, potvrdilo by uznání lidově-demokratického zřízení v Československu a přispělo by k posílení významu ČSR na mezinárodní scéně.

V oblasti hospodářské chtěla československá strana dohodnout zásady pro uzavření tříleté obchodní dohody na léta 1957 – 1959, jež měla zaručit, aby se výměna zboží mezi oběma státy zdvoj- až ztrojnásobila oproti roku 1955. V rámci této dohody mělo ČSR Francii nabídnout zvýšený odběr zboží, které Francouzi považují za prestižní a reprezentativní – tedy vína, kosmetiky a módních výrobků.

Podle vyjádření MZV bylo možné očekávat, že francouzská strana v souvislosti s jednáním o obchodní dohodě znovu otevře otázku československého dluhu vůči Společné pokladně (Caisse Commune)⁴⁰⁰, který roku 1956 činil 109 milionů korun československých. O této záležitosti jednala čs. vláda již v červnu 1956, v Dodatkovém dopise k *Protokolu o vyřešení finančních otázek mezi ČSR a Francií z 6.6.1956* vyjádřila čs. strana ochotu vrátit se k otázce Caisse Commune ve lhůtě tří let.⁴⁰¹

V rámci jednání o kulturních vztazích navrhlo Československo uzavření nové rámcové kulturní dohody, protože dosavadní právní úprava vzájemných kulturních vztahů (*Deklarace o vědeckých, literárních a školských stycích z roku 1923* a *Dodatkový protokol k této Deklaraci z roku 1945*) již dávno nevyhovovala a kulturní dohoda nebyla od roku 1949 prováděna. Při jednání měla být zároveň vyřešena otázka československého vysílání francouzského rozhlasu a záležitost možného znovuotevření Francouzského institutu a jeho knihovny.

Otevření Francouzského institutu a francouzské knihovny v Praze považovali Francouzi za zásadní a prestižní věc, o jejíž realizaci se diplomatickou cestou pokoušeli již od roku 1954. MZV tedy předpokládalo, že Francie bude chtít tuto záležitost

³⁹⁹ Směrnice pro diplomatickou přípravu... NA f. 1261/0/11 sv. 109 ar.j. 127 bod 10.

⁴⁰⁰ Společná pokladna byla zřízena roku 1923 v Paříži ke správě závazků a pohledávek bývalého Rakouska-Uherska, jež se na základě mírových smluv ze St.Germain a Trianonu zavázaly zaplatit nástupnické státy zaniklého státu.

⁴⁰¹ Směrnice pro diplomatickou přípravu jednání československé a francouzské vládní delegace. NA f. 1261/0/11 sv. 109 ar.j. 127 bod 10.

uspokojivě vyřešit. Pro jednání doporučilo MZV vycházet ze zásady naprosté rovnoprávnosti; v případě francouzské žádosti o obnovení činnosti Francouzského institutu měla čs. strana vznést požadavek na zřízení podobné československé instituce v Paříži.

V otázce obnovení francouzské knihovny v Praze navrholo MZV zřídit francouzské oddělení v univerzitní knihovně (knihy by do něj zapůjčila knihovna Francouzského institutu), zpřístupnit knihovnu v budově Institutu nepovažovala čs. strana za výhodnou ani pro jednu stranu. Pokud jde o formu dohody, měla obsahovat tyto body:

- 1) *Preambuli, v níž obě země vyjádří přání žít v míru a přátelském soužití a vůli uzavřít kulturní dohodu na zásadách rovnoprávnosti obou stran,*
- 2) *výměna materiálů, zkušeností, návštěv ve všech oblastech kultury,*
- 3) *spolupráce v oboru tisku, rozhlasu, filmu a televize,*
- 4) *výměna vědeckých pracovníků, studentů, podpora vyučování jazyka druhé země,*
- 5) *podpora činnosti sportovních organizací.*⁴⁰²

Zásady Směrnice byly vtěleny do čtyřstránkového usnesení schůze politbyra ÚV KSČ z 19.7.1956, jeho provedením byl pověřen ministr zahraničních věcí V. David. Události v Polsku na sklonku června 1956⁴⁰³ ale přípravná jednání zkomplikovaly.

27. července navštívil čs. velvyslanec J. Urban francouzského ministra zahraničních věcí, aby přednesl konkrétní návrhy k československé vládní návštěvě. Ministr Pineau ale velvyslanci sdělil, že vzhledem k událostem v Polsku, které značně pobouřily francouzskou veřejnost a aktivizovaly činnost emigrace, musí být československá návštěva ve Francii odložena. I přes tento nepříznivý vývoj mezinárodní situace ale Pineau souhlasil se zahájením předběžných jednání a přípravou návštěvy.

Stejný den mluvil J. Urban se sovětským velvyslancem v Paříži Vinogradovem, který nebyl v otázce uskutečnění čs. vládní návštěvy příliš optimistický. Podle jeho názoru neměla současná vláda dostatečně silné pozice a do podzimu mohla padnout.

⁴⁰² Směrnice pro diplomatickou přípravu ... NA f. 1261/0/11 sv. 109 ar. j. 127 bod 10.

⁴⁰³ Na konci června vypukly v polské Poznani stávkové demonstrace tamních dělníků. Dělníci požadovali zlepšení své sociální situace, především zvýšení mezd. Polská vláda proti stávkujícím tvrdě zasáhla, výsledkem střetu armády s demonstranty bylo několik desítek mrtvých a asi dvě stovky zraněných.

V takovém případě by k československé státní návštěvě Francie pravděpodobně nedošlo.⁴⁰⁴

Obavy sovětského velvyslance se ukázaly jako opodstatněné, vláda G. Molleta se sice udržela a příprava návštěvy a předběžná jednání nadále pokračovaly až do konce roku 1956, samotná návštěva ale byla neustále oddalována. Na konci srpna se kvůli čs. vládní návštěvě sešel rada československého velvyslanectví Šustal se zástupcem vedoucího oddělení východní Evropy E. M. Manachem.⁴⁰⁵ Manach znovu zopakoval, že se za současné situace československá vládní návštěva nemůže uskutečnit v září (fr. strana očekávala veřejné protesty a demonstrace) a navrhl termín na počátku roku 1957. Podle Šustala ze schůzky jasně vyplynula francouzská snaha návštěvu odsunout a při jednání se soustředit na podružné otázky vzájemných vztahů, jejichž vyřešení by uskutečnění vládní návštěvy nakonec nevyžadovalo.

Na podzim se navíc vzájemné československo-francouzské vztahy zhoršily v důsledku maďarských událostí a francouzské účasti na tzv. Suezské krizi, plán československé vládní návštěvy tak prakticky zůstal pouze na papíře. I přes konečný neúspěch této československé iniciativy ale představuje návrh na jednání vládních delegací obou zemí, který francouzská strana akceptovala, důležitý mezník ve vývoji vzájemných československo-francouzských vztahů po roce 1948.

2.2.5.3.2. Odhalení památníku francouzským partyzánům

Záležitost, kterou se na rozdíl od diplomatického jednání o případné československé státní návštěvě ve Francii podařilo úspěšně dokončit, bylo postavení památníku francouzským partyzánům padlým na Slovensku během Slovenského národního povstání.

S iniciativou soustředit ostatky padlých bojovníků na jednom místě přišlo francouzské velvyslanectví již v listopadu 1954, oficiálně ji notifikovalo 16. února 1955.⁴⁰⁶ Na souhlas československých úřadů čekalo francouzské velvyslanectví do července 1955, kdy politické byro ÚV KSČ schválilo návrh na postavení památníku nebo pamětní desky francouzským partyzánům padlým během Slovenského národního povstání. Organizací akce, pozváním oficiálních francouzských zástupců a sestavením

⁴⁰⁴ Zpráva velvyslance pro MZV ze dne 27.7.1956. A MZV f. TO-O 1945 - 1959 Francie karton 2.

⁴⁰⁵ Záznam o rozhovoru s. Šustala s E.M.Manachem ze dne 22.8.1956. A MZV f. TO-O 1945 - 1959 Francie, karton 2.

⁴⁰⁶ Aide-mémoire FVV ze dne 16.2.1955. NA f. 1261/0/11 sv.49 ar.j. 67 bod 13.

programu francouzské delegace byli pověřeni ministr zahraničí V. David a předseda Svazu protifašistických bojovníků J. Vodička, kteří při realizaci návrhu měli spolupracovat s příslušnými členy Sboru pověřenců.

Na základě usnesení politbyra ÚV KSČ z 11. července rozhodl Sbor pověřenců 20. července 1955 zabezpečit výstavbu památníku tak, aby byl hotov do 20. srpna 1956 a mohl být odhalen při příležitosti oslav 12. výročí SNP.⁴⁰⁷ Vzhledem k velkému politickému významu této události počítaly čs. úřady s účastí početné francouzské delegace, složené ze zástupců francouzské vlády a parlamentu a zástupců deseti francouzských odbojových organizací,⁴⁰⁸ pozvání jim oficiálně tlumočilo československé velvyslanectví v Paříži.

V čele francouzské vládní delegace stanul ministr bývalých bojovníků a člen socialistické strany François Tanguy-Prigent, dále byli pozváni bývalý velitel francouzské jednotky na Slovensku major Georges de Lannurien, předseda Sdružení francouzských bývalých bojovníků na Slovensku René Picard, předsedové výborů francouzského NS a Rady republiky pro bývalé bojovníky Lucien Bégouin a Marie-Helene Cardotová a několik dalších zástupců *Ministère des Anciens Combattants* (ministerstva bývalých bojovníků).⁴⁰⁹

Mimo oficiálních zástupců francouzské vlády a odbojových organizací se slavnostního odhalení památníku ve Strečně měly zúčastnit i vdovy po padlých bojovnících a delegace francouzských novinářů. Celkově čs. úřady počítaly s účastí 55 osob, pro které měla francouzská vláda vypravit zvláštní letadlo.

1. srpna 1956 schválilo politbyro ÚV KSČ účast a složení československé vládní delegace (zástupci MZV v čele s V. Davidem a zástupci MNO v čele s B. Lomským) a uložilo ministroví zahraničí, aby ve spolupráci s Mezinárodním oddělením ÚV KSČ vypracoval konkrétní program slavnostního odhalení pomníku ve dnech 28. a 29. srpna 1956. Současně politické byro rozhodlo vyznamenat padlé francouzské partyzány řádem SNP in memoriam a udělit československé vyznamenání a řády účastníkům

⁴⁰⁷ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32.

⁴⁰⁸ Union Française des Associations d'Anciens Combattants; Association Nationale des Anciens Combattants de la Résistance; Fédération Nationale des Déportés et Internés, Résistants et Patriotes; Union Nationale des Associations des Déportés, Internés et Familles; Fédération Nationale des Combattants, Prisonniers de guerre; Comité d'Action de la Résistance; Comité de Liaison de la Résistance; Union des Anciens de la Consultative; Union Nationale des Evadés de Guerre; Amicale des Anciens Combattants Français en Tchécoslovaquie.

⁴⁰⁹ Delegace k odhalení památníku francouzských bojovníků na Strečnu. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32.

francouzské vládní delegace.⁴¹⁰ Během srpna došlo ještě k určitým změnám, vláda zrušila delegaci ministerstva národní obrany a doporučila prezidentu republiky, aby souhlasil s přijetím francouzských řádů a vyznamenání, které udělí u příležitosti odhalení památníku ministr Tanguy-Prigent některým československým občanům.⁴¹¹

Francouzská delegace přiletěla do Bratislavy ráno 28. srpna 1956, slavnostní odhalení památníku bylo naplánované na druhý den. Oficiální program doprovázely různé kulturní akce a prohlídky slovenských měst. 1. září se delegace vrátila do Prahy a odtud odletěla zpět do Francie. Francouzi byli se svým pobytem v ČSR velmi spokojeni, v září přišlo na MZV několik dopisů, v nichž jejich pisatelé – členové delegace – děkovali za vlídné přijetí a skvělou organizaci celé slavnosti.⁴¹² Odhalení památníku francouzským obětem SNP tedy bylo jednou z úspěšných politických akcí Československa, která i v době zhoršující se mezinárodně-politické situace přispěla k navázání nových a hlubších kontaktů mezi ČSR a Francií.

2.2.5.3.3. Delegace francouzského Národního shromáždění a Rady republiky v ČSR

Druhou úspěšnou československou politicko-diplomatickou akcí byla návštěva delegace francouzského Národního shromáždění a Rady republiky v Československu, která se uskutečnila v říjnu 1956. O tuto návštěvu čs. strana usilovala již roku 1955, Francouzi ji ale tehdy odmítli.

17. října 1956 přijela na pozvání NS ČSR šestnáctičlenná francouzská parlamentní delegace, vedená radikálně-socialistickým poslancem Lucienem Bégouinem, složená z devíti poslanců, pěti senátorů, dvou tajemníků delegace a osmi novinářů – zástupců francouzského tisku, rozhlasu a AFP.⁴¹³ Členové delegace reprezentovali všechny politické strany a skupiny zastoupené ve francouzském parlamentu, což se projevilo i v různých názorech členů delegace na pounorový vývoj

⁴¹⁰ NA f. 1261/0/11 sv. 110 ar.j. 130 bod 8), schůze PB ÚV KSČ z 1.8.1956.

⁴¹¹ Mezi vyznamenanými měli být ministr zahraničních věcí V. David, místopředsedkyně SNR Irena Ďurišová, předseda Svazu protifašistických bojovníků Jan Vodička, náměstek předsedy Sboru pověřenců Pavol Majling a další. Celkem se jednalo o 19 osob a čtyři náhradníky. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32.

⁴¹² Dopisy F. Tanguy-Prigenta a R. Picarda z 11. a 17. září 1956. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32.

⁴¹³ Složení delegace francouzského parlamentu. NA f. 1261/0/11 sv. 122 ar.j. 155 bod 11.

v ČSR. Celkově ale delegaci překvapila relativně vysoká životní úroveň obyvatel ČSR, kterou Francouzi hodnotili jako nejvyšší ze všech lidově-demokratických států.

Program delegace připravilo NS – jeho náplní byl především osobní styk s československými státními představiteli, včetně prezidenta republiky a předsedy čs. vlády, na Slovensku pak s předsedou Slovenské národní rady a předsedou Sboru pověřenců. Po oficiálním programu v Praze následovala cesta po ČSR, která měla členům delegace přiblížit různé oblasti československého hospodářského, politického a kulturního života. Francouzi se zajímali jak o rozličná odvětví československého průmyslu (strojírenství, sklářství), tak o zemědělství. Zaujala je zejména otázka JZD – jejich zakládání, poměr ke státu, technické vybavení apod. V oblasti sociální politiky byla francouzská delegace seznámena s výší mzdy dělníků, zdravotní péčí i členstvím pracujících v odborových organizacích; nejvíce ale francouzskou delegaci překvapil vysoký počet žen zaměstnaných v těžkém průmyslu a také úkolová mzda, která by (podle vyjádření jednoho člena delegace) ve Francii nikdy neprošla přes odbory.

Francouzská delegace nadnesla i některé kulturní otázky, zajímala se především o možnost otevření Francouzského institutu v Praze.

Podle hodnocení MZV a předsedy NS ČSR Z. Fierlingera byla návštěva francouzské parlamentní delegace i přes určité nedostatky úspěšná, členové delegace se chovali „velmi přátelsky“, někteří dokonce projevíli zájem přijet do Československa na dovolenou.⁴¹⁴ Z. Fierlinger proto ve své závěrečné zprávě o pobytu francouzské parlamentní delegace v ČSR vyjádřil přesvědčení, že tato návštěva přispěje k prohloubení vzájemných československo-francouzských vztahů.

Jak již bylo řečeno, úspěšně se rozvíjející vztahy mezi ČSR a Francií narušila francouzská účast na útoku proti Egyptu v listopadu 1956. Zájem československých státních a stranických činitelů se proto opět více soustředil na případnou spolupráci s PCF.

Rok 1956 byl pro mezinárodní komunistické hnutí těžký. Závěry XX. sjezdu KSSS a následné zrušení Informbyra (duben 1956) komplikovaly vnitřní vývoj komunistických stran i jejich vzájemnou spolupráci. Již v létě 1956 navrhla KSČ po předběžné konzultaci se zástupci PCF J. Duclosem a R. Guyotem mezistranická jednání, jejichž cílem mělo být prohloubení vzájemných styků a spojení.

⁴¹⁴ Závěrečná zpráva o návštěvě delegace francouzského NS a RR (17. – 24. 10. 1956). NA f. 1261/0/11 sv. 122 ar.j. 155 bod 11.

Podle návrhu KSČ se měla jednání soustředit k několika bodům:

- 1) Vzájemná výměna stanovisek ÚV KSČ a ÚV PCF k událostem v Maďarsku, vývoji v Polsku, situaci v Německu a na středním Východě,
- 2) výměna informací o činnosti a hlavních problémech stran,
- 3) otázky prohloubení spolupráce mezi KSČ a PCF,
- 4) otázky prohloubení spolupráce masových organizací (odborníky, svazy mládeže, žen apod.),
- 5) konzultace o některých otázkách politických, hospodářských a kulturních vztahů ČSR a Francie,
- 6) projednat zkvalitnění propagace ČSR a jejího státního zřízení ve Francii (činnost France-Tchécoslovaquie, záležitosti tisku),
- 7) připravit společné prohlášení delegací KSČ a PCF k některým důležitým mezinárodně-politickým otázkám.⁴¹⁵

K oficiálnímu pozvání delegace PCF došlo až ke konci roku. 3. prosince 1956 schválilo politbyro návrh pořadu jednání podle předešlého návrhu a určilo šestičlennou čs. delegaci ve složení Novotný, Široký, Fierlinger, Kopecký, Hendrych a Souček.⁴¹⁶ Původně stanovené datum konání mezi 18. a 20. prosincem bylo na žádost francouzské strany přesunuto na polovinu ledna 1957. Za francouzské komunisty se jednání zúčastnili členové politického byra ÚV PCF F. Billoux a J. Vermeerschová, kandidát politbyra G. Seguy a člen ÚV PCF P. Villon.⁴¹⁷

Jednání, které se uskutečnilo 16., 17. a 19. ledna 1957 přineslo řešení některých dílčích otázek vzájemné spolupráce. Francouzští komunisté přijali nabídku ÚV KSČ na studijní cestu funkcionářů PCF do Československa, pozvání redaktora l'Humanité k reportážnímu pobytu v ČSR i pozvání R. Garaudyho k přednáškovému turné. K projednání konkrétních detailů měla PCF v březnu 1957 do Československa vyslat svého zástupce.⁴¹⁸

Francouzští soudruzi byli informováni o současném dění v Československu a v komunistické straně (zde francouzskou delegaci zajímaly především otázky

⁴¹⁵ Návrh dopisu pro ÚV KSČ, nedatováno. NA f. 1261/2/4 sv. 38 ar.j.164.

⁴¹⁶ NA f. 1261/0/11 sv. 123 ar.j. 157 bod 26), schůze PB ÚV KSČ ze dne 3.12.1956. V lednu byla československá delegace rozšířena o člena ÚV KSČ V. Kouckého

⁴¹⁷ NA f. 1261/2/4 sv. 38 ar.j. 169, schůze PB ÚV KSČ ze dne 15.1.1957, k bodu: Jednání s delegací Ústředního výboru Francouzské komunistické strany.

⁴¹⁸ Dopis ÚV KSČ ze dne 27.2. 1957. NA f. 1261/2/4 sv. 38 ar.j. 165.

rehabilitací, procesu se Slánským a problém španělských interbrigadistů), a samozřejmě i o stavu oficiálních československo-francouzských styků.

François Billoux naopak naši delegaci seznámil s problémy, se kterými se PCF potýkala po lednových parlamentních volbách (roku 1956), postojem francouzských komunistů k alžírskému národně-osvobozeneckému hnutí a vztahy s alžírskými soudruhy a v neposlední řadě i s potížemi uvnitř strany i mimo ni, které vyvolaly maďarské události předchozího podzimu.⁴¹⁹ Dalším bodem programu byl referát o postojích PCF ke Svazu komunistů Jugoslávie, které byly do značné míry stejně odmítavé jako ty československé. Podle Billouxe a Vermeerschové se jugoslávští komunisté pokoušeli rozštěpit vedení PCF a nepokrytě podporovali „opoziční proudy“ v komunistických řadách, včetně již vyloučených „živlů“ P. Hervého a A. Lecœura. Přestože vedení PCF nepovažovalo tyto útoky za příliš nebezpečné, neboť se jednalo pouze o podporu izolovaných skupin v rámci komunistického hnutí, Ústřední výbor PCF je rozhodně nepodceňoval a pečlivě sledoval.

Na závěr společných jednání přišly na řadu otázky vzájemných styků mezi oběma sesterskými stranami a jejich přidruženými organizacemi a některé problémy československo-francouzských styků na vládní úrovni. Vedení KSČ se zajímalo o možnosti uskutečnění návštěvy čs. vládní delegace, která byla v současnosti odložena na neurčito a požádalo francouzské partnery o podporu při ustanovení čs.-francouzské skupiny ve francouzském Národním shromáždění.⁴²⁰

Setkání obou delegací bylo završeno 19. ledna společným prohlášením, ve kterém obě strany konstatovaly úspěch jednání, které *„významně přispělo k vzájemnému poznání problematiky obou stran, k potvrzení naprosto shodného názoru obou stran na základní otázky mezinárodního dělnického hnutí... a vytvořilo předpoklady k dalšímu prohloubení spolupráce mezi oběma stranami.“*⁴²¹

⁴¹⁹ F. Billoux konstatoval, že zatímco PCF „zaujala pevné stanovisko... a Strana i vedení zůstaly jednotné a ještě více se semkly“, potíže nastaly u některých „přátel a sympatizujících“, zejména v odborech a mezi kulturními činiteli. Vedení PCF zaznamenalo 5 – 10% úbytek odborářů – komunistů ve vedení některých odborů, což ale nebylo považováno za závažný problém. Srovnej NA f. 1261/2/4 sv. 38 ar.j. 169, schůze PB ÚV KSČ ze dne 15.1.1957, k bodu: Jednání s delegací Ústředního výboru Francouzské komunistické strany.

⁴²⁰ Blíže viz „direktivy pro jednání“ s delegací ÚV PCF, tamtéž.

⁴²¹ Tamtéž.

2.2.6. Období let 1957 - 1958

Maďarské události podzimu 1956 přinesly do vzájemných styků jisté ochlazení, které se ovšem ukázalo jako méně závažné, než čs. strana původně očekávala. Již na konci prvního čtvrtletí 1957 mohl Černínský palác konstatovat, že vývoj československo-francouzských vztahů nezaznamenal žádné zhoršení, ale naopak vykazuje „řadu příznaků zmírňování napětí.“⁴²²

V lednu 1957 pořádal Elysejský palác večeři pro tituláře pařížského diplomatického sboru s následnou recepcí pro členy ambasád, které se z francouzské strany zúčastnil prezident republiky R. Coty, předsedové obou komor parlamentu a někteří ministři. Na recepci byli pozváni i zástupci lidově-demokratických zemí, za československý ZÚ pozvání přijal velvyslanec rada Šustal a někteří další diplomaté.

Za významnou událost, která svědčila o dobré úrovni bilaterálních vztahů, považovalo MZV ustavení skupiny francouzsko-československého přátelství ve francouzském Národním shromáždění dne 27. února, následované vznikem obdobného sdružení v horní komoře francouzského parlamentu v květnu téhož roku. O založení skupiny v NS byl informován velvyslanec J. Urban osobním dopisem jejího designovaného předsedy, radikálním poslancem Lucienem Bégouinem; československá ambasáda nicméně zaznamenala jistou neochotu Francouzů tuto událost široce publikovat.⁴²³ Pracovní náplň nově ustavené skupiny přátelství spočívala zejména v kulturní a hospodářské agendě, podle názoru čs. velvyslanectví ale mohly osobní ambice jejího předsedy sloužit i k prosazování politických cílů.

Na vstřícné kroky francouzských zákonodárců reagovalo československé Národní shromáždění ustavením profrancouzské skupiny pod vedením předsedy zahraničního výboru Dr. Jaromíra Beráka, jejímž členem se pro zvýšení prestiže stal i předseda sněmovny Z. Fierlinger.

V rámci běžné diplomatické agendy řešily obě země spíše drobnější záležitosti, jako byla československá stížnost na vysílání francouzského rozhlasu v češtině v březnu 1957,⁴²⁴ nebo zamítnutí víza delegátovi Československého filmu v Paříži L. Kachtíkovi.

⁴²² A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 38, politická zpráva za I. čtvrtletí 1957 ze dne 11.5.1957.

⁴²³ O této skutečnosti svědčil zejména fakt, že čs. Národní shromáždění bylo o vzniku skupiny přátelství oficiálně informováno až na přímý zákrok velvyslance u Luciena Bégouina.

⁴²⁴ 5. března vysílal francouzský rozhlas v češtině relaci „Rusové militarizují Podkarpatskou Rus“, v níž se objevily nepravdivé zprávy o umístění sovětských jednotek na území československého státu.

V srpnu byla v oranském přístavu zabavena místními policejními orgány zásilka čs. loveckých zbraní, která na lodi *Rhodos* směřovala do egyptské Alexandrie. Po intervenci čs. MZV byla zásilka uvolněna a odeslána na místo určení.⁴²⁵

Nejdůležitější událostí druhé poloviny roku byla bezesporu návštěva československé parlamentní delegace ve Francii ve dnech 4. – 13. listopadu 1957.⁴²⁶ Diplomatická příprava cesty probíhala již od jara 1957, kdy při osobním setkání L. Bégouina s J. Urbanem tlumočil předseda skupiny přátelství úmysl francouzského parlamentu pozvat do Francie čs. parlamentní delegaci na reciproční návštěvu za pobyt francouzské delegace v Československu na podzim předchozího roku.

Vzhledem k tomu, že francouzští zákonodárci byli do Československa pozváni oficiálně čs. Národním shromážděním, usilovalo ministerstvo zahraničí o stejný postup i v záležitosti návštěvy čs. parlamentní delegace ve Francii. Nakonec ale musela čs. strana ustoupit a akceptovat pozvání učiněné „pouze“ prostřednictvím skupiny francouzsko-československého přátelství.⁴²⁷ Československé velvyslanectví proto usilovalo alespoň o to, aby se delegace setkala s nejvyššími představiteli státu; ani v tomto ale čs. místa neuspěla, neboť se nepodařilo dohodnout audienci ani u prezidenta republiky, ani u předsedy vlády.⁴²⁸

Přesto byla návštěva parlamentní delegace ve Francii hodnocena vcelku pozitivně, Češi byli spokojeni s reprezentativním programem, který zahrnoval jak exkurze do vybraných průmyslových podniků, výzkumných ústavů a léčebných zařízení, tak prohlídky měst a historických pamětihodností v Paříži i departementech.

Delegaci se dostalo „srdečného přijetí“ zejména v provinciích a ze strany volených činitelů – starostů, poslanců a senátorů; francouzské MZV zaujalo k delegaci

Francouzské velvyslanectví na stížnost reagovalo vstřícně, velvyslanec na záležitost upozornil své ministerstvo a protest byl tlumočen i fr. rozhlasu. A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie, karton 2, dokument č. 013.377/57-ZEO/1, Přehled vzájemných styků mezi ČSR a Francií v I. čtvrtletí 1957.

⁴²⁵ Černínský palác oficiálně protestoval nótou č. 126.720/57-ZEO ze dne 28.8.1957, A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie, karton 2, dokument č. 019.442/57-ZEO/1, Přehled vzájemných styků mezi ČSR a Francií v III. čtvrtletí 1957. V záležitosti L. Kachtíka fr. strana neustoupila a visum neprodloužila. V listopadu 1957 ho pak nahradil zástupce Filmexportu F. Polák.

⁴²⁶ Cesty se zúčastnilo 12 poslanců NS, v čele s Ladislavem Štollem, tajemník delegace M. Kubín z kanceláře NS a dva zástupci čs. tisku.

⁴²⁷ Ministerstvo zahraničních věcí bylo ujištěno, že se jedná o běžnou praxi, která nijakým způsobem nesnižuje úroveň pozvání, které bylo ostatně učiněno „delegaci československého parlamentu“ a nikoliv „delegaci skupiny přátelství“. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 38, mimořádná politická zpráva č. 146 „Návštěva čs. parlamentní delegace ve Francii“ ze dne 18.11.1957.

⁴²⁸ Na setkání s francouzským premiérem ostatně ztratila čs. strana zájem poté, co Gaillard dne 5.11. v projevu před NS napadl francouzské komunisty, které označil za „stoupence vrahů z Budapešti a Prahy.“

formálně zdvořilý postoj. Jediný drobný „incident“ se odehrál při přijetí delegace socialistickým starostou Grenoblu, čtyřiaosmdesátiletým Léonem Martinem, který v projevu zmínil existenci „železné opony“ v Evropě a hovořil i o přerušení kontinuity československo-francouzských vztahů po únorovém převratu. Členům delegace poté bylo sděleno, že starosta Martin je místními politiky považován za „podivína“, většina z nich se ostatně domnívala, že v případě jeho proslovu „*šlo spíše o projev jisté senility, než o záměrnou politickou provokaci.*“

Z hlediska propagace návštěvy tiskem musel ZÚ konstatovat, že ústřední deníky nevěnovaly přítomnosti parlamentní delegace žádnou pozornost, ohlasy v regionálním tisku ale byly vcelku uspokojivé. Velvyslanectví proto doporučovalo, aby byl příznivý dojem z návštěvy využit jak v parlamentních kruzích, tak v departementech, a to udržováním osobních styků a zintenzivněním kulturní propagace Československa ve francouzských regionech.⁴²⁹

Mimo zájezdu československých parlamentních činitelů navštívili roku 1957 Francii i někteří vládní představitelé. 12. června byla v Paříži otevřena výstava československého středověkého umění, o jejíž realizaci jednaly obě strany řadu měsíců. Slavnostního zahájení v *Musée des Arts Décoratifs* se zúčastnil i čs. ministr školství a kultury František Kahuda a slovenský pověřenec Ernest Sýkora, stejně jako čs. velvyslanec v Paříži a řada oficiálních francouzských představitelů. Ministr Kahuda se při příležitosti svého pobytu v Paříži setkal i se svým protějškem René Billièresem, který projevil zájem navštívit příští ročník Pražského hudebního jara. Kromě toho se ministerská delegace setkala i se zástupci společnosti France-Tchécoslovaquie a Jednoty čs. krajanů.⁴³⁰

Na přelomu června a července pobývala ve Francii delegace ministerstva stavebnictví, v čele s ministrem O. Beranem, který kromě návštěvy stavebního veletrhu

⁴²⁹ Trvalá pozornost měla být věnována především skupině přátelství v NS, jejímž členům měly být pravidelně zasílány informační materiály k čs. politice. ZÚ také doporučil pozvat předsedy skupin přátelství L. Bégouina a J. Castellaniho s manželkami do Československa, stejně jako ty poslance a senátory, kteří v rámci skupin vyvíjejí značnou aktivitu. Srov. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 38, mimořádná politická zpráva č. 146 „Návštěva čs. parlamentní delegace ve Francii“ ze dne 18.11.1957.

⁴³⁰ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32, mimořádná kulturní zpráva č. 94 „Návštěva ministra školství a kultury s. Kahudy a poverenika S. Sýkory v Paříži“ ze dne 8.7.1957.

a osobní schůzky s fr. ministrem veřejných prací, dopravy a turismu E. Bonnefousem podnikl cestu po vybraných francouzských městech.⁴³¹

2.2.6.1. Rok 1958

Roku 1958 prošla Francie závažnou vnitropolitickou krizí, jež vyústila v pád IV. republiky, přijetí nové ústavy a vznik zcela nového institučního systému země. Příchod generála de Gaulla do čela vlády a později i celého státu vyvolával na čs. straně obavy z ustavení „režimu osobní moci“, který mohl ohrozit slibně se rozvíjející vztahy Francie s lidově-demokratickými státy, včetně Československa.

O zájmu, který vývoji politické situace ve Francii věnovalo československé velvyslanectví, svědčí množství mimořádných politických zpráv, které ZÚ zasílal do ústředí a telegramů, v nichž velvyslanec téměř denně informoval Černínský palác o aktuálních událostech v Paříži.⁴³²

V rámci běžné stykové agendy ZÚ skutečně zaznamenal v druhé polovině roku určitou nejistotu a „snížení objemu styků“, k žádným závažným incidentům, které by znamenaly byt' jen dočasné ochlazení vztahů, ale prozatím nedošlo. Na počátku ledna povolily francouzské úřady příjezd druhému dopisovateli ČTK Čapkovi s tím, že francouzská strana očekávala vstřícný postoj čs. míst k udělení víza pro dalšího zpravodaje AFP. Československé MZV naopak kladně vyřídilo žádost o trvalé vystěhování fr. státní příslušnice Alice Sejkové, kterou FVV vzneslo již v září předchozího roku.

20. ledna navštívil československý velvyslanec Urban ministra zahraničí Ch. Pineaua a tlumočil mu „údiv“ československé vlády nad projevy fr. ministerského předsedy F. Gaillarda dne 5. listopadu před Národním shromážděním a 19. prosince při televizním interview, ve kterém Gaillard prohlásil, že únorový puč v Praze byl jedním z hlavních důvodů vzniku Severoatlantické aliance a dodal, že „*tehdy byl odstraněn velký demokrat Beneš a ministr Masaryk vyhozen z okna.*“ Tyto invektivy jistě nepřispívaly k úspěšnému rozvoji vzájemných vztahů (zvláště, když k první z nich došlo v době pobytu čs. parlamentní delegace ve Francii) a Pineau slíbil, že o čs. protestu bude předsedu vlády informovat; zároveň však velvyslance ubezpečil, že není nutné

⁴³¹ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 38, mimořádná politická zpráva č. 97 „Zájezd min. stavebnictví O. Berana a jeho delegace do Francie“ ze dne 19.7.1957.

⁴³² Srovnej A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, kartony 21 a 39.

podobné výroky dramtizovat, neboť francouzské ministerstvo zahraničí je s úrovní vzájemných styků spokojeno a má „živý zájem na jejich udržení a prohloubení“.⁴³³

V rámci politických styků se čs. strana soustředila na podporu sovětských iniciativ v otázkách konference na nejvyšší úrovni, zákazu atomových zkoušek a uzavření smlouvy o neútočení mezi NATO a státy Varšavské smlouvy, podpořila polský návrh na zřízení bezatomového pásma ve střední Evropě a protesovala proti atomovému vyzbrojování západoněmecké armády, které dle názoru čs. vlády „zvyšuje nebezpečí války ve střední Evropě.“⁴³⁴

V první polovině roku se obě strany věnovaly řešení obchodních a finančních otázek, které souvisely s zavřením každoroční obchodní dohody. Již v únoru Francouzi oficiálně protestovali proti čs. rozhodnutí zrušit zlatou doložku u francouzské tranše půjčky Škodových závodů z roku 1930 a k této záležitosti se chtěli vrátit v rámci obchodních jednání, která se uskutečnila mezi 28. dubnem a 23. květnem 1958 v Praze.⁴³⁵ Vzhledem k tomu, že čs. strana odmítla tento požadavek akceptovat, nedošlo ani k jednání o dlouhodobé obchodní dohodě, přestože se na její prospěšnosti pro další vývoj vzájemných hospodářských styků obě strany shodly.

Kontakty po linii skupin přátelství ve francouzském parlamentu byly československým ZÚ hodnoceny spíše negativně, neboť předsedové obou uskupení nevyvíjeli dostatečnou aktivitu.⁴³⁶ Po rozpuštění NS na počátku června 1958 ustala činnost skupin přátelství úplně, takže jedinou „úspěšnou“ akcí byl pobyt komunistického senátora Jeana Primeta s manželkou v Československu v srpnu 1958.

Vnitropolitické změny ve Francii v létě 1958 neměly prozatím na československo-francouzské vztahy žádný přímý vliv, takže jejich vývoj probíhal v „zaběhnutých“ kolejích. 14. července pořádalo francouzské velvyslanectví v Praze

⁴³³ A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie, karton 2, dokument č. 014.392/58-4, Přehled vzájemných styků mezi ČSR a Francií za I. čtvrtletí 1958.

⁴³⁴ Tamtéž.

⁴³⁵ Francouzské MZV požadovalo, aby se současně s projednáváním podmínek obchodní dohody na období 1958 – 1959 vela paralelní jednání o finančních otázkách, jež zahrnovaly zhodnocení čs. náhradového zůstatku z titulu náhradové dohody za znárodněný francouzský majetek, čs. závazky vůči Společné pokladně a zmíněné zrušení zlaté doložky u obligací bývalých Škodových závodů. Blíže viz kapitola o řešení „aféry Lidice“, srovnej také A MZV f. TO-O 1955-1959 Francie, karton 2, dokument č. 018.489/58-4.

⁴³⁶ 22. března informoval čs. velvyslanec MZV o tom, že členové skupin přátelství neobdrželi materiály a dopis předsedy skupiny československo-francouzského přátelství NS Dr. Beráka, které byly již v lednu zaslány vedoucím obou skupin. Podle názoru čs. tituláře svědčil tento liknavý přístup o „neupřímnosti“ obou předsedů a ohrožoval činnost skupin „v bodě tak citlivém, jako je právě vzájemná informace“. Velvyslanci se nicméně podařilo iniciovat cestu fr. poslanců a senátorů na Světovou výstavu v Bruselu, kde československá expozice slavila nečekaný úspěch. A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie, karton 2, dokument č. 0172/58 JV/Zr „Činnost skupin přátelství“ ze dne 22.3.1958.

recepti u příležitosti oslav státního svátku, na kterou byli pozváni i čs. vládní představitelé. V srpnu byla Quai d'Orsay oficiálně oznámena kandidatura Jiřího Noska na funkci předsedy XIII. Valného shromáždění OSN, což francouzská místa vzala na vědomí, aniž by se ke kandidatuře určitěji vyjádřila.

V září 1958 byla v Káhiře ustavena prozatímní vláda Alžírské republiky a několik dní poté, 22. září, se v Černínském paláci ohlásil francouzský velvyslanec Claude de Boisanger, aby zde neoficiálně tlumočil stanovisko své vlády k této události. Podle Boisangera neměla prozatímní vláda v právním smyslu žádnou moc nad alžírským územím, takže „uznání organismu, utvořeného v Káhiře, by bylo vměšováním do vnitřních francouzských záležitostí a činem hluboce nepřátelským ...[a]... uznání domnělé svobodné alžírské vlády [by] vážně narušilo styky mezi Francií a zeměmi, které by tak učinily.“⁴³⁷ Československá vláda vzala toto neoficiální „varování“ v úvahu při rozhodování o postupu vůči GPRA a na žádost o její uznání v říjnu 1958 vůbec neodpověděla.⁴³⁸

Na konci září si Československo připomínalo dvacetileté výročí Mnichovské konference a při této příležitosti MZV připravovalo i řadu akcí v zahraničí. Ve Francii ale byla příprava připomínkových podniků komplikována vnitropolitickou situací, neboť zde po celé září probíhala kampaň k referendu o nové ústavě a „přátelé“ z PCF se obávali nepříznivého vlivu podobných akcí na svou vlastní předvolební agitaci. Také záměr pozvat do Československa některé francouzské osobnosti známé svým „antimnichovanstvím“ československému MZV nevyšel, protože většina z nich zaujala v kampaních jasně progauilistický postoj.⁴³⁹

Ve dnech 25. – 27. září 1958 se v Praze konalo mezinárodní vědecké zasedání věnované 20. výročí Mnichova, na jehož přípravě se podílela Československá historická společnost ve spolupráci s Univerzitou Karlovou, Historickým ústavem ČSAV a Ústavem pro mezinárodní politiku a ekonomii. Pozvání přijalo 25 zahraničních hostů z 11 evropských zemí; z Francie přijeli komunistický senátor a člen ÚV PCF Joanny

⁴³⁷ A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie, karton 2, dokument č. 022.143/58-4.

⁴³⁸ A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 1, dokument č. 029.379/60-4, materiál pro schůzi kolegia MZV ze dne 22.9.1960.

⁴³⁹ Za všechny jmenujme osobu bývalého ministerského předsedy Josepha Paul-Boncourta, kterého původně doporučovala i PCF a ministerstvo zahraničí uvažovalo i o jeho případném vyznamenání Řádem Bílého lva I. stupně. Po zásahu „přátel“ ale J. Paul-Boncourt pozván nebyl, a to s ohledem „na současnou politickou situaci a postoj Boncourta k de Gaullovi“. A MZV F. TO-O 1945-1959 Francie, karton 21, dokument č. 5521/58 „Zhodnocení akce Mnichov“ ze dne 15.12.1958.

Berlioz, který přednesl referát „Mnichovská politika západních mocností“ a profesor pařížské Sorbonny Bernard Lavergne, jenž vystoupil s příspěvkem nazvaným „Mnichovská politika a vyhlídky budoucnosti národů.“⁴⁴⁰

2.2.6.2. Rozpuštění Jednoty československé kolonie ve Francii

Na počátku září byla z rozhodnutí francouzského ministerstva vnitra rozpuštěna čs. krajanská organizace *Jednota československé kolonie ve Francii*, což bylo československým ministerstvem zahraničí vnímáno jako jednoznačně nepřátelský akt vůči ČSR související se změnami na francouzské politické scéně.⁴⁴¹

Jednota, založená roku 1949 jako cizinecký spolek, čítala v době svého rozpuštění přibližně 1 200 platících členů a byla zcela pod vlivem francouzských komunistů. Francouzští soudruzi se ostatně domnívali, že úzké napojení Jednoty na PCF bylo skutečnou příčinou zastavení činnosti spolku a nikoliv deklarovaná účast krajanů na předvolební kampani komunistů k referendu o ústavě, což francouzské zákony nepovolovaly.⁴⁴²

Jednota československé kolonie ve Francii byla z větší části financována z Československa pravidelnými subvencemi, které jí prostřednictvím československého velvyslanectví zasílal Československý ústav zahraniční. Tyto subvence byly vypláceny čtvrtletně a jejich výše se v letech 1957 a 1958 pohybovala mezi 1,8 až 2 milióny franků za rok. ČÚZ také do Paříže posílal zásilky věcných darů, jako byly knihy, gramofonové desky, filmy, sklo a keramika, ale i ošacení a obuv a vánoční nadílky pro děti krajanů.

Československý ústav zahraniční, jako organizace zabývající se krajanskou agendou, také sestavoval roční rámcové plány spolupráce s Jednotou čs. kolonie ve Francii a kontroloval její hospodaření. Spolupráce mezi ČÚZ, pařížským velvyslanectvím a funkcionáři Jednoty ale značně vážla, jak si vedoucí představitelé

⁴⁴⁰ Příspěvky z konference byly publikovány následující rok, srovnej Kdo zavinil Mnichov. Sborník z mezinárodního vědeckého zasedání k 20. výročí Mnichova. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1959. Srovnej také A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton21, dokument č. 48178/58/VII/4 ze dne 31.10.1958, Zpráva prof. Polišínského ze dne 1.10.1958.

⁴⁴¹ Jednota československé kolonie ve Francii byla posledním fungujícím spolkem krajanů ze socialistickým zemí pod patronací Komunistické strany Francie, ostatní analogické organizace byly zastaveny již dříve.

⁴⁴² Na stránkách spolkového časopisu *Bulletin Intérieur* a na zvláštních letáčcích vyzývala Jednota své členy (jednalo se o francouzské občany, přestože Jednota byla cizineckým spolkem) k hlasování proti nové ústavě a proti osobě generála de Gaulla.

ČÚZ opakovaně stěžovali.⁴⁴³ Na „podivné“ hospodaření Jednoty a špatné vztahy mezi jejími funkcionáři a členstvem, které odrazují některé krajany od aktivního zapojení do činnosti spolku, byl ZÚ upozorněn v první polovině roku 1957 členem Výboru Jednoty Vajdákem. Ten kritizoval vedení spolku – předsedu Dziana a generálního tajemníka Gregora a vyslovil podezření, že se jmenovaní obohacují na úkor Jednoty. Podle Vajdáka si nesrovnalostí v účtech všimlo již více lidí a hrozí tedy, že tyto nepříznivé informace uniknou na veřejnost a způsobí ostudu, kterou ostatní krajané – „*emigranti a Sokoli*“ – využijí proti Jednotě čs. kolonie.⁴⁴⁴

Reakce MZV byla spíše opatrná, přestože ministerstvo uznalo, že „nepořádky“ v Jednotě skutečně existují. Vzhledem k tomu, že tajemník společnosti Michal Gregor byl do funkce doporučen PCF, měl jeho případné odvolání konzultovat velvyslanec s francouzskými soudruhy. Až do zastavení spolku v září 1958 se tak ale nestalo, neboť PCF za Gregora nenašla vhodnou náhradu.

Rozhodnutí o zastavení činnosti Jednoty bylo předsedovi spolku Dzianovi předáno 1. října 1958 s tím, že do jednoho měsíce musí Jednota zlikvidovat svůj majetek a zcela ukončit své aktivity. Ihned po tomto oznámení se rozjela jednání mezi tajemníkem společnosti M. Gregorem a PCF, z nichž vyšel návrh na založení nového krajanského spolku, tentokrát francouzského, který by pokračoval v aktivitách zastavené Jednoty. Do čela nové krajanské společnosti byli navrženi naturalizovaní krajané Karel Pešek, Václav Štěpánek, Štefan Frey a Theodor Grepl; bývalý tajemník Jednoty Michal Gregor měl v novém spolku působit jako placená administrativní síla. Otázkou zůstávalo případné financování z čs. strany, bez kterého, jak PCF přiznávala, by založení nového spolku nebylo reálné.⁴⁴⁵

Československé MZV se k návrhu na založení nové krajanské společnosti zprvu stavělo skepticky a instruovalo velvyslance Urbana, aby vše podrobně projednal s francouzskými „přáteli“. Podle MZV bylo nutné do vedení nové organizace jmenovat

⁴⁴³ ČÚZ ve svých stížnostech upozorňoval zejména na to, že ZÚ v Paříži nezasílá pravidelné zprávy o činnosti Jednoty a nereaguje ani na četné urgencye, takže ČÚZ nemůže práci s krajany hodnotit a posoudit, zda jsou vynaložené finanční prostředky používány účelně. Vyúčtování poskytnutých subvencí bylo dalším kamenem úrazu, neboť ČÚZ o ně musel opakovaně žádat a většinou je obdržel až pod pohrůzkou zastavení dalších dotací. Srovnej A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie, karton 3, obal 1, dopisy ČÚZ pro MZV ze dne 5.12.1956, 10.12.1957 a 7.5.1958.

⁴⁴⁴ A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie, karton 3, obal 1, zpráva velvyslanectví č. 12.576/57 „Zaslání připomínek krajana Vajdáka k práci JČKF“ ze dne 26.4.1957.

⁴⁴⁵ A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie, karton 3, obal 1, dokument č.j. 4709/58 „Zastavení činnosti Jednoty čs. kolonie ve Francii“ ze dne 18.10.1958.

nové lidi – „zatím neznámé francouzské policii“ – a vyhnout se tak případnému dalšímu zákroku ze strany francouzského ministerstva vnitra.⁴⁴⁶ Také financování nově založené společnosti představovalo problém, neboť francouzské spolky, které na území Francie prováděly propagandu, nemohly k tomuto účelu přijímat finanční podporu ze zahraničí (na rozdíl od cizineckých spolků, u nichž fr. zákony umožňovaly financování „kulturních a sociálních“ aktivit z ciziny), a bylo tedy nutné finanční toky utajit, aby nedošlo k diskreditaci československého velvyslanectví v Paříži. MZV se proto domnívalo, že nejlepším řešením vzniklé situace bude spojení bývalého krajanského spolku s již existující společností France-Tchécoslovaquie, takže krajané a členové společnosti přátel nebudou „zbytečně tříštit síly“.⁴⁴⁷

S tím ovšem zásadně nesouhlasila PCF s poukazem na odlišnou náplň činnosti obou organizací a odpovědní pracovníci sekretariátu PCF zároveň čs. velvyslanectví ubezpečovali, že úřední zákaz nového spolku prozatím nehrozí, i když ho samozřejmě nelze zcela vyloučit. Černínský palác nicméně zůstal opatrný a 14. prosince zaslal velvyslanci Urbanovi instrukce vyčkat se založením nové organizace do doby, než budou vyřešeny zásadní personální a finanční otázky.⁴⁴⁸

Funkcionáři bývalé Jednoty ani činovníci PCF ale na výhrady Černínského paláce nebrali zřetel a již 12. prosince požádali o zaregistrování nové organizace - *Association des originaires de Tchécoslovaquie* – a o schválení jejích stanov. 18. prosince pak prefektura žádost přijala a „*Spolek rodáků z Československa*“ mohl zahájit svoji činnost.⁴⁴⁹ Československé straně nezbylo, než se s novou skutečností smířit. Československý ústav zahraniční měl nadále podporovat aktivity krajanského hnutí ve Francii podobnou částkou jako v minulosti (na rok 1959 bylo rozpočtováno 2 mil. franků), s tím rozdílem, že poukazované částky měly být zastupitelským úřadem předávány k výhradní dispozici pověřeným zástupcům PCF. Velvyslanec Urban měl zároveň celou záležitost znovu důkladně prodiskutovat s vedením komunistické strany,

⁴⁴⁶ Navržené osoby byly vesměs členy vedení zastavené Jednoty a tudíž francouzské policii dobře známy.

⁴⁴⁷ A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie, karton 3, obal 1, dokument č. 022.949/58-4.

⁴⁴⁸ Jednalo se zejména o osobu Michala Gregora, v jehož schopnosti MZV ztratilo důvěru. Gregor jako člen PCF a zkušný funkcionář zastavené Jednoty ale byl pro francouzské komunisty nepostradatelný, takže na jeho zapojení do činnosti nového krajanského spolku PCF trvala. MZV také postrádalo záruky, že aktivity nové organizace budou úměrné poskytnutým subvencím. Srovnej NA f. 1261/2/4 sv. 38 ar.j. 167, záznam k šifře od s. Urbana č. 727 v otázce zastavení činnosti JČKF ze dne 27.1.1959.

⁴⁴⁹ Michal Gregor odůvodnil založení nového spolku bez souhlasu ZÚ časovými důvody a také faktem, že se řídí instrukcemi Komunistické strany Francie a nikoliv přáním čs. ambasády.

sdělit naše stanoviska a obavy a pečlivě sledovat činnost nové organizace, aby nemohlo dojít k nežádoucím invektivám vůči československému velvyslanectví.⁴⁵⁰

I přes oficiální zásah francouzských úřadů proti československé krajské společnosti byly vzájemné vztahy v letech 1957 – 1958 hodnoceny vcelku pozitivně a předpokládal se jejich další úspěšný rozvoj, a to až do chvíle, kdy bilaterální styky poznamenala vážná diplomatická roztržka, které se budeme věnovat v následujících kapitolách.

2.2.7. Nová krize ve vzájemných vztazích – rok 1959

2.2.7.1. Aféra československé obchodní lodi Lidice

Na jaře 1959 byly vzájemné československo-francouzské vztahy na několik let poškozeny skandálem provázejícím zadržení československé obchodní lodi „Lidice“ převážející zásilku zbraní určenou alžírským povstalcům.

Vztah československých autorit k alžírskému povstání byl do značné míry ambivalentní a opatrný, přestože Československo poskytovalo národně osvobozeneckému hnutí nezanedbatelnou materiální a finanční pomoc ve formě dodávek oděvů, obuvi a léků a hradilo i léčení raněných bojovníků v ČSSR.⁴⁵¹

V politické rovině se ale československá vláda po vzoru Sovětského svazu a ostatních lidově-demokratických států dlouho odmítala angažovat ve prospěch FLN a alžírské prozatímní vlády, protože by tím výrazně zkomplikovala své oficiální vztahy s Francií. Když tedy alžírská prozatímní vláda krátce po svém vzniku na podzim 1958 požádala svůj československý protějšek o oficiální uznání, bylo rozhodnuto na žádost vůbec neodpovídat.⁴⁵² Odmítavě reagovalo Československo i na žádost o otevření

⁴⁵⁰ NA f. 1261/2/4 sv. 38 ar.j. 167, záznam k šifře od s. Urbana č. 727 v otázce zastavení činnosti JČKF ze dne 27.1.1959.

⁴⁵¹ Přímá materiální pomoc byla poskytována především prostřednictvím čs. Červeného kříže a ROH. V letech 1958 – 1960 dosáhla výše pomoci zhruba 36 milionů Kčs. Na počátku roku 1959 byla mezi ROH a Všeobecným svazem alžírských pracujících uzavřena dohoda, na základě které poskytovaly čs. odbory Alžírčanům materiální pomoc v hodnotě cca 1 milionu Kčs ročně. Mimo to studovalo na československých vysokých školách několik desítek alžírských studentů, kteří využili nabídku stipendií čs. ministerstva školství a kultury a Mezinárodního svazu studentů. Srovnej A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 1, dokument č. 029.379/60-4, materiál pro schůzi kolegia MZV ze dne 22.9.1960, věc: Alžírská otázka a postoj ČSSR; Petr ZÍDEK: Československo a francouzská Afrika 1948 – 1968. LIBRI, Praha 2006, str. 83-85.

⁴⁵² Tamtéž. Ministerstvo zahraničních věcí odůvodnilo toto rozhodnutí hrozbou citelného ochlazení nebo dokonce úplného přerušení diplomatických vztahů s Francií, čímž by byla znemožněna podpora

alžírského informačního střediska v Praze, kterou přednesla delegace alžírského MZV při svém pobytu v ČSSR na přelomu června a července 1960. Na druhou stranu si Černínský palác uvědomoval, že není reálné ani žádoucí alžírskou prozatímní vládu zcela ignorovat, už proto, že v řadě států, kde mělo Československo diplomatické zastoupení, fungovaly i orgány GPRA.

Na podzim 1960 proto MZV přijalo hlavní zásady pro styk československých zastupitelských úřadů s představiteli a orgány alžírské prozatímní vlády, které soustředily hlavní stykovou agendu na půdu ZÚ v Káhiře a Tunisu s tím, že tyto úřady nemají směřem k představitelům GPRA vyvíjet žádnou vlastní iniciativu. Výjimku tvořila diplomatická zastoupení v Pekingu, Hanoji a Pchjongjangu, která měla při kontaktech se zástupci alžírského národně osvobozenického hnutí postupovat stejně jako u diplomatů jiných států.

K „normalizaci“ vztahů s GPRA došlo až na jaře 1961, kdy byl podepsán „*Protokol o dodávkách zboží z Československé socialistické republiky do Alžírské republiky*“, kterým byla Alžířanům poskytnuta značná materiální pomoc a československá strana souhlasila s otevřením již zmiňovaného informačního střediska.

Další formou pomoci, která ovšem musela z pochopitelných důvodů zůstat utajena, bylo vyzbrojování alžírských povstalců lehkými zbraněmi a municí čs. provenience. Československo se na dodávkách zbraní alžírskému národně osvobozenickému hnutí prokazatelně podílelo od počátku roku 1957; role prostředníka se ujala marocká vláda, které byly zásilky vojenského materiálu formálně určeny.⁴⁵³

Marocká vláda byla také oficiálním příjemcem zásilky zbraní, kterou na základě smlouvy mezi čs. ministerstvem zahraničního obchodu (pod krytím podniku zahraničního obchodu Omnipol) a marockým ministerstvem obrany měla do Maroka dopravit československá obchodní loď „Lidice“.⁴⁵⁴

Z dostupných archivních materiálů vyplývá, že tato dodávka zbraní a munice do Maroka byla od počátku poznamenána zmatky a špatnou komunikací mezi zainteresovanými osobami, což ve výsledku vedlo k zadržení lodi francouzským

francouzských pokrokových sil v čele s PCF, dále pak „nevyhovujícím“ složením alžírské prozatímní vlády, nežádoucím zotřesením mezinárodního napětí a v neposlední řadě i shodným stanoviskem ostatních evropských socialistických zemí.

⁴⁵³ Blíže k těmto obchodům srovnej Petr ZÍDEK: Československo a francouzská Afrika, str. 78-80.

⁴⁵⁴ Na základě smlouvy mezi HTS-MZO a marockým ministerstvem obrany ze dne 16.3.1959 mělo Československo do Maroka dodat munici a lehké zbraně v celkové hodnotě 1 632 000 USD (11,75 milionu Kčs).

vojenským námořnictvem, zabavením části nákladu a k diplomatické roztržce s Francií, jejíž důsledky byly ve vzájemných stycích patrné až do první poloviny 60. let.

Dopravou zbraní z polského přístavu Gdyně do marocké Casablanky byl pověřen podnik pro námořní dopravu Čechofracht, jehož zástupce a ředitel námořní skupiny František Nový z úsporných důvodů rozhodl, že loď „Lidice“ využije kratší trasu vedoucí přes Kielský průplav místo bezpečnější cesty kolem Dánska. Vzhledem k celním kontrolám v Kielu ovšem bylo nutné vybavit loď kromě pravého lodního manifestu a konosamentu znějících na dodávku zbraní s místem určení Casablanka i falešnými lodními dokumenty znějícími na „všeobecný náklad“ (general cargo) a přístav Haiphong.⁴⁵⁵

Tyto krycí papíry byly určeny k výhradnímu použití před celními orgány SRN v Kielu a nadále byly nepoužitelné, o čemž ale nebyl kapitán lodi Ladislav Makový dostatečně instruován, takže se domníval, že pravé lodní dokumenty může předložit až v Casablance. Když tedy ráno 7. dubna 1959 loď zadržela francouzská vojenská hlídka, předložil kap. Makový falešný lodní manifest znějící na Haiphong a všeobecný náklad a aby tuto skutečnost potvrdil, tajně změnil záznam v knize došlých telegramů.⁴⁵⁶ Toto vysvětlení ale Francouze neuspokojilo ani nepřesvědčilo, loď byla eskortována do přístavu Mers-el-Kébir v Oranu, kde byla důkladně prohledána a odhalený náklad zbraní a munice zabaven. 12. dubna francouzské úřady loď propustily, zbraně pro Maroko ale zůstaly ve francouzských rukou.

Mezitím se již rozběhla diplomatická přestřelka mezi čs. vládou podporovanou Marokem a Tunisem a francouzskou stranou, která měla všechny důvody se domnívat, že zabavené zbraně byly určeny alžírským povstalcům a nikoliv marocké vládě, která pouze poskytla potřebné krytí. 10. dubna ústně protestoval československý velvyslanec v Paříži Josef Urban u generálního tajemníka francouzského ministerstva zahraničí;

⁴⁵⁵ Lodní manifest představuje dokument na zboží, kterým se kapitán vyказuje zejména vůči celním orgánům, obsahuje údaje o množství a povaze zboží a přístav(y) určení podle jednotlivých zbožových partií. Z důvodů lepší přehlednosti bylo obvyklé vystavit několik lodních manifestů s různými přístavy určení, které v úhrnu kryly celý lodní náklad. Přestože zákon nařizoval, aby lodní manifesty obsahovaly přesný popis zboží, praxe umožňovala udávat pouze váhu zboží a náklad deklarovat jako „general cargo“ bez bližší specifikace. Takto označené zásilky nicméně nesměly obsahovat zboží nebezpečné povahy jako např. munici a zbraně. Lodní konosamenty pak představují cenné papíry, které reprezentují zboží jednotlivých příjemců, na palubě lodí se nacházejí pouze v opisech a pro celní orgány nejsou směrodatné.

⁴⁵⁶ O tom, že se loď „Lidice“ dostala do hledáčku francouzského vojenského námořnictva se marocká vláda dozvěděla se zhruba dvoudenním předstihem a pokusila se předejít zabavení nákladu zveřejněním obchodní transakce s československou vládou. Vinou čs. strany se ale tato informace nedostala včas ke kap. Makovému, který se pokusil vysvětlit cestu lodi do Casablanky falešným telegramem z 3. dubna, kterým bylo lodi nařizováno změnit kurz a plout do Maroka. Srov. Petr ZÍDEK: Československo a francouzská Afrika, str. 80-81.

v Praze byl do Černínského paláce pozván francouzský chargé d'affaires G. Monge, kde mu bylo ústně tlumočeno československé stanovisko k celé záležitosti a zároveň předána nóta, v níž „československá vláda co nejrozhodněji protestuje proti svévolné akci francouzských úřadů, která je hrubým porušením základních zásad mezinárodního práva o svobodě mořeplavby na volném moři ...[a]... rovněž znamená pokus mařit normální obchodní vztahy mezi svrchovanými státy, podkopává mezinárodní součinnost a tím hrubě porušuje cíle a zásady Charty OSN a ostatní normy mezinárodního práva.“⁴⁵⁷ Československá strana proto požadovala okamžité propuštění lodi a jejího nákladu a zároveň si vyhradila právo učinit nezbytné kroky k náhradě vzniklé škody. Československý protest byl podpořen i marockou a tuniskou vládou, které ústy svých velvyslanců v Paříži vyjádřily svůj údiv a nesouhlas s postupem francouzských úřadů.

Francouzská vláda reagovala nótou č. 142/CS z 20. dubna 1959, ve které odmítla československý protest jako bezdůvodný, neboť zjištěné skutečnosti (falešné lodní dokumenty, úmyslné zatajení povahy převáženého zboží, údajná změna trasy lodi) jasně svědčí o tom, že se jednalo „o podloudnou dodávku zbraní a munice ve prospěch povstání probíhajícího na území Francouzské republiky,“ proti čemuž vznesla francouzská vláda důrazný protest a požádala, aby Československo přestalo podporovat alžírské povstalce a využívat své lodi k pašování válečného kontrabandu.⁴⁵⁸

Francouzská odpověď samozřejmě nemohla Černínský palác uspokojit, zároveň však bylo zřejmé, že naprostá nekompetentnost osob a úřadů zainteresovaných na dodávce zbraní do Maroka dala Francouzům do rukou argumenty, které nebylo možné jednoduše popřít. MZV se proto v reakci na francouzskou nótu znovu soustředilo na „nezákonnost“ francouzské akce, protože k zadržení lodi došlo v mezinárodních vodách, kde „francouzská válečná plavidla neměla právo zastavit, zadržet a kontrolovat loď plující pod československou vlajkou,“ neboť to odporuje zásadám o svobodě plavby na volném moři.⁴⁵⁹ V další části nóty pak československá vláda odmítla „ničím nepodložené a urážlivé závěry“ francouzské strany o podloudné povaze dodávky zbraní a opětovně zdůraznila, že se jednalo o legální zásilku válečného materiálu pro marockou vládu, jak tato již několikrát výslovně potvrdila.

⁴⁵⁷ Nóta čs. vlády ze dne 10.4.1959. A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie, karton 1, dokument č. 020.991/59

⁴⁵⁸ Nóta č. 142/CS ze dne 20.4.1959 A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie, karton 1.

⁴⁵⁹ Československá nóta ze dne 25.4.1959. A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie, karton 1, dokument č. 021.832/59. Český text nóty viz NA f. 1261/0/11 sv. 214 ar.j. 291 bod 19.

Mimo okamžitých ústních a písemných protestů probíraly československé nejvyšší orgány i další možnosti postupu proti Francii, a to jak v diplomatické rovině, tak na poli vzájemných ekonomických styků. Jak na konci dubna 1959 upozornil právní odbor MZV, mělo Československo využívat přímé diplomatické zákroky vůči francouzské vládě minimálně do doby, než francouzská strana definitivně neodmítne požadovanou nápravu škod.⁴⁶⁰

Právníci MZV se zabývali i jinými způsoby urovnání sporu, které nabízelo mezinárodní právo; konkrétně se jednalo o tzv. dobré služby a zprostředkování, smírčí a rozhodčí řízení, soudní řízení před Mezinárodním soudním dvorem, projednání sporu v příslušných mezinárodních organizacích, předložení věci Radě bezpečnosti OSN a v neposlední řadě i o odvetná opatření v oblasti hospodářských a finančních styků.⁴⁶¹

21. a 28. dubna 1959 se záležitostí lodi „Lidice“ znovu zabývalo politbyro ÚV KSČ, které bylo jednak informováno o výše uvedených možnostech zákroků vůči francouzské vládě a dále o předběžných výsledcích vyšetřování kauzy, které provedlo ministerstvo státní kontroly. Zpráva ministra J. Krosnáře odhalila celou řadu pochybení na straně ředitele Hlavní technické správy MZO (HTS-MZO) generála Františka Macka, který většinu úkolů spjatých s dopravou zbraní do Maroka přenesl na své podřízené, jejichž práci nemohl dostatečně kontrolovat a tedy ani zajistit bezpečné utajení zásilky a její dopravu na místo určení.⁴⁶²

Za další chybný krok považovalo ministerstvo státní kontroly volbu trasy přes Kielský průplav, která vyžadovala vystavení krycích lodních dokumentů. Jejich vystavením byl navíc pověřen nezkušený delegát Čechofrachtu Zoltán Lájoš, který

⁴⁶⁰ V rámci těchto zákroků měla československá strana specifikovat své nároky vůči Francii a přimět francouzskou vládu, aby se vyjádřila ke způsobům pokojného urovnání sporu. Toto jednání s francouzskou stranou bylo důležité pro případ, kdyby se ČSR rozhodla obrátit se se stížností na Radu bezpečnosti OSN. Blíže viz analýza právního odboru MZV ze dne 30.4.1959 „Možnosti právních zákroků vůči Francii v souvislosti s protiprávním zadržením československé lodi LIDICE a jejího nákladu“. A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie, karton 1. Mimo to mohly československé úřady využít faktu, že do Prahy mířil nový francouzský velvyslanec a v rozporu s přáním Francouzů oddálit jeho přijetí prezidentem republiky, popř. bez udání důvodů dočasně odvolat čs. ambasadora do Prahy.

⁴⁶¹ Prakticky ovšem přicházely v úvahu pouze dobré služby a zprostředkování ze strany třetího státu (nebo generálního tajemníka OSN), a to pouze za předpokladu, že by Francie byla ochotna poskytnout náhradu za vzniklou škodu. MZV dále konzultovalo možnost předložení sporu Radě bezpečnosti OSN, kde by akce mohlo být politicky využito zejména ve vztahu k africkým a asijským zemím. Předložení záležitosti Valnému shromáždění OSN právní odbor MZV nedoporučoval, stejně jako soudní řízení před mezinárodním tribunálem v Haagu. Nakonec se jako jediná reálná možnost nátlaku na Francii ukázalo postížení francouzských pohledávek vůči Československu, čehož československá strana využila po několika měsících marné snahy o diplomatické vyřešení sporu.

⁴⁶² Zmíněná pochybení stála generála Macka místo, v květnu 1959 jej politbyro ÚV KSČ z funkce ředitele HTS-MZO odvolalo a gen. Macek byl převelen zpět do armády. Petr ZÍDEK: Československo a francouzská Afrika, str. 81.

místo některého přístavu v Číně zvolil za místo určení severovietnamský přístav Haiphong, aniž by si uvědomil, že do Vietnamu se zbraně nesmí dovážet.⁴⁶³ Vinou špatného postupu gen. Macka nebyla přijata bezpečnostní opatření při nakládání zásilky v Gdyni a kapitán lodi Ladislav Makový neobdržel přesné instrukce, jak nakládat s lodní dokumentací.⁴⁶⁴

Ministerstvo státní kontroly nebylo spokojeno ani s jednáním pracovníků MZO a MZV, kteří podle zprávy „*nevyvinuli dostatečnou iniciativu k řešení případu*“, takže velvyslanec v Paříži J. Urban mohl intervenovat až tři dny po zadržení lodi.

Vzhledem k tomu, že francouzská vláda nereagovala na čs. nótu z 25. dubna, a to ani po ústní demarši u francouzského velvyslaneckého rady 12. května 1959, rozhodlo politbyro záležitost urgovat a na své schůzi 23. června schválilo text nové nóty, v níž byla znovu zdůrazněna odpovědnost francouzské strany za incident a francouzská vláda požádána o navrácení zadrženého nákladu, popř. vyplacení náhrady škody ve výši 1 632 000 USD s 8% úroky počítanými ode dne zadržení zásilky do dne vyplacení náhrady. Mimo to si zde československá vláda poprvé vyhradila uhrazení dalších škod, které taky ve zvláštní příloze vyčíslila.⁴⁶⁵

Snaha o diplomatické řešení situace byla podporována jak Černínským palácem, který prozatím odmítal přenesení sporu do ekonomické roviny s poukazem na možná protioopatření francouzské strany, která by vážně poškodila vzájemný obchod, tak Moskvou, jež doporučovala pokračovat v diplomatických jednáních a prozatím nepodnikat žádné kroky na půdě OSN nebo Rady bezpečnosti.⁴⁶⁶

O měsíc později bylo zřejmé, že diplomatická cesta řešení sporu nikam nevede, neboť Francouzi znovu odmítli československé požadavky a trvali na svém stanovisku

⁴⁶³ Dovoz zbraní do Vietnamu zakazovala Ženevská dohoda z června 1954. Vláda Jižního Vietnamu také vnesla oficiální protest u Mezinárodní dozorčí a kontrolní komise proti údajnému československému vývozu zbraní do Vietnamu. Srov. A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie, karton 1, dokument č.j. 022.466/59-4 „Zadržení lodi Lidice – informace pro polské MZV a memorandum Indii a Kanadě“ ze dne 4.5.1959.

⁴⁶⁴ MSK navíc upozornilo, že kap. Makový nebyl pro takový úkol dostatečně kvalifikován a ani jeho zdravotní stav nebyl zcela uspokojivý; ministerstvo státní kontroly proto považovalo jeho ponechání ve službě za „neodpovědné a protizákonné“. NA f. 1261/0/11 sv. 215 ar.j. 292 b.2) schůze PB ÚVKSC ze dne 28.4.1959 bod: Nedostatky při dodávce speciální techniky lodí „Lidice“ do Maroka.

⁴⁶⁵ Schválený návrh nóty fr. vládě s přílohou, NA f. 1261/0/11 sv. 222 ar.j. 301 b.5) schůze PB ÚV KSC ze dne 23.6.1959 k bodu „Další opatření v souvislosti se zadržením části nákladu lodi Lidice“. Jednalo se o nároky dodavatele vyčíslené na 51 320 USD navýšené o zatím nespecifikovanou částku náhrady za ztrátu kontraktu a dalších dodávek a za materiální a morální újmu; nároky rejdaře v prozatímní výši 37 180 USD a nároky za další event. škody a újmy způsobené československému státu a jeho subjektům.

⁴⁶⁶ Tamtéž.

vyjádřeném v nótě z 20. dubna,⁴⁶⁷ což bylo pro MZV naprosto nepřijatelné. Tím byla prakticky zablokována možnost dalšího diplomatického postupu, byť československé velvyslanectví v Paříži navrhovalo předat francouzské straně novou nótu s požadavkem písemné odpovědi a zároveň tlačit na marockou vládu, aby se v záležitosti více angažovala. Politbyro proto přikročilo k realizaci dalších kroků, které měly Francii přinutit jednat.

Již v dubnu 1959 doporučilo právní oddělení MZV, aby Státní pojišťovna, u které byl náklad pojištěn, co nejrychleji uplatnila své nároky u zahraničních zajišťovatelů; v červenci se na tuto linii soustředilo i politbyro a iniciovalo likvidaci škody Státní pojišťovnou.

Zásilka zbraní a munice pro marockou vládu byla pojištěna 31. března 1959 Hlavní technickou správou MZO jako pojistníkem u Státní pojišťovny proti všem rizikům dopravy z Gdyně do Casablanky na celkovou částku 1 795 200 USD (12 925 400 Kčs). Hodnota pojištění byla zajištěna několika zajišťovacími smlouvami s pojišťovnami v socialistických i kapitalistických zemích. Větší díl zajištění (téměř 70 %) nesly pojišťovací ústavy kapitalistických států, zejména z Velké Británie, které se na zajištění přepravy nákladu podílely částkou 5 128 214 Kčs, tj. 39,7 % z celkové hodnoty pojištění.⁴⁶⁸

Státní pojišťovna jednala s britskými pojišťovnami prostřednictvím londýnské firmy Willis Faber & Dumas, kterou na počátku srpna 1959 z podnětu Politbyra informovala o přání pojistníka (tedy HTS-MZO) přikročit k likvidaci škodního případu. Státní pojišťovna zároveň britským partnerům sdělila, že je připravena pojistnou sumu vyplatit, neboť její pracovníci dospěli k závěru, že škoda vznikla výhradně kvůli „pirátskému“ jednání francouzských úřadů a případ je tedy pojištěním kryt.⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ 30. června 1959 provedl francouzský velvyslanec Garnier ústní demarši u náměstka ministra zahraničí J. Hájků, při které sdělil, že francouzská vláda je stále přesvědčena, že se jednalo o pašování zbraní pro alžírské povstalce a žádá ujištění, že se tato situace nebude opakovat. NA f. 1261/0/11 sv. 225-226 ar.j. 305 b.13) schůze PB ÚV KSČ ze dne 28.7.1959 bod: Další opatření v souvislosti se zadržením části nákladu lodi „Lidice“.

⁴⁶⁸ Na zajištění dopravy zásilky zbraní na lodi „Lidice“ se podílelo celkem 6 socialistických států (SSSR, Čína, Polsko, Rumunsko, Bulharsko a Maďarsko), které náklad zajistily částkou 3,021.075 Kčs a 13 kapitalistických států (Velká Británie, SRN, Francie, Švédsko, Itálie a další), jež společně poskytly částku 8,860.830 Kčs. Zbývá hodnota pojištění ve výši 1,043.535 Kčs šla na vrub Státní pojišťovny. NA f. 1261/0/11 sv. 225-226 ar.j. 305 b.13) schůze PB ÚV KSČ ze dne 28.7.1959 bod: Další opatření v souvislosti se zadržením části nákladu lodi „Lidice“, příloha č. 2 k č.j. 201/001369/59.

⁴⁶⁹ Návrh dopisu firmě Wallis Faber & Dumas v Londýně, příloha č. 3 k č.j. 201/001369/59. NA f. 1261/0/11 sv. 225-226 ar.j. 305 bod 13.

13. září začínala v Londýně konference Mezinárodního svazu námořních zajišťovatelů, které se měli zúčastnit i zástupci Státní pojišťovny a byla to tedy vhodná příležitost ke konzultacím se zahraničními zajišťovateli, kteří odmítali uznat své závazky do doby, než jim bude předložena kompletní dokumentace k případu a známo stanovisko marocké vlády. Hlavní zajišťovatel (tj. britské pojišťovny) také žádal ustavení britského advokáta, kterému měl být případ svěřen, což byl požadavek, který československá strana nemohla dost dobře odmítnout. Ministerstvo zahraničního obchodu alespoň trvalo na tom, aby byl současně ustanoven i čs. advokát, který by mohl „kontrolovat“ činnost britské právnické firmy a případně i ovlivňovat její závěry.⁴⁷⁰

Po schůzce v Londýně byla zastupováním Státní pojišťovny pověřena advokátní firma W. Ch. Crocker společně s dr. Bozděchem z Advokátní poradny v Praze 1, práce na případu ale pokračovaly pomalu. V únoru 1960 urgovala Státní pojišťovna u firmy Willis Faber & Dumas vyřízení škody a neoficiálně britské partnery informovala, že zamýšlí vyplatit pojistníkovi škodu a nadále vést s francouzskými místy jednání o vrácení zabaveného nákladu, popř. vyplacení náhrady. Vzhledem k tomu, že se v průběhu března a dubna 1960 podařilo britským prostředníkům získat souhlas většiny zajišťovatelů s finální likvidací škody,⁴⁷¹ souhlasilo politbyro s tím, aby Státní pojišťovna vyplatila MZO náhradu škody ve výši 12 925 440 Kčs a zároveň vyúčtovala příslušné podíly zahraničním zajišťovatelům.⁴⁷² Tím byla vyřešena finanční stránka věci, politické řešení ale zůstalo nadále otevřené, neboť francouzská strana stále odmítala o záležitosti jednat.

Druhým krokem, který politbyro schválilo na konci července 1959, bylo postižení francouzských pohledávek vůči československému státu, konkrétně náhrad za znárodněný francouzský majetek.

Náhradovou dohodu, kterou byly konkrétně vyčísleny československé závazky vůči Francii, uzavřely Československá republika a Francouzská republika dne 2. června 1950. ČSR se v této dohodě zavázala vyplatit celkovou částku 4,2 miliardy

⁴⁷⁰ NA f. 1261/0/11 sv. 230 ar.j. 311 b. 26) schůze PB ÚV KSŠ ze dne 8.9.1959 k bodu „Další postup Státní pojišťovny v souvislosti s vymáháním škody za zabavený náklad lodi Lidice.

⁴⁷¹ Výjimku tvořily dvě francouzské pojišťovací společnosti – La Nationale a Caisse Centrale de Réassurance, které z pochopitelných důvodů odmítly uznat své závazky s poukazem na oficiální stanovisko francouzské vlády.

⁴⁷² NA f. 1261/0/11 sv. 257 ar.j. 341 b. 19) schůze PB ÚV KSČ ze dne 26.4.1960, bod: Další opatření v souvislosti se zabavením části nákladu lodi Lidice. Vyplacením škodné částky přešel na Státní pojišťovnu nárok na vymáhání náhrady škody vůči francouzskému státu, kterou nadále s podporou britských zajišťovatelů vymáhala soukromoprávní cestou.

francouzských franků (86,4 milionů Kčs podle soudobého kurzu) jako odškodnění za znárodnění francouzského majetku na území československého státu. O šest let později, 6. června 1956, byla tato dohoda upravena Dodatkem a „*Protokolem o úpravě některých finančních otázek mezi Československou republikou a Francouzskou republikou*“, kterými byl nově stanoven způsob splácení náhrady. To se nadále dělo odštěpováním 7 % z hodnoty československých vývozů do Francie, při čemž odštěpené částky byly ukládány na zvláštní účet Státní banky československé vedený u Banque de France.

Na základě ustanovení Dodatku udělovala Státní banka československá vždy na konci kalendářního čtvrtletí pokyn k uvolnění prostředků na účtu a jejich převedení do dispozice francouzské vlády.⁴⁷³ Do konce roku 1958 vyplatilo Československo Francii 3 395 581 570 francouzských franků, tj. přibližně 80 % dohodnuté náhradové částky. Zbývalo tak uhradit zhruba 1. 033 milionů franků (cca 17,4 milionu Kčs), při čemž do této sumy již bylo zahrnuto zatím nezaúčtovaných 389 milionů franků, o které byla náhradová částka navýšena kvůli dvojí devalvaci franku z června a prosince 1958.⁴⁷⁴

Odštěpené částky splatné k 31. březnu a 30. červnu 1959 již uvolněny nebyly a politbyro souhlasilo se stanoviskem ministerstva financí, že splátky nebudou dány francouzské vládě k dispozici dříve, než Francie zajistí navrácení zadržného nákladu z lodi „Lidice“, nebo nahradí vzniklou škodu. Oficiálně ale francouzské úřady informovány nebyly, místo toho v srpnu 1959 schválilo politbyro další nótu, která stručně opakovala ty předchozí a urgovala písemnou odpověď na československé požadavky.⁴⁷⁵

Jistý náznak ochoty francouzských míst k dořešení záležitosti nákladu lodi „Lidice“ se objevil až ke konci roku 1959 v souvislosti s chystaným jednáním o finančních otázkách. V této době již byla francouzská strana informována, že

⁴⁷³ Bez tohoto příkazu (ke kterému dávalo Státní bance zmocnění ministerstvo financí) nemohly být odštěpené částky uvolněny, na druhou stranu ale Státní banka nemohla s penězi na účelovém kontě volně disponovat.

⁴⁷⁴ Zhodnotit náhradovou částku o procenta provedené devalvace nařizovala tzv. devalvační klausule obsažená v náhradové dohodě. Tato klausule se stala dalším předmětem sporu mezi Československem a Francií, neboť francouzská strana požadovala, aby Československo zhodnotilo náhradovou částku počínaje 20. srpnem 1957, kdy byla ve Francii provedena měnová opatření, která *de facto* devalvovala frank o 20 %, aniž by ovšem došlo k oficiální úpravě kurzu. Československá strana odmítla tento požadavek uznat, protože neodpovídal přesnému znění devalvační klausule. Srov. NA f. 1261/0/11 sv. 235 ar.j. 314 b.5) schůze PB ÚV KSČ ze dne 29.9.1959 k bodu „Další postup ve věci placení náhrad za znárodnění do Francie“.

⁴⁷⁵ Československá nóta ze dne 13.8.1959 NA f. 1261/0/11 sv. 227 ar.j. 307 b. 15) schůze PB ÚV KSČ ze dne 11.8.1959 bod: Zabavení nákladu lodi Lidice.

československé ministerstvo financí a Státní banka československá, v reakci na negativní postoj francouzské vlády k případu lodi Lidice, zastavily uvolňování odštěpených částek z titulu náhradové dohody a jejich opětovné uvolnění vážou na dohodu o odškodnění za zabavený náklad. Tento nárok hodlala československá delegace vznést jako prioritní požadavek při únorových finančních jednáních; v případě, že francouzská strana nezmění svůj postoj, byli českoslovenští delegáti připraveni jednání opustit.

Přestože francouzská vláda měla na obnovení splátek z náhradové dohody zájem, v záležitosti lodi „Lidice“ nehodlala ustoupit a finanční otázky mezi Československem a Francií zůstaly nadále otevřené.

2.2.7.2. Finanční problematika mezi Československem a Francií

Mimo již zmíněné náhradové problematiky s Francií obsahovaly otevřené finanční otázky dva další hlavní problémy, a to záležitost zlaté doložky u francouzské tranše půjčky bývalých Škodových závodů a československé závazky vůči Společné pokladně.

2.2.7.2.1. Půjčka Škodových závodů

V roce 1930 vydaly Škodovy závody v Plzni 6% dluhopisy v celkové částce 5 milionů liber šterlinků ve dvou tranších – anglické a francouzské. Anglická tranše (2,5 milionu) zněla na libry šterlinků a byla splatná pouze v Londýně. Francouzská tranše (2,5 milionu) zněla na libry šterlinků nebo na francouzské franky se zlatou paritou a byla splatná buď v Londýně nebo v Paříži. Až do prosince 1957 vyplácelo Československo úroky v dohodnuté podobě, 2. prosince 1957 ale rozhodlo československé ministerstvo financí, aby s platností od 1.12.1957 byly na francouzskou tranši dluhopisů povolovány úhrady pouze v papírových librách. Tímto opatřením plánovalo ministerstvo financí ušetřit více než 13 milionů korun, které činily rozdíl mezi plněním v papírových librách šterlinků a plněním na základě zlaté parity. Francouzská strana tyto platby nepřijala, přestala předkládat úrokové kupony

k proplácení a československá odpovědná místa se musela připravit na možné protiakce z francouzské strany.⁴⁷⁶

Při plánovaných finančních jednáních v únoru 1960 měla československá delegace argumentovat jednotností půjčky, z níž vyplývá i rovnost obou plnění co do hodnoty. Aplikací zlaté doložky docházelo k neodůvodněnému zvýhodnění držitelů francouzské tranše dluhopisů, kteří by získali na úrocích i amortizaci téměř třikrát více než držitelé anglické tranše. Přestože přesné znění smlouvy odporovalo československému stanovisku, nehodlalo ministerstvo financí v této věci ustoupit a francouzské delegaci mělo být sděleno, že Československo je ochotné plnit své závazky ze smlouvy pouze na základě librové parity.

2.2.7.2.2. Závazky vůči Společné pokladně

Na základě mírových smluv ze St. Germain a Trianonu ze září 1919 a června 1920 převzaly nástupnické státy Rakouska-Uherska povinnost uhradit mezinárodní finanční závazky zaniklého státu. Předválečný rakousko-uherský dluh byl rozdělen mezi nástupnické státy podle poměru placených daní (v případě nezajištěného dluhu, který tvořily renty a pokladniční poukázky) a podle místa zajištění dluhu (v případě zajištěného dluhu, tj. obligací privilegovaných rakousko-uherských společností Státních drah).

K provádění společné dluhové služby byla roku 1923 v Paříži založena *Společná pokladna* (Caisse Commune de porteurs étrangers des dettes publiques autrichienne et hongroise émises avant la guerre), vůči níž se Československo ocitlo jak v roli dlužníka (za rakouské půjčky), tak věřitele (za uherské půjčky). ČSR řádně plnila své závazky až do konce roku 1937, od 1. ledna 1938 byly odvody zastaveny s ohledem na fakt, že ani Společná pokladna neodváděla příslušné splátky za uherské půjčky.⁴⁷⁷ V březnu 1938

⁴⁷⁶ V zásadě šlo o možné exekuční postižení majetku bývalých Škodových závodů (v této době závody V.I.Lenina) na území Velké Británie a jejích dominií, Francie a Belgie, který činil cca 750 000 Kčs. Právní experti MZV se ale nedomnívali, že by věřitelé přikročili k žalobě. Jako reálnější se jevila možnost soudního řízení proti filiálce Živnostenské banky v Londýně, která byla roku 1947 ustanovena společným kurátorem zajištění půjčky. Závazky, které plynuly ze zástav nad nemovitým majetkem bývalých Škodových závodů v Československu, československá místa nadále neuznávala, neboť zanikly zákonem č. 103/50 Sb. o národních podnicích průmyslových, který rušil bez náhrady všechny zástavy vázající na majetku národních podniků určeném k jejich trvalému užívání.

⁴⁷⁷ V souvislosti se světovou hospodářskou krizí na počátku 30. let 20. století zastavily postupně nástupnické státy své odvody vůči Společné pokladně, která se tak ocitla bez finančních prostředků potřebných k vyplacení věřitelů. Na konci roku 1937 činil dluh Společné pokladny vůči Československu cca 270 milionů korun. Srov. Petr PROKŠ: Československo a Západ 1945-1948, str. 272-273.

poukázala pražská vláda na vázaný účet v Paříži částky 386 988 amerických dolarů a 977 045 francouzských franků s tím, že tyto prostředky budou uvolněny, když Společná pokladna přijme téměř 55 milionů zlatých rakouské zlaté renty na snížení celkového dluhu ČSR a československým věřitelům poskytne přiměřenou kompenzaci za nesplacené závazky, které spravuje. Vzhledem k následným událostem a okupaci československého území k dohodě o úpravě splátek a kompenzacích nedošlo a jednání mezi Prahou a Společnou pokladnou začala až roku 1946.

Poválečná vláda se nejprve pokusila snížit celkový dluh vůči Společné pokladně a navrhla, aby Společná pokladna převzala neumořené pohledávky z uherských půjček, čímž by se československý dluh snížil na 814 milionů korun a došlo by i k redukcí úroků z let 1938 a 1946. Po intervenci Národní banky československé ale čs. vláda do Paříže oznámila, že obnovení úhrad váže na širší dohodu o úpravách splátek se všemi nástupnickými státy, a přestože své závazky uznává, splácení dluhu prozatím neobnoví.⁴⁷⁸

Toto stanovisko z října 1946 čs. vláda zopakovala o rok později, v listopadu 1947, s tím, že je ochotna uvolnit finanční prostředky uložené na vázaném účtu v Paříži, ovšem za předpokladu, že Společná pokladna přijme oněch 55 milionů zlatých rakouské renty na umoření československého dluhu. Vzhledem k tomu, že Společná pokladna československé požadavky vytrvale odmítala a naopak tlačila na co nejrychlejší obnovení splátek, k dohodě nedošlo, a to ani poté, co se v lednu 1948 do sporu zapojila francouzská diplomacie.

Francouzi využili jednání o československo-francouzské obchodní dohodě k nátlaku na československou delegaci a v květnu a červenci 1948 opakovaně oznámili, že trvají na vyrovnání československých závazků vůči Společné pokladně jako podmínce uzavření obchodní dohody. Praha se ale nedala hrozbami Francouzů zastrašit, jediný ústupek, který Francouzům nabídla, byl příslib zahájit jednání se Společnou pokladnou nejpozději tři měsíce po uzavření obchodní dohody, na což francouzská strana posléze přistoupila.⁴⁷⁹

Společná pokladna se pak stala tématem všech dalších vzájemných finančních jednání; roku 1950 došlo k dílčí dohodě, kterou byly upraveny platby za období let

⁴⁷⁸ Hlavním důvodem byl nedostatek valut potřebných pro rekonstrukci poválečného Československa.

⁴⁷⁹ K jednání o československo-francouzské obchodní dohodě srov. Petr PROKŠ: Československo a Západ 1945 – 1948, str. 274-283.

1945 – 1949, od roku 1950 již splátky poukazovány nebyly a Československo své závazky přestalo uznávat.⁴⁸⁰

Oba zmíněné problémy byly zařazeny na pořad finančních jednání, která proběhla mezi 1. a 4. únorem 1960 v Paříži. Čs. zástupci zde detailně vyložili naše stanovisko k zlaté doložce půjčky Škodových závodů, které francouzská strana sice nepřijala, zároveň však čs. argumentaci nijak nevyvrátila. Francouzům šlo především o obnovení splátek zmíněné půjčky a od československé delegace očekávali konkrétní návrhy na řešení situace. Když čs. delegáti navázali tuto otázku na uspokojení čs. nároku v případě lodi „Lidice“, byla jednání přerušena, aniž by došlo k nějakému závěru.⁴⁸¹

Po neúspěchu únorových jednání byla záležitost na nějaký čas odložena, až v říjnu 1961 obdržel Černínský palác neoficiální cestou informaci, že francouzské ministerstvo financí by bylo ochotno o věci znovu jednat, brání mu v tom však nesmlouvavý postoj ministerstva zahraničí.⁴⁸²

Patová situace trvala až do druhé poloviny roku 1962, kdy francouzská místa projevila ochotu záležitost lodi „Lidice“ znovu otevřít, projednat možnosti odškodnění za vzniklou škodu a zároveň vyřešit některé otevřené finanční otázky. Také československé MZV bylo ochotné zaujmout realističtější přístup, už proto, že vyplacením pojistky byla finanční hodnota zabaveného nákladu uhrazena. Černínský palác ovšem trval na úhradě škod nekrytých pojištěním a morální satisfakci za utrpěnou újmu. Vyřešením případu by se ČSSR otevřela cesta k uzavření dlouhodobé obchodní

⁴⁸⁰ Při rozhovorech se zástupcem Společné pokladny, které proběhly v dubnu 1960 a při kterých československá delegace opět odmítla obnovit platby, argumentovala Praha jednak stářím dluhu, který byla mladá republika donucena převzít na základě mírových smluv a jednak situací, ve které se Československo vůči Společné pokladně nalézalo. Podle československých propočtů převýšily nesplácené závazky Společné pokladny vůči čs. státu hodnotu jeho dluhu a Společná pokladna odmítala uznat jak čs. věřitelské nároky, tak proplatit částky z titulu promlčených kuponů. Srov. A MZV f. Porady kolegia MZV 1953-1989, kniha č. 45, materiál pro schůzi kolegia MZV dne 5.11.1959, č.j. 025.326/59-PO/2.

⁴⁸¹ Dopis ministra financí J. Ďuriše V. Davidovi ze dne 25.2.1960 (č.j. 201/0836/60-taj). A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 3. 18. února 1960 navštívil čs. velvyslanec Urban generálního tajemníka francouzského ministerstva zahraničí de Carbonnela, aby urgoval vyřízení záležitosti lodi „Lidice“. Velvyslanec zároveň odmítl přijmout vinu za přerušení finančních jednání s poukazem na fakt, že francouzská strana neprojevila zájem v rozhovorech pokračovat poté, co čs. delegace nadnesla otázku „Lidic“. O dva měsíce později dostalo MZV neoficiální informaci, že čs. vláda nemůže počítat s vyřešením situace minimálně po dobu trvání konfliktu v Alžírsku. A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 2, zprávy ZÚ pro MZV ze dne 20.2.1960 a 19.4.1960.

⁴⁸² A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 3, „Záznam o rozhovoru obchodního rady s. Krejčího s panem Hirsch-Girinem“ ze dne 24.10.1961.

dohody, o kterou měla čs. vláda eminentní zájem a jejíž realizace byla z francouzské strany podmíněna obnovením splátek z titulu náhradové dohody.

22. května 1962 se na MZV konala schůzka, které se mimo jiné zúčastnil i francouzský velvyslanec L. Chancel, vedoucí východoevropského odboru ekonomické sekce ministerstva zahraničí p. Deciry a pracovník ministerstva financí pan Du Pré de Saint-Maure. Klíčovým bodem jednání bylo uvolnění odštěpených částek z náhradového účtu v Paříži. Přestože setkání neprobíhalo v příliš srdečné atmosféře, byly předběžně nastíněny představy obou stran o možném řešení finančních otázek. Francouzi potvrdili, že jejich ministerstvo je připraveno jednat o jisté formě materiálního odškodnění za zabavený náklad lodi „Lidice“, francouzský ambasador nicméně ihned zdůraznil, že československá vláda rozhodně nemůže očekávat politické zadostiučinění.⁴⁸³

V září 1962 učinila francouzská vláda vstřícný krok, na MZV se opět dostavil p. Deciry, aby zde tlumočil kompromisní návrh své vlády. Ten spočíval v převedení 1 200 000 (nových) franků na československý účet v Paříži (tato částka činila rozdíl v čs. a francouzských výpočtech zůstatku náhradových splátek plynoucí z tzv. „operace Gaillard“), čímž by byla pro francouzskou stranu vyřešena jak záležitost „Lidic“, tak problém revalorizace náhradového zůstatku. Československá vláda by současně s platbou uvolnila zadržované prostředky na náhradovém kontě a zahájila by jednání o půjčce Škodovým závodům a Společné pokladně.⁴⁸⁴

Francouzské návrhy byly vtěleny do textu aide-mémoire z 12. prosince 1962, ve kterém Francouzi nabídli vyplatit celkovou částku 1 570 000 franků (cca 2,3 milionu Kčs), která odpovídala míře zhodnocení náhrady za znárodnění během „operace Gaillard“ v srpnu 1957 a zhodnocení aktiv na clearingovém účtu Státní banky československé v Paříži z titulu stejných měnových opatření.⁴⁸⁵ Tím by byl podle Paříže vypořádán čs. nárok na odškodnění za zadržovaný náklad lodi „Lidice“ a čs. strana by mohla uvolnit dosud blokovaný zůstatek na náhradovém kontě. Dále by byl dohodnut

⁴⁸³ Československá strana naopak očekávala, že fr. vláda přijde v této věci s vlastní iniciativou a minimálně odpoví na československé nóty z roku 1959. Srovnej A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 3, dokument č.j. 026.177/62-4, „Záznam o návštěvě francouzského velvyslance a předsedy francouzské obchodní delegace ve 4. odboru“ ze dne 23.5.1962.

⁴⁸⁴ Československá vláda měla tento návrh považovat za oficiální, nicméně důvěrný. Francouzi také požadovali, aby tato transakce nebyla zveřejněna. Srov. A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton3, dokument č.j. 030.111/62-4 „Záznam o návštěvě ve 4. odboru“ ze dne 15.9.1962.

⁴⁸⁵ Přestože Československo od roku 1959 neuvolňovalo pravidelné čtvrtletní splátky náhrady za znárodnění, francouzská strana pokračovala v odštěpování 7 % z hodnoty čs. vývozu a oproti zůstatku ve výši 17,4 milionů Kčs odštěpila navíc 1,7 milionu Kčs, které představovaly rozdíl v čs. a francouzských výpočtech plynoucích ze zmíněných měnových opatření.

termín zahájení rozhovorů o vypořádání čs. závazků vůči Společné pokladně a o půjčce Škodových závodů a Francouzi by začali poskytovat dlouhodobé úvěry československým dovozcům.⁴⁸⁶

Černínský palác viděl v nabídce nepřímé uznání odpovědnosti Francie za incident, nebyl však spokojen ani s výší, ani s formou odškodnění.⁴⁸⁷ Československá strana nepovažovala „operaci Gaillard“ za oficiální devalvaci francouzského franku a na tomto stanovisku nehodlala nic měnit, přijetí finančního odškodnění deklarovaného jako zhodnocení účtů by ale tento postoj zpochybnilo.

Přesto byla čs. strana ochotna zahájit ve věci jednání s tím, že bude uplatňovat jak nárok na odškodnění za zabavené zbraně, tak navrácení neprávem odštěpené částky za znárodněný francouzský majetek. Pokud by Francouzi takto formulované požadavky odmítli, chtělo MZV žádat zaplacení 3 milionů Kčs bez udání důvodů proti uvolnění zadržovaných peněz na vázaném účtu v Paříži.⁴⁸⁸

V záležitosti Společné pokladny panovaly rozpory mezi stanoviskem ministerstva financí, které jednání z principu odmítalo a stanovisky MZV a MZO, jež doporučovala kompenzovat čs. závazky vůči Společné pokladně přenecháním dluhopisů v držení československého státu. Předsednictvo ÚV KSČ, které věc projednávalo v květnu 1963, se přiklonilo k názoru ministerstva financí a francouzský požadavek zamítlo.⁴⁸⁹

Neochota čs. míst zabývat se otázkou Společné pokladny nicméně nebránila řešení jiných, palčivějších problémů. Již na konci května přijala čs. vláda usnesení (č. 436 ze dne 31.5.1963), na základě kterého byla francouzská strana uvědoměna, že Československo je ochotno okamžitě zahájit rozpravy o obnovení plnění náhradové dohody za předpokladu, že francouzská vláda uzná československé nároky spojené se zabavením zbraní na lodi „Lidice“ a československé stanovisko k měnovým opatřením, známým jako „operace Gaillard“.

⁴⁸⁶ NA f. 1261/0/4 sv.17 ar.j. 19. b.1) schůze P ÚV KSČ ze dne 2.5.1963, bod: Postup pro řešení otevřených finančních otázek s Francií.

⁴⁸⁷ Již roku 1959 čs. strana vyčíslila škody nekryté pojištěním na 88.400 \$ a diplomatickou cestou požádala o její proplacení. Na jaře 1963 byly hmotné škody dodatečně vyčísleny na 178.858,90 \$, tj. přibližně 1,3 milionu Kčs. K této sumě Praha nárokovala i 1,7 milionu Kčs neoprávněně odštěpených částek z titulu náhradové dohody, tj. celkem 3 miliony československých korun.

⁴⁸⁸ V krajním případě byla ministerstva zahraničí a zahraničního obchodu ochotna akceptovat navrhanou částku 2,3 milionů Kčs, s čímž ale zásadně nesouhlasilo ministerstvo financí.

⁴⁸⁹ NA f. 1261/0/4 sv.17 ar.j. 19. b.1) schůze P ÚV KSČ ze dne 2.5.1963, bod: Postup pro řešení otevřených finančních otázek s Francií.

24. června 1963 se v Praze sešly obě finanční delegace, aby sjednaly konkrétní podobu odškodnění. Francouzi požadovali, aby zaplacením dohodnuté částky byli výslovně zbaveni jakýchkoliv závazků plynoucích z „případu Lidice“, a to včetně event. náhrady za hodnotu zabaveného zboží. Tento koncept ale československé straně nevyhovoval, neboť zde hrozilo nebezpečí ze strany zahraničních pojišťoven a zajistitelů, kteří by mohli začít vymáhat své podíly od Státní pojišťovny. Po několikadenní diskuzi dospěly obě delegace ke kompromisu – ve výsledné dohodě nebude zmínka o lodi „Lidice“, čímž se obě strany vyhnou případným sporům s pojišťovnami.⁴⁹⁰

Výsledek jednání byl vtělen do textu *Finančního protokolu* z 11. července 1963, v němž se francouzská vláda zavázala, nejpozději do 30. září, vyplatit čs. vládě celkovou částku 1 576 353 franků a čs. vláda přislíbila, že současně s vyplacením odškodného dá svému francouzskému protějšku k dispozici zadržované splátky z titulu náhradové dohody ve výši 11 935 349 franků.⁴⁹¹

Kromě technických detailů těchto finančních operací protokol obsahoval i čs. závazek zahájit v říjnu téhož roku finanční jednání o zlaté doložce půjčky Škodových závodů a z francouzské strany přislíb otevíření dlouho odkládané záležitosti tzv. sárských vagonů.⁴⁹² Podpisem *Finančního protokolu* se Československu otevřela cesta k víceletým úvěrům pro domácí podniky a nic již nebránilo uzavření dlouhodobé obchodní dohody.⁴⁹³

Na základě ustanovení Protokolu byla počátkem listopadu v Paříži zahájena jednání o výše zmíněných finančních otázkách. Podle květnového usnesení Předsednictva ÚV KSČ vstupovala čs. strana do jednání s tím, že neuzná zlatou doložku

⁴⁹⁰ A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 3, dopis I. náměstka ministra financí V. Davidovi ze dne 20.7.1963 (č.j. 203/03446/63).

⁴⁹¹ A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 3, dokument č. 027.689/63-4. Na základě ustanovení Finančního protokolu bylo konečné vypořádání provedeno dne 17.9.1963 v budově Banque de France v Paříži.

⁴⁹² Jednalo se celkem o 233 nákladních železničních vagonů, na které se vztahovala „Dohoda o restituci mezi Československem a Francií“ z listopadu 1945 a za které čs. strana požadovala náhradu ve výši 3,3 mil. Kčs. Od roku 1957 Francie tento závazek neuznávala a československou vládu s tímto nárokem odkázala na Německou spolkovou republiku.

⁴⁹³ Obchodní dohoda s platností od 1.1.1964 do 31.12.1965 pak byla sjednána v prosinci 1963. Praha usilovala o minimálně tříletou smlouvu, kterou ale Paříž odmítla s ohledem na ustanovení EHS, podle kterého členské země neměly přijímat závazky přesahující rok 1965. A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 3, dokument č. 09.030/64 „Zpráva o výsledku jednání o novou obchodní a platební dohodu s Francií“ ze dne 17.2.1964.

a na výkup dluhopisů Škodových závodů použije prostředky, které od francouzské vlády získá jako odškodnění za nevrácené sárské vagony.⁴⁹⁴

Brzy po zahájení rozhovorů se ale ukázalo, že francouzská strana na čs. návrhy nepřistoupí a bude trvat na svých stanoviscích. Argumentace fr. delegátů se opírala o jasný právní závazek obsažený ve smlouvě z roku 1930 a také o nespornou skutečnost, že Československo smlouvu bez výhrad plnilo až do roku 1957. Také částka ve výši 3,3 mil. Kčs jako kompenzace za sárské vagony, které Praha požadovala, byla v Paříži vnímána jako „nepřiměřená“, neboť staré vagony v té době již zdaleka takové hodnoty nedosahovaly.

19. listopadu 1963 se jednání o otevřených finančních otázkách dostalo na pořad schůze předsednictva ÚV KSČ. Vzhledem k tomu, že si Praha nepřála krach jednání (už proto, že fr. vláda jejich výsledek vázala na svůj souhlas s uvolněním československého měnového zlata a rozvoj vzájemného obchodu), rozhodlo předsednictvo pozměnit své původní usnesení a vyjít vstříc francouzským požadavkům. Čs. strana tak akceptovala nabízenou sumu 1,5 mil. Kčs za sárské vagony a souhlasila i s doposud odmítaným vyrovnáním čs. závazků vůči Společné pokladně. V záležitosti půjčky Škodových závodů rozhodl nejvyšší stranický orgán nabídnout fr. vládě vykoupení dluhopisů za max. 65 % jejich nominální hodnoty při zachování zlaté parity a bez placení úroků.⁴⁹⁵

Na základě změněného usnesení pokračovala čs. delegace v rozběhnutých jednáních, která byla ukončena 16. ledna 1964 podpisem „*Protokolu o vyřešení sporných francouzsko-československých otázek*“, kterým se čs. vláda zavázala zajistit výkup dluhopisů Škodových závodů za 61 % nominále a ve věci Společné pokladny kompenzovat své závazky vyplacením celkové částky 875 000 USD (cca 6,3 mil. Kčs), která byla v její prospěch složena a zadržována Společnou pokladnou.⁴⁹⁶ Francouzská strana naopak odškodnila Prahu za 233 nevrácených vagonů částkou 1 000 000 franků (cca 1,5 mil. Kčs) v rámci podmínek splácení francouzské pohledávky z titulu mezního úvěru. Vedoucí francouzské delegace také předal čs. zástupcům požadovaný písemný

⁴⁹⁴ Usnesení P ÚV KSČ ze dne 2.5.1963.

⁴⁹⁵ NA f. 1261/0/4 sv. 41 ar.j. 46 bod 31) schůze P ÚV KSČ ze dne 19.11.1963, bod: Zpráva o otevřených finančních otázkách s Francií. Předsednictvo tento kompromisní návrh podmiňovalo výslovným francouzským souhlasem s uvolněním československého měnového zlata spravovaného Tripartitní komisí.

⁴⁹⁶ Mimo této jednorázové platby přislíbila čs. vláda převést na Společnou pokladnu všechny cenné papíry (uherské renty), které stále byly v československém vlastnictví.

souhlas své vlády s uvolněním čs. podílu měnového zlata spravovaného Tripartitní komisí.⁴⁹⁷

Tímto aktem byla uzavřena několikaletá jednání o obchodních a sporných finančních otázkách, které komplikovaly vzájemné československo-francouzské vztahy od konce 50. let. Změna francouzské zahraničně politické orientace na konci první poloviny 60. let pak dala vzájemným kontaktům nový impuls, který obě strany využily jak k urovnání dlouhodobých problémů (jako bylo sjednání nového kulturního protokolu), tak k rozvoji vztahů na diplomatickém a politickém poli.

2.2.8. Léta 1960 – 1963

Aféra lodi „Lidice“, které jsme se podrobněji věnovali v předchozí kapitole, měla negativní vliv na další vývoj vzájemných styků, které československé MZV nadále hodnotilo jako „chladné“. Zabavení nákladu čs. zbraní nicméně nebylo ani jedinou, ani hlavní příčinou celkového ochlazení bilaterálních kontaktů. Primární roli zde hrála celková atmosféra vztahů mezi Východem a Západem, které se po krátkém období uvolňování napětí znovu dostaly do „žhavější“ fáze.⁴⁹⁸

Ruku v ruce s globálním vývojem šly i bilaterální francouzsko-sovětské vztahy, které rovněž zaznamenaly výrazné ochlazení. Orientace gaullistické zahraniční politiky na obnovení velikosti (*grandeur*) Francie a s tím související snaha o politickou a vojenskou emancipaci, narážela na nesouhlas Sovětského svazu a jeho satelitů zejména v oblasti vlastního atomového vyzbrojování. Francouzské atomové pokusy na Sahaře se také staly předmětem československého zájmu již v roce 1958, přestože k prvnímu úspěšnému jadernému výbuchu došlo až na jaře 1960.⁴⁹⁹ Další kritiku si

⁴⁹⁷ Dopis ministra financí J. Ďuriše A. Novotnému ze dne 25.1.1964 (čj. 203/0369/64). NA f. 1261/0/4 sv.41 ar.j. 46 bod 31) schůze P ÚV KSČ ze dne 19.11.1963, bod: Zpráva o otevřených finančních otázkách s Francií.

⁴⁹⁸ Sovětský nátlak na západní mocnosti v otázce uzavření mírové smlouvy s Německem a statutu západního Berlína, stejně jako demonstrativní odchod sovětské delegace z konference čtyř mocností Paříži v květnu 1960, způsobily opětovné zostření mezinárodního napětí.

⁴⁹⁹ Na nebezpečí související s připravovanými atomovými pokusy na Sahaře poprvé upozornil B. Valníček z Astronomického ústavu v Ondřejově. V dopise, adresovaném předsedovi vlády V. Širokému, varoval před možným radioaktivním spadem, který mohl zasáhnout území Československa díky jižnímu atmosférickému proudění. Eventuelní zákrok u francouzské vlády byl předběžně konzultován s ministerstvem zahraničí SSSR, které sice čs. iniciativu vítalo jako „užitečnou a správnou“, vzhledem k současné snaze Moskvy o vyřešení německé otázky a statutu západního Berlína ale oficiální protest prozatím nedoporučilo. Názorem MIDu se poté řídilo i politbyro ÚV KSČ, které rozhodnutí o notifikaci čs. protestu proti atomovým pokusům na Sahaře odložilo. Srov. NA f. 1261/0/11 sv. 201 ar.j. 275 b.6), schůze PB ÚV KSČ ze dne 13.1.1959, bod: Návrh čs. opatření v souvislosti s připravovanými francouzskými atomovými pokusy na Sahaře.

Francie vysloužila za svoji stabilní podporu bonnské vlády a nesmlouvavé stanovisko k sovětským návrhům na demilitarizaci střední Evropy a západního Berlína. Také bezvýhradný souhlas s americkým postupem po vídeňské schůzce Chruščov – Kennedy v červnu 1961 a později v průběhu Karibské krize nemohl do francouzsko-sovětských vztahů přinést žádná zlepšení.

Všechny tyto problémy mezinárodní politiky se postupně odrážely ve snižování rozsahu bilaterálních styků mezi Československem a Francií, i když nedošlo k tak výraznému narušení jako na počátku 50. let. Francie ostražitě a s rostoucí nelibostí sledovala československé pronikání na africký kontinent a do svých bývalých kolonií, neboť právem předpokládala, že československé iniciativy tvoří pouze „předvoj“ budoucího nástupu Sovětského svazu.⁵⁰⁰

Diplomatická agenda se soustředila na běžné stykové záležitosti a udržení kulturních výměn. V politické oblasti považoval čs. zastupitelský úřad v Paříži za prioritní úkol propagaci československého (tj. sovětského) stanoviska v německé a berlínské otázce, k čemuž pracovníci ambasády využívali jak osobní kontakty s představiteli francouzského veřejného života, tak agitaci ve venkovských oblastech.⁵⁰¹

V květnu 1960 byl novým velvyslancem ve Francii jmenován dosavadní vedoucí 4. odboru MZV Václav Pleskot, pod jehož vedením zintenzivnila ambasáda svoji propagační činnost.⁵⁰² Sám velvyslanec se v průběhu roku 1961 zúčastnil několika vzpomínkových akcí – pietních slavností v Arrasu, Vouziers a Chestres, kde uctil památku padlých čs. vojáků z 1. světové války a využil tuto příležitost k „*připomenutí společných historických zkušeností*“.⁵⁰³ Zastupitelský úřad také připravil zvláštní bulletin věnovaný čs. postojům k německé problematice a zvláštní číslo časopisu Paris-Prague, které obsahovalo podobnou tematiku.

Československé iniciativy se na Quai d'Orsay pochopitelně neseťkávaly s kladným přijetím, což bránilo jejich úspěšnému rozvinutí. Velvyslanectví proto

⁵⁰⁰ Stručný nástin československé politiky vůči Africe podává publikace Petra Zídka *Československo a francouzská Afrika 1948 – 1968*. LIBRI, Praha 2006.

⁵⁰¹ ZÚ také po konzultaci se sovětskou ambasádou navrhoval zaslat otevřené dopisy redakcím *Le Monde* a *Monde Diplomatique* a francouzským veřejným činitelům, popř. uspořádat tématický zájezd francouzských novinářů do ČSSR. A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 2, zpráva pro MZV ze dne 12.8.1961.

⁵⁰² Václav Pleskot se ukázal být dobrým diplomatem a stratémem, neboť se mu podařilo navázat přátelské vztahy se svým sovětským protějškem Vinogradovem; čs. velvyslanec pak mohl své iniciativy zaštiťovat souhlasem sovětské ambasády, což mu automaticky zajistilo vstřícnější postoj československého MZV. Srovnej Petr ZÍDEK: *Československo a francouzská Afrika*, s. 53.

⁵⁰³ Francouzské ministerstvo zahraničí nicméně čs. zastupitelský úřad varovalo, že nebude přehlížet jakékoliv invektivy na adresu svého západoněmeckého spojence. A MZV f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 66, schůze kolegia ze dne 21.12.1961, bod: Zpráva o současném stavu styků s Francií.

hledalo další, nové cesty k šíření a prosazování čs. stanovisek, jako byla užší spolupráce s „přáteli“ z PCF, obnovení skupin francouzsko-československého přátelství ve francouzském Národním shromáždění a Senátu a navazování nových družeb mezi městy, závody a oblastmi v ČSSR a Francii.

Relativní spokojenost vládla s rozvojem dělnické turistiky z Francie do Československa a s činností krajanské organizace „*Spolek rodáků z Československa*“, která nahradila zrušenou Jednotu čs. kolonie ve Francii.

Během roku 1960 se podařilo znovu ustavit skupinu přátelství v Asemblée nationale, v převážně gaullistické sněmovně ale počet jejích členů zdaleka nedosáhl úrovně z roku 1958. Předsedou skupiny se stal „agilní, iniciativní a temperamentní“ nezávislý poslanec Raymond Joyon, kterého ZÚ obratem pozval na návštěvu Československa u příležitosti II. spartakiády. V průběhu Joyonova pobytu v ČSSR byla dohodnuta další výměna parlamentních delegací a rámcová náplň činnosti skupiny, která měla spočívat zejména ve vzájemné výměně informací a „*periodik a propagačních publikací, týkajících se politických, hospodářských, sociálních a kulturních otázek, které by mohly zajímat druhou stranu*“.⁵⁰⁴

Po volbách v červnu 1960 byla obnovena i profrancouzská skupina v československém Národním shromáždění se „staronovým“ předsedou J. Berákem v čele. Na základě pozvání naší skupiny přátelství pak do ČSSR přicestovala dvanáctičlenná delegace francouzských poslanců, jež zde pobývala ve dnech 21. února až 9. března 1961. S výsledky návštěvy byla čs. místa relativně spokojená, přestože odezva na čs. výzvy k uzavření mírové smlouvy s Německem byla nulová.

Výměnám parlamentních delegací přikládalo MZV i Národní shromáždění značný význam, v červenci 1962 proto Černínský palác rozeslal na zastupitelské úřady v Paříži, Římě, Bruselu a Haagu instrukce, jak postupovat při přípravě a realizaci návštěv zahraničních zákonodárců. Důraz byl kladen na pečlivý výběr delegátů, ke kterým měly ZÚ dodat všechny dostupné informace, předodjezdovou „přípravu“

⁵⁰⁴ A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, příloha k čj. 02027/66 „Informace o čs.-francouzských parlamentních stycích“. Joyon byl při své návštěvě přijat i ministrem zahraničí Davidem, což jeho cestě dodalo potřebný význam. Joyon při rozhovoru připustil, že zatím nevyvíjel žádnou konkrétní činnost, protože přesvědčivěji bude moci pracovat až po osobní návštěvě v ČSSR. Zároveň dal v úvahu možnost pozvání francouzských poslanců na podzim téhož roku (na brněnský veletrh), což čs. strana přijala spíše s rozpaky, neboť nedostatek času nedovoloval pobyt poslanecké delegace náležitě připravit. NA f. 1261/044, karton 96, složka 37, Záznam o rozhovoru s. ministra Davida s předsedou skupiny čs.-francouzského přátelství ve francouzském parlamentě, Raymondem Joyonem dne 4.7.1960.

účastníků formou besed na ambasádách a na propagační využití pobytu po návratu delegací do mateřské země.⁵⁰⁵

Po legislativních volbách v listopadu 1962 se skupina francouzsko-československého přátelství ve francouzském NS opět rozpadla, ale již v polovině ledna následujícího roku byla obnovena pod vedením Pierra Baudise z *Centre démocratique*. Jménem nové skupiny byla do Francie pozvána československá parlamentní delegace pod vedením místopředsedy československého NS Václava Škody, která zde pobývala ve dnech 21. – 30. října 1963.⁵⁰⁶

Na diplomatické přípravě cesty se podílel čs. ZÚ ve spolupráci s poslanci za PCF (zejména s místopředsedou skupiny přátelství Robertem Ballangerem), kteří také zajistili stálý doprovod delegátů zástupci „bratrské“ strany. Program pobytu spočíval v obvyklých návštěvách výrobních, školských a vědeckých zařízení a historických památek; delegace byla přijata na pařížské radnici a zúčastnila se i plenárního zasedání Asemblée nationale, po kterém následovalo setkání s jejím předsedou J. Chaban-Delmasem, které proběhlo v relativně chladné, nicméně korektní atmosféře.

Jistý chlad ostatně poznamenal všechna oficiální přijetí československých poslanců v Paříži i provinciích, což podle vyjádření velvyslanectví svědčilo o „*vládní snaze neprojevat příliš příjemnou tvář vůči socialistickým zemím, ale udržet současně vzájemné styky na korektní základně*“.⁵⁰⁷ Z tohoto důvodu bylo také upuštěno od organizace „politické besedy“ na půdě velvyslanectví a tiskové konference, neboť rozdílné názory a možná polemika mezi účastníky by mohly ohrozit zdárný průběh návštěvy.

I přes tyto nedostatky ale byla cesta československých poslanců do Francie považována za zdařilou a „*politicky úspěšnou*“. Francouzský parlament sice ztratil větší část svých pravomocí a prestiže, přesto byly meziparlamentní styky vnímány jako důležitá součást československé zahraničně-politické linie a bylo rozhodnuto je nadále vhodnou formou rozvíjet.⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ A MZV f. TO-O 1960-1964, karton 9, instrukce MZV pro ZÚ Paříž, Řím, Brusel a Haag ze dne 26.7.1962.

⁵⁰⁶ Původně se uvažovalo o jarním termínu, po podpisu Elysejské smlouvy mezi Francií a SRN v lednu 1963 ale žádná ze stran nepovažovala návštěvu československých poslanců ve Francii za vhodnou. A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, dokument č.j. 02027/66 ze dne 30.5.1966.

⁵⁰⁷ Negaullističtí poslanci k delegaci přistupovali o poznání srdečněji, což velvyslanectví dávalo do souvislosti se snahou o vytvoření jednotné antigauilistické opozice. A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 3, mimořádná politická zpráva č. 24 „Pobyt delegace NS ve Francii“ ze dne 4.11.1963.

⁵⁰⁸ Tamtéž.

Na konci března 1961 došlo k výměně na postu francouzského velvyslance v ČSSR – J. P. Garniera, který v Československu působil od dubna 1959, vystřídal dosavadní šéf protokolu francouzského MZV Ludovic Chancel.⁵⁰⁹ Na úroveň vzájemných vztahů ovšem neměly personální změny na FVV žádný vliv a bilaterální styky zůstaly nadále velmi chladné.⁵¹⁰ V březnu 1961 navíc Československo uznalo alžírskou prozatímní vládu *de facto*, když s jejími zástupci podepsalo mezivládní dohodu o dodávkách zboží a čs. vláda souhlasila i s doposud odmítaným otevřením alžírského informačního střediska v Praze.

Československá podpora alžírskému národně-osvobozenckému hnutí působila na vzájemné vztahy negativně až do uzavření Evianských dohod v březnu 1962, přestože čs. finanční, materiální i jiná pomoc byla francouzskými místy značně zveličována.⁵¹¹ Ukončení alžírské války proto československé MZV přivítalo s potěšením jako „*veliký výsledek boje alžírského lidu, který mu otevírá cestu k plné svobodě a nezávislosti*“, jak se vyjádřil náměstek ministra zahraničí O. Klička při rozhovoru s francouzským velvyslancem.⁵¹² 3. července 1962, v den uznání alžírské nezávislosti ze strany Francie, pak byl o této skutečnosti oficiálně informován i Černínský palác, a to nótami francouzské vlády č. 270/CS a č. 271/CS ze stejného dne. Konec alžírského konfliktu zároveň předznamenal budoucí oteplení vzájemných styků s Paříží, neboť otevřel cestu k vyřešení některých sporů, které zatěžovaly diplomacii obou zemí po několik let.

V druhé polovině roku 1962 řešilo FVV drobný diplomatický incident, když se ukázalo, že pohřešovaná francouzská stipendistka Maryse Poulettová, byla ve skutečnosti zatčena v souvislosti s „protistátní“ činností československých státních občanek R. Semerádové a L. Zrůstkové a podílela se i na nezdařeném útěku do zahraničí druhé jmenované.⁵¹³ Na protest proti tomu, že francouzské velvyslanectví

⁵⁰⁹ Agrément pro nového velvyslance byl udělen na konci března 1961, L. Chancel do Prahy přicestoval v květnu. A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 1, dokumenty č.j. 105669/61-4 ze dne 9.3.1961 a 112.123/61-4 ze dne 17.5.1961.

⁵¹⁰ Stav československo-francouzských styků na konci března shrnuje zpráva velvyslanectví ze dne 28.3.1961. A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 7. MZV očekávalo, že působení nového fr. ambasadora bude spíše poklidné, už vzhledem k jeho předdůchodovému věku; 4. odbor se měl ve styku s Chancem zaměřit na zdůrazňování čs. zájmu o rozšiřování vzájemného obchodu a nedopustit, aby se kulturní styky staly hlavní oficiální náplní činnosti FVV. Srovnej také A MZV f. TO-T 1960-1964, karton 1.

⁵¹¹ Srovnej Petr ZÍDEK: Československo a francouzská Afrika, str. 156-158.

⁵¹² A MZV f. TO-O 1960-1964, karton 1, dokument č.j. 107814/62 ze dne 19.3.1962.

⁵¹³ A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 7, dokument č.j. 128.108/62-4.

nebylo o osudu své občanky včas informováno, oznámil francouzský velvyslanec MZV, že francouzská vláda odvolává zbylé dva stipendisty zpět do Francie. Černínský palác reagoval opatrně a velvyslanci doporučil, aby FVV nečinilo ukvapené závěry s tím, že bude velvyslance informovat o stavu vyšetřování a možnostech konzulárních návštěv. 23. listopadu 1962 byla M. Poulettová odsouzena na 1 rok odnětí svobody; hlavní prokurátor ale rozhodl o přerušení trestu a vyhoštění odsouzené, o čemž byl fr. velvyslanec informován o několik dní později. Zároveň mu bylo zdůrazněno, že z čs. strany se jedná o projev dobré vůle nezhoršovat vzájemné vztahy a Praha proto očekává, že francouzská místa nebudou tuto záležitost spojovat s žádnými retorsními opatřeními, např. v oblasti udělování víz.⁵¹⁴

Ke konci téhož roku se prioritní záležitostí československé diplomacie ve vztahu k Francii stalo vrcholící francouzsko-německé sblížení. Československá místa sledovala francouzskou politiku vůči SRN se vzrůstajícím znepokojením, zvláště poté, co se de Gaulle při své návštěvě západního Německa v září 1963 setkal i s „německými revanšisty a válečnými zločinci“ a také se zástupci Němců odsunutých z Československa.⁵¹⁵

22. ledna 1963 podepsala Francie s Německou spolkovou republikou smlouvu o přátelství a spolupráci, jíž vyvrcholily několikaleté snahy politických špiček obou zemí o konečné francouzsko-německé smíření. O podpisu tzv. Elysejské smlouvy, jejím obsahu a mezinárodně-politických konotacích informoval nejvyšší československé vládní a stranické představitele ministr zahraničí dopisem z konce ledna 1963, ve kterém V. David vyzdvihl zejména skutečnost, že smlouva výslovně nevyklučuje atomové vyzbrojení německé armády a uznává pravomoc SRN nad západním Berlínem. Zároveň ministr předběžně načrtl návrh československého postupu proti uzavření smlouvy a její ratifikaci, který spočíval v protestním poselství prezidenta republiky A. Novotného Charlesu de Gaullovi a akcích po linii meziparlamentních styků.⁵¹⁶

14. února 1963 Praha oficiálně protestovala nótou čs. vlády, ve které shrnula své výhrady k uzavření francouzsko-německé smlouvy a vyjádřila své znepokojení z možného růstu německého militarismu a ohrožení míru v Evropě. Francouzská vláda

⁵¹⁴ A MZV f. TO-O 1960-1964, karton 1, dokument č. 128.634/62-4 ze dne 28.11.1962.

⁵¹⁵ V souvislosti s cestou generála de Gaulla do SRN provedl v říjnu 1963 čs. velvyslanec Pleskot ústní i písemnou demarši u generálního tajemníka Quai d'Orsay de Carbonnela.

⁵¹⁶ Dopis V. Davida pro prezidenta republiky, předsedu vlády a vedoucího mezinárodního oddělení ÚV KSČ, nedatováno. A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 1.

reagovala nótou z 12. dubna, ve které odmítla československé obavy jako bezdůvodné s tím, že smlouva „odpovídá linii politiky sbližování a spolupráce, kterou v posledních letech sleduje Francie a Německá spolková republika, a v níž právem národy těchto dvou zemí vidí záruku míru a bezpečnosti“ a dodala, že dohoda „není překážkou vyřešení evropských problémů, nýbrž je naopak v naprostém souladu s péčí, kterou Francie vždy vyvíjela, aby byla zachována perspektiva vyřešení německého problému ne základě práva na sebeurčení a v souladu s požadavky bezpečnosti všech.“⁵¹⁷

Odmítnutím československého protestu ale akce proti Elysejské smlouvě neskončily. Československá diplomacie se nyní soustředila přímo na francouzské Národní shromáždění, na jehož půdě se v červnu „rozhodovalo“ o ratifikaci smlouvy.⁵¹⁸ V květnu projednal velvyslanec Pleskot s poslancem za PCF R. Ballangerem další kroky, které spočívaly v zaslání Výzvy předsednictva československého NS předsedovi Asemblée nationale Chaban-Delmasovi a vedoucím skupin přátelství a zveřejnění výzvy v československém a francouzském tisku.

V této Výzvě, datované 28. května 1963, se předseda československého Národního shromáždění Zdeněk Fierlinger obracel na francouzské poslance „jménem československého lidu“ s žádostí, aby věnovali pozornost československému stanovisku a zvážili dopady francouzsko-německé dohody na vztahy mezi Francií a zeměmi socialistického tábora. Výzva připomínala okamžiky společného boje Čechů a Francouzů proti německému nebezpečí od dob 1. světové války, „tradiční a živé sympatie“ a „srdečné přátelství“ mezi oběma národy a upozorňovala, že vstřícný postup francouzské vlády vůči SRN posiluje ty proudy německé politiky, které ohrožují bezpečnost a stabilitu v Evropě. Předsednictvo NS proto ve Výzvě vyjádřilo své „vážné obavy..., že tato smlouva ještě více povzbudí nebezpečné tendence západoněmecké politiky a posílí současné rozdělení Evropy. Smlouva znesnadní řešení německého problému, zvýší současné napětí ... a nebezpečí války. Z tohoto důvodu smlouva nemůže představovat garanci bezpečnosti ani pro francouzský lid. Naopak se může stát nástrojem, který zavede Francii, dokonce i proti její vůli, na velmi nebezpečnou cestu, která se rozchází se zájmy francouzského národa.“⁵¹⁹

⁵¹⁷ Francouzská nota ze dne 12.4.1963 A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 7, složka politické věci – všeobecné 1963.

⁵¹⁸ Vzhledem k tomu, že dolní komora francouzského parlamentu byla ovládána gaullisty, nebylo o úspěšné ratifikaci pochyb.

⁵¹⁹ Výzva předsednictva Národního shromáždění Československé socialistické republiky francouzskému Národnímu shromáždění ze dne 28. května 1963. A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 7.

Československá výzva samozřejmě neměla na hlasování francouzského parlamentu žádný sledovatelný vliv, ve francouzském tisku nicméně získala jistý ohlas, přestože se Quai d'Orsay pokusilo tiskovou konferenci na čs. velvyslanectví, věnovanou Výzvě čs. Národního shromáždění, bojkotovat.⁵²⁰ Při ratifikačním procesu v německém Bundestagu se ale ukázalo, že němečtí poslanci nejsou úzkým spojenectvím s Francií příliš nadšeni a přijatá preambule k textu smlouvy o přátelství a spolupráci toho byla živým důkazem. Příklon německého parlamentu k Spojeným státům americkým jako hlavnímu spojenci SRN a následný odchod K. Adenauera z funkce německého kancléře pak zapříčinily ochlazení ve francouzsko-německých vztazích a nepřímo nastartovaly novou éru v zahraničně-politické orientaci Francie, ze které těžil jak Sovětský svaz, tak jeho satelity.

2.2.9. Léta 1964 – 1968

Couve de Murville ve svých pamětech uvádí, že zatímco rok 1963 byl „rokem očekávání“ (*année d'attente*), následující rok již znamenal počátek oteplení (*dégel*) a normalizace vztahů mezi Francií a východními státy v čele se Sovětským svazem.⁵²¹

Zlepšení atmosféry ve vzájemných stycích se projevilo hned na počátku roku 1964, kdy při příležitosti večere pro tituláře pařížského diplomatického sboru měl čs. velvyslanec Pleskot možnost mluvit jak s prezidentem de Gaullem, tak ministrem zahraničí de Murvillem. Podle Charlese de Gaulla se vytvořily podmínky pro další rozvíjení vzájemných vztahů, zejména v rámci zahraničního obchodu a hospodářských styků, ale i v dalších oblastech společného zájmu. V polovině roku 1964 také došlo k výměně na postu francouzského velvyslance v Praze, když Ludovica Chancela vystřídal Roger Lalouette.⁵²²

Jedním z prvních úkolů, které před novým francouzským titulářem stály, bylo dokončení příprav na uzavření kulturního protokolu mezi Československem a Francií a poté diplomatická příprava návštěvy čs. ministra zahraničních věcí V. Davida ve Francii, plánovaná na listopad 1964.

⁵²⁰ Československé velvyslanectví bylo o zásahu fr. MZV přesvědčeno už z toho důvodu, že na konferenci dorazilo pouze 18 zástupců redakcí z 64 pozvaných. A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 7, mimořádná tisková zpráva „Ohlas tiskové konference k Výzvě NS ČSSR“ ze dne 20.6.1963.

⁵²¹ Maurice Couve de MURVILLE: Une politique étrangère 1958-1969. PLON Paris 1971, str. 195-202.

⁵²² Podle informací ZÚ Paříž nebylo francouzské MZV s pobytem L. Chancela v ČSSR příliš spokojeno a od Lalouetta se očekával mnohem aktivnější přístup k rozvoji vzájemných vztahů a francouzské přítomnosti v ČSSR.

V době Lalouettova příchodu do Prahy bylo Československo poslední zemí sovětského bloku, která ještě neměla s Francií smluvně upravené kulturní styky, přestože jisté sondáže ohledně prospěšnosti takové úpravy pro československou stranu probíhaly již od roku 1962.⁵²³ V lednu 1964 nakonec Černínský palác inicioval jednání o jednoletém kulturním protokolu, který by pouze zastřešil dosavadní kulturní, školské a vědecké tyky, aniž by došlo k obnovení provádění kulturní dohody z roku 1923 a jejího Dodatkového protokolu. Vlastní jednání pak probíhala v září 1964 v Paříži a byla relativně hladká, neboť představy obou stran o podobě nového protokolu se v zásadě nelišily a některé body programu byly předjednány ještě před zahájením samotných jednání. K uzavření nakonec dvouletého kulturního protokolu, s účinností ode dne podpisu, došlo 29. září 1964 a byly jím smluvně upraveny školské, vědecké, umělecké a kulturní výměny mezi oběma zeměmi.⁵²⁴

Již od května 1964 fungovala oficiální spolupráce mezi Československou akademií věd a francouzským *Centre national de la recherche scientifique* (Národní středisko vědeckého výzkumu), která zahrnovala jak vzájemné výměny kvalifikovaných pracovníků a informací, tak možnost společného vydávání knih a řešení vybraných vědeckých problémů.

V průběhu následujícího roku pak byly podepsány další důležité dohody – televizní a rozhlasová v červnu 1965 a dohoda o vědecko-technické spolupráci v září 1965, které poskytly právní rámec československo-francouzské spolupráci ve zmíněných oblastech.

Oteplení ve vzájemných vztazích v polovině 60. let se rychle projevilo v nárůstu počtu návštěv na vládní úrovni. Obě strany považovaly za vhodné rozšířit dosavadní styky o osobní kontakty vysokých státních činitelů. V září 1964 byl prostřednictvím francouzského velvyslanectví pozván k oficiální návštěvě Francie čs. ministr zahraničních věcí Václav David, a i když se mělo jednat pouze o krátkou zastávku na

⁵²³ Československé straně současný stav do značné míry vyhovoval, protože zatímco Francouzi neměli mnoho možností, jak v Československu působit mimo rámec podniků dohodnutých diplomatickou cestou, československá strana mohla využít celou síť společenských a dalších organizací ovládaných PCF. Případné uzavření kulturního protokolu by mohlo využití tohoto nezávislého kanálu kulturně-propagačního pronikání do Francie ohrozit nebo minimálně zkomplikovat. Srovnej Martin HROMEK: Štěpánská 35 znovu ožívá (k problematice znovuotevření Francouzské knihovny v Praze v roce 1967). in: Jan MERVART – Veronika STŘEDOVÁ a kol.: České, slovenské a československé dějiny 20. století IV. Oftis, Ústí nad Orlicí 2009, str. 101 – 107, zde s. 102-103.

⁵²⁴ A MZV f. Porady kolegia, kniha 96, schůze kolegia ze dne 21.8.1964 bod: Uzavření Protokolu o školských, vědeckých a kulturních výměnách mezi ČSSR a Francií. Blíže se obsahu Protokolu budeme věnovat v části věnované vzájemným kulturním stykům.

ministrově cestě na Valné shromáždění OSN v New Yorku, věnovala československá strana přípravě cesty náležitou pozornost.

17. listopadu schválilo předsednictvo ÚV KSČ náměty k rozhovorům V. Davida s jeho francouzským protějškem Couve de Murvillem. Václav David měl především zdůraznit československý zájem na rozvoji kontaktů po vládní a parlamentní linii a tlumočit spokojenost Prahy s posledním vývojem v hospodářské oblasti – Československo stále mělo v úmyslu nakoupit ve Francii velké investiční celky, jediným problémem zůstávaly platební podmínky, které pro Československo nebyly příliš výhodné.

V otázce kulturních a vědecko-technických styků panovaly rozpory mezi československým a francouzským stanoviskem k podobě dílčích dohod – zatímco Paříž chtěla použít nedávno uzavřený kulturní protokol k „zastřešení“ všech případných dalších ujednání, Praha dávala přednost jednotlivým mezivládním dohodám. Ani styky na úrovni masových médií – rozhlasu, televize a filmu – nebyly československou stranou hodnoceny pozitivně, ministr David měl upozornit na nepoměr, který vládne především v oblasti nákupu čs. filmové produkce francouzskou stranou.

Předsednictvo ÚV připravilo i podklady k otázkám, které mohly francouzskou stranu zajímat a byla zde tedy jistá pravděpodobnost, že na ně oba ministři při setkání narazí. Jednalo se o eventuelní návštěvu francouzského prezidenta v ČSSR, ke které měl ministr David zaujmout v zásadě kladné stanovisko, aniž by ale přijal konkrétní závazky. Ani s možným znovuotevřením generálních konzulátů v Bratislavě a Marseille neměla československá strana problém, nepovažovala však tuto otázku za naléhavou a chtěla ji řešit až ve „vhodnou“ dobu. Předsednictvo ÚV také počítalo s tím, že Francouzi vnesou dotaz ohledně obnovení činnosti Denisova ústavu v Praze, s čímž československá místa zásadně nesouhlasila, Praha byla ochotná pouze začlenit knihovnu ústavu do Státní knihovny (jako její francouzské oddělení) a zpřístupnit ji tak veřejnosti.

Vlastní návštěva Václava Davida, která se uskutečnila ve dnech 26. a 27. listopadu 1964, pak navodila příznivou atmosféru pro další jednání – o obchodní dohodě v květnu 1965 a již zmíněné rozhlasové a televizní dohodě a úmluvě o vědecko-technických stycích. Úspěch Davidovy návštěvy ve Francii také československou stranu inspiroval k úvahám o uzavření jistého ujednání (ve formě dohody nebo deklarace) o československo-francouzské spolupráci, které by

specifikovalo společné oblasti politického zájmu a zahrnovalo i vzájemné hospodářské a kulturní styky.⁵²⁵

Na podzim roku 1964 odjela do Francie delegace čs. komunistů pod vedením tajemníka ÚV KSČ V. Kouckého. Jednalo se o reciproční návštěvu za pobyt členů Ústředního výboru PCF, která se uskutečnila o necelý rok dříve – v říjnu 1963. Cílem cesty československých funkcionářů bylo seznámení se s vybranými stránkami ideologické práce PCF, řešením kulturních otázek a s problematikou komunální politiky ve městech a obcích, ve kterých se komunisté rozhodujícím podílem podílejí na jejich správě a řízení.⁵²⁶ Kromě toho obě strany prodiskutovaly vnitropolitickou situaci ve Francii a francouzští soudruzi seznámili své čs. protějšky s výsledky svého úsilí o dosažení „akční jednoty“ francouzské levice. Závěrečná část jednání byla věnována otázkám ideologické práce strany a reakcím francouzských komunistů na náhlé změny ve vedení KSSS. Obě delegace se shodly na účelnosti podobných „studijních“ schůzek; PCF projevila značný zájem o „*poznání našich zkušeností z budování socialistické společnosti*“, na což delegace reagovala návrhem na pozvání dvou specializovaných delegací ÚV PCF (kulturně-ideologické a ekonomické) k studijnímu pobytu v ČSSR v roce 1965.⁵²⁷

V březnu 1965 odjel na oficiální návštěvu Francie československý ministr školství a kultury Čestmír Císař. Primárním cílem pobytu bylo seznámení se s organizací francouzského školství a studium některých speciálních otázek; v průběhu setkání s představiteli MAE i francouzského ministerstva školství ale došlo i na otázky vzájemných kulturních styků. Ministr Císař si povšiml zejména „velmocenských“ tendencí gaullistické zahraniční kulturní politiky, které směřovaly k získání nových pozic ve střední Evropě a zatlačení amerického a britského vlivu v ČSSR, popř. k oslabení pozic sovětských. S tím souvisela otázka otevření francouzské knihovny v Praze, jež byla také krátce diskutována. Stav dosavadních jednání ale neumožňoval dospět k nějakému konkrétnějšímu závěru.

Z množství rozhovorů, které Císař vedl nejen s oficiálními představiteli francouzských ministerstev, vyplynula celková nízká informovanost o soudobém vývoji

⁵²⁵ A MZV f. Porady kolegia, kniha 103, schůze kolegia ze dne 22.4.1965, bod: Zpráva o plnění závěrů z návštěvy s. Davida ve Francii.

⁵²⁶ NA f. 1261/0/44, karton 97, složka 70, č.j. 4600/7 Zpráva studijní delegace KSČ z cesty do Francie.

⁵²⁷ NA f. 1261/0/44, karton 97, složka 70, č.j. 4600/7 Zpráva studijní delegace KSČ z cesty do Francie.

v československé kultuře, vědě a školství, což ministr navrhoval řešit přijetím nové koncepce styků, jež by lépe reflektovala nové poměry, panující po uzavření kulturního protokolu.⁵²⁸

V květnu 1965 se uskutečnila neoficiální návštěva místopředsedy čs. vlády Jana Pillera ve Francii. Cestu iniciovalo československé velvyslanectví v Paříži a MZV s cílem nepřímo vyjádřit náš zájem na rozvoji vzájemných styků a případně i kladně ovlivnit jednání o obchodní dohodě. Jan Piller se svojí delegací pobýval v Paříži od 22. května, navštívil pařížský veletrh a setkal se s některými oficiálními činiteli, včetně Couve de Murvilla, přestože československý ZÚ se k tomuto setkání stavěl spíše odmítavě.⁵²⁹

Na konci června 1965 přijel na krátkou návštěvu Československa francouzský státní ministr Louis Joxe. Jeho cestu schválil nejvyšší stranický orgán již na podzim předchozího roku s tím, že oficiální pozvání provede čs. vláda prostřednictvím svého místopředsedy F. Krajčíře a návštěva se uskuteční ještě do konce roku. Na žádost francouzské strany ale byla Joxova cesta do ČSSR posunuta na červen 1965 tak, aby státní ministr mohl za francouzskou vládu podepsat jak dlouhodobou obchodní dohodu, tak dohodu o vědecko-technické spolupráci. Joxův pobyt v Československu se tak uskutečnil až ve dnech 27.-30. června 1965 a dostalo se mu skutečně reprezentativního přijetí.⁵³⁰

Rozhovory se soustředily na hospodářskou problematiku, zejména liberalizaci československých vývozů do Francie, a poté na otázky evropské a světové politiky. Je zřejmé, že francouzská strana pokládala úspěch návštěvy a její klidný a přátelský průběh za mimořádně důležité, takže se Joxe vyhýbal jakýmkoliv kontroverzním nebo konfliktním tématům, jako byly otázky odzbrojení nebo uznání NDR a zaměřil se spíše na oblasti, kde mezi československým a francouzským postojem panovala shoda.

⁵²⁸ NA f. 1261/044, karton 96, č.j. 010613/65 ze dne 16.4.1965. Tato koncepce měla proti francouzské „velmocenské koncepci ofenzivního pronikání“ postavit náš koncept „rovnoprávných, oboustranně prospěšných styků“, orientovat se především na přírodní a technické vědy a dbát na finanční vyrovnanost uskutečňovaných projektů. Součástí Císařova návrhu bylo i otevření francouzské knihovny pod československým dohledem a využití budovy v rue Bonaparte v Paříži k našim kulturním aktivitám.

⁵²⁹ MZV se ale domnívalo, že není vhodné se setkání Jana Pillera s francouzským ministrem zahraničí vyhnout, místopředsedovi čs. vlády pouze doporučilo, aby „nezačínal diskusi politického charakteru“ a při rozhovoru se řídil zásadami P ÚV KSČ pro cestu ministra V. Davida. A MZV f. TO-O 1965-1959, karton 2, obal 14, dokument č.j. 024.837/65-4.

⁵³⁰ Roli hlavního hostitele převzal po zaneprázdněném F. Krajčířovi jiný místopředseda vlády J. Piller, Joxe byl přijat jak předsedou vlády J. Lenártem, tak prezidentem republiky A. Novotným a sešel se i s ministrem zahraničí V. Davidem a ministrem školství a kultury Č. Císařem. A MZV f. TO-T 1965-1969, karton 1, obla 4, dokument č.j. 026.453/65-4.

Z tohoto důvodu také nebyla vznesena otázka znovuotevření Francouzského institutu, což československá místa kvitovala s povděkem. Černínský palác hodnotil Joxův pobyt v Československu velmi kladně jako výraz zlepšujících se vzájemných vztahů a doporučoval tuto stykovou linii nadále rozvíjet.

Postupující oteplení ve vzájemných vztazích se projevilo i v oblasti meziparlamentních styků, které ostatně i v minulosti odrážely celkovou atmosféru mezi oběma státy. V létě 1964 iniciovala francouzská skupina přátelství cestu svého předsedy Pierra Baudise na oslavy Slovenského národního povstání, kde Baudis z pověření Asemblée nationale zastupoval jejího předsedu J. Chaban-Delmase. Na jaře následujícího roku byla obnovena skupina československo-francouzského přátelství v československém parlamentu, v květnu 1965 podnikla její předsedkyně – poslankyně Gertruda Sekaninová-Čakrtová - cestu do Paříže, aby zde navázala nové osobní kontakty a projednala další možnosti rozšíření vzájemných styků. Po jejím návratu iniciovalo předsednictvo NS pozvání zástupců parlamentních skupin přátelství ve Francii, Itálii a Velké Británii k účasti na III. spartakiádě, která se jevila jako vhodná příležitost pro aktivizaci kontaktů po parlamentní linii.⁵³¹

Na přelomu května a června 1965 byl československý zastupitelský úřad v Paříži informován o úmyslu zahraniční komise francouzského NS vyslat osmičlennou delegaci ke studijnímu pobytu v Polsku, Rumunsku a Československu. Oficiálně byla tato skutečnost MZV sdělena nótou č. 182/CS ze dne 8.6.1965, s tím, že pokud československá strana bude s návštěvou francouzských poslanců souhlasit, pobyt se uskuteční na závěr jejich studijní cesty ve dnech 11.-15. července. Po jistém váhání, které způsobila neobvyklá žádost francouzské strany, MZV návštěvu doporučilo a delegaci pod vedením předsedy zahraniční komise Asemblée nationale, poslance za *Centre démocratique* a člena MRP Maurice Schumanna, zajistilo reprezentativní program.⁵³²

⁵³¹ NA f. 1261/0/4 sv. 108 ar.j. 111 b.9) schůze P ÚV KSČ ze dne 25.5.1965 bod: Pozvání zástupců parlamentních skupin v italském, francouzském a britském parlamentu do Československa.

⁵³² MZV cestu francouzských poslanců konzultovalo s našimi zastupitelskými úřady ve Varšavě a Bukurešti; po jejich ubezpečení, že podobné žádosti z francouzské strany jsou v Polsku a Rumunsku považovány za běžnou praxi, byl studijní pobyt francouzské delegace schválen. Vzhledem k tomu, že vedení čs. NS odmítlo převzít odpovědnost za organizaci a náplň této cesty, ujalo se role hlavního hostitele ministerstvo zahraničí. Srovnej A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, dokumenty č.j. 025.739/65-4 a 026.074/65-4.

Co se týče činnosti skupiny francouzsko-československé skupiny přátelství ve francouzském parlamentu, musela československá strana s lítostí konstatovat, že skupina nevyvíjí prakticky žádnou aktivitu a o její existenci nejsou informováni ani všichni poslanci ze spřátelené PCF. Jistou možnost zlepšení práce a navázání intenzivnějších kontaktů vidělo MZV v cestě naší parlamentní delegace do Francie, s jejíž realizací se počítalo na rok 1967.⁵³³

Přesto ale styky mezi zástupci parlamentních stran obou zemí neuvadly docela. Ve dnech 7.-11. října 1966 pobývala v Československu (na pozvání Ústředního výboru KSC) šestičlenná delegace francouzské socialistické strany SFIO, aby zde se zástupci KSC prodiskutovala názory SFIO na některé mezinárodně-politické otázky, vysvětlila stanoviska strany k současné vnitropolitické situaci ve Francii a v neposlední řadě se seznámila s vybranými problémy současného československého vývoje a veřejného života.

Nabídka ÚV KSC k rozhovorům byla francouzskými socialisty ze SFIO přijata s velkým zájmem, o čemž svědčí i fakt, že se její generální tajemník Guy Mollet rozhodl delegaci vést osobně. K diskusím se zástupci SFIO byli nominováni O. Černík, V. Koucký, J. Hájek a O. Kaderka a československá strana vyhověla i přání G. Molleta setkat se s prvním tajemníkem KSC a prezidentem republiky A. Novotným. Pro zahraniční hosty byly připraveny tři tématické besedy k ekonomickým, ideologickým a kulturním tématům, vlastní jednání se pak soustředila na vzájemnou výměnu informací o současné politice obou stran a jejich názorech na zahraničně-politické dění. Delegaci SFIO zajímaly především otázky spojené s československou ekonomickou reformou a zaváděním nové soustavy řízení a plánování a s rozvojem „socialistické demokracie“ v ČSSR. Českoslovenští komunisté také obšírně vysvětlili naše stanovisko k Vietnamu a německé problematice a zaměřili se i na otázky mezinárodního dělnického hnutí a nutnost spolupráce levicových socialistických stran s komunistickými stranami v boji proti „agresivní imperialistické politice“.⁵³⁴

⁵³³ Tento záměr ale nakonec realizován nebyl, přestože československé velvyslanectví, po konzultacích s PCF, sondovalo možnost pozvání francouzských poslanců do ČSSR. Srovnej A MZV f. 1965-1969 Francie, karton 4, dokument č.j. 0200/67 „Zpráva o činnosti ZÚ Paříž v I. pololetí 1967“ ze dne 14.6.1967 a č. 0137/68 „Zpráva o činnosti ZÚ Paříž v I. pololetí 1968“ ze dne 12.6.1968.

⁵³⁴ NA f. 1261/0/5 sv. 10 ar.j. 11 b.9) schůze P ÚV KSC ze dne 4.10.1966, bod: Přijetí delegace Francouzské socialistické strany SFIO v ČSSR.

Samotná návštěva byla československými místy hodnocena pozitivně, přestože se v jejím průběhu projevila řada rozporů ve stanoviscích diskutujících stran.⁵³⁵ I na druhé straně vládla spokojenost, při rozhovoru s československým velvyslancem ocenil G. Mollet zejména „*otevřenost rozhovorů, upřímnost a přátelské ovzduší, které soudruzi v Praze vytvořili*“. K výsledkům cesty delegace SFIO se kladně vyjádřili i francouzští komunisté, pro které zájem socialistů o dění v socialistických zemích znamenal pozitivní signál a nový impuls pro právě probíhající dialog mezi PCF a SFIO. I z tohoto důvodu rozhodlo předsednictvo ÚV KSČ pokračovat i nadále v osobních kontaktech s francouzskými socialisty a k dalšímu setkání využít přítomnosti čs. zástupců na XVIII. sjezdu PCF v lednu 1967.

Do tohoto ranku spadá i návštěva předsedy *Federace demokratické a socialistické levice* François Mitterranda v Československu v listopadu 1967. Jeho pozvání do ČSSR vřele doporučili „*přátelé*“ z PCF, neboť Mitterrand, jako jednotný kandidát levice v prezidentských volbách roku 1965, se bližším stykům s francouzskými komunisty nebránil a PCF s ním udržovala „*pravidelné a korektní kontakty*“.⁵³⁶ Mitterrandovi se v Praze dostalo přijetí na nejvyšší úrovni – 13. listopadu se v doprovodu poslance Clauda Estiera dostavil na Pražský hrad, kde byl přijat prezidentem republiky a prvním tajemníkem KSČ Antonínem Novotným. Dlouhý rozhovor, jemuž asistoval i jeden z tajemníků ÚV V. Koucký, byl věnován převážně zahraničně-politickým otázkám – uznání německých hranic a NDR, společnému trhu, problematice kolektivní bezpečnosti a mírového soužití, Vietnamu, členství ve vojenských aliancích apod. V oblasti bilaterálních ekonomických vztahů se Mitterrand vyslovil pro užší kooperaci průmyslových odvětví produkujících špičkové technologie; vytvoření „*systému organických smluv v oblasti ekonomie a technologie*“ mezi evropskými státy mělo podle Mitterrandova názoru pomoci čelit narůstající ekonomické a technologické predominaci Spojených států amerických. Došlo i na zmínku o smlouvě o přátelství a spolupráci, která již byla nadnesena při návštěvě Couve de Murvilla v Československu v létě předchozího roku (viz dále); podobně jako francouzský ministr

⁵³⁵ Delegace KSČ zaznamenala, že SFIO je ve svých názorech na současnou francouzskou politiku důsledně antigauilistická a odmítá i ty stránky gauilistické zahraniční politiky, které jsou v Československu považovány za pozitivní. K prosazení svých cílů – tj. odstranění de Gaulla a jeho režimu – je SFIO ochotná spojit se i s pravíci, přestože její snaha o sblížení s francouzskými komunisty je míněna upřímně. Srovnej NA f. 1261/0/5 sv. 12 ar.j. 13 b. 6) schůze P ÚV KSČ ze dne 1.11.1966, bod: Průběh a výsledky návštěvy delegace Francouzské socialistické strany (SFIO).

⁵³⁶ Srovnej Karel BARTOŠEK: Zpráva o putování v komunistických archivech, str. 217-219.

zahraničí ani F. Mitterrand nebyl zásadně proti, na podrobnější diskuzi k tomuto podnětu ale nedošlo.⁵³⁷

Následující den se konala schůzka s prvním náměstkem ministra zahraničí Pudlákem, jež byla věnována především hospodářským problémům a samozřejmě i zahraniční politice. Při obou rozhovorech Mitterrand oceňoval zejména „naprostou otevřenost a upřímnost“, se kterou k jednání přistupovali českoslovenští představitelé a zdůraznil, že ho rozhovory přivedly k řadě nových „podnětů k přemýšlení“.⁵³⁸ Do jaké míry ovšem měla Mitterrandova návštěva Československa vliv na formování jeho postojů k socialistickému bloku a k spolupráci nekomunistické a komunistické levice ve Francii zatím zůstává nedořešenou otázkou.

V průběhu roku 1967 se aktivizovaly i „oficiální“ styky mezi Československou a Francouzskou komunistickou stranou. V létě 1967 tlumočil československý velvyslanec V. Pithart přání vedoucích představitelů PCF vyslat do Československa čtyř až pětičlennou delegaci komunistických poslanců, která by se zde seznámila s prací Národního shromáždění a jeho vlivem na politický a ekonomický život země. Přestože se jednalo o poslance, pozvání provedl Ústřední výbor KSČ, neboť nebylo zvykem, aby Národní shromáždění zvalo pouze zástupce jedné strany.⁵³⁹

Čtyřčlenná skupina komunistických poslanců pod vedením J. Thorezové-Vermeerschové přijela do Prahy 4. července 1967, jednalo se o první oficiální delegaci PCF od roku 1957. Francouzští komunisté projevovali zájem především o novou politickou linii KSČ a ekonomickou reformu a ke studiu československé sociologie a filosofie chtěli do ČSSR vyslat na podzim téhož roku malou studijní delegaci. Vzájemné rozhovory se samozřejmě dotýkaly i současné mezinárodní situace a situace v mezinárodním komunistickém hnutí, jehož prestiž byla podkopána katastrofálním neúspěchem Egypta v Šestidenní válce.

⁵³⁷ Srovnej NA f. 1261/0/44, karton 96, č.j. 3393/9, Záznam z rozhovoru s A. Novotného s F. Mitterrandem konaného 13. listopadu 1967 na Pražském hradě za účasti s.V. Kouckého a poslance Claude Estiera.

⁵³⁸ NA f. 1261/0/44, karton 96, č.j. 011.424/67-I, Záznam o rozhovoru I. náměstka ministra zahraničních věcí s. Pudláka s F. Mitterrandem.

⁵³⁹ Srovnej NA f. 1261/0/5 sv. 40 ar.j. 41 b. 9) schůze P ÚV KSČ ze dne 1.8.1967 bod: Pozvání skupiny poslanců francouzského NS.

2.2.9.1. Návštěva francouzského ministra zahraničí Maurice Couve de Murvilla v ČSSR

Od počátku roku 1966 se začala připravovat jedna nejvýznamnějších diplomaticko-politických akcí v československo-francouzské relaci – návštěva francouzského ministra zahraničních věcí Couve de Murvilla v Československu. Uskutečnění této návštěvy, iniciované československou stranou již v listopadu 1964 při pobytu V. Davida v Paříži, bylo na obou stranách vnímáno jako mimořádně vhodné, neboť zapadalo do rámce současné gaullistické zahraniční politiky orientované na sblížení Francie se socialistickými státy v čele se Sovětským svazem,⁵⁴⁰ čehož hodlala Praha využít k prohloubení bilaterálních vztahů s Francií, zejména v hospodářsko-obchodní oblasti.

Jak konstatovala zpráva MZV pro předsednictvo ÚV KSČ, zaznamenaly vzájemné československo-francouzské styky po návštěvě V. Davida ve Francii značný rozvoj, který se projevil nejen v nárůstu oficiálních cest vládních představitelů, ale zejména v smluvních úpravách vzájemných styků v kulturní, vědecké, školské a obchodní oblasti. Návštěvě Couve de Murvilla proto Černínský palác věnoval mimořádnou pozornost a totéž doporučoval i nejvyššímu stranickému orgánu, který měl Murvillovi zajistit přijetí nejvyššími státními a stranickými funkcionáři.⁵⁴¹

Okruhy témat, kterým se chtěly obě strany při setkání delegací věnovat, nijak nevybočovaly z běžného rámce podobných návštěv. Jednalo se tedy o otázky bilaterálních vztahů, včetně těch zatím nedořešených, jako bylo zpřístupnění knihovny bývalého Francouzského institutu a uzavření nové kulturní dohody; liberalizace československých vývozu do Francie a prohloubení spolupráce mezi čs. a francouzským průmyslem a v neposlední řadě i další rozšíření vědecko-technických styků, zejména v oblasti vývoje systému barevné televize. Druhý okruh otázek pak zahrnoval mezinárodně-politické vztahy, především evropské, kde se MZV chtělo zaměřit na

⁵⁴⁰ V této době také probíhaly přípravy oficiální návštěvy generála de Gaulla v SSSR, které předcházela série oficiálních cest francouzského ministra zahraničí do zemí socialistického tábora. Couve de Murville navštívil Sovětský svaz již roku 1965, na jaře 1966 pak vykonal oficiální návštěvy v Rumunsku, Bulharsku a Polsku.

⁵⁴¹ Návštěvě Couve de Murvilla v ČSSR se mělo dostat značné publicity v československém i francouzském tisku, MZV očekávalo, že s francouzským ministrem zahraničí přijede i početná delegace francouzských novinářů, kterým měla čs. strana uhradit pobytové náklady a zajistit jim reprezentativní program. Na závěr pobytu plánovalo MZV uspořádat tiskovou konferenci, na které by obě strany shrnuly výsledky návštěvy. MZV také považovalo za účelné zařadit do programu Murvillovy cesty návštěvu Bratislavy, spojenou s přijetím předsedou Slovenské národní rady M. Chudíkem, a samozřejmě i krátkou prohlídku Prahy. Srovnej A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, obal 5, č.j. 024.932/66-5.

problematiku bezpečnosti v Evropě, uznání německých hranic a existence NDR a v širším kontextu mezinárodních vztahů pak na vyjasnění stanovisek k válce ve Vietnamu a francouzský postoj k odzbrojení.

Vzhledem k plánovaným setkáním Couve de Murvilla s nejvyššími československými představiteli, připravilo MZV náměty k rozhovorům A. Novotného, J. Lenárta, V. Davida a M. Chudíka s francouzským ministrem zahraničí, které byly rozděleny tak, aby každý z československých činitelů obsáhl některou ze společných oblastí zájmů.⁵⁴² Prezidentu republiky tak připadly otázky mezinárodních vztahů, předsedovi vlády hospodářsko-obchodní problematika, ministroví zahraničních věcí vztahové záležitosti a s předseda Slovenské národní rady měl Couve de Murvillovi osvětlit zásady řešení národnostní otázky v Československu a informovat ho o rozvoji Slovenska. Předseda československé vlády J. Lenárt byl také instruován tlumočit pozdrav svému francouzskému protějšku G. Pompidouovi; v této souvislosti MZV očekávalo, že Couve de Murville provede oficiální pozvání předsedy čs. vlády Jozefa Lenárta do Francie, s čímž měla čs. strana souhlasit a iniciovat její realizaci ještě v průběhu stávajícího roku.⁵⁴³

Vlastní návštěva Couve de Murvilla v Československu se uskutečnila ve dnech 25. – 28. července 1966.⁵⁴⁴ Francouzský ministr zahraničí přicestoval společně se svojí manželkou a doprovázelo ho několik vysokých úředníků Quai d'Orsay – ředitel pro politické záležitosti MAE J. Delarue Caron de Beaumarchais, ředitel evropského odboru MAE François Piaux, ředitel informační a tiskové služby MAE Roger Vaurs, zástupce ředitele kabinetu ministra Gilles Curien, zástupce ředitele odboru pro východní Evropu Emmanuel de Margerie a pracovnice téhož odboru Christiana Malitchenko. Společně

⁵⁴² V archivu MZV se dochoval pouze dokument s náměty pro rozhovor čs. předsedy vlády J. Lenárta, který se měl zaměřit na vzájemné hospodářské a obchodní styky a zdůraznit československý zájem na nákupu francouzských strojírenských zařízení, ovšem pouze za předpokladu, že francouzské nabídky budou stejně výhodné jako nabídky podniků z jiných kapitalistických států. Lenárt měl ocenit provedenou dílčí liberalizaci ve vzájemném obchodu, ale zároveň francouzskou stranu upozornit, že i nadále nejsou liberalizovány ty položky, na kterých má Československo největší zájem, tj. traktory, obráběcí stroje, kaolin, užitkové sklo apod. V neposlední řadě se pak měl čs. předseda vlády vyslovit pro další rozšíření a prohloubení vědecko-technických styků a navázání užší spolupráce mezi čs. a francouzskými průmyslovými podniky. Srovnej A MZV TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, obal 5, příloha k dokumentu č.j. 025.697/66-5.

⁵⁴³ Tamtéž.

⁵⁴⁴ Termín návštěvy byl několikrát měněn, původně se uvažovalo o druhé polovině října nebo listopadu. Obě strany se nakonec předběžně shodly na uskutečnění cesty na počátku září, tento termín byl na žádost francouzské strany přesunut na konec července. A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, obal 5, dokument č.j. 023.221/66-5.

s politiky přijela i osmnáctičlenná skupina francouzských novinářů, zastupujících hlavní francouzské deníky, tiskovou agenturu AFP a francouzský rozhlas a televizi.

Náplň pobytu Couve de Murville v Československu spočívala v předem dohodnutých rozhovorech s československým ministrem zahraničí Václavem Davidem a kratších audiencích u prezidenta republiky a předsedy vlády. První den byl věnován bilaterálním vztahům, kde obě strany s uspokojením konstatovaly jejich výrazné zlepšení v poslední době a shodly se na jejich dalším rozšiřování, včetně návštěv na nejvyšší úrovni a častějších konzultacích o mezinárodních a bilaterálních otázkách, které měly být organizovány kdykoliv podle potřeby na různých úrovních diplomatického zastoupení.

Menší spokojenost vládla na poli hospodářských styků; Couve de Murville připustil, že Francie nevyužívá všechny možnosti, které se nabízejí, a to zejména v oblasti výměny zboží. Další uvolnění restrikcí z francouzské strany ale podle něj bylo možné až poté, co odpovědné úřady vyhodnotí výsledky dosavadní dílčí liberalizace, konkrétní jednání v této věci mělo být součástí připravovaného zasedání Smíšené obchodní komise na podzim téhož roku.

Pozitivně se naopak vyvíjela spolupráce ve vědecké a technické oblasti. Couve de Murville souhlasil s československým návrhem na jednání o uzavření dohody o mírovém využití atomové energie a kladně se vyjádřil i k návrhu na navázání spolupráce na vývoji systému barevné televize a jeho uvedení do provozu. Obě strany se rovněž shodly na v celku pozitivním hodnocení školských a kulturních styků, přestože zde stále existovaly jisté nedořešené problémy,⁵⁴⁵ a na účelnosti uzavření nové kulturní dohody, která by nahradila již dlouho nevyhovující texty z let 1923 a 1945.

Zbytek rozhovorů prvního dne se týkal možností smluvních úprav různých oblastí společného zájmu, jako byl film, zdravotnictví, sociální zabezpečení, veterinární péče apod., kde francouzská strana buď souhlasila s československými návrhy, popř. ministerstvo zahraničí odkázala na předběžná jednání expertů.⁵⁴⁶

⁵⁴⁵ Otevřená stále zůstávala zejména otázka knihovny bývalého Francouzského institutu, o jejímž dalším osudu vedlo jednání francouzské velvyslanectví s československým ministerstvem zahraničí a ministerstvem školství a kultury. Francouzi sice přistoupili na čs. návrh začlenit francouzskou knihovnu do Československé státní knihovny, nesouhlasili ale s tím, aby knihovna byla řízena československým knihovníkem. Francouzský návrh, aby knihovnu společně řídili český a francouzský pracovník, při čemž by ten český podléhal francouzské straně, byl naopak nepřijatelný pro čs. stranu, stejně jako široce pojatá činnost francouzské čítárny, která by *de facto* suplovala francouzské kulturní středisko. Srovnej A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, obal 5, dokument č.j. 025.770/66-5 ze dne 25.7.1966.

⁵⁴⁶ V době de Murvillova pobytu v ČSSR byly k podpisu připraveny veterinární úmluva a dodatek k Všeobecné úmluvě o sociálním zabezpečení; Praha měla zájem o novelizaci Úmluvy o právní ochraně a

Druhý den jednání mezi ministry byl věnován výměně názorů na některé problémy mezinárodní politiky, kde československou stranu zajímal zejména francouzský postoj k evropské bezpečnosti a řešení německé otázky. Podle francouzského ministra zahraničí musel být německý problém řešen v širším kontextu vztahů mezi zeměmi západního a východního bloku – politikou „zmírňování napětí“, kterou nyní provádí francouzská vláda, a zejména „normalizací“ vztahů mezi SRN a východoevropskými státy. Navázání diplomatických styků mezi SRN a socialistickými zeměmi by přispělo k řešení všech dosavadních otevřených problémů – což francouzská vláda při jednání s Bonnem zdůrazňuje – je však zřejmé, že si podobné řešení ještě vyžádá delší čas. Co se týče vztahů Francie k NDR, neviděla francouzská vláda žádný prostor pro změnu, Francie nadále odmítala uznat východoněmeckou vládu a na svém postoji nehodlala nic měnit. Plná shoda naopak panovala v otázce německých hranic, nulity Mnichova a stanovisku k event. vyzbrojení německé armády atomovými zbraněmi.

V další části jednání probrali ministři záležitost Vietnamu a možnosti spolupráce Československa a Francie na půdě OSN. Couve de Murville souhlasil s čs. názorem, že konflikt ve Vietnamu je nutné řešit na základě Ženevských dohod z roku 1954, tj. vycházet ze skutečnosti, že Vietnam je nezávislou zemí a žádný stát se nemá vměšovat do jeho vnitřních záležitostí. Francouzská vláda chtěla konflikt řešit jednáním, které by vedlo k obnovení aplikace Ženevských dohod, Couve de Murville ale připustil, že jeho vláda je v této věci značně pesimistická, neboť „ *řešení závisí výlučně na USA, které mají zodpovědnost za válku ve Vietnamu, a tudíž i za její ukončení*“ a žádný jiný stát nemá prostředky, jak vietnamský problém vyřešit.⁵⁴⁷

Na závěr dvoudenního jednání mezi ministry byly stručně zmíněny záležitosti OSN, Couve de Murville čs. ministra zahraničí ujistil, že Francie nemá *a priori* žádné námítky proti zamýšlené kandidatuře čs. zástupce na místo předsedy právního výboru na zasedání Valného shromáždění, ani proti kandidatuře zástupce socialistických zemí na post předsedy Valného shromáždění v následujícím roce. Bez odezvy naopak zůstala čs. iniciativa v otázce kodifikování a vyhlášení právních zásad mírového soužití a francouzský ministr zahraničí nereagoval ani na čs. stanovisko v otázce odzbrojení.

právní pomoci ve věcech občanských a obchodních, Úmluvy o vydávání zločinců a Konzulární úmluvy, v těchto případech považoval Couve de Murville za účelné podobu novelizace předjednat za pomoci expertů z obou zemí. Srovnej A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, obal 5, č.j. 024.932/66-5.

⁵⁴⁷ A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, obal 5, dokument č.j. 024.932/66-5.

S výsledky jednání ale byly obě strany spokojeny, rozhovory proběhly v „*přátelské a otevřené atmosféře*“, která zaručovala další bezproblémový rozvoj československo-francouzských vztahů, demonstrovala ochotu obou stran řídit se zásadami politiky uvolňování napětí a přispívat tak k udržování míru a bezpečnosti v Evropě.

Po rozhovorech s ministrem Davidem následovaly audience u předsedy čs. vlády J. Lenárta (ta byla věnována, jak již bylo řečeno, vzájemným hospodářským a obchodním stykům) a u prvního tajemníka KSČ a prezidenta republiky A. Novotného. S prezidentem republiky probral francouzský ministr zahraničí opět záležitosti bilaterálních styků a klíčové problémy současné mezinárodně-politické situace. Obě strany v podstatě zopakovaly již řečená stanoviska a navzájem se ujistily o své ochotě pokračovat v nastoupeném kurzu rozvoje vzájemných vztahů. A. Novotný vyjádřil přání čs. strany uzavřít s Francií smlouvu o přátelství, což bylo na francouzské straně přijato pozitivně, aniž by se ale Couve de Murville k iniciativě vyjádřil konkrétněji. Na závěr audience požádal A. Novotný francouzského ministra zahraničí, aby tlumočil generálovi de Gaullovi pozdravy a pozvání k oficiální návštěvě Československa; Couve de Murville přislíbil pozvání ihned po návratu do Paříže předat a odpověď sdělit diplomatickou cestou.

Následná krátká návštěvy Bratislavy měla taktéž úspěšný a ničím nenarušený průběh. Francouzský ministr zahraničí byl podle stanoveného programu přijat předsedou Slovenské národní rady M. Chudíkem, který ho informoval o rozvoji Slovenska a mimo jiné zmínil i záslužnou roli francouzských partyzánů v bojích na Slovensku za druhé světové války.

V předposlední den de Murvillova pobytu v ČSSR byla uspořádána tisková konference, které se zúčastnili zástupci domácího i zahraničního tisku. Couve de Murville zde zopakoval hlavní body jednání a francouzská stanoviska k nastíněným problémům a zdůraznil, že „*hlavním účelem návštěvy bylo jasně dokázat, že vztahy mezi ČSSR a Francií jsou zase normální, to znamená důvěryplné a přátelské*“⁵⁴⁸ a v plném

⁵⁴⁸ A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, obal 5, dokument č.j. 024.932/66-5.

souladu s aktuální francouzskou zahraniční politikou, která směřuje k uvolnění napětí mezi dvěma světovými bloky.

Vstřícnost francouzské delegace byla československými místy vysoce oceněna, i když bylo zřejmé, že se Couve de Murville záměrně vyhýbal tématům, která by mohla do jednání vznést nežádoucí ochlazení a komplikace. MZV z tohoto faktu vyvozovalo, že francouzská vláda má o rozvoj bilaterálních vztahů nelíčený zájem a doporučovalo proto této situace plně využít ve prospěch československých zájmů.⁵⁴⁹

Na schůzi předsednictva ÚV KSČ dne 16. srpna 1966 byla schválena celá série opatření, která měla podchytit Francouzi projevenou ochotu užší spolupráce, zejména v politické oblasti. MZV tedy mělo provést oficiální písemné pozvání Charlese de Gaulla k návštěvě Československa a naznačit, že bychom akceptovali i dřívější cestu A. Novotného do Francie v případě, že bude pozván; souhlasit s event. návštěvami na úrovni předsedů vlád; souhlasit s jednáním o uzavření smlouvy o přátelství a spolupráci mezi ČSSR a Francií, pokud francouzská strana vyvine v této oblasti vlastní iniciativu; pokračovat v konzultacích stanovisek k vývoji mezinárodní situace a dojednat uskutečnění návštěvy československé parlamentní delegace ve Francii po francouzských legislativních volbách roku 1967.⁵⁵⁰

Návštěva Couve de Murvilla v Československu se rychle odrazila ve zlepšení „tiskové propagace“ ČSSR ve Francii. Československý ZÚ s potěšením referoval, že ve francouzských médiích stoupá zájem o dění v naší zemi, a i tón a obsah zpráv se výrazně změnil ve prospěch ČSSR.⁵⁵¹ Na druhou stranu musel pařížský ZÚ konstatovat,

⁵⁴⁹ V pamětech Couve de Murvilla najdeme k návštěvě Československa roku jeden jediný odstavec. Praha na francouzského ministra zahraničí působila „smutně a jednotvárně“, snad proto, že tu stále vládl duch stalinismu, jehož zosobněním byl jak prezident republiky a generální tajemník KSČ A. Novotný, tak ministr zahraničních věcí V. David. Srovnej Maurice Couve de MURVILLE: Une politique étrangère, str. 217.

⁵⁵⁰ Další body usnesení se týkaly spolupráce v hospodářské a kulturní oblasti, odpovědná ministerstva měla připravit návrhy dohod a smluv v záležitostech vědecko-technických styků, připravit návrh nové kulturní dohody pro podzimní zasedání Smíšené kulturní komise a konečně dořešit záležitost otevření francouzské knihovny a čítárny v Praze. Srovnej NA f. 1261/0/5 sv. 6 ar.j. 6 b.9) schůze P ÚV KSČ ze dne 16.8.1966 bod: Zpráva o průběhu a výsledcích návštěvy francouzského ministra zahraničních věcí Couve de Murvilla v ČSSR.

⁵⁵¹ Zájem francouzských médií se soustředil zejména na přípravu a praktické zavádění ekonomické reformy, neboť v ekonomice obou zemí existovaly některé společné rysy a problémy, pro jejichž řešení hledala Francie inspiraci i v zahraničí. Další oblastí trvalého zájmu z francouzské strany byl čs. film (a v menší míře i čs. divadelnictví a výtvarné umění), a poté i věda a technika. Československý velvyslanec v Paříži svému ústředí hlásil, že se na ambasádu ve zvýšené míře obracejí profesori i studenti se žádostmi o poskytnutí fundovaných vědeckých materiálů ve francouzštině, kterým nelze vyhovět, protože v Československu neexistuje instituce, která by takové materiály byla s to poskytnout. Srovnej A MZV

že ústředí nedokáže na pozitivní změny adekvátně reagovat, neboť se stále nepodařilo sjednotit propagaci Československa v zahraničí a práce *Propagační komise* je v tomto ohledu naprosto nedostatečná a nekompetentní.

Vedoucí představitelé československého státu také očekávali, že se úspěšná cesta francouzského ministra zahraničí bezprostředně projeví v těch oblastech bilaterálních styků, na kterých měla Praha největší zájem, konkrétně ve zvýšení objemu vzájemného obchodu v řádu desítek procent. Velvyslanec Pithart ovšem krotil tyto značně nerealistické představy československých politiků poukazem na fakt, že obě země v současnosti překonávají téměř třicetileté období „*skoro úplného ochrnutí styků*“, takže vybudování potřebné rozsáhlé sítě kontaktů si vyžádá delší čas.⁵⁵² ZÚ proto doporučoval zaměřit další jednání na nejvyšší úrovni na oblast politických vztahů, kde čs. vláda mohla dosáhnout jistých výsledků, na rozdíl od oblasti ekonomické a podnikatelské, kde byli čs. zástupci odkazováni na jednání s konkrétními podnikatelskými subjekty.

Příznivý rozvoj politických vztahů byl jen občas narušován více či méně závažnými incidenty – zatčením čs. občanů ve Francii a naopak, „obtěžováním“ čs. příslušníků francouzskými bezpečnostními složkami, popř. „romantickou“ aférou kap. E. Tranchanta, zástupce francouzského vojenského přidělence, který se pokusil přes hranice ilegálně převést svoji českou přítelkyni.⁵⁵³ Společným rysem těchto případů byla ochota čs. strany záležitosti rychle vyřešit a uzavřít a naopak zdrženlivost francouzských úřadů, zejména ministerstva vnitra, které soustavně odmítalo přistoupit na návrhy francouzského velvyslanectví v Praze a francouzského ministerstva zahraničí a zatčené Čechy vyhostit, nebo vyměnit za Francouze vězněné v Československu. „Obětí“ nesmlouvavého stanoviska francouzských bezpečnostních orgánů se tak stal francouzský občan Serge Oldenbourg, odsouzený na jaře 1967 ke třem letům odnětí svobody za napomáhání ke zběhnutí Martina Demjena, československého státního příslušníka a t.č. vojína základní služby. Československá místa měla v úmyslu jmenovaného vyměnit za ve Francii vězněného bývalého zaměstnance čs. ambasády

f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, obal 8, č.j. 0191/67-Pit/MK „Stručný přehled současných československo-francouzských vztahů a hlavní problémy“ ze dne 13.6.1967.

⁵⁵² V této souvislosti ZÚ upozorňoval, že dosažený růst vzájemného obchodu v řádu procent (6 – 8 %) ročně je třeba považovat za „slušný a uspokojivý výsledek“, neboť československé zboží je na francouzských trzích prakticky neznámé, čelí mimořádné konkurenci a vzhledem k neexistující funkční zastupitelské síti nemají čs. výrobky žádnou podporu prodeje. Tamtéž.

⁵⁵³ K podrobnostem těchto případů srovnej A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, obaly 9 a 10.

v Paříži Jaroslava Svobodu, což ovšem s ohledem na zmíněnou neochotu Francouzů k „výměnným obchodům“ tohoto druhu nevyšlo a Oldenbourg přišel o možnost dosáhnout omilostnění a vyhoštění.⁵⁵⁴

2.2.9.2. Návštěva československého předsedy vlády Jozefa Lenárta ve Francii

Úspěšná návštěva Couve de Murvilla v Československu navodila ve vzájemných vztazích atmosféru příznivou pro rozvoj dalších kontaktů na nejvyšší úrovni. Na základě zmiňovaného usnesení předsednictva ÚV KSČ ze srpna 1966 pozval Antonín Novotný osobním dopisem francouzského prezidenta Charlese de Gaulla k oficiální návštěvě Československa; pozvání bylo v prosinci téhož roku akceptováno s tím, že k realizaci cesty dojde „v příhodnou dobu“.

Již v lednu 1967 projevilo francouzské velvyslanectví v Praze vlastní iniciativu, když francouzský velvyslanec při jedné z návštěv na MZV nadnesl možnost uskutečnění oficiální návštěvy československého předsedy vlády J. Lenárta ve Francii. Černínský palác tuto iniciativu vítal a po sondážích v Paříži souhlasil, aby cesta proběhla ve Francouzi navrhovaném termínu mezi 23. říjnem a 4. listopadem 1967.

Návštěvě byla z československé strany věnována mimořádná péče, diplomatické přípravy probíhaly od jara, nejprve na ministerstvu zahraničí a od konce srpna i v dalších zainteresovaných resortech, jako bylo ministerstvo školství a kultury a ministerstvo zahraničního obchodu.⁵⁵⁵

Podobně jako v případě cesty francouzského ministra zahraničí do ČSSR měla mít návštěva československého předsedy vlády ve Francii primárně politický charakter a kromě diskusí nad stavem bilaterálních styků se očekávalo, že francouzská místa projeví zájem opětovně probrat stanoviska obou stran k současné mezinárodně politické situaci. MZV proto připravilo podklady pro naše vyjádření k německé otázce, vývoji na Blízkém a Středním Východě a pokračující válce ve Vietnamu; československý předseda vlády měl naopak vznést dotazy ohledně francouzského postoje k event.

⁵⁵⁴ Je ovšem pravda, že v případě S. Oldenbourga nedošlo k žádné oficiální intervenci francouzských míst, takže bylo krajně nepravděpodobné, že fr. strana na výměnu přistoupí. A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, obal 10.

⁵⁵⁵ Původně měly být veškeré podklady k návštěvě rozpracovány do 15. srpna, po jejich kontrole ale musel Černínský palác konstatovat, že dodané materiály jsou naprosto nedostatečné a bude nutné je přepracovat přímo na zainteresovaných ministerstvech. Srovnej A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, obal 8, dokument č.j. 18741/67-10 „Návštěva předsedy vlády ve Francii – podzim 1967“ ze dne 21.7.1967.

uznání NDR a příčin neúčasti Francie na práci Výboru 18 v Ženevě.⁵⁵⁶ Rozhovory o záležitostech vzájemných vztahů chtěla čs. strana soustředit na hospodářskou oblast, neboť stav obchodních styků zdaleka neodpovídal představám pražské vlády. Lenárt měl tedy svůj francouzský protějšek upozornit, že rozvoj hospodářských styků stále zaostává za těmi politickými, a že bychom uvítali, kdyby francouzská vláda učinila potřebné kroky k úplné liberalizaci československých vývozu do Francie.⁵⁵⁷ Spokojenost naopak vládla s rozvojem vědecko-technické a kulturní spolupráce a obě strany souhlasily s tím, že přítomnost československého premiéra ve Francii je vhodnou příležitostí k podpisu nové kulturní dohody, jejíž text byl připraven smíšenou kulturní komisí již na přelomu listopadu a prosince 1966.

Stále otevřenou otázkou nadále zůstával československý námět na uzavření smlouvy o přátelství a spolupráci, který byl nadnesen při pobytu Couve de Murvilla v Československu. Vzhledem k tomu, že Francouzi tuto čs. iniciativu ponechali bez komentáře, MZV doporučilo, aby se k ní Lenárt prozatím nevracel a tuto záležitost projednal jen v případě, že o ní francouzská strana projeví zájem.

Přípravy na návštěvu byly do jisté míry komplikovány případem zatčeného Jaroslava Svobody, řidiče čs. vojenského přidělence v Paříži plk. Krejčího, jenž byl v září 1967 odsouzen k desetiletému trestu odnětí svobody za „*činnost proti bezpečnosti francouzského státu*“.⁵⁵⁸ Odsouzení zaměstnance čs. ambasády ale nevyvolalo téměř žádný ohlas a jak MZV s potěšením konstatovalo „*nedošlo k žádné nepřátelské kampani v místním tisku*“.

⁵⁵⁶ Tento výbor se zabýval otázkami odzbrojení a Francie se jej neúčastnila z důvodu pokračování vlastního jaderného programu.

⁵⁵⁷ V československém zahraničním obchodě s kapitalistickými státy zaujímal Francie až osmé místo, což nemohlo ani jednu ze stran uspokojovat. Zvýšení objemu vzájemného obchodu mohlo usnadnit jedině uvolnění přetrvávajících restrikcí z francouzské strany; Praha proto požadovala, aby došlo k další liberalizaci čs. vývozu, minimálně na úrovni ostatních členských států GATTu, jejímž členem Československo bylo od jejího založení roku 1948. A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, dokument č.j. 026.583/67-5 „Zajištění návštěvy předsedy vlády s. J. Lenárta ve Francii“ ze dne 29.9.1967.

⁵⁵⁸ Jaroslav Svoboda byl zatčen 26. září 1966 po úspěšné „provokační“ akci francouzské kontrarozvědky. Přestože se jak československé, tak francouzské MZV snažila dosáhnout propuštění a vyhoštění jmenovaného, případně jeho výměnu za francouzské občany zadržované v Československu, byl Svoboda o rok později odsouzen k deseti letům odnětí svobody. Podle Svobodova advokáta J. Nordmana se jednalo o případ exemplárního odsouzení, které mělo francouzskou veřejnost odradit od navazování bližších kontaktů s čs. příslušníky, neboť u francouzských bezpečnostních složek převládal názor, že ČSSR je v rámci Varšavské smlouvy pověřena špionážními úkoly vůči Francii. Srovnej A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, obal 10, č.j. 020.074/67-5 a 026.090/67-5.

Vlastní návštěvu československého předsedy vlády, která se uskutečnila ve dnech 23. – 26. října 1967 tedy nic nenarušilo a jednání mohla proběhnout v „*ovzduší srdečnosti, které pojí obě země a vyjadřuje současný stav jejich vztahů*“. Jozefa Lenárta do Francie doprovázeli ministr zahraničí V. David, náměstek ministra zahraničního obchodu V. Babáček, místopředseda Výboru pro kulturu a informace M. Brůžek a předseda Slovenské komise pro techniku J. Marko, kteří vedli separátní jednání se svými francouzskými protějšky; posledním členem delegace pak byl čs. velvyslanec v Paříži V. Pithart. Z francouzské strany se rozhovorů zúčastnili nejvyšší představitelé francouzského státu v čele s prezidentem generálem de Gaullem a předsedou francouzské vlády G. Pompidouem, dále pak ministr zahraničí Couve de Murville a vysocí úředníci zainteresovaných resortů.

Stejně jako v případě návštěvy Couve de Murville v Československu o rok dříve, byla na francouzské straně patrná snaha vyhnout se kontroverzním tématům, což čs. delegace do značné míry ocenila, přestože nedošlo k projednání všech záležitostí, které by si čs. vláda přála. Stranou tak zůstaly především otázku spojené s „evropskou bezpečností“, tedy problematika Německa, i když na některých záležitostech jako byla neměnnost poválečných hranic, nulita Mnichova a fakt, že SRN nesmí disponovat vlastními atomovými zbraněmi, se obě strany, jako ostatně již poněkolkáté, shodly. Také francouzské stanovisko k Německé demokratické republice zůstalo neměnné, Francouzi sice její existenci fakticky uznávali, ale nadále odmítali její právní uznání a normalizaci styků. Podle Paříže bylo rozdělení Německa faktem, se kterým se musela Evropa prozatím smířit, neboť případné sjednocení obou německých republik není „*ani reálné ani aktuální... [a]... o jeho uskutečnění v současné době nemáme zájem ani my ani vy*“.⁵⁵⁹ Francouzi nicméně souhlasili s čs. návrhem na pokračování již započaté praxe společných konzultací o mezinárodních problémech, včetně otázek evropské bezpečnosti.

Výrazná shoda panovala v postoji obou stran k válce ve Vietnamu, stejně jako k situaci na Blízkém a Středním východě. Na rozdíl od Prahy se ale v Paříži nedomnívali, že izraelsko-arabský konflikt může být vyřešen na půdě OSN, nebo

⁵⁵⁹ V tomto smyslu se při setkání s J. Lenártem vyjádřil Charles de Gaulle. Toto stanovisko plně korespondovalo se snahou francouzské diplomacie odsunout řešení závažných otázek na dobu, kdy „bude dosažena potřebná míra dorozumění“. Cílem současné gaullistické zahraniční politiky bylo přispět k tomuto porozumění prostřednictvím intenzivního rozvoje vztahů mezi Francií a státy za železnou oponou. Srovnej NA f. 1261/0/5 sv. 48 ar.j. 51 bod 5) schůze P ÚV KSČ ze dne 28.11.197 bod: Zpráva o návštěvě předsedy vlády s. Jozefa Lenárta ve Francii.

v Radě bezpečnosti, a to vzhledem k nesmlouvavému proizraelskému postoji Spojených států amerických.

V oblasti bilaterálních vztahů musela čs. delegace opětovně s lítostí konstatovat, že úroveň hospodářských (resp. obchodních) styků stále neodpovídá možnostem, které jim dává dosažená shoda v politické rovině. Francouzská strana vzala tuto „výtku“ v potaz s tím, že si je neuspokojivého stavu v této oblasti vědoma a činí kroky k jeho odstranění. G. Pompidou však J. Lenárta ihned upozornil, že snahy francouzské vlády o plnou liberalizaci československých vývozů do Francie narážejí na odpor některých průmyslových a obchodních kruhů, které se obávají přílišného růstu konkurence. Na druhou stranu ale francouzský ministerský předseda čs. delegaci ubezpečil, že jeho vláda bude prosazovat prohloubení spolupráce českých a francouzských průmyslových podniků a bude souhlasit se zahájením jednání o dlouhodobé obchodní a průmyslové kooperaci.⁵⁶⁰

26. října byla při setkání ministrů zahraničních věcí podepsána nová kulturní dohoda, která nahradila *Deklaraci o vědeckých, literárních a školských stycích* z roku 1923 a její Dodatkový protokol z podzimu 1945. Při této příležitosti byla konstatována oboustranná spokojenost s dosavadním průběhem rozvoje kulturních styků, kterým zejména Francouzi přikládali „mimořádnou důležitost“. Jediným problémem, který v oblasti kulturních kontaktů přetrvával, byl výrazný nepoměr mezi překlady českých a francouzských knih do jazyka partnerské země.⁵⁶¹ Na závěr jednání o kulturních záležitostech sdělil ministr David svému francouzskému protějšku, že československá vláda má v úmyslu v dohledné době otevřít v Paříži československé kulturní středisko, jako jistou obdobu *Francouzské knihovny a čítárny*, která v Praze fungovala od dubna 1967.⁵⁶²

Vyvrcholením státní návštěvy J. Lenárta ve Francii bylo osobní setkání s francouzským prezidentem Charlesem de Gaullem. Při této příležitosti Lenárt znovu ocenil skutečnost, že de Gaulle přijal pozvání k oficiální návštěvě Československa, přestože konkrétní termín zatím nebyl stanoven a generál de Gaulle se k němu odmítl

⁵⁶⁰ Z československé strany byl zájem o dlouhodobou obchodní dohodu trvalý již několik let a v této době byla v platnosti smlouva na léta 1965-1969. Francie byla do jisté míry vázána svým členstvím v EHS, jak ale G. Pompidou čs. delegaci ubezpečil, měla Francie zájem na uzavření další dohody i na následující léta.

⁵⁶¹ Počet překladů českých a slovenských knih do francouzštiny ale nemohla francouzská vláda nijak ovlivnit, neboť tyto záležitosti spadaly výhradně do kompetencí soukromých nakladatelských podniků.

⁵⁶² Francouzská strana neměla s otevřením podobného střediska žádný problém, Couve de Murville naopak poznamenal, že existence takové instituce v Paříži by mohla výrazně napomoci řešení zmíněného problému s nedostatkem kvalitních francouzských překladů československé literatury.

určitěji vyjádřit. Při obědě, pořádaném na počest československého hosta, zdůraznil generál de Gaulle tradiční vazby, které obě země pojí, roli Francie při zrodu Československa a přátelské a úzké vztahy mezi Československem a Francií z dob Masarykovy a Benešovy republiky. Přestože byl de Gaullův projev československou delegací vnímán jako poněkud jednostranný, obě strany ocenily skutečnost, že po letech studené války a vzájemného odcizení nastává doba rozvoje bilaterálních kontaktů, což odpovídá celkové atmosféře oteplení mezi dvěma světovými tábory.

Značná shoda názorů se projevila i ve formulaci závěrečného komuniké, přestože se československé straně nepodařilo do textu prosadit některé náměty týkající se otázek evropské bezpečnosti a v bilaterální relaci příslibu úplné liberalizace zahraničního obchodu. I přes tyto drobné „neúspěchy“ byla návštěva československého předsedy vlády ve Francii hodnocena velmi pozitivně, Lenártovi a jeho doprovodu se dostalo důstojného přijetí, které odpovídalo významu zahraničního hosta. Dosažené úspěchy z osobních jednání také měly být co nejúčelněji využity při budoucích jednáních s francouzskými partnery ve všech oblastech společného zájmu.

Na úplný závěr cesty bylo naplánováno setkání s delegací předních funkcionářů PCF v čele s W. Rochetem. Došlo k němu na půdě československého velvyslanectví – běžná praxe tolerovaná i francouzskými oficiálními místy – a francouzští soudruzi při něm byli informováni o průběhu a výsledcích právě skončených rozhovorů. Francouzští komunisté naopak československé soudruhy seznámili s aktuální situací uvnitř strany a probíhajícím jednáním s *Federací demokratické a socialistické levice* (FGDS).⁵⁶³

I francouzská strana hodnotila návštěvu J. Lenárta kladně, francouzský velvyslanec Laloutte tlumočil ministerstvu zahraničí spokojenost s návštěvou, jež ve Francii vyvolala „příznivý dojem a plnou sympatii“, které vzbudilo „přátelské a věcné“ vystupování československé delegace. Hmatatelným výsledkem pak podle Lalouetta byl zejména fakt, že se Čechoslovákům podařilo vzbudit zájem významných francouzských průmyslníků, v čele s předsedou jejich svazu p. Huvelinem.⁵⁶⁴

Návštěva československého předsedy vlády ve Francii byla ve sledovaném období poslední podobně významnou cestou jednoho z nejvyšších představitelů státu,

⁵⁶³ V této souvislosti zajímala francouzské soudruhy především plánovaná cesta F. Mitterranda do ČSSR. Srovnej NA f. 1261/0/5 sv. 48 ar.j. 51 bod 5) schůze P ÚV KSČ ze dne 28.11.1977 bod: Zpráva o návštěvě předsedy vlády s. Jozefa Lenárta ve Francii.

⁵⁶⁴ A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, obal 8, č.j. 011.306/67-II ze dne 1.11.1967.

k plánovaným návštěvám Charlese de Gaulla, ani francouzského premiéra G. Pompidou v ČSSR již nedošlo.⁵⁶⁵ V Československu od podzimu 1967 probíhaly společenské změny, vrcholící Pražským jarem, takže pozornost československých činitelů byla plně obrácena k domácím událostem a reakcím v sovětském bloku; Francie zase v jarních měsících čelila bezprecedentní krizi, která otřásla samými základy gaullistického režimu a i francouzská vláda se musela soustředit na domácí politiku.

Z těchto důvodů také došlo k odložení plánovaných výměn parlamentních delegací a návštěvy pražského primátora, které měly být uskutečněny v prvním pololetí roku 1968.⁵⁶⁶ Srpnová invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa pak znamenala pozvolný obrat v dosavadním slibném rozvoji vzájemných styků; pro gaullistickou zahraniční politiku bylo silové řešení „československé krize“ nepříjemnou komplikací její východní orientace, přestože nemůžeme říci, že by vstup armád Varšavské smlouvy do ČSSR představoval pro francouzská oficiální místa velké překvapení.⁵⁶⁷ Vojenská invaze do Československa ale neznamenal zásadní obrat v oficiální politice Francie vůči Východu. Paříž chtěla nadále vést dialog jak s Moskvou, tak jejími východními spojenci. De Gaulle i Couve de Murville při tom vycházeli z realistického hodnocení situace a uznávali, že Sovětský svaz má právo „mít poslední slovo“ na území, které ovládá.⁵⁶⁸

V druhé polovině roku 1968 ještě obě strany zachovávaly zdání continuity, na podzim proběhlo plánované zasedání smíšené kulturní komise, která dohodla bohatý plán kulturních a školských výměn na následující období. Na jaře následujícího roku do Paříže oficiálně přicestoval státní tajemník ministerstva zahraničí a bývalý československý velvyslanec v Paříži Václav Pleskot, aby francouzskou stranu ujistil

⁵⁶⁵ G. Pompidou byl k návštěvě Československa pozván J. Lenártem v průběhu jeho cesty do Francie.

⁵⁶⁶ A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 4, č.j. 0137/68 Ši ze dne 12.6.1968, Zpráva o činnosti ZÚ za I. pololetí 1968.

⁵⁶⁷ Francouzská vláda zaujala k intervenci negativní stanovisko, zároveň však dala na vědomí, že nebude měnit základní principy své zahraniční politiky a nadále bude hledat cesty k porozumění mezi Východem a Západem. Vojenský zásah v Československu nicméně vystavil francouzskou politiku „détente, entente, coopération“ zatěžkávací zkoušce, neboť jasně ukázal její limity. Srovnej A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 3, č.j. 0193/68-Pit/MK ze dne 10.10.1968, politická zpráva č. 31“ Postoj francouzské vlády k čs. událostem.“ O tom, že pražské vedení zachází příliš daleko a postupuje příliš rychle, byl osobně přesvědčen i Charles de Gaulle, který o zásahu Sovětů proti Československu nepochyboval. Srovnej Jean LACOUTURE: De Gaulle. 3. Le souverain 1959-1970. Éditions du Seuil, Paris 1986, str. 547. K postojům Francie k československé krizi srovnej také Antoine MARES: „Naším cílem zůstává uvolnění napětí“. Francie – Československo 1961-1968. Soudobé dějiny roč. 5, č. 4/1998, Praha 1998, str. 471-484.

⁵⁶⁸ Srovnej Maurice Couve de MURVILLE: Une politique étrangère, str. 230-233.

o našem zájmu pokračovat v dosavadním úspěšném rozvoji vzájemných styků.⁵⁶⁹ Z pohledu diplomatických výměn se ale jednalo o labutí píseň, neboť k dalším významným oficiálním návštěvám už v následujících letech nedošlo. Vzájemné vztahy začaly postupně upadat a zájem Francie se obrátil k jiným socialistickým zemím, neochromeným normalizačním procesem – Polsku, Rumunsku a Maďarsku.⁵⁷⁰

2.2.9.3. Komunistická strana Francie a Pražské jaro

Proces společenských změn – známý jako Pražské jaro – budil pozornost nejen francouzské veřejnosti a vládních představitelů. Zcela pochopitelně se o něj zajímala i Francouzská komunistická strana. Francouzští komunisté, respektující zásadu nevměšování do vnitřních záležitostí jiné komunistické strany, sledovali československý vývoj se směsicí sympatií a obav, protože pokus o reformu socialismu v Československu přinášel „kladné body“ i jejich domácí politice. Na druhou stranu se ale uvnitř strany objevovaly hlasy varující před rychlým a nekontrolovaným postupem Dubčekova vedení, který mohl ohrozit samotnou existenci socialismu v ČSSR.⁵⁷¹ Čeho se však francouzští soudruzi obávali nejvíce, byla možná roztržka mezi KSČ a KSSS, která by negativně poznamenala celé mezinárodní komunistické hnutí a jež se stala aktuální v letních měsících roku 1968.

5. dubna se československý velvyslanec sešel na oběd s představiteli vedení PCF – W. Rochetem, R. Leroyem, P. Laurentem a A. Rienem – aby vysondoval názor PCF na aktuální dění v ČSSR. Pithart byl ujištěn, že francouzští komunisté reformní hnutí

⁵⁶⁹ Jednalo se o první zahraniční cestu V. Pleskota v nové funkci, což návštěvě dodávalo potřebnou důležitost. Při této příležitosti byl do ČSSR pozván francouzský ministerský předseda Couve de Murville, což fr. strana s potěšením přijala. Srovnej A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, č.j. 021.511/69-5 „Cesta státního tajemníka do Francie“.

⁵⁷⁰ Jindřich DEJMEK: Československo, jeho sousedé a velmoci, str. 291.

⁵⁷¹ Až do dubna 1968 neprojevovala PCF o dění v Československu mimořádný zájem a informace ve stranickém tisku se nesly spíše v neutrálním tónu. Formální souhlas s pokusem o československou reformu pramenil z Francouzi respektovaného principu autonomie každé komunistické strany a jejího práva na vlastní cestu k socialismu. Jednoznačně pozitivně se k československému vývoji stavěli především komunističtí intelektuálové (např. R. Garaudy), v protikladu k vedení PCF, jež zachovávalo rezervovaný postoj. Srovnej Maud BRACKE: Which socialism, whose détente? West European communism and Czechoslovak crisis, 1968. CEU PRESS, Budapest, New York, 2007, str. 148-167. Nekomunistická levice zaujala k československým událostem rovněž kladný postoj, i když obavy z jeho možného zneužití se objevily i řadách sociálních demokratů. Podle názoru československého velvyslanectví se G. Mollet domníval, že reformní proces v ČSSR vytvoří nové podmínky pro sblížení SFIO a PCF, zároveň socialisté očekávali jisté oslabení pozic PCF v důsledku odhalování zločinů stalinismu a pokračujících rehabilitací. K tomu blíže A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 3, č.j. 0112/68-Kř/MK ze dne 9.5.1968, politická zpráva č. 18 „Stručné poznámky k ohlasu na události v ČSSR.“

podporují, zároveň však vznesli otázku o celkovém směřování našich reformátorů. Události z května a června 1968 zaměřily pozornost PCF na domácí politiku, současně však získala na aktuálnosti otázka jednoty komunistického hnutí. V červnu 1968 již byla roztržka mezi československým a sovětským vedením nepopíratelným faktem, který na francouzské straně budil oprávněné obavy z vojenského zásahu.⁵⁷²

V červenci 1968 do Prahy dorazil předseda PCF Waldeck Rochet, aby zde s vedoucími představiteli KSČ prodiskutoval současnou krizi mezi socialistickými zeměmi. Ještě před pražskou schůzkou informoval kulturní rada československého velvyslanectví v Paříži Ivo Fleischmann MZV o svém rozhovoru s členem politbyra ÚV PCF Guy Bessem. Ten Fleischmanna ujistil, že vedení jeho strany má v KSČ „plnou důvěru“, nicméně se obává, „aby řízení stranického aparátu nevyklouzlo s. Dubčekovi z rukou“. Podle Bessova názoru se československé vedení v současnosti potýká se stejnými „extremistickými skupinami“, jako PCF v době květnové krize, což svědčí o mezinárodním propojení a spiknutí různých levicových uskupení, jejichž cílem je diskreditace komunistického hnutí.⁵⁷³

Pražská schůzka W. Rocheta s A. Dubčekem se konala 19. července, několik dní po Rochetově návratu z Moskvy, kde se šéf francouzských komunistů pokusil iniciovat konferenci evropských komunistických stran, která by pomohla „československý problém“ vyřešit.⁵⁷⁴ Sovětské vedení ale francouzskou iniciativu nekompromisně odmítlo a ani Čechoslováci neměli zájem situaci řešit na mezinárodním fóru a dávali přednost bilaterálním jednáním.

Rochet při rozhovoru zopakoval a zdůraznil, že jeho strana důsledně zastává princip suverenity každé jednotlivé komunistické strany a nehodlá se nijakým způsobem vměšovat do vnitřních československých záležitostí. Cílem Francouzů bylo detailně se seznámit s naším stanoviskem ke krizi a čs. delegaci tlumočit výsledky Rochetovy cesty do Moskvy. Na Dubčekovu otázku ohledně vlastního stanoviska PCF k aktuálnímu vývoji v Československu ale Rochet odpověděl spíše vyhýbavě. Francouzští komunisté se obávali některých „nebezpečných“ jevů – v této souvislosti to

⁵⁷² Jistotu, že Sověti vojensky zasáhnou, pak Rochet získal při své červencové cestě do Moskvy, blíže viz Maud BRACKE: Which socialism, str. 163.

⁵⁷³ Fleischmann se k této teorii stavěl více než skepticky a poukázal na fakt, že studentské bouře ve Francii, ale i v jiných státech mají bezpochyby hlubší a komplexnější příčiny. Srovnej NA f. 1261/0/44, karton 97, č.j. 0165/68-FI/MK ze dne 10.7.1968.

⁵⁷⁴ Vedení PCF se snažilo konfliktu zabránit za každou cenu, neboť invaze do Československa by těžce poškodila „obraz socialismu v západním světě“. Mimo to byl Rochet i pod tlakem partnerů ze SFIO – G. Mollet ho osobně žádal o intervenci ve prospěch československého hnutí a totéž učinili i italští komunisté. Srovnej Maud BRACKE: Which socialism, str. 163.

byla zejména výzva *Dva tisíce slov* – která podle Rochetova názoru svědčila o tom, že československé vedení nemá situaci zcela pod kontrolou; na druhou stranu ale Rochet odmítl československý vývoj hodnotit s tím, že pouze poukazuje na chyby, „*které se stávají*“.⁵⁷⁵ Francouzští komunisté nicméně reformní proces podporovali, jako určitý vzor budování socialismu v podmínkách plurality stran, aniž by ovšem chtěli podobný model aplikovat i ve Francii.⁵⁷⁶

24. července, po Rochetově návratu z Prahy, přijalo politbyro PCF usnesení, jímž se vedení Francouzské komunistické strany zavázalo veřejně odsoudit Sovětský svaz v případě, že bude podniknut jakýkoliv násilný krok vůči Československu.⁵⁷⁷ O této novince byla KSČ informována neprodleně naším velvyslancem v Paříži a o 14 dní později i tajemníkem ÚV PCF R. Leroyem, který do Československa přijel na dovolenou. Leroy v rozhovoru s Č. Císařem zopakoval kladné stanovisko své strany k dění v Československu s tím, že „*nastoupená cesta odpovídá specifickým potřebám a podmínkám země*“, nové vedení KSČ má potřebnou autoritu a je si „*vědomo krajnosti*“.⁵⁷⁸ Leroy zmínil i nátlak ze strany sovětského velvyslanectví v Paříži, kterému v těchto dnech čelí vedení francouzských komunistů a jenž vyvolával nesouhlas i u „starých soudruhů“, jako byla J. Vermeerschová. Na druhou stranu ale Leroy připustil, že ačkoliv oficiálním stanoviskem vedení PCF je podpora československých soudruhů a odmítání zásahu, členská základna není v názoru na sovětský postup jednotná.⁵⁷⁹

V této chvíli zbývalo do sovětské invaze do Československa pouhých 14 dní. Vedení PCF, poněkud uklidněné výsledky československo-sovětských schůzek v Čierné nad Tisou a Bratislavě, hledělo do budoucna s nadějemi; noc z 20. na 21. srpna ale tyto naděje definitivně pohřbila. Politbyro muselo reagovat. 21. srpna v 10 hodin dopoledne byla uveřejněna deklarace, v níž vedení PCF, v souladu s usnesením předsednictva z 24. 7.), vyjádřilo své překvapení a nesouhlas s vojenskou intervencí

⁵⁷⁵ NA f. 1261/0/5 sv.78 ar.j. 109 bod info 4, schůze P ÚV KS ze dne 25.7.1968, Záznam z rozhovorů se s W. Rochetem.

⁵⁷⁶ To byl i jeden z důvodů odmítnutí tzv. varšavského dopisu pěti stran vedením PCF, které hájilo právo a možnost každé strany postupovat vlastní, národní cestou k socialismu. Srovnej NA f. 1261/0/5 sv. 79 ar.j. 118 bod info 7, schůze P ÚV KSČ ze dne 13.8.1968.

⁵⁷⁷ Karel BARTOŠEK: Zpráva o putování v komunistických archivech, str. 226.

⁵⁷⁸ NA f. 1261/0/5 sv. 79 ar.j. 118 bod info 7, schůze P ÚV KSČ ze dne 13.8.1968.

⁵⁷⁹ Tamtéž. Velvyslanec Pithart oproti tomu z Paříže hlásil, že československý postup se u francouzských soudruhů těší velkým sympatiím a podporuje ho naprostá většina strany. Srovnej Karel BARTOŠEK: Zpráva o putování v komunistických archivech, str. 227.

v Československu.⁵⁸⁰ Následující den deklaraci schválil i Ústřední výbor, další podpory se ale českoslovenští soudruzi nedočkali. Moskevský protokol již byl ve francouzských komunistických kruzích přijmut pozitivně, ojedinělé hlasy, žádající okamžitý odchod okupantů z ČSSR byly vedením PCF ostře kritizovány.⁵⁸¹

Během podzimu 1968 ustoupilo vedení PCF z „pročeskoslovenských“ pozic více do středu, aniž by uspokojilo jak stoupence nového, progresivního kurzu, tak konzervativní, „prosovětské“ členstvo. Waldeck Rochet i další členové nejužšího vedení strany se ocitli mezi dvěma ohni – na jedné straně si nemohli dovolit otevřenou roztržku se SSSR (už kvůli výrazné finanční pomoci, nehledě na „ideologické“ důvody), na druhou stranu přijetí intervence by značně poškodilo pověst a pozici komunistů na domácí politické scéně. To vše jen pár měsíců od květnové krize, která pro francouzskou levicí znamenala úpadek a v případě *Federace demokratické a socialistické levice* i naprostý rozvrat.

V říjnu hlásilo československé velvyslanectví, že uvnitř francouzské strany stále přetrvávají rozpory mezi vedením a řadovými členy, kteří v SSSR často vidí neomylný vzor.⁵⁸² Politbyro PCF nicméně na stanovisku odsuzujícím vojenskou intervenci v Československu trvalo a totéž učinil i Ústřední výbor na svém říjnovém zasedání.⁵⁸³

Nesouhlas s intervencí znovu potvrdila delegace PCF na schůzce se Sověty na počátku listopadu 1968.⁵⁸⁴ Neústupnost obou jednajících stran se plně projevila při potížích s formulací závěrečného komuniké – zatímco Sověti požadovali francouzský

⁵⁸⁰ Text deklarace byl následně uveřejněn na první stránce l'Humanité z 22.8.1968. Jednalo se o vůbec první veřejně projevovaný nesouhlas s politikou Sovětského svazu. Srovnej také Jacques FAUVET-Alain DUHAMEL: Histoire du Parti communiste français 1920-1976, str. 560-561.

⁵⁸¹ Jedná se o případ R. Garaudyho a jeho nezvykle ostrého rozhovoru pro ČTK, v němž znovu odsoudil invazi a žádal odchod okupačních vojsk, který jediný může „vrátit důstojnost vaší straně a mezinárodnímu hnutí jeho tvář“. Politbyro rozhovor považovalo za porušení disciplíny, kterým se Garaudy staví proti oficiální linii své strany. Jacques FAUVET-Alain DUHAMEL: Histoire du Parti communiste français 1920-1976, str. 561.

⁵⁸² Zároveň však podle pracovníka ambasády S. Kříže, který zprávu vypracoval, nehrozil v současnosti rozkol strany, popř. odchod části členstva. Srovnej A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 3, č.j. 0195/68-Kř/MK ze dne 10.10.1968, Některé poznámky k současné vnitropolitické situaci ve Francii.

⁵⁸³ Zasedání ÚV PCF se konalo ve dnech 20-21.10. 1968 a bylo věnováno událostem v Československu. Francouzští komunisté se zde opět vyjádřili nesouhlas s vojenskou intervencí v ČSSR a zároveň i rozpor mezi PCF a KSSS v některých základních otázkách vztahů mezi komunistickými stranami. Během zasedání byla rovněž přijata demise J. Thorezové-Vermeerschové z funkcí v ÚV i politbyru. Srovnej A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 3, č.j. 0200/68-Kř/MK ze dne 25.10.1968, politická zpráva č. 33 „K zasedání ÚV FKS“

⁵⁸⁴ Schůzka francouzské a sovětské delegace se konala v Moskvě 4. a 5. listopadu 1968 a z francouzské strany se jí zúčastnili W. Rochet, J. Duclos, R. Guyot, G. Marchais a J. Kanapa. Podle informací čs. ambasády byly rozhovory „velmi tvrdé“ a pohybovaly se „na pokraji roztržky“, neboť sovětská strana trvala na zmíněném přijetí souhlasného stanoviska k srpnové invazi. Francouzská delegace se také odmítla zúčastnit oslav Říjnové revoluce, přestože o to Sověti velmi stáli. Srovnej A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 3, č.j. 0208/68-Kř/MK ze dne 14.11.1968, politická zpráva č. 37 „K jednání delegace FKS v Moskvě 4. a 5. 11.1968.“

souhlas s intervencí, Francouzi ho vehementně odmítali – nakonec byl přijat kompromisní text, který ovšem ve Francii vyvolal rozpaky a zklamání. Až veřejné vystoupení W. Rocheta v pařížském *Mutualité*, v němž znovu zopakoval, že vedení PCF stojí za svým původním stanoviskem k intervenci v Československu, poněkud rozptýlilo obavy z možného „přehodnocení“ situace a zaujetí tvrdšího postoje vůči údajné „kontrarevoluci“ v ČSSR.⁵⁸⁵

V této době už v Československu pomalu nastupovala normalizace. Nahrazení A. Dubčeka v čele strany „vhodnějším“ soudruhem bylo otázkou několika měsíců, stejně jako nastolení „tvrdého kurzu“ vůči reformátorům. Ke změně stanoviska pozvolna docházelo i uvnitř vedení PCF. Těžce nemocný Rochet pomalu vyklízel pozici ve prospěch G. Marchaise a PCF se pomalu, ale jistě navracela k původní „ortodoxii“. Symbolickou tečkou za francouzskou podporou Pražského jara znamenalo vyloučení jednoho z nehlasičtějších kritiků nové politiky PCF R. Garaudyho ze strany v květnu 1970, Francouzská komunistická strana pod novým vedením akceptovala reálný stav věcí a plynule navázala kontakty s normalizačním vedením KSČ.⁵⁸⁶

⁵⁸⁵ Tamtéž.

⁵⁸⁶ Jacques FAUVET – Alain DUHAMEL: *Histoire du Parti communiste français*, str. 573-575; Karel BARTOŠEK: *Zpráva o putování v komunistických archivech*, str. 230.

3. Kulturní vztahy mezi Československem a Francií v letech 1948 - 1968

Kulturní styky tvoří nedílnou a neodmyslitelnou součást moderních mezinárodních vztahů. Široký záběr a možnosti navazování a udržování kulturních kontaktů umožňují státům „pronikat“, popř. udržovat svoji přítomnost i v těch zemích, kde z rozličných důvodů není možné úspěšně rozvíjet vzájemné vztahy na politické úrovni. Propagační dimenze kulturních styků jim pak propůjčuje mimořádnou důležitost a nezastupitelnou roli v zahraniční politice, takže zahraniční kulturní politika je považována za plnohodnotnou součást mezinárodní diplomacie.⁵⁸⁷

3.1. Československá zahraničně-kulturní politika

3.1.1. Organizace a řízení kulturních vztahů se zahraničím

Kulturní styky se v druhé polovině 50. let staly jedním z důležitých nástrojů československé zahraniční politiky. Změna generální linie sovětské zahraniční politiky – politika mírového soužití a soupeření – vyžadovala od evropských lidově demokratických států změnu přístupu ve vztazích ke kapitalistickým zemím, která se v československém prostředí projevila výrazným nárůstem kulturních, vědeckých a školských styků s mnoha, nejen kapitalistickými, státy.

Od konce druhé světové války až do roku 1953 provádělo i řídilo kulturní styky se zahraničím ministerstvo informací a osvěty, které roku 1953 na několik měsíců vystřídal *Výbor pro kulturní styky se zahraničím*. V říjnu 1953 byly zahraničně kulturní styky svěřeny do kompetence ministerstva kultury, poprvé byla také zdůrazněna jejich „úloha jako nástroje zahraniční politiky a jejich řízením byl pověřen ministr zahraničních věcí, kterému bylo svěřeno i vysílání a řízení kulturních přidělců zastupitelských úřadů“.⁵⁸⁸ Roku 1956 byla na základě rozhodnutí celostátní konference KSČ sloučena ministerstva kultury a školství a takto vzniklé ministerstvo částečně převzalo realizaci zahraničně kulturní politiky. Dohled na politickou úroveň a správné

⁵⁸⁷ K problematice kulturní diplomacie srovnej např. Eliška TOMALOVÁ: Francouzská zahraniční kulturní politika. in: Sborník západoevropských studií, Karolinum, Praha 2005, str. 9-15.

⁵⁸⁸ NA f. 1261/0/4 sv. 108 ar.j. 111 bod 5. Schůze P ÚV KSČ ze dne 25.5.1965.

ideové zaměření kulturních styků se zahraničím zůstal s definitivní platností v pravomoci ministra zahraničních věcí.

15. října 1956 se obě ministerstva dohodla na rámcovém postupu pro provádění kulturních styků se zahraničím, který vycházel ze zásady, že „*ministr zahraničních věcí odpovídá za rozvoj kulturních styků se zahraničím a iniciativně jej řídí v souladu s cíli a úkoly československé zahraniční politiky, ministr školství a kultury odpovídá za vlastní provádění kulturních styků se zahraničím...a řídí s hlediska potřeb naší kultury jejich provádění.*“⁵⁸⁹

Na kvantitativní i kvalitativní růst kulturních výměn v druhé polovině 50. let reagovaly politické a správní orgány ČSR snahou o základní konceptualizaci kulturních styků se zahraničím. V letech 1957 – 1964 připravilo ministerstvo zahraničních věcí tři rámcové směrnice pro řízení a provádění zahraničních styků v oblasti státní správy.

První směrnici, nazvanou „*Zásady pro řízení a provádění zahraničních styků v oboru kultury, vědy a sportu*“, schválilo politbyro ÚV KSČ 24. dubna 1957. Tyto zásady stanovily postup při schvalování zahraničních styků, rozdělily kompetence a povinnosti úřadů a organizací a určily konkrétní osoby odpovědné za politickou, uměleckou, popř. odbornou úroveň prováděných styků. Veškeré zahraniční styky musely podléhat důslednému plánování, které mělo zajistit maximální politicko-propagační účinek a využití každé jednotlivé zahraniční akce.⁵⁹⁰

Každý rok připravilo MZV základní směrnici pro kulturní styky se zahraničím, kterou předkládal resortní ministr ke schválení politbyru. Na základě schválené směrnice vypracovalo MZV (ve spolupráci se zainteresovanými resorty) návrh všeobecného ročního plánu kulturních styků se zahraničím, který ministr zahraničí předložil ke schválení vládě. Roční plán pak sloužil jako podklad pro sjednávání konkrétních prováděcích plánů ke kulturním dohodám (u zemí, s nimiž mělo Československo kulturní styky smluvně upraveny). V případě států, kde smluvní úprava

⁵⁸⁹ A MZV f. Porady kolegia 1953 – 1989, kniha 24, porada kolegia ze dne 24.1.1957. Úkoly ministerstva zahraničních věcí vyplývající z vládního nařízení č. 19 ze 16. června 1956 o odpovědnosti ministra zahraničních věcí za rozvoj a řízení kulturních styků se zahraničím a zajištění jejich plnění. Tento dokument zároveň obsahoval návrhy MZV týkající se náplně činnosti a personálního obsazení nově vzniklého samostatného útvaru pro kulturní styky se zahraničím při MZV.

⁵⁹⁰ V této souvislosti upozorňoval tajemník ÚV KSČ J. Hendrych na trvalý růst žádostí o zahraniční cesty, u nichž není záruka plného politického využití. Mezinárodní oddělení ÚV KSČ proto navrhovalo, aby veškeré cesty do zahraničí schvalovala dosavadní zvláštní komise ÚV KSČ pro věci pasové a visové. Srovnej NA f. 1261/0/11 sv.137 ar.j. 178 bod 7) 178. schůze PB ÚV KSČ z 24.4.1957, bod: Zásady pro řízení a provádění zahraničních styků v oboru kultury, vědy a sportu.

z různých důvodů neexistovala, postupovalo MZV individuálně a sjednávalo každou akci zvláště buď oficiální cestou, nebo neoficiálně prostřednictvím spřátelených organizací. V takovém případě představoval plán rámec, z něhož MZV nemohlo vybočit.

V následujících třech letech se kulturní styky se zahraničím nadále rozrůstaly, a to jak z hlediska forem a obsahu kulturních výměn, tak teritoriálně – expanzí do nových zemí a oblastí. Československo se začalo více orientovat na tzv. *nesocialistické země pásma míru* v Africe, Asii a Latinské Americe, rozšířily se styky se Západem a samozřejmě i se Sovětským svazem a evropskými lidově demokratickými státy (zejména s NDR a Polskem).

Tento trend odpovídá nové úloze, kterou od druhé poloviny 50. let Československo hrálo v zahraniční politice socialistického bloku. Průmyslově rozvinutá země s relativně vysokou životní úrovní, s hospodářskými a kulturními vazbami na západní státy a s vyspělým kulturním životem měla sloužit jako „výkladní skříň socialismu“ a přesvědčit především méně rozvinuté země o výhodách socialistického zřízení.⁵⁹¹

Rozvoj kulturních styků se zahraničím si vyžádal novou rámcovou úpravu jejich řízení a provádění. Na přelomu let 1959 a 1960 provedlo ministerstvo státní kontroly prověrku na MZV, ministerstvu školství a kultury a v dalších resortech, které se zahraničními styky zabývaly, nebo je prováděly. Výsledky prověrky nebyly příliš povzbudivé, v dubnu 1960 proto vláda uložila ministrům zahraničních věcí a financí, aby ve spolupráci s dalšími zúčastněnými vládními činiteli a státními úředníky vypracovali návrh rámcových směrnic, upravujících jednotně řízení a provádění cest do zahraničí, kulturních, vědeckých a školských styků, vědecko-technické spolupráce a styků v rámci zdravotnických úmluv.⁵⁹²

V srpnu 1960 se zahraničními styky státní správy zabývalo i politbyro ÚV KSČ.⁵⁹³ Rozsáhlá kritika práce MZV, nedostatky v plánování a nerespektování skutečných kulturně-politických zájmů československé zahraniční politiky byly dalším

⁵⁹¹ Josef KALVODA : Role Československa v sovětské strategii, Nakladatelství DÍLO, Kladno 1999, str. 259-260.

⁵⁹² Usnesení vlády č. 346 ze dne 22.4.1960.

⁵⁹³ NA f. 1261/0/11 sv.273 ar.j.355 bod 5. Schůze PB ÚV KSČ z 9.8.1960.

impulsem pro organizační změny na ministerstvu zahraničních věcí⁵⁹⁴ a nový způsob řízení kulturních styků se zahraničím.

V září 1960 schválila vláda návrh nových rámcových zásad pro plánování, provádění, řízení a kontrolu zahraničních styků a zahraničních cest pracovníků resortů státní správy.⁵⁹⁵ Nová úprava zahraničních kulturních, školských a vědeckých styků spočívala v centralizaci jejich řízení a kontroly na ministerstvu zahraničních věcí. Ministr zahraničí nadále řídil a stanovoval zaměření všech kulturních, vědeckých a školských styků se zahraničím, předkládal vládě ke schválení návrh směrnice pro sestavování ročního plánu⁵⁹⁶ (vždy do 1. září) a celkový návrh plánu kulturních, vědeckých a školských styků (do 1. prosince), ve spolupráci s ministrem školství a kultury a prezidentem ČSAV zajišťoval projednání a podepsání prováděcích plánů ke kulturním dohodám a na základě zpráv příslušných resortů předkládal vládě souhrnnou zprávu o průběhu kulturních styků se zahraničím za uplynulý rok (do 31. března). Mimo to měl ministr zahraničních věcí právo provádět v případě nutnosti změny oproti směrnici schválené vládou a schvalovat návrhy akcí zahrnutých v plánech jednotlivých resortů.

Zásady ze září 1960 dále stanovily pravidla pro vlastní uskutečňování zahraničních styků. Za jejich uspokojivý průběh nesli odpovědnost příslušní ministři, popř. vedoucí úřadů a organizací, kteří se museli řídit následujícími zásadami:

- 1) *Ze státního rozpočtu hradit pouze akce, které jsou uskutečňovány v zájmu československé zahraniční politiky a v zájmu rozvoje československého hospodářství a kultury,*
- 2) *dbát maximálního politického a odborného využití každé cesty do zahraničí,*
- 3) *při výběru jednotlivých osob i akcí zachovávat maximální bdělost a ostražitost,*
- 4) *využívat získaných poznatků ze zahraničních styků pro efektivní rozvoj čs. vědy, techniky, národního hospodářství atp.*⁵⁹⁷

⁵⁹⁴ Důsledkem kritiky politbyra bylo vytvoření nového funkčního útvaru MZV – Kulturně propagačního sekretariátu. Vznikl spojením již existujícího Sekretariátu Propagační komise MZV s útvarem zabývajícím se koordinací kulturních, vědeckých a školských styků se zahraničím v sekretariátu náměstka ministra zahraničí Dr. J. Hájka.

⁵⁹⁵ Usnesení vlády č. 818 z 2. září 1960. Text návrhu též v A MZV f. Porady kolegia 1953-1989, kniha 51, porada kolegia ze dne 30.6.1960.

⁵⁹⁶ Návrh směrnice měl obsahovat stručné zdůvodnění a celkové náklady (v korunách i devisách) kulturních styků, jejich teritoriální zaměření a hlavní zamýšlené kulturní akce.

⁵⁹⁷ Usnesení vlády č. 818 ze dne 2.9.1960, část I. Všeobecná ustanovení.

Rámcová směrnice ze září 1960 pověřila MZV politickým řízením všech zahraničních styků na úseku kultury, vědy a školství, samo o sobě ale ministerstvo zahraničí tento druh styků neprovádělo. Zcela logicky bylo vlastní realizací kulturních, vědeckých a školských styků pověřeno ministerstvo školství a kultury.⁵⁹⁸ Nejasnosti, které vyplývaly z faktické dvojkolejnosti správy zahraničních styků, měly odstranit nové zásady spolupráce mezi MZV a MŠK, které vypracovalo kolegium MZV ve spolupráci s pracovníky ministerstva školství a kultury na podzim 1960.⁵⁹⁹

Zásady kladly důraz na spolupráci zmíněných resortů v politicko-administrativní oblasti, tedy při tvorbě koncepcí styků s jednotlivými zeměmi, politických směrnic pro sestavování plánů, při sjednávání plánů ke kulturním dohodám, při zajišťování jednotlivých akcí atd.⁶⁰⁰ Jediným výsledkem takové spolupráce ale bylo faktické zdvojnásobení administrativy spojené s řízením a prováděním zahraničních kulturních styků, takže ani tato úprava řízení kulturních, vědeckých a školských styků jejich reálné uskutečňování nijak neusnadnila, naopak je zatížila zbytečnou administrativou a neúnosně je zbyrokratizovala. Základní požadavek na pružnost a efektivnost zahraničních styků tak opět zůstal nevyslyšen, což se následně odrazilo v negativním hodnocení některých aspektů zahraničních styků v příštích letech.

Neefektivnost centralizace řízení zahraničních styků si brzy uvědomily i nejvyšší stranické orgány, na podzim 1963 uložilo politbyro ÚV KSČ ministři zahraničních věcí V. Davidovi předložit vládě návrh nové úpravy řízení zahraničních styků, která by odstranila stávající nedostatky a usnadnila jejich vlastní realizaci.

Ministerská komise, která byla pro tento účel sestavena, nejprve počítala s pouhou novelizací některých ustanovení vládního usnesení č. 818 z roku 1960, nakonec ale

⁵⁹⁸ V menším rozsahu pak zahraniční styky prováděla ČSAV, ministerstvo zemědělství (za Čs. akademii zemědělských věd), MNO, MV a Československý ústav zahraniční.

⁵⁹⁹ A MZV f. Porady kolegia 1953-1989, kniha 54. Porada kolegia ze dne 5.11.1960.

⁶⁰⁰ Zásady spolupráce mezi MZV a MŠK stanovily následující postup : MZV vypracuje návrh politické směrnice pro řízení a provádění kulturních, vědeckých a školských styků se zahraničím a pro propagaci ČSSR v zahraničí a předloží jej PB ÚV KSČ. Na základě schválené směrnice vypracuje MŠK koncepcie styků s jednotlivými zeměmi (ve spolupráci s teritoriálními odbory MZV a Kulturně propagačním sekretariátem), které projednají a schválí obě kolegia. Poté MZV sdělí MŠK své návrhy na uskutečnění konkrétních akcí v příštím roce, finanční stránku projedná MŠK s ministerstvem financí. Následně MŠK vypracuje podklady pro směrnici pro sestavení plánu, na jejichž základě MZV vypracuje konkrétní návrh celkové směrnice kulturních, vědeckých a školských styků se zahraničím a předloží jej vládě ke schválení. Po schválení směrnice vládou vypracuje MŠK návrhy předběžných plánů s jednotlivými zeměmi, MZV zajistí jejich projednání na čs.zastupitelských úřadech v cizině; případné připomínky pak MŠK zapracuje do definitivních návrhů a pošle zpět na MZV. Na základě těchto návrhů MZV vypracuje charakteristiku plánu kulturních styků se zahraničím na příští rok (pro PB ÚV KSČ) a celkový plán, který předloží vládě.

doporučila celé usnesení zrušit a vypracovat zcela nový návrh. Tento návrh měl reflektovat zvýšenou intenzitu zahraničních styků, rozvoj mezinárodních vztahů a vzrůstající úkoly čs. zahraniční politiky tak, aby „*veškeré československé zahraniční styky byly zaměřeny k neustálému zvyšování autority ČSSR jako země průmyslově vyspělé s vysokou životní úrovní a bohatou kulturou, k upevnování jednoty socialistického tábora...a aby v duchu leninských zásad mírového soužití a soutěžení přispívaly k upevnění míru a přátelství mezi národy.*“⁶⁰¹

Nová úprava, vtělená do textu vládního usnesení č. 437/1964, tentokrát spočívala v přenesení některých kompetencí na jednotlivé resorty (popř. ústřední úřady a orgány) a jejich vedoucí. Podle bodu 2 Všeobecných ustanovení příslušného návrhu usnesení vlády měli být ministři a vedoucí ústředních úřadů a orgánů plně odpovědni za zahraniční styky v rámci jejich působnosti. Zainteresovaná ministerstva a úřady nadále uskutečňovaly kulturní, vědecké a školské styky se zahraničím ve vlastní kompetenci (s výjimkou zvláště významných nebo nákladných akcí a významnějších neplánovaných akcí, které musel schválit i ministr zahraničních věcí a příslušný místopředseda vlády), samostatně sestavovaly roční plány svých zahraničních styků,⁶⁰² jednotliví ministři určovali zásady a způsob schvalování konkrétních akcí a podniků a odpovídali za ideové zaměření a odbornou a uměleckou úroveň styků prováděných přímo podřízenými orgány, institucemi, zařízeními i jednotlivci. Koordinátorem kulturních a školských styků zůstalo ministerstvo školství a kultury, vědecké styky řídila ČSAV.

Ministerstvu zahraničních věcí byly ponechány rozsáhlé kompetence v oblasti propagace Československa v zahraničí a politického řízení a celkové kontroly zahraničních styků všech resortů státní správy. MZV stále připravovalo a předkládalo vládě návrh kulturně politických směrnic pro přípravu a zpracování ročních plánů kulturních, vědeckých a školských styků na následující rok, vyjadřovalo se k ročním plánům jednotlivých resortů, zajišťovalo sjednávání kulturních dohod, schvalovalo složení kulturních delegací, organizovalo meziministerské porady k řešení a projednávání závažných kulturně politických problémů a hodnotilo průběh a výsledky kulturních styků se zahraničím za uplynulý rok.⁶⁰³

⁶⁰¹ Návrh usnesení vlády o úpravě zahraničních styků v oblasti státní správy a mezinárodních organizací. A MZV Porady kolegia 1953-1989, kniha 91. Porada kolegia ze dne 2. ledna 1964.

⁶⁰² Tyto plány schvaloval příslušný místopředseda vlády po předběžném vyjádření ministra zahraničních věcí.

⁶⁰³ Celkovou hodnotící zprávu o kulturních, vědeckých a školských stycích se zahraničím předkládalo MZV vládě každoročně do 30. června.

Decentralizace znamenala pro ministerstvo zahraničí jistou úlevu, protože rozdělila stávající agendu mezi několik subjektů. Další rozvoj kulturních styků, ke kterému měla nová směrnice přispět, byl ale zbržděn ekonomickými problémy, které Československo postihly v první polovině 60. let. Nedostatek finančních prostředků se odrazil v řadě omezení zahraničních styků, která ale poněkud paradoxně znamenala jejich lepší zaměření a vyšší efektivitu.⁶⁰⁴

V květnu 1965 se zahraničně-kulturními styky znovu zabývalo předsednictvo ÚV KSČ, neboť zmíněné vládní usnesení č. 437 z předchozího roku komplexně neřešilo otázky koordinace a jednotného ideového řízení kulturních styků se zahraničím. Nejvyšší stranický orgán kritizoval zejména fakt, že v Československu stále neexistuje „objektivní autoritativní orgán“ pro řízení předmětných styků, který by po vzoru jiných socialistických států řídil jak kulturní styky resortů státní správy, tak uměleckých svazů a společenských organizací.

Předsednictvo proto doporučilo a schválilo ustavit v rámci připravovaného Československého výboru pro kulturu „*Ústřední správu pro kulturní styky se zahraničím*“, jež by převzala úlohu autoritativního orgánu a v úzké spolupráci s MZV plnila základní úkoly ideologického řízení a koordinace kulturních styků se zahraničím v celostátním měřítku.⁶⁰⁵ Vlastní provádění kulturních vztahů se zahraničím mělo i nadále zůstat v kompetenci jednotlivých resortů, uměleckých svazů a dalších organizací, aby byl naplněn požadavek nepřetěžovat příliš administrativní aparát *Ústřední správy* a zajistit využití odborných znalostí a praktických zkušeností zainteresovaných orgánů.

Práci *Ústřední správy* měl řídit kolektivní orgán – *Rada*, složená ze zástupců těch složek, které se na provádění kulturních styků se zahraničím podílely nejvyšší měrou (tj. MZV, MZO, MF, ministerstvo zdravotnictví, Slovenská národní rada, umělecké svazy apod.) při zachování současného počtu pracovníků pověřených řízením kulturních styků se zahraničím v jednotlivých resortech. Úzká součinnost mezi *Ústřední správou*

⁶⁰⁴ Československo výrazně omezilo styky se zeměmi, u nichž investované prostředky neodpovídaly požadovaným výsledkům, přestalo dále rozšiřovat kulturní styky s evropskými socialistickými státy a zaměřilo se na země přednostního politického zájmu.

⁶⁰⁵ K úkolům *Ústřední správy pro kulturní styky se zahraničím* blíže viz Návrhy opatření na úseku řízení a propagace NA f. 1261/0/4 sv. 108 ar.j. 111 bod 5), schůze P ÚV KSČ ze dne 25.5.1965 bod: Rozbor možností a návrh opatření na posílení vlivu naší socialistické kultury a umění v zahraničí.

a ministerstvem zahraničí měla být zajištěna personálním propojením *Rady Ústřední správy* a kolegia MZV.⁶⁰⁶

Reorganizace řízení kulturních styků se zahraničím měla své dopady i na oblast zahraniční propagace ČSSR, protože návrh předsednictva ÚV KSČ předpokládal omezení kompetencí *Propagační komise* na záležitosti vysloveně politické propagace, tj. státní propagační akce a kampaně, propagaci turistiky, veletrhy, propagační činnost společenských organizací apod.⁶⁰⁷

Roku 1967 přešly kompetence a agenda týkající se kulturních styků se zahraničím z ministerstva školství a kultury na nově zřízené ministerstvo kultury a informací. Toto ministerstvo mělo provádět kulturní politiku, která by odpovídala „*současným proměnám socialistické společnosti*“ a zároveň zaručila komunistické straně její vedoucí roli ve společnosti.⁶⁰⁸ Předsednictvo ÚV KSČ schválilo koncepci činnosti MKI v červnu 1967, úředníkům nového ministerstva bylo mimo jiné uloženo přezkoumat všechny uzavřené kulturní dohody a znovu vypracovat koncepce styků s jednotlivými zeměmi. Na vlastní řízení a organizaci kulturně zahraničních styků se ale v zásadě nic nezměnilo, na skutečné změny si ministerstva kultury a informací a zahraničních věcí musela počkat ještě jeden rok.

Poslední pokus o nové řízení kulturně zahraničních styků, o němž je třeba se zmínit, souvisí s novým přístupem k zahraniční politice, který vyplynul z celospolečenských změn a demokratizačního procesu během tzv. Pražského jara roku 1968. Inovativní představy o dalším zaměření, náplni a způsobu provádění zahraničně kulturní politiky byly vtěleny do *Akčního programu MZV*, který kolegium projednávalo v květnu a červnu 1968.⁶⁰⁹ Autoři Akčního programu předpokládali značnou liberalizaci kulturní spolupráce mezi jednotlivými státy, větší prostor pro realizaci kulturních styků dostaly umělecké svazy a jednotlivci, přežilý dirigismus měla nahradit vlastní tvůrčí iniciativa kulturních pracovníků, umělců, vědců a dalších zainteresovaných osob a institucí. Na MZV zůstala soustředěna agenda spjatá s oficiálními styky (tj. státem dotované styky, u kterých vláda převzala materiální závazky), tedy uzavírání kulturních dohod

⁶⁰⁶ Podle návrhu předsednictva ÚV by příslušný náměstek ministra zahraničí (popř. jiný pověřený pracovník) byl členem Rady Ústřední správy a předseda Rady členem kolegia MZV.

⁶⁰⁷ NA f. 1261/0/4 sv. 108 ar.j. 111 bod 5), schůze P ÚV KSČ ze dne 25.5.1965 bod: Rozbor možností a návrh opatření na posílení vlivu naší socialistické kultury a umění v zahraničí.

⁶⁰⁸ NA f. 1261/0/5 sv.38 ar.j.38 bod 1. Schůze P ÚV KSČ ze dne 27.6.1967.

⁶⁰⁹ A MZV f. Porady kolegia 1953-1989, kniha 124. Porady kolegia ze dne 2.května a 5. června 1968.

a spolupráce v rámci mezinárodních organizací. Akční program také odsoudil dosavadní praxi jednostranného „ofenzivního pronikání“ československé kultury do zahraničí, Československo se mělo otevřít novým směrům a vlivům světové kultury a umění.

Vzhledem k posrpnovému vývoji a pozvolnému nástupu normalizace zůstal Akční program MZV pouze na papíře a řízení kulturních styků se zahraničím se nadlouho vrátilo do zajetých kolejí.

3.1.1.1. Zahraničně politické směrnice pro kulturní, vědecké a školské styky

Jak jsme se již zmínili v předcházející kapitole, začínal každoroční administrativní kolotoč přípravou zahraničně politické směrnice pro sestavování plánu kulturních styků, který ministerstvo zahraničních věcí vypracovalo do října (od roku 1961 do srpna) předcházejícího roku.

První dvě politické směrnice pro styky se zahraničím schválilo politbyro ÚV KSČ 27. prosince 1957⁶¹⁰ a 7. ledna 1958.⁶¹¹ „Zahraničně politické směrnice pro kulturní, vědecké a školské styky na úseku státní správy“ z ledna 1958 položily základ pro provádění zahraničně kulturní politiky v několika následujících letech. Kulturní styky se zahraničím se měly stát „účinným nástrojem československé zahraniční politiky v boji za mír, v úsilí o upevnění jednoty a prohlubování bratrské spolupráce zemí socialistického tábora..., aktivním prostředkem propagace předností socialistického zřízení...a šířitelem vlivu socialistické kultury v kapitalistických zemích v duchu principů mírového soužití dvou světových soustav s rozdílným společenským zřízením.“⁶¹²

Od roku 1960 měly politické směrnice pro sestavování plánu kulturních styků se zahraničím unifikovanou formu, obsahovaly úvodní charakteristiku (zásady) kulturních styků v následujícím roce, teritoriální zaměření plánu s přihlédnutím ke specifickým jednotlivých zemí a oblastí, přehled finančního zajištění styků u všech zúčastněných

⁶¹⁰ Směrnice pro zahraniční styky redakcí čs. tisku, rozhlasu, televize a pro zvaní zahraničních novinářů do ČSR na rok 1958. Usnesení 218. schůze PB ÚV KSČ z 27.12.1957. NA f. 1261/0/11 sv.163 ar.j.220 bod 6).

⁶¹¹ Kulturní, vědecké a školské styky se zahraničím na úseku státní správy v r. 1957 a směrnice pro rok 1958. Usnesení 220. schůze PB ÚV KSČ z 7.1.1958. NA f. 1261/0/11 sv. 163 ar.j. 220 bod 4).

⁶¹² Tamtéž.

resortů (v korunách i devizách), seznam nejdůležitějších kulturních akcí a v některých případech i zásady pro uzavírání prováděcích plánů ke kulturním dohodám.

Všechny směrnice a následně i roční plány zdůrazňovaly politickou stránku kulturních vztahů s důrazem na jejich účelnost, efektivnost a propagační využití ve prospěch československých zájmů v zahraničí.

Teritoriálně rozlišovaly směrnice i plány tři hlavní zájmové oblasti. V první řadě se jednalo o socialistické země v čele se Sovětským svazem, který obecně platil za vzor socialistické kultury a umělecké tvorby, na jehož základě probíhala výchova čs. kulturních pracovníků i široké veřejnosti. Se SSSR také Československo udržovalo nejrozsáhlejší styky ve všech oblastech kulturního života. Z evropských socialistických zemí se Československo soustředilo na své nejbližší sousedy – NDR, Polsko a Maďarsko. V Rumunsku a Bulharsku narážely československé snahy o navázání užších a pravidelných vzájemných kulturních styků na finanční obtíže zmíněných států a na odlišnou organizační strukturu řízení zahraničních styků. Ve vztahu k socialistickým státům totiž Československo stále více uplatňovalo politiku přímých kontaktů mezi jednotlivými vědeckými, odbornými a školskými institucemi, popř. uměleckými svazy, tedy praxi, jež byla např. pro Rumunsko zcela nepřijatelná.

S Polskem, Maďarskem a zejména s Německou demokratickou republikou udržovalo Československo čilé kulturní, vědecké i školské styky. Oficiálně měla československo-polská a československo-maďarská kulturní spolupráce přispívat k upevnění ideologické jednoty všech států socialistického tábora a konsolidaci komunistických režimů otřesených událostmi z léta a podzimu 1956. Československý zájem se soustředil zejména na navázání a rozvíjení oboustranně prospěšných kontaktů v oblasti školství, výměny studentů a profesorů, koordinaci příprav vysokoškolských učebnic, přímý styk univerzit, odborných a školských zařízení a na styk ČSAV s jejími zahraničními protějšky.

V případě NDR se k rozsáhlým školským stykům přidávaly i bohaté kulturní výměny – zájezdy divadelních a pěveckých souborů, hudebních těles i jednotlivých umělců, NDR se tak řadila v rozsahu a rozmanitosti kulturních styků na druhé místo, hned za Sovětský svaz.⁶¹³

⁶¹³ V této souvislosti upozorňovalo MŠK na velkou nevyváženost plánování kulturních styků se socialistickými státy, protože styky se SSSR a NDR představovaly více než polovinu celkového objemu kulturních styků a spotřebovaly také nejvíce finančních prostředků. Proto MZV přistoupilo k určité restrikci a v plánu na rok 1960 již nepočítalo s dalším rozšiřováním styků s NDR. A MZV f. Porady kolegia 1953-1989, kniha 45. Porada kolegia z 11.11.1959.

Úzké vazby mezi ČSSR a NDR se konkrétně projevily po srpnu 1961, kdy Československo pohotově reagovalo na německé žádosti o pomoc při organizaci kulturního života v zemi a o třetinu navýšilo počet kulturních a školských výměn; ČSAV zároveň vyslala do NDR několik vysoce kvalifikovaných pracovníků.⁶¹⁴ Roku 1963 se v čs.-německé spolupráci objevily první potíže, německá oficiální místa kritizovala československou kulturní politiku, k vážnější roztržce ale zatím nedošlo, i proto, že českoslovenští představitelé považovali německou kritiku za nedorozumění, nikoliv za počátek dlouhodobých rozporů. Povahu krize dostaly čs.-německé vztahy až v průběhu jara 1968, kdy NDR přestala do Československa vysílat své stipendisty, vědce na mezinárodní kongresy a výrazně omezila i další kulturní kontakty.

Z mimoevropských socialistických zemí udržovalo Československo kontakty s Čínou (po sovětsko-čínské roztržce na počátku 60. let ale byly čs.-čínské kulturní styky omezeny na minimum), Vietnamskou demokratickou republikou, KDR a od roku 1959 i s Kubou. S těmito většinou velmi vzdálenými státy navazovalo Československo především školské styky a poskytovalo pomoc ve formě stipendií pro místní studenty. Ve všech spřátelených státech pak Československo pořádalo ve větším či menším rozsahu kulturně propagační akce spojené s připomínkou důležitých státních (popř. stranických) výročí.

Druhou kategorií států, s nimiž Československá republika navazovala a udržovala kulturní vztahy, tvořily rozvojové země Asie, Afriky a Latinské Ameriky.⁶¹⁵ Význam rozvojových zemí pro československou zahraniční politiku a zejména zahraniční obchod neustále vzrůstal, což se odrazilo v požadavku MZV zintenzivnit vzájemné styky i v kulturní oblasti. Vzhledem k velké vzdálenosti, jazykovým bariérám a kulturním odlišnostem přicházely v úvahu především školské a vědecké styky, pro studenty z rozvojových zemí byl také vyhrazen značný počet stipendijních míst na českých a slovenských vysokých školách. Další oblíbenou formou československé pomoci bylo vysílání našich odborníků z oblasti školství, techniky, stavebnictví nebo energetiky, o něž byl v rozvojových zemích velký zájem.

Rozsah školské pomoci se ale brzy ukázal jako ne příliš efektivní, do ČSSR přijížděli i studenti, u nichž se nedal očekávat „*kladný vztah k socialistickému zřízení*“

⁶¹⁴ A MZV f. Porady kolegia 1953-1989, kniha 65. Porada kolegia z 26. října 1961.

⁶¹⁵ V některých dokumentech se setkáváme i s označením hospodářsky méně vyvinuté země.

a k jeho další propagaci po návratu ze studií,⁶¹⁶ takže vynaložené nemalé finanční prostředky neodpovídaly dosaženým výsledkům. Od roku 1963 se školská pomoc měla orientovat na výchovu středoškoláků v různých učebních oborech a od následujícího roku zavedly československé zastupitelské úřady při výběru kandidátů studia v ČSSR konkurzní řízení.⁶¹⁷

Mezi nejvýznamnější československé partnery z rozvojových zemí patřil Egypt, aktivit československého kulturního střediska v Káhiře i práce čs. egyptologů si cenily obě strany. Na africkém kontinentu se Československo soustředilo na země jako Ghana, Guinea a Etiopie, v ostatních zemích Černé Afriky stále přetrvával silný vliv Francie a československé snahy o navázání hlubších kulturních kontaktů vyznívaly většinou naprázdno. Na středním Východě zaujímal v československé strategii nejdůležitější postavení Irák, irácké úřady se ale k čs. iniciativám stavěly spíše opatrně.⁶¹⁸ Ani kulturní styky s Indií a Indonésií nebyly z československého pohledu uspokojivé, tyto státy ostatně měly zájem spíše o poskytnutí československého úvěru než o užší kulturní spolupráci.⁶¹⁹ V oblasti Latinské Ameriky navazovalo Československo kulturní kontakty jen s obtížemi, řada zemí v této části světa byla pod přímým vlivem USA, popř. v nich držely moc pravicové diktatury nebo vojenské junty a o sblížení s Československem neprojevovaly zvláštní zájem.

Posledním typem států, na které mělo Československo kulturní vazby, byly kapitalistické země Západu. Jednalo se především o evropské země; se Spojenými státy, Kanadou a Austrálií ČSR neudržovala stabilní styky, zámořské státy o to koneckonců ani nejevily zvláštní zájem. Jistou výjimku představuje Japonsko, se kterým Československo udržovalo pravidelný a poměrně rozsáhlý styk.⁶²⁰ Podle zahraničně politické směrnice z ledna 1958 se měla Československá republika orientovat na rozvoj styků s těmi kapitalistickými zeměmi, kde existovaly „značné pokrokové síly“ (Francie,

⁶¹⁶ Hodnotící zpráva MZV z března 1963 upozorňovala na fakt, že středoškolsky vzdělaní studenti, kteří přijíždějí do ČSSR k vysokoškolskému studiu, pocházejí z vládních nebo náčelnických rodin a nemají tedy vhodný kádrový profil.

⁶¹⁷ Zpráva o kulturních, školských a vědeckých stycích se zahraničím v roce 1964. A MZV f. Porady kolegia 1953-1989, kniha 103. Porada kolegia ze dne 3. dubna 1965.

⁶¹⁸ Roku 1961 si MZV stěžovalo ve své každoroční zprávě na postup iráckých oficiálních míst, která stále oddalují podpis prováděcího plánu ke kulturní dohodě a blokuji zřízení československého kulturního střediska v Bagdádu. A MZV f. Porady kolegia 1953 – 1989 kniha 58. Porada kolegia ze dne 23.3.1961.

⁶¹⁹ Josef KALVODA: Role Československa v sovětské strategii, str. 266.

⁶²⁰ Roku 1961 uspořádala Hudební a divadelní agentura v Japonsku celkem 152 vystoupení hudebních těles, uměleckých souborů a jednotlivců, tj. pouze o 5 méně než ve Francii a o 16 více než v Itálii. A MZV f. Porady kolegia 1953 – 1989 kniha 69. Porada kolegia ze dne 15.3.1962.

Itálie, Velká Británie) a mimořádnou pozornost věnovat i evropským neutrálním státům Rakousku, Švýcarsku a Skandinávii.

Ve vztahu ke kapitalistickým státům šlo především o prosazování československých politických zájmů, ČSR si měla vždy ponechat iniciativu na své straně a nepřipustit, aby západní ideologie narušila ideový monopol komunistického režimu. Cílem československých kulturních akcí v kapitalistickém zahraničí byla jednak propagace socialistického Československa jako země průmyslově i kulturně vyspělé, jednak objasňování československých stanovisek k různým problémům evropské a světové politiky. Mimořádný zájem věnovalo ministerstvo zahraničních věcí německé problematice, v zemích sousedících s Německou spolkovou republikou varovaly československé kampaně před údajným nárůstem německého militarismu a revanšismu a v 60. letech i před pokusy SRN o vlastní jaderné vyzbrojení. Německá otázka zasáhla i do vývoje československo-francouzských vztahů, Černínský palác sledoval snahy o francouzsko-západoněmecké sblížení s velkým znepokojením a po podepsání francouzsko-německé smlouvy o spolupráci v lednu 1963 československá vláda oficiálně protestovala.

Těžiště kulturních akcí na Západě spočívalo v kulturních podnicích všeho druhu, narozdíl od rozvojových zemí, kde hrálo prvořadou úlohu školství. Do kapitalistických států sice také směřovali českoslovenští stipendisté z řad studentů i profesorů, v porovnání se socialistickými zeměmi jich ale byl mnohem menší počet. Kromě toho byla délka studijního pobytu v kapitalistické cizině většinou omezoována na několik týdnů nebo měsíců (populární byly zejména měsíční jazykové kurzy o letních prázdninách), na rozdíl od socialistických států, kde mohl český nebo slovenský student absolvovat celé studium.⁶²¹ Politické směrnice nařizovaly zúčastněným resortům přistupovat k jednotlivým kapitalistickým zemím diferencovaně, respektovat jejich národní specifika a využívat je k vlastnímu prospěchu. Snaha spojit politický účinek s vlastním obsahem kulturních podniků v zahraničí ale často narážela na nesouhlas tamních úřadů, které si rozhodně nepřály jakoukoli socialistickou propagandu na svém území.

⁶²¹ A MZV f. Porady kolegia 1953 – 1989. Porada kolegia ze dne 9.8.1957.

3.1.1.2. Finanční zajištění kulturních styků se zahraničím

Rozsáhlé kulturní, vědecké a školské styky, které Československo od konce 50. let udržovalo, vyžadovaly značné finanční náklady. Relativně malé Československo navázalo v průběhu několika let kontakty s desítkami zemí; s řadou z nich uzavřelo i závazné kulturní dohody.⁶²²

Finanční rozpočet zahraničně kulturních styků sestavovaný ministerstvem financí byl závislý na celkové hospodářské situaci Československa, takže se v něm plně projevila ekonomická krize první poloviny 60. let. K omezování nákladů ale docházelo již dříve, i když se promítlo jen v některých resortech a rozpočtových kapitolách.⁶²³ Následující tabulka přehledně ukazuje snižování rozpočtu v letech 1961 – 1964, patrné je i následující oživení ekonomiky a nárůst rozpočtu od roku 1965.

Tabulka – rozpočet kulturních styků se zahraničím⁶²⁴

Plán na rok	rozpočet v čs. korunách	rozpočet v devisách
1961	35.963.000	9.840.000
1962	26.379.400	8.657.400
1963	19.354.000	5.665.000
1964	19.388.200	5.738.000
1965	23.140.000	5.960.000
1966	23.948.000	1.810.000 (jen pro KS*)
1967	42.048.000	9.247.000
1968	48.875.000	12.802.000

*KS = kapitalistické státy

Vzhledem ke stále striktnějším finančním limitům muselo MZV i ostatní zúčastněná ministerstva a centrální úřady neustále hledat cesty, jak ušetřit. Jednou z možností bylo omezit velké a nákladné akce jak v lidově demokratických zemích, tak

⁶²² Roku 1957 uzavřelo Československo kulturní dohody s KLDŘ, Vietnamem, Mongolskem, Čínou, Egyptem a Sýrií, roku 1960 dohody s Ghanou, Mali a Kambodžou, na počátku následujícího roku pak s Etiopií a Indonésií; kulturní dohody s evropskými socialistickými státy byly samozřejmostí. Roku 1961 ČSSR prováděla kulturní styky s 55 státy, s 26 z nich byly uzavřeny kulturní dohody. A MZV f. Porady kolegia 1953 – 1989 kniha 69. Porada kolegia ze dne 15.3.1962.

⁶²³ Roku 1958 se resortům mimo MŠK snížil rozpočet o přibližně 36%, celkové náklady na kulturní styky se zahraničím ale zůstaly prakticky stejné.

⁶²⁴ Údaje použité v tabulce jsou převzaty z Politických směrnic pro přípravu plánů kulturních, školských a vědeckých styků z let 1960 – 1967.

v kapitalistických státech. Od roku 1960 pořádalo MZV v socialistických zemích pouze jednu významnější akci za dva roky. Další z cest, kterou Československo hojně využívalo, především ve vztazích ke kapitalistickým státům, byly kulturní styky po komerční linii. Tímto způsobem mohlo MZV omezit náklady na kulturní podniky na nutné minimum a navíc získat cenné valuty. Komerční styky se uplatňovaly i mezi socialistickými státy, československá agentura Pragokonzert plánovala na rok 1964 devisové příjmy z těchto zemí ve výši 5 500 000,- Kčs, na rok 1966 ve výši 8 000 000,- Kčs a o dva roky později již měl zisk Pragokonzertu dosáhnout částky 9 500 000,- Kčs.⁶²⁵

Neméně využívanou úsporou finančních prostředků se brzy staly tzv. bezdevisové výměny, tj. výměny osob, delegací, souborů atp., při nichž pobytové výlohy hradí přijímající strana. Tato forma styků se ve velkém rozsahu uplatnila mezi socialistickými státy (na základě prováděcích plánů ke kulturním dohodám), méně pak při zájezdech do zemí s jiným společenským zřízením. Resorty státní správy rozlišovaly dva druhy bezdevisového styku:

1. bezdevisové styky hrazené ze státního rozpočtu
2. bezdevisové styky hrazené z vlastních prostředků vysílaných osob, příp. s částečným příspěvkem ze státního rozpočtu.

Ze státního rozpočtu byly hrazeny akce sjednané ministerstvem zahraničí (nebo ministerstvem školství a kultury) na základě plánu, druhý typ bezdevisových styků provádělo pouze MŠK a ČSAV, a to výhradně v rámci socialistických zemí.

I na bezdevisové výměny se vztahovaly předpisy o organizaci a řízení kulturních styků se zahraničím, o nichž již byla řeč níže. Na základě vládního usnesení č. 818 z 2. září 1960 musely mít všechny bezdevisové styky výlučně pracovní nebo studijní charakter a vysílaná osoba byla povinna odevzdat po svém návratu souhrnnou zprávu o pobytu v zahraničí.

Vzhledem k rostoucí oblibě bezdevisových styků a nárůstem související administrativy navrholo MZV v listopadu 1960 nová opatření při jejich realizaci. Agenda spojená s cestovními doklady na vlastní náklady vysílaných osob měla být přenesena ze zahraničního odboru MŠK na příslušné krajské orgány (např. u studentů odborných škol

⁶²⁵ NA f. 1261/0/5 sv. 39 ar.j. 40 bod 3. Schůze PÚV KSČ ze dne 18.7.1967.

na odbory pro školství a kulturu KNV) a v případě vysokoškolských studentů na jednotlivé rektoráty vysokých škol.⁶²⁶

Od roku 1965 se finanční rozpočet zahraničně kulturních styků začal opět zvyšovat. I přes to nadále platila různá úsporná opatření přijatá v předchozích letech. Jednalo se zejména o soustředění československých zájmů do konkrétních oblastí, co největší využití komerčních styků a omezení vztahů s těmi zeměmi, které i přes snahy československé diplomacie nejevily o rozvoj kontaktů se socialistickým Československem zájem.

3.1.1.4. Koncepce vztahů s Francií

V souvislosti s přípravou rámcových směrnic pro řízení a provádění zahraničních styků státní správy připravilo ministerstvo zahraničních věcí mj. i koncepci vztahů s Francií, kterou kolegium MZV schválilo 17. října 1958.⁶²⁷

Koncepce styků s Francií stanovila cíle československých zahraničních akcí v politické, hospodářské a kulturní oblasti, při jejichž realizaci mělo MZV vycházet několika základních zásad:

- 1) „*podporovat zájmy sovětské zahraniční politiky,*
- 2) *využívat rozporů mezi Francií a USA, SRN a Velkou Británií,*
- 3) *poskytovat pomoc Komunistické straně Francie a francouzským pokrokovým organizacím,*
- 4) *postupně zvyšovat vzájemné obchodní výměny tak, aby Francie mohla oslabit pozici SRN jako hlavního čs. obchodního partnera v západní Evropě,*
- 5) *podporovat národněosvobozený boj ve francouzských koloniích,*
- 6) *propagovat československou kulturu, vědu a umění, ale upustit od dosud praktikovaného požadavku přísné reciprocity, která je v současné době pro ČSR nevýhodná.*“⁶²⁸

⁶²⁶ A MZV f. Porady kolegia 1953 – 1989 kniha 54. Porada kolegia ze dne 12.11.1960.

⁶²⁷ A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie karton 2. Roku 1958 vznikly mimo koncepce vztahů s Francií i podobné koncepce se severskými státy, Irákem a Velkou Británií, roku 1959 MZV schválilo koncepci vztahů se státy Latinské Ameriky a USA a roku 1960 pak koncepci styků s Kanadou, Austrálií, Kubou, Uruguayí, Argentinou a Řeckem.

⁶²⁸ Tamtéž.

Ve sféře kulturních styků doplnila říjnovou koncepci „*Dlouholetá koncepce ministerstva školství a kultury pro provádění kulturních a školských styků s Francií*“ z konce roku 1960.⁶²⁹ Podle jejích ustanovení se MŠK mělo při plánování a realizaci kulturních akcí ve Francii zaměřit na francouzskou dělnickou třídu (tj. odbory a pokrokové organizace), společnost France-Tchécoslovaquie, kooperaci s francouzskými komunisty a především na francouzský venkov. Do Paříže chtělo MŠK soustředit pouze nejvýznamnější kulturní podniky, které mohly v silné konkurenci světového umění uspět. Menší akce pak měly větší šanci oslovit Francouze v provinčních městech a na venkově, kde nebylo publikum přesycené kulturními událostmi světového významu jako ve francouzské metropoli.⁶³⁰

3.1.2. Propagace Československa v zahraničí

3.1.2.1. Úpravy řízení zahraniční propagace Československa 1955 – 1968

Využití československé kultury, vědy a umění v zahraničních stycích bylo často prvním způsobem, jak navázat kontakt se státy, které jinak spolupráci s komunistickým Československem odmítaly. Také ideologický rozměr kulturních styků představoval důležitý faktor pro vedení čs. zahraniční politiky, jejímiž hlavními cíly byla mimo jiné propagace výhod socialistického státního zřízení. Ideologicko-propagační hledisko proto hrálo při přípravách kulturních akcí v zahraničí mimořádně důležitou roli. Pouze propagačně využitelná a využitá akce byla chápána jako žádoucí a úspěšná.

K prvnímu pokusu sjednotit praxi československé propagace do zahraničí došlo v prosinci 1955,⁶³¹ kdy politické byro ÚV KSČ uložilo ministrům kultury a školství a zahraničí vypracovat návrh na zřízení instituce pro zahraniční propagaci Československa. Předložený návrh, který předpokládal vytvoření *Výboru pro propagaci ČSR v zahraničí* ale politbyro zamítlo a celá záležitost byla odsunuta do druhé poloviny roku 1956, kdy měli zmínění ministři předložit novou, upravenou variantu návrhu. Nový návrh soustředil veškerou propagaci ČSR v zahraničí do rukou ministra zahraničních věcí a jeho poradního orgánu – *Tiskové a propagační rady*, plánování

⁶²⁹ A MZV f. Porady kolegia 1953-1989 kniha 55. Porada kolegia ze dne 9. prosince 1960.

⁶³⁰ Tyto body se poté s železnou pravidelností objevovaly v rámcových plánech kulturních výměn. Srovnej A MZV f. Porady kolegia, knihy 33, 40, 45, 54, 65, 77 a 89, návrhy plánů kulturních, školských a vědeckých styků Československa se zahraničím.

⁶³¹ A MZV f. Porady kolegia 1953-1989 kniha 28, schůze PB ÚV KSČ z 12.12.1955.

státní propagace by tak bylo centralizováno a koordinováno v jediné instituci, která by zároveň dohlížela na realizaci naplánovaných projektů a hodnotila jejich úspěšnost.⁶³² Výkonným orgánem pro propagaci Československa v zahraničí pak měla být pracovní skupina v tiskovém odboru MZV, jejíž předseda měl zároveň zasedat v *Tiskové a propagační radě*.

V květnu 1957 předložil politickému byru ÚV KSČ své návrhy na novou organizaci zahraničně politické propagace ČSR *Československý ústav zahraniční*.⁶³³ Podle názoru pracovníků ČÚZ měl Ústav převzít odpovědnost za péči o československé školství v cizině, ideově řídit práci společností přátel a československých kulturních středisek v lidově-demokratických zemích a ve svých rukou soustředit i agendu *Ústředny pro propagaci filmem v zahraničí*.⁶³⁴

Návrhy ČÚZ narazily na zásadní nesouhlas ministerstva zahraničí, které poukázalo na fakt, že by podobná organizace propagace ČSR do zahraničí ztížila její účinnost a pružnost a začlenění několika různorodých agend pod správu Československého ústavu zahraničního by pravděpodobně ochromilo jeho práci s krajanskými organizacemi, ke které byl primárně zřízen. Navíc právní řád kapitalistických zemí, kde krajanské spolky působily, většinou zakazoval politickou činnost takových sdružení, takže tyto nemohly sloužit jako účinný nástroj politické propagace Československa v zahraničí. Propagační činnost tak měla i nadále podléhat zastupitelským úřadům a potažmo MZV, které mělo i nadále zůstat řídicím a koordinačním orgánem československé propagace v zahraničí.⁶³⁵

⁶³² Tisková a propagační rada měla být složena z předsedy, kterým byl náměstek ministra zahraničí a členů, na které byli navrhováni náměstkové ministrů školství a kultury, financí a zahraničního obchodu, vedoucí tajemník Československého svazu novinářů, zástupci ÚRO, ČSM, ÚV KSČ, vedoucí tiskového odboru MZV a další. Srov. A MZV f. Porady kolegia 1953-1989 kniha 28.

⁶³³ Československý ústav zahraniční byl založen ke konci roku 1928 jako nevládní neziskové občanské sdružení, zabývající se spoluprací s českými krajanskými spolky ve světě. Po únorovém převratu byl ústav začleněn do struktury ministerstva zahraničních věcí a převzal „rolí propagátora socialistického Československa u českých a slovenských diaspor v kapitalistické cizině“. K činnosti ústavu srov. Stanislav BROUČEK – Tomáš GRULICH: *Domácí postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách (1918 – 2008)*. Nakladatelství Public History s.r.o., Praha 2009, 231 s.

⁶³⁴ NA f. 1261/0/11 sv. 138 ar.j. 180 b.13) schůze PB ÚV KSČ ze dne 7.5.1957, bod: Rozšíření činnosti Československého ústavu zahraničního v Praze.

⁶³⁵ Tamtéž. Jediným reálným návrhem, který ČÚZ předložil, tak zůstala péče o krajanské školství, se kterým souhlasilo jak ministerstvo zahraničí, tak ministerstvo školství a kultury. Tuto změnu ale v říjnu 1957 zamítlo politické byro ÚV KSČ a řízení československého školství v cizině zůstalo v kompetenci MŠK. Snaha soustředit pod ČÚZ propagaci do zahraničí byla brána jako projev „velikášských tendencí“ a snahy vytvořit z Československého ústavu zahraničního velkou organizaci s co nejmenší vazbou na MZV, a také jako výraz osobních ambicí jeho předsedkyně M. Trojanové. Srovnej NA f. 1261/0/11 sv. 155 ar.j. 205 b.7) schůze PB ÚV KSČ ze dne 15.10.1957 k bodu Činnost Československého ústavu zahraničního a f. 1261/2/4 sv. 2 ar.j. 33 „Rozbor situace v Československém ústavu zahraničním a návrhy na řízení“, nedatováno.

K definitivní administrativní úpravě řízení propagace do zahraničí přistoupily stranické orgány až na jaře 1958.⁶³⁶ S návrhem změnit organizaci propagace do zahraničí přišlo tentokrát MZV. Ministerstvo kritizovalo především dosavadní roztržitost a nekoordinovanost propagačních akcí. Propagací Československa v zahraničí se zabývala celá řada organizací a institucí (tisk, rozhlas, televize, Ústřední informační služba, ČÚZ, ÚRO, Čedok, svazy mládeže, studentů, žen ..., umělecké svazy apod.), které spolu navzájem nespolupracovaly a soustředily se pouze na vlastní úzkou oblast zájmu.

Velké nedostatky trápily zejména propagaci tiskem. Zpráva MZV upozorňovala na nedostatečné obsazení redakcí propagačních cizojazyčných časopisů, kde chyběli jazykově vybavení redaktoři, na nedostatek papíru i nekvalitní tisk. Ani práce článkové služby ČTK nesplňovala požadavky MZV, i tady postrádali kvalifikované pracovníky. Velký problém představovala nízká úroveň překladů českých a slovenských knih, pro cizince nebyly k dispozici ani základní publikace o Československu, bedekry apod.

Možnosti nápravy tohoto neuspokojivého stavu propagace ČSR v zahraničí vidělo ministerstvo zahraničních věcí v důsledné centralizaci řízení zahraniční propagace vytvořením speciálního orgánu při MZV pod vedením resortního ministra. Vlastním řízením zahraniční propagace měl být pověřen jeden z náměstků ministra, pod kterého by zároveň spadal i tiskový odbor MZV a pracovní skupina pro kulturní styky se zahraničím. Poradním orgánem ministra zahraničí ve věcech zahraniční propagace by byla *propagační rada*, složená z náměstka ministra (předseda) a zástupců různých oddělení ÚV a ministerstev (MZO, MF), ředitele Orbisu, Čedoku a dalších.

Upravený návrh na propagaci ČSR v zahraničí projednalo politbyro v březnu 1958. Místo navrhované propagační rady schválilo vedení KSČ zřízení zvláštní komise při MZV v čele s ministrem V. Davidem. Za členy byli nominováni F. Nečásek, K. Bedrna, A. Hradecký, vedoucí TO MZV Písek, ředitel Státního filmu J. Marek a zatím neurčený pracovník ministerstva vnitra.⁶³⁷ Veškerou propagační a informační činnost Československa do zahraničí (s výjimkou propagace výlučně komerčního charakteru) měl nadále řídit ministr zahraničních věcí podle směrnic a pokynů orgánů ÚV KSČ. Politbyro schválilo i navrhované personální změny a na MZV tak vznikla nová pracovní skupina. Složení *Propagační komise* se v listopadu 1959 změnilo,

⁶³⁶ NA f. 1261/0/11 sv. 169 ar.j. 228 b.11), schůze PB ÚV KSČ z 4. března 1958, bod: Organizace propagace ČSR v zahraničí.

⁶³⁷ Tamtéž.

novými členy se stali dr. V. Křístek (náměstek ministra školství), A. Poledňák (ústřední ředitel Čs. filmu), J. Šmíd (ústřední ředitel ČTK), B. Švec (ředitel čs. zahraničního vysílání) a vedoucí IV. oddělení ÚV KSČ Z. Urban.⁶³⁸ K výměnám a doplňování členů komise pak docházelo pravidelně každý rok.

Výkonným orgánem *Propagační komise MZV* byl nejprve *Sekretariát Propagační komise*, jehož pracovníci pod vedením šéfa TO MZV připravovali materiály pro jednání komise, zabezpečovali plnění jednotlivých usnesení a podávali shrnující zprávy o československé propagační činnosti v zahraničí. Po kritických připomínkách PB ÚV KSČ k práci komise, vtělených do usnesení z 9. srpna 1960, došlo na MZV k organizačním změnám, jejichž výsledkem bylo zřízení nového funkčního útvaru MZV (podřízenému náměstkovi ministra) – *Kulturně propagačního sekretariátu (KPS)*. Ten vznikl spojením Sekretariátu Propagační komise s útvarem zařazeným v sekretariátu náměstka ministra J. Hájka, zabývajícím se koordinací kulturních, vědeckých a školských styků se zahraničím.⁶³⁹

I přes přijatá opatření ztrácela postupně činnost *Propagační komise* na efektivitě i smysluplnosti, stala se nevýkonným, strnulým orgánem chrlícím desítky stran materiálů, které nikdo nečetl, ani nepotřeboval. Po lednu 1968 nebyla *Propagační komise* schopná reagovat na probíhající změny, decentralizaci pravomocí, na vlastní iniciativu vládních orgánů. 21. června 1968 ministr zahraničí Jiří Hájek navrhl tajemníku ÚV KSČ J. Lenártovi Propagační komisi zcela zrušit a nahradit ji menším poradním sborem ministra, ve kterém by zasedli čeští a slovenští experti.⁶⁴⁰ Vzhledem k srpnovým událostem roku 1968 tento návrh zapadl a propagace do zahraničí dál probíhala ve vyjetých kolejích.

3.1.2.2. Propagace ČSR v letech 1958 – 1968

Propagace Československa do zahraničí podléhala od roku 1958 centrálnímu plánování. První plán z června 1958 (na průběžný rok) rozlišoval tři hlavní směry propagace – do socialistických zemí, do kapitalistických zemí a do nesocialistických

⁶³⁸ NA f. 1261/0/11 sv. 238 ar.j.319 b.6), schůze PB ÚV KSČ z 10.11.1959 bod: Zahraniční styky a propagace ČSR v roce 1959 a směrnice pro rok 1960.

⁶³⁹ Kulturně propagační sekretariát byl rozdělen na dvě samostatná oddělení, která se zabývala propagací v zahraničí a koordinací kulturních a intelektuálních kontaktů s cizinou. A MZV f. Porady kolegia 1953-1989 kniha 126, porada kolegia ze dne 16.5.1969, bod: Návrh na novou organizační strukturu dosavadního KPS.

⁶⁴⁰ Tamtéž.

zemí tzv. pásma míru. Geografické zaměření propagace tedy směřovalo do stejných oblastí, jako již zmíněné *Směrnice pro kulturní styky se zahraničím*. I to dokazuje naprosté provázání kultury a ideologie v socialistickém Československu.

Strategie československých propagátorů se lišila v závislosti na společenském zřízení jednotlivých zemí, kam propagace směřovala. V zemích socialistického tábora se ČSR soustředila na podporu ideologické jednoty, tj. na potírání všech nekonformních, „reakčních“ a kontrarevolučních tendencí a proudů, které ohrožovaly „ideologickou čistotu“, a to zejména v Polsku a Maďarsku. V nesocialistických zemích pásma míru, kam Československo pronikalo zatím jen pomalu, byla propagace zaměřena spíše defenzivně, na obranu proti americkým protikomunistickým kampaním a boj proti imperialismu.

Propagace československých zájmů narážela na největší obtíže v západních kapitalistických státech. V každé z těchto zemí muselo Československo volit odlišnou taktiku tak, aby se nedostalo do konfliktu s místními správními úřady, který by mohl závažně poškodit československou pověst v cizině, a zároveň neodradilo širší veřejnost, kterou bylo nutné oslovit a ovlivnit. Aktéři československé zahraniční politiky se poučili z minulých chyb a začali více respektovat veřejné mínění, sociální strukturu a politické rozvrstvení v zemích, kde na rozdíl od Československa neexistoval informační monopol jedné strany a občané si mohli utvářet názor svobodně a nezávisle na sdělovacích prostředcích.⁶⁴¹

3.1.2.3. Plánování propagace

Od roku 1958 sestavovali odpovědní pracovníci MZV roční plány propagace ČSR v zahraničí. První plán na rok 1958 určil za hlavní propagační akce tohoto roku celkem devět podniků,⁶⁴² které mohly být úspěšně využity jak v socialistických, tak v kapitalistických státech (samozřejmě až na propagaci výsledků XI. sjezdu KSČ, u níž se nedal v zemích mimo socialistický tábor očekávat nějaký ohlas). Velké naděje vkládali českoslovenští organizátoři do již probíhající Světové výstavy v Bruselu, která

⁶⁴¹ Propagační akce se měly zaměřit na politiku mírového soužití a přátelské spolupráce mezi národy a s tím související boj proti atomovému vyzbrojování (zejména SRN). NA f. 1261/0/11 sv. 181 ar.j. 147 b. 13), schůze PB ÚV KSČ ze dne 30.6.1958, bod: Plán propagace ČSR do zahraničí na rok 1958.

⁶⁴² Jednalo se např. o XI. sjezd KSČ, 40. výročí vzniku samostatného Československa, 20. výročí Mnichova, Světovou výstavu v Bruselu, Pražské hudební jaro a filmový festival v Karlových Varech apod. Srov. NA f. 1261/0/11 sv. 181 ar.j. 147 b. 13), schůze PB ÚV KSČ ze dne 30.6.1958, bod: Plán propagace ČSR do zahraničí na rok 1958.

přinesla Československu nečekaný úspěch, i do 20. výročí Mnichovské konference, kterou mělo připomenout a zhodnotit setkání historiků i tehdejších politických činitelů z ČSR i zahraničí.⁶⁴³ Ostatní akce menšího dosahu chtělo MZV zviditelnit hlavně prostřednictvím zvaní zahraničních hostů a novinářů do Československa, způsob, který se již v minulých letech dobře osvědčil.

První plán propagace ČSR do zahraničí z června 1958 vytvořil platformu pro plánování v dalších letech. Rozdělení zájmových oblastí zůstalo stejné, pouze Jugoslávie byla vyčleněna z kategorie socialistických zemí a tvořila zvláštní kapitolu. Plán na rok 1959 určil za cíle československé propagace soustavnou informační činnost o politickém, hospodářském a kulturním dění v Československu, k níž měli odpovědní pracovníci MZV využít významná státní a stranická výročí a větší kulturně-spoločenské akce. Roku 1959 chtělo MZV zaměřit pozornost na kapitalistické státy, hlavně SRN a její sousedy, postižené za 2. světové války nacistickou agresí, kde mělo ČSR vést kampaň proti německému militarismu a atomovému vyzbrojování.

Měla ale nová organizace československé propagace do zahraničí nějaké reálné výsledky?

Odpověď na tuto otázku není jednoznačná, protože zprávy, které hodnotí průběh zahraniční propagace od roku 1958, si všímají pouze formální stránky věci a skutečný dopad propagačních akcí v zahraničí ponechávají až na výjimky stranou. Po formální stránce se skutečně propagace do zahraničí zlepšila. Díky činnosti *Propagační komise* MZV se podařilo lépe využít oslav různých výročí, při řízení propagace se respektovaly zájmy československé zahraniční politiky, oživily se styky s kapitalistickými státy. Také práce se zahraničními novináři zaznamenala pozitivní obrát, v roce 1959 přijelo do ČSR ke krátkodobému pobytu zhruba 1000 novinářů, z toho více než polovina z kapitalistických zemí.

Na druhou stranu se ale nepodařilo odstranit staré problémy, které organizaci zahraničních styků státní správy znesnadňovaly. Tyto potíže podle ministerských úředníků opět spočívaly v nedostatečném plánování, nedodržování finančních limitů, v „živelnosti“ a nerovnoměrnosti vzájemných styků apod., tedy v systémových problémech, které se nedaly odstranit dílčími změnami v řízení, o čemž se ostatně MZV v budoucích letech znovu přesvědčilo. Navíc instrukce, kterými se propagace do

⁶⁴³ Na mezinárodní konferenci historiků, pořádanou Historickým ústavem ČSAV a Ústavem pro mezinárodní politiku a ekonomii při MZV byli pozváni odborníci ze SSSR, Polska, Maďarska, Rumunska, NDR, Jugoslávie, Velké Británie, Francie, Itálie, SRN, USA a Rakouska.

zahraničí měla řídit, byly často protichůdné a skloubit rigidní plánování s požadavkem pružně reagovat na měnící se podmínky v jednotlivých zemích nebylo možné.

Od roku 1962 byly zprávy o průběhu a výsledcích zahraniční propagace Československa součástí každoročních zpráv o kulturních, vědeckých a školských stycích, které MZV předkládalo ke schválení politbyru ÚV KSČ. Základní schéma propagace zůstalo prakticky stejné, v závislosti na aktuální mezinárodně politické situaci se měnil pouze důraz kladený na jednotlivé problémy, které českoslovenští představitelé považovali za důležité. Forma a obsah propagace se samozřejmě lišily i teritoriálně. V Evropě se propagační úsilí zaměřovalo na otázky spojené s německou problematikou, jaderným vyzbrojováním, kolektivní bezpečností, odzbrojováním atp., zatímco v afrických zemích se Československo orientovalo na kampaně proti neokolonialismu, podporu boje za národní nezávislost a boje proti „americkému imperialismu“. V řadě afrických zemí byla navíc situace československých kulturních pracovníků ztížena nepříznivými objektivními podmínkami – vysokou negramotností obyvatelstva, nedostatkem vhodných tiskovin a vysílacích rozhlasových stanic a nízkou úrovní technického vybavení československých ZÚ. Československá strana proto v těchto zemích preferovala osobní styk prostřednictvím návštěv delegací a novinářů, dělnické turistiky, studijních pobytů v ČSSR apod.

I v 60. letech využívalo MZV k propagaci Československa v zahraničí domácích akcí, které si v průběhu let získaly dobrou pověst a přitahovaly pozornost zahraničních hostů a médií. Ke stálému typu Pražského hudebního jara⁶⁴⁴ a filmového festivalu v Karlových Varech se časem přidaly folkloristické slavnosti ve Strážnici (oblíbené zejména ve Francii) a Brněnský veletrh.

Také propagace tiskem se zlepšila a počet cizojazyčných časopisů vydávaných v ČSSR se roku 1960 zvýšil na 18 titulů a počet cizojazyčných publikací vydávaných v nakladatelství Orbis stoupl z 15 titulů (v 46 jazykových verzích) na 21 titulů (v 92 jazykových verzích) a 1 000 000 výtisků.⁶⁴⁵

Oblast propagace, kde Československo slavilo tradičně úspěchy, byl československý krátký a animovaný film. O filmovou propagaci se staraly dva subjekty – *Filmexport*

⁶⁴⁴ K vývoji postavení Pražského hudebního jara na mezinárodní hudební a festivalové scéně srovnej např. Carole FINK: The Prague Spring Music Festival joins Europe. in: Antoine FLEURY – Lubor JÍLEK(eds.): Une Europe malgré tout, 1945-1990. P.I.E. Peter Lang, Bruxelles 2009, str. 345-363.

⁶⁴⁵ A MZV f. Porady kolegia, kniha 58, Porada kolegia ze dne 23.3.1961, bod: Zpráva o kulturních, školských a vědeckých stycích se zahraničím za rok 1960.

v případě komerční propagace a *Komise pro propagaci filmem v zahraničí* pro nekomerční distribuci. Loutkové filmy Jiřího Trnky pravidelně bodovaly na mezinárodních filmových festivalech, značnou popularitu získaly zejména ve Francii, čehož MŠK využívalo k přípravě různých přidružených akcí – výstav, filmových představení pro děti, veletrhů hraček atd. Československý hraný film měl mnohem horší postavení, celovečerní snímky se většinou nepodařilo prosadit do komerční distribuce, a to i přes případný úspěch na některém uznávaném mezinárodním filmovém festivalu.⁶⁴⁶ Určité zlepšení přinesla až druhá polovina 60. let, kdy o filmy tzv. československé nové vlny projevil zájem řada zahraničních klubových kin.

Klíčová role při propagaci lidově demokratického Československa ve Francii připadla přirozeně československému velvyslanectví v Paříži, při kterém roku 1961 vznikla *propagační komise*, ve které zasedali velvyslanec, tiskový a kulturní referent, zástupce ČTK a další pracovníci zastupitelského úřadu. Úkolem této komise byla organizace a koordinace prací na velkých kulturně propagačních akcích československého státu ve Francii.⁶⁴⁷

Na počátku roku 1960 byla také ministerstvem zahraničních věcí (resp. jeho 4. teritoriálním odborem) vypracována dlouhodobá koncepce úkolů československé propagace ve Francii, která reflektovala změny francouzské vnitřní i zahraniční politiky po nástupu generála de Gaulla do čela státu. Tento vývoj nebyl v Československu vnímán příliš pozitivně, protože personální výměny na ministerstvech a v klíčových kulturních institucích, stejně jako omezení pravomocí parlamentu a „*réžim osobní moci*“, značně zhoršily podmínky pro propagaci lidově demokratických států ve Francii.

Celkové zaměření československé propagace do Francie mělo nadále vycházet z podpory hlavních cílů československé zahraniční politiky, tj. podporovat sovětské návrhy na řešení mezinárodních problémů, přispívat k vyjasnění některých otázek bilaterálních vztahů s Francií, soustředit se na hospodářské sblížení Francie se socialistickými státy a podporovat národně osvobozenecý boj ve francouzských

⁶⁴⁶ Jenom roku 1960 obeslal Československý film 45 soutěžních a nesoutěžních festivalů, z nichž si čs. filmaři odvezli 52 cen a uznání, roku 1963 získal film V. Jasného „Až přijde kocour“ Zvláštní cenu na XVI. MFF v Cannes.

⁶⁴⁷ A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 1, zpráva pro MZV ze dne 24.5.1962 „Práce propagační komise při československém ZÚ v Paříži“.

koloniích a Alžírsku.⁶⁴⁸ Propagační akce se měly soustředit např. na otázky socialistické výstavby v Československu, životní úroveň a sociální a pracovní podmínky obyvatelstva a na mírové úsilí československého lidu. K propagaci měly být využity veškeré dostupné prostředky jako tisk, rozhlasové a televizní vysílání, film a v neposlední řadě i akce pořádané po linii společnosti France – Tchecoslovaquie.⁶⁴⁹

3.1.2.4. Družby měst

Na přelomu 50. a 60. let 20. století začala československá diplomacie pozvolna využívat další možnost politicko-propagačního pronikání do zahraničí, a to prostřednictvím navazování družeb mezi domácími a zahraničními městy.⁶⁵⁰

V dubnu 1957 byla ve Francii založena *Světová federace sdružených měst* (Fédération mondiale des villes jumellées), ke které se československá diplomacie stavěla zprvu zdrženlivě; již v dubnu 1960 se ale třetího kongresu Federace zúčastnila čtyřčlenná československá delegace pod vedením náměstka pražského primátora Turnovského a Československo se zavázalo vstoupit do Federace ve lhůtě dvou let.⁶⁵¹ V únoru 1961 pak politické byro ÚV KSČ schválilo vstup Bratislavy a Lidic do zmiňované organizace a o tři měsíce později pak i hlavní zásady řízení a koordinace družeb československých měst s městy v kapitalistických zemích.

Navazování družeb mezi československými a francouzskými městy nebylo myslitelné bez souhlasu a podpory „přátel“ z Francouzské komunistické strany, neboť pouze radnice ovládané komunisty (popř. ty, kde měla PCF silné zastoupení) přicházely v úvahu jako vhodní partneři měst v lidově-demokratickém Československu. O záležitosti družeb jednalo vedení PCF s velvyslancem Urbanem již v průběhu roku 1957, v únoru 1958 pak politické byro rozhodlo o navázání družeb mezi třemi

⁶⁴⁸ A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 2, Zpráva o úkolech československé propagace ve Francii, nedatováno.

⁶⁴⁹ Tamtéž.

⁶⁵⁰ V tomto případě se ale jednalo o spíše symbolický nástroj propagační činnosti, protože jednání o družbách s městy v kapitalistických státech byla zdlouhavá a komplikovaná a narážena na řadu politických překážek.

⁶⁵¹ Změna postoje čs. úřadů k Federaci přišla poté, co československý zastupitelský úřad v Paříži Prahu informoval, že Federace je v kruzích „přátel“ považována za „pokrokovou“ organizaci a Sovětský svaz ji aktivně využívá pro navazování vlastních kontaktů s kapitalistickými městy. Srov. A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 4, telegram velvyslaneckého rady Šustala ze dne 18.8.1959; NA f. 1261/0/11 sv. 297 ar.j. 381 b. 13), schůze PB ÚV KSČ ze dne 28.2.1961, bod: Členství československých měst ve Světové federaci sdružených měst.

československými a francouzskými městy, při čemž MZV doporučilo Lidice, Olomouc a Mladou Boleslav a francouzská strana Oradour, Dijon a průmyslové předměstí Paříže Gennevilliers.⁶⁵²

Projekt československo-francouzských družeb ale narazil na nepříznivý vývoj vnitropolitické situace ve Francii, kde se na jaře a v létě 1958 rozhodovalo o dalším osudu IV. republiky a francouzští komunisté se museli soustředit na jiné záležitosti, než upevňování styků se sesterskými stranami v lidově-demokratických zemích. Nové sondáže se tak rozjely až roku 1959, po březnových obecních volbách; tentokrát byla po konzultaci s PCF vybrána města Oradour sur Glane, samostatné pařížské předměstí Vitry a Le Mans. U dvou posledně jmenovaných vyšla iniciativa k navázání družeb z francouzské strany, takže skutečné sondáže prováděl československý ZÚ pouze v případě městečka Oradour sur Glane, jehož vedení sice bylo v gaullistických rukou, ale jeho starosta osobně s případnou družbou s českými Lidicemi souhlasil.⁶⁵³

Nesouhlas oficiálních představitelů francouzských měst s navázáním družby s některým z československých protějšků ostatně nemusel být vždy překážkou, příkladem mohou být styky mezi francouzským Lille a Plzní, kde sice sociálně demokratické vedení radnice znemožnilo oficiální družbu mezi zmíněnými městy, ale PCF využila možností, které ji skýtala řada „společenských organizací“ pod jejím vedením, aby iniciovala vznik partnerství po linii zájmových společností a odborových svazů.⁶⁵⁴ I tato družba měla být zaměřena na společný boj proti západoněmeckému militarismu a revanšismu a na vzájemné poznávání života a práce „pracujících“ obou zemí; rozvoj styků měl spočívat především ve výměně informací a materiálů z oblasti městské správy a činnosti odborů a navázání kontaktů mezi školami, pionýrskými a mládežnickými organizacemi, tělovýchovnými organizacemi a svazy protifašistických bojovníků a svazy žen.⁶⁵⁵ Družební akce měly být koordinovány z francouzské strany prostřednictvím společnosti France-Tchécoslovaquie a z československé pak *Společnosti pro mezinárodní styky*, veškeré aktivity také vyžadovaly předběžnou konzultaci a souhlas krajského výboru KSČ.

⁶⁵² A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie, karton 2, rozhodnutí olitbyra ÚV KSČ ze dne 4.2.1958.

⁶⁵³ A MZV f. TO-T 1955-1959 Francie, karton 2, dokument č.j. 027/673 „Navázání družby mezi československými a francouzskými městy“. Na konci roku 1959 bylo za partnerské město Vitry určeno Kladno a pro Le Mans určena Žilina, úspěšně rozběhnout se ale podařilo pouze první z nich.

⁶⁵⁴ NA f. 1261/0/14 sv. 214 ar.j. 359 bod 11) schůze sekretariátu ÚV KSČ ze dne 2.8.1961 bod: Zpráva o navázání a zaměření družby mezi společenskými organizacemi města Lille a Plzní.

⁶⁵⁵ Tamtéž.

V květnu 1961 schválilo nejvyšší stranické vedení zásady navazování družeb československých měst s městy v kapitalistické cizině. Napříště měly být kompetence v oblasti schvalování družeb přesunuty z nejvyššího stranického orgánu na osobu ministra zahraničních věcí a koordinace družeb v ČSSR svěřena do rukou *Československé společnosti pro mezinárodní styky*, která disponovala vhodným zázemím pro maximální využití družeb, včetně podpory činnosti krajských spolků.⁶⁵⁶ Na konci roku 1965 byla členy Světové federace sdružených měst tři česká a jedno slovenské město (Praha, Bratislava, Lidice a Kladno) a celkem fungovalo na 55 československých družeb s městy v nesocialistických státech.⁶⁵⁷ Zpráva pro kolegium MZV z listopadu 1965 konstatovala, že zájem o styky s Československem na družební bázi stále rostou, a to zejména v řadách komunistických stran v Itálii, Francii a Velké Británii. Družební styky ovšem stále narážely na řadu problémů, ať už politicko-administrativního, popř. finančního rázu.⁶⁵⁸

O rok později již byly družby čs. měst a krajů s partnery v nesocialistických státech považovány za „*neoddělitelnou součást zahraničních styků ČSSR.*“ Také Společnosti přátel Československa začaly věnovat družbám mezi československými a zahraničními městy zvýšenou pozornost – tyto tendence se projeví zejména ve Francii, kde se objevily i návrhy, aby se protějšky čs. měst staly jakési „*výbory*

⁶⁵⁶ Podle zprávy pro schůzi politbyra se měly družby nejprve zaměřit na výměnu informací z různých oblastí činnosti národních výborů a zasílání drobných výstavek fotografií, popř. ukázek lidové tvořivosti; v další fázi pak měly následovat výměny oficiálních delegací a organizace dělnické turistiky. Konkrétní zaměření družeb bylo podřízeno koncepcím MZV pro rozvoj styků s jednotlivými zeměmi a oblastmi. V tomto duchu bylo informováno i československé velvyslanectví v Paříži s tím, že zastupitelský úřad má dohlédnout na to, aby se družby soustředily na záležitosti komunální politiky a výměnu informací o životě měst; v politické oblasti pak na společná prohlášení k podpoře mírových návrhů a na protesty proti vyzbrojování SRN. Srovnej NA f. 1261/0/11 sv. 306 ar.j. 389 b. 9), schůze PB ÚV KSČ ze dne 2.5.1961, bod: Družba československých měst s městy v kapitalistických zemích, koordinace v ČSSR a zajištění plného propagačního využití; A MZV f. TO-O 1960 – 1964 Francie, karton 1, dokument MZV č.j. 125877/61 ze dne 25.10.1961.

⁶⁵⁷ Teritoriálně se jednalo o města v Itálii, Francii, Velké Británii, Řecku, Belgii, Švédsku, Švýcarsku, Alžírsku, Tunisku a Ghaně. Ve Francii v této době existovalo sedm aktivních družeb a o dalších se jednalo.

⁶⁵⁸ Zástupci Československé společnosti pro mezinárodní styky upozorňovali, že rozvoj družeb s kapitalistickými státy naráží na restriktce ze strany tamní veřejné správy, jako bylo např. neudílení víz československým delegacím, což byl problém zejména v Itálii a Francii. Francouzské ministerstvo zahraničí zaujímal k družbám se socialistickými státy, stejně jako k Světové federaci sdružených měst, zásadně negativní postoj, a to pro politický charakter těchto kontaktů. Ještě na konci roku 1965 žádalo FVV v Praze, aby MZV tlumočilo Městskému výboru v Kladně, že urgence udělení víz pro jejich družební delegaci jsou kvůli negativnímu stanovisku francouzského MZV bezpředmětná. Města v rozvojových zemích zase od družeb s ČSSR očekávala finanční přínos a ekonomickou pomoc, na což československá strana neměla prostředky. Srovnej A MZV f. Porady kolegia, kniha 110, schůze kolegia MZV ze dne 25.11.1965, bod: Zpráva o rozvoji družebních styků měst a krajů ČSSR s městy a oblastmi v nesocialistických zemích a f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 2, dokument č.j. 023.907/65-4.

progresivních činitelů“, majících pozitivní vztah k československému státu, a ne celé samosprávy, jak bylo běžné.⁶⁵⁹

Ve stejném roce (1966) se také plně projeví rozpory mezi čs. úřady a Světovou federací sdružených měst, jejíž funkcionáři si stěžovali na čs. praxi uzavírat družby i mimo rámec Federace. Na protest proti tomuto našemu postupu rozhodl sekretariát Federace přeložit zasedání výkonného výboru z Prahy do „bezvýznamného“ švýcarského městečka Le Locle. Československá strana, jež se cítila tímto „svémocným“ rozhodnutím vedení Federace poškozena, se pak plánované schůzky vůbec nezúčastnila.⁶⁶⁰

Do roku 1968 stoupl počet aktivních družeb jen minimálně na celkových 58, z nichž jedenáct připadalo na slovenská města. Stále přetrvávaly problémy s udělováním víz československým delegacím ze strany italských úřadů, situace ve Francii se naopak výrazně zlepšila, což souviselo s celkovým oživením vzájemných československo-francouzských styků v druhé polovině 60. let.⁶⁶¹ Během 60. let se tak družební styky, i přes přetrvávající problémy a překážky, staly plnohodnotným nástrojem propagační činnosti lidově-demokratického Československa, který ústřední orgány hojně využívaly k „pronikání“ socialistických idejí do nesocialistického světa.

3.1.2.5. Cestovní a turistický ruch jako součást propagace lidově-demokratického Československa

Období uvolňování mezinárodního napětí v polovině 50. let přineslo Československu možnost rozšiřování styků se zahraničím, které se daly (především ve státech za železnou oponou) využít jako další nástroj propagace lidově-demokratického režimu v ČSR. K rozvoji kontaktů s cizinou přispělo i zmírnění pasové a vízové praxe, která usnadnila turistické a soukromé cesty především do lidově-demokratických států;

⁶⁵⁹ S takovým postupem ale nesouhlasila Československá společnost pro mezinárodní styky (čs. instituce, pověřená styky se Společnostmi přátel), neboť dosavadní zkušenosti ukazovaly, že podobně pojaté družby nepřinášejí požadované výsledky. Srovnej A MZV f. Porady kolegia 1953-1989, kniha 117, materiál pro poradu kolegia dne 3.11.1966, č.j. 2704/66-ČSMS.

⁶⁶⁰ Tamtéž.

⁶⁶¹ V lednu 1968 existovalo ve Francii 12 aktivních družeb a o třech dalších se vyjednávalo. Byla mezi nimi i dlouho plánovaná družba mezi Lidicemi a francouzským městečkem Oradour-sur-Glane, které v červnu 1944 stihl stejný osud jako české Lidice, když zde komando SS vyvraždilo prakticky veškeré obyvatele, včetně žen a dětí, a městečko vypálilo.

povolování výjezdů na Západ zůstalo v kompetenci orgánů ministerstva vnitra, které hodnotily bezúhonnost a „spolehlivost“ všech žadatelů.⁶⁶²

Důležitou součástí československých kontaktů s kapitalistickou cizinou se staly organizované zájezdy československých občanů do zahraničí a návštěvy cizích státních příslušníků v Československu. Cesty cizinců byly považovány za dobrý prostředek propagace země a měla jim proto být věnována zvláštní péče, od výběru „vhodných“ rekreatů až po zajištění odpovídajícího ubytování a stavování.

Právě neutěšený stav hotelů, ubytoven a lázeňských středisek se na počátku roku 1956 stal předmětem kritiky ze strany nejvyšších stranických orgánů.⁶⁶³ *Zpráva o rozvoji cestovního ruchu* tehdy konstatovala, že Čedok disponuje v západočeských lázních pouze dvěma hotely pro cizince (po 60 lůžcích), což absolutně neodpovídá potřebám rozvoje turistického ruchu ze zahraničí, navíc v době, kdy o cesty do ČSR projevují zvýšený zájem v Sovětském svazu a dalších „spřátelených“ zemích.

Politbyru ÚV KSČ proto bylo doporučeno převést Čedok pod ministerstvo zahraničního obchodu a pověřit ho správou vybraných hotelů pro cizince,⁶⁶⁴ s tím, že náklady na nejnútnejší rekonstrukci si vyžádají 25 400 000 Kčs a dalších více než 43 miliónů na uvedení hotelů na prvotřídní mezinárodní úroveň.

V červnu 1956 pak politbyro usnadnilo cesty zahraničních turistů do ČSR, když přijalo sérii opatření, která mj. zjednodušovala formality při vyřizování víz a rušila některá omezující nařízení týkající se hraničních kontrol.⁶⁶⁵ V říjnu 1957 byla přijata *Základní koncepce turistického a lázeňského ruchu s kapitalistickými státy*, která stanovila základní směry „aktivního“ a „pasivního“ cestovního ruchu s „imperialistickou“ cizinou. Cesty zahraničních návštěvníků do Československa (aktivní cestovní ruch) byly soustředěny do čtyř hlavních kategorií, z nichž nejdůležitější byly poznávací turistické zájezdy cizinců po historických a kulturních

⁶⁶² Změnami pasové a vízové politiky od poloviny 50. let se podrobně zabývá studie Jana Rychlíka, srov. Jan RYCHLÍK: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848 – 1989. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2007, str. 53-64.*

⁶⁶³ Zpráva pro politbyro ÚV KSČ upozornila na fakt, že řada objektů původně sloužících cestovnímu ruchu byla po roce 1945 přeměněna na kanceláře, sklady a školská zařízení, ve kterých nebyla prováděna potřebná údržba. Srov. NA f. 1261/0/11 sv. 80 ar.j. 98 b. 4), schůze PB ÚV KSČ ze dne 16.1. 1956 bod: Zpráva o rozvoji cestovního ruchu.

⁶⁶⁴ Jednalo se o pražské hotely Alcron, Esplanade, Palace a Tranzitní hotel Ruzyně a vybrané hotely v Mariánských Lázních, Karlových Varech, Tatranské Lomnici a Bratislavě.

⁶⁶⁵ Lhůty pro udělování víz byly zkráceny na 7 dní a byla rozšířena možnost udělování víz cizincům pobývajícím ve třetích zemích. Na hranicích byla zrušena kontrola zahraničních tiskovin, gramofonových desek a fotografií a zrušen zákaz vývozu nevyvolaných snímků. Srovnej NA f. 1261/0/11 s. 106 ar.j. 124 b. 15), schůze PB ÚV KSČ ze dne 18.6.1956, bod: Opatření k uvolnění formalit pro další rozvoj mezinárodního cizineckého ruchu.

památkách ČSR.⁶⁶⁶ Pro výjezdy československých občanů do kapitalistických států stanovila koncepce několik závazných pravidel, která prakticky omezila zahraniční cesty na skupinové zájezdy organizované Čedokem a zájezdy na veletrhy a významné výstavy, jichž se měli účastnit vybraní odborníci z různých oborů.

Hodnocení turistické sezóny 1957 ukázalo, že oboustranný cestovní ruch zaznamenal výrazné oživení v porovnání s uplynulými lety.⁶⁶⁷ Stoupající počet turistů ze socialistických i kapitalistických zemí se odrazil v rostoucích devizových příjmech státu, roku 1957 přinesly návštěvy turistů ze socialistických zemí státní pokladně 31 602 000 Kčs a z kapitalistických států pak 14 740 000 československých korun. Náklady na cesty československých občanů na Západ přitom byly relativně nízké, v sledovaném období činily 1 225 000 devizových Kčs, takže se prozatím zcela nevyužila možnost 20% čerpání deviz z aktivního cestovního ruchu na krytí výdajů cest do zahraničí.⁶⁶⁸

Z hlediska počtu zahraničních návštěvníků ČSR přirozeně vedly sousední státy Rakousko (9 128 osob) a Německá spolková republika (8 133), následované Francií (3 121) a USA (2 629); pokud se jedná o valutový přínos, bezkonkurenční postavení zaujaly Spojené státy americké s 1 699 000 devizovými Kčs, následované Francií (933 000 Kčs) a SRN (703 000 Kčs).

Podle zprávy pro politbyro byly cesty Rakušanů a obyvatel západního Německa často „zneužívány“ k návštěvě příbuzných, Čedok proto měl omezit individuální návštěvy občanů těchto zemí a skupinové zájezdy organizovat tak, aby se vyhnuly pohraničním oblastem. Vítaní byli naopak krajané z USA a Kanady, jejichž pobyty byly nejdelší a přinášely nejvyšší zisk.⁶⁶⁹

⁶⁶⁶ Další kategorie aktivního cestovního ruchu tvořily lázeňské léčebné pobyty (hlavně v Karlových Varech, Mariánských Lázních a Piešťanech), návštěvy krajanů a cesty honců a lovců do revírů v Židlochovicích a Topolčiankách. NA f. 1261/0/11 sv. 154 ar.j. 204 b. 6), schůze PB ÚV KSČ ze dne 9.10.1957 bod: Průběh cizineckého ruchu ve II. čtvrtletí 1957 a návrh základní koncepce turistického a lázeňského ruchu s kapitalistickými státy.

⁶⁶⁷ Zatímco roku 1955 přijelo do Československa 8 381 cizinců (z toho 2 749 z kapitalistických států), roku 1957 to již bylo 81 864 osob (z kap. států 28 528 osob). Výrazně stoupl i počet zahraničních cest československých občanů, roku 1955 bylo do ciziny vysláno 4 299 turistů (pouze do socialistických států, do kapitalistické ciziny se organizované zájezdy nepořádaly), o dva roky později již 72 957 osob (ale pouze 2 792 do kapitalistických států). Srovnej NA f. 1261/0/11 sv. 170 ar.j. 229 b. 11), schůze PB ÚV KSČ ze dne 11.3.1958 bod: Průběh zahraničního cestovního ruchu v uplynulé sezóně a směrnice pro organizování cizineckého ruchu v roce 1958.

⁶⁶⁸ Tuto hranici stanovila až koncepce turistického ruchu z října 1957, v turistické sezóně 1957 bylo využito cca 10 % valut získaných aktivním cestovním ruchem Srov. NA f. 1261/0/11 sv. 154 ar.j. 204 b. 6), schůze PB ÚV KSČ ze dne 9.10.1957 bod: Průběh cizineckého ruchu ve II. čtvrtletí 1957 a návrh základní koncepce turistického a lázeňského ruchu s kapitalistickými státy.

⁶⁶⁹ Mimo to mohly být tyto cesty využity i politicky a propagačně, neboť, jak konstatovala zpráva pro vedení KSČ, „více než polovina krajanů z USA, kteří v tomto roce navštívili ČSR, hovořilo svém návratu

Zahraníční turistika měla ovšem i své negativní stránky. Vzhledem k vysokým cenám cest do kapitalistické ciziny nemohl Čedok vždy zajistit „vhodné“ třídní složení účastníků, čímž bylo mj. vysvětlováno, že na dvaapadesát československých občanů využilo zahraniční zájezd k emigraci. Také účastníci zájezdů ze Západu neodpovídali vždy představám československých soudruhů, neboť i pro občany kapitalistických států (zejména dělníky) byly cesty do Československa drahé, určité zlepšení měla přinést úprava devizového vyrovnání přizpůsobená koeficientu 1 : 1,8 v aktivním cestovním ruchu (tzn. 1 americký dolar za 12,96 Kčs), která „by umožnila pružnější cenovou politiku a v důsledku toho také zlepšení třídního složení při organizování tematických zájezdů různých odborníků“.⁶⁷⁰

Plán turistického ruchu s kapitalistickými státy na rok 1959 počítal s příjezdem 27 000 osob, již na konci listopadu ale bylo toto číslo překročeno o více než tři tisíce. Na Západ naopak vyjelo 4 066 Čechů a Slováků, a to v rámci 101 tematických zájezdů organizovaných Čedokem. Přes určitá zlepšení nebyly vrcholné stranické orgány stále spokojeny s výsledky „dělnické turistiky“ z kapitalistických států, k náboru účastníků těchto zájezdů měl Čedok nadále využívat spolupráci s pokrokovými odborovými, sportovními a mládežnickými organizacemi v zahraničí a také snížit ceny zájezdů.⁶⁷¹ Přestože se „dělnická turistika“ potýkala s organizačními i finančními problémy,⁶⁷² zaznamenala zejména ve Francii značný ohlas. Plán, který pro rok 1962 počítal s příjezdem 1 800 osob, se ukázal jako nedostatečný, neboť ve skutečnosti Československo navštívilo 2 372 „dělnických turistů“ z Francie. Vzhledem k tomu, že se nábor rekreatů prováděl po linii československých celospolečenských organizací a jejich zahraničních partnerů, stanovila *Směrnice k organizování dělnické turistiky*

velmi kladně o našem životě i na veřejnosti“, čímž se turistika stává „významným prostředkem v úsilí o mírové soužití národů“. Srov. NA f. 1261/0/11 sv. 170 ar.j. 229 b. 11), schůze PB ÚV KSČ ze dne 11.3.1958 bod: Průběh zahraničního cestovního ruchu v uplynulé sezóně a směrnice pro organizování cizineckého ruchu v roce 1958.

⁶⁷⁰ Tamtéž.

⁶⁷¹ Snížení výsledné ceny na přijatelnou úroveň předpokládalo redukcí denních nákladů na max. 2,5 dolaru na osobu a den. Vzhledem k tomu, že Čedok nemohl v zahraničí nabízet služby za dvojnásobnou cenu, bylo doporučeno organizovat zájezdy „dělnické turistiky“ odděleně a nabízet je z pověření československých celospolečenských organizací, které se zároveň formálně stanou partnery cestovní kanceláře. Srov. NA f. 1261/0/11 sv. 248 ar.j. 331 b. 2), schůze PB ÚV KSČ ze dne 16.4.1960 bod: Rozvoj zahraničního cestovního ruchu a jeho koncepce na rok 1960.

⁶⁷² Zájezdy pracujících do Československa byly relativně nákladné (zhruba 50 Kčs na osobu a den), takže je československá strana musela dotovat. Srov. A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 7, Směrnice k organizování dělnické turistiky z února 1963.

z února 1963, aby od 1. ledna následujícího roku převzalo řízení této části cizineckého cestovního ruchu zahraniční oddělení Ústřední rady odborů.⁶⁷³

Koncepce turistického ruchu na rok 1960 stanovila počet západních návštěvníků na nejméně 33 000 s tím, že se Čedok má při jejich výběru orientovat na pokrokové osobnosti a organizace a příslušné orgány nesmí povolovat návštěvy Němců vysídlených do Rakouska a SRN. Do kapitalistických států mělo vycestovat přibližně 2 600 osob, a to zejména na skupinové tematické zájezdy, jichž se měli účastnit především dělníci a „zlepšovatelé“, jejichž výběr byl prováděn ve spolupráci s ústředními výbory odborových svazů.⁶⁷⁴ Soukromé cesty na Západ byly povolovány spíše výjimečně za účelem návštěvy blízkých příbuzných, a to jen v případě, že žadatel „bude mít vážné důvody k cestě“.⁶⁷⁵

V 60. letech získala zahraniční turistika masovější charakter, roku 1963 bylo zásadním způsobem uvolněno cestování do zemí socialistického tábora a přijaty nové zásady pro výjezdy československých občanů do kapitalistické ciziny. Nová pravidla se brzy odrazila v nárůstu soukromých cest do kapitalistických států, jejichž počet stoupl z 4 705 roku 1963 na 54 921 o dva roky později.⁶⁷⁶ Podle zprávy pro předsednictvo ÚV KSČ z dubna 1967 bylo v sezóně 1966 uskutečněno více než 75 % cest do zahraničí po „soukromé lince“ a pouhých 24,7 % prostřednictvím cestovní kanceláře. Obdobně se vyvíjela i „aktivní“ složka cestovního ruchu, celkový počet návštěvníků Československa dosáhl roku 1963 1 478 806 osob, následující rok již 3 714 999 osob a roku 1965 poklesl na necelé tři miliony cizinců, aby o rok později znovu vyšplhal na 3 518 456 osob. Úměrně s celkovým počtem návštěv cizinců v ČSSR rostl i aktivní cestovní ruch s kapitalistickými státy, zatímco roku 1965 do Československa přijelo 618 204 občanů západních států, roku 1966 jejich počet stoupl o 22 % na 754 700 osob.⁶⁷⁷

Častější výjezdy Čechů a Slováků do „valutové“ ciziny s sebou nesly zvýšené požadavky na devizové krytí cest, takže čerpání povolených 20 % deviz získaných z aktivního cestovního ruchu již v polovině 60. let zdaleka nestačilo pokrýt výdaje

⁶⁷³ Tamtéž.

⁶⁷⁴ NA f. 1261/0/11 sv. 248 ar.j. 331 b. 2), schůze PB ÚV KSČ ze dne 16.4.1960 bod: Rozvoj zahraničního cestovního ruchu a jeho koncepce na rok 1960.

⁶⁷⁵ Povolování soukromých cest do zahraničí bylo vtěleno do usnesení PB ÚV KSČ z 21.6.1960, srovnej Jan RYCHLÍK: Cestování do ciziny, str. 60-61.

⁶⁷⁶ Tamtéž, tabulka na straně 65.

⁶⁷⁷ NA f. 1261/0/5 sv. 27 ar.j. 29 b. 3), schůze Předsednictva ÚV KSČ ze dne 4.4.1967 bod: Zpráva o průběhu cestovního ruchu v roce 1966.

všech žadatelů. Z tohoto důvodu bylo roku 1965 odmítnuto na 23 000 žádostí o vycestování, následující rok nejvyšší stranické orgány rozhodly do zahraničí vyslat 80 000 osob, pro něž měla Státní banka československá dostatečné množství valut, zbytek žádostí měl být vyřízen kladně jen v případě, že žadatel doloží devizové krytí své cesty.⁶⁷⁸

Vzhledem k značné roztržitosti řízení a organizace zahraničního cestovního ruchu a s tím související spory o kompetence mezi cestovními kanceláři, interhotely a ONV⁶⁷⁹ zůstávaly služby zahraničním návštěvníkům daleko za očekáváním ústředních orgánů, což se stalo předmětem kritiky předsednictva ÚV KSČ v říjnu 1963. Na základě připomínek nejvyššího stranického orgánu přijala vláda ČSSR dne 13. listopadu 1963 usnesení č. 964, kterým byl zřízen *Vládní výbor pro cestovní ruch*, který byl pověřen řízením, organizací a kontrolou domácího i zahraničního cestovního ruchu a zároveň propagací Československé socialistické republiky v zahraničí.⁶⁸⁰ Výboru byla svěřena pravomoc úkolovat příslušné ministry, vedoucí ústředních úřadů a Národní výbory, vybírat a schvalovat československé zástupce do mezinárodních organizací cestovního ruchu a vysílat své zástupce do příslušných komisí RVHP.

Aby byly splněny požadavky předsednictva ÚV KSČ na počty příjezdějících cizinců z kapitalistických států a devizové výnosy turistiky, bylo nutné urychleně vybudovat novou organizaci cestovního ruchu. Za tím účelem vznikla při ministerstvu vnitřního obchodu *Ústřední správa pro cestovní ruch*, která měla nadále řídit podniky Čedok, Turista a interhotely a soustředit tak nábor rekreatantů v zahraničí, jejich ubytování a stravování v ČSSR a další služby v jednom ústředním orgánu.⁶⁸¹

Úspěch propagace turistických cest do Československa měla zajistit síť státních reprezentací cestovního ruchu v zahraničí, ještě roku 1967 ale *Zpráva o průběhu cestovního ruchu v roce 1966*, připravená pro schůzi předsednictva ÚV KSČ,

⁶⁷⁸ Vzhledem k tomu, že platný devizový zákon nedovolovat československým občanům vlastnit peníze v cizí měně, byli tito žadatelé vázáni na soukromá pozvání ze zahraničí, popř. výměnné pobyty organizované ve spolupráci se zahraniční institucí. Srovnej Jan RYCHLÍK: *Cestování do ciziny*, str. 71-72.

⁶⁷⁹ Spory o kompetence vyplývaly mj. z faktu, že náборы československých občanů k rekreaci do zahraničí organizovala po celém území státu s výjimkou Prahy a Bratislavy cestovní kancelář Turista a v Praze a Bratislavě Čedok, který zároveň prováděl výběr zahraničních návštěvníků ČSSR. O tyto návštěvníky z hlediska ubytování a stravování opět pečovala CK Turista společně s interhotely a podniky Restaurace a jídelny, které spadaly pod správu ONV.

⁶⁸⁰ Toto usnesení bylo vtěleno do zákona č. 104/1963 Sb. o zřízení a pravomoci Vládního výboru pro cestovní ruch. Tímto zákonem byly zároveň zřízeny Výbor Slovenské národní rady pro cestovní ruch, který fungoval jako oblastní orgán Vládního výboru a krajské komise pro cestovní ruch

⁶⁸¹ Tuto úpravu organizace cestovního ruchu schválilo Národní shromáždění ČSSR na své 22. schůzi dne 5.12.1963. (zdroj digitální repozitář Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, www.psp.cz/eknih)

konstatovala, že taková síť neexistuje a organizací návštěv v Československu se zabývaly zastupitelské úřady ve spolupráci se zahraničními zastoupeními Čedoku a Československých aerolinií.⁶⁸²

Přesto se rok od roku dařilo zvyšovat počet zahraničních návštěvníků ČSSR. Příkladem může být Francie, ze které prostřednictvím Čedoku přijelo na návštěvu Československa roku 1963 10 228 turistů, o dva roky později 12 443 osob a na rok 1966 byl plánován pobyt již 15 730 francouzských rekreantů.⁶⁸³

Od října 1963 se značně rozšířila zejména tzv. krátkodobá turistika, tedy 3-4 denní zájezdy cizinců za historickými pamětihodnostmi nebo na lovy; víza byla vydávána zastupitelským úřadem ve Vídni nebo na odděleních pohraniční kontroly s Rakouskem, kde žadatelé, většinou z Rakouska nebo SRN, obdrželi vízum na počkání.

Rozvoj cestovního ruchu s sebou nesl i některé negativní aspekty, jako byl růst nezákonných obchodů s valutami a podloudnictví a zvýšení aktivity nepřátelských rozvědek na území československého státu. Také českoslovenští občané vyjíždějící do kapitalistické ciziny se stávali předmětem zájmu tamních bezpečnostních složek nebo emigrantských organizací, což představovalo problém zejména u osob s přístupem k utajovaným skutečnostem.

Dalším negativem stoupajícího počtu cest do zahraničí byl růst emigrace. Roku 1964 se z povolených návštěv ciziny nevrátilo 1407 osob, většinou odborníků - lékařů a techniků v produktivním věku - takže ministerstvo vnitra muselo zpřísnit prověrky osob žádajících o výjezd do kapitalistických států a Jugoslávie a obzvláště přísně posuzovat žádosti o vycestování celých rodin.⁶⁸⁴

Československé úřady také nadále benevolentně přistupovaly k žádostem o vystěhování občanů německé národnosti, na rozdíl od žádostí o vystěhování do

⁶⁸² NA f. 1261/0/5 sv. 27 ar.j. 29 b. 3), schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 4.4.1967 bod: Zpráva o průběhu cestovního ruchu v roce 1966.

⁶⁸³ Organizovaná turistika se tak v letech 1965 a 1966 podílela na celkové návštěvnosti francouzských občanů v ČSSR zhruba 41,5 %. Srov. A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 2, Cestovní ruch mezi ČSSR a Francií (příloha k materiálu Vládního výboru pro cestovní ruch z června 1966); NA f. 1261/0/5 sv. 27 ar.j. 29 b.3), schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 4.4.1967 bod: Zpráva o průběhu cestovního ruchu v roce 1966.

⁶⁸⁴ Napříště měly být zamítnuty žádosti osob, které v minulosti žádaly o vystěhování, proti kterým je vedeno trestní řízení nebo byly podmíněně odsouzeny, popř. podmíněně propuštěny a jejich podmínka stále trvá; osobám, které se pokusily o ilegální opuštění republiky a osobám, které mají soudně stanovenou výživovací povinnost a jejímu plnění se vyhýbají. Srovnej NA f. 1261/0/14 sv. 105 ar.j. 107 bod 5) schůze P ÚV KSČ ze dne 21.4.1965 bod: Některé problémy pasové a bezpečnostní praxe v souvislosti s rozšířením cestovního ruchu v roce 1964.

Izraele, které měly být kladně vyřízeny pouze v případě žádostí přímých příbuzných o sloučení rodin, nebo u osob přestárlých nebo pracovně neschopných.⁶⁸⁵

Příznivě se rozvíjela turistika s Francií, v roce 1965 přijelo do ČSSR celkem 29 916 Francouzů, při čemž více než polovinu tohoto počtu tvořili turisté. Do Francie naopak vycestovalo 9 211 československých občanů, z toho zhruba 2 000 turistů. Na rostoucí zájem o cesty do Československa reagoval náš zastupitelský úřad v Paříži přípravou „tiskových besed“, kde byly zájemcům o návštěvu ČSSR poskytnuty základní informace. Také obchodně-politická koncepce zahraničního cestovního ruchu na rok 1967 doporučovala věnovat Francii zvláštní pozornost s tím, že je nutné při získávání zahraničních návštěvníků „uplatňovat diferencovaný přístup“ a s francouzským ministerstvem zahraničí projednat otázku recipročního udělování víz.⁶⁸⁶

I když statistika zahraničního cestovního ruchu s kapitalistickými státy vykazovala konstantní růst, byly počty příjezdějících cizinců, stejně jako vyjíždějících Čechoslováků příliš malé na to, aby dokázaly výraznějším způsobem ovlivnit vnímání obrazu Československa v zahraničí. I přes to ale tvořila zahraniční turistika důležitou součást kontaktů komunistického Československa s demokratickým světem a byla kladně hodnocena jako cenný prostředek politické propagace.

3.1.3. Zahraniční novináři v Československu

3.1.3.1. Informační monopol komunistického režimu

V rozvoji politických, diplomatických a kulturních vztahů mezi Československem a Francií hráli svou roli také novináři, kteří svým čtenářům zprostředkovávali základní informace o politickém, hospodářském a kulturním dění v druhém státu. Tato praxe ovšem fungovala pouze do února 1948, kdy komunistický převrat v Československu přinesl do činnosti novinářů značné změny. Komunistická strana, která ovládala a řídila veškeré sféry veřejného života a zasahovala i do soukromí

⁶⁸⁵ Tamtéž.

⁶⁸⁶ Zatímco francouzským žadatelům byla československá víza udělována na počkání, popř. do 48 hodin, museli českoslovenští občané na francouzská víza čekat 12 – 14 dní a v žádostech zpravidla uvádět i hraniční přechod bez možnosti dodatečné změny. Srovnej A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 2, dopis tajemníka Vládního výboru pro cestovní ruch č.j. 0421/1966, nedatováno.

občanů, kontrolovala prostřednictvím cenzury⁶⁸⁷ informační systém, tj. množství a povahu informací, které pronikly na veřejnost.

Informační systém v demokratickém režimu slouží dvěma účelům: jednak seznamuje řídicí orgány státu s veřejným míněním, jednak poskytuje veřejnosti informace o událostech doma i v zahraničí.⁶⁸⁸ V podmínkách totalitního režimu ale informační systém nefunguje, svobodný tok informací je nahrazován vlastními informačními kanály, které ale ať už záměrně nebo bezděčně poskytují informace neúplné, zkreslené nebo i vědomě lživé.

Zprávy, určené pro veřejnost, měla pod přímým dohledem komunistická strana, uveřejněny mohly být pouze takové informace, které byly v souladu s oficiální ideologií a politikou státu; výsledkem pak byla dezinformovaná společnost a prakticky totální „informační izolace“ Československa.

K jiným než oficiálně publikovaným zprávám měla přístup pouze úzká skupina funkcionářů v čele KSČ. Zprávy ze zahraničí, které ČSR získávala prostřednictvím svých zastupitelských úřadů a tzv. monitorů (tj. monitorovaných denních přehledů významných zahraničních novin a rozhlasu), dostával ministr zahraničních věcí, generální tajemník ÚV KSČ, „resortní“ tajemník ÚV KSČ, někdy také předseda vlády a vedoucí mezinárodního oddělení ÚV KSČ.⁶⁸⁹ Okruh funkcionářů, kteří od Československé tiskové kanceláře dostávali denní přehled zpráv byl širší, spadali sem členové předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ, vedoucí oddělení ÚV KSČ, ministři, předseda ÚRO a další.

V červenci 1953 schválil politický sekretariát ÚV KSČ novou úpravu a distribuci přehledů o zahraničně politických událostech.⁶⁹⁰ Od ledna 1954 připravovala ČTK dva typy denních přehledů – „červený“, úplný přehled, který obsahoval zprávy agentur Reuter, AFP, AP a UP, překlady článků a úvodníků západního tisku, komentáře rozhlasu, vysílání rozhlasu Blízkého, Středního a Dálného Východu, vysílání „nepřátelského“ rozhlasu (Svobodná Evropa, BBC, Hlas Ameriky, Paříž, Bělehrad...) a přehled o politických publikacích a důležitých knihách. Druhým typem přehledu byl „modrý“, neúplný přehled, který tvořil část materiálů „červeného“

⁶⁸⁷ Cenzura byla nejprve prováděna přímo aparátem komunistické strany, od roku 1953 pak prostřednictvím zvláštní instituce – Hlavní správy tiskového dohledu.

⁶⁸⁸ Karel KAPLAN: Informační monopol režimu. in : O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR sv. 22 Praha 1994, str. 50.

⁶⁸⁹ KAPLAN, Karel : Informační monopol režimu... str. 50.

⁶⁹⁰ NA f. 1261/0/22 sv. 61 ar.j 165 bod 2, schůze PS ÚV KSČ ze dne 28.7.1953.

přehledu, výtahy zpráv západních tiskových agentur a některé komentáře západního rozhlasu (bez záznamů nepřátelského vysílání).

První typ přehledu, tedy úplné zpravodajství s denní přílohou „*Zpravodajský přehled*“ a „*Světové události*“, případně s týdenní přílohou „*Kampaně*“ byl určen pro prezidenta republiky, předsedu vlády, náměstký předsedy vlády, tajemníky ÚV KSČ, ministra zahraničních věcí a jeho dva náměstký, ministra vnitra, předsedu Národního shromáždění, předsedu ÚRO, sovětského velvyslance, šéfredaktora Rudého práva, ředitele HSTD a další, celkem seznam obsahoval 41 jmen.⁶⁹¹ Druhý typ přehledu, neúplné zpravodajství s každodenní přílohou „*Zpravodajský přehled*“ měli dostávat ministři neuvedení v seznamu „červeného“ přehledu, předseda Sboru pověřenců, vedoucí sekretariátu Světové rady míru, šéfredaktor Pravdy, generální prokurátor a další.⁶⁹² V lednu 1955 schválilo PB ÚV KSČ novou úpravu vydávání tajných přehledů zahraničního zpravodajství. ČTK napříště vydávala pouze jeden typ přehledu, který obsahoval jak zprávy o situaci v Československu, tak hodnocení zahraničně politického vývoje. Poněkud se také zúžil okruh osob, kterým ČTK přehled posílila (celkem 97 osob oproti 102 před rokem 1955).⁶⁹³

Kromě ČTK zpracovávalo a vydávalo vlastní přehledy zahraničního tisku ministerstvo zahraničních věcí, ministerstvo národní bezpečnosti zase samostatně připravovalo zprávy nezachycené Československým rozhlasem. Tyto přehledy byly určeny přednostně pro potřeby příslušných resortů a na veřejnost se samozřejmě nedostaly.

Kontrole zpráv, přicházejících ze zahraničí, věnovaly československé úřady zvláštní pozornost, protože tyto informace nejvíce ohrožovaly informační a ideologický monopol režimu. O důležitosti, kterou komunistická garnitura otázce zahraničního zpravodajství přikládala svědčí fakt, že první jednání, na kterém se omezení distribuce zahraničního tisku řešilo, proběhlo již 27. února 1948. Tohoto dne se na podnět tiskového odboru ministerstva informací a osvěty (TOMIO) sešli zástupci ministerstva zahraničního obchodu, ministerstva informací a novinářské společnosti ORBIS, aby projednali provedení zákazu dovozu cizích novin a časopisů a soustředění jejich dovozu

⁶⁹¹ Distribuce přehledů o zahraničně politických událostech. NA f. 1261/0/22 sv. 61 ar.j. 165 bod 2.

⁶⁹² Tamtéž.

⁶⁹³ NA f. 1261/0/11 sv.32 ar.j. 41 b.16), schůze PB ÚV KSČ ze dne 31.1.1955.

výhradně k novinářské společnosti ORBIS.⁶⁹⁴ Zahraniční tiskoviny byly rozděleny podle míry „závadnosti“ do čtyř kategorií:

- 1) Noviny a časopisy, jejichž dovoz je úplně zakázán, s výjimkou časopisů objednaných veřejnými úřady. Do této kategorie byly zařazeny francouzské noviny L'Aube, Aurore, Combat, La Croix du Dimanche, Epoque, Ce Matin a Carrefour; americké Time, Life, Chicago Tribune a emigrantské listy Katolík a Národ; anglické Daily Mail, Daily Mirror, Catholic Times a jiné; rakouské Weltpresse, Die Presse, Die Furche, Wiener Kurier a některé další noviny a časopisy vycházející v Belgii a ve Švýcarsku.⁶⁹⁵
- 2) Noviny a časopisy nezakázané k dovozu, ale nepřipustně k volnému prodeji v novinových stáncích.
- 3) Noviny a časopisy volně prodejné v novinových stáncích „*kteřé svou levicovou linií, obsahovou stránkou jsou nezávadné a tiskový odbor MIO nemá zájmu tyto časopisy eventuálním hospodářským zákazem poškodit*“.⁶⁹⁶ Do této kategorie spadaly tiskoviny komunistických stran západních států jako L'Humanité, Ce Soir, Le Drapeau Rouge, Daily Worker a další.
- 4) Noviny a časopisy spojeneckých států s ČSR, které nepodléhají žádnému omezení. V této kategorii prakticky přicházely v úvahu veškeré časopisy slovanské.

Zařazení do jednotlivých kategorií nebylo definitivní, novinářství ORBIS pravidelně provádělo rozřazování došlých zahraničních tiskovin do jednotlivých kategorií.⁶⁹⁷

Kontrola zahraničních novin a časopisů byla pouze jednou stránkou informačního monopolu KSČ, zákaz volné distribuce některých zahraničních tiskovin provázela kontrola a posléze i likvidace poboček západních tiskových agentur a informačních kanceláří. V dubnu 1950 československé úřady uzavřely pražskou pobočku americké informační kanceláře Associated Press (AP), v květnu stejného roku

⁶⁹⁴ ORBIS měl zajišťovat dovoz zahraničních novin a časopisů do Čech a na Moravu, na Slovensku byl výhradní prodej zahraničních tiskovin přikázán firmě JOURNAL v Bratislavě. NA f. 861 karton 19.

⁶⁹⁵ NA f. 861 karton 19.

⁶⁹⁶ NA f. 861 karton 19.

⁶⁹⁷ NA f. 861 karton 19.

pak i pobočku Britské informační kanceláře. Francouzská tisková agentura (AFP) fakticky ukončila svou činnost v červnu 1951, i když oficiálně byla její pražská pobočka uzavřena až v prosinci 1951.⁶⁹⁸ Uzavírání poboček často provázely vykonstruované politické procesy, o zatčení Vojtěcha Skříčky, československého zaměstnance AFP, již byla řeč v předchozích kapitolách. Největší mezinárodní ohlas ale vzbudilo zatčení a proces s Wiliamem Oatisem, vedoucím pražské pobočky AP. V procesu, který se konal 2. – 4. července 1951 před Státním soudem v Praze, byli odsouzeni čtyři zaměstnanci Associated Press (Oatis a tři českoslovenští spolupracovníci) celkem k 51 letům odnětí svobody. Cílem procesu byla diskreditace některých amerických diplomatů, na jejichž vyhoštění měly československé úřady zájem.⁶⁹⁹

Případ W. Oatise byl varováním pro další demokratické novináře ze západních zemí. Ve zprávě ministra zahraničních věcí V. Davida z července 1954 se konstatuje, že od procesu s „W. Oatisem a spol.“ v ČSR nepracuje žádný „buržoazní“ novinář.⁷⁰⁰

3.1.3.2. Činnost zahraničních novinářů v ČSR

Likvidace poboček západních tiskových agentur a odchod jejich zaměstnanců z ČSR ovšem neznamenala úplný konec činnosti zahraničních novinářů v ČSR. I po roce 1951 v Československu působili dopisovatelé zahraničních listů (i západních), ovšem pouze těch „ideologicky spřízněných“. Mimo stálých dopisovatelů komunistických a pokrokových novin byli do Československa čas od času zváni komunističtí novináři, ať už při příležitosti oslav různých výročí, sjezdů KSČ, nebo významnějších kulturních akcí (MFF Karlovy Vary, Pražské hudební jaro), případně na „pracovní návštěvu“, jejímž výsledkem měla být série článků o Československu v zahraničním tisku.

Ani členství v komunistické straně a práce pro komunistické a pokrokové noviny ale nebyla zárukou „kvalitní“ novinářské práce, o čemž se československé úřady brzy přesvědčily. Francouzští komunističtí novináři, kteří do ČSR zavítali, sice nebyli k životu v lidově-demokratickém zřízení zcela skeptičtí, viděli ale jeho nedostatky a nebáli se je veřejně komentovat.

⁶⁹⁸ Viz kapitola 2.2.3.3. o uzavření pobočky AFP, str. 142-143.

⁶⁹⁹ Karel KAPLAN – Pavel PALEČEK: Komunistický režim a politické procesy v Československu. Barrister & Principal, Brno 2001, str. 114.

⁷⁰⁰ NA f. 1261/0/11 sv. 3 ar.j. 3 bod 30), schůze PB ÚV KSČ ze dne 5.7.1954.

Jeden příklad za všechny: V prosinci 1950 přijela do ČSR na pozvání tiskového odboru ministerstva informací dvojice francouzských pokrokových novinářů – Marcel Valtat a Liese Clariseová. Valtat jako dopisovatel l'Humanité byl původně pozván na proces proti devíti členům vysoké církevní hierarchie, protože ale přijel až v poslední den procesu, uspořádal pro něj TOMIO alespoň interview s prokurátorem procesu Dr. Čížkem, který mu proces přiblížil a poskytl podrobné informace o způsobu práce nové československé justice.

Během svého pobytu se oba novináři setkali jak s oficiálními představiteli československých úřadů, tak s obyčejnými občany a jejich dojmy nebyly nejlepší. Do ČSR přijeli z Polska a o návštěvě v obou těchto zemích se vyjádřili přímo „že se cítili ustavičně jakoby hlídáni, nesvobodni, že nemohli mluvit s kým by chtěli.“⁷⁰¹ Oba novináři si také stěžovali na množství agitačních hesel a obecných frází o budování socialismu, jimiž byli během rozhovorů zahlcováni, zatímco konkrétních faktů bylo žalostně málo. Vzhledem k těmto skutečnostem MIO konstatovalo, že oba žurnalisté i přes pokrokovost v některých myšlenkách „nemají pravý poměr k životu v lidově-demokratických státech“, a proto se k návštěvám těchto zemí nehodí.¹⁶⁾

Na podobné problémy narazily orgány KSČ i při výběru stálého dopisovatele tiskového orgánu PCF, listu l'Humanité. Československo usilovalo o stálého dopisovatele francouzského komunistického deníku od roku 1950, kdy MZV požádalo československé velvyslanectví v Paříži, aby s příslušnými orgány PCF projednalo otázku vyslání zástupce l'Humanité do ČSR.⁷⁰³ Stanovisko ÚV PCF v této věci ale nebylo příznivé, podle francouzských soudruhů byla kapacita l'Humanité plně zaplněna zprávami z domova a nebylo (i z finančních důvodů) únosné zpravodajství rozšířit o informace z lidově-demokratických států.

Stálý dopisovatel l'Humanité tak v Praze působil až od 1. srpna 1952, stal se jím bývalý tajemník Maurice Thoreze a člen PCF Pierre Hentgés,⁷⁰⁴ který před svým příchodem do ČSR pracoval v redakci časopisu „Za trvalý mír, za lidovou demokracii“ v Bukurešti a krátce i v Moskvě.

Ani s jeho prací ale nebyla KSČ spokojena, ve zprávě z listopadu 1953 o činnosti zahraničních novinářů akreditovaných v Československu se konstatuje

⁷⁰¹ Zpráva MIO ze dne 28.12.1950. NA f. 1261/2/4 sv. 37 ar.j 158.

⁷⁰² Marcel Valtat se v té době ucházel o post stálého dopisovatele l'Humanité v Československu.

⁷⁰³ Dopis J. Meissnera pro B. Gemindera ze dne 30.6.1950. NA f. 1261/2/4 sv. 37 ar.j. 158.

⁷⁰⁴ Stéphane SIROT: Maurice Thorez. Presses de Sciences Po, Paris 2000, str. 228.

následující: „*Jmenovaný soudruh (Pierre Hentgés) má značné vědomosti i znalosti v oboru mezinárodní politiky. Avšak jeho činnost, články a reportáže jsou povrchní. V jeho chování a jednání se projevují vážné nedostatky. O jeho politické vyspělosti svědčí tato fakta: V druhé polovině srpna 1953 byl delegován svou redakcí do západního Německa. Po návratu do Prahy v rozhovoru s pracovníky MZV velmi chválil poměry v západním Německu a byl nadšen nevídaným rozvojem techniky, obdivoval vysokou životní úroveň v západním Německu a dokonce prohlásil, že tisk v lidových demokraciích i v Sovětském svazu nesprávně informuje o poměrech v západním Německu. Toto vše svědčí o jeho politické nevyspělosti a lze se domnívat, že nemá předpoklady, aby v ČSR vykonával funkci dopisovatele listu l'Humanité.*“⁷⁰⁵

Pierre Hentgés se v ČSR navíc potýkal s finančními problémy. Ministerstvo zahraničních věcí sice Hentgésovi vyplácelo měsíční plat 1 200 Kčs a hradilo mu byt a telefony, tuto částku ale Hentgés považoval za nedostatečnou a jak se vyjádřil za „*provokaci vůči němu.*“⁷⁰⁶ Na špatné materiální podmínky si Hentgés stěžoval i u francouzských soudruhů, 25. září 1953 poslal členu PB ÚV PCF E. Fajonovi dopis, ve kterém si stěžoval na svou finanční situaci, do které se dostal kvůli svým častým pobytům mimo území ČSR a požádal PCF o pomoc.⁷⁰⁷

P. Hentgés opustil místo stálého dopisovatele l'Humanité v Praze ke konci roku 1953, nadále působil v západním Německu, Paříži a později i v Moskvě.

V květnu 1954 nabídla l'Humanité své služby manželka M. Aymonina Yvette Le Floch, redaktorka Československého rozhlasu, která v Československu již delší čas žila, ovládala slušně češtinu a měla přehled o politické situaci.⁷⁰⁸ V červenci 1954 ale její žádost PCF bez udání důvodů zamítla.⁷⁰⁹ Ještě v červenci požádal politický sekretariát ÚV KSČ Francouze o vysvětlení jejich zamítavého stanoviska, odpověď ale přišla až v únoru 1955.⁷¹⁰ V tomto dopise sděloval tajemník ÚV PCF Marcel Servin, že zatím nenašli žádný dokument potvrzující členství Yvette Le Floch ve Francouzské

⁷⁰⁵ Informační zpráva o činnosti zahraničních novinářů akreditovaných v ČSR podle stavu ke dni 1.11.1953. NA f. 1261/0/22 sv. 68 ar.j. 185 bod 15.

⁷⁰⁶ Tamtéž.

⁷⁰⁷ Pierre Hentgés v této době působil v západním Německu a v západním Berlíně (z pověření redakce l'Humanité) a cestovní výlohy si hradil sám. MZV mu ale odmítlo vyplatit za dobu strávenou v zahraničí jeho pravidelný plat. Srovnej NA f. 1261/2/4 sv. 37 ar.j. 161.

⁷⁰⁸ Dopis Yvette Le Floch šéfredaktorovi l'Humanité A. Stilovi ze dne 7.5.1954. NA f. 1261/02/4 sv. 37 ar.j 162.

⁷⁰⁹ Depeše velvyslance Součka pro MZV ze dne 17.7.1954. A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 11.

⁷¹⁰ Dopis Marcela Servina, tajemníka ÚV PCF sekretariátu ÚV KSČ ze dne 21.2. 1955. NA f. 1261/0/4 sv. 37 ar.j 163.

komunistické straně, a proto ji francouzští komunisté nemohou na místo stálého dopisovatele l'Humanité doporučit. Zároveň požádal československé úřady o pomoc – orgány KSČ měly k osobě Yvette Le Floch dodat podrobnější materiál ohledně její politické činnosti ve Francii, včetně jmen soudruhů se kterými se stýkala apod.

Otázka dopisovatele l'Humanité v Československu tak zůstala otevřená až do roku 1957, kdy v Praze nastoupil další z řady zástupců redakce l'Humanité v Československu Guy Ballanger.

3.1.3.3. Změna v přístupu k zahraničním novinářům (léta 1954 – 1956)

V průběhu let 1954 – 1956 docházelo k postupnému zmírnění napětí ve vztazích mezi oběma světovými bloky, které se odrazilo i v postoji československých úřadů k činnosti zahraničních novinářů v Československu. V červnu 1954 předložil ministr zahraničních věcí V. David politbyru ÚV KSČ zprávu, ve které popsal současnou situaci zahraničních dopisovatelů v ČSR a československých dopisovatelů v zahraničí.⁷¹¹

Roku 1954 v Československu působili zástupci sovětského a lidově-demokratického tisku a dopisovatelé komunistických a pokrokových novin z kapitalistických zemí. Na rozdíl od Sovětského svazu, kde bylo akreditováno několik „buržoazních“ novinářů, v ČSR žádný „buržoazní“ žurnalista nepracoval, po propuštění W. Oatise (květen 1953) ale západní tisková agentura Reuter požádala československé úřady o povolení vyslat do Československa svého zástupce. Podle V. Davida bylo možné očekávat, že podobnou žádost předloží i další tiskové agentury ze západních zemí. Vzhledem k tomu, že ČTK neměla v zahraničí vlastní dopisovatele, měly československé úřady případné žádosti tiskových agentur využít a uplatnit zásadu reciprocity. Na činnost nových (pro režim vlastně nespolehlivých) dopisovatelů měla dohlížet HSTD; jak konstatoval ministr David, nebyly materiály zasílané do kapitalistické ciziny zatím nijak kontrolovány, což byla pro MZV nadále neudržitelná praxe.

Na počátku července 1954 předložilo MZV politbyru ÚV KSČ návrh na vysílání československých dopisovatelů do zahraničí a na akreditaci zástupců některých velkých

⁷¹¹ Zpráva s. Davida. NA f. 1261/0/11 sv. 3 ar.j. 3 bod 30.

tiskových agentur.⁷¹² Součástí návrhu bylo i povolení krátkodobých zájezdů buržoazních novinářů do ČSR s ohledem na uplatnění zásady reciprocity. S tímto stanoviskem souhlasilo jak ministerstvo kultury, tak ministerstvo vnitra, politbyro si k návrhu vyžádalo konzultaci se sovětskou stranou a ministerstvu zahraničí uložilo vypracovat detailnější zprávu. Prozatím navrhlo politbyro vyslat do USA, Velké Británie, Itálie a Rakouska zástupce ČTK; v Československu akreditovat zástupce agentury Reuter a zvážit i akreditace pro dopisovatele AP, UP, AFP a dalších tiskových agentur; povolovat cesty vybraných „buržoazních“ novinářů z kapitalistických zemí a ministra zahraničních věcí pověřilo, aby se sovětskou stranou konzultoval její praxi ve věcech oficiálních styků, politického dozoru a akreditace zahraničních novinářů.⁷¹³

Na základě tohoto rozhodnutí vyslovalo MZV již v listopadu 1954 souhlas s přítomností dopisovatele francouzské tiskové agentury AFP v Československu. I v tomto případě se jednalo o reciprocitu, protože francouzská strana povolila příjezd jednoho dopisovatele ČTK do Paříže. Na počátku ledna 1955 se AFP s ČTK oficiálně dohodla na podmínkách vzájemné spolupráce, dopisovatel AFP přijel do Prahy v dubnu 1955, poté co smlouva mezi AFP a ČTK vstoupila v platnost.⁷¹⁴

V té době již v Paříži nějaký čas působil dopisovatel ČTK Vaněček, z počátku se ale potýkal s organizačními problémy. Na začátku března 1955 si MZV stěžovalo, že Vaněček dosud neobdržel permanentní legitimaci pro vstup do Národního shromáždění, Francouzi reagovali vysvětlením, že Vaněček toto povolení nedostal, protože zatím ve Francii není řádně akreditován.⁷¹⁵

Mimo stálých dopisovatelů, kteří do Československa přijeli na základě reciprocity, začalo MZV umožňovat krátkodobé zájezdy francouzských „buržoazních“ novinářů. Podle zprávy ministra zahraničních věcí V. Davida z října 1955⁷¹⁶ mělo Československo využít silných protiamerických tendencí, které se během roku 1955 začaly projevovat v různých francouzských „buržoazních“ listech, k častějším pozváním západních novinářů do ČSR.

⁷¹² NA f. 1261/0/11 sv. 3 ar.j.3 bod 30), schůze PB ÚV KSČ ze dne 5.7.1954.

⁷¹³ NA f. 1261/0/11 sv. 3 ar.j.3 bod 30), schůze PB ÚV KSČ ze dne 5.7.1954.

⁷¹⁴ A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 11.

⁷¹⁵ Návštěva 1. rady FVV de Noyella u s. Kratochvílové na MZV dne 3.3.1955 A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

⁷¹⁶ Zpráva o československo-francouzských vztazích a návrhy na jejich rozšíření. A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 6.

Již v září 1955 přijeli do Československa na pozvání MZV k čtrnáctidennímu studijnímu pobytu redaktoři Jean Schwoebel (Le Monde) a Jean Allary (AFP). Oba projevíli zájem o rozhovor s některými významnými představiteli československého veřejného a politického života, jejich žádost podpořilo i francouzské velvyslanectví.⁷¹⁷ Na žádost francouzského velvyslance reagovalo západoevropské oddělení a tiskový odbor MZV návrhem, aby byli jmenovaní novináři ve dnech 28. – 30. září přijati jedním z náměstků předsedy vlády, ministrem zahraničního obchodu, ministrem kultury a náměstkyní ministra zahraničních věcí G. Sekaninovou. Jean Allary, jako zástupce tiskové agentury, měl také navštívit ředitele ČTK a některého zástupce Svazu československých novinářů.⁷¹⁸

Ne všichni novináři ze západních zemí ale byli v Československu vítáni. V březnu 1955 odmítly československé úřady udělit vízum pro redaktora Le Mondu G. Pencheniera,⁷¹⁹ kterého jeho redakce vyslala do ČSR napsat reportáž o vystoupení *Théâtre National Populaire*.

V souvislosti s postupným uvolňováním mezinárodního napětí a vstřícnějšímu postoji československého MZV k nesocialistickým státům došlo na přelomu let 1955 a 1956 k výraznému nárůstu návštěv zahraničních novinářů z kapitalistických zemí. „Zpráva o návštěvách zahraničních novinářů v ČSR v roce 1956“ konstatuje, že „až do podzimu minulého roku (tj. do r. 1956)... bylo odepřeno udělení visa jen novinářům, proti nimž byly výhrady rázu bezpečnostního, nebo kteří se v minulosti kompromitovali obzvláště útočnými články proti našim zemím, nebo konečně zástupcům bulvárního a profašistického tisku.“⁷²⁰ Benevolentní přístup československých úřadů k zahraničním novinářům se brzy stal předmětem kritiky tiskového odboru MZV. Podle jeho pracovníků měly být veškeré žádosti o víza konzultovány právě s TO MZV, který za tím účelem zřídil kartotéku s charakteristikami jednotlivých novinářů, doplňovanou dle potřeby zprávami z příslušných zastupitelských úřadů. Jedině tak mohlo MZV zamezit pobytu nežádoucích a podezřelých osob a zároveň vést důkladnou evidenci počtu novinářských návštěv.

⁷¹⁷ Francouzský velvyslanec žádal, aby byli oba novináři přijati předsedou vlády, ministrem zahraničního obchodu, ministrem kultury a náměstkyní ministra zahraničí G. Sekaninovou s tím, že rozhovory nemusí být oficiální; poslouží k lepší orientaci zmíněných žurnalistů. Zpráva MZV pro ÚV KSČ ze dne 23.9.1955. NA f. 1261/2/4 sv. 37 ar.j. 163.

⁷¹⁸ NA f. 1261/2/4 sv. 37 ar.j. 163.

⁷¹⁹ Georges Penchenier byl roku 1948 z Československa vyhoštěn, MZV proto udělení visa nedoporučilo. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 2.

⁷²⁰ A MZV f. Porady kolegia 1953-1989, kniha 24, porada kolegia ze dne 28.3.1957.

Praxe ale za přáními TO MZV značně pokulhávala. Z dostupných informací vyplývá, že roku 1956 navštívilo ČSR více než 700 novinářů, z nichž pouze 269 prošlo kontrolou MZV a tento stav se v dalších letech výrazně nezlepšil.⁷²¹

Větší zájem o dění v Československu ze strany evropských kapitalistických států se odrazil i ve vyšším počtu uskutečněných návštěv francouzských novinářů. Zástupci francouzského tisku byli zastoupeni ve vládní delegaci pro odhalení památníku ve Strečně i v delegaci poslanců francouzského NS, další skupinky a jednotlivci přijeli u příležitosti MFF v Karlových Varech, Strojírenského veletrhu v Brně, Pražského hudebního jara apod. TO MZV vyzdvihl zejména sérii reportáží redaktora Le Mondu Claude Ezratyho, který vcelku realisticky odhadl situaci v Československu s tím, že komunistický režim je zde již plně zakořeněn, v zemi neexistuje organizovaný odpor a tento vývoj je pravděpodobně nezvratitelný.

Přijíždějící žurnalisté požadovali mimo všeobecných informací o vnitropolitické situaci a zahraniční politice Československa i zcela konkrétní vyjádření představitelů čs. politického, hospodářského, kulturního a církevního života. TO MZV souhlasil pouze se sjednáváním informativních schůzek s odborníky z různých ministerstev (MŠK, ministerstvo zemědělství, min. vnitřního obchodu, min. zdravotnictví), žádostem o rozhovor s vysokými státními a stranickými činiteli vyhovoval jen zřídka a některé žádosti (např. o setkání s arcibiskupem Beranem nebo bývalým předsedou čs. sociální demokracie B. Laušmanem) ihned zamítal.

V dubnu 1956 se tiskové otázky dostaly na pořad jednání PB ÚV KSČ. Na schůzi dne 28. dubna byly přijaty „*Zásady pro povolování interview a rozhovorů a konání tiskových konferencí pro zahraniční novináře*“, které stanovily postup a rozdělily kompetence při schvalování žádostí o přijetí členy a kandidáty PB ÚV KSČ, tajemníky ÚV, členy vlády a sboru pověřenců, funkcionáři masových organizací atd. Zásady určily následující postup:

- 1) *„O přijetí zahraničních novinářů členy a kandidáty politbyra rozhoduje politbyro na návrh ministra zahraničí.*
- 2) *O přijetí členy vlády rozhoduje předseda vlády na návrh ministra zahraničí.*
- 3) *O přijetí pověřenci rozhoduje předseda Sboru pověřenců na návrh ministra zahraničí.*

⁷²¹ Tamtéž.

- 4) *O přijetí členy předsednictva NS nebo SNR rozhoduje příslušné předsednictvo na návrh ministra zahraničí.*
- 5) *O přijetí náměstky ministrů, vedoucími pracovníky ministerstev apod. rozhoduje resortní ministr na návrh ministra zahraničí.*
- 6) *O přijetí vedoucími pracovníky masových organizací rozhoduje příslušný tajemník ÚV KSČ na základě návrhů podaných prostřednictvím mezinárodního oddělení ÚV KSČ.*⁷²²

Politbyro dále schválilo pravidelné pořádání (jednou za čtvrt roku) tiskových konferencí pro akreditované novináře, kterých se budou účastnit vedoucí osobnosti československého politického a hospodářského života⁷²³ s tím, že první tisková konference proběhne v květnu za účasti předsedy vlády V. Širokého. V březnu 1959 pak byly uvedené zásady doplněny a rozšířeny tak, aby návrhy na přijetí zahraničních novinářů mohl podávat nejen ministr zahraničních věcí, ale i mezinárodní oddělení ÚV KSČ.⁷²⁴

3.1.3.4. Zahraniční novináři v Československu v letech 1957 – 1968

Od druhé poloviny 50. let 20. století sledujeme značný nárůst počtu zahraničních novinářů přijíždějících do Československa. O část z nich pečovalo prostřednictvím svého tiskového odboru ministerstvo zahraničních věcí. Péči o zahraniční novináře byla pověřena malá pracovní skupina zařazená v tiskově-propagačním oddělení TO MZV. Tato skupina zajišťovala veškerou agendu spjatou s příjezdy a pobyty zahraničních žurnalistů, usměrňovala jejich činnost, poskytovala informační materiály o československé vnitřní a zahraniční politice, pořádala zájezdy do významných podniků a zemědělských družstev, zprostředkovávala schůzky novinářů s domácími odborníky a v neposlední řadě kontrolovala výsledky jejich práce.⁷²⁵

TO MZV rozlišoval dvě hlavní kategorie novinářů – akreditované dopisovatele zahraničních listů a agentur, kteří v ČSR pobývali dlouhodobě a všechny ostatní

⁷²² NA f. 1261/0/11 sv. 96-99 ar.j. 155 b.4), 115. schůze PB ÚV KSČ ze dne 28.4.1956.

⁷²³ O programu a obsazení těchto tiskových konferencí mělo rozhodovat ministerstvo vnitra.

⁷²⁴ NA f. 1261/0/11 sv. 208 ar.j. 284 b. 15), schůze PB ÚV KSČ ze dne 3.3.1959.

⁷²⁵ A MZV f. Porady kolegia 1953-1989, kniha 28 (porada kolegia ze dne 15.8.1957) a kniha 57 (porada kolegia ze dne 16.2.1961, bod Směrnice pro práci TO MZV).

žurnalisty, přijíždějící na krátkodobé návštěvy. Akreditování novináři byli dále rozdělení podle země původu a politické příslušnosti tiskovin do čtyř skupin:⁷²⁶

- 1) dopisovatelé tiskových agentur, časopisů, rozhlasu a televizí ze socialistických zemí,
- 2) dopisovatelé ústředních tiskových orgánů komunistických stran nebo časopisů blízkých stranickému tisku v kapitalistických zemích,
- 3) dopisovatelé buržoazních listů a agentur a dopisovatel z Jugoslávie,
- 4) pracovníci některých mezinárodních organizací se sídlem v Praze (MON, SOF).⁷²⁷

Tradičně nejpočetnější skupinu tvořili akreditování novináři ze socialistických zemí, následováni dopisovateli stranického tisku z kapitalistických států. Ostatní dvě kategorie představovaly pouze zlomek celkového počtu akreditovaných žurnalistů v ČSR.

Akreditaci zahraničním novinářům uděloval TO MZV, novinářský průkaz, který akreditování žurnalisté obdrželi, platil půl roku a byl obnovován vždy k 30. červnu a k 31. prosinci. Všichni akreditování novináři těžili z materiálních výhod, které jim TO MZV poskytoval, zvláštní postavení pak zaujímal dopisovatelé komunistického tisku ze západních zemí, kterým TO MZV na základě usnesení PB ÚV KSČ vyplácel měsíční plat, hradil náklady spojené s novinářskou prací (telefony, překlady, lekce češtiny apod.) a často i další nadstandardní výdaje.⁷²⁸

Počet v Československu akreditovaných novinářů se postupně zvyšoval – z 29 v srpnu 1957 až na 42 novinářů v březnu 1966.⁷²⁹ Práce akreditovaných novinářů byla poměrně nákladná, v únoru 1962 proto TO MZV navrhl omezit akreditace pouze na ty dopisovatele, kteří do Československa přijeli s výslovným pověřením svých listů nebo agentur. Ostatní novináři měli být zařazeni do seznamu *registrovaných* novinářů,

⁷²⁶ A MZV f. Porady kolegia kniha 60, porada ze dne 4.5.1961, bod: Zpráva o práci s akreditovanými novináři za rok 1960.

⁷²⁷ Novináři zařazení do této skupiny byli akreditováni pouze formálně, vlastní novinářskou činnost totiž vykonávali jen zřídka.

⁷²⁸ V této souvislosti můžeme zmínit případ dopisovatele l'Humanité G. Ballangera, který mimo pravidelný měsíční příspěvek 2.300,- Kčs požadoval zaplatit účet za ubytování a stravu v hotelu, kde i s rodinou bydlel, příspěvek na školné pro děti apod.

⁷²⁹ Počet akreditovaných novinářů se vyvíjel následovně : v srpnu 1957 TO MZV registroval 29 osob, k 1.1.1959 31 novinářů z 16 zemí, k 31.12.1959 34 osob ze 17 zemí, k 1.5. 1960 36 osob z 18 zemí , k 15.4.1961 37 novinářů z 19 zemí a k 8.3.1966 42 akreditovaných redaktorů.

kterým by TO neposkytoval materiální výhody (nedostali by ani legitimaci TO MZV), MZV by jim ale zaručilo veškerou odbornou pomoc.⁷³⁰ Od tohoto návrhu ale TO MZV brzy odstoupil, nové rozdělení zahraničních dopisovatelů totiž prakticky nic neřešilo, navíc určitá „diskriminace“ některých novinářů mohla ohrozit zájmy československé propagace v zahraničí. TO MZV ale přišel na jiný způsob, jak výrazně ušetřit. Od počátku 60. let se stále více uplatňovali čs. občané, kteří byli v TO MZV pouze registrováni a MZV jim nehradilo žádné výdaje.

Péče TO MZV o akreditované novináře zahrnovala kompletní informační servis, pravidelná pozvání na různé akce celostátního i mezinárodního významu, kulturní premiéry, vernisáže apod. a na podniky pořádané přímo TO MZV – tiskové konference, besedy, poznávací zájezdy atd. TO MZV ve spolupráci s dalšími složkami MZV také zajišťoval pobyt akreditovaných novinářů po hospodářsko-organizační stránce – zajišťoval jim bydlení, zdravotní péči, dopravu atp.

Vzhledem k vysokým nákladům na činnost zahraničních dopisovatelů a k její mimořádné důležitosti pro šíření československého vlivu v zahraničí, kontroloval tiskový odbor MZV pravidelně výsledky práce všech akreditovaných redaktorů. Úroveň jednotlivých dopisovatelů byla značně odlišná, podle zpráv TO MZV o práci s akreditovanými novináři nejlepší práci odváděli s. M.V.Nikitočkin ze sovětské tiskové agentury TASS a zástupce východoněmecké agentury ADN. Z počátku si MZV cenilo i práce a vysoké aktivity dopisovatele TANJUGu P. Ivačiče, v souvislosti s novým zhoršením československo-jugoslávských vztahů na počátku 60. let se ale toto hodnocení změnilo a roku 1961 byl Ivačič z Československa odvolán.⁷³¹

Velké problémy a nespokojenost TO MZV i stranických orgánů provázely činnost dopisovatelů komunistického tisku z kapitalistických zemí. O kritickém hodnocení práce prvního z dopisovatelů l'Humanité v ČSR P. Hengése již byla řeč a ani nový zástupce tiskového orgánu PCF G. Ballanger nepříznivý dojem nesmazal.

Guy Ballanger přijel do Československa v květnu 1957 a od počátku jeho pobyt provázely potíže. Správa služeb diplomatického sboru měla Ballangerovi zajistit byt. Ale ještě v dubnu 1958 bydlel Ballanger se svojí rodinou v hotelu. Náklady na jeho pobyt v Praze se tak neúměrně zvyšovaly, kromě hotelu totiž MZV platilo i účty za

⁷³⁰ A MZV f. Porady kolegia 1953-1989 kniha 68, porada kolegia ze dne 1.2.1962 bod: Zpráva o práci s akreditovanými novináři v roce 1961.

⁷³¹ Tamtéž.

stravu a některé další výdaje.⁷³² Ballangerova pracovní aktivita přitom nebyla nijak velká, mimo drobnějších zpráv nenapsal do počátku března 1958 do l'Humanité žádný větší článek a nevyužil ani možnosti zúčastnit se některých poznávacích zájezdů, které pro zahraniční novináře pořádal tiskový odbor MZV.⁴⁹⁾

Nespokojenost čs. orgánů s prací G. Ballangera tlumočil 9. března 1958 tajemník ÚV KSČ V. Koucký na schůzce s členem PB ÚV PCF F. Billouxem. Ten přislíbil záležitost přezkoumat s tím, že i vedení PCF má k výkonům G. Ballangera výhrady a pravděpodobně ho brzy odvolá. K výměně dopisovatele l'Humanité v Praze pak došlo počátkem roku 1959. 16. ledna 1959 oznámil administrativní tajemník ÚV PCF G. Plissonnier sekretariátu ÚV KSČ, že bývalý redaktor l'Humanité Bernard Couret, který v současnosti působí v Praze v redakci *Nouvelle Revue Internationale*, může být považován za oficiálního dopisovatele l'Humanité v ČSR.⁷³³

V květnu 1959 pak člen ÚV PCF J. Kanapa při rozhovoru s vedoucím MO ÚV KSČ G. Součkem nastínil představy, které mělo vedení PCF o další práci B. Coureta v Československu.⁷³⁴ Protože MO ÚV KSČ požadavkům PCF nevyhovělo, obrátil se vedoucí sekretariátu ÚV PCF G. Plissonnier v říjnu 1959⁷³⁵ znovu na ÚV KSČ s novými návrhy. Tentokrát bylo mezinárodní oddělení ÚV KSČ vstřícnější a souhlasilo, aby Couret odešel z redakce, kde dosud pracoval a mimo dopisovatelské činnosti pro l'Humanité nastoupil i jako zahraniční redaktor v Československém rozhlasu.

Přes veškerou péči, kterou úřady B. Couretovi poskytovaly, nedosahovaly jeho pracovní výkony požadované úrovně. Opakovala se nám již známá situace, Couret odevzdával jen malý počet článků, ale MZV stály jeho služby více než 5.000,- Kčs měsíčně. V druhé polovině roku 1961 byl B. Couret z Československa odvolán a na jeho místo nastoupila Clémence Thibault, nezkušená novinářka bez kvalifikace a potřebné praxe, což na MZV vzbudilo novou nelibost. C. Thibault se ale rychle zapracovala a v únoru 1963 již byla její činnost hodnocena vcelku pozitivně.

⁷³² Od 26. ledna do 5. dubna 1958 bylo Ballangerovi vyplaceno na pravidelných i mimořádných příspěvcích 12.200,-Kčs, v únoru navíc doporučilo mezinárodní oddělení ÚV KSČ zvýšit měsíční výpomoc na maximum, tj. 2.600,-Kčs a hradit měsíční školné pro Ballangerovy děti ve výši 300,- Kčs měsíčně. Mimo tyto částky muselo MZV ze svého rozpočtu uhradit i větší část účtů za stravu v hotelu (od 16.2. do 30.4.1958 celkem 10 827,60,- Kčs). NA f. 1261/2/4 sv. 39 ar.j.175.

⁴⁹⁾ Na Ballangerovu obranu je ale nutné říci, že redakce l'Humanité v Paříži o zasílání velkých reportáží z Československa nestála, protože je neměla kam umístit.

⁷³³ NA f. 1261/2/4 sv. 38 ar.j.167 Dopis Sekretariátu ÚV PCF z 16. ledna 1959.

⁷³⁴ B. Couret měl opustit redakci *Nouvelle Revue Internationale* a věnovat se pouze práci pro l'Humanité.

⁷³⁵ NA f. 1261/2/4 sv. 38 ar.j. 167 Dopis Sekretariátu ÚV PCF z 1.10.1959.

Akreditovaní novináři tvořili jen menšinu zahraničních novinářů v Československu. Naprostá většina novinářů přijížděla do Československa na krátkodobé pobyty, ať už na pozvání některé československé instituce nebo z vlastní iniciativy. TO MZV se osvědčilo zejména organizování skupinových zájezdů pro redaktory ze západních zemí (Rakousko, Francie), naopak v afrických zemích československé iniciativy většinou neuspěly.

Z neúspěchů při navazování tiskových kontaktů v zahraničí vinil TO MZV hlavně zastupitelské úřady v jednotlivých zemích. Zejména naše ambasáda v Paříži byla z tohoto hlediska považována za nespolehlivou a nečinnou, TO ale počítal se zlepšením.⁷³⁶ V jiných evropských státech byla situace mnohem lepší, nejlepší spolupráci s tiskem vykazoval ZÚ Londýn, následován zastupitelskými úřady v Itálii, Rakousku, Jugoslávii, Švédsku a Finsku. Hlavní role při styku (společenském i pracovním) s novináři v zahraničí připadla tituláři, který za něj byl i osobně odpovědný, do určité míry ale museli s tiskem spolupracovat všichni diplomatictí pracovníci na ZÚ.

3.2. Československo-francouzské kulturní vztahy

3.2.1. Smluvní úprava československo-francouzských kulturních styků v letech 1945 – 1948

Jak již bylo řečeno v předchozích kapitolách, představovaly kulturní styky důležitou součást československé zahraniční politiky, proto byla kontrola jejich řízení a provádění svěřena do kompetence ministerstva zahraničních věcí. Navazování a udržování kulturních vazeb s cizími státy prostřednictvím centrálních úřadů ale nebylo specifikem lidově demokratických zemí, kulturní diplomacie měla svou dlouhodobou tradici i ve Francii.

Již francouzští králové využívali vědce, umělce, učitele a především náboženské kongregace k šíření francouzské kultury a jazyka, republikánská Francie tuto praxi později převzala a institucionalizovala. Na konci 19. a na počátku 20. století se úsilí francouzského státu na poli zahraničně kulturní politiky soustředilo na oblast vzdělávání

⁷³⁶ Na počátku roku 1963 byl do Paříže vyslán odborný pracovník do nově zřízeného detašovaného tiskového střediska, od jehož práce si MZV slibovalo výrazné zlepšení tiskově-propagační práce ZÚ Paříž. A MZV f. Porady kolegia, kniha 81, (porada kolegia z 28.3.1963 bod Zpráva o práci československých ZÚ se zahraničními novináři, kteří v roce 1962 navštívili ČSSR.

a školství. Roku 1909 byl při ministerstvu zahraničních věcí vytvořen zvláštní odbor pro francouzské školy a zařízení (*Service des écoles et œuvres françaises*) a o rok později Quai d'Orsay společně s tehdejším ministerstvem školství iniciovalo vznik *Státního úřadu pro francouzské univerzity a školy* (*Office national des universités et écoles françaises*).⁷³⁷

V důsledku první světové války došlo k důležité systemizaci kulturních styků se zahraničím na francouzském MZV, se vznikem samostatného odboru pro zahraničně kulturní akce získala kulturní diplomacie srovnatelné postavení s ostatními oblastmi diplomacie.

Zásadní předěl představovala druhá světová válka a geopolitické změny, které následovaly po jejím skončení. Francie vyšla z válečných bojů značně oslabena, ztratila své velmocenské postavení a posléze i oblasti svého tradičního kulturního působení v zemích střední a východní Evropy. Roku v ruce s oslabováním mezinárodní pozice Francie upadal zájem o výuku a používání francouzského jazyka, což bylo ve Francii vnímáno jako obzvlášť citlivá záležitost, neboť právě jazyk byl považován za nositele francouzských tradic a kultury vůbec.

Zahraniční i domácí změny, kterým Francie musela v poválečném období čelit, vedly k posílení vlivu státu na záležitosti kultury a vzniku politicko-administrativního aparátu, zodpovědného za vedení zahraniční kulturní politiky. Vládním nařízením z 13. dubna a dekretem ze 17. července 1945 byla při Quai d'Orsay založena *Direction générale des Relations culturelles* (Generální ředitelství kulturních vztahů), jejímž hlavním úkolem bylo „*obnovit, navzdory velkým materiálním potížím, běh intelektuálních výměn...uspokojit výzvy četných zemí, které od nás žádají profesory, konference, knihy, prokázat životaschopnost francouzské myšlenky i přes přestálé utrpení.*“⁷³⁸

Generální ředitelství kulturních vztahů tak původně sledovalo koncept pouhého šíření (*diffusion*) francouzské kultury do zahraničí, v první polovině 50. let ale v důsledku postupného rozpadu francouzského koloniálního panství a již zmíněné ztráty tradičních partnerů v Evropě přistoupila Francie ke změně této koncepce, kterou nahradil koncept spolupráce (*coopération*). Administrativně byla tato změna vyjádřena roku 1956 přeměnou Relations culturelles na *Direction générale des Affaires culturelles*

⁷³⁷ Marie Christine KESSLER: La politique étrangère de la France. Acteurs et processus. Presses de Sciences Po, Paris 1999, str. 376.

⁷³⁸ Marie Christine KESSLER: La politique étrangère de la France, str. 378.

et techniques (Generální ředitelství kulturních a technických záležitostí).⁷³⁹ Další dílčí reformou roku 1967 bylo Generální ředitelství přejmenováno na *Direction générale des Relations culturelles, scientifiques et techniques* (Generální ředitelství kulturních, vědeckých a technických vztahů).

Zřízením Generálního ředitelství při MZV byla jasně potvrzena dominantní role státu při vytváření kulturních vazeb Francie se zahraničím, francouzské MZV tak převzalo plnou odpovědnost za „šíření francouzského jazyka, kultury, vzdělávání, za vědeckou a technologickou spolupráci, i za pomoc poskytovanou jiným zemím.“⁷⁴⁰

3.2.1.1. Kulturní dohoda

Česko – francouzské kulturní vztahy mají dlouhou tradici, již v 19. století se Francouzská republika stala zemí, kde hledala inspiraci řada osobností českého uměleckého i politického života.⁷⁴¹ Sympatie a zaujetí pro francouzskou kulturu veřejně demonstrovala národně orientovaná česká společnost založením pražské pobočky francouzské společnosti *Alliance française*. Stalo se tak roku 1884, pouhý rok poté, co v Paříži vznikla vůbec první pobočka této společnosti na světě.

Se vznikem samostatného Československa dostaly nyní již československo-francouzské vztahy novou intenzitu i náplň. Československé ministerstvo zahraničí pod vedením ministra E. Beneše vidělo ve Francii hlavního strategického partnera, jehož postavení na evropské politické scéně a obrana vlastních národních zájmů měly zaručit stabilitu versailleského systému, vytvořeného po první světové válce. Úzká politická spolupráce byla logicky provázena silným francouzským vlivem v kulturní oblasti, oficiálně oba státy stvrdily svůj zájem na kulturní kooperaci uzavřením *Deklarace o vědeckých, literárních a školských stycích mezi Československem a Francií* v dubnu 1923. Také společnost *Alliance française* v Československu rozkvétala, ke konci 30. let patřila ČSR v počtu poboček této společnosti na první místo v Evropě.⁷⁴²

Československá krize roku 1938 a neslavná role, kterou v ní Francie sehrála, zmařila téměř vše, čeho Francouzi v Československu za dvacet let dosáhli. Ze dne na

⁷³⁹ Eliška TOMALOVÁ: Francouzská zahraniční kulturní politika, str. 20; srovnej také Marie Christine KESSLER: La politique étrangère de la France, str. 378.

⁷⁴⁰ Marie Christine KESSLER: La politique étrangère de la France, str. 379.

⁷⁴¹ O problematice česko – francouzských vztahů mezi lety 1848 a 1914 vznikla v posledních letech celá řada publikací. Za všechny zde jmenujme monografii Stéphana Reznikowa Frankofilství a česká identita 1848-1918. Karolinum, Praha 2008. Stručný přehled vzájemných vztahů poskytuje též kniha Pavly HORSKÉ Sladká Francie, NLN Praha 1996.

⁷⁴² PISTORIUS, Georges : Destin de la culture française dans une démocratie populaire, str. 26.

den ztratila Francie po léta budovanou prestiž a autoritu, „mnichovskou zradu“ Češi Francii nikdy zcela neodpustili, což se jasně projevilo v poválečném období poklesem zájmu o výuku francouzštiny i o francouzské kulturní a školské aktivity v obnoveném Československu. Tento fakt nicméně nezabránil obnovení oficiálních kulturních vztahů mezi Československem a Francií po skončení druhé světové války.

Na jaře 1945 požádala francouzská vláda československý kabinet o sjednání nové smluvní úpravy vzájemných kulturních a školských styků, která by lépe reflektovala poválečné poměry v obou zemích. K jednání o doplňcích k dosavadní kulturní dohodě došlo v Paříži ve dnech 18. – 30. dubna 1945. Výsledkem společných konzultací byl text *Dodatkového protokolu k Deklaraci o vědeckých, literárních a školských stycích*, který československá strana ratifikovala v prosinci 1945.⁷⁴³

Nad dodržováním jednotlivých ustanovení Protokolu a jeho případnými změnami a doplněními bděla *Smíšená československo-francouzská komise*, složená paritně z jedenácti československých a jedenácti francouzských členů, která nahradila subkomise předvídané Deklarací z roku 1923. Na základě článku 1 Dodatkového protokolu se tato komise scházela dvakrát ročně vždy střídavě v Praze a Paříži, závěry z jejích jednání byly ve formě doporučení předkládány ke schválení oběma vládám. Další články Protokolu se týkaly výměn profesorů, obnovení lektorátů češtiny a francouzštiny na univerzitách, znovuzřízení československých sekcí na francouzských lyceích v Dijonu, Nîmes, St.-Germain-en-Laye a Angoulême a udělování stipendií československým studentům.

V článcích 8 a 9 se obě strany dohodly na vrácení Denisova ústavu francouzské vládě, o jeho další činnosti měla jednat Smíšená komise. V této části Protokolu byla také nadnesena otázka případného zřízení obdobné československé instituce ve Francii. I tato záležitost byla svěřena Smíšené komisi, ta se ale na aktivitách Francouzského institutu nikdy nedohodla, čehož československá strana později využila (nebo spíše zneužila) při rušení francouzských ústavů v Československu.

Kulturní dohoda z let 1923 a 1945 tvořila právní rámec československo-francouzských kulturních styků pouze do roku 1949, po změně politického režimu v únoru 1948 přestalo mít Československo na provádění kulturní dohody s Francií zájem. Přestože ani jedna ze smluvních stran kulturní dohodu nikdy nevypověděla, platil mezi lidově-demokratickým Československem a Francií v kulturní oblasti

⁷⁴³ Dodatkový protokol k Deklaraci o vědeckých, literárních a školských stycích mezi republikou Československou a Francií. NA f. 861 karton 222, in.č. 412.

fakticky bezesmluvní vztah, a to až do podzimu 1964, kdy byly konečně vytvořeny příznivé podmínky pro uzavření nové rámcové úmluvy o kulturních a školských stycích.

3.2.1.2. Jednání Smíšené československo-francouzské komise ve dnech 25. a 26. října 1948

Smíšená československo-francouzská komise, jejíž vznik a účel byl zakotven v Dodatkovém protokolu z prosince 1945, se ke svým pravidelným zasedáním sešla pouze třikrát. Tak jak předvídal Protokol, tj. dvakrát ročně, komise zasedala jenom roku 1947, na jaře 1948 nebylo jednání komise vzhledem k bouřlivému vývoji v Československu vůbec svoláno; ke třetímu a zároveň poslednímu zasedání Smíšené komise došlo ve dnech 25. a 26. října 1948 již za zhoršené atmosféry ve vzájemných vztazích.

Československá vláda původně plánovala vyslat do Paříže pouze dvoučlennou delegaci, složenou ze zástupců ministerstva školství a ministerstva informací a osvěty, na doporučení MŠ ale rozhodnutí změnila. Podle stanoviska ministerstva školství by vyslání pouhých dvou československých zástupců ve Francii vzbudilo dojem, že ČSR nepovažuje jednání za důležitá, navíc by Československo porušilo ustanovení Dodatkového protokolu, které jasně stanovilo počet členů Smíšené komise na jedenáct z každé země. Protože Francie dosud dohodu plnila, navrhlo MŠ vyslat do Francie alespoň 5 osob, zbytek měl být doplněn přímo v Paříži ze členů československého velvyslanectví.⁷⁴⁴ Československou delegaci vedl čs. velvyslanec v Paříži Dr. Adolf Hoffmeister, francouzskou pak generální ředitel kulturních styků při Quai d'Orsay Louis Joxe, který také celému jednání předsedal.⁷⁴⁵

Jednání se soustředila k několika bodům, delegace řešily záležitost překladů literatury druhé země; českoslovenští zástupci si stěžovali, že zatímco v ČSR věnují překladům francouzské literatury značnou pozornost, úsilí francouzské strany o vydávání československé literatury je minimální. Dalším bodem jednání byly umělecké výměny. Francouzská strana projevila zájem o zájezd Skupova divadélka a pozvala českého dirigenta R. Kubelíka, aby v prosinci řídil koncert *Orchestre du Conservatoire*.

⁷⁴⁴ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie karton 16.

⁷⁴⁵ Zasedání Smíšené komise československo-francouzské. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 16.

Poslední záležitostí, které se Komise věnovala, byla otázka *Alliance française* a jejího dalšího působení v Československu. Československá strana navrhla její splnutí s československou společností France-Tchécoslovaquie (založena 1946) tak, aby *Alliance française* zůstala jakousi jazykovou sekcí této společnosti.⁷⁴⁶

Československo nadneslo i otázku možného vybudování Československého kulturního domu v Paříži, tato otázka ale zůstala nedořešena.

Během zasedání se francouzská strana nevyjádřila ke stížnostem ČSR na československé vysílání francouzského rozhlasu, nedošla ani odpověď francouzských oficiálních úřadů. I přes tento neúspěch ale vyslovil předseda čs. delegace Hoffmeister přání, aby kulturní styky dále pokračovaly, s čímž francouzská strana souhlasila.

„Nepřátelské“ vysílání francouzského rozhlasu ale komplikovalo vzájemné vztahy i během roku 1949, francouzské úřady proti němu totiž odmítaly zasáhnout. Československá vláda proto na doporučení čs. velvyslanectví podmínila další zasedání Smíšené komise, plánované na podzim 1949, uspokojivým vyřešením této situace. V září 1949 ČSR požadavek zastavit vysílání rozhlasu notifikovala a nótu předala vedoucímu *Relations culturelles* L. Joxovi, který slíbil, že věc projedná s ministrem zahraničních věcí Schumannem. Joxe při jednání s velvyslancem Hoffmeisterem znovu zdůraznil, že i přes současné potíže v oblasti kulturních vztahů, má Francie velký zájem na udržení kulturní dohody a z ní vyplývajících výměnných pobytů studentů a lektorů.⁷⁴⁷

Od školního roku 1948/1949 totiž ministerstvo školství přestalo vysílat československé studenty na studia do Francie⁷⁴⁸ a přestalo jim také vyplácet stipendia. Na rok 1949/1950 udělilo MŠ pouze 9 stipendií, a to jenom francouzským státním příslušníkům, českoslovenští kandidáti navrženi nebyli a MŠ s tím ani nepočítalo.⁷⁴⁹

Otázku, jak naložit s kulturní dohodou, řešily československé úřady prakticky po celý rok 1949. V srpnu se k možnému vypovězení kulturní dohody z československé strany negativně vyjádřilo československé velvyslanectví, velvyslanec Hoffmeister

⁷⁴⁶ Francouzská část komise s tímto návrhem souhlasila, oficiální stanovisko *Relations Culturelles* ale ČSR nikdy neobdržela. *Alliance française* byla rozpuštěna rozhodnutím československých úřadů v březnu 1951.

⁷⁴⁷ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 24, obal 1, č.j. 7474/49.

⁷⁴⁸ Ve školním roce 1945/1946 byla obnovena československá oddělení při francouzských lyceích v Dijonu, Nimes, St. Germain-en-Laye a Angoulême. Tato oddělení byla fakticky zrušena o dva roky později, když ČSR přestalo do Francie vysílat své studenty a ty, kteří ve Francii již studovali, povolala zpět domů. Srovnej A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 6, Zpráva pro schůzi kolegia MZV ze dne 18.8.1955.

⁷⁴⁹ Doplnující zpráva MŠVU pro předsednictvo vlády ze dne 12.10.1949. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 24, obal 1, č.j.1640/dův/49.

upozornil na některá protiopatření (např. v oblasti obchodu a dopravy, zásahy proti krajanům a krajanským organizacím, popřípadě další zhoršení visové praxe), která by mohla francouzská strana po zrušení kulturní dohody zavést.⁷⁵⁰

Velvyslanec proto doporučil dohodu ponechat, ale prakticky ji neprovádět a využívat ji nadále pouze pro styk s francouzskými pokrokovými činiteli. Podobně se k osudu kulturní dohody stavěli i francouzští komunisté, podle jejichž názoru měla dohoda pouze „zůstat na papíře“ a nadále sloužit výhradně pro mezistranické styky.⁷⁵¹

Protože se francouzská vláda, ani po urgenci československého velvyslanectví v září 1949, nijak nevyjádřila k otázce vysílání francouzského rozhlasu v českém a slovenském jazyce, odložila čs. vláda zasedání Smíšené komise na neurčito. Jednání francouzské vlády, resp. její nečinnost, se pro československé úřady stala vítanou záminkou pro přerušování oficiální kulturní spolupráce. Od roku 1949 přestalo Československo provádět kulturní dohodu, k jejímu vypovězení *de jure* ale z taktických důvodů nikdy nepřikročilo. Kulturní styky s Francií se na čas přesunuly do neoficiální roviny, ale zdaleka nedosahovaly předchozí intenzity a úrovně.⁷⁵²

3.2.2. Francouzské kulturní instituce v Československu (1948 – 1951)⁷⁵³

3.2.2.1. Francouzský institut v Praze

O založení francouzského kulturního ústavu v Praze se začalo uvažovat záhy po vzniku samostatného Československa. Situace byla nadmíru příznivá, neboť česká veřejnost s nadšením přijímala vše francouzské a úzká kulturní spolupráce mohla vhodně doplnit a podpořit současně budované politické a ekonomické vazby mezi oběma národy.

Touto „centrální kulturní institucí“ se na počátku 20. let 20. století stal *Francouzský institut v Praze*,⁷⁵⁴ vybudovaný po vzoru obdobných francouzských

⁷⁵⁰ Přípomínky čs. velvyslance Hoffmeistera k chystanému zasedání Smíšené komise v Praze ze dne 23.8.1949. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 24.

⁷⁵¹ Srovnej také Karel BARTOŠEK: Zpráva o putování v komunistických archivech, str. 142-143.

⁷⁵² Většina kulturních akcí „po linii mezistranických styků“ byla pořádána prostřednictvím společnosti France-Tchécoslovaquie. Na jejich uskutečnění se předem dohodli zástupci obou komunistických stran; od počátku roku 1952 byl kontaktní osobou pro jednání o této formě vzájemných styků jmenován člen ideologické komise ÚV PCF Victor Leduc. Srovnej A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 16, zpráva velvyslance Součka ze dne 13.2.1952.

⁷⁵³ Kapitoly 3.2.2.1. a 3.2.2.2. byly publikovány jako součást textu, věnovaného problematice československo-francouzské kulturní diplomacie. Viz Ludmila MOTEJLKOVÁ: Kulturní diplomacie mezi Československem a Francií v letech 1948 – 1968. Slovanický přehled, r. XCV 2009, č. 3, str. 351-364.

kulturních středisek v zahraničí. Jeho cílem a náplní bylo rozvíjet a podporovat vzájemnou kulturní a intelektuální výměnu, poskytovat zázemí francouzským stipendistům a šířit „francouzskou myšlenku“ v širokých vrstvách československé společnosti.

Počátky působení Francouzského institutu v Praze, slavnostně otevřeného na konci listopadu 1920, byly spíše skromné, přestože se mu dostalo podpory z československých nejvyšších míst. Chyběly zejména prostory pro vlastní výuku, takže v prvním roce existence musel vzít Institut za vděk jedinou třídou v Krakovské ulici, kterou mu zapůjčila Karlova univerzita. Problémy s umístěním byly dočasně vyřešeny o rok později, kdy předseda československé Alliance française Ladislav Pinkas pro Institut zakoupil místnosti v Ostrovní ulici, kde „Ústav Arnošta Denise“ sídlil až do roku 1930, kdy se definitivně přestěhoval do nové reprezentativní budovy ve Štěpánské ulici.

Od ledna 1923 byl Francouzský institut, prostřednictvím Slovanského ústavu v Paříži, volně napojen na pařížskou univerzitu, která prováděla dozor nad jeho činností až do zrušení francouzských ústavů v Československu v dubnu 1951. Z počátku v Institutu působilo pouze několik profesorů (A. Fichelle, L. Brun, L. Lewtow, D. Essertier), kteří pod vedením André Tibala, prvního ředitele Institutu a vedoucího „francouzské“ katedry pražské filozofické fakulty, organizovali jak pravidelné kurzy (ty podléhaly přímo pařížské univerzitě a byly určeny pouze pro zapsané posluchače), tak veřejné přednášky o francouzské literatuře, filozofii, historii a umění.⁷⁵⁵ V úsilí o přiblížení francouzské kultury a vědy československé společnosti profesorům pomáhali francouzští spisovatelé, filozofové a vědci, kteří do Prahy pravidelně přijížděli pořádat krátké kurzy a přednášky.⁷⁵⁶

Aktivita Francouzského institutu v Praze rostla každý rok. Mimo literární, historické a filozofické sekce byly vytvořeny sekce právní a hospodářská, pedagogická a na počátku 30. let i speciální sekce vědecká a technická. Také počet studentů se

⁷⁵⁴ Od roku 1921 nesl Francouzský institut v Praze jméno v Čechách mimořádně oblíbeného francouzského historika Ernsta Denise. V pramenech a literatuře se tak můžeme setkat s několika názvy této pražské kulturní instituce – „Institut français de Prague“, „Institut Ernest Denis“, „Francouzský ústav Arnošta Denise“ apod. Srovnej Jiří HNILICA: Francouzský institut v Praze 1920 – 1951. Mezi vzděláním a propagandou. Karolinum Praha 2009, str. 14-15.

⁷⁵⁵ Jiří HNILICA: Francouzský institut v Praze, str. 32-33, srovnej také Georges PISTORIUS: Destin de la culture française dans une démocratie populaire. La présence française en Tchécoslovaquie (1948-1956). Les Iles d' Or, Paris 1957, str. 28.

⁷⁵⁶ Za všechny jmenujme spisovatele G. Duhamela, dramatika a básníka Ch. Vildraca, filozofa H. Bergsona, lingvistu F. Brunota a A. Meilleta. Blíže viz Georges PISTORIUS: Destin de la culture française, str. 28-29.

každoročně zvyšoval, v prosinci 1935 bylo zapsáno do kurzů ve všech sekcích 658 posluchačů, v prosinci 1936 856 posluchačů a v prosinci 1937 již 942 studentů.⁷⁵⁷

Úspěšně se rozvíjející činnosti Francouzského institutu zasadila těžkou ránu Mnichovská konference. Francouzská (nejen kulturní) přítomnost v Československu ze dne na den ztratila sympatie československé veřejnosti, která se právem cítila jedním Francie zrazena a ponížena. Institut nicméně v omezené míře fungoval dál, přestože návštěvnost i počet zapsaných studentů znatelně poklesly.

Brány Institutu se zavřely až po vypuknutí druhé světové války, díky obětavosti a osobní statečnosti některých bývalých zaměstnankyň Institutu – Madelaine Voukoun-Davidové a Raymonde Coupée-Zajícové a právníka Františka Světničky se podařilo udržet alespoň fungování knihovny.⁷⁵⁸

Ještě v průběhu války začaly československá exilová reprezentace a francouzská vláda jednat o podobě poválečné kulturní spolupráce. Ta měla být napříště založena na principu reciprocity a rovnocenném postavení obou partnerů; vyjádřením nového přístupu k vzájemným kulturním vztahům pak byl text Dodatkového protokolu ke kulturní dohodě z roku 1923.

Od roku 1945 fungoval Francouzský institut v poněkud jiných podmínkách než v letech 1920 – 1939. Zájem československé společnosti o francouzskou kulturu upadl, což se projevilo i v nižším počtu zájemců o výuku francouzského jazyka a francouzskou kulturu vůbec. Změnila se i zahraničně politická orientace Československa, které nadále vidělo svého hlavního spojence v Sovětském svazu a nikoliv ve Francii, jako v předválečné době.

Změněná situace se odrazila i v novém pojetí činnosti Institutu, který již neměl být především „miniaturní univerzitou“, ale skutečným francouzským kulturním centrem. Přednášková činnost Institutu nicméně zůstala více méně nezměněna, nadále byla organizována v rámci několika sekcí, přednášející se ale více soustředili na aktuální témata a praktickou stránku výuky.⁷⁵⁹ Nový Institut se snažil rozšířit své aktivity i v jiných městech – na brněnskou univerzitu pravidelně zajížděli francouzští

⁷⁵⁷ Tamtéž, str. 29.

⁷⁵⁸ Jiří HNILICA: Francouzský institut v Praze, str. 79. Budova ve Štěpánské ulici, majetek francouzského státu, byla na podzim 1939 předána do užívání pražského magistrátu a po dobu války sloužila jako úřadovny hlavního města Prahy.

⁷⁵⁹ Jiří HNILICA: Francouzský institut v Praze, str. 126 a str. 130-133.

profesoři - a od roku 1948 v Brně sídlila jakási „regionální pobočka“ Institutu – Maison de France.⁷⁶⁰

Po únoru 1948 se francouzské ústavy v Československu dostávaly do stále složitější situace. Vzhledem k tomu, že československé úřady nemohly přímo zasahovat do jejich vnější činnosti ani vnitřního chodu, představovala činnost francouzských ústavů pro nový československý režim nejenom nežádoucí pronikání „nepřátelské ideologie“, ale i „bezpečnostní riziko“.⁷⁶¹ V listopadu 1950 a v lednu 1951 navštívil některé akce pořádané Francouzským institutem osvětový inspektor M. Soukup, který o nich také podal příslušným místům zprávu. 27. listopadu 1950 se Soukup zúčastnil večera básníka Pépi Pánka, jehož mírně dekadentní básně recitovali známí pražští herci Rudolf Hrušínský, Josef Kemr, Miroslav Horníček a další. Celý večer se nesl v „buržoazním“ duchu, což rozhodně nesplňovalo představy osvětového komisaře o „vhodných“ kulturních podnicích.⁷⁶²

Činnost francouzských ústavů závisela na celkové politické situaci a současné úrovni vzájemných československo-francouzských vztahů. Ty se, jak již bylo řečeno, od února 1948 soustavně zhoršovaly, od roku 1949 navíc prakticky nebyla prováděna kulturní dohoda a vzájemné kulturní vztahy s Francií ztratily právní rámeček.

Otázku, jak naložit s Francouzským institutem a dalšími francouzskými kulturními institucemi, řešily československé úřady od posledního zasedání Smíšené komise v listopadu 1948. Do záležitosti se zapojila i Komunistická strana Francie, její zástupci ale po celý rok 1950 zrušení francouzských ústavů v ČSR odmítali.⁷⁶³

⁷⁶⁰ Již od září 1947 působil obdobný Maison de France v budově francouzského konzulátu v Bratislavě. Ani jedna z těchto „regionálních poboček“ Francouzského institutu ale neměla právní zakotvení, přestože o jejich zřízení jednala Smíšená československo-francouzská komise. Závěry komise nebyly předloženy československé vládě ke schválení, čehož československá místa později využila (nebo spíše zneužila) při právním odůvodnění zrušení Maisons de France v Československu. Srov. A MZV f. TO-O 1945-1955 Francie, karton 29, složka francouzské ústavy v ČSR.

⁷⁶¹ Jedinou možností, jak chod francouzských ústavů v ČSR ovlivnit tak zůstávala redukce počtu vyučujících. Československé úřady zde využily restriktivní opatření ve visové praxi a přestaly udělovat víza francouzským profesorům, popřípadě jim neprodloužily povolení k pobytu. Dalším způsobem, jak činnost ústavů přinejmenším zkomplikovat, bylo zavedení dočasného policejního dohledu u vchodů do ústavů a legitimování přicházejících osob. Srovnej Jiří HNILICA: Francouzský institut v Praze, str. 145-149.

⁷⁶² Zprávy osvětového inspektora M. Soukupa z prosince 1950 a ledna 1951. A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 5.

⁷⁶³ Šíření francouzského jazyka a kultury bylo ve Francii vždy vnímáno jako prestižní záležitost a ani francouzští komunisté neměli zájem nadále omezovat už tak malý francouzský vliv na československou kulturu.

Politické vztahy mezi Československem a Francií se ale měsíc od měsíce vyostřovaly a uzavření Francouzského institutu a Maisons de France se na počátku roku 1951 dostalo na pořad dne. V lednu vypracovalo ministerstvo zahraničních věcí pro svého ministra zprávu o kulturních stycích s Francií, která konstatovala, že se kulturní dohoda s Francií již nějaký čas fakticky neprovádí, na území ČSR ale stále působí francouzské kulturní instituce, jež jsou navíc řízeny a financovány z Francie, takže je československé úřady nemohou kontrolovat. Podle stanoviska MZV bylo v takové situaci ponechání kulturní dohody v platnosti neopodstatněné, její vypovězení ale bylo třeba zvážit. Pro případ ponechání dohody v platnosti navrholo MZV následující postup:

- 1) *„Kontrolovat soustavně činnost francouzských ústavů,*
- 2) *uložit jim povinnost hlásit všechny veřejné podniky,*
- 3) *případně snížit stav profesorského sboru.“⁷⁶⁴*

15. února 1951 odevzdal ministr zahraničních věcí všechny podklady právnímu oddělení MZV, které mělo vypracovat takovou argumentaci, která by ČSR umožnila zrušit francouzské ústavy v Československu bez vypovězení nebo zrušení kulturní dohody. Právní experti ministerstva provedli rozbor *Deklarace o vědeckých, literárních a školských stycích* a *Dodatkového protokolu* a podle jejich odborného názoru nebyla existence a činnost francouzských ústavů v kulturní dohodě konkrétně zakotvena a československá vláda proto neměla žádný závazek, zakládající se na kulturní dohodě, který by se Francouzského institutu týkal.⁷⁶⁵

Podle stanoviska MZV byla činnost francouzských ústavů jen *„jednostranné, smluvně neupravené a námi dosud trpěné opatření francouzské vlády.“* Závěry rozboru shrnulo právní oddělení MZV do čtyř bodů:

- 1) *„Francouzské ústavy v Československu nejsou zakotvené v Deklaraci z roku 1923/24; ani komise zřízená touto Deklarací, nemohla je vytvořit způsobem, který by nás zavazoval.*
- 2) *Francouzské ústavy v Československu – mimo Denisova ústavu v Praze – nejsou zakotveny ani v Dodatkovém protokolu z roku 1945, nebyly ani nemohly být vytvořeny ani komisí, zřízenou tímto protokolem.*

⁷⁶⁴ Zpráva pro ministra zahraničních věcí ze dne 23.1.1951. A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 5.

⁷⁶⁵ Důvodová zpráva ze dne 14.3.1951. NA f. 1261/0/22 sv.2 ar.j. 29 bod 1.

- 3) *Denisův ústav v Praze je sice zakotvený v Dodatkovém protokolu z roku 1945, ale takovým způsobem, že smluvní závazek pro československou vládu by byl vznikl jen tehdy, kdyby byly bývaly splněny předpoklady, uvedené v čl. 1 a čl. 9 : (dohoda komise, schválení jejich návrhů vládami obou států a notifikace o tomto schválení); tyto předpoklady ale splněny nebyly.*
- 4) *Činnost francouzských ústavů v Československu můžeme zastavit, aniž bychom se dopustili formálního porušení našich smluvních závazků, vyplývajících z kulturní dohody, a aniž bychom ji vypovídali nebo prohlásili za takovou, která nás více neváže.*⁷⁶⁶

O osudu francouzských ústavů v ČSR rozhodla vláda 10. dubna 1951 v tajné části své 138. schůze.⁷⁶⁷ Vládní usnesení a právní argumentace byly vtěleny do nóty MZV z 12. dubna 1951, kterou československá vláda oficiálně požádala Francii o bezodkladné uzavření francouzských ústavů v ČSR (tj. Institut Ernest Denis v Praze, Maison de France v Brně a Maison de France v Bratislavě) a odchod francouzských zaměstnanců ústavů z ČSR do 1. května 1951.⁷⁶⁸

Nóta obsahovala československý výklad kulturní dohody, podle kterého francouzské ústavy v ČSR fungují na základě jednostranného opatření francouzské vlády, protože Československo nemá na území Francie žádné obdobné ústavy nebo instituce. Tyto ústavy navíc podléhají přímo francouzským úřadům, jež samy stanovují předpisy a osnovy pro vyučování a jiné podniky, při čemž nedbají platných československých právních předpisů o vyučování a osvětové činnosti, ani předpisů o povolování a ohlašování veřejných podniků. „Československé úřady trpěly činnost těchto ústavů v domnění, že budou sloužit prohlubování vědeckých, literárních a školských styků mezi oběma státy...Skutečnosti ale ukazují, že se [ústavy] proměnily v nástroj politiky, namířené proti lidově-demokratickému zřízení Československé republiky.“⁷⁶⁹ Ze všech v notě uvedených skutečností vyplývá, „že:

- 1) *Francouzské ústavy v ČSR provádějí svoji činnost bez právního podkladu.*
- 2) *Nedbají a soustavně porušují československé právní předpisy a osobují si oprávnění a výhody, které jim nepřísluší.*

⁷⁶⁶ Tamtéž.

⁷⁶⁷ A MZV f. TO-T 1945-1959 Francie, karton 5.

⁷⁶⁸ Nóta MZV ze dne 12.4.1951. A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 5. Toto opatření se netýkalo osob vlastnicích diplomatický pas a zapsaných na diplomatické listině v ČSR.

⁷⁶⁹ Tamtéž.

3) *Vyvíjejí činnost nepřátelskou československému lidově-demokratickému zřízení.*⁷⁷⁰

Francie oficiálně zareagovala až 5. června 1951 protestní notou,⁷⁷¹ ve které se ohradila proti „jednostrannému a příkrému rozhodnutí“ československých úřadů. Francouzská strana nepovažovala argument právní nezakotvenosti francouzských ústavů za platný a nesouhlasila ani s údajným nerespektováním československých právních předpisů. Francouzi se ostře postavili zejména proti tvrzení, že ústavy byly nástrojem politiky namířené proti státnímu zřízení Československa a označili tento postoj za „hrubý a nezdvořilý“. Vláda Francouzské republiky je za těchto podmínek „nucena ke svému politování zaujmout analogický postoj k některým československým činnostem ve Francii a MZV má tu čest požádat československé velvyslanectví, aby v budově zvané Masarykův dům v ulici Bonaparte v Paříži zastavilo veškerou činnost kromě té, která je normálně přiznána diplomatickému zastupitelství a nebo té, která se týká Československé informační kanceláře.“⁷⁷²

Formulace francouzské noty nechala československou stranu v nejistotě, nebylo totiž zcela jasné, na kterou činnost, provozovanou v Masarykově domě, vlastně míří. Podle Josefa Šupa, *charge d'affaires* československého velvyslanectví v Paříži, se pravděpodobně jednalo o činnost časopisu *Parallele 50* a společnosti *France - Tchecoslovaquie*, které v Masarykově domě sídlily. Šup ale ústředí zároveň upozornil, že velvyslanectví nemůže činnost těchto institucí samo zastavit, protože mu nijak nepodléhají a mají s velvyslanectvím platnou nájemní smlouvu.⁷⁷³

Ani podle stanoviska MZV nebyl Masarykův dům institucí nebo právnickou osobou, jež by se dala uzavřít nebo zrušit, MZV také odmítlo jakýmkoliv způsobem srovnávat Masarykův dům s francouzskými ústavami v Československu. I přes to se ale během léta z budovy vystěhovaly všechny organizace, mimo Československé informační kanceláře, a Masarykův dům nadále sloužil pouze pro potřeby československého velvyslanectví v Paříži.

Také francouzské velvyslanectví v Praze převzalo správu budovy ve Štěpánské ulici,⁷⁷⁴ ve které zůstala knihovna bývalého Francouzského institutu (nyní ovšem

⁷⁷⁰ Tamtéž.

⁷⁷¹ Nóta francouzské vlády ze dne 5.6.1951. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 29.

⁷⁷² Tamtéž.

⁷⁷³ Telegram J. Šupa z 7.6.1951. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 29.

⁷⁷⁴ Nota FVV ze dne 5.5.1951. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

přístupná pouze členům francouzského velvyslanectví) a byt jeho bývalého ředitele a francouzského kulturního attaché M. Girarda.

Zrušením francouzských ústavů 12. dubna 1951 ale záležitost Francouzského institutu úplně neskončila. 27. dubna uspořádal bývalý ředitel Francouzského institutu a bývalý francouzský kulturní attaché Marcel Aymonin⁷⁷⁵ tiskovou konferenci, na které oznámil, že požádal československou vládu o udělení politického azylu. Přítomným novinářům pak Aymonin přečetl text dopisu, který adresoval francouzskému velvyslanci v Praze (jako zástupci francouzské vlády), a ve kterém vysvětlil důvody svého rozhodnutí.⁷⁷⁶

Podle Aymoninova názoru se Institut zpronevěřil svému úkolu – sloužit kulturnímu sblížení francouzského a československého národa – a v poslední době pracoval zcela v zájmu francouzských „reakčních“ kruhů, tedy proti lidově-demokratickému zřízení Československa. V dopise neváhal označit své bývalé kolegy za špióny a „zrádce francouzského lidu“, kteří sledují jen vlastní cíle a kariéru a snaží se zavděčit současnému politickému vedení Francie.

Podle G. Pistoria, který se touto tématikou zabýval již roku 1957, mělo Aymoninovo vystoupení před novináři simulovat jakýsi „proces“ s Francouzským institutem, v němž jeho bývalý ředitel hrál úlohu hlavního žalobce i svědka obžaloby.⁷⁷⁷ Tuto záležitost už nechaly francouzské úřady bez odezvy, diplomaty obou zemí začala plně zaměstnávat krize ve vzájemných československo-francouzských vztazích, která na počátku května vyústila ve zrušení všech zastupitelských úřadů obou zemí mimo velvyslanectví v hlavních městech.

Brány francouzských ústavů zůstaly zavřeny, francouzští profesori odjeli, první etapa poválečných československo-francouzských kulturních styků skončila.

3.2.2.2. Alliance Française

Společnost *Alliance française* tvořila v meziválečném období jeden ze třech pilířů francouzského kulturního pronikání na území československého státu.⁷⁷⁸ Zároveň byla jednou z nejstarších společností zajišťujících rozvoj intelektuálních výměn českých

⁷⁷⁵ Marcel Aymonin stál v čele Francouzského institutu v Praze od jeho obnovení roku 1945 až do března 1950. Funkci kulturního attaché na francouzském velvyslanectví vykonával od 1.1.1948 do konce roku 1949, kdy byl z úřadu odvolán.

⁷⁷⁶ Text dopisu byl v úplném znění uveřejněn v Lidových novinách ze dne 28.4.1951.

⁷⁷⁷ Georges PISTORIUS: *Destin de la culture française*, str. 41.

⁷⁷⁸ Dalšími pilíři byl již zmiňovaný Francouzský institut v Praze a Francouzské gymnázium.

zemí s Francií, neboť první pobočka *Alliance française* vznikla v Praze již v květnu 1886.⁷⁷⁹

Činnost společnosti zpočátku spočívala v pořádání přednášek o literárním životě ve Francii a udělování studijních stipendií českým studentům. Později se *Alliance française* soustředila také na výuku francouzského jazyka.

Po vzniku samostatného Československa se počet poboček začal brzy zvyšovat, a když se roku 1921 v Praze sešel I. Kongres Federace československých sekcí *Alliance française*, měla tato společnost již 37 poboček. Počet sekcí rostl každý rok a ke konci 30. let se Československo množstvím poboček *Alliance française* dostalo na první místo v celé Evropě (viz tabulka).⁷⁸⁰

Země	Počet poboček-1938	Země	Počet poboček-1938
Československo	72	Anglie	29
Bulharsko	22	Nizozemí	22
Polsko	8	Španělsko	14
Rumunsko	8	Švédsko	14
Portugalsko	7	Dánsko	13
Itálie	5		

V letech 1922 – 1938 v Praze vycházel čtvrtletník společnosti *Revue Française de Prague*, který svým čtenářům přinášel jak informace o současném kulturním dění ve Francii, tak články a studie českých autorů.

Druhá světová válka a politický vývoj ve střední Evropě po jejím skončení změnil pozici francouzských kulturních společností v osvobozeném Československu. Francouzský vliv na československou kulturu ztratil své výsadní postavení ve prospěch Sovětského svazu, což se projevilo i v relativně nízkém počtu obnovených sekcí *Alliance française*.⁷⁸¹ Po roce 1948 se *Alliance française* jako „západní“ společnost

⁷⁷⁹ Kromě *Alliance Française* působila od roku 1876 v Praze „Francouzská společnost“ (*Société française*), od roku 1881 „Francouzský kruh“ v Plzni (*Cerle français de Plzen*) a od roku 1882 také „Francouzský kruh v Chrudimi“ (*Cerle français de Chérudim*). Prvním předsedou české *Alliance française* se stal malíř Soběslav Pinkas, tajemníkem společnosti byl zvolen abbé Léon Fauvin, první francouzský učitel české části pražské univerzity. Srovnej Georges PISTORIUS: *Destin de la culture française*, str. 26-27.

⁷⁸⁰ Tamtéž, str. 26.

⁷⁸¹ Na konci roku 1947 měla *Alliance française* v ČSR „pouze“ 29 poboček.

dostala do komplikované situace. Počet zájemců o její akce nadále upadal, navíc oficiální politika státu jasně směřovala k likvidaci podobných společností.

Na podzim 1948 se dalším osudem *Alliance française* zabývala na svém posledním zasedání Smíšená československo-francouzská komise. Československá strana zde navrhla splynutí *Alliance française* s československou společností Francie-Československo (France-Tchécoslovaquie) tak, aby *Alliance française* nadále fungovala jako jazyková sekce této společnosti.⁷⁸² Tento návrh ale neprošel predepsanou procedurou a francouzská vláda se k němu nikdy nevyjádřila.

V létě 1949 postihla *Alliance française* další rána – 21. června 1949 byl popraven prezident Federace *Alliance française* v Československu generál Heliodor Píka. Od té doby společnost živořila a omezovala se na pořádání besed a přednášek.

Na jaře 1951 se osud společnosti naplnil. V souvislosti s již zmiňovaným tažením proti francouzským ústavům v Československu byla *Alliance française* dne 18. března 1951 úředně rozpuštěna. Více než šedesátiletá tradice francouzsko-československého kulturního stýkání byla na několik desetiletí přerušena.

Po likvidačním zásahu československých úřadů proti francouzským kulturním institucím v Československu byly bilaterální vztahy mezi ČSR a Francií prakticky zmrazeny a omezovaly se na záležitosti nutné diplomatické agendy. Pokusy udržet vzájemný kulturní kontakt prostřednictvím obou komunistických stran nemohly nahradit oficiální platformu, zvláště když tyto styky byly spíše sporadické a zájem o československé kulturní podniky jevila jen velmi omezená část francouzské veřejnosti.

Ani navázání spolupráce mezi oběma komunistickými stranami nebylo zcela bez problémů. Ještě na podzim 1951 si na ministerstvu informací a osvěty stěžovali, že PCF stále neurčila kontaktní osobu pro oblast vzájemných kulturních styků, což výrazně brzdilo a komplikovalo plánování spolupráce. Až v lednu 1952 se onou „spojkou“ stal člen ideologické komise PCF Victor Leduc, se kterým příslušné čs. orgány měly konzultovat všechny připravované akce kulturně-vzdělávacího charakteru.⁷⁸³

⁷⁸² Zasedání Smíšené komise československo-francouzské. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 16, č.j. P-3781/49-P/8 ze dne 22.2.1949.

⁷⁸³ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 16, dopis náměstka ministra informací a osvěty č.j. 002861/51-N/5 ze dne 30.10.1951 a č.j. 2456/D/52 ze dne 13.2.1952.

Tento neutěšený stav v oblasti (nejen) kulturních výměn trval až do roku 1954, kdy celkové oteplení v mezinárodních vztazích dovolilo opětovně navázat přetřhané spojení a vzájemné kulturní styky částečně vrátit na oficiální úroveň.⁷⁸⁴ Od tohoto roku začaly československé úřady znovu spolupracovat s *Relations Culturelles* při francouzském ministerstvu zahraničí, což oběma zemím umožnilo pořádat organizačně i finančně náročnější projekty, k jejichž realizaci by neoficiální cestou nemohlo dojít.

V souvislosti s již zmíněnými změnami geopolitické situace a z nich pramenícímu zmírnění napětí v československo-francouzských vztazích začala československá strana uvažovat o oživení kulturní dohody. Československá vláda ale nepovažovala za vhodné rozvinout kulturní styky na základě původního znění kulturní dohody; a protože možnost obnovit kulturní styky prostřednictvím UNESCO nebyla možná,⁷⁸⁵ dostalo MZV za úkol vypracovat takovou argumentaci pro francouzskou stranu, která by prokázala zastaralost dohody a nutnost její obnovy. Při jednání nemělo MZV používat výrazu „novelizace“, aby bylo zcela jasné, že nemáme zájem o pouhé úpravy původní textace, ale jde o vypracování zcela nového dokumentu.⁷⁸⁶

Z rozboru dosavadní kulturní dohody, který provedlo MZV v září 1954, vyplývá, že text dohody z let 1923 a 1945 je v podmínkách roku 1954 již nepoužitelný. Československá strana nesouhlasila s dlouhodobými výměnami studentů, lektorů českého a francouzského jazyka a univerzitních profesorů s poukazem na ideologickou stránku vyučování v ČSR, která ve Francii chybí. Francouzská vláda by tak jen stěží mohla naplnit čs. představy o „ideologické vyspělosti“ vysílaných profesorů, což byla podmínka, kterou čs. strana chtěla bezpodmínečně vyžadovat. Podle čs. úřadů pak nemohla být výuka v obou zemích hodnocena jako rovnocenná a z tohoto hlediska tedy nesplňovala ustanovení Deklarace z roku 1923.

⁷⁸⁴ Přestože vzájemné politické styky byly na počátku 50. let skutečně „na bodu mrazu“, nepřestalo francouzské velvyslanectví oficiálně zvat československé umělce k účasti na mezinárodních filmových a hudebních festivalech a soutěžích. Československá strana tato pozvání většinou zdvořile odmítala. K navázání „polooficiálních“ styků nicméně došlo již během roku 1952, kdy do Francie odcestovala čtyřčlenná delegace čs. filmových pracovníků v čele s ředitelem Československého státního filmu O. Macháčkem. O rok později do ČSR přijela skupina francouzských filmařů; vedoucí této delegace – generální ředitel francouzské kinematografie (Centre National de la Cinématographie) Jacques Flaud poté spolupracoval s čs. velvyslanectvím v Paříži na přípravě „Dnů československého filmu“ ve Francii na jaře 1954. Srovnej A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 16, č.j. 141.717/53-ZOE/1 (nedatováno) a karton 24, č.j. 417.462/54-ZEO/1 ze dne 9.9.1954.

⁷⁸⁵ Úmluva UNESCO nepředvídá zasahování do dvoustranných jednání ani při dvoustranných kulturních stycích.

⁷⁸⁶ Porada o možnosti novelizace československo-francouzské kulturní dohody ze dne 23.9.1954 A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 24.

Ani obnovení činnosti Francouzského institutu v plném rozsahu nebylo pro MZV přijatelné, jediné východisko vidělo ministerstvo zahraničí v uzavření nové smlouvy, pro které navrhlo následující postup:

- 1) *„Koordinovat stanoviska příslušných resortů,*
- 2) *požádat československého velvyslance Součka o konzultaci se sovětským velvyslancem v Paříži Vinogradovem,*
- 3) *provést v Praze a Paříži předběžná zjištění o možnostech obnovy kulturních styků,*
- 4) *v případě souhlasu připravit novou dohodu (MŠ, MK a ČSAV),*
- 5) *zahájit jednání v rámci komise podle článku 7 Deklarace.*⁷⁸⁷

Přestože se podmínky realizace kulturních výměn s Francií v následujících dvou letech výrazně zlepšily, k uzavření nové kulturní dohody nedošlo.⁷⁸⁸ Na pořad jednání se tak smluvní úprava kulturních styků dostala až v rámci přípravných jednání o československé státní návštěvě ve Francii roku 1956. Podle československého návrhu měly být vzájemné kulturní kontakty založeny na základě reciprocit a naprosté rovnoprávnosti obou partnerů, a to zejména v případě francouzské žádosti o obnovení činnosti Francouzského institutu v Praze a jeho knihovny.⁷⁸⁹

Vzhledem k tomu, že se plánovaná československá vládní návštěva ve Francii nakonec neuskutečnila, nedosáhlo Československo pokroku ani v otázce nové kulturní dohody. V důsledku francouzské agrese v Egyptě navíc do značné míry poklesl zájem československé veřejnosti o francouzské kulturní podniky.⁷⁹⁰ Situace z počátku 50. let, kdy došlo k prakticky úplnému zmrazení vzájemných styků, se ale neopakovala; naopak

⁷⁸⁷ Rozbor dosavadní kulturní dohody (rozbor situace pro ministra zahraničních věcí) A MZV f- TO-O 1945-1959 Francie, karta 24, obal 1 č.j. 417.462/54-ZEO/1 ze dne 9.9.1954.

⁷⁸⁸ V polovině roku 1955 se možností smluvní úpravy kulturních vztahů s Francií zabývalo československé velvyslanectví v Paříži. V srpnu vypracoval velvyslanec Souček připomínky k současnému vývoji vzájemných vztahů, v rámci kterých doporučil připravit „koncept normalizace dosavadních vztahů“ a přezkoumat naše stanovisko ke kulturní dohodě a jejímu dodatkovému protokolu, ke konzulární úmluvě a obnovení konzulárních úřadů, k politicko-obchodní dohodě, k dosavadní sociální dohodě a dalším otázkám. Podle velvyslanceva názoru dozrál čas obnovit činnost smíšené kulturní komise, neboť podobný vstřícný krok by připravil půdu pro „normalizaci“ vztahů s Francií nejen v kulturní oblasti, aniž by ale čs. stranu zavázal k respektování kulturního protokolu jako celku. Srovnej A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karta 16, č.j. 3294/T55 ze dne 28.8.1955.

⁷⁸⁹ Podrobněji viz kap. Československá státní návštěva ve Francii.

⁷⁹⁰ Češi a Slováci projevíli minimální zájem o výstavy francouzské knihy, které se uskutečnily v listopadu a prosinci v Brně a Bratislavě, poklesl i zájem o francouzské hudební večery v Divadle hudby. NA f. 1261/0/11 sv. 126 ar.j. 162 bod 4.

následující rok dosáhly kulturní vztahy nejintenzivnější podoby za celé období od roku 1948.

3.2.3. Kulturní akce let 1954 - 1956

Přestože roku 1954 došlo k částečnému obnovení oficiální kulturní spolupráce mezi ČSR a Francií, byla většina kulturních akcí tohoto roku sjednána a uskutečněna neoficiálně - prostřednictvím PCF a společnosti France-Tchécoslovaquie.

Za nejvýznamnější československou kulturní akci ve Francii lze považovat „Československé dny ve Francii“, které proběhly v různých francouzských městech ve dnech 9. dubna – 2. května 1954. Československá strana záměrně nepoužila názvu „Dny československé kultury“, aby se vyhnula požadavku recipacity z francouzské strany.⁷⁹¹

V rámci „Československých dnů“ proběhla celá řada akcí, např. festival československého filmu, na němž se mimo jiné představily dětské filmy jako „Pyšná princezna“ a filmy „Komedianti“ a „O skleničku víc“, které se zúčastnily filmové přehlídky v Cannes.⁷⁹² Kromě filmových představení uspořádala společnost France-Tchécoslovaquie, jež se na organizaci „Československých dnů“ výrazně podílela, koncert české hudby za účasti dirigenta A. Klímy a klavíristy J. Panenky, který přednesl skladby známých českých skladatelů B. Smetany, A. Dvořáka a J. Suka.

Propagovat „Československé dny“ přijely do Francie dvě delegace – filmových pracovníků ve dnech 9. až 25. dubna a kulturních pracovníků, která zde pobývala mezi 18. dubnem a 5. květnem 1954.⁷⁹³ Pro členy delegací byl připraven program – prof. Mukařovský, člen kulturní delegace, byl přijat jak děkanem Filozofické fakulty Sorbonny, tak jejím rektorem; na počest V. Nezvala byla uspořádána francouzským mírovým hnutím slavnostní recepce, francouzští spisovatelé zase připravili večer Nezvalových básní, kterého se zúčastnili T. Tzara, L. Aragon, E. Trioletová, R. de Jouvenel a další.

Úspěch „Československých dnů“ podnítil československé úřady k pořádání dalších vlastních kulturních podniků i k účasti na akcích pořádaných francouzskou stranou. V listopadu se Československu poprvé zúčastnilo mezinárodního veletrhu

⁷⁹¹ A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 5.

⁷⁹² Československé dny ve Francii – telegramy velvyslance Součka z 3.5.1954. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 28.

⁷⁹³ Usnesení vlády ze dne 19.3.1954. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 16.

hraček (*Salon d'Enfance*),⁷⁹⁴ a i přes určité nedostatky měl československý výstavní stánek dobrý ohlas. Každý vystavující stát dostal prostor, aby představil své výrobky – v rámci „československého dne“, který proběhl 15. listopadu a jehož se zúčastnili i zástupci velvyslanectví, společnosti France-Tchécoslovaquie a Jednoty československé kolonie ve Francii, představilo Československo svoji animovanou a loutkovou filmovou tvorbu, která u (nejen dětských) návštěvníků vzbudila značný zájem.

Větší zapojení ČSR do kulturních akcí ve Francii přineslo zisk i společnosti France-Tchécoslovaquie, která se během roku 1954 postupně dostávala z izolace dané její politickou orientací (France-Tchécoslovaquie ovládali francouzští komunisté). Ke konci roku se společnosti podařilo proniknout na francouzský venkov a vytvořit síť městských výborů (St. Nazaire, Amiens, Tours, Lyon, Bordeaux, Cannes, Nice, Toulon, Toulouse, Rennes a další) a důvěrníků společnosti a tím posílit svůj vliv na francouzskou veřejnost.⁷⁹⁵

Roku 1955 se do vzájemných kulturních výměn po delším čase opět zapojila i Francie. Většina kulturních akcí byla sjednána oficiální cestou zástupci MZV, ministerstva kultury a francouzského velvyslanectví v Praze. Československá strana se při přípravě jednotlivých podniků snažila dodržet zásadu reciprocity, a to i v otázkách financování, čímž Československo ušetřilo značné částky v devizách. Mimo akcí, které proběhly ve vzájemné reciprocitě,⁷⁹⁶ připravilo jak Československo, tak Francie několik menších vlastních podniků. Z československé strany se jednalo o vyslání violoncellisty M. Sádla na studijní pobyt do jižní Francie, zájezd dvou členů Národního divadla Jaroslava Krombholce a Hanuše Theina do Paříže, kde v Opeře shlédli novou inscenaci opery Faust, kterou v té době připravovalo Národní divadlo, dva zájezdy československých kulturních delegací (v červnu a listopadu) a další.

Mimo to se Československo opět zúčastnilo mezinárodního *Salon d'Enfance*, který proběhl v pařížském Grand Palais ve dnech 1. – 20. listopadu 1955. Hlavní zaměření československé expozice bylo i tentokrát soustředěno k loutce a jejímu využití

⁷⁹⁴ Salon d'Enfance proběhl ve dnech 3. – 21. 11. 1954 v Grand Palais v Paříži a zúčastnilo se ho více než 800 000 návštěvníků. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 16.

⁷⁹⁵ Hodnocení činnosti France-Tchécoslovaquie za IV. čtvrtletí 1954 ze dne 28.1.1955. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 28.

⁷⁹⁶ Na podzim 1955 přijeli do ČSR dva francouzští konzervátoři (B. Vitry a A. Chauvel), cesta jejich dvou československých kolegů byla naplánovaná na březen 1956, kdy se také uskutečnila. Za reciproční akci považovala čs. strana i prosincový koncert Smetanova kvarteta, a to díky účasti francouzských umělců na Pražském hudebním jaru. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32.

v pedagogice, v průběhu výstavy proběhla celá řada maňáskových a loutkových představení. Slavnostního zahájení se zúčastnil i československý velvyslanec s chotí, zástupci ambasády přišli i na tzv. „československý den“, který se konal 12. listopadu. I přes určité organizační nedostatky (pozdní příjezd výstavy a problémy s instalací) zaznamenala československá expozice velký úspěch, velvyslanec jen litoval, že do Paříže opět nepřišel žádný obchodní zástupce, protože o koupi československých loutek a hraček (i ve velkém množství) byl skutečný zájem.⁷⁹⁷

Francouzská strana svoji pozornost soustředila spíše na oficiálně dohodnuté větší kulturní podniky, z nichž nejdůležitější byl jarní zájezd *Théâtre National Populaire* (TNP) do ČSR. O tomto podniku jednaly obě země již od roku 1954, konkrétní smlouva o zájezdu ale byla uzavřena až krátce před příjezdem souboru 11. února 1955. Smlouva mezi organizátorem (tj. československým ministerstvem kultury) a divadlem TNP obsahovala kromě věcné části (počet vystoupení, místa vystoupení, jaké hry apod.) i finanční podmínky zájezdu. Ministerstvo kultury se zavázalo vyplatit TNP ve třech splátkách celkem 3 500 000 franků, zaplatit ubytování a „kapesné“ členům souboru a uhradit cestovní výdaje na území ČSR. Příjmy z představení připadly ministerstvu kultury, které z nich také zaplatilo příslušné poplatky.⁷⁹⁸

Podle smlouvy mělo TNP do Československa přijet 19. března a ve dnech 21. - 30.3. předvést celkem devět představení v Praze (5 představení), v Brně (2 představení) a Bratislavě (také 2 představení). Na repertoár zařadili francouzští pořadatelé tři hry světových autorů – Cida, Dona Juana a Ruy Blase. V hlavních rolích se představili herci Gérard Phillipe a Silvia Monfortová, které československé publikum znalo z francouzských filmů a československá strana proto předpokládala, že k divadlu přitáhnou pozornost diváků.

Představení se účastnili jak oficiální českoslovenští činitelé, tak zástupci francouzské ambasády, pro kterou byly rezervovány desítky vstupenek. Zájezd TNP do Československa hodnotily obě strany jako mimořádně úspěšný a povzbuzující v obou zemích úsilí o další kulturní spolupráci.

V době, kdy v ČSR vystupoval soubor divadla TNP, probíhala v Paříži vystoupení Skupova divadélka. Tato představení ale nezaznamenala takový ohlas, jaký

⁷⁹⁷ Zpráva o průběhu VIII. Salonu d'Enfance ze dne 29.11.1955. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 16.

⁷⁹⁸ Smlouva o zájezdu TNP do Československa ze dne 11.2.1955. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 30.

československá strana očekávala. Podle československého velvyslance měli Francouzi k loutkovému divadlu jiný poměr než Češi a Slováci, což se odrazilo v nepochopení účelu a obsahu předvedených her a poměrně slabé účasti francouzského publika.⁷⁹⁹ Československo navíc Francouzům vyčítalo, že Skupovu divadélku nezajistili dostatečnou propagací, takže se mnoho případných zájemců o zájezdu divadla vůbec nedozvědělo.

Divadelní zájezdy ale nebyly jedinou akcí, kterou Československo a Francie připravily na rok 1955. Již v říjnu 1954 navrhla francouzská strana uspořádání výstavy francouzské kresby 19. a 20. století a rámcové podmínky k její realizaci.⁸⁰⁰ Národní galerie, v jejíchž prostorách chtělo Československo výstavu uspořádat, ale projevila zájem pouze o kresby 19. století, s čímž Francouzi po dohodě s MZV souhlasili. Seznam exponátů, který francouzské velvyslanectví doručilo během léta 1955, obsahoval jména a díla těch nejvýznamnějších francouzských výtvarných umělců 19. a 20. století jako byl E. Delacroix, E. Manet, E. Degas, A. Rodin, P. Gauguin, P. Picasso, A. Renoir, M. Chagall a další. Organizace výstavy byla náročná, v září 1955 proto francouzské úřady požádaly o odložení zahájení z původního prosincového termínu na 20. leden 1956.⁸⁰¹ Na tomto termínu se obě strany shodly, výstava francouzských kreseb 19. století se tak stala nejvýznamnějším kulturním podnikem Francie v Československu roku 1956.

Roku 1956 počet uskutečněných kulturních akcí značně stoupl a také jejich forma byla bohatší. Bylo uspořádáno téměř 50 podniků, při čemž akce československé strany ve Francii výrazně převažovaly. Většina kulturních akcí byla prováděna na základě oficiálních dohod s francouzskými partnery,⁸⁰² což umožnilo nadále snižovat finanční náklady. Rozšířil se také okruh návštěvníků jednotlivých akcí, mimo „pokrokových“ Francouzů si na ně našli cestu i ti, kteří s komunistickými myšlenkami příliš nesympatizovali. Zároveň se zvýšil zájem tisku, zejména velké akce jako MFF v Karlových Varech a Pražské hudební jaro neměly ve francouzském tisku nikdy tak široký ohlas jako právě roku 1956.

⁷⁹⁹ Zpráva velvyslance Součka ze dne 18.3.1955. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 30.

⁸⁰⁰ Francouzi zde navrhovali rozdělení finančních nákladů výstavy – československá strana měla nést náklady na organizaci výstavy v ČSR, pobyt komisaře výstavy a proclení exponátů, francouzská strana pak dopravu do ČSR a zpět, cestovné komisaři a náklady na pojištění.

⁸⁰¹ Aide-mémoire FVV ze dne 9.9.1955. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 16.

⁸⁰² Zpráva o kulturních stycích s Francií. NA f. 1261/0/11 sv. 126 ar.j. 162 bod 4.

Na uskutečňování kulturních a vědeckých styků se významně podílely zastupitelské úřady obou zemí. Aktivně vystupovalo francouzské velvyslanectví, které díky různým společenským podnikům, pořádaným francouzskou ambasádou, navázalo kontakt s řadou československých kulturních činitelů. Obdobně si počínalo i československé velvyslanectví v Paříži, které se zasloužilo o uskutečnění několika československých kulturních podniků ve Francii.

V březnu přijel do Paříže *Slovenský lidový umělecký kolektiv* (SLUK) na měsíční hostování v divadle na Champs-Élysées. Jeho vystoupení zaznamenala celkem slušný ohlas, i přes to, že SLUK vystupoval jako poslední z folklorních souborů lidově-demokratických zemí a pařížské publikum již bylo „nasyceno“.⁸⁰³

Větší úspěch měly zájezdy pěveckých souborů (Kühnův dětský sbor, Pěvecké sdružení moravských učitelů a soubor ČKD Stalingrad), které se v Paříži zúčastnily 1. mezinárodní pěvecké olympiády a ve svých kategoriích získaly první ceny.

V červenci se Československo poprvé zúčastnilo Mezinárodního dramatického festivalu v Paříži, na který vyslalo soubor činohry Národního divadla. Herci zde ve třech představeních představili dvě hry českých autorů – „Loupežníky“ od Karla Čapka a „Ještě dnes Slunce zapadá nad Atlantidou“ Vítězslava Nezvala. Během představení došlo k několika incidentům, vyvolaným československými emigranty (rozhazování letáků a výbuch plynové bomby v zákulisí), které francouzský tisk odsoudil a francouzské úřady se za ně ČSR oficiálně omluvily.⁸⁰⁴

K vzájemným výměnám došlo i v oblasti hudby; během roku 1956 ve Francii třikrát vystoupil československý violoncellista M. Sádlo, francouzští umělci (dirigent A. Cluytens, pianistka Monique de la Bruchellerie a houslistka Janine Andradeová) se podíleli na programu Pražského hudebního jara.

Roku 1956 se obě strany zapojily i do filmových výměn, Československo vyslalo na MFF v Cannes tři filmy („Dalibor“, „Stvoření světa“ a „Loutky Jiřího Trnky“), Francie na festival do Karlových Varů dva snímky („Kdyby všichni chlapi světa“ a „Nejlepší část“), z nichž první získal Velkou cenu festivalu. Odměněn byl i československý film „Loutky Jiřího Trnky“, ostatní filmy ale nezaznamenaly téměř

⁸⁰³ Mimořádná kulturní zpráva ze dne 26.4.1956. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32.

⁸⁰⁴ Mimořádná kulturní zpráva. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie karton 32.

žádný ohlas.⁸⁰⁵ Ke konci roku pak proběhly filmové dny v ČSR i ve Francii, na kterých oba státy představily svoji současnou filmovou tvorbu.⁸⁰⁶

I přes zhoršení vzájemných československo-francouzských vztahů na politicko-diplomatické úrovni zájem na zachování vřelých kulturních styků ze strany Francie přetrvával. Podle hodnocení MZV mělo Československo tento zájem využít ve svůj prospěch a prostřednictvím dalších kulturních akcí ve Francii „*propagovat země socialistického tábora, sloužit k upevnění a posílení Francouzské komunistické strany i pokrokových vrstev Francie a ovlivňovat další vrstvy francouzského obyvatelstva.*“⁸⁰⁷

Ochlazení vztahů po událostech podzimu 1956 se ostatně ukázalo jako dočasné a nijak závažné, takže rozvoj kulturních výměn mohl pokračovat i nadále. Pokračovala jednání o reprezentativní výstavě československého umění, z politických i technických důvodů bylo pouze odloženo její zahájení.⁸⁰⁸

V průběhu roku 1957 se na pořad jednání kolegia MZV a politbyra ÚV KSČ opět dostala záležitost zrušených francouzských ústavů. Sondáže francouzské strany v této věci probíhaly již od roku 1954 a československá strana své představy o možnostech a podmínkách fungování francouzských kulturních institucí na území ČSR sdělila v rámci zmiňovaných jednání o československé státní návštěvě ve Francii.

Poněkud paradoxně začaly československé orgány otázku francouzských ústavů řešit v době, kdy Francouzi ve svých iniciativách poněkud polevili. V lednu 1957 uložilo politbyro ÚV KSČ ministrovi Davidovi, aby jeho resort vypracoval návrhy opatření v záležitosti Francouzského institutu a jeho knihovny. Ministerstvo zahraničí (resp. pařížské velvyslanectví) v této souvislosti provedlo sondáže výsledků rumunsko-francouzských a polsko-francouzských kulturních jednání, která probíhala v květnu a červenci 1957 v Paříži.

Z nich bylo patrné, že francouzská vláda považuje otázku znovuotevření francouzských kulturních institucí v zahraničí za mimořádně důležitou a citlivou,

⁸⁰⁵ Přehled kulturních akcí ve styku s Francií v roce 1956. NA f. 1261/0/11 sv. 126 ar.j. 162 bod 4.

⁸⁰⁶ Dny francouzského filmu v ČSR se konaly v Praze, Brně a Bratislavě od 24. října do 1. listopadu, Dny československého filmu ve Francii pak ve dnech 10. – 17. prosince v Paříži a Marseille. NA f. 1261/0/11 sv. 126 ar.j. 162 bod 4.

⁸⁰⁷ Zpráva o kulturních stycích s Francií. NA f. 1261/0/11 sv. 126 ar.j. 162 bod 4.

⁸⁰⁸ Původně měla být výstava slavnostně otevřena již v prosinci 1956, vzhledem k vyostřené mezinárodně-politické situaci po Suezské krizi ale ČSR odmítla do zahraničí vyvézt soubor mimořádně cenných uměleckých děl. Otevření výstavy pro francouzskou veřejnost tak bylo odloženo až na léto 1957. Srovnej A MZV f- TO-O 1945-1959 Francie, karta 16.

přestože ani v jednom případě nedošlo ke konkrétní dohodě.⁸⁰⁹ Stanovisko MZV zůstalo neměnné – nepřijímat jednání s francouzskou stranou do doby „než budou vytvořeny podmínky ke komplexnímu řešení politických, kulturních a hospodářských otázek československo-francouzských vztahů,“ s čímž politbyro plně souhlasilo.⁸¹⁰ V budoucnosti mělo být Francouzům navrženo, aby se knihovna bývalého Francouzského institutu stala součástí Univerzitní knihovny (jako základ jejího francouzského oddělení) a podléhala kontrole československých úřadů.⁸¹¹ Výuka francouzštiny, francouzské literatury a reálií pak měla být svěřena do kompetence *Románského ústavu*, přidruženému buď k pražské univerzitě nebo Akademii věd.

Ani francouzská strana nezhálela a ke konci roku 1957 začala opatrně zjišťovat možnosti uzavření jisté formy smluvního ujednání o kulturních výměnách, jaké již uzavřela s Rumunskem a Sovětským svazem. Podle hlášení velvyslance Urbana zdůrazňovali pracovníci *Direction Générale des Affaires Culturelles*, že iniciativa pro takové jednání musí přijít z československé strany, nicméně to byl francouzský velvyslanec a po něm i ředitel *Affaires Culturelles* R Seydoux, kdo podobné sondáže zahájili.⁸¹² Československé ministerstvo zahraničí se k podobným iniciativám stavělo velmi zdrženlivě, neboť bylo zřejmé, že za francouzskými návrhy stojí snaha o redukci počtu čs. kulturních podniků ve Francii, jejich větší kontrolu a omezení jejich „propagačního potenciálu“. Československá strana proto nechala tuto záležitost bez povšimnutí. Vzhledem k událostem z jara 1959 a diplomatické roztržce, která následovala a ovlivnila vzájemné vztahy na několik let, zůstaly kulturní styky mezi Československem a Francií bez právní základny až do září 1964, kdy byl uzavřen nový kulturní protokol.

⁸⁰⁹ Podle sdělení našeho velvyslance v Bukurešti se obě strany v zásadě dohodly na recipročním otevření svých knihoven v druhém státě, ale celá záležitost měla být znovu projednána při dalších jednáních na podzim 1957 nebo na jaře 1958. Polská vláda naopak fr. straně naznačila, že nebude bránit otevření francouzských institutů ve Varšavě a Krakově za předpokladu, že polský stát získá zpět do svého majetku a správy Polskou knihovnu v Paříži. Srovnej A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 24, mimořádná kulturní zpráva č. 9 ze dne 19.6.1957 a mimořádná politická zpráva č. 95 ze dne 12.7.1957.

⁸¹⁰ NA f. 1261/0/11 sv. 157 ar.j. 209 bod 5, schůze PB ÚV KSČ ze dne 2.11.1957.

⁸¹¹ Tamtéž. Podle čs. návrhu by vedoucí francouzského oddělení podléhal řediteli Univerzitní knihovny a zároveň byl podřízen kontrole zvláštní komise, složené ze zástupců MZV, MŠK a Univerzitní knihovny. Záležitosti spjaté s fungováním knihovny (včetně doplňování knižního fondu) by obě strany řešily výlučně diplomatickou cestou; francouzské velvyslanectví by také mělo možnost kontrolovat činnost knihovny při pravidelných kontrolních návštěvách.

⁸¹² Srovnej A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32, mimořádná kulturní zpráva č. 10 ze dne 23.1.1958 a f. Porady kolegia 1953 – 1989 kniha č. 37, porada kolegia ze dne 17.10.1958.

3.2.4. Kulturní akce let 1957 – 1958

3.2.4.1. Výstava „Staré umění Československa“

O možnosti uspořádání reprezentativní výstavy československého výtvarného umění začaly československé a francouzské úřady jednat již během roku 1955. V únoru 1956 sdělilo francouzské velvyslanectví nótou č. 54/CS, že kompetentní místa rozhodla o realizaci výstavy mezi únorem a dubnem roku 1957 v sálech pařížského *Musée des Arts décoratifs* (Muzeum dekorativních umění). Zároveň byla československá strana požádána o vyjádření k navrhovaným finančním podmínkám.⁸¹³

V dubnu 1956 se československá strana k francouzským návrhům vyjádřila kladně,⁸¹⁴ takže nic nebránilo začít s intenzivními přípravami výstavy. Odborná porota se v květnu shodla, že vybraný prostor nestačí pro široce pojatou expozici umění od gotiky po současnost, takže bude vhodné zaměřit ji především na středověké umění.⁸¹⁵ S konkrétním výběrem exponátů ale chtěla porota vyčkat až do doby, než si její zástupci prohlédnou vybrané prostory a dohodnou technické detaily instalace.

K vlastní realizaci výstavy došlo s několika měsíčním zpožděním oproti původnímu termínu; výstava „Staré umění Československa“ byla slavnostně zahájena 12. června 1957 za účasti československého ministra kultury F. Kahudy a jeho francouzského protějšku R. Billièrese, slovenského pověřence pro kulturu E. Sýkory, velvyslance J. Urbana a dalších významných představitelů francouzského kulturního a politického života. Výstavu doprovázela řada akcí, jako byly cesty čs. odborníků (profesoři J. Böhm, J. Květ, Cibulka, V. V. Štěch a další) do Paříže a naopak (do ČSR dorazil např. ředitel *Bibliothèque Nationale* J. Cain, nebo ředitel Louvru Ch. Sterling), vystoupení uměleckých souborů, filmová představení i televizní spolupráce na filmu „Za československým uměním“.⁸¹⁶

Expozice, která trvala až do 4. listopadu, přilákala zhruba 40 tisíc návštěvníků a vzbudila velký zájem jak u odborné, tak laické veřejnosti. Československá strana

⁸¹³ Podle francouzského návrhu měla čs. vláda uhradit náklady spojené s dopravou exponátů a pojištěním a zaplatit rovněž cestovní výlohy generálního komisaře výstavy dr. A. Hoffmeistera. Francouzský pořadatel – Association Française d'Action Artistique – se zavázala zaplatit všechny náklady na instalaci a organizaci výstavy v Paříži (včetně propagace) a uhradit i 30-ti denní pobyt komisaře na místě. Výdaje pořadatele měly být zaplacený ze vstupného, případný zisk pak rozdělen mezi smluvní strany. NA f. 867 karton 355, překlad nóty francouzského velvyslanectví v Praze ze dne 24.2.1956.

⁸¹⁴ Československá nóta ze dne 18.4.1956.

⁸¹⁵ NA f. 867 karton 355, dopis A. Hoffmeistera ministrovi kultury L. Štollovi ze dne 11.5.1956.

⁸¹⁶ A MZV f. Porady kolegia 1953 – 1989, kniha 30, porada ze dne 21.12.1957; f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32, mimořádná kulturní zpráva č. 94 ze dne 8.7.1957.

oceňovala zejména velmi dobrou úroveň propagace, kterou Francouzi výstavě poskytli. Z hlediska politicko-propagačního významu byla také výstava hodnocena jako nejvýznamnější československý kulturní podnik v západní Evropě.⁸¹⁷

3.2.4.2. Další kulturní akce roku 1957

V oblasti výtvarného umění byly kromě výše uvedené výstavy československého středověkého umění uskutečněny i další akce – v lednu 1957 byla slavnostně zahájena výstava francouzské kresby 19. století, o kterou československá veřejnost projevila velký zájem. V létě se ČSR zúčastnila mezinárodní expozice současného sochařství „Rodin, jeho spolupracovníci, přátelé a žáci“ v Rodinově muzeu.

Dalším významným počinem v kontextu kulturní propagace Československa v zahraničí byly dva dlouhodobé zájezdy *Československého státního souboru písní a tanců* do Francie. Mezi červnem a srpnem 1957 projel soubor na čtyřicet francouzských měst a lázní; při druhém zájezdu v říjnu až prosinci vystupoval nejprve v pařížském divadle Étoile a závěrečnou část turné věnoval francouzskému venkovu a vystoupením v některých významnějších regionálních městech (Bordeaux, Lyon, Grenoble).

Obě cesty byly uskutečněny po „komerční linii“ prostřednictvím francouzského podnikatele R. Gullierse a zaznamenaly značný ohlas i finanční úspěch. Přesto se československé velvyslanectví v Paříži domnívalo, že „*poptávka po tomto druhu umění je nyní ve Francii na určitou dobu ukojena*“ a příslušné úřady by měly vysílání velkých profesionálních folkloristických souborů do Francie v příštích minimálně dvou letech zvážít.⁸¹⁸

V oblasti hudby stojí za zmínku listopadové společné vystoupení *Českého pěveckého sboru* a Národního orchestru francouzského rozhlasu, kteří pařížskému publiku představili Janáčkovu Glagolskou mši a Dvořákovo *Te Deum*. Sbor a jeho

⁸¹⁷ Závěrečná zpráva o výstavě „Staré umění Československa“ v Paříži. A MZV f. Porady kolegia, kniha 30, schůze kolegia ze dne 21.12.1957.

⁸¹⁸ Během roku 1957 vyslalo Československo do Francie 5 folkloristických souborů. Kromě zmiňovaného Státního souboru písní a tanců to byl např. Fučíkův soubor, vyslaný na kulturní festival v rámci Mezinárodních univerzitních her a Soubor kapitána Jaroše, který se zúčastnil vinařských slavností v Dijonu. Srovnej A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32, mimořádná kulturní zpráva č. 10 ze dne 23.1.1958 a mimořádná kulturní zpráva č. 123 ze dne 12.9.1957.

sólisté B. Blachut, D. Tinkalová a L. Mráz získali velmi příznivé kritiky, návštěvnost koncertu ale byla spíše zklamáním.

Českoslovenští hudebníci se jako v minulých letech zúčastnili řady soutěží – mezinárodní pěvecké v Toulouse a mezinárodní violoncellové v Paříži – a také klavírní a houslové soutěže Margueritte Long-Thibaud, kde čeští a slovenští interpreti dosáhli slušných výsledků.⁸¹⁹ Účast francouzských umělců na Pražském hudebním jaru byla také reprezentativní. Velký úspěch zaznamenal dirigent Charles Munch i flétnista Jean-Pierre Rampal.

Na mezinárodní filmový festival do Karlových Varů dorazilo na třicet francouzských filmových tvůrců a činovníků, včetně ředitele MFF v Cannes Touzeta. Cenu za nejlepší herecké výkony si odnesli francouzští herci Simone Signoretová a Yves Montand za ztvárnění ústředních rolí ve filmu „Čarodějnice ze Salemu“. Do Cannes byly vyslány dva československé filmy – „Ztracenci“ režiséra M. Makovce a loutkový film „Paraplíčko“ Břetislava Pojara, z nichž ten druhý získal ocenění v kategorii krátkých loutkových a kreslených filmů pro mládež.

15. listopadu byla v prostorách pařížské Sorbonny zahájena putovní výstava české a slovenské knihy,⁸²⁰ která francouzské veřejnosti představila šíři a možnosti knižní produkce v Československu. Literární tvorbu přijeli do Paříže propagovat i básník František Hrubín, šéfredaktor Lidových novin Jan Pilař a slovenský literární historik a kritik Josef Felix.⁸²¹ Výstava vzbudila, i díky vhodným propagačním materiálům a katalogům, velkou pozornost; velvyslanectví jenom litovalo, že příslušná místa této příležitosti nevyužila i k navázání obchodních vztahů s francouzskými nakladateli.

Posledním důležitým momentem kulturních a školských vztahů roku 1957 bylo zahájení oficiálních výměn univerzitních pracovníků a stipendistů.⁸²² Mezi prvními do

⁸¹⁹ Sopranistka Vlasta Plojharová obsadila ve své kategorii 5. místo, houslista Jiří Šumpík se ve své soutěži umístil na sedmé příčce a mladý violoncellista A. Večtomov na místě pátém.

⁸²⁰ 11. prosince byla výstava přesunuta do Lyonu, odkud se v lednu 1958 přestěhovala do Štrasburku. Po skončení výstavy byly vystavené exempláře (mimo vzácných tisků) věnovány francouzské Bibliothèque Nationale.

⁸²¹ K zájezdu delegace československých spisovatelů viz A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32, mimořádná kulturní zpráva č. 156 ze dne 6.12.1957.

⁸²² O těchto výměnách bylo jednáno diplomatickou cestou v průběhu první poloviny roku 1957. V únoru nabídli Francouzi celkem sedm stipendijních míst pro čs. slavisty a romanisty, podmínkou byl věk do 26 let a dobrá znalost francouzštiny. Československé úřady se k nabídce zprvu stavěly spíše odmítavě, až v červnu oznámilo MŠK, že do Francie vyšle (na měsíční kurz) dva čs. romanisty. V otázce výměnných pobytů profesorů a akademických pracovníků byly úřady vstřícnější a dohoda o recipročním pobytu třech

Paříže odjeli jazykovědec a fonetik prof. Bohuslav Hála (v dubnu 1957), filolog Bohuslav Havránek a historik prof. Václav Husa (v květnu). Na podzim téhož roku, recipročně za tři československé vědce, dorazili do ČSR slavista André Vaillant z *Institut des Etudes Slaves*, prof. Marc Vey z *École des Langues Orientales* a lékař a profesor lékařské fakulty Lavedan. Letní kurz francouzštiny v Besançonu absolvovali romanisté Karel Lívanský a Jozef Škultéty; do Československa dorazili dva francouzští stipendisté – žáci prof. Veye – Danès a Cavoleau.⁸²³

Celkově byly vzájemné kulturní vztahy roku 1957 hodnoceny pozitivně; československý velvyslanec v Paříži ovšem upozorňoval, že by napříště měly odpovědné orgány rozložit kulturní podniky do delšího období, neboť se celá řada významných akcí uskutečnila v posledních třech měsících roku. Existovalo zde tedy nebezpečí, že francouzská místa omezí rozsah kulturních výměn, popř. budou požadovat, aby Československo umožnilo obdobně významné francouzské akce v ČSR. Velvyslancova slova potvrzoval i fakt, že ke konci tohoto roku zahájila francouzská strana opatrné sondáže ohledně smluvní úpravy kulturních styků, o což Praha neprojevila žádný zájem.⁸²⁴

3.2.4.3. Rok 1958

V porovnání s rokem 1957 nebyly v následujících letech realizovány žádné kulturní podniky, významem srovnatelné s výstavou českého a slovenského středověkého umění. Svou roli v této skutečnosti samozřejmě hrály finance, ale i fakt, že podobně reprezentativní akce vyžadovaly dlouhou diplomatickou přípravu a byly náročné na organizaci.

V květnu 1958 navíc ve Francii došlo k závažným vnitropolitickým změnám, které vyústily ve změnu institučního systému země a československá strana do značné

českých a třech francouzských profesorů byla uzavřena bez zbytečných průtahů. Srovnej A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 1.

⁸²³ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32, mimořádná kulturní zpráva č. 10 ze dne 23.1.1958 a mimořádná kulturní zpráva č. 123 ze dne 12.9.1957.

⁸²⁴ V březnu 1958 tuto záležitost znovu připomněl fr. velvyslanec de Boisanger, který při návštěvě na MZV přednesl předběžný návrh na úpravu vzájemných kulturních vztahů ve formě jednorozhodného plánu kulturních výměn. Ve stejném duchu se vyjádřil o měsíc později i generální ředitel Affaires Culturelles R. Seydoux, který Prahu navštívil u příležitosti zahájení výstavy francouzských gobelínů. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 16, obal 4, č.j. 106.767/58.

míry vyčkávala, jaký dopad bude mít návrat generála de Gaulla do čela země a zavedení „režimu osobní moci“ na vztahy Francie s lidově-demokratickými státy.⁸²⁵

Kulturní a intelektuální výměny těchto let spočívaly v již zavedených formách styků – účasti na mezinárodních filmových festivalech v Karlových Varech a Cannes, účasti na mezinárodních hudebních soutěžích v Toulouse a Paříži, zájezdech folkloristických souborů a pokračujících výměnách univerzitních pracovníků a stipendistů.

ČSR do Cannes vyslala celovečerní film „Žižkovská romance“ a krátký snímek J. Brdečky „Než nám narostla křídla“, který v soutěžním klání obdržel cenu poroty. Velvyslanectví si nicméně stěžovalo na problémy, které československou účast na festivalu provázely – pozdní výběr filmů, nedostatečná prezentace naší filmové tvorby a v neposlední řadě i skutečnost, že filmová delegace, která měla celovečerní snímek uvádět a doprovázet, do místa konání festivalu dorazila až den pro projekci našeho soutěžního filmu.⁸²⁶

V dubnu 1958 měl v českých a slovenských kinech premiéru kreslený film „Stvoření světa“, na kterém se jako hlavní výtvarník podílel francouzský kreslíř, ilustrátor a karikaturista Jean Effel. O dva měsíce později se českoslovenští diváci dočkali prvního širokoúhlého filmu naší výroby – snímek „V proudech“ (ve fr. znění „La Liberté Surveillée“) byl zároveň první československo-francouzskou filmovou koprodukcí.⁸²⁷

Do Karlových Varů vyslala Francie také dva filmy – „moderní pohádku“ o přátelství mezi dětmi různých národností „Drak“, jež získala čestné uznání poroty a mimo hlavní soutěž promítaný snímek „Měšťák šlechticem“.

V květnu 1958 zaznamenala mimořádný úspěch československá hudba, když v pařížské kapli Saint-Chapelle vystoupila skupina pražských madrigalistů pod vedením

⁸²⁵ Francouzská strana byla naopak překvapena jistou „stagnací“ oficiálních kulturních styků, která se v československo-francouzské relaci projevila v první polovině roku. Direction Générale des Affaires Culturelles upozorňovala, že v tomto ohledu již bylo Československo předstíženo i Bulhary, nemluvě i Polsku, Rumunsku a především SSSR. Srovnej A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 16, obal 4, č.j. 4046/58 Krat/Zr ze dne 6.9.1958.

⁸²⁶ V této souvislosti velvyslanec upozorňoval, že společenské akce provázející festival, jsou pro propagaci československého filmu a kulturního života vůbec minimálně stejně důležité jako vlastní projekce filmů. Odpovědné orgány proto měly zajistit, aby se podobná situace v budoucnosti již neopakovala. Srovnej A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32, mimořádná kulturní zpráva č. 64 ze dne 5.6.1958.

⁸²⁷ V hlavních rolích se (pod vedením režisérů V. Vlčka a H. Aisnera) představili francouzští herci Marina Vladyová a Robert Hossein. Snímek byl dokončen počátkem roku 1958 a nejprve byl představen na uzavřených představeních francouzským filmařům a distributorům. Do kin byl v obou zemích uveden v průběhu května 1958.

prof. Miroslava Venhody. Úspěchem byl i prosincový koncert Janáčkova kvarteta v sále *Gaveau* v Paříži. Také čeští pěvci byli úspěšní – laureáty mezinárodní pěvecké soutěže v Toulouse se stali člen opery ND v Praze A. Švorc a sólistka divadla J. K. Tyla v Plzni Věra Soukupová.

Československé velvyslanectví s potěšením kvitovalo, že se v průběhu roku 1958 zvýšil zájem o československou literaturu, alespoň v okruhu nakladatelů blízkých Francouzské komunistické straně.⁸²⁸ Nakladatelství *Les Éditeurs Français Reunis* vydalo překlad knihy Jana Otčenáška „Občan Brych“ a literární měsíčník „Europe“ přichystal speciální podzimní číslo věnované české a slovenské literatuře.⁸²⁹

Jinak ale byla situace v oblasti překladů českých a slovenských knih dost neutěšená. V letech 1953 – 1959 vyšlo pouze osm knih, z nichž většina byla subvencována z Československa.⁸³⁰ Francouzští nakladatelé měli zájem o překladovou literaturu jenom v případě, že se jednalo o známé tituly, u nichž byl předpoklad vysokého prodeje a tedy i zisku. Od roku 1957 byla navíc francouzská literatura tištěná v zahraničí zatížena dovozní daní, což ji na trhu s knihami ve Francii dále diskriminovalo. Ani „pokroková“ nakladatelství (např. Éditions Français Réunis, Pierre Seghers, Éditions Sociales a další) nepředstavovala řešení, protože se vesměs jednalo o podniky finančně slabé, s nerozvinutou prodejní sítí a malými možnostmi propagace. Úsilí o šíření československé literatury ve Francii také naráželo na zcela objektivní překážky, jako byl naprostý nedostatek schopných a zkušených překladatelů.

Možnosti řešení spatřovalo československé ministerstvo zahraničí ve větší zaangażovanosti „pokrokových“ žurnalistů a redaktorů na naší literární tvorbě, a to formou častějších pozvání k návštěvám Československa; dalším vhodným nástrojem pak byla stipendia pro mladé francouzské slavisty, kteří se v budoucnosti mohli stát zdrojem inspirace pro další literární nadšence a zejména rozšířit řady překladatelů českých a slovenských knih.

⁸²⁸ Otázka překladů českých a slovenských knih do francouzštiny byla pro naše úřady vždy citlivou záležitostí, neboť mezi vydáváním francouzské literatury v ČSR a naopak panoval značný nepoměr. Kompetentní orgány v Paříži nicméně československou stranu upozorňovaly, že francouzská vláda nemůže zasahovat do edičních plánů francouzských soukromých nakladatelství a vydavatelství a tuto záležitost musí čs. orgány řešit s konkrétními podnikatelskými subjekty.

⁸²⁹ Na vydání knihy i zvláštního čísla měsíčníku se ovšem finančně podílela čs. strana.

⁸³⁰ Jednalo se o knihy Reportáž psaná na oprátce, Nezvalův Zpěv míru a Výběr z poezie, Otčenášková Občana Brycha a novelu Romeo, Julie a tma, Kroniku únorových dnů od Jindřicha Veselého, Stavební dynamiku od Vl. Kolouška a Čapkovu Válku s mloky.

Kulturní výměna v oblasti výtvarného umění byla zastoupena výstavou francouzských gobelínů, jež postupně v Praze, Brně a Bratislavě představila čs. návštěvníkům současnou tvorbu francouzských umělců. Slavnostního otevření expozice na počátku dubna 1958 se zúčastnil i ředitel Generálního ředitelství kulturních záležitostí při francouzském MZV R. Seydoux; na pozvání MŠK do Prahy dorazil i přední tvůrce moderních gobelínů Jean Lurçat.

Přestože československý velvyslanec na počátku roku 1958 nedoporučoval v dohledné době organizovat zájezdy profesionálních folkloristických souborů do Francie, představoval „vývoz“ českého a slovenského folklóru jeden ze základních bodů každoročních plánů kulturních výměn. Ani rok 1958 proto nebyl výjimkou – na podzim se uskutečnily hned tři cesty československých folkloristických souborů do francouzských měst – „Olšavy“ do Nice, „Souboru kapitána Jaroše“ do Štrasburku a „Hradišťanu“ na vinařské slavnosti v Dijonu.

Posledním fenoménem, který je nutné v souvislosti s mezinárodní kulturní výměnou zmínit, je mezinárodní divadelní festival, pořádaný od roku 1957 v Paříži – *Divadlo národů* (Théâtre des Nations). Divadlo národů představovalo uměleckou platformu, na které se setkávaly činoherní, operní i taneční soubory z celého světa, bez ohledu na společenské zřízení domovských států. Zároveň si Divadlo národů rychle našlo početné obecnstvo, neboť řada účinkujících pocházela ze světoznámých divadelních scén, takže by poskytovalo „vhodnou a působivou tribunu“ pro šíření československého dramatického umění.⁸³¹

Roku 1958 se festivalu ještě neúčastnil žádný soubor ze socialistického Československa, do následujícího ročníku již byly přihlášeny dva umělecké celky – divadlo ABC a loutkové Skupovo divadélko. Po naprostém fiasku brněnského baletu s vystoupením „Plameny Paříže“ ve francouzské metropoli v únoru 1959 a „provokacích“ čs. emigrantů, které provázely premiéru představení, a kterým francouzská policie nedokázala zabránit, ale byla účast obou divadel odvolána.⁸³² Stalo se tak na poslední chvíli – v době, kdy již byl zahájen předprodej vstupenek a rozjela se

⁸³¹ Z toho důvodu velvyslanec v Paříži doporučoval, aby příslušné orgány věnovaly Divadlu národů náležitou pozornost a zvážily československou účast na příštím ročníku. Srovnej A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32, č.j. 3799/5, mimořádná zpráva č. 91 ze dne 22.8.1958 „Divadlo národů v Paříži 1958“.

⁸³² A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32, mimořádná zpráva č. 81 ze dne 13.8.1959 „Československo-francouzské kulturní styky za I. pololetí 1959.“

nákladná propagace v tisku a rozhlasu, což na francouzské straně vyvolalo značné rozhořčení, přestože organizátoři festivalu důvody odřeknutí uznali.⁸³³

Pro některý z příštích ročníků Divadla národů se počítalo s organizací jakési „podsekce“ festivalu, věnované českému hudebnímu skladateli Leoši Janáčkovi. Velvyslanectví v Paříži doporučovalo věnovat této iniciativě francouzských pořadatelů pozornost a na Divadlo národů vyslat některý z předních operních souborů – nejlépe Operu Národního divadla s některou z Janáčkových oper.⁸³⁴

3.2.5. Léta 1959 – 1964

Následující rok, v souvislosti s aférou „Lidice“ a diplomatickou roztržkou, jež následovala, a kterou jsme již popsali v předchozích kapitolách, byla mimo politicko-diplomatických styků omezena i vzájemná kulturní a intelektuální výměna.

Po neúspěchu turné brněnského baletu s představením „Plameny Paříže“, který byl sjednán na komerční bázi prostřednictvím R. Gullierse, uvažovalo ministerstvo zahraničí o odvolání již sjednaného výměnného zájezdu francouzského divadelního souboru Juliána Bertheaua do Prahy. Na naléhání francouzských „přátel“ se cesta v dubnu 1959 uskutečnila, ale umělecký dojem z vystoupení byl spíše zklamáním, což se odrazilo nejen v hodnocení kritiků, ale i ve vlažných reakcích publika.⁸³⁵

Oblast hudebních a filmových výměn nebyla zhoršením vzájemných vztahů příliš dotčena, zprávy o provádění kulturních styků zmiňují pravidelnou účast čs. hudebníků na soutěži Long-Thibaud, vystoupení operní pěvkyně N. Kniplové na mezinárodní pěvecké soutěži v Toulouse, hostování francouzských umělců na Pražském hudebním jaru a koncert Janáčkova kvarteta na mezinárodním hudebním festivalu ve Štrasburku, jenž byl toho roku věnován slovanské hudbě.⁸³⁶ Filmové umění bylo zastoupeno naší pravidelnou účastí na Mezinárodním filmovém festivalu v Cannes, kde

⁸³³ Velké zklamání na obou stranách vyvolala zejména neúčast Skupova divadélka, neboť československé loutkářství mělo ve Francii (zejména díky Trnkovým filmům) dobrý zvuk. Srovnej A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32, č.j. 8276/59, mimořádná kulturní zpráva č. 79 ze dne 3.8.1959 „Divadlo národů 1959“.

⁸³⁴ V případě kladného stanoviska čs. orgánů měli výběr souboru a příprava vystoupení začít co nejdříve, aby se zvládla nejenom samotná inscenace, ale i důležitá propagační stránka celé akce. K divadelnímu festivalu a event. československé účasti srovnej také A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 2, materiál pro schůzi kolegia MZV ze dne 8.12.1960.

⁸³⁵ O zájezdu se začalo jednat již ke konci roku 1957, kdy tento návrh předneslo francouzské velvyslanectví v Praze. V průběhu následujícího roku byly dohodnuty technické a organizační podrobnosti; konkrétní termín – duben 1959 – pak byl sjednán na jaře 1959.

⁸³⁶ Úspěchem bylo i další vystoupení tohoto hudebního tělesa, tentokrát v pařížském sále Gaveau 16. prosince 1959.

všechny tři přihlášené filmy – „Touha“ režiséra Jasného, animovaný Trnkův snímek „Sen noci svatojánské“ a krátký film „Motýli zde nežijí“ – získaly ocenění ve svých kategoriích.⁸³⁷

Československé velvyslanectví v Paříži si také pochvalovalo dobrou organizační přípravu a průběh pobytu čs. pedagogické delegace, která v Paříži pobývala v první polovině února 1959. Jednalo se o první z naplánovaných recipročních návštěv pracovníků z oboru školství (francouzská delegace měla přijet následující rok), v rámci kterých měly být prodiskutovány otázky vzájemných školských výměn.⁸³⁸

Do vzájemné kulturní výměny se zapojily i „obligátní“ folkloristické soubory – v první polovině roku do Francie odcestovaly tři amatérské skupiny, které se zúčastnily folkloristických festivalů v St.-Etienne, Annamasse a v Nice.

Na konci roku 1959 se v pařížském *Musée des Arts Décoratifs* uskutečnila velká výstava prací Jiřího Trnky, jehož tvorba byla ve Francii již několik let známá a populární, zejména díky účasti čs. animovaných filmů na různých filmových festivalech. Ministerstvo školství a kultury, které bylo iniciátorem této kulturní akce, požadovalo, aby se výstavě dostalo náležité pozornosti a věhlasu, srovnatelného s mimořádnou expozicí českého a slovenského středověkého umění z roku 1957.⁸³⁹ Nákladná výstava, jejímž komisařem byl opět jmenován A. Hoffmeister, přitáhla pozornost pařížského publika a příznivé kritiky se odrazily i v zájmu francouzských médií. Československá strana tedy mohla být s výsledkem této akce spokojena, na rozdíl od situace, která panovala v případě chystaných recipročních výstav československé techniky v Paříži a expozice velkých vědeckých objevů v Praze.

Francouzská výstava velkých vědeckých objevů se měla uskutečnit v prostorách pražského Národního technického muzea a obě strany o ní diplomatickou cestou jednaly již od roku 1957. Po delších jednáních a několikerém odložení francouzské expozice, byl nakonec čs. stranou přislíben termín v květnu 1959 s tím, že reciproční čs. akce proběhne tentýž rok na podzim. Po zadržení lodí Lidice a následné diplomatické

⁸³⁷ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32, mimořádná zpráva č. 81 ze dne 13.8.1959

„Československo-francouzské kulturní styky za I. pololetí 1959“.

⁸³⁸ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 32, mimořádná zpráva č. 19 ze dne 19.2.1959 „Čs. pedagogická delegace“. Reciproční návštěva Francouzů se nakonec uskutečnila až v listopadu 1963, blíže viz A MZV f. TO-O 1930-1964 Francie, karton 6, č.j. 20.710/63-VII/2b ze dne 8.5.1963.

⁸³⁹ V srpnu 1958 se k chystané Trnkově výstavě vyjádřilo i čs. velvyslanectví v Paříži, které MŠK upozornilo, že příprava obdobně významného podniku vyžaduje oficiální jednání s francouzským partnerem, který bude pravděpodobně vyžadovat reciproční uspořádání své výstavy v Československu. Pečlivě měl být zvážěn výběr vhodných místností, s čímž také souviselo určité zdržení celého projektu – pařížská muzea měla program hotový min. rok dopředu, takže s realizací výstavy mohlo MŠK počítat až ke konci roku 1959. Srovnej A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 5.

přestřelce ale ministerstvo zahraničí nepovažovalo za vhodné zahájit v Praze oficiální francouzskou výstavu, zvláště když Francouzi zatím závazně nepřislíbili konání čs. expozice v Paříži.⁸⁴⁰ Francouzská výstava „Paláce objevů“ tak proběhla s téměř tříletým zpožděním oproti původnímu termínu – v lednu a únoru 1962 – a na čtyřicet tisíc návštěvníků si v Praze prohlédlo např. model atomového reaktoru, historické přístroje manželů Curiových, nebo barevnou televizi.⁸⁴¹

O necelý rok dříve, než muzeum *Palais de la Découverte* představilo v Československu vývoj francouzské vědy a technologií, proběhla v jeho pařížských prostorách výstava československé techniky. I tato akce narážela na překážky, které její instalaci oddalovaly, takže k definitivnímu sjednání termínu došlo až na jaře 1961.⁸⁴² Výstava byla slavnostně zahájena 16. května a během pěti týdnů jejího trvání měli Pařížané možnost seznámit se s vývojem v různých oborech čs. techniky (stavitelství, slévárenství, sklářství, polarografie apod.).⁸⁴³ S návštěvností byli českoslovenští pořadatelé spokojeni – expozici si prohlédlo zhruba deset tisíc návštěvníků – a i ohlasy v tisku byly příznivé. Vlastní instalace výstavy a její estetické pojetí přilákalo pozornost pařížských architektů, kteří v prostorách expozice uspořádali i diskusní schůzku. Jediným zklamáním byl nesouhlas francouzských úřadů s přesunutím výstavy do dalších francouzských měst (počítalo se s Lyonem, popř. Marseille a Bordeaux), za kterým československá ambasáda viděla zásah Quai d'Orsay.⁸⁴⁴

Na konci roku 1961 se v Paříži uskutečnila výstava díla Adolfa Hoffmeistera. I přes potíže s financováním, propagací i vlastní instalací přilákala expozice, připravená neoficiální cestou bez prostřednictví MAE, pozornost veřejnosti i významných kritiků. Slavnostní vernisáže 15. listopadu se zúčastnila nejen řada diplomatů (velvyslanci

⁸⁴⁰ A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 5.

⁸⁴¹ S organizací samotné expozice ale čs. pořadatel – Národní technické muzeum v Praze – příliš spokojený nebyl. Podle názoru čs. odborníků byla řada exponátů a demonstrováných pokusů pro návštěvníky nesrozumitelná, neboť zde chyběly vysvětlující grafické panely a objevily se i chyby v instalaci některých exponátů, takže prováděné pokusy pak byly značně zkreslené a „nedemonstrovaly dobře jev, který měly“. A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 5, Zpráva o Vědecké výstavě Paláce objevů v Národním technickém muzeu v Praze ze dne 5.3.1962.

⁸⁴² Závažnou překážkou byl zejména nesouhlas ředitele Palais de la Découverte p. Leveillé s pořádáním výstavy v prostorách vybraného muzea; k obratu došlo až po odchodu p. Leveillé do důchodu v říjnu 1960. Nové vedení muzea poté nabídlo termín konání ke konci téhož roku, což čs. strana nemohla z časových důvodů akceptovat. Srovnej A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 5, Záznam z porady o zajištění příprav výstavy čs. techniky v Paříži ze dne 6.3.1961.

⁸⁴³ Podle instrukcí čs. ministerstva školství a kultury měl být scénář výstavy upraven tak, aby Československo představil jako vyspělou socialistickou zemi, jejíž základy byly vybudovány v prvních dvou pětiletkách. Jakákoliv zmínka o francouzských tradicích, na které ČSSR event. mohla navazovat, tak měla být záměrně potlačena. Srovnej A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 5, Záznam z porady o zajištění příprav výstavy čs. techniky v Paříži ze dne 6.3.1961.

⁸⁴⁴ A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 5, Zpráva o výstavě čs. techniky ze dne 24.7.1961.

SSSR, Polska, Rumunsko, Řecko, Japonsko a další), ale i významných francouzských umělců a spisovatelů.⁸⁴⁵

V následujících letech nevybočovaly československé plány kulturních výměn s Francií ze vzoru osvědčeného v minulých letech. Nedostatek finančních prostředků se samozřejmě odrazil v celkovém snížení objemu kulturních podniků v zahraničí, při jejichž výběru měly mít kompetentní orgány na mysli zejména jejich propagační využití; i přes to ale bylo zřejmé, že „právní vakuum“, panující v československo-francouzských kulturních stycích je dlouhodobě neudržitelné a bude nutné jej „vyplnit“ nějakou formou smluvního ujednání, které vzájemné intelektuální kontakty postaví na oficiální úroveň. O jednáních, která se v tomto smyslu vedla od počátku 60. let, bude pojednáno v následujících kapitolách.

3.2.6. Smluvní úpravy československo-francouzských kulturních vztahů v 60. letech 20. století

3.2.6.1. Kulturní protokol ze září 1964

Postupně se rozvíjející kulturní a intelektuální kontakty mezi Československem a Francií v druhé polovině 50. let vedly francouzskou stranu k úvahám o obnovení jisté formy smluvní úpravy vzájemných kulturních a školských výměn. Neoficiální sondáže v tomto směru probíhaly od konce roku 1957, a přestože československá kompetentní místa neprojevila o uzavření žádného podobného ujednání zájem, pokračovali Francouzi ve svém úsilí i na počátku 60. let.⁸⁴⁶

Pro československou stranu nebyla otázka smluvní úpravy vzájemných vztahů v kulturní oblasti dlouho aktuální, o čemž svědčí i formulace směrnic a ročních plánů kulturních, školských a vědeckých styků se zahraničím z první poloviny 60. let, které uzavírání kulturních protokolů nepředpokládaly. Ústřední roli v této „neochotě“ hrály

⁸⁴⁵ A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 5, č.j. 101.7023/62, Zpráva o pobytu s. A. Hoffmeistera ve Francii.

⁸⁴⁶ K dočasnému přerušení sondáží došlo po odchodu francouzského velvyslance de Boisangera z ČSR ke konci roku 1959, a to v přímé souvislosti s vyhrocením vzájemných vztahů v důsledku „aféry Lidice“. Na podzim 1961 upozornil pracovník čs. velvyslanectví Šmejkal, že se Quai d'Orsay opět vrací k otázce uzavření kulturního protokolu, který Francouzi považují za jedinou legitimní platformu pro rozvoj oficiální kulturní spolupráce. Srovnej A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 1, č.j. 4211/61-Šm/Mi ze dne 10.10.1961 „Rozhovor s Froment-Meuricem“.

obavy československých vládních a stranických orgánů z nepřijatelného „ideologického pronikání“ kapitalistických států do Československa, a také fakt, že by jasné stanovení podoby kulturních výměn nutně omezilo možnosti československých kulturních podniků v cizině. Přitom právě převaha našich akcí v zahraničí byla důležitou součástí československé strategie při formování kulturní politiky vůči kapitalistickým státům.⁸⁴⁷

V případě Francie byla možnost jednání o smluvní úpravě kulturních vztahů navíc komplikována celkově zhoršenou atmosférou ve vzájemných vztazích, takže není divu, že Československo nadlouho zůstalo jedinou evropskou socialistickou zemí, se kterou Francie neměla smluvně upravené kulturní styky. K obratu v přístupu k uzavření nějaké formy spolupráce v kulturní oblasti došlo až v průběhu roku 1963, kdy ministerstvo zahraničí navrhlo podepsání dílčích dohod mezi vybranými československými a francouzskými kulturními a vědeckými institucemi, které by předcházely uzavření zastřešujícího kulturního protokolu.⁸⁴⁸

Po dohodě se zástupci MŠK byly vytipovány takové instituce, u kterých smluvně sjednaná spolupráce přinášela československé straně nepopiratelné výhody. Vzhledem k tomu, že Československo mělo zájem zejména na rozvoji vědecko-technických styků, výběr logicky padl na Československou akademii věd, pro kterou jako vhodný partner přicházelo v úvahu *Národní středisko vědeckého výzkumu* (Centre national de la recherche scientifique; CNRS); dalšími vybranými adepty pak byli Československý rozhlas a Československá televize, pro něž logický protějšek představovala francouzská veřejnoprávní RTF.

Dohoda o spolupráci mezi ČSAV a CNRS byla uzavřena 21. května 1964 a časově pokrývala období do konce roku 1965. Článek 5 dohody umožňoval oběma stranám, po předchozím písemném projednání, prodlužovat platnost dohody vždy o jeden rok. Obsahem dohody pak byla výměna kvalifikovaných pracovníků a finanční podmínky těchto výměn, spolupráce ve vybraných oborech základního výzkumu, možnost koedice vědeckých publikací a spolupráce při řešení konkrétních vědeckých problémů.⁸⁴⁹

⁸⁴⁷ Z této perspektivy se pak požadavek na „vzájemnost a reciprocitu“ kulturních styků s Francií jeví jako poněkud oportunistický, neboť je zřejmé, že na něm československá strana trvala jen v případě, že to pro ni bylo výhodné. Tato koncepce ovšem plně odpovídala představám socialistických zemí o kulturních stycích jako nástroji „ideologického ovlivňování, jež nemůže přirozeně znamenat sebemenší smířlivost či neutralitu vůči ideologii imperialismu“. Srovnej A MZV f. Porady kolegia 1953-1989, kniha 71, porada kolegia ze dne 31.5.1962, bod: Problematika současných kulturních styků s kapitalistickými zeměmi.

⁸⁴⁸ A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 4, č.j. 2134/63-May-Ner ze dne 1.7.1963 „Náměty na uzavírání dílčích dohod o kulturních a vědeckých stycích“.

⁸⁴⁹ A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 4.

Na jaře 1964 se také konečně rozjely přípravy podepsání československo-francouzského kulturního protokolu. Po dlouhém odmítání to nakonec byla československá strana, která přišla s iniciativou, když v lednu MZV začalo s dalšími zainteresovanými resorty projednávat konkrétní podobu jednotlivých bodů protokolu. Původně se očekávalo, že smluvní úprava styků bude kopírovat školní rok, k podpisu protokolu tedy mělo dojít již v letních měsících, aby platnost dohody začínala zářím. Tento předpoklad se ale brzy ukázal nereálným, neboť i francouzská strana samozřejmě chtěla do podoby protokolu zasáhnout a vyžádala si čas na důkladnou analýzu čs. návrhu.⁸⁵⁰

Zpoždění oproti původnímu plánu nicméně nebylo dáno zásadním nesouhlasem francouzské strany s navrhovanou textací kulturního protokolu, jediným závažnějším problémem byl československý požadavek, aby se ustanovení protokolu týkala i činnosti společnosti France-Tchécoslovaquie, která by tak byla uznána za oficiálního partnera při provádění vzájemných kulturních výměn. Vzhledem ke skutečnosti, že čs. strana na tomto návrhu netrvala a Francouzi naopak ze znění kulturního protokolu vynechali jakékoliv zmínky o Francouzském institutu, probíhala předběžná jednání bez problémů a Černínský palác očekával podpis protokolu v průběhu září.

Značnou shodu v textaci kulturního protokolu potvrzuje srovnání československého a francouzského návrhu, které vypracovalo MZV a kolegium se s ním seznámilo 20. srpna 1964. Návrhy se v zásadě lišily pouze v detailech, jako byl počet udělovaných stipendijních míst a počet profesorů vyslaných ke krátkodobým pobytům v partnerské zemi, čs. strana také chtěla usilovat o to, aby Francie neomezovala věk stipendistů 30 lety, popř. tuto věkovou hranici posunula na 35 let. V oblasti vlastních kulturních a uměleckých výměn byl text obou návrhů prakticky totožný, čs. delegace měla pouze projednat možnost zařazení zmínky o dvou plánovaných velkých výstavách do textu protokolu.⁸⁵¹

⁸⁵⁰ Na počátku března 1965 bylo československé velvyslanectví v Paříži instruováno, aby francouzské straně oficiálně sdělilo náš souhlas se zahájením rozhovorů o uzavření kulturního protokolu, což učinilo nótou 7. března. O měsíc později pak byl čs. návrh znění dohody předán francouzskému velvyslanci v Praze L. Chancelovi, který vyjádřil uspokojení nad tímto rozhodnutím čs. úřadů a zároveň ihned ministerstvo zahraničí informoval, že Francie bude požadovat uzavření protokolu na dvouleté období a žádat, aby se první jednání smíšené kulturní komise uskutečnilo v Paříži. Srovnej NA f. 1261/0/44, karton 96, Informace k otázce mluvního uspořádání kulturních styků s Francií ze dne 10.3.1964; A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 4, č.j. 025.800/64-4 ze dne 9.4.1965 „Záznam o návštěvě francouzského velvyslance u vedoucího 4. t.o.“

⁸⁵¹ Jednalo se o výstavu francouzské architektury, plánovanou na rok 1965 a výstavu francouzského a českého umění počátku 20. století (ze sbírek Národní galerie), která měla být uspořádána v Paříži. Tento závazek se čs. straně nakonec podařilo do textu protokolu zařadit. Srovnej A MZV f. Porady kolegia

Stejný den – 20. srpna 1964 – byla na MZV schválena finální podoba protokolu a navrženo složení čs. delegace.⁸⁵² Protože již bylo známo, že francouzskou delegaci povede generální ředitel kulturních a technických styků při Quai d'Orsay Jean Basdevant, měl naše zástupce při jednání vést náměstek ministra kultury a školství Ing. Grohman. Delegaci pak tvořili ředitel odboru na MŠK M. Hudeček, vedoucí 4. teritoriálního odboru MZV V. Ludvík a V. Štěpánek, vedoucí francouzské pracovní skupiny 4. teritoriálního odboru MZV. Dodatečně byl do delegace zařazen i československý kulturní attaché v Paříži Kamil Lorenc.

Za francouzskou stranu se jednání účastnili kromě již zmíněného J. Basdevanta také E. de Margerie, G. Dumesnil, G. Telenne a M. Ronflad; k jednání byli přizváni i někteří pracovníci Generálního ředitelství kulturních a technických záležitostí a kulturní přidělenec FVV v Praze Pierre Dejean.⁸⁵³

Vlastní jednání pak proběhla ve dnech 24.-26. září 1964 v Paříži. Obě strany se ihned shodly na časovém rozsahu protokolu (2 roky) s tím, že dohodnuté výměny se uskuteční v jednom školním roce. Shoda panovala i v otázce vytvoření smíšené komise, která bude při pravidelných jednáních určovat konkrétní náplň rámcově dohodnutých styků. Problémy nastaly při projednávání bodů, týkajících se volného prodeje francouzských knih v Československu. Francouzská strana považovala tuto záležitost za zásadní, nakonec se ale spokojila s k ničemu nezavazující formulací o podpoře komerčního prodeje knih partnerského státu. Také v případě poskytování stipendií postgraduálním studentům a zvýšení platu čs. lektora ve Francii vyšla francouzská delegace vstříc československým představám, stejně jako ve věci zařazení závazku oficiální podpory francouzských míst pro uzavření dílčích dohod mezi československými a francouzskými institucemi do textu protokolu.⁸⁵⁴

1953-1989, kniha 96, porada kolegia ze dne 20.8.1964, bod: Uzavření Protokolu o školských, vědeckých a kulturních výměnách mezi ČSSR a Francií.

⁸⁵² V dopise adresovaném předsedovi vlády J. Lenártovi uváděl ministr zahraničí k podobě protokolu následující: „[protokol] zachovává v podstatě dosavadní rozsah styků s Francií v této oblasti...jejich těžiště posouvá ve prospěch styků v oblasti vědy a techniky. Zároveň nám však protokol zachová dosavadní možnosti pořádání kulturních akcí ve Francii i mimo jeho rámeček... a neposkytne Francii zvýšenou možnost ideologického pronikání k nám.“ Tamtéž.

⁸⁵³ O průběhu samotných jednání a složení delegací informuje „Zpráva o uzavření protokolu o kulturních, vědeckých a technických stykách mezi ČSSR a Francouzskou republikou“ ze dne 1.10.1964, A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 7, obal 29.

⁸⁵⁴ Z uvedeného výčtu je patrné, že francouzská strana učinila při sestavování výsledné podoby protokolu značné ústupky, což nás může vést k přesvědčení, že pro francouzskou stranu byla smluvní úprava kulturních vztahů důležitější než pro stranu československou. Některé čs. požadavky nicméně splněny nebyly, neboť to neumožňovaly francouzské zákony. Jednalo se např. o žádost o navýšení stipendií našich studentů, francouzský stát také nemohl garantovat reciproční stipendia pro tvůrčí umělce, protože ti byli ve Francii povětšinou organizováni v nezávislých tvůrčích svazech.

Celkově byla jednání o kulturním protokolu oboustranně hodnocena jako velmi pozitivní a přínosná, Francouzi ocenili zejména „*přátelské prostředí a otevřenost vedoucího čs. delegace*“ a čs. strana fakt, že se podepsáním protokolu dostalo vzájemným stykům oficiálního rázu, který do budoucna umožní navázat kontakty mezi institucemi a jednotlivci, pro něž byly doposud styky se socialistickým Československem nemožné nebo při nejmenším značně komplikované.⁸⁵⁵

Důsledkem obnovení oficiální kulturní spolupráce bylo i opětovné zřízení místa kulturního rady na velvyslanectvích v Paříži i Praze. Po předchozích konzultacích mezi MZV a tajemníkem ÚV KSCČ V. Kouckým se v prosinci 1964 této funkce ve francouzské metropoli ujal Ivo Fleischmann; v Praze pak od poloviny roku 1965 působil Henri Ehret.

Příznivá atmosféra panující mezi oběma státy vytvořila dobré podmínky pro zřizování jazykových lektorátů. Od letního semestru 1965 fungovaly dva – český na Pařížské univerzitě a francouzský na Karlově univerzitě v Praze, o tři roky později již měly vlastní lektorát francouzského jazyka všechny československé univerzity. Také čeští a slovenští středoškoláci těžili z normalizace vztahů mezi Československem a Francií. 1. září 1966 otevřelo své brány československým studentům (poprvé od roku 1948) Lyceé Carnot v Dijonu, kde byla obnovena československá sekce a brzy následovaly další. Každý rok odjíždělo z Československa dvanáct vybraných studentů, aby se na lyceích v Dijonu a Nimes po tři roky připravovali na maturitu. Na základě ustanovení kulturní dohody z října 1967 doplnila tato gymnázia na počátku roku 1968 československá sekce na dívčím lyceu v St.-Germain-en-Laye.⁸⁵⁶

3.2.6.2. Francouzská knihovna a čítárna

Uzavření kulturního protokolu dalo nový impuls pro jednání o osudu knihovny bývalého Francouzského institutu v Praze. Zatímco v případě znovuoobnovení činnosti bývalého Denisova ústavu zaujímala čs. strana zásadně negativní stanovisko,

⁸⁵⁵ Zpráva o uzavření protokolu o kulturních, vědeckých a technických stycích mezi ČSSR a Francouzskou republikou ze dne 1.10.1964, A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 7, obal 29.

⁸⁵⁶ Zřízení středoškolské sekce pro československé studentky bylo dohodnuto během zasedání smíšené kulturní komise na podzim 1966. A MZV f. TO-O 1965-1969 Francie, karton 4, č.j. 0315/66-FI/MK, kulturní zpráva č. 4 ze dne 15.12.1966.

„kontrolované“ zpřístupnění fondů francouzské knihovny čs. veřejnosti nebylo čs. úřadům zcela proti mysli.⁸⁵⁷

S návrhem zařadit knihovnu do fondů československé Státní knihovny, jako základ jejího francouzského oddělení, přišlo ministerstvo zahraničních věcí již roku 1956,⁸⁵⁸ vedení KSČ ale tehdy nepovažovalo za vhodné o tomto tématu s Francouzi jednat. V polovině 60. let byla situace příznivější, ministři školství a kultury Čestmír Císař, a po něm i Jiří Hájek, měli osobní vazby na Francii a urovnání sporných záležitostí bilaterálních vztahů, včetně uzavření kulturního protokolu, připravily půdu pro definitivní řešení otázky francouzské knihovny v Praze.

K prvním poradám ohledně možného fungování zmíněné kulturní instituce došlo na ministerstvu zahraničních věcí ještě před uzavřením kulturního protokolu – na jaře 1964 – a při této příležitosti byl „oprášen“ původní návrh na začlenění fondů knihovny bývalého Francouzského institutu do některé čs. instituce. V tomto smyslu byly také formulovány instrukce pro ministra zahraničí V. Davida před jeho cestou do Francie s tím, že o konkrétních modalitách čs. návrhu bude možné dále jednat diplomatickou cestou a činnost knihovny zahrnout do textu kulturního protokolu na léta 1966/1967.⁸⁵⁹

Diplomatická jednání mezi MZV, MŠK a francouzským velvyslanectvím se rozběhla na počátku roku 1965, v březnu téhož roku o knihovně jednal i ministr kultury Č. Císař při své návštěvě Paříže, ale definitivní řešení vázlo na rozdílných představách obou stran o vlastní náplni činnosti francouzské knihovny, jejím umístění a správě.⁸⁶⁰ Během roku 1965 navrhli čs. vyjednaváči přemístit fondy knihovny ze Štěpánské ulice do Domu pánů z Ořechu ve správě Klementina, přestože tyto prostory kapacitně nedostačovaly. Francouzi ale o této možnosti reálně uvažovali, o čemž svědčí ústní návrh velvyslance Lalouetta na event. rozdělení fondů tak, aby vědecké publikace byly přestěhovány do navrhovaného místa a beletrie zůstala (a byla zpřístupněna) ve Štěpánské.

⁸⁵⁷ Fond knihovny obsahoval odborné publikace, jejichž zpřístupnění by bez pochyby bylo pro čs. vědce přínosné, neboť tyto publikace nebyly jinak v Československu dostupné.

⁸⁵⁸ Tento návrh se objevil v podkladových materiálech pro přípravu československé vládní návštěvy ve Francii, viz kapitola 2.2.5.3.1., str. 156-161.

⁸⁵⁹ A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, materiál o připravované návštěvě s. Davida ve Francii, č.j. 029.018/64-4.

⁸⁶⁰ Francouzská strana, vědoma si faktu, že čs. úřady nepovolí znovuotevření Francouzského institutu, se snažila vylézt z otevření knihovny co nejvíce a rozšířit její činnost o pořádání přednášek, promítání filmů, popř. výuku francouzského jazyka. Tím by knihovna do značné míry suplovala činnost Francouzského institutu a stala by se skutečným francouzským kulturním střediskem. O takové řešení ale samozřejmě čs. strana nejevila zájem a při jednáních trvala na tom, aby činnost knihovny neohrozila suverenitu československého státu a plně korespondovala s charakterem instituce, pod jejíž správou bude spadat.

Ve dnech 4. – 6. října 1965 proběhla v Praze jednání o novém kulturním protokolu, během nichž ale překvapivě Francouzi otázku francouzské knihovny nevznesli. Až po jejich skončení si vedoucí fr. delegace Froment-Meurice vyžádal osobní rozhovor na MZV, aby vyjádřil nesouhlas s návrhem na rozdělení a přemístění fondů; poté co byl informován o mezitímním ústním návrhu FVV ale na navrhované řešení přistoupil s tím, že jej lze považovat za základ dalších rozhovorů.⁸⁶¹

26. října 1965 schválilo politbyro ÚV KSČ zřízení anglického a francouzského oddělení Státní knihovny ČSSR tak, aby tato oddělení zcela podléhala statutu zmíněné instituce, byla umístěna v jejích budovách a řídil je čs. pracovník.⁸⁶² Ministerstvo zahraničí nicméně Ústřední výbor upozornilo, že navrhované řešení francouzská strana sice neodmítla, ale ani oficiálně neakceptovala.

Jednání mezi zástupci MZV, MŠK a francouzskou ambasádou pokračovala i v průběhu následujících roku a stanoviska obou stran se postupně sblížovala. V dubnu 1966 muselo MZV konstatovat, že přestěhování knihovny do Domu pánů z Ořechu je nerealizovatelné, neboť mezitím byly prostory využity pro jiné účely; nezbývalo tedy nic jiného, než ponechat francouzskou knihovnu ve Štěpánské, což bylo ostatně řešení, které francouzská strana preferovala. Na jaře 1966 došlo i k vyjasnění stanovisek ohledně převedení knihovny do správy Státní knihovny ČSSR, stále ale nebylo dosaženo shody v otázce jejího řízení a náplně činnosti.⁸⁶³

⁸⁶¹ O tomto vývoji nebylo dostatečně informováno ministerstvo školství, jehož přední funkcionáři se proto domnívali, že pro Francouze je rozdělení fondu nepřijatelné. V tomto smyslu také ministr Kahuda informoval ministra zahraničí Davida a vrcholné stranické orgány. A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karta 2, obal 1, záznam pro domo č.j. 030.118/65-4.

⁸⁶² Ministerstvo školství a kultury, které návrh na zřízení cizojazyčných oddělení Státní knihovny připravilo, doporučovalo opatrný postup a pečlivou přípravu konkrétních dohod, které mohly sloužit jako precedens pro další kapitalistické státy. Československo mělo rozhodně zabránit obnovení zahraničních kulturních středisek a dohody formulovat tak, aby bylo zřejmé, že nová oddělení Státní knihovny budou zcela podřízena čs. orgánům, které si uchovávají rozhodující slovo i v záležitostech výběru knih a doplňování knižních fondů. Francouzům a Britům měla být umožněna pouze omezená kontrola činnosti těchto oddělení prostřednictvím zahraničních poradců (např. francouzského a britského lektora z FF UK). Srovnej NA f. 1261/0/4 sv.120 ar.j. 126 bod7), schůze PB ÚV KSČ ze dne 26.10.1965, bod: Zřízení anglického a francouzského oddělení Státní knihovny ČSSR.

⁸⁶³ Československá strana (resp. MZV a MŠK) trvala na československém řediteli, kterému by asistoval francouzský lektor, Francouzi požadovali přesný opak. Až v červenci 1966 francouzská strana poněkud ustoupila ze svého stanoviska a navrhla, aby knihovnu řídil jak československý, tak francouzský ředitel. Patronát nad činností knihovny měl být rozdělen mezi pařížskou univerzitu a Státní knihovnu. Srovnej: Martin HROMEK: Štěpánská 35 znovu ožívá (k problematice znovuotevření francouzské knihovny v Praze v roce 1967). in: Jan MERVART-Veronika STŘEDOVIČOVÁ a kol.: České, slovenské a československé dějiny 20. století IV. Vydal Historický ústav Fakulty humanitních studií Univerzity Hradec Králové. Ořtís, Ústí nad Orlicí 2009, str.101-1008, zde str. 6.

Zajímavé je, že se otázka francouzské knihovny neřešila při setkáních na nejvyšší úrovni – při návštěvě Couve de Murvilla v Československu v červenci téhož roku byla záležitost sice okrajově zmíněna, ale ani jedna ze stran ji nerozváděla.⁸⁶⁴

K finálnímu kompromisu a definitivní dohodě obě strany dospěly až na podzim 1966. Československo nakonec akceptovalo francouzský požadavek na dva rovnoprávné ředitele, čímž byla vyřešena hlavní sporná otázka a nic tak již nebránilo zahájit přípravy na slavnostní otevření *Francouzské knihovny a čítárny* v Praze.

Zbývalo jmenovat oba ředitele - československým se po jistém váhání stal Petr Petráš, mladý úředník z ministerstva kultury a informací, za francouzskou stranu byl jmenován p. Gilbert Friant. Slavnostního otevření 18. dubna 1967 se zúčastnila řada významných hostů. Z Paříže přijeli Jean Roche, rektor Pařížské univerzity, jež měla nad novou knihovnou a čítárnou patronát a Jean Basdevant, generální ředitel kulturních a technických záležitostí při francouzském MZV, z francouzského velvyslanectví v Praze dorazili ambasador Roger Lalouette a kulturní rada Henri Ehret. Za československou stranu se zahájení zúčastnili náměstek ministra kultury Josef Grohman a Václav Pleskot, generální tajemník MZV a bývalý československý velvyslanec v Paříži a mnoho dalších pozvaných hostů.⁸⁶⁵

Následující den zahájila *Francouzská knihovna a čítárna* běžný provoz. Čtenářům zde bylo k dispozici téměř 25 tisíc svazků starších i nových knih a bohatý fond francouzských revuí a časopisů, o které byl v čítárně mimořádný zájem. Do Štěpánské ulice si brzy našli cestu jak „staří známí“, pamatující ještě meziválečný Francouzský institut, tak mnoho mladých, které lákala možnost přečíst si jinak nedostupný západní tisk. Ačkoliv byl svobodný přístup k informacím trnem v oku některým stranickým kruhům, stala se *Francouzská knihovna a čítárna* kulturním střediskem, které do značné míry suplovalo činnost Francouzského institutu, o jehož možném obnovení nechtěly československé úřady původně ani slyšet.⁸⁶⁶

⁸⁶⁴ Stalo se tak pravděpodobně proto, že se do příjezdu francouzského ministra zahraničí nepodařilo vyřešit všechny sporné otázky a nebylo vhodné narušovat příznivou a přátelskou atmosféru rozhovorů diskusí o nevyjasněných záležitostech bilaterálních styků.

⁸⁶⁵ Henri EHRET: Obnovení činnosti 1965 – 1971. in : Z historie Francouzského institutu v Praze. Praha 1993, str. 94-95.

⁸⁶⁶ Je ovšem pravdou, že fungování „kulturních zařízení“ v partnerské zemi předpokládala kulturní dohoda, jejíž text byl dohodnut při zasedání smíšené komise na podzim 1966. Viz článek 4 Kulturní dohody, uveřejněné jako č. 59/1968 Sb.

3.2.6.3. Kulturní dohoda z roku 1967

Uzavření kulturního protokolu v září 1964 přivítaly oba zúčastněné státy. Už po roce se ukázalo, že obsah protokolu je nedostatečný a vlastně úplně nevyhovuje ani jedné straně. 6. října 1965 byl v Praze podepsán nový program kulturních a školských výměn, který zvyšoval počet stipendijních míst a studijních oborů, zřizoval nový lektorát francouzštiny na Komenského univerzitě v Bratislavě a obsahoval řadu usnesení o výuce francouzštiny na českých a slovenských středních školách.

I přes úpravy kulturního protokolu bylo zřejmé, že rozsah vzájemné kulturní spolupráce dospěl do stadia, které vyžaduje jinou smluvní úpravu než pouhý protokol. O sjednání kulturní dohody uvažovali na ministerstvu zahraničních věcí již v roce 1965, iniciativa ale měla být přenechána Francouzům.⁸⁶⁷

Při návštěvě francouzského ministra školství Ch. Foucheta v Československu v květnu 1966 se již obě strany shodly na účelnosti uzavření dokumentu, který by vhodným způsobem zastřešil již existující dílčí dohody a kulturní protokoly. K tématu se čs. strana vrátila i při rozhovorech mezi V. Davidem a Couve de Murvillem v Praze v červenci stejného roku. V. David svůj francouzský protějšek informoval, že jsme připraveni zahájit jednání o uzavření kulturní dohody, což Couve de Murville kviťoval s povděkem a zároveň zmínil dva problémy, jimž bude z fr. strany věnována mimořádná pozornost – otevření *Francouzské knihovny a čítárny* v Praze a záležitost prodeje francouzských knih.⁸⁶⁸

Textace kulturní dohody byla hlavním bodem programu jednání československo-francouzské kulturní komise v Paříži ve dnech 29.11. – 2.12. 1966.⁸⁶⁹ Práce na dohodě probíhaly rychle a v přátelské atmosféře, protože na jejím obsahu panovala všeobecná shoda. Obě delegace se dohodly, že podepsáním nové kulturní dohody budou zrušeny předcházející úmluvy z let 1924 a 1945, a že se dohoda nezmíní o možném znovuootevření Francouzského institutu v Československu. Na druhou stranu byl do textu dohody zahrnut článek, jenž hovoří o podpoře činnosti kulturních zařízení, „*jejichž posláním je rozvíjet znalosti kultury a vzdělanosti druhé země*“, a který tak

⁸⁶⁷ Srovnej Martin HROMEK: Francouzsko-československé kulturní vztahy v letech 1960-1968, str. 133-134. Disertační práce, nepublikováno. Dostupné z Archivu závěrečných prací MU http://is.muni.cz/th/13700/ff_d/ (3.2.2014).

⁸⁶⁸ A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 1, obal 5, č.j. 025.880/66-5 Zpráva o průběhu a výsledcích návštěvy francouzského ministra zahraničních věcí Couve de Murvilla v ČSSR.

⁸⁶⁹ K jednáním delegací srovnej A MZV f. TO-O 1965-1969 Francie, karton 4, č.j. 0315/66-FI/MK, kulturní zpráva č. 4 ze dne 15.12.1966.

zaštitil široce pojatou náplň činnosti *Francouzské knihovny a čítárny*, jež byla v Praze otevřena v dubnu 1967.

K vlastnímu podpisu kulturní dohody došlo při příležitosti návštěvy předsedy československé vlády Jozefa Lenárta ve Francii v říjnu 1967, v platnost vstoupila 9. února 1968.⁸⁷⁰ Smlouvu uvozovala slavnostní preambule, v níž obě vlády vyjádřily přání „*usnadnit a rozvíjet spolupráci a výměny v oblasti kultury, školství a osvěty, vědy, techniky a umění*“. Následovalo 26 článků, v nichž se Československo a Francie zavázaly k podpoře studia jazyka a vzdělanosti druhé země, činnosti kulturních zařízení, k výměnám vědců, profesorů, učitelů a odborníků za účelem zvyšování jejich kvalifikace apod.

Články 6 - 9 řešily možnost vzájemného uznávání studia, vydávání učebnic, výměny pedagogických publikací a udělování stipendií. Další body dohody se týkaly televizní, rozhlasové a filmové spolupráce, výměn v oblasti hudby, výtvarného a dramatického umění, dovozu knih a periodik druhého státu a podpory při překládání a vydávání nejvýznamnějších děl ze všech oborů lidské činnosti. Kulturní dohoda se dotkla i turistických a mládežnických zájezdů, které od nynějška mohly zajišťovat pouze autorizované organizace obou zemí.

Článkem 21 kulturní dohody byla vytvořena *Československo-francouzská kulturní komise*, která nahradila původní komisi vzniklou na základě *Protokolu o školských, vědeckých a kulturních stycích* z roku 1964, a jež měla na pravidelných zasedáních sjednávat způsob provádění této dohody. Na základě tohoto článku měla kulturní komise koordinovat své pracovní plány s činností *Stálého výboru*, jenž byl zřízen *Dohodou o vědecko-technických stycích* z června 1965.

Kulturní dohoda platila pět let s tím, že bude mlčky prodlužována vždy na další pětileté období. Uzavřením této dohody pozbyly platnosti předcházející úmluvy z let 1924 a 1945, nová kulturní dohoda se tak stala jedinou legální platformou pro provádění kulturních styků s Francií.

Podpisem kulturní dohody byl dokončen dlouhodobý proces „normalizace“ vzájemných vztahů mezi Československem a Francií v oblasti kultury, vědy a školství, započatý podpisem kulturního protokolu o tři roky dříve. Tento zásadní dokument byl doplněn několika dílčími smlouvami – dohodou o vědecko-technické spolupráci z roku

⁸⁷⁰ Text kulturní dohody byl uveřejněn jako č.59/1968 Sb. ze dne 21. května 1968. Dohodu za československou stranu podepsal ministr zahraničí V. David, za Francii jeho francouzský kolega Couve de Murville.

1965, o níž již byla řeč v předchozích částech práce a filmovou dohodou, podepsanou v březnu 1968 v Paříži.⁸⁷¹

Slibně se rozvíjející kulturní výměnu nenarušily ani bouřlivé události jara 1968 ve Francii, ani společenské změny v Československu. Právě naopak, experiment „socialismu s lidskou tvář“ přilákal pozornost francouzské veřejnosti v dosud nebývalé šíři a vytvořil příznivé podmínky pro další rozvoj (nejen) kulturních vztahů. Ani srpnová okupace překvapivě neznamenala bezprostřední ohrožení kulturních výměn – na podzim se sešla smíšená kulturní komise, která dojednala poměrně bohatý plán na další období - takže první známky ochlazení můžeme sledovat až s nastupující normalizací a personální obměnou na československém velvyslanectví.⁸⁷²

I přes snahu francouzské strany nepřerušit plynulý tok kulturní výměny, začaly vzájemné vztahy postupně upadat. Francie svůj zájem upřela k jiným socialistickým zemím – zejména Polsku a Maďarsku – a Československo si na oživení kulturních a intelektuálních kontaktů s Francií muselo počkat až do počátku 90. let.⁸⁷³

3.3. Společnost France-Tchécoslovaquie

V době, kdy mezi Československem a Francií prakticky neexistovaly oficiální kulturní vztahy, soustředila se pozornost Československa i v oblasti kultury na mezistranické styky. Realizaci československých kulturních podniků ve Francii převzala francouzská společnost, ovládaná francouzskými komunisty, France-Tchécoslovaquie.

Tato společnost byla založena v Paříži brzy po válce – ještě roku 1945 – zároveň s pařížskou centrálou vzniklo i několik regionálních poboček – např. v Lille, Lyonu a Marseille.⁸⁷⁴ Původním cílem společnosti byla propagace Československa, jejím prostřednictvím měla být francouzská společnost informována o československém umění, literatuře, historii a hlavně o současné politice. Členové společnosti, včetně jejího vedení, patřili k různým politickým skupinám a zastávali různé politické názory;

⁸⁷¹ Vývoji čs.-francouzské spolupráce v oblasti filmu a filmových koprodukcí a okolnostem podpisu filmové dohody se podrobněji věnuje Martin Hromek ve své dizertaci. Viz Martin HROMEK: Československo-francouzské kulturní vztahy v letech 1960-1968, str. 136-145.

⁸⁷² V srpnu 1969 opustil post velvyslance Vilém Pithart, jehož protisovětské postoje v době invaze ho stály další diplomatickou kariéru; v lednu 1970 ho následoval kulturní rada Ivo Fleischmann, který se v předtuše nejisté budoucnosti v normalizovaném Československu rozhodl pro emigraci.

⁸⁷³ Jindřich DEJMEK: Československo, jeho sousedé a velmoci, str. 295-298.

⁸⁷⁴ A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 11.

obecně se dá říci, že se jednalo o Francouze, kteří měli k Československu blízký (i osobní vztah) a většinou se hlásili k demokratickým ideálům První republiky.

Do února 1948 byl vztah mezi France-Tchécoslovaquie a československými úřady prakticky bezproblémový, komunistický převrat v Československu ale situaci diametrálně změnil. Většina členů vedení France-Tchécoslovaquie nesouhlasila s lidově-demokratickým zřízením v Československu a dávalo to veřejně najevo. Do společnosti byli přijati i někteří českoslovenští emigranti, kteří na jaře 1948 opustili ČSR a ve Francii aktivně vystupovali proti novému československému státnímu zřízení.⁸⁷⁵ Československé úřady proti této situaci nemohly účinně zasáhnout, France-Tchécoslovaquie byla francouzskou společností, podléhající francouzským zákonům a ČSR (i když společnost částečně subvencovala) nemohla její činnost zásadně ovlivňovat.

K vyhocení sporů mezi Československem a France-Tchécoslovaquie došlo v létě 1949, když vedení společnosti schválilo text rezoluce ostře kritizující popravu generála Heliadora Píky a odeslalo ji příslušným československým úřadům.

Na základě této skutečnosti se českoslovenští komunisté po dohodě s PCF rozhodli zakročit a společnost „reorganizovat“.⁸⁷⁶ Organizační změny ve společnosti France-Tchécoslovaquie začaly za pomoci propagační kampaně PCF v září 1949. Z popudu francouzských komunistů vznikla řada nových regionálních poboček společnosti v různých francouzských městech, členové těchto nových poboček již plně splňovali představy obou komunistických stran.⁸⁷⁷

30. října 1949 proběhlo v Paříži mimořádné valné shromáždění France-Tchécoslovaquie, v jehož průběhu delegáti nových poboček (na zasedání již tvořili většinu) vystoupili s požadavkem zvolit nové vedení. Poté co M. L. Hirsch neuspěl se svým návrhem na nezávislost a samostatnost France-Tchécoslovaquie a o volnosti politických názorů členstva, podal sám demisi. Stejně tak učinil i předseda společnosti generál Faucher, na doporučení PCF ji ale delegáti nepřijali. Komunistům šlo o alespoň zdánlivé zachování kontinuity ve vedení France-Tchécoslovaquie, zároveň se obávali, aby členové, kteří ze společnosti odejdou, nezaložili vlastní konkurenční organizaci.

⁸⁷⁵ Jednalo se např. o redaktora československého vysílání francouzského rozhlasu M.L.Hirsche.

⁸⁷⁶ Cílem tohoto koordinovaného zákroku československých úřadů a orgánů PCF byla kompletní změna členstva a vedení společnosti, které mělo být napříště složeno výhradně z komunistů nebo jejich sympatizantů.

⁸⁷⁷ A MZV f. TO-T 1945-1959 Francie, karton 10.

Generál Faucher tedy ve své funkci zůstal, ale pouze do 3. listopadu, kdy společně s dalšími třemi členy podal demisi.⁸⁷⁸

V listopadu 1949 francouzští komunisté France-Tchécoslovaquie zcela ovládli, do čela společnosti se dostali „pokrokoví Francouzi“ generál Plagne, abbé Boulier, R. Boudry a další.⁸⁷⁹ Změna orientace France-Tchécoslovaquie a nové prokomunistické vedení vzbudily zájem francouzské policie a úřadů, společnost začala mít potíže při organizování některých akcí, československému velvyslanci bylo doporučeno, aby se manifestačních podniků France-Tchécoslovaquie prozatím raději neúčastnil.⁸⁸⁰

Ani finanční situace společnosti nebyla zpočátku nijak růžová. PCF si nemohla dovolit financovat činnost France-Tchécoslovaquie ze svých prostředků, veškeré finanční náklady tak nesla československá strana. Zpočátku poskytovalo společnosti finanční prostředky přímo československé velvyslanectví v Paříži. Od ledna do srpna 1950 společnosti velvyslanectví poskytlo 215.000 franků (25-30.000 franků měsíčně),⁸⁸¹ tyto subvence ale neúměrně zatěžovaly rozpočet velvyslanectví. Od srpna 1950 žádal velvyslanec Hoffmeister, aby MZV situaci řešilo a stanovilo konkrétní částku, kterou bude France-Tchécoslovaquie pravidelně z ČSR dostávat. Dosavadní záloha – 25.000 franků – pokryla provoz pařížské centrály a plat její sekretářky, na vlastní kulturní akce zbylo minimum prostředků.

Až v prosinci 1950 MZV rozhodlo udělovat France-Tchécoslovaquie měsíčně částku 50.000 franků a československému velvyslanectví refundovat již vyplacenou částku 214.000 franků.⁸⁸² V březnu 1951 došlo ve financování France-Tchécoslovaquie ke změně, její činnost nadále subvencovalo ministerstvo informací a osvěty ze svého rozpočtu. I tento fakt svědčí o skutečných cílech společnosti - z kulturní organizace se měl stát účinný nástroj komunistické propagandy.

⁸⁷⁸ Ještě v listopadu 1949 založili někteří bývalí členové vedení France –Tchécoslovaquie novou krajskou společnost – Amitié franco-tchécoslovaque – a začaly chystat oslavy 100. výročí narození prvního československého prezidenta T.G.Masaryka. Ve veřejném prohlášení vysvětlili vznik nové společnosti skutečností, že se France-Tchécoslovaquie dostala do „politického vleku“ komunistů, což bylo pro řadu členů nepřijatelné. Srovnej A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 10.

⁸⁷⁹ A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 10.

⁸⁸⁰ 27. ledna 1950 měla v Amphitheatru Descartes na Sorbonně proběhnout schůze společnosti. Na příkaz ministra školství byl ale sál na poslední chvíli odřeknut. Organizátoři schůze se tak dostali do značných potíží, museli zajistit nový přednáškový sál a upozornit zájemce na změnu místa konání. Protože o schůzi projevila značný zájem pařížská prefektura, nedostavil se na schůzi československý velvyslanec A. Hoffmister. A MZV f. TO-T 1945-55 Francie, karton 10.

⁸⁸¹ A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 10.

⁸⁸² Tamtéž.

V březnu 1951 se také aktivizovala nová organizace *Amitié franco-tchécoslovaque*, která 7. března 1951 uspořádala vzpomínkový večer při příležitosti třetího výročí smrti Jana Masaryka. Akce se zúčastnilo téměř 400 osob, hlavně z řad československé emigrace, projevy přednesli předseda spolku generál Faucher, redaktor deníku *Le Monde Rémy Roure* a předseda MRP *Georges Bidault*.⁸⁸³

Z činnosti „nepřátelské“ společnosti *Amitié franco-tchécoslovaque* mělo československé velvyslanectví obavy, neboť hrozil odliv členstva z *France-Tchécoslovaquie* a její izolace. V květnu proto velvyslanectví požádalo inisterstvo informací a osvěty o nové navýšení rozpočtu *France-Tchécoslovaquie* na 80 000 franků měsíčně, tyto prostředky měly sloužit k vydržování stálé kancelářské síly, vydávání vlastního bulletinu a organizování kulturních a propagačních akcí – přednášek a filmových večerů. Mimo to požádalo velvyslanectví o jednorázovou částku 279 000 franků, která měla pokrýt mimořádné výdaje společnosti v uplynulé době.⁸⁸⁴

V dubnu 1951 došlo k zásadní změně v oficiálních kulturních vztazích mezi ČSR a Francií. Kulturní dohoda sice nebyla již delší dobu prováděna, až na jaře 1951 ale československá vláda zrušila francouzské kulturní instituce v ČSR. Reciproční zásah francouzských úřadů směřoval proti Masarykovu domu v Paříži, konkrétně proti institucím, které v něm sídlily. Jednalo se právě o společnost *France-Tchécoslovaquie*, redakci časopisu *Parallèle 50* a Jednotu československé kolonie ve Francii, které se měly z Masarykova domu vystěhovat. Stěhování zatížilo rozpočet společnosti, v srpnu 1951 upozornilo velvyslanectví MIO, že na stěhování a získání nových prostor bude *France-Tchécoslovaquie* potřebovat zhruba 200 000 franků.

Během druhé poloviny roku 1951 převzala *France-Tchécoslovaquie* organizaci prakticky všech československých kulturních akcí ve Francii. S množstvím podniků samozřejmě rostla i jejich finanční náročnost, roku 1952 se proto rozpočet společnosti radikálně zvýšil – na 250 000 franků měsíčně, tedy 3 000 000 franků za rok. V květnu 1952 navíc ukončil činnost časopis *Parallèle 50*, jehož vydávání a distribuce byla značně ztrátová, společnost *France-Tchécoslovaquie* se tak stala jediným propagátorem ČSR ve Francii.

Na počátku roku 1952 proběhla ve *France-Tchécoslovaquie* další reorganizace. Vedení společnosti opustila místopředsedkyně společnosti a poslankyně za PCF M. Braunová, proti níž zavedl Ústřední výbor PCF již v prosinci 1951 disciplinární

⁸⁸³ A MZV f. TO-T 1945-1955 Francie, karton 10.

⁸⁸⁴ Tamtéž.

řízení. Ve výboru společnosti zůstali generál Plagne a abbé Boulier, předsedou byl zvolen dirigent pařížské Opery R. Desormière.⁸⁸⁵

V lednu 1953 se France-Tchécoslovaquie znovu dostala do finančních potíží, kvůli špatnému vyúčtování výdajů za rok 1952 MIO odmítlo společnosti vyplatit již schválené subvence na rok 1953. Do března proto společnost čerpala finanční prostředky na svou činnost prostřednictvím československého velvyslanectví z rozpočtu MZV.

Během let 1952 – 1953 uspořádala France-Tchécoslovaquie řadu kulturních akcí, většinou šlo o propagační záležitosti jako oslavy různých výročí (Únor 1948, osvobození ČSR Rudou armádou apod.), přednášky o životě v komunistickém Československu (témata jako školství, zdravotnictví, sociální pojištění a jiné), manifestační večery a filmová představení, výstavy a další podobné akce. Každý rok pořádalo ČSR ve Francii malý filmový festival, s úspěchem se setkaly především animované filmy z dílny Jiřího Trnky.

Podobný program měla France-Tchécoslovaquie i roku 1954, mimo obligátních oslav výročí Února 1948, uspořádala společnost dvě výstavy „Matka a dítě“ v Paříži a „Život v novém Československu“ v Toulouse a Marseille. Velký úspěch měly tzv. „Československé dny ve Francii“, které France-Tchécoslovaquie zorganizovala v různých francouzských městech (Paříž, Marseille, Bordeaux, Nice, Cannes...). Propagovat československou kulturu přijelo do Francie i několik československých kulturních činitelů v čele s V. Nezvaem, v Paříži se setkali s řadou francouzských „pokrokových“ spisovatelů – např. s J. P. Sartrem, T. Tzarou, J. Marcenaem a dalšími. V rámci „Československých dnů“ se představila řada československých filmů, včetně těch, které se zúčastnily MFF v Cannes. Společnost také uspořádala koncert české hudby za účasti českého sólisty a několik přednášek.⁸⁸⁶

S množstvím uspořádaných akcí rostlo povědomí o činnosti France-Tchécoslovaquie u francouzské veřejnosti. Ke konci roku 1954 měla společnost již 15 regionálních poboček ve francouzských městech a zhruba 4 000 členů.⁸⁸⁷

Od roku 1954 se vzájemné kulturní styky mezi Francií a ČSR opět dostaly na oficiální úroveň, význam společnosti tak poněkud upadl. France-Tchécoslovaquie dále

⁸⁸⁵ Zpráva pro s. ministra ze dne 24.3.1952. A MZV f- TO-T 1945-1955 Francie, karton 10.

⁸⁸⁶ Československé dny ve Francii – květen 1954. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 28.

⁸⁸⁷ Hodnocení činnosti France-Tchécoslovaquie za IV. čtvrtletí 1954. A MZV f. TO-O 1945-1955 Francie, karton 28.

zajišťovala méně důležité kulturní akce a běžnou propagační činnost (přednášky), skutečně významné kulturní podniky dohodlo československé velvyslanectví diplomatickou cestou s *Rélations Culturelles* na základě reciprocity. Nadále ale fungovalo spojení France-Tchécoslovaquie a československých úřadů; do Československa pravidelně jezdily delegace členů společnosti, aby se lépe seznámily s životem v ČSR.

V květnu 1955 přijeli do Prahy členové vedení France-Tchécoslovaquie Vladimír Frolow a Robert Boudry dohodnout program další činnosti společnosti. Na schůzce se zástupci ministerstva kultury 7. května oba upozornili, že Společnost již získala u francouzské veřejnosti určitý vliv, který je nutné neustále udržovat. Zástupci společnosti proto požádali, aby bylo z Československa dodáno dostatečné množství kvalitního propagačního materiálu (např. brožurky o A. Dvořákovi, o husitském hnutí, o turistice v ČSR apod.). Aby se činnost společnosti zefektivnila, bylo v rámci společnosti vytvořeno 9 zájmových sekcí (komisí),⁸⁸⁸ které měly navázat přímý kontakt s příslušnými československými institucemi a průběžně od nich získávat dokumentační materiál. Tento postup se ale vymykal běžné praxi, 3. července ho proto MZV zamítlo a vedení společnosti France-Tchécoslovaquie doporučilo, aby své požadavky adresovala konkrétním úřadům nepřímo, prostřednictvím československého velvyslanectví v Paříži.⁸⁸⁹

Roku 1956 výrazně stoupl počet kulturních akcí, které ČSR ve Francii uspořádala a styky s France-Tchécoslovaquie dostaly polooficiální charakter. Společnost dovedla zainteresovat na své činnosti i vlivné francouzské osobnosti, čímž se posílila i její pozice vůči francouzským úřadům. Dále se věnovala především organizaci menších podniků – filmových představení a přednášek, v Paříži uspořádala oslavu 11. výročí osvobození ČSR a gala večer na počest Jiřího Trnky.

Činnost společnosti nadále podporovaly československé úřady, hlavně dodávkami propagačního materiálu a zvaním delegátů France-Tchécoslovaquie k pobytu v Československu. Podle stanoviska MZV neměla být tato podpora přerušena

⁸⁸⁸ Jednalo se o Komisi pro dějiny, literaturu a právo; pro výtvarné umění, komisi zabývající se životem ženy, dětí a vyučováním; komisi hudební; filmovou; ekonomickou; sportovní; komisi lékařskou a komisi loutkovou. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 28.

⁸⁸⁹ A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 28.

ani v následujícím roce, i když (na základě rozhodnutí ÚV PCF) měla společnost od roku 1957 fungovat na jiném základě, bez přímé finanční podpory z Československa.⁸⁹⁰

Zrušení finančních subvencí se prakticky ihned projevilo v poklesu aktivity Společnosti – již na jaře 1957 si tajemnice Společnosti L. Sagnasová stěžovala na těžkosti, kterým musí France-Tchécoslovaquie čelit a zároveň požádala československé MZV o pomoc formou nákupu 1 000 výtisků časopisu Paris-Prague a zakoupením vstupenek na každou akci pořádanou Společností.⁸⁹¹

Také komunikace mezi vedením Společnosti, naším zastupitelským úřadem v Paříži a československým ústředím vázla; MZV se včas nevyjádřilo ani k návrhům Společnosti na její další činnost, ani k plánovaným delegacím jejích členů na rok 1957. Problémy se vzájemnou komunikací se ostatně objevovaly po celé období 60. let a staly se příčinou pravidelných stížností na práci Společnosti.⁸⁹²

K financování France-Tchécoslovaquie z Československa v letech 1957 a 1958 naše prameny mlčí, pro následující roky si ale z kusých informací můžeme udělat jistý obrázek. V září 1959 zaslalo MZV dotaci na průběžný rok ve výši 6 400 000 Ffrs (celkový finanční plán Společnosti činil 8 370 000 Ffrs), v letech 1961 a 1962 se pak schválená dotace pohybovala v rozmezí 90 000 až 100 000 devizových korun.⁸⁹³ Již v únoru 1960 československé velvyslanectví v Paříži informovalo ústředí o úmyslu Francouzské komunistické strany postupně legalizovat příjmy Společnosti prostřednictvím inzerátů uveřejňovaných ve spolkovém časopise a převáděním takto získaných peněz na konto Společnosti. O několik měsíců později pak velvyslanectví doporučovalo, aby MZV navázalo své subvence na plnění plánu akcí a příspěvky

⁸⁹⁰ Jednalo se o podobnou situaci jako v případě Jednoty československé kolonie ve Francii. Obě tyto společnosti musely respektovat francouzské zákony, které jim zakazovaly financování ze zahraničí, v opačném případě hrozil zásah ze strany francouzských bezpečnostních orgánů. Vzhledem k tomu, že společnost France-Tchécoslovaquie by ale bez finančních prostředků z Československa nemohla fungovat, a zavedení členských příspěvků zdaleka nemohlo pokrýt náklady na činnost společnosti, museli PCF společně s čs. velvyslanectvím přikročit k „skryté“ formě financování.

⁸⁹¹ Zastupitelský úřad v Paříži se za tuto pomoc přimlouval, neboť kvalita publikace byla dobrá a velvyslanectví ji mohlo využít k propagačním účelům. A MZV f. TO-O 1945-1959 Francie, karton 3, Záznam o jednání s pí Sagnasovou, generální tajemnicí Společnosti France-Tchécoslovaquie ze dne 29.3.1957.

⁸⁹² Tyto stížnosti se týkaly zejména absence hodnotících zpráv, které měla Společnost dvakrát ročně podávat prostřednictvím ZÚ a s tím související komplikace při přípravách plánů a finančních rozpočtů plánovaných akcí na československé straně. V této souvislosti se také objevily pochybnosti o kompetenci generální tajemnice L.Sagnasové; snahy o její odvolání a nahrazení vhodnější osobou ale narážely na nesouhlas představitelů PCF.

⁸⁹³ A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 8, složka „Spolky-Společnosti“.

poskytovalo buď na jejich přípravu, popř. po jejich ukončení. Zároveň měla být Společnost vedena k efektivnímu samofinancování a hospodaření.⁸⁹⁴

Zatímco hodnocení činnosti Společnosti France-Tchécoslovaquie ze strany československého zastupitelského úřadu se postupem 60. let zhoršovalo, oficiální partner Společnosti, jimž od roku 1959 byla *Československá společnost pro mezinárodní styky*, si spolupráci pochvaloval, a dokonce France-Tchécoslovaquie považoval za jednu z nejlepších stykových společností.⁸⁹⁵

Program Společnosti na počátku 60. let spočíval v organizaci menších kulturně-propagačních akcí – výstav, filmových a hudebních večerů, přednášek apod. Členové Společnosti se také účastnili akcí pořádaných Francouzskou komunistickou stranou, jako byly např. slavnosti l'Humanité, kde si France-Tchécoslovaquie mohla „vylepšit“ rozpočet prodejem upomínkových a propagačních předmětů.⁸⁹⁶ Delegace funkcionářů France-Tchécoslovaquie byly zvány na pravidelné návštěvy ČSSR, aby se zde seznámily s různými oblastmi života v socialistickém Československu a projednali další náplň činnosti.

Jedním z větších podniků, které Společnost připravovala, byly „Dny československé kultury“, popř. „Dny československého filmu“. Organizace podobných akcí ale narážela na restriktce ze strany francouzských úřadů, což byl případ „Dnů československého krátkého filmu v Paříži“ v listopadu 1962, kdy problémy s udělením víz československým delegátům – filmařům a zadržení části filmů na celnici zkomplikovaly přípravy celé akce i její vlastní uskutečnění.⁸⁹⁷ France-Tchécoslovaquie, jako společnost plně ovládaná komunisty, byla často „trnem v oku“ státních úřadů, což se plně projevilo při jednání o kulturní protokol v roce 1964. Tehdy se československá strana pokusila do textu dokumentu zakotvit i činnost stykové společnosti a dostat ji tak na oficiální bázi, na což ale Francouzi odmítli přistoupit.

K „vnějším“ potížím se přidávaly i problémy s personálním obsazením sekretariátu a vedoucích funkcí Společnosti. Nedostatek kompetentních pracovníků se projevil v potížích s přípravou „Československo-francouzských dnů“, které se původně

⁸⁹⁴ A MZV f. TO-T 1960-1964 Francie, karton 1, zprávy velvyslanectví pro MZV z 29.8.1960 a 14.7.1961.

⁸⁹⁵ Nad tímto hodnocením se československý velvyslanec pozastavoval, neboť zkušenosti zastupitelského úřadu byly právě opačné. A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 2, obal 3, č.j. 0118/66-Li/PJ ze dne 28.4.1966, Činnost Společnosti France-Tchécoslovaquie.

⁸⁹⁶ Tyto předměty (jako bylo sklo, bižuterie, tiskoviny, gramofonové desky, knihy apod.) dodávalo Společnosti MZV prostřednictvím našeho zastupitelského úřadu.

⁸⁹⁷ A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 10, mimořádná kulturní zpráva č. 23 ze dne 29.11.1962 „Dny československého krátkého filmu v Paříži“.

měly uskutečnit roku 1963, ale ještě na jaře 1964 „kádrová situace“ v sekretariátu Společnosti nedovolovala akci „odpovědně“ zajistit.⁸⁹⁸ Podle našeho zastupitelského úřadu souvisela neuspokojivá situace ve vedení Společnosti přímo s působením Lydie Sagnasové ve funkci generální tajemnice France-Tchécoslovaquie. Vzhledem k tomu, že se jednalo o členku PCF, musel ZÚ její případné odvolání a nahrazení jiným pracovníkem důkladně projednat s odpovědnými funkcionáři Francouzské komunistické strany. Ti ale k práci pí Sagnasové neměli po dlouhou dobu zásadnější výhrady, takže opakované stížnosti československé strany vyznívaly do prázdna.

Když v polovině 60. let došlo k opětovnému navázání oficiálních kulturních vztahů – uzavřením kulturního protokolu v září 1964 – na činnost France-Tchécoslovaquie to nemělo zásadní vliv. V dubnu 1965 o situaci ve France-Tchécoslovaquie jednali zástupci československé ambasády Fleischmann a Berger s V. Joannésem a J. Chambazem z ÚV PCF, kteří poprvé připustili, že nové poměry vládnoucí mezi Československem a Francií budou vyžadovat změny ve Společnosti, včetně jejího vedení.⁸⁹⁹

V květnu 1965 se sešel 5. kongres France-Tchécoslovaquie, na kterém byly přijaty nové rámcové zásady práce, spočívající ve větším využití kulturně-propagačních akcí, připravených po oficiální linii a zapojení Společnosti jako prostředníka při navazování kontaktů mezi československými a francouzskými institucemi i jednotlivci. O rok později – v dubnu 1966 – ale musel zastupitelský úřad v Paříži s lítostí konstatovat, že většina přijatých zásad zůstala pouze na papíře, neboť Společnost nedokázala adekvátně reagovat na růst československých aktivit ve Francii.⁹⁰⁰

⁸⁹⁸ Československá strana si potíží s uskutečněním Francouzsko-československých dnů byla plně vědoma, ČSMS ale nechtěla dny odložit ze své iniciativy a vyčkávala na stanovisko Společnosti a přátel z PCF. Podle názoru A. Fouknera, tajemníka ČSMS, by nejvhodnější variantou bylo odložení dnů na následující rok, kdy mohly být využity v rámci oslav 20. výročí osvobození Československa. Srovnej A MZV f. TO-O 1960-1964 Francie, karton 8, zpráva ZÚ pro MZV a ČSMS ze dne 13.3.1963; dopis tajemníka ČSMS A. Fouknera V. Pleskotovi ze dne 14.3.1964.

⁸⁹⁹ Činnost Společnosti měla být pojata v „novém duchu“, což znamenalo především rozšířit její řady o nekomunistické členy, ovšem s kladným vztahem k Československu, včetně jeho soudobého státního zřízení. K zajištění této nové linie bylo nutné najít nového generálního tajemníka, o což se slíbila postarat PCF. Srovnej A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 2, obal 3, č.j. 095/65-FI/Ner ze dne 6.4.1965.

⁹⁰⁰ Příčinu tohoto neutěšeného stavu viděl ZÚ ve skutečnosti, že přijaté závěry měl realizovat stálý sekretariát Společnosti, který neměl „ani dostatek schopností ani dost dobré vůle k změně dosavadního stylu práce.“ Ve voleném řídicím výboru Společnosti pak zasedaly osobnosti z okruhu levicových intelektuálů, středoškolských a vysokoškolských profesorů, plně vytížené svým povoláním, takže nebylo reálně očekávat jejich vyšší zapojení do práce Společnosti. Během léta 1965 byla navíc činnost Společnosti paralyzována nemocí a delším léčením generální tajemnice Sagnasové a následným stěhováním do nových prostor, takže k prvním pokusům o realizaci nového programu došlo až v průběhu podzimu 1965. Srovnej A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 2, obal 3, č.j. 0118/66-FI/PJ ze dne 28.4.1966, Činnost Společnosti France-Tchécoslovaquie.

Podle zprávy velvyslanectví o činnosti France-Tchécoslovaquie z dubna 1966 uspořádala tato za období posledního téměř jednoho roku pouze tři významnější společenské akce, což vzhledem k štědrým subvencím z Československa, které mimochodem značně překračovaly objem prostředků, které měl k dispozici samotný zastupitelský úřad, bylo považováno za naprosto nedostačující. Jediný pozitivem práce Společnosti, i když přijímaným ne zcela bez výhrad, byla organizace turistických zájezdů do Československa. Počet osob, které prostřednictvím France-Tchécoslovaquie vycestovaly do ČSSR, se roku 1965 zvýšil na více než 900 (oproti 664 osobám roku 1963), nicméně příjmy z těchto cest (alespoň dle mínění čs. velvyslanectví) nebyly nadále účelně využívány pro financování dalších propagačních akcí, ale slovy autora citované zprávy „*slouží k zajištění slušné existence pěti dam na sekretariátu.*“⁹⁰¹

Podle velvyslanectví nemohl být tento stav nadále tolerován, zvláště v situaci, kdy oficiální francouzští představitelé odmítali se Společností spolupracovat a dokonce navrhovali její možné nahrazení jinou organizací, jež by francouzskému MZV pomáhala realizovat program oficiálních kulturních výměn.⁹⁰² Na druhou stranu si bylo velvyslanectví vědomo, že jednání s funkcionáři Společnosti nikam nevede, neboť stanovisko ZÚ pro ně nebylo závazné, a navrhovali proto urychlené řešení situace po mezistranické linii.

Prosby československé strany ohledně výměny generální tajemnice byly vyslyšeny až následující rok. Při rozhovoru našeho kulturního attaché v Paříži K. Lorence s prof. Gaconem (funkcionářem Společnosti odpovědným PCF za její činnost) byl Lorenc informován, že vedení PCF již rozhodlo o odvolání L. Sagnasové z funkce a jejím nahrazení vhodnějším soudruhem. Tato informace ale měla na žádost prof. Gacona zatím zůstat důvěrná, z čehož Lorenc usuzoval, že pí Sagnasová o této skutečnosti zatím nebyla zpravena.⁹⁰³

Na zprávu o chystaném odvolání generální tajemnice Společnosti reagovalo pozitivně nejen naše velvyslanectví, ale i partner Společnosti v ČSSR – *Československá společnost pro mezinárodní styky*. Její generální tajemník A. Foukner pouze velvyslance žádal, aby „*vhodným způsobem toto rozhodnutí uspil*“, nejlépe tak, aby k odvolání

⁹⁰¹ Tamtéž.

⁹⁰² Tento návrh se netýkal pouze Společnosti France-Tchécoslovaquie, ale obecně stykových společností Francie a socialistických zemí. Quai d'Orsay ho odůvodňovalo tím, že rostoucí objem oficiálních kulturních a školských výměn vyžaduje podstatné rozšíření organizačního aparátu, včetně personálního navýšení, což není v silách samotného ministerstva. Tamtéž.

⁹⁰³ A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, karton 2, obal 3, č.j. 0228/67-Lor/Ls ze dne 14.7.1967, France-Tchécoslovaquie, záznam z rozhovoru s prof. Gaconem.

Sagnasové došlo ještě před plánovaným kongresem Společnosti, který by změnu v sekretariátu formálně potvrdil.⁹⁰⁴

K vlastní výměně v sekretariátu pak došlo ke konci roku 1967, když do vedení Společnosti nastoupil Paul Esnault, předválečný člen PCF, který dosud působil v „pokrokové“ organizaci sdružující bývalé protifašistické bojovníky a politické vězně *Association des Résistants et Anciens Combattants*.⁹⁰⁵ Lydie Sagnasová prozatím zůstala zaměstnána v sekretariátu (měla v něm působit min. do kongresu Společnosti v březnu 1968), ona sama ale se svým dalším působením ve vedení Společnosti příliš nepočítala.⁹⁰⁶

Velvyslanectví se zprvu obávalo, že P. Esnault nebude na svůj úkol zcela stačit, neboť neměl žádné zkušenosti s prací ve stykové společnosti. Navíc zde existovaly pochyby, do jaké míry bude nový generální sekretář přijat starými členy a funkcionáři Společnosti, kteří se oprávněně budou ptát, proč zrovna on získal vysokou a odpovědnou funkci ve vedení France-Tchécoslovaquie. Tyto obavy se ale brzy ukázaly jako neopodstatněné, neboť Společnost pod novým vedením záhy opustila svůj „nepříjemně sektářský ráz“ a stala se efektivnějším nástrojem kulturní propagace Československa ve Francii.⁹⁰⁷

⁹⁰⁴ A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, katon 2, obal 3, č.j. 061/67-ČSMS ze dne 7.9.1967.

⁹⁰⁵ A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, katon 2, obal 3, č.j. 0356/67-Lo/Ši ze dne 27.12.1967, France-Tchécoslovaquie, záznam o změnách v sekretariátu.

⁹⁰⁶ Sagnasová byla svým odvoláním z funkce generální tajemnice nepříjemně překvapena a věřila, že za „útokem“ na její osobu se skrývají osobní důvody a antipatie „některých československých soudruhů“, kteří využili svých kontaktů v PCF, aby se jí zbavili. Vedlo ji k tomu nedávné ujištění A. Fouknera, že proti práci Společnosti nemá ČSMS zásadní výhrady. Srovnej A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, katon 2, obal 3, č.j. 0353/67-Lo/Ši ze dne 18.12.1967, Změny ve Společnosti France-Tchécoslovaquie.

⁹⁰⁷ A MZV f. TO-T 1965-1969 Francie, katon 4, č.j. 09/69 Kř/Ši ze dne 9.1.1968, Zpráva o činnosti ZÚ Paříž za II. pololetí 1968. Svoji roli zde bezpochyby hrál i fakt, že vedení Společnosti bylo konečně rozšířeno i o členy demokratických stran. Blíže viz Martin HROMEK: Francouzsko-československé kulturní vztahy v letech 1960-1968, str. 74.

Závěr

Výzkum československo-francouzských vztahů v letech 1948 – 1968 představuje komplexní problematiku, která si zaslouží větší pozornost, než je jí prozatím českou historiografií věnována. Vztahy obou zemí prošly ve zmíněném dvacetiletí poměrně bouřlivým vývojem, jehož detailní analýza si vyžádá řadu dalších studií. V této práci jsme se pokusili zachytit nejvýznamnější události politických a kulturních vztahů a rámcově vymezit jejich základní vývojové fáze.

Bádání o podobě, rozsahu a pozadí politických a kulturních styků mezi státy z opačné strany železné opony musí vycházet z kontextu doby a tehdejšího vývoje mezinárodních vztahů, neboť ten představuje rámec, z něhož ani jedna ze stran nemohla při formulaci cílů své politiky vůči partnerskému státu vybočit. Není tedy překvapivé, že největší rozkvět bilaterální kontakty zaznamenaly v době, kdy docházelo k celkovému uvolňování mezinárodního napětí a naopak. Časové vymezení práce lety 1948 až 1968 zohledňuje dva výrazné mezníky ve vývoji československo-francouzských kontaktů, protože události v těchto dvou letech výrazně ovlivnily charakter a rozsah vzájemných styků. V únoru 1948 se Československo definitivně ocitlo v táboře socialistických zemí, úzce navázaných na Sovětský svaz, což samozřejmě radikálně ovlivnilo jeho vztahy se Západem. Zahraničně-politická orientace ČSR v prvních poválečných letech sice akcentovala Sovětský svaz jako nejdůležitějšího partnera a spojence, stále však existovaly snahy o „nalezení rovnováhy“ prostřednictvím vazeb na západní státy. Jednání o spojeneckou smlouvu s Francií v letech 1946 – 1947 ovšem jednoznačně ukázalo, že Sovětský svaz nedopustí, aby Československo vedlo samostatnou, nezávislou zahraniční politiku a komunistický převrat v únoru 1948 proces omezování československé státní suverenity pouze završil. Od jara 1948 sledujeme kontinuální zhoršování vzájemných vztahů, vrcholící o tři roky později zásahem československých úřadů proti francouzskému diplomatickému sboru a kulturním institucím, následovaném prakticky úplným umrtvením diplomatických kontaktů.

Jistou analogií k „Vítěznému Únoru“ je vstup vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR v srpnu 1968. Konec demokratizačních změn ve vnitřní politice měl své negativní konotace i v zahraničně-politické oblasti, i když ani v tomto případě se

důsledky invaze neprojevily bezprostředně po obsazení Československa. Znamky ochlazení ve vzájemné relaci se objevily až zhruba o rok později, měly ale trvalejší charakter.⁹⁰⁸

V rámci vymezeného období pak rozlišujeme další události – mezníky, které uvozují rozdílné fáze vývoje vzájemných vztahů. Ty vyplývají buď ze širšího geopolitického kontextu, nebo respektují specifický vnitropolitický vývoj obou zemí. Do první kategorie mezníků tak můžeme zařadit umrtvení vzájemných styků roku 1951, nebo naopak počátek jejich rozkvětu v letech 1963-1964, zatímco ochlazení vztahů na jaře 1959 přímo souvisí s vnitropolitickou situací ve Francii a bojem alžírských povstalců za nezávislost na Francii.

Tyto „mezní“ události mají vliv na celkovou podobu a rozsah styků v politické i kulturní rovině, což dále podtrhuje provázanost zahraniční politiky s kulturní diplomacií. V kontextu československo-francouzské relace tvořily kulturní styky důležitou a „nejviditelnější“ součást zahraniční politiky obou zemí, neboť na rozdíl od politicko-diplomatické dimenze bilaterálních vztahů bylo kulturní působení jednoho státu v druhém zaměřeno na širokou veřejnost a vytvářelo příznivé podmínky pro rozvoj politických a ekonomických aktivit v hostitelské zemi.⁹⁰⁹ Francouzská kulturní diplomacie má dlouhodobou tradici, v níž se odráží úzký vztah mezi kulturou a politickou mocí; provázanost mezi zahraniční kulturní činností a vlastní zahraniční politikou je dána i soustředěním této agendy na Quai d'Orsay. Cílem takové činnosti je prostřednictvím mnohostranné kulturní výměny zprostředkovat hlubší poznání národních a společenských hodnot domácího státu v hostitelské zemi a připravit půdu pro další politické a ekonomické aktivity. Specifickou roli v kulturní diplomacii Francie hraje péče francouzského ministerstva zahraničí o šíření francouzského jazyka, který je zároveň vnímán jako nositel národních tradic a identity.⁹¹⁰

I v komunistickém Československu bylo kulturní pronikání za hranice státu považováno za integrální součást zahraniční politiky, k základní konceptualizaci zahraničně-kulturní politiky ale došlo až ke konci 50. let. Potřeba stanovit jasná pravidla pro kulturní styk s kapitalistickou cizinou mimo jiné pramenila z velkého nárůstu

⁹⁰⁸ Jindřich DEJMEK: Československo, jeho sousedé a velmoci, str. 291-295.

⁹⁰⁹ Eliška TOMALOVÁ: Kulturní diplomacie, str. 9-10.

⁹¹⁰ Eliška TOMALOVÁ: Francouzská zahraniční kulturní politika, str. 21.

celkového objemu a forem styků v polovině 50. let, druhým a možná závažnějším důvodem byla nutnost rozdělení kompetencí mezi zainteresovanými úřady. Na řízení kulturních styků se zahraničím se od roku 1953 spolupodílela ministerstva zahraničí a kultury a školství, aniž by byly specifikovány jejich konkrétní pravomoci. V říjnu 1956 byla politická odpovědnost za kulturní výměny se zahraničím svěřena do rukou ministra zahraničí, dohled nad vlastní realizací styků v oblasti kultury převzalo ministerstvo kultury a školství. Takto vágní rozdělení kompetencí ale plynulé řízení kulturní výměny spíše komplikovalo a nic na tom nezměnily ani první ucelené stykové koncepce, přijaté v letech 1957 – 1958.

Oproti Francii, kde zahraniční politiku státu vytvářela vláda a po roce 1958 především prezident republiky, byla situace v Československu poněkud komplikovanější. Systém státních úřadů zde byl doplněn hierarchií stranických orgánů, jež doplňovaly a řídily státní správu a zajišťovaly komunistům mocenský monopol.⁹¹¹ Jak ukazuje Karel Kaplan, zásadní rozhodnutí o směřování a konkrétní náplni československých mezinárodních styků byla činěna na půdě komunistické strany – v mezinárodním oddělení ÚV KSČ, popř. v nejvyšším stranickém orgánu, tj. politbyru/předsednictvu ÚV KSČ – a ministerstvo zahraničí fungovalo jako pouhý vykonavatel příkazů stranického centra.⁹¹² Důsledně centralizovaný a direktivní systém řízení zahraniční politiky nedovoľoval MZV vyvíjet žádnou větší samostatnou iniciativu, což koneckonců dlouholetý ministr zahraničí Václav David nikdy neměl v úmyslu. Až akční program MZV z června 1968 předpokládal vyšší aktivitu ministerstva při tvorbě vlastní zahraniční politiky, vzhledem k událostem ze srpna téhož roku ale plánované změny zůstaly pouze na papíře.

Zahraníční politika komunistického Československa vůči kapitalistickým zemím v zásadě sledovala dva cíle – podporovat stanovisko Sovětského svazu ve všech důležitých problémech mezinárodních vztahů a účinně a efektivně propagovat naše socialistické zřízení. Československo, jako země průmyslově vyspělá a vysokou životní úroveň a bohatou kulturou, měla nejlepší předpoklady stát se „zářným“ příkladem

⁹¹¹ Vedoucí úloha komunistické strany ve státě a společnosti byla zakotvena v ústavě z roku 1960. Ke stranických a státním orgánům a činnosti stranického aparátu blíže viz Karel KAPLAN: Kořeny československé reformy 1968, část IV Struktura moci. Doplněk Brno 2002.

⁹¹² Srovnej např. Karel KAPLAN: Le cadre de la politique étrangère tchécoslovaque 1948-1968. in: Les politiques étrangères des États satellites de l'URSS 1945-1989. Cahiers du CEFRES č. 25, Praha 2001, str. 49-61.

výsledků budování socialismu. Propagační hledisko se proto stalo úhelným kamenem jakékoliv kulturní činnosti směřované do zahraničí, jenom akce propagačně využitelné a využité byly hodnoceny jako žádoucí a úspěšné. Stejně jako kulturní styky podléhala i propagace Československa v zahraničí centralizovanému plánování. Její řízení bylo svěřeno do rukou ministerstva zahraničních věcí a resortního ministra, který také za výsledky propagačních akcí formálně zodpovídal. Konceptualizace zahraniční propagace časově koresponduje s přípravou prvních směrnic a plánů pro řízení kulturních styků orgánů státní správy se zahraničím, což odpovídá vyslovené premise o propojenosti kulturního působení a propagace.⁹¹³ Roku 1958 byly propagační aktivity ČSR v zahraničí soustředěny ve specializovaném orgánu MZV – *Propagační komisi* a jejím sekretariátu, jak se ovšem brzy ukázalo, neměla centralizace propagační činnosti takové výsledky, jak se očekávalo. Kulturní styky ovšem nebyly jediným nástrojem propagace státu v cizině, i když bezpochyby nejvýznamnějším. Československá místa se snažila využívat i jiné kanály „ideologického pronikání“ do kapitalistických zemí, jako byly družby měst, turistický ruch a návštěvy zahraničních novinářů.

Vzhledem k dosavadnímu malému zájmu o soudobé dějiny Francie jsme považovali za vhodné, uvést vlastní problematiku československo-francouzských vztahů částí věnovanou vnitřní a zahraniční politice IV. a V. republiky. Pozornost je soustředěna především na období po roce 1958, protože právě v 60. letech, resp. v jejich druhé polovině, zažívaly vztahy mezi Československem a gaullistickou Francií největší rozkvět. Až do jara 1962 bylo francouzskou prioritou vyřešit alžírský problém a ukončit válku, která nejenom nepřiměřeně zatěžovala státní pokladnu, ale komplikovala i francouzskou pozici na mezinárodní scéně. Uznáním nezávislosti Alžírka si francouzská vláda a prezident de Gaulle uvolnili ruce pro realizaci „politiky velikosti“ (*grandeur*), ale zároveň i otevřeli cestu k řešení stoupajícího vnitropolitického napětí mezi opozičními politickými stranami a de Gaullem. Politické strany, jež nechtěly vyprovokovat otevřený konflikt v době trvání alžírské války, využily příležitosti, aby zvrátily pro ně nevýhodný poměr sil, nastolený na podzim 1958 přijetím nové ústavy. Vítězem „nelítostné bitvy“ mezi politickými stranami a generálem de Gaullem byl ale právě prezident republiky, kterému se podařilo v referendu prosadit přímou volbu hlavy státu a v následujících legislativních volbách opozici na hlavu porazit.

⁹¹³ Od roku 1962 také byly zprávy o průběhu a výsledcích propagace Československa v zahraničí součástí každoročních zpráv o kulturních, vědeckých a školských stycích.

Snaha Charlese de Gaulla o obnovu velikosti Francie se promítla i do jeho úsilí o nezávislou a vstřícnou politiku vůči Sovětskému svazu a zemím socialistického tábora. Tato část zahraničně-politické koncepce ale až do roku 1964 narážela na několik překážek v podobě současně budovaných přátelských vztahů se SRN, korunovaných uzavřením francouzsko-německé smlouvy o přátelství v lednu 1963, nebo odmítáním Moskevské smlouvy o jaderném odzbrojení ze srpna téhož roku. Až ochlazení ve francouzsko-německé relaci přineslo jistý obrat a Francie se začala více orientovat na styky s Východem. Roku 1964 zintenzivnila diplomatická výměna, jejímž vrcholem byla bezesporu návštěva Charlese de Gaulla v SSSR v létě 1966.

Příklad Sovětského svazu následovaly další socialistické státy, včetně Československa, jehož vztahy s Francií byly navíc zatíženy diplomatickou roztržkou, následující po zadržení nákladu zbraní na čs. obchodní lodi Lidice na jaře 1959. I když prameny neposkytují důkaz o přímém zásahu Sovětů, je pravděpodobné, že zde určitý tlak na „normalizaci“ československých vztahů s Francií existoval. Od roku 1948 prošly vzájemné vztahy mezi Československem a Francií několika fázemi vývoje, v nichž sledujeme střídavé ochlazování a oteplování mezistátních kontaktů. K první závažné krizi, která vyústila do téměř úplného umrtvení vzájemných styků, došlo na jaře 1951, kdy byl z příkazu československých míst uzavřen francouzský generální konzulát v Bratislavě a posléze i francouzské kulturní instituce v Československu. I když nemůžeme dokázat, že obě akce byly koordinovány ze stranického centra (pravděpodobně nebyly), časová souhra zásahu proti francouzské politické i kulturní přítomnosti v ČSR vyvolala ostré protiakce z francouzské strany. Během několika týdnů bylo diplomatické zastoupení Francie v Československu (a československé ve Francii) redukováno na minimum a styková agenda se omezila na nezbytné záležitosti.

Náznaky oteplení ve vzájemné relaci se objevily až v průběhu roku 1954 a prvního „vrcholu“ dosáhly československo-francouzské vztahy o dva roky později. V dubnu 1956 se z iniciativy československé strany rozběhla jednání o uskutečnění československé státní návštěvy ve Francii, jejímž cílem bylo obnovit vztahy na oficiální úrovni.⁹¹⁴ Přestože se plánovaná návštěva nakonec neuskutečnila, samotný fakt, že k návrhu došlo, svědčí o ochotě Prahy opět navázat přátelské kontakty a rozvíjet

⁹¹⁴ Československá delegace měla francouzským partnerům navrhnout uzavření deklarace o přátelství a projednat možnost obnovení kulturní dohody.

vzájemné vztahy v duchu právě probíhajícího uvolnění mezinárodního napětí. Přátelská atmosféra mezi oběma státy panovala prakticky až do jara 1959, s dočasným ochlazením provázejícím maďarské události na podzim 1956 a Suezskou krizi. Ani návrat generála de Gaulla do čela Francie nakonec neovlivnil československo-francouzské kontakty tak, jak se československá vláda původně obávala. Jediným vyloženě negativním jevem, který změnu vnitropolitické situace ve Francii doprovázel, bylo nucené ukončení činnosti československé krajanské organizace *Jednota československé kolonie ve Francii*.

Zadržení československé obchodní lodi Lidice v dubnu 1959 a zabavení zbraní, které převážela, ale znamenalo počátek diplomatické roztržky, která na několik let negativně ovlivnila vzájemné vztahy nejen v politické rovině. Cestu k řešení „aféry Lidice“ otevřelo až ukončení války v Alžírsku v březnu 1962. Do té doby Paříž kategoricky odmítala přistoupit na československé požadavky na odškodnění za zabavený náklad a politické zadostiučinění. Československá strana reagovala na francouzskou neústupnost restrikcemi v oblasti československých finančních pohledávek vůči Francii a přestala hradit splátky z titulu náhradové dohody (za znárodněný francouzský majetek). Celý spor se tím přenesl do oblasti finančních a obchodních vztahů, i když jeho důsledky sledujeme i v rovině politické a kulturní. Poté, co se Francie definitivně zbavila zátěže v podobě neřešitelného konfliktu v Alžírsku, byl během několika měsíců zlikvidován i problém se zabavenými zbraněmi. Francouzská vláda sice vyloučila oficiální omluvu za incident, souhlasila však s jistou formou finančního odškodnění. Detaily dohody řešil *Finanční protokol* z července 1963, jímž se Francouzi zavázali zaplatit více než jeden a půl milionu franků a československá vláda přislíbila uvolnit zadržované splátky. Tím byl s konečnou platností vyřešen dlouhodobý spor a otevřena cesta k urovnání vzájemných vztahů ve všech oblastech.

Výrazem pozvolného narovnávání vztahů se od následujícího roku staly pravidelné oficiální návštěvy na vládní úrovni. Již v předchozím období došlo k navázání kontaktů mezi parlamenty obou stran formou výměn parlamentních delegací, ale až od roku 1964 můžeme mluvit o celkové změně přístupu k vzájemné relaci. Ta se projevila zejména v oblasti kulturní a intelektuální výměny, která byla po dlouhých letech bezesmluvního stavu konečně „oficializována“ uzavřením dvouletého kulturního

protokolu. Vrcholem vzájemného sbližování a „normalizace“ vztahů byly dvě významné oficiální návštěvy – francouzského ministra zahraničí Couve de Murvilla v Československu v létě 1966 a československého předsedy vlády Jozefa Lenárta ve Francii na podzim 1967. Obě tyto cesty spadaly do ranku mezivládních styků, které francouzská vláda rozvíjela téměř se všemi socialistickými zeměmi, a které sledovaly francouzský koncept zahraniční politiky „*détente, entente, coopération*“. Podle de Gaulla bylo načase opustit neplodnou politiku „uzavřených bloků“ a konečně hledat cesty ke skutečnému mírovému soužití.

Prioritním zájmem československé strany byl rozvoj vědecko-technických styků, jejichž rozsah a podoba byla rámcově stanovena dohodou z léta 1965. V tomto ohledu se stanoviska obou stran shodovala, neboť i Francie měla na vědecké a technické spolupráci zájem. Větší problémy panovaly v oblasti kulturních a školských styků. Ústředním bodem jednání, která probíhala prakticky od uzavření prvního kulturního protokolu, byla otázka knihovny bývalého Francouzského institutu v Praze a uzavření nové kulturní dohody. Formálně stále platily *Deklarace o vědeckých, literárních a školských stycích* z roku 1923 a její Dodatkový protokol z konce roku 1945, které ani jedna ze stran z taktických důvodů nikdy nevyhovověla, přestože je od roku 1949 žádná ze zemí neprováděla. Faktický bezesmluvní stav v kulturních záležitostech pak mezi oběma státy panoval až do podzimu 1964, kdy byl uzavřen již zmíněný kulturní protokol. Nová kulturní dohoda následovala o tři roky později – ke konci roku 1967, kdy už byly vzájemné kulturní, školské a vědecké styky prakticky plně „normalizovány“ a text dohody pouze stvrdil daný stav.

Francouzské kulturní instituce v Československu – tj. Francouzský institut v Praze a Maisons de France v Brně a Bratislavě – byly z rozhodnutí československých úřadů uzavřeny v dubnu 1951. Tím byla opět násilně přerušena kontinuita francouzské kulturní přítomnosti v Československu, započatá již v meziválečném období. V následujících letech se kulturní styky přesunuly do neoficiální roviny a Československo je ve Francii realizovalo prostřednictvím „spřátelených“ organizací, navázaných na Francouzskou komunistickou stranu. Počátek oteplení ve vzájemných vztazích roku 1954 se odrazil v opětovném navázání kontaktů mezi naším ministerstvem zahraničí a *Relations Culturelles* – útvarem francouzského MZV zodpovědným za provádění kulturních styků se zahraničím, což mělo na vzájemnou

kulturní výměnu pozitivní vliv, a to i co se týče jejich finanční stránky. Československá vláda také začala uvažovat o obnovení oficiální kulturní výměny prostřednictvím nové kulturní dohody. Tato iniciativa byla spjata s přípravou československé státní návštěvy ve Francii, plánované na druhou polovinu roku 1956; vzhledem ke skutečnosti, že tato návštěva nebyla nikdy realizována, nedošlo ani k jednání o nové smluvní úpravě vzájemných kulturních a intelektuálních styků.

V průběhu druhé poloviny 50. let se ustálily forma a náplň kulturních styků mezi ČSSR a Francií. Českoslovenští zástupci se pravidelně účastnili hudebních a pěveckých soutěží, naše filmy soutěžily na filmovém festivalu v Cannes, do Karlových Varů přijížděli francouzští filmaři představit aktuální francouzskou filmovou produkci, pořádaly se drobnější i významné výstavy, koncerty, do Francie zajížděly naše profesionální i amatérské folkloristické soubory. Společným jmenovatelem všech těchto akcí byla jejich početní převaha na československé straně, přestože to byla právě československá vláda, která při realizaci kulturních výměn trvala na zásadě reciprocit a vzájemnosti. Výrazem neochoty československých úřadů povolit Francii širší možnosti „ideologického“ pronikání do ČSSR byl i dlouhodobý odmítavý postoj československých míst k znovuootevření francouzského kulturního centra. Jednání o osudu knihovny bývalého Francouzského institutu v Praze, jejíž činnost mohla do jisté míry funkci podobného střediska převzít, se proto protáhla na několik let. K definitivní dohodě došlo až na podzim 1966 a *Francouzská knihovna a čítárna* zahájila svůj provoz v dubnu 1967.

Po celé sledované období se vzájemné vztahy mezi Československem a Francií odehrávaly ve dvou úrovních. Oficiální představovala politické, diplomatické, kulturní i jiné kontakty mezi státními institucemi – ministerstvy, vládami, ambasádami – dohodnuté prostřednictvím ministerstev zahraničních věcí, nebo založené na mezistátních dohodách. Do této roviny spadají oficiální návštěvy, styky mezi parlamenty, oficiálně dohodnuté kulturní akce, jednání o finančních a obchodních otázkách, řešení diplomatických konfliktů apod. Neoficiální vztahy jsou pak reprezentovány neobvykle širokými vazbami mezi oběma komunistickými stranami. KSČ poskytovala své francouzské „sestře“ rozsáhlou materiální a finanční pomoc, ať už formou utajených zásilek hotovosti, nebo spoluprací se „soudružskými“ obchodními

společnostmi.⁹¹⁵ Komunistická strana Francie naopak ovládala řadu společností a organizací, včetně československo-francouzské stykové společnosti France-Tchécoslovaquie a československé krajanské organizace Jednota československé kolonie ve Francii, které mohlo Československo využít k šíření socialistických ideálů a účinné propagaci. Do této kategorie styků můžeme zařadit i družby měst a krajů, které se u francouzských oficiálních míst nesetkávaly s velkým pochopením a Praha pro jejich realizaci využívala „služeb“ PCF. Neoficiální cestou byla uskutečněna řada menších kulturních podniků – výstavek, koncertů a filmových představení - jejichž organizátorem byla především France-Tchécoslovaquie. Nesmíme zapomínat ani na řadu osobních kontaktů mezi vědci, umělci a literáty, jež sice nebyly předmětem předkládané práce, nicméně jejich význam pro vzájemnou kulturní a intelektuální výměnu je nepopiratelný.

Účelem této práce nebylo vyjmenovat všechny jednotlivé kulturní a politické akce, které byly uskutečněny ať už oficiální cestou, nebo jiným způsobem. Takový výčet by byl nutně neúplný a pro naše účely i zbytečný. Naším cílem bylo představit vzájemné československo-francouzské vztahy v kontextu mezinárodní situace a zahraniční politiky obou zemí, objasnit jejich pozadí a základní konceptualizaci. Poukázali jsme na důležitost kulturní diplomacie v zahraniční politice obou zemí a její ideologickou dimenzi, jejíž prvořadý význam je patrný zejména na československé straně. Stejně tak jsme se věnovali politickým a diplomatickým vztahům a ukázali jejich souvislost s vývojem mezinárodněpolitické situace a vnitřním vývojem Francie i Československa. Ke konci sledovaného dvacetiletí dosáhly vzájemné vztahy téměř normální úrovně, minimálně v oblasti kulturních výměn, jež byly upraveny dohodami ne nepodobnými smlouvám mezi zeměmi s podobným státním zřízením. Další dílky do mozaiky vzájemných vztahů mezi Československem a Francií v době studené války přinese až další podrobnější výzkum, který by se měl tentokrát zaměřit na období 70. a 80. let 20. století, jež zatím uniká pozornosti českých badatelů.

⁹¹⁵ K tomu již několikrát zmíněný Karel BARTOŠEK: Zpráva o putování v komunistických archivech, str. 129-231.

Seznam zkratek

A MV	Archiv ministerstva vnitra
A MZV	Archiv ministerstva zahraničních věcí
ADN	Východoněmecká tisková agentura (Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst)
AFP	Francouzská tisková agentura (Agence France-Presse)
ALN	Armáda národního osvobození (Armée de libération nationale)
AP	americká tisková agentura se sídlem v New Yorku (Associated Press)
ARS	Republikánská a socialistická akce (Action républicaine et sociale)
CAS	Akční socialistický výbor (Comité d'action socialiste)
CEA	Komisariát pro atomovou energii (Commissariat à l'énergie atomique)
CFDT	Francouzská demokratická konfederace práce (Confédération française démocratique du travail)
CFTC	Francouzská konfederace křesťanských pracovníků (Confédération française des travailleurs chrétiens)
CGC	Všeobecná konfederace vedoucích pracovníků (Confédération générale des cadres)
CGT	Všeobecná konfederace práce (Confédération générale du travail)
CGTFO	Všeobecná konfederace práce – Dělnická síla (Confédération générale du travail – Force ouvrière)
CGTU	Jednotná všeobecná konfederace práce (Confédération générale du travail unitaire)
CNI	Národní ústředí nezávislých (Centre national des indépendants)
CNIP	Národní ústředí nezávislých a rolníků (Centre national des indépendants et paysants)
CNPF	Národní rada francouzských zaměstnavatelů (Conseil national du patronat français)
CNRS	Národní středisko vědeckého výzkumu (Centre national de la recherche scientifique)

ČSAV	Československá akademie věd
ČSM	Československý svaz mládeže
ČSMS	Československá společnost pro mezinárodní styky
ČSR	Československá republika
ČSSR	Československá socialistická republika
ČTK	Československá tisková kancelář
ČÚZ	Československý ústav zahraniční
EHS	Evropské hospodářské společenství
EOS	Evropské obranné společenství
FEN	Odborový svaz pracovníků školství (Fédération de l'éducation nationale)
FF UK	Filozofická fakulta Karlovy univerzity
FGDS	Federace demokratické a socialistické levice (Fédération de la gauche démocrate et socialiste)
FLN	Fronta národního osvobození (Front de libération nationale)
FVV	francouzské velvyslanectví (v Praze)
GATT	Všeobecná dohoda na clech a obchodu (General Agreement on Tariffs and Trade)
GPRA	Prozatímní vláda Alžírské republiky (Gouvernement provisoire de la République algérienne)
HSTD	Hlavní správa tiskového dohledu
HTS-MZO	Hlavní technická správa ministerstva zahraničního obchodu
JČKF	Jednota československé kolonie ve Francii
KLDR	Korejská lidově demokratická republika
KPS	Kulturně propagační sekretariát
KSČ	Komunistická strana Československa
KSF	Komunistická strana Francie

KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
MAE	Ministerstvo zahraničních věcí Francie (Ministère des Affaires étrangères)
MF	Ministerstvo financí
MFF	Mezinárodní filmový festival
MID	Ministerstvo zahraničních věcí Sovětského svazu
MIO	Ministerstvo informací a osvěty
MKI	Ministerstvo kultury a informací
MNA	Alžírské národní hnutí (Mouvement national algérien)
MNB	Ministerstvo národní bezpečnosti
MNO	Ministerstvo národní obrany
MO	mezinárodní oddělení
MON	Mezinárodní organizace novinářů
MRP	Lidové republikánské hnutí (Mouvement républicain populaire)
MSK	Ministerstvo státní kontroly
MŠ	Ministerstvo školství
MŠK	Ministerstvo školství a kultury
MŠVU	Ministerstvo školství, věd a umění
MZO	Ministerstvo zahraničního obchodu
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
NA	Národní archiv
NATO	Severoatlantická aliance
NDR	Německá demokratická republika
NLN	Nakladatelství Lidových novin
NS	Národní shromáždění
OAS	Organizace tajné armády (Organisation Armée secrète)

ONV	Okresní národní výbor
OSN	Organizace spojených národů
P	předsednictvo
PB	politické byro
PCF	Komunistická strana Francie (Parti communiste français)
PSU	Sjednocená socialistická strana (Parti socialiste unifié)
PUF	Presses universitaires de France
PVAR	Prozatímní vláda Alžírské republiky
REP	1 ^{er} Régiment étranger de parachutistes
RGR	Sdružení republikánské levice (Rassemblement des gauches républicaines)
ROH	Revoluční odborové hnutí
RPF	Sdružení francouzského lidu (Rassemblement du peuple français)
RTF	Francouzský rozhlas a televize (Radiodiffusion – Télévision Française)
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SFIO	Francouzská sekce dělnické Internacionály (Section française d'Internationale ouvrière)
SLUK	Slovenský lidový umělecký kolektiv
SMIG	minimální zaručená mzda (salaire minimum interprofessionnel garanti)
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SNP	Slovenské národní povstání
SNR	Slovenská národní rada
SOF	Světová odborová federace
SRN	Spolková republika Německo
StB	Státní bezpečnost
TANJUG	Telegrafická agentura Nové Jugoslávie

TASS	Tisková agentura Sovětského svazu
TNP	Théâtre Nationale Populaire
TO	tiskový odbor
TOMIO	Tiskový odbor ministerstva informací a osvěty
TO-O	Teritoriální odbory – obyčejné
TO-T	Teritoriální odbory – tajné
UDR	Svaz (Unie) na obranu republiky (Union pour la défense de la République)
UDSR	Demokratická a socialistická unie odboje (Union démocratique et socialiste de la Résistance)
UDT	Demokratický svaz práce (Union démocratique du travail)
UEC	Svaz komunistických studentů (Union des étudiants communistes)
UER	vyučovací a výzkumné středisko (Unité d'enseignement et de recherche)
UFD	Unie demokratických sil (Union des forces démocratiques)
UNEF	Národní svaz francouzských studentů (Union nationale des étudiants de France)
UNR	Unie pro novou republiku (Union pour la nouvelle République)
ÚNS	Ústavodárné Národní shromáždění
UP	tisková agentura United Press
URAS	Republikánský svaz sociální akce (Union des républicains d'action sociale)
ÚRO	Ústřední rada odborů
USA	Spojené státy americké
ÚV	Ústřední výbor
ZÚ	zastupitelský úřad

Seznam pramenů a literatury

I. Prameny

Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR (A MZV)

f. Teritoriální odbory – obyčejné (TO-O) Francie 1945-1959

f. Teritoriální odbory – obyčejné (TO-O) Francie 1960-1964

f. Teritoriální odbory – tajné (TO-T) Francie 1945-1955

f. Teritoriální odbory – tajné (TO-T) Francie 1960-1964

f. Teritoriální odbory – tajné (TO-T) Francie 1965-1969

f. Porady kolegia 1953-1989

Národní archiv ČR (NA)

f. 1261/0/11 Politické byro ÚV KSČ 1954-1962

f. 1261/2/4 Mezinárodní oddělení ÚV KSČ 1945-1962

f. 1261/0/14 Sekretariát ÚV KSČ 1954-1962

f. 1261/0/4 Předsednictvo ÚV KSČ 1962-1966

f. 1261/0/5 Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971

f. 1261/0/22 Politický sekretariát ÚV KSČ 1951-1954

f. 1261/0/44 (A ÚV KSČ) Kancelář 1. Tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného II. část

f. 861 Ministerstvo informací 1945-1953

f. 867 Ministerstvo kultury 1953-1956

Archiv Ministerstva vnitra (pracoviště Na Struže) (A MV)

a.č. 305-741-4

a.č. 305-741-2

a.č. 305-741-5

a.č. 305-741-1

ar.j. 995 986

II. Tištěné prameny

NĚMEČEK, Jan – NOVÁČKOVÁ, Helena – ŠŤOVÍŠEK, Ivan – KUKLÍK, Jan (eds.):
Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940-1945.
Karolinum, Praha 2005.

PETRŮF, PAVOL: Politické vzťahy medzi Francúzskom a Československom a
Francúzskom a Slovenskom (1939-1948). Matica slovenská, Marin 2003.

REIMAN, Michal – LUŇÁK, Petr: Studená válka 1954-1964. Sovětské dokumenty
v českých archivech. DOPLNĚK, Brno 2000.

Sbírka zákonů ČSR 1947, 1950

Sbírka zákonů ČSSR 1968

L'Humanité 1968 (srpen)

III. Slovníky

SIRINELLI, Jean-François: Dictionnaire historique de la vie politique française au XXe siècle. Paris 1995

IV. Elektronické zdroje

Digitální repozitář Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky
www.psp.cz/eknih [14.2.2014]

HROMEK, Martin: Francouzsko-československé kulturní vztahy v letech 1960-1968. Disertační práce, nepublikováno. Dostupné z Archivu závěrečných prací MU http://is.muni.cz/th/13700/ff_d/ [3.2.2014].

V. Literatura

AVRIL, Pierre: La Ve République. Histoire politique et constitutionnelle. PUF, Paris 1987.

BARTOŠEK, Karel: Zpráva o putování v komunistických archivech. Praha – Paříž (1948-1968). PASEKA, Praha, Litomyšl 2000.

BASTIEN, Hervé: Les „Hommes d’Alger“. Quelle idée de la République? in: La Rétablissement de la légalité républicaine – 1944. Editions Complese, Bruxelles 1996, str. 87-100.

BERSTEIN, Serge: La France de l’expansion 1. La République gaullienne 1958-1969. Nouvelle histoire de la France contemporaine 17, Éditions du Seuil, Paris 1989.

BLOCH, Charles: De Gaulle et l’Allemagne. in: BARNAVI, Elie – FRIEDLÄNDER, Saul (eds.): La politique étrangère du général de Gaulle. PUF, Paris 1985, str.112 – 136.

BORELLA, François: Les partis politiques de la France d’aujourd’hui. Éditions du Seuil, Paris 1990.

BRACKE, Maud: Which socialism, whose détente? West European communisme and Czechoslovak crisis, 1968. CEU PRESS, Budapest, New York, 2007.

BROUČEK, Stanislav – GRULICH, Tomáš: Domáci postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách (1918-2008). Nakladatelství Public History s.r.o., Praha 2009.

COURTOIS, Stéphan – LAZAR, Marc: Histoire du Parti communiste français. PUF, Paris 1995.

COUVE de MURVILLE, Maurice: Une politique étrangère 1958-1959. PLON, Paris 1971.

DEFRANCE, Corine – PFEIL, Ulrich (edd.): Le traité de l'Élysée et les relations franco-allemandes 1945-1963-2003. CNRS Editions, Paris 2005.

DEJMEK, Jindřich: Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992). Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. CEP, Praha 2002.

DEJMEK, Jindřich: Diplomacie Československa. Díl I. Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918-1992). Akademia, Praha 2012.

DOISE, Jean – VAÏSSE, Maurice: Politique étrangère de la France. Diplomatie et outil militaire 1871-1991. Éditions du Seuil, Paris 1992.

DROZ, Bernard – LEVER, Evelyne: Histoire de la guerre d'Algérie 1954-1962. Editions du Seuil, Paris 1984.

DUHAMEL, Eric: Histoire politique de la IVe République. Éditions de la Découverte, Paris 2000.

DVOŘÁKOVÁ, ZORA: Politikové na útěku. Osudy změněné 25. únorem 1948. Epoque, Praha 2004.

EHRET, Henri: Obnovení činnosti 1965 – 1971. in: Z historie Francouzského institutu v Praze. Praha 1993, str. 89-101.

FAUVET, Jacques – DUHAMEL, Alain: Histoire du Parti communiste français 1920-1976. FAYARD, Paris 1977.

FIDLER, Jiří – MAREŠ, Petr: Dějiny NATO. PASEKA, Praha, Litomyšl 1997.

FINK, Carole: The Prague Spring Music Festival Joins Europe. in: Antoine FLEURY – Lubor JÍLEK (eds.): Une Europe malgré tout, 1945-1990. P.I.E. Peter Lang, Bruxelles 2009, str. 345-363.

HNILICA, Jiří: Francouzský institut v Praze 1920-1951. Mezi vzděláním a propagandou. Karolinum, Praha 2009.

HORSKÁ, Pavla: Sladká Francie. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1996.

HROMEK, Martin: Štěpánská 35 znovu ožívá (k problematice znovuotevření Francouzské knihovny v Praze v roce 1967). in: MERVART, Jan – STŘEDOVÁ, Veronika: České, slovenské a československé dějiny 20. století IV. Oftis, Ústí nad Orlicí 2009, str. 101-107.

CHAPSAL, Jacques: La vie politique en France de 1940 à 1958. PUF, Paris 1993.

CHAPSAL, Jacques: La vie politique en France depuis 1940. PUF, Paříž 1966.

CHEVALIER, Jean-Jacques – CARCASSONE, Guy – DUHAMEL, Olivier: La Ve République 1958-2002. Histoire des institutions et des régimes politiques en France. Armand Colin, Paris 2002.

JABLONICKÝ, Josef: Akcia Monaco. in: Podoby násilia. Kalligram, Bratislava 2000, str. 195-220.

JOFFRIN, Laurent: Mai 68. Histoire des événements. Éditions du Seuil, Paris 1998.

JOHNSON, Richard: The French Communist Party versus the Students. Revolutionary politics in May – June 1968. Yale University Press, New Haven, Londýn 1972

JOUVENEL de, Renault: Internacionála zrádců. Orbis, Praha 1950.

KALVODA, Josef: Role Československa v sovětské strategii. DÍLO, Kladno 1999.

KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel: Komunistický režim a politické procesy v Československu. Barrister & Principal, Brno 2001.

KAPLAN, Karel: Československo v poválečné Evropě. Karolinum, Praha 2004.

KAPLAN, Karel: Informační monopol komunistického režimu. in: O cenzuře v Československu v letech 1945-1956. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv 22, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1994, str. 50-62.

KAPLAN, Karel: Kořeny československé reformy 1968, část IV Struktura moci. Doplněk, Brno 2002.

KAPLAN, Karel: Le cadre de la politique étrangère tchécoslovaque 1948-1968. in: Les politiques étrangères des États satellites de l'URSS 1945-1989. Cahiers du CEFRES č. 25, CERTES, Prague 2001, str. 49-61.

KAPLAN, Karel: Útěky do emigrace 1948. Historický obzor, roč. 11, č. III-IV. Praha 2000, str. 80-82.

KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře první republiky (1918-1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). LIBRI, Praha 2000.

Kdo zavínil Mnichov. Sborník z mezinárodního vědeckého zasedání k 20. výročí Mnichova. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1959.

KESSLER, Marie Christine: La politique étrangère de la France. Acteurs at processus. Presses de Science Po, Paris 1999.

KRÁTKÝ, Karel: Marshallův plán. Příspěvek ke vzniku studené války. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2010.

KUDRNA, Jaroslav a kol: Dějiny Francie. Svoboda, Praha 1988.

LACAZE, Yvon: Francouzsko-československé vztahy od osvobození do únorového převratu 1945-1948. Mezinárodní vztahy 1/1997. Praha 1997, str. 59-75.

LACOUTURE, Jean: De Gaulle. 3. Le souverain 1959-1970. Éditions du Seuil, Paris 1986.

LUŇÁK, Petr: Západ. Spojené státy americké a Západní Evropa ve studené válce. LIBRI, Praha 1997.

MARES, Antoine: „Naším cílem zůstává uvolnění napětí“. Francie – Československo 1961-1968. Soudobé dějiny roč. 5, č. 4/1998, Praha 1998, str. 471-484.

MARES, Antoine: Politique étrangère et culture en Tchécoslovaquie : de la fermeture à l'ouverture (1948-1968). In: Culture et politique étrangère des démocraties populaires. IES, Paris 2007 str. 91-120.

MATHIEU, Bernard – VERPAEAUX, Michel: La Transition juridique: L'Ordonnance du 9 août 1944. in: La Rétablissement de la légalité républicaine – 1944. Editions Complexe, Bruxelles 1996, str. 805-830.

MOTEJLKOVÁ, Ludmila: Československo-francouzské vztahy 1948-1956. Proces Slánský ve francouzském tisku. Diplomová práce, Ústav českých dějin FF UK, Praha 2006. Nепublikováno.

MOTEJLKOVÁ, Ludmila: Československo-francouzské vztahy na počátku studené války: Francouzské diplomatické zastoupení v Československu v letech 1948-1956. Moderní dějiny 16, Historický ústav, Praha 2008, str. 251-290.

MOTEJLKOVÁ, Ludmila: Kulturní diplomacie mezi Československem a Francií v letech 1948 – 1968. Slovanský přehled, r. XCV č. 3/2009, Historický ústav, Praha 2009, str. 351-364.

MOTEJLKOVÁ, Ludmila: Proces Slánský a francouzský tisk: odraz procesu se „spikleneckým centrem“ ve vybraných francouzských denících. HOP roč. 4, č. 2/2012, FF UK, Praha 2012, str. 41-56.

MOURIN, Maxime: Les relations franco-soviétiques 1917-1967. PAYOT, Paris 1967.

NÁLEVKA, Vladimír: Světová politika ve 20. století II. NAKLADATELSTVÍ ALEŠ SKŘIVAN ml., Praha 2000.

ORT, Alexandr: Jak se dostat k moci. Mladá Fronta, Praha 1990.

ORT, Alexandr: Zahraniční politika gaullistické Francie. Svobodné slovo, Praha 1966.

PAŽOUT, Jaroslav: Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech 20. století. PROSTOR, Praha 2008.

PEROTTINO, Michel: Francouzský politický systém. SLON, Praha 2005.

PEŠEK, Jan: Štátní bezpečnost' a „Akcio Monaco“ v letech 1949-1951. Historický časopis, roč. 45, č. 4, Praha 1997, str. 631-645.

PHAN, Bernard: La France de 1940 à 1958. Prépas Histoire, Paris 1998.

PISTORIUS, Georges: Destin de la culture française dans une démocratie populaire. La présence française en Tchécoslovaquie (1948-1956). Les iles d'or, Paris 1957.

PROKŠ, Petr: Československo a Západ 1945-1948. Vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948. ISV nakladatelství, Praha 2001.

- RAPPORT, Michel: Evropa devatenáctého století. Vyšehrad, Praha 2005.
- REYNAUD, Paul: La politique étrangère du gaullisme. René Julliard, Paris 1964.
- REZNIKOW, Stéphan: Frankofilství a česká identita 1848-1918. Karolinum, Praha 2008.
- REZNIKOW, Stéphane: Bohatá kulturní spolupráce. Francouzské gymnázium v Praze, dvojjazyčné sekce. in: Z historie Francouzského institutu v Praze. Vydal Francouzský institut v Praze, Praha 1993, str. 37-45.
- REZNIKOW, Stéphane: Frankofilství a česká identita 1848-1918. Karolinum, Praha 2008.
- RYCHLÍK, Jan: Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalcká politika 1848-1989. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2007.
- SCHREIBER, Thomas: Les actions de la France à l'Est ou les absences de Marianne. Harmattan, Paris 2000.
- SIROT, Stéphane: Maurice Thorez. Presses de Science Po, Paris 2000.
- TOMALOVÁ, Eliška: Francouzská zahraniční kulturní politika. in: Sborník západoevropských studií, Karolinum, Praha 2005, str. 9-80.
- TOMALOVÁ, Eliška: Kulturní diplomacie. Francouzská zkušenost. ÚMV, Praha 2008.
- VAÏSSE, Maurice: Alger lu putch. Éditions Complexe, Bruxelles 1983.
- WINOCK, Michel: Le siècle des intellectuels. Éditions du Seuil, Paris 1997.
- ZÍDEK, Petr: Československo a francouzská Afrika 1948-1968. LIBRI, Praha 2006.

Obsah

Úvod	1
1.1. Vznik IV. republiky	11
1.1.2. Vládní nařízení z 9. srpna 1944	11
1.1.3. Referendum a parlamentní volby v říjnu 1945	12
1.2. Politické strany ve Francii po roce 1945	15
1.2.1. Lidově republikánské hnutí (Le mouvement républicain populaire; MRP).....	15
1.2.2. Francouzská sekce dělnické Internacionály (Section française d'Internationale ouvriere; SFIO)	16
1.2.3. Komunistická strana Francie (Parti communiste français; PCF).....	19
1.2.4. Radikální strana (Parti républicain, radical et radical-socialiste)	21
1.2.5. Sdružení francouzského lidu (Rassemblement du peuple français; RPF)	24
1.2.6. Národní ústředí nezávislých (Centre national des indépendants; CNI)	25
1.2.7. Demokratická a socialistická unie odboje (Union démocratique et socialiste de la Résistance; UDSR)	26
1.2.8. Sdružení republikánské levice (Rassemblement des gauches républicaines; RGR).....	27
1.3. Politický vývoj Francie v letech 1945 – 1958.....	28
1.3.1. Období tripartismu.....	28
1.3.2. Vlády Třetí síly (la Troisième force).....	32
1.3.3. Vlády pravice	35
1.3.4. Vláda P. Mendès France.....	37
1.3.5. Vláda Edgara Faura	41
1.3.6. Parlamentní volby v lednu 1956	42
1.3.7. Vláda Guy Molleta.....	43
1.3.8. 13. květen 1958.....	48
1.3.9. Vláda Charlese de Gaulla.....	51
1.4. Příprava nové ústavy.....	52
1.4.1. Ústava V. republiky	54
1.5. Gaullistická Francie (1958-1968).....	58
1.5.1. Referendum z 28. září 1958 a vznik V. republiky	58
1.5.2. Legislativní volby 23. a 30. listopadu 1958	60
1.5.3. Prezidentské volby 21. prosince 1958 a vznik vlády Michela Debrého	62
1.5.4. Charles de Gaulle a řešení alžírské otázky (1958 – 1962)	64
1.5.4.1. Týden barikád (la semaine des barricades) 24.1. – 1.2. 1960.....	73

1.5.4.2. Generálský puč (Le Putsch des Généraux) 22. – 25. 4. 1961.....	79
1.5.4.3. Evianské dohody.....	81
1.6. Zahraniční politika gaullistické Francie 1958 - 1967	84
1.6.1. Úderná síla (Force de frappe).....	85
1.6.2. Postoj gaullistické Francie k vojenským strukturám NATO	87
1.6.3. Francouzsko-německé sblížení a Elysejská smlouva	88
1.6.4. Vztah gaullistické Francie k Sovětskému svazu a jeho satelitům	91
1.7. Vnitropolitická situace ve Francii po ukončení alžírské války (1962 – 1968)	100
1.7.1. Referendum z 28. října a legislativní volby z 18. a 25. listopadu 1962.....	102
1.7.2. Snaha opozice o „novou politiku“ a příprava na prezidentské volby 1965.....	104
1.7.3. Povolení situace a příprava na legislativní volby 1967.....	109
1.7.4. Legislativní volby 5. a 12. března 1967.....	110
1.7.5. Květnová krize 1968	113
1.7.5.1. Studentské protesty (březen až květen 1968)	113
1.7.5.2. Sociální krize (druhá polovina května 1968)	115
1.7.5.3. Politická krize (27. – 30. květen)	116
1.7.6. Legislativní volby 23. a 30. června 1968.....	118
2. Diplomatické vztahy mezi Československem a Francií v letech 1948 - 1968	122
2.1. Československo-francouzské diplomatické vztahy od konce druhé světové války do únorového převratu	122
2.1.1. Jednání o československo-francouzské spojenecké smlouvě 1946 - 1947	124
2.2. Československo-francouzské diplomatické vztahy po únoru 1948.....	128
2.2.1. Nezdařený útěk bývalých ministrů Jana Šrámka a Františka Hály do Francie.....	129
2.2.2. Sbírká na stávkující francouzské horníky.....	133
2.2.3. Krize ve vzájemných vztazích – rok 1951	138
2.2.3.1. Francouzský generální konzulát v Bratislavě a akce „Monako“	138
2.2.3.2. Diplomatická odezva špionážní aféry	141
2.2.3.3. Uzavření pražské pobočky AFP.....	144
2.2.4. Období let 1952 – 1953	145
2.2.4.1. Proces Jouvenel.....	147
2.2.5. Období let 1954 – 1956.....	153
2.2.5.1. Překonání stagnace – rok 1954	153
2.2.5.2. Rok 1955.....	155
2.2.5.3. Rok 1956.....	157

2.2.5.3.1. Československá státní návštěva ve Francii.....	158
2.2.5.3.2. Odhalení památníku francouzským partyzánům	163
2.2.5.3.3. Delegation francouzského Národního shromáždění a Rady republiky v ČSR.....	165
2.2.6. Období let 1957 - 1958	169
2.2.6.1. Rok 1958	172
2.2.6.2. Rozpuštění Jednoty československé kolonie ve Francii	175
2.2.7. Nová krize ve vzájemných vztazích – rok 1959	178
2.2.7.1. Aféra československé obchodní lodi Lidice.....	178
2.2.7.2. Finanční problematika mezi Československem a Francií.....	187
2.2.7.2.1. Půjčka Škodových závodů	187
2.2.7.2.2. Závazky vůči Společné pokladně	188
2.2.8. Léta 1960 – 1963.....	195
2.2.9. Léta 1964 – 1968.....	202
2.2.9.1. Návštěva francouzského ministra zahraničí Maurice Couve de Murvilla v ČSSR.....	211
2.2.9.2. Návštěva československého předsedy vlády Jozefa Lenárta ve Francii.....	218
2.2.9.3. Komunistická strana Francie a Pražské jaro.....	224
3. Kulturní vztahy mezi Československem a Francií v letech 1948 - 1968	229
3.1. Československá zahraničně-kulturní politika	229
3.1.1. Organizace a řízení kulturních vztahů se zahraničím	229
3.1.1.1. Zahraničně politické směrnice pro kulturní, vědecké a školské styky	237
3.1.1.2. Finanční zajištění kulturních styků se zahraničím	242
3.1.1.4. Koncepce vztahů s Francií	244
3.1.2. Propagace Československa v zahraničí	245
3.1.2.1. Úpravy řízení zahraniční propagace Československa 1955 – 1968.....	245
3.1.2.2. Propagace ČSR v letech 1958 – 1968	248
3.1.2.3. Plánování propagace.....	249
3.1.2.4. Družby měst	253
3.1.2.5. Cestovní a turistický ruch jako součást propagace lidově-demokratického Československa	256
3.1.3. Zahraniční novináři v Československu.....	263
3.1.3.1. Informační monopol komunistického režimu.....	263
3.1.3.2. Činnost zahraničních novinářů v ČSR.....	267
3.1.3.3. Změna v přístupu k zahraničním novinářům (léta 1954 – 1956)	270
3.1.3.4. Zahraniční novináři v Československu v letech 1957 – 1968.....	274

3.2. Československo-francouzské kulturní vztahy.....	278
3.2.1. Smluvní úprava československo-francouzských kulturních styků v letech 1945 – 1948	278
3.2.1.1. Kulturní dohoda.....	280
3.2.1.2. Jednání Smíšené československo-francouzské komise ve dnech 25. a 26. října 1948.	282
3.2.2. Francouzské kulturní instituce v Československu (1948 – 1951)	284
3.2.2.1. Francouzský institut v Praze	284
3.2.2.2. Alliance Française	291
3.2.3. Kulturní akce let 1954 - 1956	296
3.2.4. Kulturní akce let 1957 – 1958.....	303
3.2.4.1. Výstava „Staré umění Československa“	303
3.2.4.2. Další kulturní akce roku 1957	304
3.2.4.3. Rok 1958.....	306
3.2.5. Léta 1959 – 1964	310
3.2.6. Smluvní úpravy československo-francouzských kulturních vztahů v 60. letech 20. století	313
3.2.6.1. Kulturní protokol ze září 1964	313
3.2.6.2. Francouzská knihovna a čítárna	317
3.2.6.3. Kulturní dohoda z roku 1967	321
3.3. Společnost France-Tchécoslovaquie	323
Závěr	334
Seznam zkratk.....	343
Seznam pramenů a literatury	348
I. Prameny	348
II. Tištěné prameny.....	349
III. Slovníky.....	350
IV. Elektronické zdroje.....	350
V. Literatura.....	350
Obsah.....	357

